

REPRODUCTION OF EARLIE EDITION OF THE
SABDARTHACINTAMANIH

शब्दार्थचिन्तामणिः SABDARTHACINTĀMANIH

तृतीय खण्ड
भाग - ब

ब्राह्मावधूत श्रीरुखानन्दनाथः

प्रिन्टवैल

जयपुर- 302 004

033168
Accession No. ~~...~~
Shantarakshita Library
Vishwan Institute, Saran

Published by
PRINTWELL
S-12 Shopping Complex
Tilak Nagar Jaipur 302 004

Distributed by
RUPA BOOKS PVT LTD
H O S-12 Shopping Complex Tilak Nagar Jaipur 302 004
B O 295-B Bharti Nagar P N Pudur Colmbatore 641 041

ISBN 81 7044-369 5 (Set)

SABADARTH CHINTAMANI
First Published 1860
Reprint 1992

Printed at
Efficient Offset Printers
215, Shahzade Bagh Indl Complex,
Phase-II Phone 533736, 533762
Delhi - 110035

बल

जावालस्यरुदितबलम् । बलमूर्खस्य
मौनस्तुतस्करस्याऽनृतबलम् । अ-
पिच० ब्र० । क्षत्रियाणाबलयुद्ध व्या
पारस्थबलविशाम् । भिक्षावलभिक्षु
काणांशुद्राणाविप्रसेवनम् ॥ हरौ
भक्तिर्हरेर्दास्य वैष्णवानावलहरि
। हिसावलखलानाञ्च तपस्याचतप
खिनाम् ॥ बलवेशश्चवेश्यानायोषि
तायौवर्नबलम् । बलप्रतापोभूपानां
वालानारुदितबलम् । सतांसत्यव
लमिथ्याबलमेवासतांसदा । अनु
गानामनुगम स्वल्पस्वानाञ्चसञ्च
य ॥ विद्यावलपण्डितानावाणि
ज्य वणिजांबलम् । शश्वत्सुक्रस्म
शीलानागाम्भीर्यसाहसंबलम् । धन
बलञ्चधनिनाशुचीनाञ्चविशेषतः ।
बलविवेक शान्तानागुणिनावलमे
कता ॥ गुणोबलञ्चगुणिनाचौराणा
चौर्यमेवच । विप्रवाक्यञ्चकापव्यम
धर्ममृणिनांबलम् ॥ हिसाचहिस्र
जन्तूनासतीनापतिसेवनम् । वर-
शापौसुराणाञ्चशिष्याणागुरुसेवनम्
॥ बलधर्मीगृहस्थानांभृत्यानाराजसे
वनम् । बलस्तव स्तावकानाब्रह्मच
ब्रह्मचारिणाम् । यतीनाञ्चसदाचा
रोन्यास सन्यासिनावलम । पाप
बलंपातकिनासुभक्तानाहरिर्बलम् ॥
पुण्य बलपुण्यवर्ताप्रजानानृपतिर्बल
म् । फलबलञ्चवृक्षाणांजलधीनाज-

बलभद्र

लबलम् । जलबलञ्चसस्यानामब्ध्या
नाचजलबलम् । शान्तिर्बलञ्चभूपा
नाविप्राणाञ्चविशेषतः ॥ इ० ॥
बलञ्च । पुं० शुक्रवर्णे । चि० तद्वति ॥
बलञ्चगु । पु० चन्द्रे ॥
बलजम् । न० गोपुरे । क्षेत्रे । सस्ये ।
सहारे । धान्यराशौ । बलेजातम् ।
जनी० । उ० । चि० भद्राक्तौ ।
सदाकारे ॥ बलजन्ये ॥
बलजा । स्त्री० बलादर्शनायाम् ।
वरयोषायाम् । यूथ्याम् । पृथिव्या
म् ॥
बलद । पुं० जीवके ॥ पौष्टिककर्मा
द्ब्रह्मोमात्मौ ॥ चि० बलदातरि ॥
बलदा । स्त्री० अश्वगन्धायाम् ॥
बलदौनता । स्त्री० म्लानौ ॥
बलदेव । पु० बलभद्रे । प्रलम्बघ्ने
। अच्युतायजे । अक्षध्यानयथा ।
बलदेवद्विबाहुश्चशङ्खकुन्देन्दुसन्नि-
भम् । वामेहलायुधधरदक्षिणेमुस
लकरे ॥ हलालोलनीलवस्त्रहेला
धन्तस्मरेत्परमिति । वाते । बायौ
॥ बलेनदीव्यति । दिवु० । अच् ॥
बलदेवा । स्त्री० त्रायमाणायामोषधी ॥
बलप्रसू । स्त्री० रोहिण्याम् । बलरा
ममातरि ॥ बलसुप्रसू । ॥
बलभद्र । पुं० सौरिणि । हलायुधे ॥
बलशालिनि ॥ लोघ्रे ॥ गवये ॥ व
लंभद्र श्रेष्ठमस्य । बलेनभद्रवृत्तिवा

बलस्थिति :

॥ भगणे ॥

बलभद्रा । स्त्री० त्रायमाणौषधी ॥ कु
मार्याम् ॥ बलिनभद्रा ॥बलभद्रिका । स्त्री० त्रायमाणौषधी ॥
बलिनभद्रा । स्त्री० त्रायमाणौषधी ॥ माषरोटि
कायाम् ॥ चमस्मैरचितारोटी क-
थ्यतेबलभद्रिका । कृत्वावातला
बल्यादीसान्नीनांप्रपूजिता ॥बलभित् । पु० इन्द्रे ॥ बलदैवविशि
ष्टभिनत्ति । भिदिर् । द्विप् ॥

बलभी । स्त्री० बडभ्याम् ॥ कूटागारे ॥

बलरामः । पु० बलदेवे ॥

बलल । पु० बलदेवे ॥ बललाति ।
ला० क ॥बलवत् । अ० अतिशये । निर्भरे ॥ ब
लमस्यास्ति । मतुप् ॥बलवान् । त्रि० मांसले । असले । व
लयुक्ते । बलमस्यास्ति । मतुप् ॥
प्रबले ॥

बलवर्धिनौ । स्त्री० जीवकौषधी ॥

बलवर्धभा । स्त्री० वारुण्याम् ॥

बलविन्यासः । पु० व्यूहे ॥ बलस्य
सेनायायुद्धार्य देशविशेषे० विन्यासो
दुर्लङ्घ्यत्वनिमित्त विभज्यस्यापन
म् ॥बलसूदनः । पु० इन्द्रे ॥ बलनामा
नमसुरसूदितवान् । सूदयति । सूद
क्षरणे । नन्द्यादिस्वाल्थ्य ॥

बलस्थिति । स्त्री० शिविरे ॥ बलस्य

बला

स्थितिः । बलस्यस्थितिर्यस्मिन्वा ॥

बलहा । पु० श्लेष्मणि । कफे ॥

बला । स्त्री० वाक्यालकी । वाडिया

ला० इ० गौ० भा० ॥ बलाचतु-

ष्टयस्यनामादियथा । बलावाक्यालि

कावाक्याभैववाक्यालकोपिच । म-

हाबलापीतपुष्पासहदेवीचसास्मृता

॥ ततो न्यातिबलाकृष्यप्रोक्ताककृति

कासहा । गाङ्गेरुकीनागबलाभषा

हृस्वागवेधुका ॥ बलाचतुष्टयशीत-

मधुरबलकान्तिकृत् । स्निग्ध ग्राहि

समीरास्त्रपिप्तास्त्रक्षतनाशनम् ॥ बला

मूलत्वचश्चूर्ण पीतसर्पौरशर्करम् ।

मूचातिसारहरतिदृष्टमेतन्नसशय ।

॥ हरेन्महाबलाकृष्य० भवेद्वातानु

लोमिनी । हन्यादतिबलामोहपय

सासितयासह ॥ अपिच । वाक्याल

कोवाक्यपुष्पीसंमांसाविललाबला ।

श्वेतवाडिपाला० इ० गौ० भा०

कृष्यप्रोक्तात्वतिबला पीतपुष्पीमहा

बला । पीतवाडियाला० इ० गौ० भा०

भा० ॥ स्निग्धायुष्याबलावृष्याया

हिनीवातपित्तजित् ॥ बलति ।

बलसवरणे । पचाद्यच् । बलमस्त्य

स्याः अर्शआद्यच् ॥ रामायविश्व

मित्रेणदत्तायाविद्यायाम् ॥ यथा

। क्षुत्पिपासेनतेरामभविष्ये तेनरो-

त्तम । बलामतिबलाच्चैवपठतः प

थिराघवेत्यार्शरामायणम् ॥ शारीर

बलात्कार

बलाधिक्यञ्चबलाया फलम् ।
अतिबलायास्तुफलमन सङ्कल्प
मात्रेणालौकिकार्थसाधनमित्यन
योर्विशेषः ।

बलाका । स्त्री० बकजातिविशेषे ।
विष्वक्कण्ठिकायाम् । वगुली० इ०
भा० । जातिवाच्यायास्त्रियामेव
सर्वदानियत ॥ बलते । बलसव
रणेसचरणेच । बलाकादयश्चेतिसा
धु ॥ बलेनचकतिवा । अककु
ठिलायागतौ । अच् । बला
काश्चकण्ठकौम्याबलाकाशस्त्रकीषु
च । सारसहसबलाकाचक्रकौ चा
दयोजलेभवनात् । भवसन्ना
कथितास्तेतन्मास गुरुणा चबलदा
यि ॥ अन्येबकबलाकाद्यागुरव
प्राप्तिभक्षणात् ॥

बलाको । चि० बलाकावति ॥ बलाका
अस्तिअस्यअस्मिन्वा । त्री० इनि ॥
बलाचिता । स्त्री० रामबीणायाम् ॥
बलाट । पु० मुङ्गे ॥
बलात् । अ० हठादर्थे । यथा । बला
त्सन्निवेशयेद्यस्तुपरभार्या नर क
चित् । वधदण्डोभवेत्तस्यनापराधो
भवेत्स्त्रिया ॥

बलात्कार । पु० प्रसभे । हठे ॥
बलादितिनिपातोहठे० इ० स्वामी
॥ बलात् करणम् । भावेघञ् ॥
बद्ध्वास्त्रगृह्मानीयताडनाद्यैरुप

बलाहक

क्रमै । ऋणिकोदाप्यते यत्रबला
त्कार प्रकीर्तित ॥

बलात्मिका । स्त्री० हस्तिशृङ्गाम् ॥
बलाद्या । स्त्री० बलायाम् ।

बलाध्यक्ष । पु० सेनापतिदशकस्यै
कस्मिन्सेनानायके ॥

बलानुज । पु० श्रीकृष्णे ॥

बलामोटा । स्त्री० नागदमन्याम् । वि
षापहायाम् ॥ बलामोटाकटुस्ति
क्तालघुपित्तकफापहा । मूत्रकृच्छ
त्रयान् रक्षोनाशयेज्जालगर्दभान् ॥
सर्वग्रहप्रशमनीनि शेषविषनाशि
नी । जयसर्वत्रकुसुतेधनदासुमति
प्रदा ॥

बलाय । पु० वरुणद्रुमे ॥

बलाराति । पु० शचीपतौ । इन्द्रे
॥ बलस्यासुरस्यचराति शत्रु ॥

बलालक । पु० पानीयामलके ॥

बलाश । पु०) श्लेष्मणि ॥

बलाशक । पु०) इतिहेमचन्द्र ॥

बलास । पु० कफे ॥

बलाहक । पु० मेघे । अम्बुदे ॥

बारिवाहकोबलाहक । पृषोदरा

दित्वात्पूर्वपदस्याव उत्तरपदादे

स्त्वलत्वम् ॥ बलाकाभिर्होयतेगम्य

ते । ओहाड् । गतौ० पृ० ॥ बले

नहीयतेवा । कृन् ॥ गिरौ ॥ दैत्य

विशेषे ॥ नागविशेषे ॥ मुस्तके ॥

श्रीकृष्णस्यन्दनाश्वे ॥ रमागर्भीभव

बलि

कल्किदेवपुत्रे ॥

बलाहकन्द । पु० गुलञ्चकन्दे ॥
बलि पु० दैत्यप्रभेदे । विरोचना
त्मजे ॥ करे । राजग्राह्ये भार्गवे ॥
चामरदण्डे ॥ उपहारे । उपायने
। भेट० इ० भा० ॥ पूजासामग्र्या
म् ॥ नियोज्योपजीव्ये ॥ पञ्चम
हायज्ञान्तर्गतभूतयज्ञे ॥ तिर्यग्
भिक्षुकादिदाने ॥ यथातिबशी
ङ्गवसुतपोराजपुत्रे ॥ बलिबैश्वना
मकपचयज्ञान्तर्गतयज्ञविशेषे ॥
बलते० बल्यते वा । बलप्राणने०
बलसवरणे सचरणे च । सर्वधातु
भ्यङ्गम् ॥ बलनम् । बलदाने ।
बलते वा । खनिकपीति० इर्वा ॥
यद्वा । बणिं सौत्र । अस्य०
वर्णेर्बलिश्चाहिरण्ये० इतिवलिरा
देश ॥

बलि । स्त्री० जरयाश्लयचर्मणि ॥
चर्मतरङ्गे ॥ गृहदारुप्रभेदे ॥
जठरावयवे ॥ यथा । एकबलि
शस्त्रमृत्त्यु स्त्रीभोगीद्विबलि स्मृ
तः । त्रिभिराचार्यैश्चत्वार्यङ्गुलैश्चतु
र्भिः स्याद्गृहप्रज्ञ ॥ अबलिस्तु नृप
प्रोक्तोयज्वादानैकतत्परः । विष
माबलयोयेषु ते चागम्याभिगामि
नः ॥ ऋक्षव्यस्तुबलयोयेषु ते नरा
मुखभागिनः ॥ इति० गन्धर्वा
गृहदारुणे ॥

बलिनी

बलिकम् । न० पटलप्रान्ते ॥
बलिकर । त्रि० बलिकर्त्तरि । व-
लिकरोति । दिवाविभेतिट ॥
बलिका । स्त्री० अतिबलायाम् ॥
बलिक्रिया । स्त्री० दृष्टदेवतापूजावि-
धौ ॥
बलित । त्रि० वेष्टिते ॥
बलिदानम् । न० देवीहेशेनयथावि-
धिपूजोपहारत्यागे ॥ देवतोहेशेन
सङ्कल्पपूर्वकच्छागादिपशुधा-
तने ॥ बलिदानेनसततजयेच्छत्रू-
न्नुपान्नुप ॥
बलिध्वसी । पुं० विष्णौ ॥ बलिम-
सुरविशेषध्वसितुशीलमस्य । ता
च्छील्येष्णिनि ॥ बलिनापूजा-
दिना० अविद्याध्वसितुशीलमस्ये
तिवा ॥

बली । पु० बलदेवे ॥ माषे ॥ वृषभे ॥
महिषे ॥ उष्ट्रे ॥ शूकरे ॥ कर्पे ॥
कंदवृक्षे ॥ त्रि० बलवति । उपचि-
ते । मांसले ॥ बलमस्यास्ति । व-
लादिभ्योमतुबन्धतरस्यामितिपक्षे-
इति ॥

बलिनः । त्रि० बलिभे । श्लयचर्मव
ति ॥ बलिचर्मसङ्कोचोस्यास्ति ।
पामादिस्त्वान्नः ॥

बलिनन्दनः । पु० वाणासुरे ॥

बलिनी । स्त्री० बलायाम् । वाय्याल-
के ॥ बलमस्यस्याम् । बलादिभ्योम

बली

तुवन्यतरस्यामितिपक्षेद्वनि । ॥
 बलियुष्ट । पु० काकि ॥ बलिनापु-
 ष्ट ॥
 बलिपोदकी । स्त्री० उपोदक्याम् ॥
 बलिप्रिय । पु० लोभ्रञ्च ॥
 बलिभ । त्रि० बलिने । जरयाश्लयच
 मंणि ॥ बलिश्चर्मसङ्कीचोस्यास्ति
 । तुन्दिवलिबटभं ॥
 बलिभुक् । पु० वायसि ॥ बलिभुङ्-
 क्ते । भुजपालनाभ्यवहारयो ।
 क्तिप् ॥
 बलिमन्दिरम् । न० पाताले ॥ बले-
 मंदिरमच ॥
 बलिमुख । पु० बलिमुखे ॥
 बलिशम् । न० बडिशे । मतस्यवेधने
 ॥ बलिनोमत्स्यान्० श्यति । शीत
 नूकरणे । आतोनुपेतिक ॥
 बलिष्ठ । त्रि० बलवत्तमे ॥ अतिशये
 नबलवान् । बलशब्दान्मतुबन्तादिष्ठ
 न्प्रत्यय । विन्मतोर्लुगितिमतु-
 पोल्कु ॥ प्रायश्चित्त विनापूतात्त्व
 मेवशुद्धमानसा । अकामायाबलिष्ठे
 ननस्त्रीजारेणदुष्यति ॥
 बलिष्णु । त्रि० अपमानिते ॥
 बलिसद्म । न० रसातले । पाताले ।
 बले । सद्म ॥
 बलिहा । पु० विष्णौ ॥
 बली । स्त्री० बली । त्वगूमौ । चर्मंत
 रङ्गे ॥

बल्मीक .

बलीकम् । न० नीध्रे । पटलप्रान्ते ।
 छाची० इ० गौ० भा० ॥ परावली० इ-
 भा० ॥ बलति । आवृणोतिभिच्या
 दि । बलसवरणे । बलीकादयश्च
 तिकीकन् ॥
 बलीमुख । पु० वानरे ॥ बलीयुक्तमु
 खमस्य ॥
 बलीयान् । त्रि० अतिशयेनबलयुक्ते ॥
 बलीवर्द्ध । पु० वृषे । वैल० वरध० व-
 र्धा० इ० भा ॥ वरयम् । वरईप्सा
 याम् । सम्पदादित्वात्क्तिप् ।
 ईश्वरच० ईवरौ । तौददाति । आ
 तद्रतिक । अतिशयितबलमस्य ।
 अतद्वनि । बलीचासौ० ईवर्द्धस्य ॥
 तीर्थयात्रायातदारूढस्यदोषोयथा-
 मात्स्ये । बलीवर्द्धसमारूढ शृणु
 तस्यापियत्फलम् । नरकेवसतेघो
 रगवांक्रोधेहिदारुणे ॥ सलिलञ्च-
 नगृह्णन्तिपितरस्तस्यदेहिनइति ॥
 बलु । स्त्री० इस्तिद तालिकायाम् ॥
 बलूकः । पु० पद्ममूले । पक्षिविशि-
 षे ॥ बलते । बल० । बलेरूक ॥
 बलूल । त्रि० बलवति ॥ बलनसहते
 । बलादूल ॥
 बल्मिक । पु० न० बल्मीके ॥
 बल्मीकि । पु० न० बल्मीके ॥
 बल्मीक । पु० न० वामलूरे । नाकौ
 । पिपीलिकादिकौटविशेषकृतेमृत्
 स्तूपे । बावी० इ० भा० ॥ न० रोग

पल्लको

प्रिशेषे । यस्तत्तज्जण । यथा । ग्री
वाग्जञ्जाकरपाददेशमन्धोगनेवा
त्रिभिर्वदोषै । यन्त्य मन्त्रमी-
कवदक्रियाणांजात क्रमेणैवगत-
प्रद्वि ॥ मुग्वैरनेके सुतितोद
वह्निर्मिर्मर्षतमर्षतिचोद्वताये ।
वल्मीकमाहुर्भिषजोविकारनिप्र
च्यनौकचिरजविशेषात् ॥ वाल्मी
निमुनी ॥ वलन्तोप्राणिनोऽत्र । अ-
लीकादयश्चेति कौकन्नन्तोनिपाति
त ॥

वल्मीकशीर्षम् । न० स्त्रीतोऽङ्गने ॥

वल्मीकि । पु० वल्मीके ॥

वल्मीकूटम् । न० वल्मीके ॥

वल्म्य । पु० बुद्धिभिक्षुके । अमणे ॥

न० प्रधानधातौ । रेतसि ॥ त्रि०
वलकरे ॥

वल्म्या । स्त्री० अतिबलायाम् ॥ अश्व
गन्धायाम् ॥ शिमूडीक्षुमे ॥ प्रसा-
रिण्याम् ॥

वल्ल । पुं० गुञ्जात्रयपरिमाणे । द्वि
गुञ्जेपरिमाणे ॥ सार्धगुञ्जायाम् ॥
वल्लते । वल्लसवरणे सञ्चरणे च ।
प० अच् ॥

वल्लक । पुं० निष्पावे । राजशिम्बरा
म् ॥

वल्लकी । स्त्री० बीणायाम् । विपञ्चरा
म् ॥ वल्लते । वल्ल० कान् । गौरा
दित्वान्डीष् । सल्लकीवृक्षे ॥

वङ्गक

वङ्गभ । त्रि० दयिते । प्रिये ॥ अर्ध्य
जे ॥ न० कुलीनाग्रये । मल्लनगतु
रङ्गमे ॥ अर्ध्यक्षोऽत्रगवाध्यक्ष इति-
स्वामी ॥ वङ्गते० वल्त्यतेवा । वङ्ग०
। रामिवल्लिभ्याचेत्यभच् ॥

वङ्गभपाल । पु०) उत्तमाश्व
वङ्गभपाजक । पु०) पाले ॥ अश्व
रक्षके ॥

वङ्गभा । स्त्री० प्रियायाम् । प्रेयस्य
म् ॥

वङ्गरम् । न० वङ्गरे ॥

वङ्गरि । स्त्री० मञ्जर्याम् ॥

वङ्कय । पु० तरुणवत्से । वङ्गिडा०
द्र० भा० ॥ वङ्कते । वङ्कगतौ ।
वा० अयन् ॥

वङ्कयणी । स्त्री० वङ्कयिण्याम् ॥
वङ्कयिणी । स्त्री० तरुणवत्सायाङ्गवि०
बाखडी० द्र० भा० ॥ वङ्कयस्तु
णवत्स० सोऽस्थस्या । अतद्वनि
ठनावितीनि । अट्कुप्वाडिति
यत्त्वम् । डीप् ॥

वङ्गि । अ० वाङ्ग्ये ॥ वहति । वह०
द्रस् ॥ अवयोरभेदः ॥

वङ्गु । त्रि० व्यादिसङ्ख्यासु ॥ विपुले
। भूर्यसि ॥ वहते । वहिष्ठवौ ॥
लङ्गिवच्चोर्नलीपञ्चेत्यु ॥ स्त्रिया०
वङ्गादित्वात्० पाचिकोडीषभाव ।
डीष्पञ्चे० वङ्गी ॥

वङ्गुक । पु० कर्कटे ॥ अर्क ॥ दालू

बहुग्रन्थि

हे । जलखातके ॥ त्रि० बहुभि क्रो
ते ॥ सङ्ख्यायाश्चतिशदन्ताया
कन् ॥

बहुकण्टक । पु० चुद्रगोक्षुरे ॥ यवा
से हिन्ताले ॥

बहुकण्टका । स्त्री० अग्निदमन्याम् ॥

बहुकण्टा । स्त्री० कण्टकायाम् ॥

बहुकन्द । पु० शूरणे ॥

बहुकन्दा । स्त्री० कर्कश्याम् ॥

बहुकर । पु० वक्रग्रीवे ॥ उष्ट्रे ॥

त्रि० खलपि ॥ स्त्रियावहुकरा ॥

बहुकार्यकर्तरि ॥ बहुकरोतिभुवस
माष्टि । कियत्तद्वहुपुक्तजो ज्विधा
नमित्त्वच् ॥

बहुकारी । स्त्री० बहुकरभार्यायाम् ॥

पु० योगलक्षणेडोष् ॥ सम्मार्जन्या
म् ॥

बहुकर्णिका । स्त्री० आखुकर्णायाम् ॥

बहुकूर्च । पु० मधुनालिकेरके ॥

बहुक्षम । पु० वृक्षे ॥ बहुक्षमते ।

क्षमूष्० । ईक्षिचमिभ्याश्चेतिण ॥

बहुगन्धम् । न० त्वचे ॥ पु० कुन्दुरुके ॥

बहुगन्धदा । स्त्री० कस्तूर्याम् ॥

बहुगन्धा । स्त्री० चम्पकलिकायाम् ॥

यूथिकायाम् ॥ कृष्णजीरके ॥

बहुगर्द्वाक् । त्रि० कुत्सितबहुवादि

नि । जल्पाके ॥ बहुगर्द्वावागस्य ॥

बहुग्रन्थि । पु० भाबुके ॥ बहुवोय

न्ययोयस्मिन् ॥

बहुदुग्धा

बहुच् । पु० प्रत्ययविशिष्टे ॥ सचप्रकृ
ते पूर्वभवति० प्रकृतेर्लिङ्गचभज
ते । स्यादीषदसमाप्तौतुबहुच्प्रकृ
तिलिङ्गक् ॥

बहुष्णिन्ना । स्त्री० कन्दगुडूच्याम् ॥

बहुतन्त्री । त्रि० बहुतन्त्रीविशिष्टे ॥ यथा

। बहुतन्त्री काय । बहुतन्त्रीर्योवा ।

बहुतन्त्रिशरीरम् । वज्रास्तन्व्योयस्मि

न् । नाडीतन्त्रो स्वाङ्गे० द्र० नकप् ॥

बहुतन्त्रीक । पु० बहुतन्त्रविशिष्टे ।

यथा । बहुतन्त्रीक पट । बहुत

न्त्रीकाबीणा ॥ बहुतन्त्रीकवास । वज्र

स्तन्व्योयस्मिन्कप् ॥

बहुतरकणिश । पु० रागीधान्ये ॥

बहुता । स्त्री० बहुत्व ॥

बहुतिक्ता । स्त्री० काकमाच्याम् ॥

बहुतिथे । त्रि० बहुसङ्ख्याके ॥

बहुनापूरण । तस्यपूरणेडट् । व

हुपूगणसङ्ख्यतियुक् ॥

बहुदणम् । न० दणकल्पे ॥ ईषदस-

माप्त दणम् । विभाषासुपोबहुच

परस्तात् ॥

बहुत्वम् । न० बहुतायाम् ॥ बहुर्भा

व । तस्यभावस्त्वतलौ ॥

बहुत्वक् । पु० भूर्जद्रुमे ॥

बहुत्वक्

बहुदुग्ध । पु० मोधूमे ॥

बहुदुग्धा । स्त्री० वज्रलायाम् । बहु

क्षीरायांगवि ॥ बहुदुग्धवस्याम् ॥

बहुपञ्चिका

बहुदुग्धिका । स्त्री० कृहीवृक्षे ॥
 बहुधा । अ० अनेकप्रकारे ॥ बहव
 प्रकारा । सङ्ख्यायाविधार्येधावा ॥
 यद्वा । बहुवारान्० इति० क्रियाभ्या
 वृत्तिगणने० विभाषावहोधाऽविप्रकृ
 त्कालइतिधा । बहुधाबहुकृत्वोवा
 दिवसस्यभुङ्क्ते ॥

बहुधान्य । पु० वत्सरविशिषे ॥ सु-
 भिक्षक्षेममारोग्यप्रशान्ता पार्थि
 वा प्रिये । तत्करोपहतवित्तबहु
 धान्यवरानने ॥ १२ ॥ अतिशय
 धान्यविशिष्टे ॥

बहुधारम् । न० वक्ष्ये ॥

बहुनाडि । चि० काये । नाडीतन्
 त्र्यो स्वाङ्गइतिनकप् ॥

बहुनाडीक । चि० स्तम्भे ॥ दिवसे
 ॥ बह्वोनाडीयस्मिन् । कप ॥

बहुनाद । पु० शङ्के ॥

बहुनामा । पु० असङ्ख्यातनामनि
 परमेश्वरे ॥ बहूनिनामानियस्य ॥
 सर्वाख्येतानिनामानिपरस्यत्रक्षणी
 हरेरितिपुराणोक्ते ॥

बहुपट् । चि० ईषट्नेपटौ ॥ बहुपु
 ष्कर्मसुदक्षे ॥

बहुपत्र । पु० पलाण्डौ न० अ-
 भक्ते ॥ चि० अनेकपत्रयुक्ते ॥

बहुपत्रा । स्त्री० तरुणौपुष्पे ॥

बहुपञ्चिका । स्त्री० भूम्यामलक्याम् ॥
 मेधिकायाम् ॥ महाशतावर्याम् ॥

बहुफल

बहुपत्री । स्त्री० खिङ्गिन्याम् ॥ गृह
 कन्यायाम् ॥ तुलस्याम् ॥ जतुका
 कायाम् ॥ वृहत्याम् ॥ गोरक्षदुग्धा
 याम् ॥

बहुपर्ण । पु० सप्तपञ्चदश ॥ चि०
 अनेकपत्रयुक्ते ॥

बहुपर्णिका । स्त्री० आखुक्क्याम् ॥

बहुपर्णी । स्त्री० मेधिकायाम् ॥

बहुपात् । पु० वटवृक्षे ॥

॥ बहव पादाश्च । सङ्ख्यासु-
 पूर्वस्य ॥

बहुपाद । पु० वटवृक्षे ॥

बहुपुत्र । चि० अनेकसुतविशिष्टे ॥

बहुपुत्रा । स्त्री० भूम्यामलक्याम् ॥

बहुपुत्री । स्त्री० शतमूल्याम् ॥

बहुपुष्प । पु० पारिभद्रवृक्षे ॥

बहुपुष्पिका । स्त्री०) धातक्याम् ॥
 बहुपुष्पी । स्त्री०)

बहुप्रज । पुं० सुक्ष्मतृणे ॥ शूकरे ॥

चि० अनेकसन्तानयुक्ते ॥

बहुप्रतिज्ञ । पु० अनेकपदसङ्कीर्ण
 पूर्वपक्षविशिष्टव्यवहारे ॥ चि० अ-
 नेकप्रतिज्ञायुक्ते ॥

बहुप्रद । चि० अतिदातरि । वदान्ये
 । दानशौण्डे ॥ बहुप्रददाति । प्रे
 दाज्ञइति ॥

बहुप्रसू । स्त्री० क्लमिलायाम् । बहु
 सन्तानप्रसवकारिण्याम् ॥

बहुमूली

कङ्कते ॥ तेज फले ।
 बहुफला । स्त्री० भूम्यामलक्याम् ॥
 क्षविकायाम् ॥ माषपण्याम् ॥ का
 कमाच्याम् ॥ चपुष्याम् ॥
 बहुफलिका । स्त्री० भूवर्द्याम् ॥
 बहुफली । स्त्री० आमलक्याम् ॥ मृगे
 वारौ ॥
 बहुफेना । स्त्री० सातलायाम् ॥
 बहुवल । पु० सिङ्गे ॥ चि० अतिशय
 बलयुक्ते ॥
 बहुमञ्जरी । स्त्री० तुलस्याम् ॥
 बहुमत । चि० बहूनांसमते ॥ नाल
 न्त सस्रुतेनैवनात्यन्त देशभाषया ।
 कथाङ्गोष्ठीषुकथयङ्गोकेबहुमतोभवे
 त् ॥
 बहुमल । पु० सौसके ॥ चि० अने
 कमलयुक्ते ॥
 बहुमार्ग । पु० न० चलरे ॥ बहूना
 मार्ग समाहारोवा । चि० अनेक
 पथयुक्ते ॥
 बहुमूर्ति । स्त्री० वनकापांसे ॥ चि०
 नानाकारे ॥
 बहुमूर्धा । पु० विष्णौ ॥
 बहुमूल । पु० इक्षुटे ॥ शिष्यौ ॥
 स्थूलशरे ॥ चि० अनेकमूलयुक्ते ॥
 बहुमूलक । पु० इक्षुटे ॥ न० उ-
 शीरे ॥
 बहुमूला । स्त्री० शतावरीम् ॥
 बहुमूली । स्त्री० माकन्द्याम् ॥

बहुल .

बहुमूल्य । चि० महाधने । महार्घ
 वस्तुनि ।
 बहुयाज्य । पु० अनेकयजमाने ॥
 बहुशोभ्यासोयाज्यायाजनोयायस्य ॥
 बहुरन्ध्रिका । स्त्री० मेदाद्याम् ॥
 बहुरसा । स्त्री० महाज्योतिष्मत्याम् ॥
 बहुरुहा । स्त्री० कन्दगुडूच्याम् ॥
 बहुरूप । पुं० शिवे ॥ विष्णौ ॥
 धूनके । सर्जरसे ॥ सरटे ॥ स्मरे ।
 कामदेवे ॥ ब्रह्मणि ॥ कुन्तले ।
 केशे ॥ बुद्धप्रभेदे ॥ बालयुवादिरूपे
 देवनरादिरूपेजीवे ॥ बहुरूपद्वया
 भातिमाययाबहुरूपया । रममाणो
 गुणेष्वस्याममाहमितिमन्यते ॥ ना
 नाकृतिगन्धत्वात् ॥ बहूनिरूपाय्य-
 स्य ॥ चि० नानारूपयुक्ते ॥
 बहुरूपक । पु० जाडकाजनी ॥
 बहुरूपा । स्त्री० दुर्गायाम् ॥
 बहुरेखा । स्त्री० प्रचुरदीर्घचिह्नायाम् ॥
 बहुरेखायुक्ताया स्त्रियादोषोयथा ।
 रेखाभिर्बहुभि केशखल्पाभिर्ध
 नहीनताम् । रक्ताभि सुखमाप्नो
 तिकृष्णाभि प्रेक्ष्यताव्रजेत् ॥
 बहुरेता । पु० ब्रह्मणि ।
 बहुरोमा । पु० मेघे ॥ चि० लोमशे ॥
 बहुल । पु० अम्नौ ॥ कृष्णपक्षे ॥
 न० विहायसि । आकाशे ॥ सित
 मरिचे ॥ चि० प्राज्ये ॥ कृष्णवर्णे ॥
 बहून्पर्यान्लाति । ला० । आतो

बहुवार ,

नुपेतिक ॥ बहुनिबीजानिलाति
वा ।

बहुलगन्धा । पु० एलायाम् ॥

बहुलच्छद । पु० रक्तशिखी ॥

बहुलवणम् । न० औषरकी ।

बहुलवल्कल । पु० भूर्खे ॥ चारे
प्रियाले ॥

बहुला । स्त्री० नीलिकायाम् ॥ एला
याम् ॥ गवि । धेनौ ॥ देवीविशे
षे ॥ टाप् ॥

बहुला । स्त्री० भृश्रि० कृत्तिकासु ॥

बहुलिमा । पु० । बहुलत्वे ॥ बहुल
स्यभाव । इमनिच् ॥

बहुलौकिकतम् चि० अपनौततुच्छधा
न्येधान्यादौ । पूते ॥ अबहुलबहु-
लमकारि । अभृततद्भावेचि । अ
सृष्टौ ॥

बहुवचनम् । न० येनबहुवोर्याउच्यन्ते
तस्मिन् ॥ बहुनामर्थानावचनम् ।
वचे करणेल्त्युट् । कर्मणिषष्ठ्या
समास ॥

बहुवल्क । पु० प्रियाले ॥

बहुवल्ली । स्त्री० डोडिचुपे ॥

बहुवार । पु० उद्दाले । शिलौ ।

शेष्मातके । लसोडा० इ० भा० ॥

बहुवारोविषस्रोटब्रणवीसर्पकुष्ठनु

त । मधुरस्तुवरस्तिक केश्यश्चक

फपित्तहृत् ॥ फलमामन्तुविष्टभि

रुचपित्तकफास्रजित् । तत्पक्व

बहुसन्तति

मधुरस्निग्ध श्लेष्मणशीतलगुरु ॥

बहुवारक । पु० श्लेष्मातके । बहुवा
रे । बहुन्वारयति । वृञ् । वि
जन्त । कुन्शिल्लिप्तमन्त्रयोरपूर्व-
स्यापि ॥

बहुविध । त्रि० विविधे । नानारूपे
। पृथग्बिधे ॥ बहुबोविधायस्य ॥

बहुविस्तीर्णा । स्त्री० कुचिताकाम् ॥

बहुबीजम् । न० गगडगात्रे । पाटप्ये ।

बहुवीर्य । पु० विभीतकी । तरुड्
नीयशाके । शास्त्रलिख्ये ॥ मरुवे ॥

बहुवीर्या । स्त्री० भूम्यामलक्याम् ॥

बहुव्रीहि । पु० प्रायोन्यपदार्थप्रधा

नेसमासविशिषे ॥ सप्तसप्तधा ।

द्विपद । बहुपद सख्योत्तर० सख्यो

भयपद० दिगन्तराललक्षण व्यतिहा

एलक्षण सहपूर्वपदस्येतिभेदात् ॥

त्रि० प्रचुरधान्ययुक्ते ॥

बहुशत्रु । पु० चटकी ॥

बहुशल्य । पु० रक्तखदिरे ॥ चि०

अनेकशल्ययुक्ते ॥

बहुश । अ० भूरिशब्दार्थे ॥ बहुनि
। बहुल्यार्थाच्छस्कारकादन्यतरस्या
म् ॥

बहुशाख । त्रि० अनेकभेदे ॥

बहुशाल । पु० क्षुद्राम् ॥

बहुशिखा । स्त्री० जलपिप्पल्याम् ॥

बहुश्रवा । स्त्री० शल्लकीतरौ ॥

बहुसन्तति । पु० त्वक्सारप्रभेदे ।

बहुची

वेडुवास० इ० गौ० भा० ॥ त्रि०
 अनेकसन्तानवति ॥
 बहुसम्पुट । पु० विष्णु, कन्दे ॥
 बहुसार । पु० खदिरे ॥
 बहुसुता । स्त्री० शतमूल्याम् ॥
 बहुसू । स्त्री० शुक्याम् ॥ बहुप्रसवायाम् ॥
 बहुमूति स्त्री० परेष्टुकायाम् । बहु
 पत्यायागवि ॥ बहुसूतियस्या ॥
 बहुसन्तानप्रसवायाम् ॥
 बहुस्रवा । स्त्री० शक्यकौष्ठके ॥ नाना
 क्षरणशीलायाम् ॥
 बहुस्वन । पु० पेपके ॥ त्रि० अनेक
 शब्दयुक्ते ॥
 बहुपत्न्य । पु० शुक्रे ॥ मूषके ॥
 त्रि० बहुसन्तानयुक्ते ॥
 बहुशी । त्रि० बहुभोजनशीले ॥ बहु
 शाविशिष्टे ॥
 बहु । स्त्री० बहुर्थे । बहुदित्वान्
 ङीष् ॥
 बहुक् । स्त्री० ऋग्वेदे ॥ न० भूक्ते
 विशेषे ॥
 बहुच । पु० ऋग्वेदिन्द्रब्राह्मणे ॥
 बहुक्चोऽध्येतव्यायेन । ऋक्
 पूरित्य . ॥
 बहुची । स्त्री० अध्वर्याम् । अध्व
 र्युशाखाध्येत्याम् ॥ बहुक्चो-
 ध्येतव्याययासेतिविग्रह । अनृच
 बहुचावध्येतयेवेतिवचनात् ॥
 ऋक्पूरित्यप्रत्यय समासान्त .

वाणिज्यम्

। यद्यपि० स्त्रीणास्वाध्यायाध्ययन
 प्रतिषिद्धम् ० तथापिपुंराकल्पे
 ह्येतदासीत् । यथा । पुंराकल्पे
 पुंनारीणामौद्धीबन्धनमिष्यते ।
 अध्यापनञ्च वेदानां सावित्रीवच
 नतर्हेतियमवचनात् ॥ गोत्रञ्च
 चरणै सहितिजातित्वान्ङी
 ष् ॥
 वा । स्त्री० गते ॥ गन्धने ॥ तन्तुस
 तानै ॥
 वाढम् । न० दृढे ॥ प्रतिज्ञायाम् ॥
 भृशे । अतिशये । वाहते । वाह
 प्रयत्ने । ओष्ठादि । गत्यर्थेति
 क्तप्रत्यये० चुब्धस्वान्तेतिनिपातित
 म् त्रि० अतिशायिनि ॥ क्रिया
 विशेषणेऽस्यक्तीवत्वम् । द्रव्यविशे
 षणत्वे तुवाच्यलिङ्गत्वम् ॥
 वाण । पु० पश्ययवर्गे ।
 वाणि । स्त्री० वस्त्रादीनावपनक्रिया
 याम् । व्यूती ॥
 वाणिज । पु० वाणिजि ॥ वाडवाऽ
 ग्नौ ॥ पणती । पण० । पणेरित्या
 देसब । स्वार्थेप्रज्ञाद्यण् ॥
 वाणिजक । पु० वाणिजि । वाडवा
 ग्नौ । धूर्त्ते ॥
 वाणिज्यम् । न० सत्थानृताख्यवैश्य
 वृत्तौ । वाणिज्यायाम् । क्रयविक्रया
 दिलक्षणे वाणिजकस्मिन् ॥ वाणि
 जांकर्मभावोवा । ब्राह्मणादित्वा

बाधक

तत्पञ्च ॥

बाणिनी । स्त्री० नर्त्तक्याम् ॥ क्लृप्ता
याम् । मत्तयोषायाम् ॥ बिटग्ध
बनितायाम् । अवश्यं वयति ।
वयशब्दे । आवश्यकेति० गद्यादि
त्वाद्वाणिनि वयथोरैक्य ॥

बाणी । स्त्री० बाण्याम् ॥

बाध । पु० प्रतिबन्धके । व्याघाते ॥
अन्वयानुपपत्तौ ॥ अतिदिष्टपदार्थ
निवृत्तौ ॥ ज्ञानान्तरेण विषयासत्त्व
प्रतीतौ ॥ न्यायमते साध्याभाव
वत्पक्षे ॥ य० । ऋदोवर्जिमा
न् ॥

बाधक । पु० प्रतिबन्धके । आधिक्य
बाधकत्वे हेतु । बाधते । बाधु०
। गबुल् ॥ स्त्रीणारोगविशेषे ॥
यथा । रक्तमाद्रीतथाषष्ठीचाङ्कुरो
जलकुमारक । चतुर्विधोबाधक
स्यात् स्त्रीणामुनिविभाषित ॥
तेषांस्वभावंबद्ध्यामियथाशास्त्र वि
धानत । एतेषांपूजन कार्यं ज
नै सन्तानकाङ्क्षिभि ॥ नि
सारण स्थापनञ्चवलिदान जपस्तथा
कर्त्तव्यो गुरुवाक्येन यथाशास्त्र
विचक्षणै ॥ चतुर्विधोबाधक
स्तुजायते ऋतुकालत ॥ तस्य
लक्षणयथा । व्यथाकष्यातथानामेर
ध० पार्श्वेऽस्तेऽपिच । रक्तमाद्री
प्रदोषिणजायतेफलहीनता । मास-

बाधित

मेकद्वयवापि ऋतुयोमोभवेद्यदि ।
रक्तमाद्रीप्रदोषिणफलहीनातदाभवेत्
॥ इतिरक्तमाद्या नेत्रेहस्ते भवेज्ज्वा
लायोनीचैवविशेषत । लालासयु
तरक्तस्रष्टीबाधकयोगत ॥ मासै
केनभवेद्यस्याऋतुज्ञानद्वयतथा ।
मलिना रक्तयोनि स्यात् षष्ठीवा
धकयोगत ॥ इतिषष्ठ्या । उद्दे
गोगुरुतादेर्हरक्तस्त्रावोभवेद्दह । ना
भेरधोभवेच्छूलचाङ्कुर सतुबाधक
॥ ऋतुहीनाचतुर्मासत्रिमासवाभवे
द्यदि । कृशाङ्गीकरपादेचज्वालाचा
ङ्कुरयोगत ॥ इतिचाङ्कुर ॥ स
शुलाचसगभाचशुब्देहात्परक्तिका ।
जलकुमारस्यदोषिणजायते बलहीन
ता । याकृशाङ्गीभवेत्स्युलाबहुका
लऋतुस्तथा । गुरुस्तनीस्त्वपरक्ता
जलकुमारस्यदुषणात् । इतिजलकु
मारस्य ॥ इतिवैद्यकम् ॥ धि० बा
धाजनके ॥

बाधनम् । न० पीडायाम् ॥ प्रतिबन्ध
के ॥

बाधा । स्त्री० दुःखे । पीडायाम् ॥ नि
षेधे ॥ बाधुलोडने । गुरोस्तेत्य ॥
बाधित । पु० हेत्वाभासविशेषे ॥ यस्य
साध्याभाव प्रमाणेननिश्चित स
बाधित । यथा । बहिरनुष्णोद्रव्य
त्वादिति । अत्रानुष्णत्वसाध्याभाव
। उष्णत्वस्पर्शेनप्रत्यक्षेणगृह्यते० इ-

बाधव

तिबाधितत्वम् ॥ चि० बाधायुक्ते ॥
पौडित्ये ॥ तारकादित्वादितच् ।
निबृत्ते ।

बाधिर्यम् । न० बधिरत्वे ॥ बधिरस्य
भाव । प्यञ्ज ॥ कर्णरोगविशेषे ।
तस्यनिदानम् । बधिरेऽवलोकनीयम् ।
। औषधन्तु । शुष्कमूलकशुण्ठीना
दारोहिङ्गुलनागरम् । शुक्रचतुर्गु
णदद्यात्तैलमेतैर्विपाचयेत् । बाधि
र्यकर्णशूलस्रूपयस्त्रावश्चकर्णयोः ।
कृमयश्चविनश्यन्ति तैलस्यास्यप्रपूर
णात् ॥

बाध्य । चि० निराकरणयोग्ये । वा
धितव्ये । बाधनीये ॥ न्यूनत्व बा
ध्यत्वे हेतु ॥

बाधाकनेय । पु० बधुले । असती
सुते ॥ कौलटये ॥ बधक्याचपत्य
म् । स्त्रीभ्योऽठकिकल्याण्यादित्वा
दिनडादेशश्च ॥

बाधव । पु० मित्रे । सुहृदि ॥ सगो
त्रे । बधौ । ज्ञातौ । स्वजने ॥ बा
धवास्त्रिविधा । आत्मबाधवा । पितृ
बाधवा । मातृबाधवाश्चेति । यथोक्त
म् । आत्मपितृष्वसु पुत्राआत्म
मातृष्वसु सुता । आत्ममातुल
पुत्राश्चविज्ञेयाश्चात्मबाधवा ॥ पि
तु पितृष्वसु पुत्रा पितुर्मातृ
ष्वसु । सुता । पितुर्मातुलपुत्राश्च
विज्ञेया पितृबाधवा ॥ मातृ

वाल

पितृष्वसु पुत्रामातृमातृष्वसु सु
ता । मातुर्मातुलपुत्राश्चविज्ञेया
मातृबाधवा ॥ इति ॥ बधुरेव ।
प्रज्ञाद्यम् ॥

बाभ्रवी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ पश्यवाभ्र
वीम् ॥

बारक । पु० अश्वगतौ ॥ चि० निषे
धके ॥

बारकी । पु० शत्रौ ॥ चित्राश्वे ॥
पर्णाजीविनि ॥ पयोधौ ॥

बारकौर । पु० द्वारग्राहिणि ॥ बा
डवे ॥ यूकायाम् ॥ वेणिवेधिन्या
म् ॥ नीराजितहये ॥

बारण । पु० मतङ्गजे ॥ न० प्रतिषे
धे ॥

बारबाण । पु० कञ्चुके ॥

बार्वटीर । पु० रङ्गे । त्रयुणि ॥
आस्त्रास्थि ॥ अङ्कुरे ॥ गणिकासुते ॥

वाल । पु० कुन्तलि । चिकुरे । कचे ॥

॥ अश्वस्यबालके । किशोरे ॥ अश्वस्य

बालधौ ॥ इभपुच्छे ॥ नारिकेलि ॥

पञ्चवर्षीयहस्तिनि ॥ य० । पञ्चवर्षी

गजोवाल । स्नात्पोतोदशवर्षक ।

इति ॥ पुच्छे । मत्स्यविशेषे ॥ पु०

न० ह्रीवेरे । वह्निष्ठे । उदीच्ये ।

वाला० इ० प्र० गन्धद्रव्ये । सुग-

न्धिवाला० इ० च० भा० ॥ चि०

मूर्खे ॥ अविवेकिनि । शास्त्रार्थवि-

वेकज्ञानशून्ये । अल्पप्रज्ञे ॥ अर्भ

बाल

के । माणवके ॥ अप्राप्तव्यवहारे ।
 पञ्चदशवर्षादनधिकवयस्के इति क-
 श्चित् । षोडशवर्षपर्यन्तप्रथमवय-
 स्के ॥ यथा । आपोडशाङ्गवेहालो-
 यावत्क्षीरनिवर्त्तक । इ० ॥ अत्र
 सुश्रुत । जनषोडशवर्षस्तुनरो-
 लोनिगद्यते त्रिविध सोपि दुग्धाशी
 दुग्धान्नाशीतया न्नमुक् । दुग्धाशीवर्ष
 पयस्तदुग्धान्नाशीशरद्वयम् । तदुत्तर
 स । दन्नाशी एव बालस्त्रिधामत इति ॥
 अन्यत्राप्युक्तम् । आपोडशाङ्गवेहा-
 लस्तुरुणस्ततश्च्यते वृद्ध स्यात्
 सप्ततेरुर्द्धवर्षीयान्नवते परम् ॥ इ०
 ॥ अनाथबालवृद्धानारक्षिका सर्वदेव
 ता ॥ अथ बालपरिचर्याविधि ।
 बालमङ्गेमुखदद्यान्नचैनतर्जयेत्क
 चित् । सहसा बोधयेन्नैवनायोग्यमु-
 पवेशयेत् । अयोग्यमुपवेशनासमर्ध
 म् । नास्त्यस्यापयेत्क्रोडेन क्षिप्र-
 शयने क्षिपेत् । रोदयेन्न क्वचित् कार्ये
 विधिसावश्यकविना ॥ आवश्यको-
 ऽधिर्भेषजदानतैलाभ्यङ्गो हस्तना-
 दि । तच्चित्तमनुवर्त्तेत तसदैवानु-
 मोदयेत् । ससेवितमना एव निश्च-
 मेवाभिबर्द्धयेत् ॥ बालातपतडिह-
 टिधूमानलजलादित । निम्नोच्च-
 स्थानतश्चापिरक्षेद्बालप्रयत्नत ॥
 बालस्य स्वभा द्वितान्याह । अभ्यङ्गो
 हर्तने स्नानने च योरञ्जनं तथा । वस

बालखिल्य

नमृदुयत्तत्ततथाऽमृदुनुलेपनम् ॥
 जन्मप्रभृतिपथ्यानि बालस्यैतानि-
 सर्वथा ॥ बालस्य कवलादे समय
 माह । कवल पञ्चमाहर्षाद्विशते-
 श्चैवमैथुनमिति ॥ वलति । वलप्रा
 णने । ज्वलितीति य । बाडते ।
 बाडुभाप्ताव्ये । पचाद्यज्वा ॥
 यद्वा । बल्यते । बलसंवरणे । कर्म
 शिघ्रम् ॥ बालयति गत्यन्तात्प
 चाद्यज्वा ॥ जमेकादशवर्षस्य पञ्चव
 र्षाधिकस्य च । चरेद्गुरु मुहूर्त्वापि
 प्रायश्चित्तं विप्रश्चये ॥ ततो न्यूनतर
 स्यात्स्यनापराधीनपातकम् । नचा
 स्मरान्दण्डोपि प्रायश्चित्तं न विद्यत
 इत्यङ्गिरा ॥
 बालक । पु० शिशौ ॥ अस्त्रे ॥ हयबाल
 धौ ॥ हस्तिपुच्छे ॥ अङ्गुरीयके ॥
 द्वीविरे । सुगन्धिबाला० इ० प्र० ॥
 बालकशीतलरूक्षलघुदीपनपाचन-
 म् । हृष्टासारुचिबीसर्षद्द्रोणस्त्व-
 तिसारहत् ॥ बलये । केशे ॥ निर्व
 ले ॥
 बालकप्रिया । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम्
 ॥ कदल्याम् ॥
 बालकमि । पु० केशकीटे ॥
 बालक्रीडनम् । न० बालकखिलाया-
 म् ॥
 बालक्रीडनक । पु० कपर्दके ॥
 बालखिल्य । पु० तपोविशिषलब्ध-

बालधि

सन्नकेतापसान्तरे । नवान्नलब्धे पु
 र्वसञ्चितत्वाग्नि । मुनिविशेषेषु
 ॥ केशजातावालखिल्या ॥ येके
 शास्त्रवालखिल्या इति श्रुते ॥
 बालगर्भिणी । स्त्री० प्रथममर्भवत्त्वा
 नवि । प्रष्टीयाम् ॥ बालाचा-
 सौगर्भिणीच ॥
 बालगोपाल । पु० श्रीकृष्णमूर्ति
 विशेष ॥
 बालयज्ञ । पु० बालकहृदयहविषि
 यथा बालयज्ञाचनाचारात्पी
 ष्यन्ति शिशुवत । तस्मात्तदुप-
 मर्गेभ्योरलेहालप्रयत्नत ॥ अयते-
 षानामानि । स्कन्दयज्ञस्तुप्रथम
 स्कन्दापस्मारणवच । शकुनीरेवती
 चैवपूतनागन्धपूतना । पूतनाशी-
 तपूर्वाचतयैवमुखमण्डिका । नव
 मीनैर्गमेयस्त्रप्रोक्तावालहासचमी ॥
 बालचर्य्य । पु० सिद्धसेने ॥ कार्ति
 केये ॥
 बालजीवनम् । न० घोरि । दुग्धे ॥
 बालतनय । पु० खदिरे ॥ बाला
 तनया पत्रायस्य ॥ बालकपुत्रे ॥
 बालतन्त्रम् । न० कुमारभृत्यायाम् । ग
 र्भिव्यवेक्षणे । बालचिकित्सायाम् ॥
 बालदण्डम् । न० शर्पे । नवदण्डे ॥
 बालदण्डम् ॥
 बालधि । पु० केशसयुते० लाङ्गुले ॥
 बालाधीयन्तेऽच । करवाधिकरणे

बालमूलकम्

तिक्कि ॥
 बालपत्र । पु० खदिरे ॥ यवासे ॥
 दुरालभायाम् ॥ न० नूतनपर्ये ॥
 बालपत्रक । पु० खदिरद्वये ॥
 बालपाश्या । स्त्री० पारितध्यायाम् ।
 सौमन्तस्थितायांस्वर्णादिपट्टिकाया
 म् ॥ यन्दी० वेणी० इ० भा० ।
 सिति० इ० गी० भा० ॥ बालपाश्रे
 ॥ केशसमूहेसाधु । तत्रसाधुरिति
 यत् ॥ बालिपुपाश्यापात्रसमूहीवा ॥
 बालपुष्पिका । स्त्री० यूपिका
 बालपुष्पी । स्त्री० याम् ॥
 बालभद्र । पु० विषभेदे । शास्त्र
 बालभद्रक) पु० वे ॥
 बालभेषज्यम् । न० रसास्त्रने ॥ बाल
 स्यौषधे ॥
 बालभोज्य । पु० चण्डी ॥ त्रि० वा
 लकभक्षणीये ॥
 बालमुकुन्द । पु० श्रीविष्णोर्मूर्त्यन्तरे
 ॥ यथा । करारविन्देनपदारविन्दं
 मुखारविन्देभिनिवेशयन्तम् । बट
 स्यपत्रस्यपुटे शयान बालमुकुन्दमन
 सास्मरामि ॥
 बालमूलकम् । न० लघुमूलके ॥ मूल
 कबालकरुच्यस्वर्णीया पाचनलघु ।
 दोषत्रयज्वरप्रासनासाकण्ठाक्षिरो
 गनुत् ॥ महत्तदेवरुक्षीणा गुरुदो
 षत्रयप्रदम् । अहसिह तदेवस्याहो
 षत्रयविनाशनम् ॥

बाला

बालमूषिका । स्त्री० गिरिकायाम् ॥

बालाचासौमूषिकाश्च ॥

बालयज्ञोपवीतम् । न० उपवीतवि
शेषे । उरस्कटे । पञ्चवटे ॥

बालयज्ञोपवीतकम् । न० बालयज्ञो
पवीते ॥

बालराजम् । न० वैदूर्यमणौ ॥ पु०
बालकृष्णे ॥

बालरोग । पु० बालकस्य व्याधी ॥

बालवाय । पु० वैदूर्यप्रभवे । देशविशेषे ॥

बालवायजम् । न० वैदूर्यमणौ ॥

बालवास । न० केशरचितवस्त्रे ॥
त्रि० तद्वति ॥

बालवाद्य । पु० वनच्छाने ॥ त्रि०
बालकवहनरीये ॥

बालव्यजनम् । न० चामरे । रोमगु
च्छे । प्रकीर्णके ॥ बालव्यजनमोज
स्य मन्त्रिकादीन्व्यपोहति ॥ बाल-
कस्य व्यजने ॥

बालव्रत । पु० पञ्चचौरे । सिद्धके
लौ । मङ्गुघोषे । पूर्वजिने ॥

बालसध्याभ । पु० अदणवर्णे ॥
त्रि० तद्वति ॥

बालसूर्य्य । पु० उदितमात्रेऽर्के ॥
न० वैदूर्यमणौ ॥

बालहस्त । पु० केशयुक्तलाङ्गुलमात्रे
। बालधौ ॥ बालः । हस्तव्रत,
दशादिवारकत्वात् ॥

बाला । स्त्री० बाल्याम् ॥ बोधायाम् ॥

बालिखिल्य

हरिद्रायाम् ॥ मल्लिकाप्रभेदे ॥ अ

म्बुष्ठायाम् ॥ नीलभिव्याम् ॥ एक

वर्षवयस्कायागवि ॥ यथा । वर्षमा

चातुबालास्यादतिबालाद्विबार्षिकी

॥ षोडशवर्षीयायां स्त्रियाम् ॥ बा

लाष्टोडशवर्षिकी व्युक्ते ॥ शरदि

ग्रीष्मकाले च बालाशस्याच्च वर्षदा ॥

देवताविशेषे ॥ वयसि प्रथमेऽपि

प्रार्थनं । अजादित्वाद्याम् ॥ घृतकुमा

र्याम् ॥ द्वौवरे ॥ कन्यायाम् ॥

बालाक्षी । स्त्री० केशपुष्पा ॥ इ० गौ०

भा० प्र० वृक्षे । दुर्गपुष्पाम् ॥

बालातप । पु० प्रथमोदितादित्यता

पे ॥ कन्यार्कातपे ॥

बालार्क । पु० प्रातः कालिके सूर्ये ॥

कन्यारात्रिस्थे सूर्ये ॥ यथा । शुष्क

मासस्त्रियोहदा बालार्कस्तरुणदधि

प्रभाते मैथुननिद्रासदा प्राणहरा

णिषट् ॥

बालि । पु० ऐन्द्रे । सुग्रीववानर

भातरि ॥

बालिका । स्त्री० बालायाम् । कन्याया

म् ॥ बालुकायाम् ॥ पञ्चकाहलाया

म् । पिप्पलीलायाम् ॥ कर्णभूषणे ।

बाली० इति० भा० ॥

बालिखिल्य । पु० ऋषिविशेषेषु ॥

पुलस्त्यकन्यायासन्नत्या० क्रतो ष-

ष्टिसहस्रसङ्ख्यकपुत्रेषु ॥ तेजाङ्ग

उपरिमाणा ॥

बालुका

बाली । पु० ऐन्द्रे । इन्द्रपुत्रवानर
 राजविशेषे सुग्रीवभातरि ॥ नसस
 इकुचित पन्थायेन बालीहतो गत
 । समयेतिष्ठ सुग्रीवमाबालिपञ्चम
 न्वमा ॥ चि० बालविशिष्टे ।
 बालिनी । स्त्री० अश्विनीनक्षत्रे ॥
 बालिपुत्र । पु० अङ्गदे । तारेये ॥
 बालिमा । पु० बालतायाम् ॥ बाल
 स्यभाव । पृ० इमनिच् ॥
 बालिश । चि० शिशौ ॥ मूर्खे ॥ वा
 लिशस्य मस्यवेधनस्यायमधिकारी
 मूर्खत्वादपूज्यत्वात् । तस्येदमित्य
 ण् ॥ वाङ्मनम् । वाङ्० । इन् ।
 बालिश्यति । शो० आतोनुपेतिक ॥
 बालिश्यम् । न० मूर्खत्वे ॥ बालिश
 स्यकर्मभावोवा । ब्रा० घ्यञ् ॥
 बालिहन्ता । पु० श्रीरामचन्द्रे ॥
 बाली । स्त्री० मध्ये ॥ खनाम्नाप्रसि
 द्धि० अलङ्कारविशेषे ॥
 बालीश । पु० मूत्रकृच्छरोगे ॥
 बालु । स्त्री० एलबालुकनाम्निगधद्व
 व्ये ॥
 बालुकम् । न० एलबालुकी ॥ बलते
 । बलप्राप्तने । वा० उण् । स्वार्थेक
 न् ॥ पु० पानीयामलकी ॥
 बालुका । स्त्री० सिकतासु । बालू०
 इ० भा० ॥ बालुकास्त्रेखनीशीता
 ब्रह्मोर । चतनाशिनौ ॥ टाप् ॥ क
 पूर् । कर्कश्याम् । यन्त्रविशेषे ॥

बालुकी

बालुकागड । पु० बालियामच्०
 इ० गौ० प्र० मत्स्थे । सिताङ्गे ॥
 बालुकात्मिका । स्त्री० शर्करायाम् ॥
 चि० बालुकामये ॥
 बालुकाप्रभा । स्त्री० नरकविशेषे ॥
 बालुकामय । चि० सैकते ॥
 बालुकायन्त्रम् । न० औषधपाकार्य
 यन्त्रविशेषे ॥ यथा । भाण्डे वितस्ति
 गम्भीरेमध्ये निहितकूपके । कूपिका
 कण्ठपर्यन्त बालुकाभिस्तूपूरिते ॥
 भेषजकूपिकासस्य वह्निनायचपच्य
 ते । बालुकायन्त्रमेतद्वियन्त्रत्रयुधै
 स्मृतम् ॥ इतिभावप्रकाश ॥
 बालुकास्त्रेद । पु० तप्तबालुकाभि
 स्तापने ॥ यथा । वातश्चेद्भक्तस्त्रे
 दान्कारयेद्रूचनिर्मितान् । क्षिग्ध
 स्त्रेदोनिषिद्धोऽत्रविनाशिवलवातजान्
 ॥ खर्परभृष्टपटास्थितकाञ्चिकससिक्त
 बालुकास्त्रेद । शमयतिवातकफा
 मयमस्तकशूलाङ्गमहादीन् ॥ स्रोत
 मासार्दवक्त्रत्वानौत्वापावकमाशय
 म् । इत्यावातकफस्तम्भस्त्रेदोऽज्वर
 मपोहति ॥ इ० भा० प्र० ॥
 बालुकी । स्त्री० कर्कटीभेदे । बहुफला
 याम् । क्षिग्धफलायाम् ॥ बालुकी
 वातशमनीशीताश्वाश्रमापहा ।
 पिप्पलाशमनीरुच्याकुरुतेकासपीन
 सौ ॥ स्याद्बालुकीशरदिवर्षमदोषक
 कीर्तिमन्त्रचाचखलुपिप्पलाचरुच्या

बाल्मीकीय .

क्षिप्र करोति खलु पीनसमर्षपक्षाप-
क्षात्त्वतीव्रमधुराफलकारिणी च ॥

इ० रा० नि० ॥

बालुङ्गा । स्त्री०) इवारौ । कर्कश्याम् ॥
बालुङ्गी ।

बालूक । पु० विषप्रभेदे ॥

बालेय . । पु० गर्दभे ॥ रासभे ॥

अङ्गारवल्ग्याम् ॥ दैत्यविशेषे ॥ वा-
चक्यमूलके ॥ चि० मृदौ । कोमले
॥ वक्षिष्ठिते । वल्ग्ये । पूजायोग्ये
बलयेजपहारायहितम् । अदिरुप
धिवलेर्दञ् ॥ वलैरपत्यवा । गृष्ट्या
दित्वात् . टञ् ॥

बालियशाक । पु० अङ्गारवल्ग्याम्,
बर्वरे । भार्याम् ॥ बालियस्यशाक
। गर्दभभक्षशाकत्वात् ॥

बालेष्ट । पु० बदरे ॥ चि० बालका
भिलषिते ॥

बालोपवीतम् । न० बालकपरिधान-
वस्त्रे । पञ्चावटे ॥

बाल्मीकि । पु० मुनिविशेषे । रामा
यणवत्तारि । बल्मीकस्य नाकोरपत्य
म् । बल्मीकप्रभवो यस्मात्तस्माद्वा
ल्मीकिरित्यसाविति वक्ष्येवर्त्तोक्ते
वल्मीकप्रभवत्वेन गौणपुत्रादिवद्गौ-
णमस्य बल्मीकापत्यत्वगृहीत्वैव साधु
रपत्यार्थः ॥ यद्वा । बल्मीकवृत्तिः
कषिर्विशेषस्य संज्ञेत्वाहुः ॥

बाल्मीकीयः । चि० बाल्मीकिसम्बन्धि

बाहु

नि । तस्येदमित्यर्थः । वृषाश्च ।
बाल्यम् । न० अत्रस्थाविशेषे । शै-
शवे ॥ तिथिर्षममतबाल्यमित्यु-
क्ते पञ्चदशवर्षपर्यन्तावस्थायामि-
त्यर्थः ॥ चापल्ये ॥ ज्ञानि-
नो बस्याविशेषे । ज्ञानमनाविष्कु-
र्वन्नगर्वितत्वे । दम्भदर्पाङ्गारादिरा-
हित्ये । युक्तित श्रुतार्थानुसन्धान
सुशलत्वे ॥ बालस्यभाव कर्मवा ।
। ब्राह्मणादित्वात्प्यञ् । पुरोहि-
तादित्वाद्यत्वा ॥

बाष्प । पु० न० नेत्रजले । जलपि
॥ बाधतेनेवम् । बाधु० । खण्ड्यमि-
त्यण्यबाष्परूपपर्यतत्वा . । वृत्ति
पप्रत्यय ॥ धातोः षादेशश्च निपा-
त्यते ॥ बाष्पमूष्माश्च . इत्यमरः ॥

बाहु । पु० स्त्री० कक्षादङ्गुल्ययप-
र्यन्तावयवविशेषे । भुजे । प्रवेष्टे ।
दोष्णि । वाङ् . इ० भा० ॥ अस्म-
शभाशुभलक्षणयथा । उषश्च बाहु .
पुरुषोवधवन्धमवाप्नुयात् । दीर्घवा-
हुर्भवेद्राजासमुद्रवचनयथा ॥ प्रल-
म्बबाहुरैश्वर्यप्राप्नुवान् न सयुतम् ।
ह्रस्वबाहुर्भवेद्दास परप्रेष्यकरस्त-
था । वामाधर्तभुजायेतुयेच दीर्घभु-
जानरः ॥ सपूर्णबाह्वोयेतुराजान-
स्तेप्रकीर्तिता वृत्तिः ॥ कूर्परस्योर्ध्व-
भागे ॥ बाधते । बाधु० । अर्जिह-
शिकन्यमिषमिषाधामुच्चिपशितुक्

बाहुदा

धुक्दीर्घहकाराश्चेति कुर्हंश्चाऽन्त्य
स्य ॥ सगणे० पु० ॥ रवे पाश्व
गे ॥

बाहुक । पु० नलाभिधनृपे । पुण्य
श्लोके । अश्वविदि । नैषधे ॥
त्रि० बाहुभ्यातरतियस्तस्मिन् ॥
नौद्व्यचष्टन् । स्त्रियाम्० । बाहु
का ॥

बाहुकुण्ड । चि० कुण्डितबाहुयुक्ते
। कुम्भे । दोगडौ ॥

बाहुकुण्ड । पु० गरुति । पक्षे ।
पतने । पङ्ख० इ० भा० ॥

बाहुज । पु० क्षत्रिये । कीरे ॥
स्वयञ्जाततिले ॥ चि० बाहुजाते
॥ बाहुभ्याजात । पञ्चम्यामजा
तावितिङ् ॥ बाह्वीर्जातोवा । स
प्तम्याजनेङ् ॥

बाहुचाणम । न० अस्त्राघातवारणा
र्थं बाहुवङ्गलौहादौ । बाहुले ॥

बाहुदन्तौ । पु० इन्द्रे ॥

बाहुदा । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥ सैत
बाहिन्यानद्याम् ॥ कदाचिल्लिखि
तस्यर्षेर्भातु शून्याश्रमेफलभक्ष
णाद्राज्ञाबाह्विन्नौ० तौचास्यातप
स्यतस्तस्यजाताविच्यत ० बाह्व०
विन्नौदत्तवतीलिखितस्यर्षे । डुदा
ञ् ॥ आतीनुपेतिक् ॥ यद्वा
। बहुदस्यकार्तवीर्यस्येयम् । ते
नावतारितत्वात् । तस्यैदमिच्छ

बाहुसहस्रभृत्

ण् ॥

बाहुभूषा । स्त्री० केशूरे ॥ बाहुभूष
णमाने ॥

बाहुमूलम् । न० कर्चे । काख० इ०
भा० ॥ बाह्वीर्मूलम् ॥

बाहुयुद्धम् । न० नियुद्धे । दोभ्याम्
सङ्ग्रामे । बाहुभिर्युद्धम् ॥

बाहुल । पु० कार्तिकमासे । ऊर्ज्ये
॥ बहुलाकृतिका० तथायुक्तापौर्ण
मासी० बाहुली । बाहुलीपौर्ण
मासस्थिन् । सास्मिन्पौर्णमासी
त्यण् ॥ अम्नौ ॥ शाक्यमुने भुते
। यशोधरेये ॥ न० बाहुचाणे ॥

बाहुलकम् । न० प्राचुर्ये ॥ यथा ।
क्वचित्प्रवृत्ति क्वचिदप्रवृत्ति
क्वचिद्विभाषा क्वचिदन्यदेव । विधे
विधानम् बहुधासमीक्ष्य चतुर्वि
धबाहुलकवदन्ति ॥ बहुलस्यभा
व । इन्द्रमनोज्ञादिभ्यश्चेतिबु
ञ् ॥

बाहुल्य । पु० कार्तिकीये । गृहे ।
स्कन्दे ॥ बहुलाना कृतिकानाम
पत्यम् । स्त्रीभ्योठक् ॥

बाहुल्यम् । न० बहुल्ये । बहुलस्य
भाव । घ्यञ् ॥

बाहुशर्षी । पु० इन्द्रे ॥ बाह्वी
स्त्रीययोरेवशर्षीवल्लयस्य ॥

बाहुसहस्रभृत् । पु० कार्तवीर्यार्जुने
॥ बाह्वनासहस्रम् ० विभक्ति ।

वीभत्स

डुभृज् । क्तिप् । तुक् ॥
 बाह्ववाहवि । अ० बाहुयुहे ॥ बाहु
 म्याबाहुभ्याप्रहृष्येद युक् प्रवृत्तम् ।
 तत्रतेनेदमितिस्वरूपे ० इतिवहुव्री
 हो ० इच्छ्क्वम् व्यतिहारद्वतीच्
 समासान्त । अन्येषामपिदृश्यत
 इतिदौघं । ओगुंण । अक् ।
 तिष्ठद्गुप्रभृतिषु पाठादव्ययीभावा
 दव्ययत्वम् ॥

विदूर ० । पु० देशविशेषे ॥ यत्रबाल
 वायज सस्क्रियते ॥

विभीत्सा । स्त्री० भैत्सुमिच्छायाम्
 ॥ भिदिर् ० । सन्धलन्ताच्चेति
 कित्वाङ्गुणाभावः । अप्रत्ययादि
 त्यकारप्रत्यये ० टाप् ॥

विभ्यत् । चि० वेषमाने ॥ विभीते
 शतरि० नाभ्यस्ताच्छतुरितिनुमभा
 वः ॥

विभाण । चि० दधाने ॥ भृज
 कर्त्तरि शानच् ॥

वीभत्स । पु० अर्जुने । पाथे ॥ चि०
 क्रूरे ॥ घृणात्मनि ॥ विवृते ॥ रस
 विशेषे ॥ सुगुप्तास्थायिभावस्तुवीभ
 त्स कथ्यतेरसः । नीलवर्णोमहाकाल
 दैवतोयमुदाहृतः ॥ वधेनिन्दा
 यांसन् । भावे ० घञ् ॥ यद्वा । अ
 प्रत्ययात् । वीभत्साऽस्थच् । अर्थ
 आद्यच् ॥ यद्वा । वीभत्सते० वी
 भत्स्यतीवाऽनेनवा । वधवत्त्वने । स

बुक्

जन्त । सान्दर्धत्तभ्यासदीघं ।

पचाद्यच् ० घञ् ० घोवा ।

वीभत्सा । स्त्री० वीभत्से ।

वीभत्सु । पु० अर्जुने । विजये ॥

बुक् । पु० बुक्ते ॥

बुक्क । पु० छात्रे । न० अयमासे ।

बुक्कायाम् ॥ बुक्यते । स्वादुत्वान्

मृग्यते । बुक्कभषणे । घञ् ॥ इद

ये । पु० स्त्री० समये ० इतिरभ

सः ॥

बुक्कनम् । न० भषणे । प्रवरवे ॥

बुक्का । स्त्री० बुक्के । इदयान्तर्गतमांस
 विशेषे ॥ मेद शोणितयो सारा
 बुक्कयोर्युगल भवेत् । तौतुपुष्टिक्
 रौप्रोक्तौजठरस्थस्य मेदसः ॥ इद-
 ये ॥

बुक्कार । पु० सिहनादे केशरिध्व-
 नौ ॥

बुक्की । स्त्री० बुक्की ॥

बुडिल । पु० ऋषिविशेषे । आश्वत
 राश्वौ ॥

बुद्ध । पु० लब्धवर्णे । विचक्षण्ये ।

विदुषि । पण्डिते ॥ परमार्थदर्शि-

नि । ब्रह्मविदि ॥ विष्णोरवतारवि

शेषे । सर्वज्ञे । सुगगते । धर्म्मरा-

जे । जिने । अजिनमुते । मुनी-

न्द्रे ॥ यथा । ततः कलौस प्रवृत्ते

सम्प्रोहायसुरविषाम् । बुद्धीनाम्नाऽ

विजमुतः कौकटेषु भविष्यति ॥

बुद्ध

ईश्वरनिरूपणे बुद्धविशेषाणामतमा
ह । सर्वज्ञइतिसौगता । निराव-
रणइतिदिगम्बरा । लोकव्यवहा-
रसिद्धइतिचार्वाका । शरीराख्ये-
वचेतनानि० गौरोह जानामीच्या-
दिज्ञानेन० गौरवत्वज्ञानवत्वयो
सामानाधिकरण्यानुभवादितिचा-
र्वाकाणामतश्च । तेषामतेजगत
क्षणभङ्गुरत्वम् ॥ नन्वस्तुक्षणभङ्ग
पूर्वपुञ्जाच्चोत्तरपुञ्जोत्पत्ति तथाच
पुञ्जनिष्ठकुर्वन्मयाख्यजातिविशेष स्म
रणजनकतावच्छेदकइतिनदोषइति
कुसुमाञ्जलिप्रथमस्तवकटीकायांरा-
मभद्र ॥ बुद्धानादशविधमतभेदमा-
ह । वदन्तिपुत्रआत्मेति १ दृढप्रा-
कृतबुद्ध्य । देहआत्मेति २ चार्वा-
का० इन्द्रियाख्यपरे ३ चते ॥ तेऽ-
न्ये प्राण ४ स्ततोन्त्ये तेमनआत्मेति
५ बादिन । बुद्धिरात्मेति ६ बौ-
द्धावे० शून्यमात्मेति ७ तेऽपरे ॥
यान्त्रिकायत्रपुरुष सर्वज्ञ ८ सौग-
ताविदु । निरावरणमाहुर्द्विदिग-
म्बरमतानुगा ॥ चार्वाकाश्चापिलो-
कानाव्यवहारप्रसिद्धकम् १० । इ-
त्यात्मप्रकाश ॥ त्रि० बुधिते । ज्ञा-
ते । विदिते ॥ प्रशस्ताबुद्धिरस्य । अ-
शंकाद्यच् । प्राशस्त्यश्चसुगतिसाध-
कत्वात् ॥ यद्वा । बुद्ध्यतेस्म । बु-
धश्चवगमने । क्त । दिवादिरनि-

बुद्धि .

ट् ॥ प्राबुद्धे ॥

बुद्धद्रव्यम् । न० स्तौपिके । ओघा०
इ०भा० ॥

बुद्धवान् । त्रि० ज्ञातवति । ज्ञानि-
नि ॥

बुद्धान्त । पु० जागरे ॥

बुद्धि । स्त्री० आत्मगुणे ॥ सर्वव्यव-
हारहेतुज्ञान बुद्धि । साहिधा । अ-
नुभूति स्मृतिश्च । यथा । विभुर्बु-
द्ध्यादिगुणवान् बुद्धिस्तुद्विविधाम-
ता । अनुभूति स्मृतिश्चस्यादनु-
भूतिश्चतुर्विधा । प्रत्यक्षमप्यनुमिति
स्तथोपमितिशब्दजे ॥ इतिनैयायि-
कमतेबुद्धेर्विभागद्वैरित ॥ अध्यव-
सायलक्षणायामनीषायाम् । धि-
षणायाम् । धियि ॥ अध्यवसायो-
बुद्धि क्रियाक्रियावतोरभेदविब-
क्षया । सर्वव्यवहर्ता० अलोच्य० म-
त्वा० अहमत्राधिकृतइत्यभिमत्य० क-
र्तव्यमेतन्मयेत्यध्यवस्यति० (±) तत-
श्चप्रवर्ततइतिलोकसिद्धम् । तत्रक-
र्तव्यमितियोयनिश्चयश्चितिसन्निधा-
वापन्नचैतन्यायाबुद्धि सोध्यवसायो-
ऽसाधारणव्यापार तदभेदाबुद्धि-
सचबुद्धेर्लक्षणम् । समानासमान-
जातीयव्यवच्छेदकत्वात् ॥ तच्चा-
तत्त्वविवेकसामर्थ्ये । महत्तत्त्वे ॥
अन्त करणे ॥ निश्चयात्मिकाया
मन्त करणवृत्तौ ॥ बुद्धिरुपलब्धि

बुद्धि

ज्ञानमित्यनर्थान्तरम् । ननुसाङ्ख्या
नामिव० बुद्धितत्त्वस्य० महत्तत्वापर
पर्यायस्यपरिणामविशेषीज्ञानम् ।

तथाच० बुद्ध्यादिपदवाच्यत्वमनुभव
सिद्धज्ञानत्वजातिरेववा० लक्षणम्

ज्ञानस्थभार्यायाम् । पश्यमेधा
म् । मर्तौ । श्रेमुष्याम् ॥ अध्यात्म
बुद्भिरिच्छाहु षडिन्द्रियविचारिणी

। अधिभूतश्चमन्तव्य ब्रह्मातत्राधि
दैवतम् ॥ इत्याश्रमेधिकपर्व । स-

त्त्वादिगुणभेदेनबुद्धेस्त्वै विध्यमीरित
म् । गीतायाबासुदेवेनशर्जुनायानु

पृच्छते । यथा । प्रवृत्तिनिवृत्तिश्च
कार्याकार्येभयाभये । वन्ध मोक्षश्च

यावेत्तिबुद्धि सापार्थसात्त्विकी ।
१ ॥ यथावर्ममधर्मश्चकायश्चाकार्य

मेवच । अयथावत्प्रजानातिबुद्धि
सापार्थरजसी ॥ २ ॥ अधर्मधर्म

मितियामक्षतेतमसावृता । सर्वा
थान्बिपरीताश्चबुद्धि सापार्थताम

सीति ॥ ३ ॥ भारतेमोक्षधर्मस्यागु
णा पञ्चप्रकीर्तिता । यथा । इ

ष्टानिष्टविपत्तिश्चव्यवसाय समा
धिता । सशय प्रतिप्रत्तिश्चबुद्धे प

ञ्चगुणान्बिदुरिति ॥ इष्टानिष्टाना
वृत्तिविशेषाणां० विपत्तिर्नाश ०

निद्रारूपावृत्तिरित्यर्थ । व्यवसाय
उत्साह ० । समाधिता० चित्तवृत्ति

निरोधइत्यर्थ । सशय ० कीटि

बुद्धिभेद

द्वयस्य कृत्ज्ञानम् । प्रतिपत्ति प्रत्य
क्षादिप्रमाणवृत्ति ॥ इतितट्टीका

॥ अस्या सप्तगुणार्थथा । शृणुष्याश्रव
णश्चैवग्रहणधारणन्तथा । ऊहापो

होर्थविज्ञानतत्त्वज्ञानश्चधीगुणा ॥
इति ॥ अस्यावृत्तय पञ्च । यथा । प्र

माणविपर्ययविकल्पनिद्रास्मृतयइ
ति ॥ बुद्धातेऽनया । बुध० । क्षिण् ॥

बुद्धितत्त्वम् न० बुद्धिस्त्वभावे ॥ तच्च
प्राकृतत्त्वाच्चेतनमिति० तदीयोध्य

वसायोप्यचेतनोघटादिवत् । एवं
बुद्धितत्त्वस्य० मुखादयोपिपरिणाम

भेदाश्चेतना० पुरुषस्तुमुखाद्यन
नुषङ्गीचेतन० । सोयबुद्धितत्त्ववर्ति

नाज्ञानमुखादिनातत्रप्रति विम्बित
स्तच्छायापत्त्या ज्ञानमुखादिमानिव

भवतीतिचेतनोनुगृह्यते० चिच्छा
यापत्त्याच० अचेतनापिबुद्धिस्त

दध्यवसायश्चेतनवृत्तभवति । उक्त
श्च । तस्मात्तत्सयोगाच्चेतन चे

तनावदिबलिष्ठम् । गुणकर्तृत्वच
तथा कर्तृवभवत्युदासीन इति ॥

बुद्धिधर्मा । पु० धर्मादिषु ॥ धर्मो
ज्ञानविरागप्रेषवर्त्यम्० सात्त्विकमेत

द्रूपतामसमस्माद्विपर्ययस्तम् ॥
बुद्धिभेद । पु० बुद्धेर्विचालने ॥

बुद्धिरहमेतत्कर्माकरिष्ये० एतत्
फलश्चभीक्ष्ये० इति० तस्या० भेदो

विचालनम्० अकर्तात्मोपदेशिन ॥

बुद्धिस्त्वम्भय

बुद्धिभ्रस । पु० मतेर्विषयेषुपतनक
र्तरि ॥ रजोगुणे ॥

बुद्धिमान् । त्रि० बुद्धियुक्ते । ज्ञानवति

॥ तद्भुज्यतेयद्विजभुक्तशेषसबुद्धि
मान्योनकरोतिपापम् आत्मज्ञान
वति । विवेकिनि ॥ प्रशस्तबुद्धौ ॥
बुद्धे प्राशस्थनाम । शुश्रूषाश्रवणचै
वग्रहणधारणतथा । जहा पोहोर्थवि
ज्ञानतत्त्वज्ञानश्चधीगुणा ॥ प्रशसा
यामतुप् ॥

बुद्धियुक्त । त्रि० बुद्धिमति ॥ परमा
त्मसाक्षात्कारवति । समत्वबुद्ध्या
युक्ते ॥

बुद्धियोग । पु० आत्मबुद्धिसाधनभूते
निष्कामकर्मयोगे । आत्मतत्त्वविष
येसम्यग्दर्शने ॥ अप्रचलितेनसम्यग्
ज्ञानस्थैर्यलक्षणेनसमाधिनायुज्यते
इति ॥ बुद्ध्याव्यवसायात्मिकयाकृ
त कर्मयोग बुद्धियोग ॥ बु
द्धिसाधनभूतोवायोग ॥

बुद्धिवित् । पु० बौद्धे ॥ बुद्धिरेवा
त्मेतिबौद्धानाभ्रान्तिमात्रमेव ।
सुप्तेव्यभिचारात्० वेद्यस्यचघटवद
तिरिक्तवेद्यत्वात् ॥

बुद्धिसम्पत्ति । स्त्री० धीशक्तौ ॥
बुद्धे सम्पत्ति ॥

बुद्धिसहाय । पु० धीसचिवे म-
न्त्रिणि ॥ मते , साहाय्यकर्तरि ॥

बुद्धिस्त्वम्भय । पु० ससारवृद्धे ॥

बुध

बृहस्पतिशिक्षा ० स्वन्वादुद्भवन्ति
ससारस्यच बद्धे सकाशान्नाना
विधा परिणामाभवन्ति० तेनसाध
र्म्येण० बुद्धिरेवस्त्वम्भयस्तत्प्र
चुरोयससारवृद्ध ॥

बुद्धीन्द्रियम् । न० ज्ञानेन्द्रिये । धीन्द्रि
ये ॥ तत्रेन्द्रियतावत्त्रिविधभवति
। बुद्धीन्द्रियकर्मेन्द्रियमन्तरिन्द्रि
यञ्च । यथाहमनु । बुद्धीन्द्रिया
णिपञ्च प्राशोवादीन्यनुपूर्वश ।
कर्मेन्द्रियाणिपञ्चैषापायादीनिप्र
चक्षते ॥ एकादशमनोज्ञेयस्वगुणे
नोभयात्मकम् । यस्मिन्लितेजिज्ञा
वेतौभूत पञ्चकौगणाविति ॥
बुद्धे करणत्वादबुद्धीन्द्रियम् ।
सङ्कल्परूपेणोभयरूपेन्द्रियगणप्रवर्त
कस्वरूपम् । मनस्त्वन्तरिन्द्रियज्ञात
व्य । बुद्ध्यर्थमिन्द्रिय ॥

बुद्ध्यमान । त्रि० गम्यमाने ॥

बुद्बुद । पुं० जलस्फोटे । वर्तुलाका
रेजलविकारे । बुल्बुला० इ० भा०
॥ अभ्रच्छायादृणादग्निनीचसेवा
पथेजलम् । वैश्याराग खलेप्रीति
प्रदेतेबुद्बुदोपमा ॥ गर्भस्थावयववि
शेषे यथा । पञ्चराचेणकललबुद्बु
दाकारताव्रजेत् ॥

बुद्बुददृष्टि । त्रि० पुष्पिताक्षे ॥

बुध । पुं० विदुषि । विपश्चिति ।

दोषज्ञे । सति । परिहृते ॥ विवे-

बुधाष्टमी

किनि । विवेकेनावगततत्त्वे । अ-
 धिष्ठानसाक्षात्कारेणनिवृत्तभ्रमे ।
 आत्मतत्त्वज्ञे । ब्रह्मविदि ॥ चतु-
 र्येयहे । रौहिणेये सौम्ये ॥ अस्य
 वारेजातशफलम् । यथा । गुणीगु-
 णञ्च कुशल क्रियादौविलासशी-
 लोमतिमान्विनीत । मृदुस्वभा-
 व कमनीयमूर्तिर्वुधस्यवारेप्रभवो
 मनुष्य ॥ सूर्यवशौयदेवामीठनृप-
 स्थपुत्रे ॥ बुद्धयते । बुध० । इगुप-
 धेतिक ॥ बुद्धमुनौ ॥ सर्वज्ञ ॥
 सुगतोबुध . ॥ इ० व्याडिकोष ॥
 बुधगृहम् । न० मिथुनराशौ ॥ कन्या-
 राशौ ॥ बुधस्यगृहम् ।
 बुधचार । पु० पश्यवाराहीम् ॥
 बुधतात . । पु० बिधौ चन्द्रे ॥
 बुधरत्नम् । न० सरकतमणौ ॥
 बुधराशि । पु० मिथुने । कन्यायाम् ॥
 बुधसुत । पु० पुरुवरसि ॥
 बुधा । स्त्री० जटामांस्याम् ॥
 बुधान । पु० गुरौ । जीवि । वृहस्प-
 तौ ॥ त्रि० विज्ञे ॥ ब्रह्मवादिनि ॥
 प्रियवादिनि ॥ बुध्यते० बोधयति
 वा । बुध० । युधिबुधिदृश किञ्च-
 त्यानच् ॥
 बुधाष्टमी । स्त्री० व्रतविशेषे ॥ पतञ्जे-
 मकरेयातेदेवेजातिमाधवे । बुधा-
 ष्टमीप्रकुर्वीतवर्जयित्वातुचैत्रकम्-
 ॥ प्रमुपे चजगन्नाथेस्तन्याकालेमधी

बुम्बारव

तथा । बुधाष्टमीनकुर्वीतकृताहन्ति
 पुराकृतम् ॥
 बुधित । त्रि० ज्ञाते । बुद्धे । विदि-
 ते ॥ बुध्यतेस्म । बुध० भूदि सेट्-
 । क्त ॥
 बुधिन) त्रि० पण्डिते ॥
 बुधिल ।)
 बुध् । पु० मूले ॥ रुद्रे । गिरिशे ॥ बुध्ना-
 ति० वध्यतेवा । वधवन्धने । वन्धे
 ब्रूधिवुधीचेतिनक् ॥ वर्तुले । यथा
 । पृथुबुधोदराकारोघटइति ॥
 बुभुक्षा । स्त्री० क्षुधि । अशनायायाम्
 ॥ भोक्तुमिच्छा । भुजपालनाभ्यव-
 हारयो । धातो० कर्मणइतिसन्
 । अप्रत्ययादित्य । टाप् ॥
 बुभुक्षित । त्रि० क्षुधार्ते । क्षुधिते ॥
 बुभुक्षासञ्जातास्य । तारकादित्वा-
 दितच् ॥
 बुभुक्षुः । त्रि० ससारभोगासक्तजने ॥
 बुभुक्षा । स्त्री० बोद्धुमिच्छायाम् ॥
 बुभुषुः । त्रि० भवितुमिच्छो ॥ भुव .
 सन्नन्तादुप्रत्यय ॥
 बुम्बारव . । पु० हस्तमुखयोगेनक्रिय-
 माणेशब्दे ॥ कस्मिँश्चिदनर्थेसम्प्रा-
 प्तेऽवतशब्दलोका कुर्वन्ति ।
 यथा । गत्वादैत्यपतिसर्वेचक्रुर्बु-
 म्बारवमुहुः । रत्नरत्नमहाराजभक्ष-
 यत्तदकालिकेतिशुभप्रतिरणात्
 परावृत्त्यागतानां दैत्यानामुक्तिर्भांग

वृहत्

वते ॥ वीवी इ० भा० ॥
 वुलि । स्त्री० भगे ॥
 वुषम् । न० वुसे ॥
 वुसम् । न० तुच्छधान्ये । कडङ्करे ।
 भुस्० भूसा० इ० भा० ॥ वुस्यति
 वुस उत्सर्गे । द्रुगुपधेतिक ॥
 वुस्त । पुं० न० मासपिण्डविशेषे ॥
 स्थालीभृष्टमासे ॥ पनसादिफलस्या
 सारभागे ॥ वुस्यतेस्म । वुस० ।
 क्त ॥
 वृद्ध । पु० पश्यान्तस्थादिम् ॥
 वृहच्चक्षुः । पु० महाचक्षुःशब्दे ॥
 वृहच्चित्तः । पु० बीजपुरे ॥
 वृहच्छल्कः । पु० चिह्नमत्स्ये ॥
 वृहच्छुकः । पु० दावाघाटे । कठको
 रवा० इ० भा० ॥
 वृहच्छ्रवाः । चि० महायशसि ॥
 वृहच्छ्लोकः । पु० भगवतिवासुदेवे ।
 वृहन्तः श्लोकाः कवीनापद्यानिय
 म्निन् ॥
 वृहज्जीरकः । पु० कृष्णजीरके ॥
 मगरैलाद्रतिलोकेद्वितीयावप्रकाशः ॥
 वृहज्जीवन्ती । स्त्री० वृक्षविशेषे ।
 प० भद्रायाम् । जीवपुष्टायाम् ॥
 वृहड्ढका । स्त्री० दण्डढकायाम् ॥
 वृहत् । चि० महति ॥ वर्हति । वृहव
 दधौ ॥ वर्तमानेपृषद्वृहन्महज्ज
 गच्छदवच्च्यतिप्रत्ययान्तोनिपाति
 त ॥ वृहत्त्वानि ॥ वृहत्त्वाद् वृहत्त्वा

वृहती

चवृहत् । अत्रापिप्रत्ययेनहेतु
 कर्तृसाधारणकर्तृत्वसामान्यं प्रति
 पाद्यते । वर्हतिवृद्धिप्रोत्पत्तिर्बृह
 यतिवर्धयतिचेतियोगात् । तथाच
 वृद्धिधात्वर्थवृद्धिप्रतिकर्ताहेतुकर्ता
 चेत्युभयमपिकर्तृत्वेनरूपेणलभ्य-
 तइतिवर्धितावर्धयिताचेति वृह
 त्पदेनोच्यते ॥ आदित्यदैवत्येसाम
 विशेषे ॥ वृहत्सामतथासाम्नामिति
 भगवदुक्ते ॥
 वृहताम्यति । पु० सुराचार्ये ॥
 वृहतिका । स्त्री० उत्तरीये । उपरिव
 स्त्रे । उपर्ना० इ० भा० ॥ वृहती
 वसनान्तरे० वृहत्येव । वृहत्याआच्छा
 दने० इतिकन् ॥ कण्टकार्याम् ॥
 वृहती । स्त्री० वसनान्तरे ॥ वारिधा
 न्याम् ॥ वाधि ॥ विततायाम् ॥
 महत्याम् ॥ क्षुद्रायाक्षुद्रवाताक्याम्
 वृहतीतिनिगद्यते । श्वेतक्षुद्राचन्द्र
 हासालक्षणाक्षेपद्रुतिका ॥ गर्भदाच
 न्द्रभाचन्द्राचन्द्रपुष्पाप्रियङ्गरी ॥ वृह
 तीयाहिणीक्षुद्रापाचनोक्तफवातइ
 त् । कटुतिक्ताक्षवैरश्ममलारोचक
 नाशिनी ॥ उष्णाकुष्ठज्वरश्वासशूल
 कासाग्निमान्द्यजित ॥ कण्टकार्याम्
 ॥ विश्वावसोवीणायाम् ॥ नवाक्षरा
 यावृत्तौ ॥ वर्हति । बह० । वर्तमा
 नेपृषदितिसाधु । शतृवत्त्वान्डी
 प् ॥

बृहत्फला

बृहतीपति । पु० बृहस्पतौ ॥
 बृहतीसहस्रम् । न० महत्युक्थे ॥
 बृहत्कन्द । पु० गृञ्जने ॥ विष्णुक
 न्दे ॥

बृहत्कालशाक । पु० कासमर्दान्त
 रे ॥

बृहत्काश । पु० पीठगले ॥
 बृहत्कुक्षि । त्रि० तुन्दिले ॥ विशाल
 जठरेजने ॥ बृहत्कुक्षिरस्य ॥

बृहत्ताल । पु० पाठायाम् ॥

बृहत्तृण । पु० वशि ॥

बृहत्त्वक् । पु० सप्तपर्णे ॥ रोध्रे ॥
 महनाशनबृक्षे । छातियान्० इ०
 भा० ॥

बृहत्पञ्चमूलम् । न० पञ्चमूले ॥

बृहत्पत्र । पु० दीर्घपत्रे ॥ पट्टिका
 लोभ्रे ॥ हस्तिकन्दे ॥

बृहत्पत्रा । स्त्री० त्रिपर्णिकायाम् ॥

बृहत्पाटलि । पु० धुस्तूरे ॥

बृहत्पाद । पु० बटबृक्षे ॥

बृहत्पारिवतम् । न० महापारिवते ॥

बृहत्पाली । पु० वनजीरे ॥

बृहत्पीलु । पु० महापीलौ ॥

बृहत्पुष्पः । पुं० कुञ्जके ॥

बृहत्पुष्पो । स्त्री० घण्टारवायाम् ॥

बृहत्फल । पुं० पनसे ॥ कूष्माण्डे
 ॥ चचेण्डायाम् ॥

बृहत्फला । स्त्री० कटुतुम्ब्याम् ॥

महेन्द्रवारुण्याम् ॥ कूष्माण्डायाम् ॥

बृहद्वात .

महाजम्ब्वाम् ॥

बृहत्साम । न० गीतिविशेषे ॥

बृहदङ्ग । पु० मतङ्गजे ॥

बृहदङ्ग । पु० रुजाकरे । कर्मरङ्गे ॥

बृहदारण्यकम् । न० यजुर्वेदीयोप

निषद्दिशिषे ॥ यथा । अरस्येऽध्याप

नादेतदारण्यकमुदाहृतम् । बृह

त्त्वादयन्यतीर्थाच्चबृहदारण्यकमत

म् ॥ बृहच्चतदारण्यकश्चेतिविग्रह

बृहदेली । स्त्री० पृथ्वीकायाम् । स्थ
 लैलायाम् ॥

बृहद्गुहा । पु०) भ० कारूपदेशेषु ॥ विन्ध्या

बृहद्गुहा । पुं०) द्वे पञ्चान्मालवदेशस्य स
 मीपितदेशावर्तन्ते ॥

बृहद्गोलम् । न० तरम्बुजे । तरबूज
 इ० भा० ॥

बृहद्दल । पु० पट्टिकालोभ्रे ॥ शिन्ता
 ले ॥

बृहद्दलम् । न० हली । जित्यायाम् ॥

बृहद्गङ्गारिका । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

बृहद्गानु । पु० अनले । बङ्गौ ॥

बृहन्तोभानबोस्य ॥ चिचके ॥

बृहद्वय । पु० पराशरशिष्ये ।

शाङ्गरवे ॥ वृन्द्रे ॥ यज्ञपात्रे ॥

मन्त्रविशेषे ॥ सामवेदाशे ॥

बृहद्रावी । पुं० क्षुद्रोलूके ॥

बृहद्वनम् । न० गोकुले ॥ महद्वने ॥

बृहद्वल्क । पु० पट्टिकालोभ्रे ॥

बृहद्वातः । पुं० अश्वरीहरे । देवधो

बृहस्पति

न्ये ॥

वृहद्वाक्यी । स्त्री० महेन्द्रवाक्य्या
म् ॥

वृहद्बीज । पु० आन्नातके ॥

वृहद्भलः । पु० महापीठगले ॥ अर्जु
ने । सुभद्रे श्रे ॥

वृहद्भला । स्त्री० अर्जुने ॥ द्वादशवर्ष
वनवासानन्तर मन्नातवासे विरा
टभवने विराटकन्यायानृत्यगौता
दिशिचार्य स्त्रीक्रीववेशिनाज्जुनो
वृहद्भलेति नाम्नाख्यातो ऽ भूत् ।
यथा । अर्जुनउवाच । गायामिन्
त्याम्यथवादयामि भद्रोस्मिन्त्ये
कुशलोस्मिन्गीति । त्वमुत्तरायैप्रदि
शस्वमास्वय भवामिदेव्यानरदेवनत्त
क ॥ इदन्तुरूप ममयेनकिन्तवप्र
कोत्तयित्वा भृशशोकवर्धनम् ।
वृहद्भलामानरदेवविद्धिसुत मुतावा
पितृमातृवर्जिताम् ॥ विराटउवा
च । ददा।मतेहन्तवर वृहन् नले
सुताचमेनत्तयथाश्चतादृशी ॥ इ
तिमहाभारते विराटपर्व ॥

वृहस्पति । पु० सुराचार्ये । गौष्य
तौ ॥ पञ्चमवारः ॥ तद्वारजातफल
म् । नृपेन्द्रमन्त्रीनृपलब्धकामोवि
द्याविनोदीचतुर प्रगल्भ । आ
चार्यपूज्योमधुरस्वभावोवारभवेद्देव
वगुरीर्मानुष्य ॥ वृहतास्पति ।
तद्वृहतोरितिसुट् तलोपी ॥

बोध

वृहस्पतिगृहम् । न० धनूराशौ ॥
मीनराशौ ॥

वेटक । पु० वैकटिके । मणिकारे
॥ मतस्यप्रभेदे । भेकटी० इ०
गौ० दे० भा० ॥ यूनि । जातता
रुण्ये ॥ विद्रूपके ॥

वेठमिका । स्त्री० वेठमी० वेठजी०
इ० भा० प्र० खाद्ये ॥ यथा । मा
षप्रिष्टिकयापूर्णगर्भागोधूमचूर्णत
। रवितारीटिकासैवप्रोक्तावेठमि
काबुधै ॥ भवेदेठमिकावल्यावृ
ष्याकच्यनिलापहा । उष्णासन्तपि
शीगुर्वीवृहशीशुक्रलापरम् ॥ भि
न्नमूत्रमलास्तन्य मेद पित्तकफ-
प्रदा गुदकीलादितश्चासपक्ति
शूलानिनाशयेत् ॥ पङ्क्तीत्यत्र०
यकृदिति पाठान्तरम् ॥

वोकडी । स्त्री० बस्तान्त्याम् ॥

बोद्धव्य । त्रि० ज्ञातव्ये । प्रतिपा
द्ये ॥बोद्धा । त्रि० बोधकर्त्तरि ॥ बुद्ध्य
ति । बुधश्चवगमने । त्वच् ॥बोद्धमान । त्रि० उपदिश्यमा
ने ॥

बोधः । पु० ज्ञाने ॥ यथा । बोधविही
नेश्रोतरिवक्तु वीक्य प्रयातिवैफ
ल्यम् । नयनविहीने भर्त्तरिलावण्य
मिबखञ्जनाक्षीणामिति ॥ साक्षा
न्मोक्षसाधने ज्ञाने ॥ यथा इरा

बोधनीय

चार्या । बोधोन्यसावनेभ्योहिंसा
 चान्मोक्षैकसाधनम् । पाकस्यवर्जि
 वत्ज्ञान विनामोक्षोनसिद्ध्यती
 ति ॥ वृत्तिज्ञाने ॥ जागरणकाले
 चैतन्ये ॥ निर्णयात्मकज्ञाने ॥
 आत्मसाक्षात्कारे ॥ प्रमाणेनयश्च
 तनाशक्ते रनुग्रहस्तत्फल प्रमाबो
 धवृत्तिसाङ्ख्या । बोधनम् ।
 बुध ० । बुद्ध्यतेयेनबाधञ् ॥
 बोधक । पु० सूचके ॥ प्रमाणे ॥
 त्रि० बोधकर्त्तरि ॥ बोधजनके ।
 बोधकर । पु० निशान्ते बोधका
 रकेस्तुत्यादिनाप्रातर्बोधके ॥ बोध
 करोति । ड, कृञ् ० । कृञोहेत्व
 तिट् ॥
 बोधज्ञ । पु० श्रीकृष्णे ॥ य० । स-
 र्वभावविदांश्रेष्ठोबोधज्ञः । कामशा
 स्त्रवित् । कामिनीबोधयामासवा
 सयामासवक्षसि ॥ त्रि० अभिप्राया
 भिक्षे ॥
 बोधद । पुं० अर्हति ॥ त्रि० बोध-
 दातरि ॥
 बोधनम् । न० गन्धदीपने । विज्ञाप
 ने । वेदने ॥
 बोधनी । स्त्री० कार्तिकशुक्लैकादश्या-
 म् ॥ बोधौ ॥ पिप्पल्याम् ॥ शिव-
 चक्रेषु कैलासादुपरिस्थे ॥
 बोधनीय । त्रि० बोध्ये । बोधित-
 व्ये , बोधयोग्ये ॥

बोध

बोधभानु । पुं० ज्ञानार्के ॥ यथा ।
 सतितमसिमोहरूपे विश्वमपश्यन्त
 दंतदित्यखिलम् । उदितवतिबोध-
 भानौकिमपिनपश्यामि किंकिन्द चि
 त्तम् ॥

बोधवासर । पु० भगवत प्रबोधदि
 ने । उत्थानैकादश्याम्

बोधात्मा । पु० ज्ञानस्वरूपे परमा-
 त्मनि । यथा । कदाचिद्वावहारतु
 द्वैत यद्यपि श्रूयति । बोधात्मव्यति
 रंकेणनपश्यतिचिदन्वयात् ॥ किन्तु
 पश्यतिमिथ्य वदिङ्मोहिन्दुविभाग
 वत् ॥

बोधायन । पु० ऋषिविशेषे । ऋषो
 तिष्ठोमादियज्ञपरमार्थवादिनि ॥
 बोधि । पु० बौद्धसमाधौ ॥ पि
 प्लपादपे ॥ बोधे ॥ त्रि० ज्ञातरि
 ॥ बुद्ध्यते । बुध० । सर्वधातुभ्य-
 ङ् ॥

बोधित । त्रि० ज्ञापिते । सञ्ज्ञातवो
 धे ॥ ता० कृतञ् ॥

बोधितरु । पुं० अश्वत्थद्रुमे ॥ बो-
 धिस्त्रासौतरुश्च ॥

बोधितव्य । त्रि० ज्ञापितव्ये ॥
 बोधिद्रुमः । पुं० पिप्पलवृक्षे ॥ बो-
 धिस्त्रासौद्रुमश्च ॥

बोधिष्ठान । पुं० अश्वत्थे । चलदले ॥

बोधिसत्त्वम् । न० बुद्धे । श्रीधने ॥

बौद्ध । पु० बुद्धशास्त्रावलम्बिनि ॥

ब्रह्मकर्म

भिव्रके । क्षपण्ये । अहीके । वैना-
यिके । अस्तिनास्तीत्यादिसप्तप्रका-
रे पदाथानामनेकरूपत्ववादिनि
विवसने । वैशेषिके ॥ न० बुद्ध-
मुनिप्रणीतेनिरीश्वरशास्त्रे ॥ त्रि०
बुद्धिभवेप्रत्यये ॥

बौद्धैकदेशी । पु० बाह्यास्तित्ववा-
दिनि ॥

बौध । पु० पुरुरवसि ॥ बुधस्याऽप-
त्यम् । अण् ॥

व्रतति । स्त्री० लतायाम् ॥ विस्तार-
रे ॥ वृजन्तीततिर्विस्तृतिरस्या ।
पृषोदरादि ॥ यद्वा । प्रतनोति
। तनु० । क्तिच्त्तौचस ज्ञायामि-
तिक्तिच् । पृषोदरादित्वात्पस्य-
ञ् ॥ व्रतमिवकरोति । व्रतशब्दा-
त् । तत्करोतीतिष्यन्ताद्वाहुलकाङ्ग-
तिर्वा ॥

व्रतती । स्त्री० वल्ल्याम् । लताया-
म् ॥ विस्तारे ॥

व्रध्न । पु० सूर्ये ॥ वृध्मूले ॥ गि-
रिषे । रुद्रे । अर्कवृध्ने ॥ वध्नाति ।
बन्ध० । बन्धेर्ब्रधिबुधौचेतिनक्०
धातोर्ब्रधादेशश्च । रोगविशेषे ॥

ब्रह्मकन्यका । स्त्री० सरस्वत्याम् ॥
ब्राह्मणामोषधौ ॥

ब्रह्मकर्म । न० ब्राह्मणजाते कर्म-
णि ॥ शमोदमस्तप शौच क्षान्ति-
राजर्वमेवच । ज्ञान विज्ञानमास्ति

ब्रह्मघातकः

क्य ब्रह्मकर्मस्वभावजम् ॥

ब्रह्मकर्मसमाधि । पु० ब्रह्मण्येव-
कमात्मकेचित्तैकाग्रि ॥ यथा ।
ब्रह्मार्पणब्रह्महवि ब्रह्माग्नौब्रह्म-
णाहुतिम् । ब्रह्मैवतेनगन्तव्य ब्रह्म-
कर्मसमाधिना ॥

ब्रह्मकल्प । पु० सृष्ट्युपक्रमे ॥

ब्रह्मकुण्डम् । न० ब्रह्मणानिर्मिते सरो-
विशेषे ॥ य० पाण्डुनाथस्योत्तरस्या
ब्रह्मकुण्डाद्वयसर । ब्रह्मणानि
र्मितपूर्वज्ञानायस्वर्गवासिनाम् ॥
आयामेनशतव्यामबिस्तीर्णेनतद्वर्द्ध-
कम् । सर्वपापहरपुण्य देवल्लोका-
तसमागत ॥

ब्रह्मकूट । पु० पर्वतविशेषे ॥ यथा
ब्रह्मकुण्डजलेस्नात्वा पूजयित्
त्वाऽमापतिम् । ब्रह्मकूट समा-
ह्वसुक्तिमेवाप्नुयान्नर ॥

ब्रह्मकूर्चम् । न० व्रतविशेषे ॥ तत्तुऽ-
पवासपूर्वपञ्चगव्यपानम् । य० ।
अहोरात्रोषितोभूत्वा पौर्णमास्या
विशेषतः । पञ्चगव्य पिवेत्प्रातः
ब्रह्मकूर्चविधि स्मृत ॥ इति
प्रायश्चित्तविवेक ॥

ब्रह्मकोशी । स्त्री० अजमोदायाम् ॥

ब्रह्मगर्भा । स्त्री० आदिच्यभक्तायाम् ॥

ब्रह्मगिरि । पु० ब्रह्मशैले ॥

ब्रह्मघातक । त्रि० ब्राह्मणवधकर्त्तरि
॥ यथा । रागाद्विषात्प्रमादाच्चस्वत

ब्रह्मचर्यम्

परतएवच । ब्राह्मण घातयेद्यस्तुऽ
सभवेत्ब्रह्मघातक ॥ अपिच । गो
भूहिरण्यगहणे स्त्रीसम्बन्धे कृते
पिबा । यमुद्दिश्यत्यजेन् प्राणास्त
माहुर्ब्रह्मघातकम् ॥

ब्रह्मघोष । पु० मन्त्रपाठे ॥ ब्रह्मणो
वेदस्यघोष ॥

ब्रह्मघ्न । पु० आत्मघातिनि ॥ यथा ।
भूमिजवृक्षजवापि च्छेदाकभक्षय -
तिथे । ब्रह्मघ्नास्तान् विजानीयाद्
ब्रह्मवादिषुगर्हितान् ॥

ब्रह्मघ्नी । स्त्री० गृहकन्यायाम् ॥

ब्रह्मचर्य्यम् । न० आश्रमविशेषे ॥

गुरुकुलवासादिलक्षणे तपसि ॥ ब्र-
ह्मचर्य्यस्थितो नैकमन्नमद्यादनाप-
दि । ब्राह्मण काममश्रीयाच्छाब्दे
व्रतमपीडयन् ॥ मधुमासंतथोष्णी
लमित्यादिपरिवर्ज्येत् । प्रतिवेद
ब्रह्मचर्य्यं द्वादशाब्दानि पञ्चवा ॥ य
हणातिकमिर्त्येके० केशान्तश्चैव षो
डशे ॥ सचकलौनास्त्येव ब्रह्मच
र्याश्रमो नास्ति वानप्रस्थोऽपि न प्रिये ।
गार्हस्थो भैक्षु कश्चैव आश्रमौ द्वौ कलौ
युग इति महानिर्वाण तन्मोक्ष ॥
स्त्रीविषयवृत्त्यात्यागे ॥ निषिद्धमेथुन
निवृत्तौ ॥ अष्टाङ्गमैथुनाभावे ॥ य
थोक्तम् स्मरणं कीर्तनं केलिं प्रे
क्षणं गुह्यभाषणम् । सङ्कल्पोऽध्यव
सायश्च क्रियानिर्वृत्तिरेवच ॥ एत

ब्रह्मजन्म

मैथुनमष्टाङ्गं प्रवदन्ति मनीषिणः ।
विपरीतं ब्रह्मचर्यं मेतदेवाष्टलक्षणं
मिति ॥

ब्रह्मचारिणी । स्त्री० भार्यायाम् ॥

ब्रह्मचारौ । पु० प्रथमाश्रमिणि ॥ उप
नयनानन्तरं नियमकृत्त्वा गुरोः स
न्निधौ स्थित्वा साङ्गवेदाध्ययनकारि-
णि ॥ स द्विविधः । उपकुर्वाणो नै-
ष्ठिकश्चेति ॥ यथा । ब्रह्मचार्य्युप
कुर्वाणो नैष्ठिको ब्रह्मतत्परः । योऽ
धीत्यविधिवद्देवान् गृहस्थाश्रममा
ब्रजेत् ॥ उपकुर्वाणकोऽर्चो यो नैष्ठि
को मरणान्तिक इति ॥ ब्रह्मवेद
तदध्ययनार्थं व्रतमर्थोपचाराङ्गम् ।
ब्रह्मचरितुशीलमस्य । व्रते इति ०-
सुपीति वाणिनि ॥ यद्वा ब्रह्म०
तपो० ज्ञानं वा० आचरत्यर्जयत्यव
श्यम् । आवश्यकं० णिनि ॥

ब्रह्मचारिणी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ वेदे
पुचरते यत्नात्तेन सा ब्रह्मचारिणीति
देवीपुराणम् ॥ करुणीतल्लं ब्रह्मी
शाके ब्रह्मचर्यं व्रतधारिण्याम्
ब्रह्मज । पु० अग्नी ॥ ब्रह्मणो हिर
ण्यगर्भाज्जाते ॥

ब्रह्मजन्म । पु० अग्नी ॥ ब्रह्मजज्ञा
सौजन्म ॥

ब्रह्मजन्म । न० उपनयनजन्मसंस्कार-
रूपे ॥ ब्रह्मणो वेदस्य गृहणार्थं ज-
न्म ॥

ब्रह्मज्ञानम्

ब्रह्मजटा । स्त्री० दमनकवृक्षे ॥
ब्रह्मजिज्ञासा । स्त्री० ब्रह्मविचारार्थे-
च्छायाम् ॥

ब्रह्मजीवी । पु० द्विजकार्येषु मुख्येन
परिचारके ॥

ब्रह्मज्ञ । वि० ब्रह्मविदि ॥ ब्रह्म
जानाति । ज्ञा० । आतद्भूतिक ॥
यथा । सब्रह्मज्ञ सवेदज्ञ सो-
मिहोचीसदीक्षित । चीनाचार
क्रमाचारैर्योजित् तारिणीनर . ॥
अपिच । सासारिकसुखासक्त ब्रह्म
मज्ञोस्मीतिवादिनम् । त्यजेत्तस
ततवीरचण्डालमिवदूरत ॥ इति
श्रीरुद्रजामलवचनम् ॥ न० श्रीकृ-
ष्णे । परमात्मनि ॥ ब्रह्मशब्दार्थं
भूतानुवेदान्प्रलयेप्रलयेसात्मनिप्र
लीनानुसृष्टादौहिरण्यगर्भीपदेशा-
र्थजानात्यनुसन्धत्ते इतितथा ॥

ब्रह्मज्ञानम् । न० ब्रह्मविषयकज्ञाने
इतिसमञ्जसावृत्ति ॥ मिथ्यावास
नाविरहविशिष्टात्मभिन्नभिन्नज्ञा
ने० इतिमुक्तिवाद ॥ प्रकृतिपुरु
षयोर्विवेकविषयज्ञाने० इतिसाङ्-
ख्यमतम् ॥ क्लेशकर्मविपाकाशयनि
वर्त्तकहिरण्यगर्भविषयकज्ञाने० इ-
तिपातञ्जलमतम् ॥ तत्त्वमसीदि-
वाक्यजन्यप्रतिफलितवृत्त्यारूढज्ञा-
ने इतिवेदातलवृत्तिन्द्रिका ॥ प्रत्य
क्षतयापरोक्षज्ञाने ॥ प्रतिबोधमव-

ब्रह्मताल

भासाश्चित्प्रतिविम्बास्तेषांप्रत्यगा-
त्मतयाऽव्यभिचारितस्वरूपेणविम्ब-
स्थानीयेनैकैकरूपेणयद्ब्रह्मवेदनत-
द्ब्रह्मज्ञानम्० तदेवसम्यग्दर्शन-
मिति व्याख्यातार ॥

ब्रह्मज्ञानी । वि० ब्रह्मज्ञानविशिष्टे
॥ यथा । कुशलाकुशलावृत्तिरहित
समदर्शन । लिङ्गाग्रमपरित्या-
गौब्रह्मज्ञानीनिगद्यते ॥ कृष्णभ-
क्तिस्तुतेनापिकर्तव्येतिपुराणगी
॥ यथा । ब्रह्मानन्देनपूर्णोहतेना
नन्देनपूर्णधी . । तथापिशून्यमा-
त्मानमन्येकृष्णरतिविना ॥ इति
पाञ्चपातालखण्डे जावालिप्रतिब्र-
ह्मविद्यावचनम् ॥

ब्रह्मण्य । पु० विष्णौ ॥ ब्रह्मदारु-
वृक्षे ॥ शनैश्चरे ॥ मुञ्चत्ये ॥ तूल-
वृक्षे ॥ वि० ब्रह्मसाधौ ॥ ब्रह्म-
रते ॥ ब्रह्मणिबैदिके० साधु ।
तत्रसाधुरितियत् । येचाभावकर्म-
योरित्यन्प्रकृत्या ॥ ब्रह्महिते ॥
तपोवेदाश्चजातिश्च ज्ञानञ्चब्रह्मस-
तम् । तेभ्योहित । खलयवमाष-
तिलवृषब्रह्मणश्चेतियत् ॥

ब्रह्मण्यदेव । पु० श्रीकृष्णे ॥
ब्रह्मताल । पु० चतुर्मुखताले ॥
सतुदशतालात्मिक । तच्च ७ मा-
त्रा । मात्रातु० क च ट त पु०-
इतिप्रज्ञाचरायामुच्चारणकाल ॥

ब्रह्मदत्त

सैवलघुमात्रा । तदर्धद्रुतमात्रा ।
तन्मध्ये ४ लघव ६ द्रुता ० । ०
। ०० । ००० । यथा । चतुर्मुखा
भिधेतालेजगणानन्तरप्लुत । इति
सङ्गीतदामोदर ॥

ब्रह्मतौर्यम् । न० पुष्करतीर्थे ॥ पुष्क
रमूले ॥ ब्राह्मेतीर्थे ॥ तीर्थविशेषे ॥
ब्रह्मत्वम् । न० ब्रह्मभूये । ब्रह्मसा
युज्ये ॥ ब्रह्मणोभाव । तस्यभा
वस्त्वतलौ ॥ ब्रह्मणोऽन्तत्विग्विशे
षस्यकर्मभावयो ॥ ब्रह्मणस्त्व ।
नेतिवाच्ये । त्ववचनतलोबाधनार्थ
म् । ब्राह्मणपयायात्तु ब्रह्मन्शब्दा
त्त्वतलौभवतएव । ब्रह्मत्वम्०
ब्रह्मता ॥

ब्रह्मदण्ड । पुं० ब्राह्मणशापे ॥
वशिष्ठमुने सिद्ध्यष्ट्याम् ॥ यथा ।
धिग्वलक्षत्रियवल० ब्रह्मतेजोबलब
लम् । एकेनब्रह्मदण्डेनवह्वोना
शितामम ॥ पाशे ॥ केतुविशेषे ॥
उक्तचनारदसहितायाम् । पिताम
हात्मज । क्रूरस्त्रिबर्णशिखिरान्वि-
त । ब्रह्मदण्डोऽद्यकीतु सर्वभूत
विनाशन ॥ इति ॥ ब्राह्मणयष्टि
कायाम् ॥

ब्रह्मदण्डी । स्त्री० क्षुद्रक्षुपविशेषे ॥
अजदण्ड्याम् । कण्टपत्रफलाया ॥

ब्रह्मदत्त । पुं० ब्रह्माकुर्वशीयरजवि
शेषे । ब्रह्मसूनी ॥

ब्रह्मा

ब्रह्मदभा । स्त्री० यमान्याम् ॥ अज
मीदायाम् ॥ ब्रह्मणादृश्यते । हभी
ग्रन्थे । घञ् । कर्त्तृकारणेकृतेतिस
मास ॥

ब्रह्मदर्भिका । स्त्री० यमान्याम्
ब्रह्मदारु । न० खनान्नाख्यातेऽश्व
त्वाकारवृक्षविशेषे । नूदे । पूगे ।
क्रमुके । ब्रह्मण्ये । अश्वत्वाकारे
पाश्वर्पिप्रलङ्घतिख्याते । तूत इ०
भा० ॥ ब्रह्मणो० ब्रह्मण्निवा०
दारु ॥

ब्रह्मदेया । स्त्री० ब्राह्मविवाहेनोटा
याम् ॥

ब्रह्मदैत्य । पुं० प्रीतयोनिप्राप्तब्राह्म
णे ॥

ब्रह्मद्विट् । त्रि० ब्राह्मणानाद्वेष्टरि
॥ ब्राह्मणान्द्वेष्टि । द्विष्० । क्रि
प् ॥

ब्रह्मा । पुं० चतुर्मुखे । वेधसि । वि
श्वभृजि । हिरण्यगर्भे ॥ तदण्डम
भवद्भैरवसहस्रांशुसमप्रभम् । तस्मिन्
जज्ञेस्वयंब्रह्मासर्वलोकपितामह
ऋत्विग्विशेषे ॥ विष्कम्भादिसप्त
विशतियोगान्तर्गतपञ्चविशयोगे ॥
तत्रजातस्यफलम् । नानाशास्त्रा
भ्याससनीतकालोवर्णाचारैः सयुत
स्वारकीर्ति । शान्तोदान्तोजायतेचा
रुकर्मासूतीयस्यब्रह्मयोगप्रयोगः ॥
इति॥विप्रे । ब्राह्मणे ॥ अर्हदुपास

ब्रह्म

कविशेषे ॥ वृहति० वर्धयतिप्रजा
। वृहद्वैद्वै । अन्तर्भावितव्यर्थ ।
वृहन्नेति० मनिन्० धातोर्नस्मा
दादेश ॥ वृहति० वर्धतेवा ॥
ब्रह्म । न० वेदे ॥ तपसि अव्यक्ते ।
सर्वकारणकारणे० परमात्मनि ॥
यत्तत्कारणमव्यक्तं नित्यं सदसदा
त्मकम् । तद्विरुद्धं संपुरुषोलोके
ब्रह्मेति कीर्त्यते ॥ अध्यात्म ॥ ज्ञा
ने ॥ तपोवेदाश्च जातिश्च ज्ञानचक्रम्
मसंज्ञितम् ॥ प्रत्यक्षमितभेदयत्स
त्तामात्रमगोचरम् ॥ वचसामात्म-
सवेद्यं तज्ज्ञानब्रह्मसंज्ञितम् ॥ इ०
वि० पु० ॥ वृहत्त्वाद्वृहत्त्वाद्वास
त्यज्ञानादिलक्षणम् । ब्रह्मानन्तं हि
विज्ञेयशास्त्राचार्योपदेशतः ॥ सा
क्षादपरोक्षात्सवान्तरे० आत्मनि०
अशनायाद्यतोति० नेतिनेत्यख्यलम
नखित्येवमादिलक्षणे० औपनिषदे
तत्त्वे अव्यावृत्ताननुगतवस्तुब्रह्ममगि
रोच्यते । अकारणमकार्यन्तदित्यने
नोदितं भवेत् ॥ अव्यावृत्तपदेन० अ
कार्यम् । अननुगतपदेन० वस्तुतोऽ
कारणमितित्योक्तं भवतीत्यर्थः ॥ न
व्यावृत्तं विशेषेभ्यो नानुवृत्तश्च गोत्व-
वत् । अव्यावृत्ताननुगतचैतन्यं केन
बीज्यताम् ॥ तदिदं तादृशमीदृश
मेतावत्तावदिति चयन्नभवेत् । ब्रह्म
मतदित्यवधेयनोचेद्विषयो भवेत्परो

ब्रह्म

क्षेत्रम् ॥ यत्ताभान्नपरोलाभोयत्सुखा
न्नापरतुमुखम् । यज्ज्ञानान्नापरज्ञा
नं तद्वर्द्धयवधारयेत् ॥ यदृष्टानाप
रदृश्ययद्भूत्वानपुनर्भवः । यज्ज्ञा-
त्वानापरज्ञेयं तद्वर्द्धयेत् ॥ तिर्यग्
र्द्धमधः पूर्णं सच्चिदानन्दमद्वयम्
अनन्तं नित्यमेकं यत्तद्वर्द्धयेत् ॥
अतद्व्यावृत्तिरूपेण वेदान्तैर्लक्ष्यते
ऽद्वयम् । अखण्डानन्दमेकं यत्तद्व-
र्द्धयेत् ॥ दृश्यतेऽन्यतेयद्वर्द्धयन्नान्य-
न्नतद्वर्द्धयेत् । तत्त्वज्ञानाच्च तद्वर्द्धयन्नसच्चि-
दानन्दमद्वयम् ॥ सर्वगं सच्चिदा-
त्मानं ज्ञानएव निर्नीक्षते । अज्ञा-
नचक्षुर्नेक्षते भास्वत्तं भानुमन्भव
त् ॥ वृहत्तमे । ब्रह्मचतुर्विधम्
यथा । विराट् १ हिरण्यगर्भः २
ईश्वरः ३ तुरीयः ४ । इतिभेदा-
त् ॥ अपिच । सत्त्वमानन्दमद्वयम-
मृतमेकरूपं वाङ्मनसागोचरं स-
र्वगं सर्वातीतचिदेकरसदेशकालाप
परिच्छिन्नमपादमपिशीघ्रगमपाणि
चसर्वघ्नमचक्षुरपिसर्वदृष्टं अश्रोत्र
मपिसर्वश्रोतं अचिन्त्यमपिसर्वज्ञं
सर्वनियन्तृसर्वशक्तिसर्वेषामृष्टि-
स्थितिप्रलयकर्तृकिमपिवस्तुब्रह्मे
तिवदन्ति ॥ तच्च शुद्धबुद्धस्वभाव
इत्यौपनिषदा । १ । आदिविद्वा
न्सिद्धवदितिकापिला । २ । क्ली
शकर्मविपाकाशयैरपरामृष्टो निर्मा-

बृह्म

शकायमधिष्ठासम्प्रदायप्रदीतकीऽनु
 ग्राहकश्चेतिपातञ्जला । ३ । लोका
 वेदविरुद्धैरपिनिर्लेपं स्वतन्त्रश्चेतिम
 हापाशुपता । ४ । शिवकृतिशैवा
 पुरुषोत्तम इ० वैष्णवा । ५ ।
 पितामहकृतिपौराणिका । ७ ।
 यज्ञपुरुषकृतियाज्ञिका । ८ । स
 र्वज्ञकृतिसौगता । ९ । निरावर
 णमितिदिगम्बरा । १० । उपाम्य
 त्वेनदेशितकृतिमीमांसका । ११ ।
 लोकव्यवहारसिद्धकृतिधार्वाका ।
 १२ । यावदुक्तोपपन्नकृतिनैयायिका
 । १३ । विश्वकर्मेतिशिल्पिन ।
 । १४ । कृतिकुसुमांजलि । ॥ वि-
 श्वेशे० परमेश्वरे० विश्वात्मनि० वि-
 श्वाश्रये ॥ स एक एव सद्रूप सत्यो
 द्वैतपरात्पर । स्वप्रकाश सदापूर्ण
 सच्चिदानन्दलक्षण ॥ निर्विकारोनि
 राधारोनिर्विशेषो निराकुल गु
 णातीत सर्वसाक्षीसर्वात्मासर्वदि
 ग्बिभु । ॥ मूढ सर्वेषुभूतेषुसर्व
 व्यापीसनातन । ॥ सर्वेन्द्रियगुणा
 भास सर्वेन्द्रियबिबर्जित ॥
 लोकातीतोलोकहेतुरवाङ्मनसगो
 चर । सर्वेतिविश्व सर्वज्ञस्त नजा
 नातिकथन ॥ तदधीनजगत्सर्वत्रै
 लोके सचराचरम् । तदालम्बनत
 स्तिष्ठेदवितर्क्यमिदजगत् ॥ तत्सत्य
 तामुपाश्रित्यसद्वद्भातिपृथक्पृथक् ।

बृह्म

तेनैवहेतुभूतेनवधजातामहेश्वरि
 कारणसर्वभूतानासएक , परमेश्व
 र ॥ लोकेषुमृष्टिकरणात्स्रष्टाब्र
 ह्मेतिगीयते । विष्णु पालयितादै
 बिसहस्राहन्तदिक्षया ॥ इन्द्रादयो
 लोकपाला सर्वैतद्वशवर्तिन ।
 स्वेस्वेधिकारेनिरतास्तैश्चासन्तित-
 दाज्ञया ॥ त्व पराप्रकृतस्यपूण्यासि
 भुवनत्रये । तेनान्तर्गामिरूपेणतत्
 तद्विषययोजिता ॥ स्वस्वकर्मप्र
 कुर्वन्तस्तत्तत्त्वा कदाचन । यज्ञ
 याज्ञातिवातोपिसूर्यस्तप्रतियज्ञयात् ।
 वर्धन्तितीयदा कालेपुष्यन्तितरवो
 वने । कालकालयतेकालेमृत्योर्मृ
 त्युर्भियोभयम् । वेदान्तवेद्योभगवा
 नतत्तत्तच्छब्दोपलक्षित ॥ सर्वेदे
 वास्तदेव्यश्चतन्मया सुरवन्दिते ।
 आब्रह्मस्तम्बपर्यन्ततन्मयसकलजग
 त् । तस्मिँस्तुष्टे जगत्तुष्टु प्रीणिते
 प्रीणितजगत् । तदाराधनतोदेवि
 सर्वेषांप्रीयन्मभवेत् ॥ तरोर्मूलाभि
 षेकेष्यथातद्गुणपञ्चबा । त्वय्यन्ति
 तदनुष्ठानात्तथासर्वे मरादय ॥
 यथातवार्चनादध्यानात्पूजनात्प्रप
 नात्प्रिये । भवन्ति तुष्टा सुदयस्त
 थाजानीहिमुव्रते ॥ यदागच्छन्तिस
 रितोऽवशेनापिसरित्पतिम् । तथा
 चादौनिककर्माणितदुहेश्चानिपाव-
 त्ति ॥ योयोथान्थान्थज्ज्ञेयान्थ

ब्रह्म

इयायद्यदाप्तये । तत्तद्ददातिसोध्य
 क्षस्तैस्तैर्देवगणै शिवे ॥ बहुनात्र
 किमुक्तं नतवायं कथ्यतेप्रिये । ध्येय
 पूज्य सुखाराध्यस्त बिनानानास्ति
 मुक्तये ॥ नायासोनोपवासश्चकार्य-
 क्लेशोनविद्यते । नैवाचारादिनिय
 मोनोपचाराश्चभूरिश ॥ नदिक्का
 लविचारोस्तिनमुद्रान्याससहति
 । यत्साधनेकुलेशानितविनाकोन्य
 माश्रयेत् ॥ इतिश्रीमहानिर्वाणत
 न्त्वेसर्वधर्मनिर्णयसारे श्रीमदाद्या
 सदाशिवसबादेजौवनिस्तारोपायप्र
 ओत्तरद्वितीयोक्तासेपरब्रह्मवासनो
 पक्रम ॥ अपिच । श्रीसदाशिव
 उवाच । ज्ञेयभवतितद्ब्रह्मसच्चि
 द्विस्वमयपरम् । यथातत्त्वस्वरूपेण
 लक्षणैर्ब्रह्मेश्वरि ॥ सत्तामात्रनि-
 र्बिशेषमबाङ्मनसगोचरम् । अस
 त्त्रिलोकीसज्ञानस्वरूप ब्रह्मण स्मृ
 तम् ॥ समाधियोगैस्तद्देव सर्वत्रस
 मदृष्टिभि । इन्द्रातीतैर्निर्विक
 ल्पैर्देहात्माध्यासबन्धितै ॥ यतो
 विश्व समुद्भूतयेनजातचतिष्ठति ।
 यस्मिन्सर्वाणिलीयन्ते ज्ञेयतद्ब्रह्म
 लक्षणै ॥ स्वरूपवुद्ध्यायद्देव तदे
 वलक्षणै , शिवे । लक्षणैरामु मि
 श्रूनाविहिततत्रसाधनम् ॥ इति-
 ॥ महानिर्वाणतन्त्रे तुशिवेनोक्तहि
 साधनम् । तत्तत्स्मादवगन्तव्य ते

ब्रह्मपुत्र .

ननि श्रेयसमवेत् ॥ वृहतिवर्द्धते
 निरशयमहत्त्वलक्षणवृद्धिमान्भवति
 । वृद्धिः । वृद्धिर्नोच्चेतिमनिन्० नु
 मोनस्याकारादेशश्च ॥
 ब्रह्मनालम । न० काश्याचक्रतीर्थस्य
 पूर्वभागेपितामहेश्वरलिङ्गस्याधस्तौ
 र्यविशेषे ॥
 ब्रह्मनिर्वाणम् । न० ब्रह्मणिनिष्ठं
 तौ ॥ मोक्षे ॥ ब्रह्मपरमानन्दरूप
 म्० कल्पितद्वैतोपशमरूपत्वेननि
 वाण तदेव० कल्पितभावस्याधिष्ठा-
 नात्मकत्वात् ॥
 ब्रह्मनिष्ठ । त्रि० कृतब्रह्मसाक्षा
 त्कारे ॥ हित्वासर्वाणिकर्माणिके
 वलेऽद्वयेब्रह्मणि० निष्ठातदेकपरता
 यस्यस ॥
 ब्रह्मनिष्ठत्वम् । न० औपनिषदब्रह्-
 मात्मविज्ञानपरिपूर्णत्वे । वेदान्त
 वेद्यब्रह्मात्मनावस्थितत्वे ॥
 ब्रह्मपत्रम् । न० पलाशच्छेदे ।
 टाककापत्ता इ० भा० ॥
 ब्रह्मपथ । पु० सत्त्वलोकस्थब्रह्मण
 प्राप्तिमार्गे ॥ गन्तव्यं नब्रह्मणोपल
 क्षित पन्थाब्रह्मपथउच्यते ॥
 ब्रह्मपर्णी । स्त्री० पृश्निपर्ण्याम् ॥
 ब्रह्मपवित्र । पु० कुशे ॥ दर्भे ॥
 ब्रह्मपादप । पु० पलाशे ॥
 ब्रह्मपुत्र । पु० क्षेत्रविशेषे ॥ नदवि
 शेषे ॥ अमोघानन्दने । लौहित्ये

ब्रह्मबन्धू

॥ ब्रह्मण पुत्र ॥ सत्ये ॥ धर्मे ॥
मरीच्यादिषु ॥ विषप्रभेदे ॥ ब्रह्म
पुत्रस्तुकपिलोमलयाद्रिभव खर ।
द्वतितलक्षणम् । अपिच । वर्णत
कपिलोय स्यात्तथा भगवतिसारक
। ब्रह्मपुत्र सविज्ञेयो तो जायते मल
याचले ॥

ब्रह्मपुत्री । स्त्री० सन्ध्यायाम् ॥ सर
स्वतीनयाम् । शिखायाम् ॥ वारा
हीकन्दे ॥

ब्रह्मपुरम् । न० शरीरे ब्रह्मोपल-
ब्धिहेतुत्वात् । ब्रह्मण , सदाख्य
स्यपुरमिवपुरम् ॥

ब्रह्मपुराणम् । न० अयुतश्लोकात्मकेम
हापुराणविशेषे ॥ यथोक्त देवीभाग
वते । तथाचायुतसङ्ख्याकपुराण
ब्रह्मसप्तकमिति ।

ब्रह्मपुरी । स्त्री० काश्याम् ॥ नैलो
क्ये ॥ ब्राह्मणानां निवासस्थाने ॥

ब्रह्मबन्धु । पुं० अधिष्ठिते । निन्द्य
विप्रे ॥ ब्राह्मणस्य निर्देशे ॥ ब्राह्म
णस्य बन्धवे ॥ ब्रह्मेव ब्राह्मणजाति,
बन्धुरस्य । ब्रह्मणो ब्राह्मणस्य ब-
न्धुरेव ॥ अनुष्ठानाभावादिति ॥ जाति
ब्राह्मणो धिक्चिप्यते ॥ ब्राह्मणा
न्वन्धून्व्यपदिशति न स्वयं ब्राह्मण
इत्यर्थः ॥

ब्रह्मबधू । स्त्री० वृत्तसाध्यायही
नायां ब्राह्मणजातौ ॥ ऊङुतइत्य्

ब्रह्मयज्ञ

ङ् ॥

ब्रह्मभूत । पु० ब्रह्मणि ॥ ब्रह्म
मैवभूत उच्यते ॥

ब्रह्मभूति । स्त्री० सन्ध्यायाम् ॥

ब्रह्मभूमिजा । स्त्री० सि हल्याम् ॥

ब्रह्मभूयम् । न० ब्रह्मसाक्षात्कारे
। ब्रह्मभवने । मोक्षे । ब्रह्मत्वे
। ब्रह्मणो भाव । भुवो भाव इति
कथम् ॥

ब्रह्ममय । चि० ब्रह्मस्वरूपे ॥

ब्रह्ममीमासा । स्त्री० उत्तरमीमासाया
म । ब्रह्मकाण्डवेदविचारग्रन्थे ।
वेदव्यासप्रणीते ० वेदान्तत्वेन प्रसि
द्धे ० ब्रह्मसूत्रे ॥

ब्रह्ममूर्धभूत् । पु० शिवे ॥

ब्रह्ममेखल । पु० मुखे ॥

ब्रह्मयज्ञ । पुं० विधिनावेदानाम
ध्ययने । विधिना शिष्याणामध्याप
ने ॥ अध्यापन ब्रह्मयज्ञः पितृ
यज्ञस्तुतर्पणमिति मनु ॥ ब्रह्म
यज्ञरूपमिदं बहुवेदाध्ययनाशक्तौ ॥
सावित्रीमात्राध्ययनेनापि सिध्यती
त्याहमनु । अपासमीपे निय
तो नैत्येक विधिमास्थित । सावि
त्रीमध्यधौ यौतगत्वारण्य समाहित
इति ॥ अत्रोक्त छन्दोगपरिशिष्टे । यच्च
श्रुतिजप प्रोक्तो ब्रह्मयज्ञः स उच्यते ।
स चार्वाक्यतर्पणात्कार्यं पश्चाद्वा प्रा
तराहुते ॥ वैश्वदेवावसाने वा

ब्रह्मरात्रि

नान्यत्रर्त्तेनिमित्तकात् । ऋते
निमित्तकात् जलस्थतर्पणादिनि
मित्त विना ॥

ब्रह्मयष्टि । स्त्री० भार्याम् ॥ विप्र
यष्ट्याम् ॥

ब्रह्मयष्टिका । स्त्री०

ब्रह्मयष्टी । स्त्री० भार्याम् ॥ विप्र
यष्ट्याम् ॥

ब्रह्मयोनि । पु० ब्रह्मगिरौ ॥ ती
र्थविशेषे ॥

ब्रह्मयोनी । स्त्री० कुरुक्षेत्रे सरस्व
तीतीरे पृथूदकनिकटे तीर्थविशे
षे ॥ तत्र ब्रह्मणा चत्वारो वर्णाः सृ
ष्टाः ॥

ब्रह्मरम्भम् । न० उत्तमाङ्गे ॥

ब्रह्मरात । पु० शुक्रदेवे ॥

ब्रह्मराक्षस । पु० भूतविशेषे ॥

यथा । स योगपतितैर्गत्वा परस्यै
व च योषितम् । अपहृत्य च विप्रस्त्रं भ
वति ब्रह्मराक्षसः ॥ महादेवस्य गण
विशेषः ॥ पारिभाषिकब्रह्मराक्षसा
यथा । मूर्खः स्त्रीकच्छपश्चैव वा
जीवधिरप्येव । गृहीतार्थं न मुच
न्ति पञ्चैते ब्रह्मराक्षसाः ॥ इ
ति ॥

ब्रह्मराति । पु० याज्ञवल्क्यमु
नौ ॥

ब्रह्मरात्रि । पु० ब्राम्हमुहूर्त्ते ॥

ब्रह्मरात्रि । पु० याज्ञवल्क्यमुनौ-

ब्रह्मलोक

॥ ब्रह्म० ज्ञान० राति० ददा
तिय । ब्रह्मोपपदाद्वाते स्वि
प् ॥

ब्रह्मरात्रि । स्त्री० ब्रह्मणो निशाया
म् ॥ सदैव सहस्रयोगेन भवति ॥

ब्रह्मरीति । स्त्री० पित्तलप्रभेदे ॥

राजरीतौ ॥ इ० रा० नि० ॥

ब्रह्मरूपम् । न० असत्यादिषु ॥

यथा । अस्ति भातिप्रिय रूपं नाम
चेत्थं शपञ्चकम् । आद्यत्रयं ब्रह्म
रूपं जगद्रूपं ततो ह्ययम् ॥

ब्रह्मर्षि । पु० भृगवादिषु । ब्रह्म
णो मानसतनयेषु ॥ तेषां । भृगु
पुलस्त्य पुलहः क्रतुमङ्गिरसः तथा
। मरुचिन्दमन्त्रिश्च वसिष्ठश्चैव
मानसान् । नवब्राह्मण इत्येते
पुराणे निश्चयगताः ॥

ब्रह्मर्षिदेश । पु० कुरुक्षेत्रादिदेश
चतुष्टये ॥ यथा । कुरुक्षेत्रं च मत्स्या
क्षपचाला शूरसेतिकाः । एष ब्रह्म
र्षिदेशो वै ब्रह्मावर्त्तादनन्तरः ॥ ए
तद्देशप्रसूतस्य संकाशादयजन्मनः ।
स्वस्वचरित्रं शिचेरन् पृथिव्यां सर्व-
मानवाः ॥

ब्रह्मलोक । पु० ब्रह्मणि ॥ लोकानलो
कः । ब्रह्मैव लोको ब्रह्मलोकः ॥

कार्यब्रह्मणि ॥ ब्रह्मणः कार्यस्य सद्भा
नि । ब्रह्मणो भुवने ॥ यथा । सत्यं

स्तु सप्तमी लोको ह्यपुनर्भववासिना

बृह्मवनम्

म । ब्रह्मलोक समाख्यातोद्वाप्र-
तीघातलक्षण ॥ इ० देवीपुराण-
म् ॥ अपिच । षड्गुणेन तपोलो-
कात्सत्यलोको बिराजते । अपुन-
र्मारकायत्र ब्रह्मलोको हि स स्मृतः ।
अथार्थः । जनलोकापेक्षयैष षड्
गुणेन द्वादशकोट्युच्छ्रायेण तपोलो-
कानन्तरसत्यलोकः । न तु तपोलो-
कात् षड्गुणेनेति मन्तव्यम् । तथा स
त्यष्टाचत्वारिंशत्कोट्युच्छ्रायत्वेन ब्र-
ह्माण्डे तस्यावकाशाभावात् । सूर्या-
ण्डगोलयोरन्तः कोट्यस्य
पञ्चविंशतिरिति श्रुकोक्तेः । सत्य-
लोका एव कदाचिद्देन ब्रह्ममधिष्ण्यात्-
परवैकुण्ठलोकादिज्ञेयम् । एवञ्च
भूतलादूर्ध्वं पञ्चदशलक्षोत्तरास्त्रयो-
विंशतिकोट्यो भवति । सत्यलोका-
दूर्ध्वं पञ्चदशलक्षोत्तरास्त्रयो-
विंशतिकोटीति ज्ञेयम् । अपुनर्मार-
का पुनर्मृत्युशून्या । इति वि-
ष्णुपुराणे २ अ० श्रौ ७ अध्यायः ॥

ब्रह्मवदनम् । न० ब्रह्मोदये ॥ ब्रह्मवदे-
स्तस्य वदनम् । वदः सुपिक्वपचेति
भाविष्यत् ॥

ब्रह्मवद्या । त्रि० ब्रह्मोद्यायाम् ॥ टा-
पः ॥

ब्रह्मवनम् । न० ससाररूपे ॥ ब्रह्मणो
जीवरूपस्य भोग्यवननीयसमञ्जनी-
यम् ॥

ब्रह्मवित्

ब्रह्मवर्चसम् । न० ब्राह्मणस्य० वृत्ताऽध्य-
यनर्हः । वेदाध्ययनतदर्थं ज्ञाना-
दिप्रकर्षकृते तेजसि ॥ ब्रह्मणो वेद-
स्य तपसो वा० वर्चः ब्रह्महस्तिभ्या
वर्चसं प्रत्यक्षम् ॥

ब्रह्मवर्चसी । पु० वृत्तस्वाध्यायनिमि-
त्ततेजो ब्रह्मवर्चसं तद्वति ॥

ब्रह्मवर्चस्यम् । त्रि० ब्रह्मवर्चसो नि-
मित्ते ॥ ब्रह्मवर्चसस्य० निमित्तं० स-
योगः उत्पातो ॥ ब्रह्मवर्चसा-
दुपसङ्ख्यानमिति यत् ॥

ब्रह्मवर्चस्वी । पु० श्रुताध्ययनसम्पत्ति-
कतेजोयुक्ते ॥

ब्रह्मवर्चनम् । न० ताम्ने ॥

ब्रह्मवादः । पु० वेदपाठे । श्रुतादा-
ने ॥

ब्रह्मवादी । त्रि० मुक्तेः । वेदान्तिनि ॥
वेदार्थज्ञः ॥ ब्रह्मणिवदितुमवस्थातु-
शीलमस्य । वदः । सुप्यजाता वित्य-
ञ० ब्रह्मणिवदइति णिनि । ॥ वेदव-
क्तरि ॥

ब्रह्मवादिनी । स्त्री० गायत्रयाम् ॥ मै-
त्रेयीप्रभृतिषु ॥ ब्रह्मवदितुं शील-
लमथा । णिनि । डीप् ॥

ब्रह्मवित् । पु० वेदार्थाभिज्ञे । परमा-
र्थदर्शिनि । ब्रह्मसाक्षात्कारवति-
। अकर्मणि ॥ ब्रह्मवेद वेदार्थस्वय-
यावद्वेत्ति० विन्दते वा । विदज्ञाने०
विदल्लुलाभे वा । क्तिप् ॥ प्रसन्नेन्द्रि-

ब्रह्मवित्

यप्रहसितवदनश्चनिश्चिन्त कृता-
र्थोब्रह्मविद्भवतीति० भाष्यम् ॥ अ-
स्यमाहात्म्यं स्मृतं यथा । यद्येको
ब्रह्मविद्भुङ्क्ते जगत्तत्पर्ययतोऽखि-
लम् । तस्माद्ब्रह्मविदेदेयं यद्यस्ति
वस्तुकिञ्चनेति ॥ अस्यलक्षणम् । नि-
यतलक्षणं किञ्चिन्नञ्चास्तिब्रह्मवेदि-
न ॥ रागीकश्चिद्विरक्तोऽन्य क्रु-
होऽन्य शान्तिमान्पर । प्रारब्ध-
भोगनानात्वात्कथं लक्ष्मनियम्यते
॥ देहिन्द्रियमनोबुद्धिधर्मानिषोत्थव-
र्त्तत । प्रत्यगैकात्म्यसम्बोधात्त-
द्वर्मेर्लक्ष्यैक्यम् ॥ सर्वस सारभा-
वोऽन्यथा लक्षणं तथा । सर्वाभा-
वोऽपि नैव स्यात्सुषुप्ते व्यभिचारत
॥ ननु ज्ञानात्पूर्वं यत्साधनममानि-
त्वादि० तत्सर्वं भूर्ब्रह्म ज्ञानिलक्षणमि-
तिसम्प्रदायविद ॥ नतदन्यथायि
तुयुक्तमतञ्चाह । शोभतेऽष्टधानाना
लक्ष्मैतन्नविवेकिनाम् ॥ साम्प्रदा-
यिका श्रद्धालव सन्तोऽबिदुषोय-
लक्षणमाचक्षते० तत्सर्वं व्यवहार-
म्यैव नतदतीतस्यैत्यर्थः । तर्हि-
व्यवहारातीतस्य किं लक्षणमिच्छा-
शङ्क्य० ब्राह्मणलक्षणमेव तल्लक्षण-
मिच्छाह । वेद्यानुरोधतोयस्मा-
द्युच्यते लक्ष्मतद्विद ॥ भावाभावोभ-
यधु सिद्ध्यन्त्येव तत् श्रुति । येनेह गी-
वतेनेति लक्षणं तद्विदोऽब्रवीत् ॥ ब्र-

ब्रह्मवृत्ति

अयादृक्तादृगेव भवेद्विद्वान्निबोधत
। बोधो तोलक्षणं तस्य बोधश्च स्वात्म-
साक्षिक इति ॥ तस्य विष्णुस्वरूप-
त्वं बोध्यम् । ज्ञानीत्वात्मैव मे मतमि-
ति भगवद्ब्रुवन्नात् ।
ब्रह्मविद्या । स्त्री० वेदार्थपरिज्ञाने ॥
ब्रह्मणो वेदत्रयस्य० विद्याशिक्षादिरू-
पा ॥ ब्रह्मज्ञाने ॥ यथा । न्यायाग-
तधनं शान्तो ब्रह्मविद्यापरायणः ।
स्वधर्मपालको नित्यः सोऽमृतत्वाय क-
ल्पते ॥ परविद्यायाम् ॥ ब्रह्मपर-
मात्मा० तद्वयावेद्यते० सा ब्रह्मविद्ये-
ति भाष्यकारा ॥
ब्रह्मविदुः । पु० वेदपाठकाले मुखा-
न्निर्गतविन्दौ ॥ ब्रह्मणो विदुः ॥
ब्रह्मविदुक् । पु० ब्रह्मविन्दौ ॥
ब्रह्मबीजम् । न० प्रणवे ॥
ब्रह्मवृत्तः । पु० किशुके । पलाशवृ-
क्षे । पलाशो ब्रह्मरूपधृतिपद्म
पुराणोक्ते ॥ उदुम्बरे ॥ ब्रह्मणो
वृत्तः ॥ परमात्मनाऽधिष्ठिते० स
सारवृत्ते ॥
ब्रह्मवृत्तिः । स्त्री० ब्राह्मणस्य जीवनो-
पाये ॥ यथा । स्वदत्तापरदत्तावा ब्र-
ह्मवृत्तिं हरेत्तु यः । षष्टिवर्षं स ह-
स्त्राणि विष्टाया जायते कृमिरिति ॥
पूर्णवृत्तौ ॥ ब्रह्माकारवृत्तौ ॥
यथा । ये तु वृत्तिं विहायैना ब्रह्मा-
ख्यापावनीं पराम् । ते तु वृत्तैव जीव-

ब्रह्मसंहिता

न्तिपशुभिश्चममानरा ॥
 ब्रह्मवेद । पु० ब्रह्मज्ञाने
 ब्रह्मवेदि । स्त्री० देशविशेषे य
 था । ब्रह्मवेदि कुरुक्षेत्रे पञ्चरा
 मद्भूदान्तरमिति द्वेमचन्द्र ॥
 ब्रह्मवैवर्तम् । न० अष्टादशमहापु
 राणान्तर्गतदशमपुराणे ॥ य० । अ
 ष्टादशमहस्रस्रब्रह्मवैवर्तमीप्सित
 म् । सर्वेषाञ्चपुराणानासारमेव वि
 दुर्बुधाः ॥
 ब्रह्मशल्य । पु० सोमवल्के । बबू
 र० ब्र० भा० । इति रत्नमाला ॥
 ब्रह्मशासनम् । न० ब्रह्मविचारगू
 ढे । धर्मकीलकी । ब्रह्मशास्त्रा
 याम् ॥ पञ्चविशेषे ॥
 ब्रह्मसंस्थ । पु० मुख्यपरिव्राजि
 । ब्रह्मणिसंस्थक्स्थिते । निबृ
 त्तसर्वकर्मतत्त्वाधने० परिव्राज्य
 त्याश्रमिणि० परमहंसे ॥ ब्रह्म
 णोपरमात्मनि० सम्यगव्यभिचारि
 णिस्थितिर्निर्हायस्य परब्रह्मसा
 ज्ञात्कारवत् स ॥ निबृत्तकर्मा
 भिक्षुकएव ब्रह्मसंस्थइति भाष्य
 म् ॥
 ब्रह्मसंस्पर्श । पु० ब्रह्मतादा
 त्म्ये ॥
 ब्रह्मसंहिता । स्त्री० भगवत्सिद्धा
 न्तसङ्ग्रहग्रन्थविशेषे ॥ अध्याय
 शतसंख्यन्नाभगवद्ब्रह्मसंहिता ।

ब्रह्मसुवर्चला

कृष्णोपनिषदामारं सञ्चिताब्र
 ह्मणादित ति जोऽगोस्वामी ॥
 ब्रह्मसंज्ञम् । न० अध्यापनं ॥ आ
 त्मनोविचारे ॥ यत्र समाना एव ब्र
 ह्मवादिनो ब्रह्मश्रोतृभावे न ब्रह्म
 मीमांसन्ते तद्ब्रह्मसंज्ञमिष्युच्य
 ते ॥
 ब्रह्मसभा । स्त्री० चतुर्मुखसभाया
 म् ॥ सभाविशेष ॥ यथा । यस्मि
 न्देशे निर्मादन्ति विप्रार्षे दविदस्त्र
 य । राज्ञश्चाधिकृतो विद्वान्ब्र
 ह्मण्यस्तासभाविदुः । ब्रह्मण
 सभ वसभा ॥
 ब्रह्मसंभव । पु० द्विपृष्ठनामक
 जैनविशेषे ॥
 ब्रह्मसंर्ष । पु० संपर्षविशेषे ।
 हलाहले ॥
 ब्रह्मसात् । अ० ब्रह्माधी
 ने ॥
 ब्रह्मसायुज्यम् । न० ब्रह्मत्वे ॥
 युनक्ति । युजिर० । इगुपधे
 तिक । युजेन सह । तेन सह इति
 बहुव्रीहि । बोधसर्जनस्येतिसहस्य
 स । यद्वा । योजनयुक् । सम्पदा
 दित्वात्किप । सहयुजा । सयुजस्य
 सयुजोवाभाव । ब्राह्मणादित्वा
 त्प्यञ् । ब्रह्मण्यसायुज्य ॥
 ब्रह्मसावर्णि । पु० दशमेमनौ ॥
 ब्रह्मसुवर्चला । स्त्री० सुवर्चलायाः

ब्रह्मस्ते यी

प्रभेदे । द्रव्यतित्ताकषायोष्णासराह
क्षालघु कटु । निहन्तिकफपित्ता
स्रश्वासकासारुचिशहान् ॥ विस्फो
टकुष्ठमेहास्रयोनिरुक्कमिपाण्डु-
ता ॥

ब्रह्मसू । पु० । भक्षकेतौ । काम
देवे ॥ अनिरुद्धं । उषापतौ ॥ ब्रह्म
मतप सुवृत्तिचालयति । धूप्रेरणे
। अन्येभ्योपीतिक्लिप् । इतिकाम
पक्षे ॥ अनिरुद्धपक्षेतु । ब्रह्माण
सूतवान् । कल्पान्तरे किलानि
रुद्धमूर्त्तर्भगवतोब्रह्माजात ॥
तथाचब्रह्मपुराणम् । अनिरुद्धात्
ततोब्रह्मातन्नाभिकमलोद्भव ॥
इति ॥

ब्रह्मसूत्रम् । न० । यज्ञसूत्रे । पवित्रे
। यज्ञोपवीते ॥ व्याससूत्र ॥ ब्रह्म
सूच्यते० एभिर्निरतिव्याख्यातार
॥ तटस्थलक्षणपरिधूपनिषद्वाक्ये
षु ॥

ब्रह्मसूनु । पु० । इच्छाकुव शोद्भव
राजविशेषे । ब्रह्मदत्ते ॥

ब्रह्मस्थानम् । न० । तीर्थविशेषे ॥

ब्रह्मस्थूणा । स्त्री० । तीर्थविशेषे ॥

ब्रह्मस्ते यी । त्रि० । आचार्यानुमति वि
नायेनकीनापिप्रकारेणवेद गृह्या
ति । यथाहमनु । ब्रह्ममयस्त्वमनु
ज्ञातमधीयानादवाप्नुयात् । सव
ब्रह्मस्ते यसंयुक्तो नरक प्रतिपद्यतइ

ब्रह्महा

ति ॥

ब्रह्मस्वम् । न० । ब्राह्मणसम्बन्धिधने ॥
तद्वरणे दोषोयथा । ब्रह्मस्व वागुरु
स्व वादेवस्व वापियोहरेत् । सकृत
घ्नद्वतिज्ञेयोमहापापीचभारते ॥
अबटोदेवसेतसोपियावदिन्द्रशत
शतम् । ततोभवेत्सरापीतिस्तत
शूद्रस्तत शुचिरितिब्र० वै०
पु० ॥

ब्रह्महत्या । स्त्री० । ब्राह्मणवधे । ब्रा
ह्मणस्यहननजन्ये महापातकविशे
षे ॥ ब्राह्मणप्राणवियोगरूपफलकी
व्यापारे ॥ सचव्यापार साक्षाद
न्यवानियुज्य । तथागोहिरण्यादि
निमित्त कार्यकस्यापि तदुद्देशेन
ब्राह्मणमरणे ब्रह्महत्या । एव
स्रश्वासतोयस्यब्राह्मणहन्तृत्वं प्रती
यते० सएवब्रह्महन्तेतिज्ञेयम्
॥ ब्रह्मणोहननम् । जन०
० । हनस्तचेति० हन्तेर्भाविक्वप्०
तकारस्यान्तादेश ॥ चन्द्रतप्तसमु
त्कर्षेराजगामिचपैशुनम् । गुरोस्त्वा
लीफनिर्वन्ध समानिव्रह्महृत्य
येतिमनु ॥ निद्राभङ्ग कथा
च्छेदोदम्यत्यो प्रीतिभेदनम् । शि
शुभादविभेदश्चब्रह्महत्यासम स्मृ
तमिति देवीभागवतम् ॥

ब्रह्महा । पु० । ब्रह्मघ्ने । ब्राह्म
णवधकर्त्तरि ॥ श्वसूकरखरोष्ठा

ब्रह्माणी

णागोजाविमृगपक्षिणाम् । चण्डा
लपुक्कसानाञ्चब्रह्महायोनिमृच्छ
ति ॥ ब्रह्माण ब्रह्मवाहतवान्
। हन० ब्रह्मभूणावृक्षेष्टुक्तिप् ॥
ब्रह्महानभवत्यन्योब्रह्महावृष
लीपति । यस्तस्यामाहितोगर्भं
सतेनव्राह्मणोहत ॥

ब्रह्महृतम् । न० पञ्चमहायज्ञान्तर्ग
तयज्ञविशेषे । नृयज्ञे । अतिथि
पूजने ॥

ब्रह्माक्षरम् । न० प्रणवे ॥

ब्रह्माद्यभू । पु० क्रतुपथौ । घोट
के ॥

ब्रह्माञ्जलि । पु० वेदपाठका
लाञ्जली । अध्ययनस्यादावन्ते च
गुरवे प्रणवोच्चारणपूर्वकेऽञ्जली ॥
ब्रह्मारम्भेऽवसानेचपादौयाज्ञौ
गुरो सदा । स हत्यहस्तावध्वेय
सहिव्रह्माञ्जलि स्मृत इतिम
नु० ॥

ब्रह्माणी । स्त्री० ब्रह्मण पत्न्या
म् ॥ ब्रह्माणमणतिकीर्त्तयति ॥
अणशब्दे । कर्मण्यण् । डीप् ॥
यद्वा । ब्रह्माणमानयति० जीव
यति । अनप्राणने । ग्यन्तात्कर्म
ण्यणि० णेरनिटीतिणिलोपे० टि
ड्ढेति डीपि० पूर्वपदातिणत्वे
च० ब्रह्माणीतिरूपसिद्धिः । अ
न्यथाब्रह्मवरुणे तिस्रश्च ब्रह्मनृशब्द

ब्रह्मानुभव

स्यगोठाभावादानुगनुपपन्नएव ।
दुर्गायाम् ॥ ब्रह्माणीव ह मजन
नाब्रह्माक्षरपरामर्ते तितेवीपु रा
णम् ॥ रेणुकानामगन्धद्रव्ये ॥ रा
जरीती । पित्तलविशेषे ।
ब्रह्माण्डम् । न० भुवनकोषे । वि
श्वगोलके । चतुर्दशलोका स्वा
वरणभूतलोकालोकपर्वततटाश्च
पृथिवीतटाश्चसमुद्रै सहिताव
ह्माण्डमित्युच्यते ॥ अथ ब्र
ह्माण्डगोलमाह भास्कराचार्य
। भूभूधरत्रिदशदानवमानवाद्याये
याश्चधिष्ण्यगगनेचरन्क्रकक्षा
। लोकव्यवस्थितिरूपयुपरिप्रदिष्टा
ब्रह्माण्डभागण्डजठरे तदिदं सम
स्तमिति ॥ हादृशैवसहस्राणिब्र
ह्माण्डस्रष्टशताधिकमित्युक्तसंख्या
केमहापुराणविशेषे । महादान
विशेषे ॥

ब्रह्माण्डकपालम् । न० योजनावृद्ध
कोटिबिस्तृते ॥

ब्रह्मात्मभू । पु० अश्वे ॥

ब्रह्मादनी । स्त्री० ह सपद्याम् ॥

ब्रह्माद्रि । पु० गिरिविशेषे ॥

ब्रह्माद्रिजाता । स्त्री० गोशवर्ग
म् ।

ब्रह्मानुभव । पु० अविषयतयैव
विषयानपरक्तचित्समुरण्ये ॥ ब्र
ह्मणोऽनुभव ॥

ब्रह्मासनम्

बृह मापेत । पु० माघमासेसूर्य
निकटस्थितराक्षसे ॥

बृह्मारण्यम् । न० वेदपाठभूमौ
॥ वनवि० ।

बृह्मार्पणम् । न० बृह्मर्पणिसम
र्पणे ॥ तत्प्रकारउक्त कूर्मपु
राणे यथा । बृह्मणादौयते देय
बृह्मणे सम्प्रदीयते । बृह्मैव
दोयते चेति बृह्मार्पणमिदं पर
म् ॥ नाहं कर्त्ता सर्वमेतद्बृह्मै
व कुर्वते तथा । एतद्बृह्मार्पण
म् प्रोक्तमृषिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥
प्रीणातु भगवानौशं कर्मणानेन
शाश्वत । करोतिसतत बुद्ध्या
बृह्मार्पणमिदं परम् ॥ यद्वाफला
नासन्त्यासप्रकुर्यात्परमेश्वरे । कर्म
णामेतदप्याहुः ब्रह्मार्पणमनुत्तम
मिति ॥

ब्रह्मावर्त । पु० देशवि० । तपोवटी ॥
सरस्वतीदृषद्वत्योर्देवनद्योर्यदन्तरम्
। तदेव निर्मितदेश ब्रह्मावर्त्तं प्रचक्ष
ते ॥ तीर्थविशेषोय ॥

ब्रह्माश्रम । पु० ब्रह्मज्ञानसाधनीभू
तेमन्यासाश्रमे ॥

ब्रह्मासनम् । न० ध्यानयोगासने ॥
ध्यानप्रत्ययैकतानताच० योगश्चित्त
वृत्तिनिरोधश्चतयोरासनम् ॥ यद्वा ।
ध्यानस्ययोगउपाय ० ध्यानमेवयो
गोवा । तस्यासनमित्यर्थः ॥ ब्रह्म

ब्रह्मीघृतम्

ण सम्बन्धित्वासनम् ॥

ब्रह्मास्त्रम् । न० बृहमस्त्ररूपास्त्रे ।
ब्राह्मे ॥

बृह्मास्त्रविद्या । स्त्री० वगलासुख्याम्
। पीताम्बरायाम् ॥

ब्रह्मिष्ठ । त्रि० बृहमविदि ॥ अति
शयेन बृहमवान् । मतुवन्ताद्बृहम
शब्दादिष्ठन् । विन्मत्तोलुगिति मतु
पोलुक् । नस्तद्धितइति टिलोपः ॥
बृह्मिष्ठा । स्त्री० दुगायाम् ॥ बृह्मि
ष्ठावेदमाहत्वाद्गायत्रीचरणायजा ।
वेदेषु चरते यस्मात्तेन सा ब्रह्मचारि
णी ।

ब्रह्मी । स्त्री० फञ्जिकायाम् ॥ शाक
विशेषे । मत्स्याच्याम् । सुरमाया
म् ॥ पङ्कगडकमत्स्ये ॥

बृह्मीघृतम् । न० औषधविशेषे ।
सारस्वतघृतमिति स्थितिः ॥ यथा ।
समूलपत्रामुत्पाद्य ब्रह्मीप्रक्षात्पवा
रिणा । उलूखलेक्षोदयित्वा रसवस्त्रे
ण गालयेत् ॥ रसे चतुर्गुणे तस्मिन्
घृतप्रस्थविपाचयेत् । हरिद्रामाल-
तीकुष्ठ वृहतीसहरीतकी ॥ एतेषां
पलकैर्भागैः शेषास्तु कार्ष्णिका स्मृ-
ता । पिप्पल्योथविडङ्गानि सैन्धव
शर्करावचा ॥ सर्वमेतत्समालोढ्य
शनैर्मृद्वग्निना पचेत् । एतत्प्राशितं
मात्रेण वाग्विशुद्धिं प्रजायते ॥ स
सराचप्रयोगेण किन्नरैः सह गीयते ॥

ब्राह्म

अर्द्धरात्रप्रयोगेण स्वरो भवति कौलि
क ॥ मासमेकप्रयोगेण भवच्छु-
तिधरो नर । पञ्चगुल्मान् प्रमेहाश्च
कासपञ्चविधजयेत् ॥ बन्ध्यानाञ्चैव
नारीणानराणामल्परेतसाम । घृत
सारस्वतनामबलवर्णवपुः प्रदमिति
चिकित्सारत्नसङ्ग्रह ॥

ब्रह्मोद्यम् । त्रि० ब्रह्मणीवेदस्य बदने
। ब्रह्मवद्ये ॥ वद सुपिकथम् ॥
ब्रह्मोद्याश्चकथा कुर्यात्पितृणाम्
तदीप्सितम् ॥

ब्रह्मोपनिषद् । स्त्री० वेदगुह्ये ॥

ब्रह्मोपनेता । पु० पलाशवृक्षे ॥

ब्रह्मौदनम् । न० यज्ञेऽन्वित्विग्भ्योर-
त्तेऽन्ते ॥

ब्राह्म । पुं० ब्रह्मोपासके । ब्रह्मा
राधनतत्परे ॥ ब्रह्मास्त्रे ॥ बिबाह
विशेषे । वरमाह्वययाशक्त्यलङ्कता
या कन्यायादाने , यथा । आच्छा-
द्य चार्चयित्वा च श्रुतिशीलवतीस्वयम्
। आह्वयदानकन्याया ब्रह्मोर्ध्वं
सञ्च्यते ॥ जननचापिमरण-
शरीराण्यथासकृत् । दानत
थैव कन्याया ब्राह्मोद्वाहः सकृत्सकृ-
त् ॥ ब्रह्मण इवायम् । नतु ब्रह्म
देवतात्त्वविवाहस्य सम्भवति ॥ ना
रदे ॥ न० ॥ मानसिसरसि ॥ ब्रह्म
तीर्थे ॥ अद्भुतमूलस्य तले ब्राह्मन्तीर्थं
प्रचक्षते ॥ अनेन द्विजस्याचमनं य

ब्राह्मण

था । अन्तर्जानुशोधोदश उपविष्ट
उदङ्मुखः । प्राग्वा ब्राह्मेण तीर्थेन
द्विजो नित्यमुपस्पृशेत् ॥ अगुष्ठोत्तर
तोरखाया पाणेर्दक्षिणस्य च एतद्
ब्राह्ममिति ग्याततीर्थमाचमनाय वै
ब्रह्मपुराणे ॥ त्रि० ब्रह्मदेवताके
॥ ब्रह्मादवताऽस्य । सास्यदेवतेत्य-
ण् । ब्रह्मोजातावितिसाधुः ॥ तस्यै-
दमित्यण्वा ॥ नस्तद्विद्वदिति टिलोप

ब्राह्मण । पुं० प्रथमऋषेः सत्त्वप्रधाने
द्विजाती । अयजन्मनि । भूदेवे ।

ताडये । विप्रे । वक्रज । वर्ण्ये हे

। षट्कर्मणि । द्विजोत्तमे । द्विज ॥

ब्राह्मणोजङ्गमामृतिं श्राविष्णो प-

रमात्मन । अतएव हि विख्याता

भदेवास्ति महामते ॥ राज्ञो ब्राह्मण

पितृवन्मान्यउक्तो मनुना । ब्राह्मण

दशवर्षन्तु शतवर्षन्तु भूमिपम् । पिता

पुत्रौ बिजानीयात् ब्राह्मणस्तथो ।

पितेति वचनात् ॥ छात्याकुलेन व-

त्सेन स्वाध्यायेन श्रुतेन च । एभिर्युक्तौ

हियस्तिष्ठेन्नित्यं स द्विज उच्यते ॥ इ०

वह्निपुराणम् ॥ अपिच । तपः श्रु-

तश्च ज्योतिश्च एतद् ब्राह्मणकारकम् ।

तपः श्रुताभ्यायोहीनो जातिब्राह्म-

ण एव स ॥ अविदुषो ब्राह्मणस्यापू-

ज्यत्वयथा । अविद्वान् ब्राह्मण कोपि

नैव पूज्यः कदाचन । आहारादधि-

कानैव देयमूर्खाय कर्हिचित् इति भाग

ब्राह्मण .

यतम् । ब्राह्मणस्य तु देहो यनकामार्था
यजायते । इह क्लेशाय तपसे प्रेत्य त्व
नुपमसुखमिति भारते मोक्षधर्मे पाव
काध्ययनाध्याय । १४५ ॥ अस्य
वर्जनीयानि कर्मणि ह्यहो नारद ।
। ज्याकर्षणश्च निवर्हणश्च कृषिर्वणि
ज्यापशुपालनञ्च । शुश्रूषणश्चापि-
तयार्थहेतोरकार्यमेतत्परमब्राह्मण
स्य ॥ राजप्रेष्य कृषिधनजीवनञ्च
वणिज्यया । कौटिल्य कौलटीयच
कुषीदञ्च विवर्जयेत् ॥ शुद्धो राजन्
समवति धर्मापितो दुराचर । वृषलीं
रमते यस्तु पिशुनो नर्तनस्तथा ॥ या
मप्रेष्यो विकर्माचयो द्विजश्चरितश्च्यु-
त । वेदानपि जपन् शुद्धैः सम
सपरि कौर्तित ॥ कृत्येषु वर्जनीयो
सो वैदिकतान्त्रिकेऽपि च । निर्मर्यादे
चाशुचाक्रूरश्च तौ । हसात्मकेत्युक्तध-
र्मेऽब्रह्मन् । हव्यश्च कव्यं च न देयमेव दा-
नच दत्तं विफलमवेदिति ॥ ब्राह्मणो
क्षत्रिया वैश्यासु ब्राह्मणाज्जातो ब्रा-
ह्मणाज्जातो ब्राह्मण । यथा ।
ब्राह्मण्या ब्राह्मणाज्जातो ब्राह्मण
स्यान्नसशयः । क्षत्रियायास्तु य
पुत्रो ब्राह्मणः सोऽप्यसशयः ॥ क्ष-
त्रियाया यथैव स्याद्वै श्यायामपि चैव
हीति महाभारते दानधर्मः ॥ ब्र-
ह्मणोऽपत्यम् । तस्यापत्यमित्यण् ।
अन्निति । टिलोपीनः ॥ यद्वा । ब्रह्

ब्राह्मण

म० वेद । तदधीते वेदवा तदधीते
तद्देवत्वम् ॥ अपरोक्षीकृतपरमार्थ
तत्वे ० ब्रह्मविदि ॥ यन्न सन्त न चा-
सन्त न श्रुत न बहु श्रुतम् । न मुह्यन्त-
न दुर्बन्त वेदकश्चित्सत्राह्मणः ॥
गूढधर्माश्रितो विद्वान् अज्ञातचरित
चरेत् । अन्यवज्जडवज्जापिमूकव-
ज्जमही चरेत् ॥ न क्रुध्यन् न प्रहृष्यन् च
मानितो मानितश्च यः । सर्वभू-
तेष्वभयदस्त देवा ब्राह्मणविदुः ॥
अनाशिषमनारम्भ निर्ममस्कारम-
स्तुतिम् । अक्षीण क्षीणकर्माण
तदेवा ब्राह्मणविदुः ॥ अक्षीण
पूर्णम् ॥ अनुत्तरीयवसनमनुपस्त्री
र्यशायिनम् । बाह्यपधानीयशान्त
तदेवा ब्राह्मणविदुः ॥ येन केनचिदा-
च्छन्नो येन केनचिदाशितः । यत्र क-
चनशायी च तदेवा ब्राह्मणविदुः ॥
कन्याकौपीनवासास्तु दण्डधृग्धान्य
तत्परः । एकाकीरमते नित्यतदेवा
ब्राह्मणविदुः ॥ यो ह्येति वगणान्नो-
त सन्मानान्नरकादिव । कुण्ठपा-
दिवयः स्त्रोभ्यस्त देवा ब्राह्मणविदुः ॥
येन पूर्णमिवाकाशमवत्येकेन सर्वदा
। शून्यं यस्य जनाकीर्णं तदेवा ब्राह्मण
विदुः ॥ सन्यासिनि ॥ अमौ नञ्चमौ
नञ्च निर्विद्याय ब्राह्मण इति श्रुतिः ।
ब्राह्मणोऽब्रह्मवाक्यार्थं साक्षादित्या-
दित्यत्र ॥ ब्राह्मण्यं गौणमन्यस्य-

ब्राह्मणप्रिय

ब्रह्मबोधार्हजन्मन । विप्रजन्मनो
 ब्रह्मधीयोग्यत्वात्तत्रब्राह्मणशब्दो
 गौण । विदुषिमुख्यद्वयर्थ ॥ ब्रह्म
 णोवेदस्यायम् । तस्येदमित्यण् ॥
 ब्राह्मणम् । न० ब्रह्मसङ्घाते । विप्रस
 मूहे ॥ मन्त्रेतरवेदभागे ॥ सचविधि
 वचनत्वेनार्थवादवचनत्वेनअनुवा
 दवचनत्वेनचत्रिधास्मृत ।
 ब्राह्मणक । पु० आयुधजीविब्राह्म
 णानादिशे ॥ ब्राह्मणकोष्णिकेसङ्गा
 यांस्तन ॥
 ब्राह्मणकीय । चि० ब्राह्मणकीजाते
 ॥ ब्राह्मणकीनामजनपद० यत्र
 ब्राह्मणाआयुधजीविन० तत्रजात
 । छ० ॥
 ब्राह्मणचारण्डाल । पु० ब्राह्मण्या
 यद्राज्याते ॥
 ब्राह्मणधनम् । न० ब्राह्मणानासमता
 दिरूपेवित्ते ॥ नैतादृशब्राह्मणस्या
 स्तिवित्तयथैकतासमताभ्युत्पत्तिश्च ।
 शीलस्थितिर्दण्डनिधानमार्जवतत-
 स्ततश्चोपरम क्रियाभ्य । ब्रह्मस्ते ॥
 ब्राह्मणप्रिय । पु० नारायणे० भग
 वति० वासुदेवे ॥ ब्राह्मणानांप्रिय ।
 ब्राह्मणा । प्रियाअस्यवा । वृत्तश
 पन्तंपरुषवदन्तयोब्राह्मणनप्रणमेत्य
 याहम् । सपापकृद्ब्रह्मदवास्मिदग्धो
 बभूवदण्डजनचास्मदीयः ॥ इति
 भगवद्वचनम् ॥ अपिच । यदेवदेव

ब्राह्मणहित

कीदेवीवसुदेवादजीजनत् । भौमस्य
 ब्रह्मणोगुप्त्यैदीप्तमग्निरिवारणिरि
 तिभारतम् ॥
 ब्राह्मणब्रुव । पु० जातिब्राह्मणे ।
 जातिमात्रोपजीविब्राह्मणे । योब्रा
 ह्मण क्रियारहितआत्मानब्राह्
 मणब्रवीतिसङ्गत्यर्थ ॥ यथा । वि-
 प्र० सस्कारयुक्तोऽनित्य सन्धादिक
 र्मेय । नैमित्तिकानुनोक्त्याद्ब्राह्
 मणब्रुवउच्यते ॥ युक्त स्यात्सर्वसंस्का
 रैर्हिजस्तुनियमवृत्ते । कर्मकिष्कि
 त्तकुरुतेवेदोक्त ब्राह्मणब्रुव ॥ गर्भा
 धानादिभिर्युक्तस्तथोपनयनेनच ।
 नकर्मकज्ञचाधीतेसन्नेयो ब्राह्मण-
 ब्रुव ॥ अध्यापयतिथ शिष्यान्
 नाधीतेवेदमुत्तमम् । गर्भाधानादिस
 स्कारैर्युत स्याद्ब्राह्मणब्रुव ॥
 इति ॥ तस्मैदानिकलविशेषोयथा
 । सममब्राह्मणेदानद्विगुण ब्राह्म
 णब्रुवे । अधीतेऽतसाहस्रमनन्त वेद
 पारगे ॥ इ० मनु० ॥
 ब्राह्मणयष्टिका । स्त्री० फल्लिकायाम्
 । पद्मायाम् । भाग्याम् । ब्राह्मणे
 टी० इ० भा० भारङ्गी० इ० च० ॥
 ब्राह्मणयष्टौ । स्त्री० अङ्गारवल्ल्याम् ।
 बालियशक्ति । भाग्याम् ॥
 ब्राह्मणहित । चि० ब्राह्मणस्य
 हितकारिणि । ब्रह्मण्ये ॥ यद्ब्रा
 ह्मणस्यकुशल तदेवसत्तवदेत् ।

ब्राह्मण्यम्

तूष्णीमासीतनिन्दायाकुर्वन्भैबज्य
मात्मन ॥

ब्राह्मणाच्छ सी । पुं० ऋत्विग्विशेषे ॥
ब्राह्मणे विहितानिशास्त्राणि० उप-
चाराद्ब्राह्मणानि । तानि श सति ।
ब्राह्मणाच्छ सिन उपसङ्ख्यानमित्य
लुक् । द्वितीयाथे पञ्चम्युपसङ्-
ख्यानादेव ॥ अथ शब्दच्छादस ।
ब्राह्मणाच्छ सिन छन्दसौत्युपस-
ख्यानात् ॥

ब्राह्मणाच्छ सीयम् । न० ब्राह्मणाच्छ-
सिन ऋत्विग्विशेषस्य कर्मभावयो
। होत्राभ्यच्छ ॥

ब्राह्मणायन । पु० शुद्धसन्तानजिविप्रे
॥ ब्राह्मणस्यापत्यम् । नडादिभ्य
फक् ॥

ब्राह्मणिका । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥

ब्राह्मणी । स्त्री० विप्रभार्यायाम् । ब्रा-
ह्मणपत्न्याम् ॥ ब्रह्मणद्वयम् । तस्ये
दमित्यण । शार्ङ्गरवादित्वान्ङौ
न् ॥ फल्लिकायाम् । पृक्कायाम् ॥
वरव्याम् ॥ पिपीलिकार्भदे । स्यू-
लशीर्षिकायाम् ॥ रक्तपुच्छिकास्य
जन्तो । ब्राह्मणी० इ० भा० ॥

ब्राह्मण्यम् । न० ब्राह्मणत्वे ॥ ब्राह्मण-
स्य कर्मभावोवा । गुणवचनब्राह्मणा
दिभ्य कर्मणि च तिथ्यञ् ॥ ब्राह्मण्य
बहुभिरवाप्यते तपोभिस्तत्त्वबुधानर
तिपरेण हेलितव्यम् । स्नाध्यायितप-

ब्राह्मावधूत

सिद्धमेव निश्चयुक्तं क्षेमाधी कुश
लपर सदायतस्वतिभारतेशान्तौ
मोक्षधर्मे पावकाध्ययनम् ॥ पाण्डि
त्यवाख्यमौनानिश्चयणादौर्नतैरय
म् । भवति ब्राह्मणस्तच्च ब्राह्मण्य ब्रह्म
रूपता ॥ विप्रवन्दे ॥ ब्राह्मणानास
मूह । ब्राह्मणववाडवाद्यन् ॥
चि० ब्राह्मणहिते ॥ ब्राह्मणे षुहित
। यत् ॥ ब्राह्मणेभ्योहितोवा ॥
ब्राह्मण्य । पु० दणप्रभेदे । मुञ्चे ।
दृढतृणे ॥

ब्राह्ममुहूर्त्त । पु० अरुणोदयकालस्य
प्रथमदण्डवधे ॥ ब्राह्ममुहूर्त्तमाह-
पितामह । रात्रेऽपश्चिमेयामेमु
हूर्त्ती ब्राह्म उच्यते । पश्चिमेयामे शेषा
र्धप्रहर । शेषार्धप्रहरे ब्राह्मो मुहूर्त्त
इति मदनपारिजातात् । तत्रापि
सूर्योदयात् प्रागर्धप्रहरे द्वौ मुहूर्त्तौ
० तत्राद्यो ब्राह्म ० द्वितीयो रौद्र
॥ ब्राह्मश्चासौ मुहूर्त्तश्च ॥ ब्रह्मणो
मुहूर्त्तः । सतु ० एकमनुस्थिति
काल । दैविकाना युगानां तु सप्त
स ब्रह्मणो दिनम् सन्वन्तर तथै-
वैक तस्य भागश्चतुर्दश इति लिङ्गपु-
राणम् ॥

ब्राह्मावधूत । पु० अवधूतविशेषे ॥
ब्रह्ममन्त्रोपासकाये ब्राह्मणचर्चियाद
य । गृहाश्रमे वसन्तोऽपि क्षीयास्ते
यतथ प्रिये ॥

ब्राह्मी

ब्राह्मणोराच पु० ब्रह्मणोदिनयामि
न्यो । द्वयोर्देवयुगमहस्यो ॥ दे
वै षष्ठ्यधिकैस्त्रिभिरहोराचग-
तैर्दिव्य वर्षम् । तैर्द्वादशभि म
हस्त्रैर्मानुष चतुर्युगम् । तच्चचदे
वानामेकयुगम् । तत्सहस्र ब्रह्मणो
दिन भूतानाम्स्थितिकाल । ताव
त्त्रिवरात्रि प्रलयकाल ॥ ब्राह्म-
स्थासावहोराचश्च ॥

ब्राह्मी । स्त्री० भारत्याम् । मरस्त्व्या
म् ॥ दुर्गायाम् ॥ अष्टमातृकान्त-
र्गतमातृकाविशेषे । ब्रह्मण श-
क्तौ ॥ शाक्तप्रभेदे । हिलमोचिका
याम् । हिलि चा० इ० गौ० दे० भा०
॥ फल्लिकायाम् ॥ रोहिणीनक्षत्रे
॥ वाराहीकन्दे ॥ महाज्योतिष्म
त्याम् । बडौमालकङ्गुनी० इ० भा०
॥ मत्स्यप्रभेदे । पङ्कगडकी ॥ ०५०
स्नानान्नाप्रसिद्धायामहोषध्याम् ।
सोमगज्याम् । सौम्यलतायाम् ।
मण्डूकमातरि । मेध्यायाम् । ब्रा-
ह्मीहिमासरातिक्त नक्षत्रे ध्याच
शीतला । कषायामधुरास्वादुप्राका
युष्यारसायनी ॥ स्वर्गस्मृति दाकु
ष्ठपाण्डुमेहास्रकासजित् । त्रिषणो
यद्वरहरीतद्वन्मण्डूकपरिणी ॥ मत्
स्यास्याम् । मक्केली० ककमकरिया०
इ० प्र० पुष्पशायी ॥ बृहमण्डयम्
। तस्येदमित्यण् । ब्राह्मीजाता

व्रीहि

मितिटिलोपिटिडटिडोप् ॥

ब्राह्मीकन्द । पु० वाराहीकन्द ॥
ब्राह्मीघृतम् । न० मेवाकरोषधविशे
षे । ॥ पश्यमेगाम् ॥

व्रीहि । पु० यवादिमामान्यधान्ये
॥ आशुगान्ये ॥ अस्यसामान्यनाम
गणनागुणाश्चयथा । धान्य भोग्यञ्च
भोगार्हमन्नाय जीवमाधनम् । तच्च
तावत्त्रिधा ज्ञेयशुकशिम्बीटणाह्वय
म् । व्रीह्यादिकतदिहशुकसमन्वित
स्याततच्छूकधान्यमथमद्भमकष्ठका-
दि । शिम्बीनिगृढमितिततप्रव
दन्तिशिम्बीधान्य तणोदभजमथोत्त
णधान्यमन्यत् ॥ तच्चत्रिदोषशमन
लघुशुकधान्य तेजोबलातिशयवीर्य
विवृद्धिदायि । शिम्बीभव गुरुहिम
श्चविवस्वदायिबातालकन्तुशिशिरह
णधान्यमाहु ॥ देशदेशशुकधान्ये
धुमङ्ख्यान्नातुशक्यानोनरैर्देवतैर्वा
। तस्मादेषायेषुभोगीप्रभोगास्तान्य-
स्माभिव्याक्रियस्तं कियन्ति ॥ शाल-
य कलमारुच्याव्रीहिश्च छानूपप्रि
या । धान्योत्तमाश्चविज्ञेया कैदा
ग रुकु ारका ॥ राजाब्रषष्टिक
मितेतेरह मण्डूकलानुगन्धतिरिया
दिकशालिसृजा । व्रीहिस्तथेति
दशधाभुविशायना । स्युस्तोषाक्रमे
णगुणनामगणब्रवीमि ॥ व्रीहिंगौ
रोमधुरशिशिः । पित्तहारीकषाय

ब्रीहिक

स्निग्धोबृष्य कृमिकफहरस्तापर
 क्तापहृष्ट । पुष्टि दत्ते श्रमशमनकृद
 वीर्यवृद्धि विधत्ते रुच्योत्थन्त जनयति
 मुदवातकृन्मेचकोना ॥ इतिरा
 जनिर्घण्ट ॥ अपिच । वार्षिका
 कण्डिता शुक्राव्रीहयश्चिरपाकिन
 । कृष्णव्रीहि पाटलश्चकुक्कुटाण्डक
 इत्यपि ॥ शालामुखोजतुमुखइत्या
 द्याव्रीहय स्मृता । कृष्णव्रीहि
 सविज्ञेयोय कृष्णातुषतण्डुल ॥
 पाटल पाटलापुष्पवर्णकोव्रीहिरु
 च्यते । शालमुख कृष्णशुक कृ
 ष्णातण्डुलरुच्यते ॥ लाक्षावर्णमुखय
 स्यज्ञेयोजतुमुखस्तुस । व्रीहय
 कथिता पाकेमधुरावीर्यतोहिमा
 ॥ अल्पाभिष्यन्दिनोबद्धवर्चस्का
 षष्टिकै समा । कृष्णव्रीहिवर-
 स्तेषातस्मादल्पगुणा परे ॥ इति
 भावप्रकाश ॥ बह्वृतिउपचयग
 ष्छति । बृहब्रह्म । इमपधात्किदि
 तीन् । पृषोदरादि ॥ व्रीयत व्रीडत्या
 म् । बाहुलकात् ० हिकवा ॥ यद्वा ।
 व्रीणाति । व्रीवरणे । व्रीहिशाल्योठं
 गितिज्ञापकात् ० हिक ॥ व्रीहे फ
 लम् ० व्रीहि । वित्वादिभ्योण् ।
 फलपाकशुषामितिलुपि ० युक्तवद्वा
 व ॥

व्रीहिक । त्रि० धानाविशिष्टे । व्री
 हिणि ॥ व्रीह्यादित्वात्ठन् ॥

भ

व्रीहिकाचन । पु० मसूरे ॥
 व्रीही । त्रि० व्रीहिमति० ज्ञेयादौ ।
 व्रीहिके । व्रीह्यादित्वादिनि ॥
 व्रीहिपर्णी । स्त्री० शालिपण्याम ॥
 व्रीहिभेद । पु० अणौ । चौणा०
 इ० भा० प्र० धान्ये ॥
 व्रीहिमय । पु० पुरोडाशे ॥ व्रीहे-
 र्विकार । व्रीहेपुरोडाश इतिम
 यट् ॥
 व्रीहिराजिक । पुं कङ्कधान्ये ॥
 चीनकधान्यम् ॥
 व्रीहिश्रेष्ठ । पु० शालिधान्ये ॥
 व्रीह्यगारम । न० धानागृहे । कुमूले ॥
 ब्रुवन । त्रि० कथयति ॥
 ब्रुवाण । त्रि० आचक्षणे । वक्तारि ॥
 ब्रूहि । अ० प्रेषे ॥ अनुज्ञायाम् ॥
 अवसरे ॥
 व्रीह । त्रि० व्रीहिनिर्मिते ॥
 व्रीह्यम् । त्रि० आशुधान्योपयुक्त
 भूस्थले । धान्यसामान्यस्यकलमा
 देशोत्पत्तियोग्ये ज्ञेये ॥ व्रीहीणा
 भवन ज्ञेयम् । व्रीहिशाल्योठंक् ॥

—+— —+— —+—

भ । पु० भवर्णे । भकारे ॥ भृगु
 नन्दने । शुक्राचार्ये ॥ भ्रमरे ॥
 आदिगुरौत्रिकले ० ९ । ० ॥ भ्रातौ
 ॥ न० उडुनि । नक्षत्रे ॥ राशौ ।
 ज्ञेये । गृहे ॥ भाति । भादीप्तौ
 । अन्येष्वपीतिड ॥

भक्त

भक्तृत्वं । न० वैवाहिकविचारोप
योगिनिपोटकविशेषे ॥ यथा ।
एक राशौ च दम्पत्यो शुभस्यात्स
मसप्तके । चतुर्थं दशके चैव तृती
यै कादृशेतयेति ॥

भक्त . । वि० भक्तियुक्ते । तत्परि
पूज्यविषयकानुरागोभक्ति ।
तद्वति । भगवदनुरक्तिविशिष्टे ।
शरणागतत्वे सत्यत्यन्तप्रीतिमति
॥ भज्यते स्म । भजसेवायाम् ।
कर्मणिक्त ॥ भक्त्यागेदोषउक्त
श्रीदेवीभागवते ॥ ब्रह्महत्यासु
रापान गोबध, स्त्रीबधस्तथा । तुल्य
मेभिर्महतपाप भक्त्यागादुदाह
तम् । भजन्त भक्तमह्याज्य त्वज
त, स्यात्कथं सुखमिति ॥ न०
अन्ने । अन्वसि । ओदने । भात
० इ० भा० । तस्यविधिर्गुणाश्च ।
यथा । जलेचतुर्दशगुणे तण्डुला
नांचतुष्पलम् । विपचेत्स्त्रावये
न्म ड तद्वत्तमधुरलघु ॥ अक्रदत्त
स्तु । अन्नपचगुणं तोये यवागूषड्गु
णं पचेत् । अत्रान्न भक्तम ॥ अपि
च । सुधीतास्त डुलान्स्फीता
स्तोये पचगुणं पचेत् । तद्वत्तमप्रस
त चोष्ण विशद गुणवन्मतम् ॥
भक्त वल्लिकरपथ्य तर्पणं रोचनं
लघु । अधीतमस्तुत शीत गुर्व
रुच्यकफप्रदम् । अपिच । वारिणा

भक्ति

भूरिणाशालितण्डुलान्क्षालितान्
बहु । तत्रेणासिच्यतत्तमे स्थाल्य
भसिबिनि क्षिपेत् । तत पयो
घृत क्षिप्त्वाप्रस्निन्नान्स्त्रावयेदिमा
न् । राजार्हं तद्वत्तद्वत्तमवर्ण
रसान्वितम् ॥ यस्य धान्यस्य दृढ
क्त तस्य नदगुणमाहरेत् । भक्त ल
घुपुराणस्य शालेस्तस्मिन्पिठोगुरु ॥
भक्तकर । पु० कृत्रिमधूपे ।
भक्तकार । पु० पाचके । श्रीदनि
के ॥ भक्त करोति । डुक्तज० क
र्मगण्यम् ॥
भक्ततूर्यम् । न० नृपाभीरे । भूभु
जाभोजनकालाविदके वाद्यविशि
षे ॥
भक्तदास । पु० पचदशदासान्तर्गत
दासविशेषे । सुभिर्घेपिभक्ताना
ङ्गीकृतदास्ये ॥
भक्तमण्ड । पु० अन्नापरसे । मास
रे । माड० इ० भा० ॥
भक्तवत्सल . । पु० श्रीहरौ । भ
क्ता वत्सलायस्य ॥ वि० भक्तस्ते
हवति ॥
भक्ति . । स्त्री० विभागे ॥ गौणवृत्तौ
॥ भङ्ग्याम् ॥ अद्यायाम् । भजने
॥ अनुरक्तौ ॥ अनुरागविशेषे ॥
पूज्यध्वनुरागोभक्तिरिच्छुपदेशः
॥ परमेश्वरविषयपरमप्रेमणि । न
चेष्टदेवात् परमस्तिकि चिदिति

भक्ति

बुद्धिपूर्विकायां प्रीती ॥ उपासनायाम् । उपास्याकारचित्तवृत्त्या वृत्तिरूपायां परिपक्वनिदिध्यासनाख्यायाश्रवणमननाभ्यासफलभूताया मनुरक्तौ ॥ तात्पर्ये ॥ जन्मान्तरसहस्रेषु तपोज्ञानसमाधिभि । नराणाञ्चीणपापानाकृष्णभक्ति प्रजायते ॥ उक्तानिलक्षणा निगूतमौ यतस्ते । देवतायाचमन्त्रे च तथा मन्त्रप्रदेगुरौ । भक्तिरष्टविधायस्य तस्य कृष्ण प्रसीदति । तद्भक्तजनवात्सल्य पूजायाचानुमोदनम् । सुमनाचर्चयेन्नित्यं तदर्थे दम्भवर्जनम् ॥ तत्कथाश्रवणरागस्तदर्थे चाङ्गविक्रिया । तदनुस्मरणनित्यं यस्तन्नाम्नोपजीवति । भक्तिरष्टविधा चैषा यस्मिन्स्नेहेऽपि वर्तते । समुनि सत्यवादी च कौत्तिमान्समर्पेन्नर ॥ श्रीभागवते प्रह्लादोक्तिर्यथा । श्रवण कौत्तन बिष्णो स्मरणम्पादसेवनम् । अर्चन वन्दन दास्य सख्यमात्मनिर्बेदनम् ॥ इतिपु सापिंता बिष्णौ भक्तिश्चैव बलक्षणा । क्रियते भगवत्पूजा तन्मध्येऽधीतमुत्तमम् ॥ इति ॥ उदाहरणम् यथा । बिष्णोस्तु श्रवणे परीक्षितिरभूद्वैयासकिः कौत्तने प्रह्लाद स्मरणं तदङ्गिभजने लक्ष्मी पृथु पूजने । सुग्रीवस्त्व

भक्ति

भिवन्दनेऽथ हनुमान् दास्येऽथ सख्येऽर्जुन सर्वस्वात्मनिर्बेदने बलिरभूत्कैवल्यमेषाम् पदमिति ॥ हिमालयउवाच । स्त्रीयाभक्ति वदस्वाम्बयेन ज्ञानसुखे नहि । जायते मनुजस्यास्य मध्यमस्याविरागिणः ॥ मध्यमस्य मध्यमाधिमारिणः विरागिणो भक्तिरहितस्यापि दुर्लभं ज्ञानयेन भक्तिश्चेतुना जायेत ताभक्ति वदेत्त्यर्थः ॥ श्रीदेव्युवाच । मार्गास्त्रयो मे विख्याता मोक्षप्राप्तौ नगाधिप । कर्मयोगो ज्ञानयोगो भक्तियोगश्च सत्तमः ॥ मोक्षप्राप्तौ त्रयो मागाः ते च कर्मापासना ज्ञानभेदेन चिद्विधा । तच्च ज्ञानमार्गं साक्षान्मोक्षसाधनम् इतरौ चित्तशुद्धिद्वारेति विवेकः । तानमार्गान् दर्शयति कर्मयोग इति भक्तियोग उपासनायोग इत्यर्थः ॥ अथाणामप्यययोग्यं कर्तुं योग्योऽस्ति सर्वथा । सुलभत्वात्मानसत्वात्कायचित्ताद्यपौडनात् ॥ गुणभेदान्मनुष्याणां साभक्तिस्त्रिविधामता । परपौडासमुद्दिश्य दम्भ कृत्वा पुरस्सरम् ॥ मात्सर्यं क्रोधयुक्तो यस्तस्य भक्तिस्तुतामसी । परपौडादिरहितस्वकल्याणार्थमेव च ॥ नित्यसकामहृदयो यशोर्थी भोगलोलुपः । तत्तत्फलममावाप्त्यै मामुपासतेति भक्तिः

भक्ति .

त ॥ भेदबुद्ध्यादिमात्रादप्य
जानातिपामर । तस्मिन् भक्तिः स
माख्यातानगाधिपतुराजसी ॥ पर
मेशर्पाण कर्मपापसङ्क्षालनाय
च । वेदोक्तत्वादवश्यततकर्तव्य
तुमयानिश्चयम् ॥ इति निश्चितवु
द्धिस्तु भेदबुद्धिमुपाश्रित ।
करोति प्रीत्ययं कर्म भक्तिः सा ग
सात्त्विकी ॥ परभक्ते प्रापिकेय
भेदबुद्ध्यवलम्बनात् । पूर्वाप्रोक्ता
ह्युभे भक्ती न परप्रापिके मते ॥
अधुना परभक्तिस्तु प्रोच्यमानानि
बोधये । मद्गुणश्रवणं निश्चयमभ
नामानुकीर्तनम् ॥ कल्याणगुण
रत्नानामाकराया मयि स्थिरम् ।
चेतसो वृत्तं न च वतैलधारासम
सदा ॥ हेतुस्तत्र को वापि न कदा
चिद्भवेदपि । सामोपमाष्टिमा
युज्यसालोक्यानानर्चणया ॥ मत्
सेवातो धिक् किञ्चिन्नैव जानाति
किञ्चित् । सेव्यसेवकताभावा
त् तत्र मोक्षं न वाञ्छति ॥ परा
तुरक्यामामेव चिन्तयेद्यो ह्यतन्द्रि
तः । स्वार्भेदेनैवमानिष्य जाना
ति न विभेदतः ॥ मद्रूपत्वेन जी
वानां चिन्तनं कुरुते तु यः । यथा
स्वस्यात्मनि प्रीतिस्तथैव च परात्म
नि ॥ चैतन्यस्य समानत्वात् न भेदं
कुरुते तु यः । सर्ववर्त्तमानां मा

भक्ति

सर्वरूपास्तु सर्वदा ॥ नमत यजते
चैवाप्याचागडालान्तमौ श्वरम् ।
न कचापि द्वोद्बुद्धिः कुरुते भेदवर्ज
नात् ॥ मत्स्थानदर्शनैश्चामदु
भक्तदर्शनैस्तथा । मच्छास्त्रश्रवणं
श्रद्धामन्त्रतत्रादिषु प्रभो ॥ मयि प्रे
माकुलमतीरोमाञ्चिततनु स
दा । प्रेमाश्रुजलपूर्णाक्ष कण्ठ
गद्गदनिस्वनः ॥ अनन्यनैवभावे
न प्रजयेद्योनगाधिपः । मामीश्वरीं
जगद्योनिं सर्वकारणकारणाम् ॥
दातानिममदिव्यानि निश्चयेनैमिषि
कान्यपि । निश्चयेन कुरुते भक्त
त्यावित्तशाठ्यविवर्जितः ॥ मदुत्स
वदिदृक्षाचमदुत्सव कृतिस्तथा ।
जायते यस्य नियतस्वभावादेव भू
धरः ॥ उच्चैर्गाय स्वनामानिममेव
स्वगनन्त्यति । अहङ्कारादिरहिता
देष्टा दातव्यवर्त्तितः । प्रारब्धं
न यथायच्च कुरुते तत्तथा भवेत् ।
नमो चिन्तास्तु तत्रापि देहसंरक्षणा
दिषु ॥ इति भक्तिस्तु या प्रोक्ता पर
भक्तिस्तु सा स्मृता । यस्यादेव्यति
रिक्तस्तु न किञ्चिदपि भाव्यते ॥
इत्यजाता पराभक्तियैः सुभूधरतत्त्व
तः । तदैव तस्य चिन्ता त्रैमद्रूपे
विलयो भवेत् ॥ भक्तिस्तु या परा
काष्ठासैवज्ञानप्रकीर्तितम् ।
वैराग्यस्य च सीमासाक्षानेतदुभय

भक्ति

यत् ॥ भक्तौक्तायायस्यापि प्रार
 अवशतो नग । न जायते मम ज्ञान म
 शिद्वीप सगच्छति ॥ तत्र गत्वा खिला
 न् भोगाननिच्छन्नपि चच्छति ॥
 तदन्ते मम चिद्रूपज्ञान सम्यग् भवे
 न्नग । तेन मुक्त सदैवास्याज्ञाना
 न् मुक्तिर्न चान्यथा ॥ इहैव यस्य
 ज्ञान स्याद्दृढगतप्रत्यगात्मन ।
 मम सवितपरतनोस्तस्य प्राणाव्रजन्ति
 न । ब्रह्मैव स खदाप्नोति ब्रह्मैव
 ब्रह्म वेदय ॥ करुचामीकरस
 मम ज्ञानात्तु तिरोहितम् । ज्ञाना
 दज्ञाननाशेन लब्धमेव हिलभ्यते ॥
 विदिता विदितादन्यन्न गोप्तमवपु
 र्मम । यथादर्शे तथात्मनियथाजले
 तथापि तलोके । छायातपो यथा
 स्वच्छौ विविक्तौ तद्वदेव हि । मम
 लोके भवेज्ज्ञान द्वैतभानविवर्जि
 तम् ॥ यस्तु वैराग्यवान्नेव ज्ञानही
 नो म्रिये तच्चेत् । ब्रह्म लोकेव
 से न्नित्य यावत्कल्प तत परम्
 ॥ शुचीना श्रीमतागेहे भवेत्तस्य
 जनि पुन । करोति साधन
 पश्चात्ततो ज्ञान हि जायते ॥ अ
 ने कजन्मभीराजन् ज्ञान स्यान्नैक
 जन्मना । तत सर्वप्रयत्नेन ज्ञाना
 र्थं यत्नमाश्रयेत् ॥ नो चेन्महा-
 विनाश स्याज्जन्मेतद्दुर्लभ-
 पुन । तत्रापि प्रथमं वर्णं वेद प्रा

भक्तिकर

मिच्छदुर्लभा ॥ शमादिषट्कसम्प
 त्तिर्योगसिद्धिस्तथैव च । तथोत्तम
 गुरुप्राप्ति सर्वमेवावदुर्लभम् ॥
 तथेन्द्रियाणापटुतासंस्कृतत्वं त
 नोस्तथा । अने कजन्मपुण्यैस्तु
 मोक्षेच्छा जायते तत । साधने
 सकलेष्वेव जायमाने पियोनर ।
 ज्ञानार्थं नैव यतते तस्य जन्मनिरर्थक
 म् ॥ तस्माद्वा जन्म यथाशक्त्या ज्ञा
 नार्थं यत्नमाश्रयेत् । पदेपदेऽश्व
 मेधस्य फलमाप्नोति निश्चितम् ॥
 घृतमिव पयसि निगूढं भूते भूते च बस
 ति विज्ञानम् । सततमन्ययितव्यमन
 सामन्यानभूतेन ॥ ज्ञानलब्ध्वा
 कृतार्थं स्यादिति वेदान्तडिण्डिम
 । सर्वज्ञसमासेन किमभूय श्रोतुमि
 च्छसि ॥ ४५ ॥ इति श्री देवीभाग
 वते महापुराणे सप्तमस्कन्धे देवी-
 गीतायाः सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥
 भक्तिश्च वैराग्यस्य पत्नी । यथा । वैरा
 ग्यस्य च ह्येभार्ये शब्दा भक्तिश्च पूजिते ।
 याभ्यां शस्त्रजगत्सर्वयज्जीवन्मुक्ति
 मन्मुने । इति ॥ भज्यते सेवते । भज
 सेवायाम् । कर्मणि क्तिन् ॥ भज इ
 त्येषवैधातु सेवायापरिकीर्तित
 । तस्मात्सेवाबुधैः प्रीता भक्तिसा
 धनभूयसी ॥

भक्तिकर । पु० भक्ते । भक्ति करोति
 दिवा विभेतिट् ॥

भक्षणीयम्

भक्तिमान् । त्रि० भक्तियुक्तं ॥
 भक्तियोग । पु० प्रेमलक्षणे ॥ यथोक्तदे
 वीगीतायाम् । त्रयाणामप्यययोग्य
 कर्त्तृशक्योस्तिसर्वथा । मूलभत्वा
 न्मानसत्वात्कायचित्ताद्यपीडनात्
 ॥ अर्थः । त्रयाणामपिमागा
 णातन्मार्गागामिनात्रयाणांपुरुषाणा
 मप्ययभक्तियोग कर्त्तृयोग्य श
 क्यद्यभवति । कुतश्चित्चित् । अस्म
 भक्तियोगस्यान्यापेक्षयास लभत्त्वान्
 मानसत्वात् । द्रव्यव्ययशरीरायास
 मन्तरणकेवल मनोवृत्त्यैवसम्पाद्य
 त्वात् । यस्मिन्भक्तियोगे । कायचि
 त्द्रव्यव्ययादिपीडनाभावो भवति
 तस्मादित्यर्थः । तस्मात्सर्वैरप्यय
 भक्तियोगो नियमेनाश्रयितव्य इत्य
 र्थः ॥

भक्तिल । पु० साधक्ये ॥

भक्षक । त्रि० भक्षणतत्परे । अक्षरे
 । घस्मरे ॥ भक्षयति । भक्षभक्षणे ।
 खलु ॥

भक्षक । पु० जुद्रगोक्षुरे ॥

भक्षणम् । न० द्रवैतरद्रव्यस्यगलाध
 करणे । नादे । खदने । खाददने
 । भखना० खाना० इतिभाषा ।
 भक्षेर्लुट् ॥ शणशाकव्यामासकरे
 णकथितदधि । तर्जन्यादन्तधावस्य
 सद्योगोमासभक्षणम् ॥

भक्षणीयम् । त्रि० भक्ष्यद्रव्ये । भक्षण

भक्ष्याभक्ष्यम्

योग्यं ॥ भक्ष्यतेयत् । भक्ष० । अनी
 यर् ॥

भक्षपत्रा । स्त्री० नागवल्ल्याम् ॥

भक्षित । त्रि० कृतभक्षणवस्मिन् ।
 चर्विते । प्रत्यवसिते । खादिते ।
 अभ्यवहृते । अशिते । भुक्ते ।
 खायनित्या० इ० भा० ॥ भक्ष्यतेस्म
 । भक्ष० । त्त ॥

भक्ष्य । त्रि० अदनीयद्रव्ये । अपृपा
 दौ ॥ दन्तैरवखण्ड्यावखण्ड्यायत्
 भक्ष्यते० तद्वक्ष्यम् । खरविणदमभ्य
 वक्तार्यभक्ष्यमिति व्याख्यातार ।
 खरकठिनम्० विशदविविक्तावय
 वखाद्य० भक्ष्यमित्यर्थः ॥ यत्प्रत्य
 यान्तस्यचभक्ष्यतेस्तर्च वप्रयोगात् ॥
 भक्ष्यस्यनाभ्युत्प्रतिघातार्थमुपादौ
 यते० शक्यज्ञानेनश्रमासादिभिर
 पिच्युत्प्रतिहन्तुम् । तन्नियम
 क्रियतेइदमभक्ष्यमिदमभक्ष्यमिति
 हाभाष्यम् ॥ भक्ष्यस्यनाभ्येत्यतद्व
 तियदितिशेषवृत्तिविवरणम् ।

भक्ष्यकार । त्रि० पिष्टकादिखाद्यद्र
 व्यविक्रयजीविनि । आपृपिके ।
 कादविके । कदोद० हलवार्क० इ०
 भा० ॥ भक्ष्य करोति । कर्मण्यण् ॥

भक्ष्याभक्ष्यम् । न० खाद्याखाद्यद्रव्ये ॥
 यथा । भक्ष्याभक्ष्याण्यनेकानिब्राह्मण
 स्तुविशेषत । अत्रशिष्टायथाब्रूयुस्त
 थाकार्योविनिर्णयः ॥

भगम्

भक्ष्यालाबू । स्त्री० राजालाब्जाम् ॥
भग । पु० भाग्ये ॥ ऐश्वर्यादिषु ॥
यथा । ऐश्वर्यस्यसमयस्यधर्मस्ययश
स श्रिय । ज्ञानवैराग्ययोश्चैव
षष्ठाभगद्वतीङ्गना ॥ सूर्ये । रवौ ॥
भज्यते । गजसंवायाम् । पुंसी
तिघ । खनोषचेतिघित्करणाद्वा
घ ॥

भगम् । न० स्त्रीचिह्ने । योनौ ।
वराङ्गे । उपस्थे । स्मरमन्दिरे
। रतिगृहे । जन्मवर्त्मनि ॥ तस्य
लक्षणं यथा । विस्तीर्णं चगभीरं च
द्विविधं भगलक्षणम् । तद्गुणा
यथा । कूर्मपृष्ठगजस्कन्धपद्मगन्ध
सुकोमलम् । अक्रीमलमुविस्तीर्णं
पचतेवभगोत्तमा ॥ तद्दोषा
यथा । शीतलनिश्चमत्युष्णगोजि
ह्वासदृशपरम् । इत्युक्तकामशा
स्त्रज्ञैर्भगदोषचतुष्टयम् ॥ विस्ती
र्णमुषलयोज्यगभीरेवशबोजकम्
॥ वृत्तिः ॥ श्रियि ॥ वीर्ये ॥ वृष्ठा
याम् ॥ ज्ञाने ॥ वैराग्ये ॥ कौ
र्त्तौ ॥ माहात्म्ये ॥ ऐश्वर्ये ॥
यत्ने ॥ धर्मे ॥ मोक्षे ॥ रूपे ॥
स्त्रियि । सौभाग्ये ॥ कान्ता ॥
सूर्ये । तपने ॥ चन्द्रे ॥ पूर्वफल
गुनीनक्षत्रे ॥ पूर्वफलगुन्योर्देव
तायाम् ॥ पुसागुदमुष्कमध्यभा
गे ॥

भगन्दर

भगण । पुं० नक्षत्रसमूहे ॥
यद्वा । भगमायासमाख्यातायोनि
सर्वस्यसायत । तद्वतीतितदीशा-
नीनाम्नाभगवतीस्मृतितिशिवपुराणा
न्तर्गतोमासहितोक्ते सर्वकारण
त्वादोनिस्थानापन्नायामायाशक्तिस्त
स्यास्वामिनीत्वात्तद्वतीयासच्चिदा
नन्दरूपिणीदेवीसाभगवतीपदेनो
च्यते ॥

भगदत्त । पु० नरकासुरस्यज्येष्ठा
त्मजे ॥ यथा । सकरौभगदत्तेनप्रेर्य
माणोमुहुर्मुहुः । नकरोतिवचस्तस्य
दरिद्रस्यैवयोषितः ॥

भगदैवतम् । न० पूर्वफलगुनीनक्ष
त्रे ॥ बृहस्पतेर्जन्मभे ॥

भगन्दर । पु० अपानदेशेत्रणरोगवि
शेषे ॥ तस्यरूपाद्वा । गुदम्यद्वाङ्ग
लक्ष्णेचेपाश्वर्यतपिडकार्तिकतत् ।
भिन्नोभगन्दरोच्चेयसचपचविधो
भवेत् ॥ आर्त्तिकृतपौडाकृत । प
चविधः ० वातिकपैत्तिकझैषिक
सान्निपातिकशल्यजमेदै ॥ भगदा
रयति । भगेचदारैरितिकाशिको
क्तो खच् । मुम ॥ तथाचभोज
। भगपरिममन्ताच्चगुदवस्तीतथै-
वच । भगवद्दारयेद्यस्मात्तस्मादिष
भगदर ॥ इ० । भजन्यनेनेतिभग
मेहमम । भजन्यस्मिन्निति भगं
योनौ । अत्रभगशब्देनहयमस्य

भगवान्

भिहितम् । भगवत् ० योनिवत् ॥
 कटीकपालनिस्तोददाह्वगट्ट रुजा
 दय । भवन्तिपूर्वरूपाणिभविष्यति
 भगन्दरे ॥ कटीकपालमत्रकटीफल
 कम् । अथास्यपिडकामेवतथायत्ना
 दुपाचरेत् । शृङ्खलस्रुतिर्त्त का
 द्यैर्ययापाकनगच्छति ॥ लङ्घन
 खेदनलेप विम्नापनविरेचनै
 । रक्तमोक्षादिभि शीघ्र गुदजापि
 डकाजयेत् ॥ तथायत्नभिषक्,र्या
 दयापाक नियच्छति । अपक्व बाध
 पक्व बाजलौकापातन हितम् ॥ त
 दभावे तु शृङ्गाभ्यामिदरक्तस्थमोक्षण
 म् ॥ गुग्गुलु निफलायुक्तपोत्वान
 श्येद्भगन्दर ॥

भगभक्षक । पुं० कुण्डाशिनि । कुट
 ना० इ० भा० ॥ तस्यान्न भक्षण
 निषेधोयथा । योबान्धवै परि
 त्यक्त साधभिर्ब्राह्मणैरपि ।
 कुण्डाशीयद्यत्तस्यान्न भुक्त्वाचान्द्रा
 यण चरेदिति ।

भगवान् त्रि० अचिन्त्यैश्वर्यादिगु
 णै० ईश्वरशब्दाच्चे ॥ भग माहा
 तम्य षड्विधमैश्वर्य चानित्यम
 प्रतिबन्धेनयत्रवर्त्तते ० सन्नगवान्
 नित्ययोगेमतुप् ॥ उत्पत्ति निधन
 चैवभूतानामागतिङ्गतिम् ।
 वेत्तिविद्यामविद्याश्चसवाच्योभगवा
 निति विष्णु पुराणम् ॥ पूजावति

भगवती

। पृथ्वी ॥ आत्मनि । ऽर्जुने ॥
 भगवती । स्त्री० अचिन्त्यैश्वर्यायामा-
 द्यायाम् । गौर्याम् । दुगायाम् । प
 रस्याप्रकृतौ ॥ तस्या स्वरूप यथा
 । यथानित्योहिभगवाननित्याभगव
 तीतथा ॥ स्वमाययातिरोभृतातत्र शि
 प्राकृतैलय ॥ आब्रह्मस्तम्बपर्यन्त स
 र्व मिथ्यैवकृत्रिमम् । दुगासत्यस्व
 रूपासाप्रकृतिर्भगवान्यथा सि
 द्ध्यैश्वर्यादिकसर्वयस्यामस्तियुगेयु
 गे । सिद्ध्यादिकेभगोच्चे यस्त नभ
 गवतीस्मृता ॥ इतिब्रह्मवैवर्त्त पुरा
 णम् ॥ अपिच । सैव्यतयामुरै
 सर्वैस्ताश्चेभजतेयत । धातु-
 र्भजे तिस्रयाभगवत्यैवसास्मृते-
 ति ॥ चतुर्व्यूहात्मकभगवत्या
 स्वरूपक्रमेणदर्शितश्रोदेवीभगवती ।
 तद्यथा । सर्वस्याद्यामहालक्ष्मीर्वरे
 ण्याशक्तिरुत्तमा । सात्त्विकीयमहो
 पालाजगत्पालनतत्परा ॥ मृजतेया
 रजोरूपासत्त्व रूप चपालने । सहार
 चतमोरूपात्रिगुणासासदामता ॥
 निगुणापरमाशक्ति । सर्वकामफ-
 लप्रदा । सर्वेषाकारणसाहिब्रह्मा
 दीनानृपोत्तमा ॥ सर्वस्याद्येति ।
 एकापालयित्रीसात्त्विकीमहालक्ष्मी
 विष्णुशक्ति सर्वप्रपञ्चस्याद्येय-
 म् । द्वितीयातु० मृजतेयारजोरूपा
 सा० सत्त्वरूपाचपालने ॥ इतिपुनश्च

भगवतो

क्तिरनुवादरूपा सहारेतमोरूपा-
यासेयत्ततीयाशक्ति । एतासाना-
मानिप्रथमस्कन्दएवोक्तानि । तस्या
स्तुसात्विकीशक्तीराजसीतामसौत-
था । महालक्ष्मीसरस्वतीमहाकाली
तिता स्त्रियद्विति । ननुरहस्येतु०
सत्वाख्ये नातिशुद्धं नगुणेनेन्दु प्रभ
दधादिति वचनेन महालक्ष्मीरजोगु
णासरस्वतीसत्वगुणेति लभ्यत इति-
चेन्न । कल्पभेदेन गुणभेदव्यवस्था
या सुस्थत्वात् । एतासाचशक्ती-
नाशक्तरुखरूपाव्यतिरेकाद्ब्रह्माश्रय
विद्यायावस्थान सकृदेन० तत्तद्गु-
णविशिष्ट ब्रह्मैव महालक्ष्म्यादिना
मकर्मिर्मातृ ॥ निगुणेति ।
अथयागुणत्रयकारणभूतासाम्याव-
स्थात्मिकासानिगुणा० त० अपिप
राशक्तित्वेन० ब्रह्माश्रयविनाऽनस्था
नासम्भवेन० सास्यावस्थमायोपाधि
कब्रह्मैव० पराशक्तिमायाभु नेश्व-
रीशब्दवाच्य भवति । सर्वचेदमुपो-
त्पाते स्पष्टम् । तच्च निगुणासर्व-
थाकारणमित्याह । सर्वथाकारण
साहीति । सर्वकारणस्यानवस्था
भियाकस्मादप्युत्पत्त्यभावेन नित्य-
त्वमुक्तम् । तेनचकीयशक्ति कुतो
जातेत्यस्योत्तरदत्त भवति ॥ रूपच
तुष्टयमश्रेय्याह । निगुणासर्वथा-
ज्ञातुमशक्यायोगिभिर्नृपा । सगु-

भगवद्भक्त

णामुखसेव्यासाचिन्तनीयासदाबुधै
॥ अयोगिभिरितिच्छेद । अयो
गिभिर्निर्विकल्पसमाधिरहितैर्निगु
णाज्ञातुमशक्यायोगिबुद्धिगम्यैवसे
त्यर्थ । तथाच श्रुते ताश्रुतरेति ध्या-
नयोगानुगताप्रपश्यन् देवात्मशक्ति
स्वगुणैर्निगूढामिति । मध्यमाधि-
का रिणामयोगिनान्तुसगुणामहा-
लक्ष्म्यादिरूपाचिन्तनीयेत्यर्थ ।
तद्द्वरामूलप्रकृतेरेवसर्वत्रोपाश्र-
त्वमितिरहम् । सर्वत्रैव शक्तित-
त्वविमर्शिन्यास्पष्टम् ॥ पूज्यायाम्
॥ उगित्वान्डीप् ॥

भगवत्पदी । स्त्री० गङ्गायाम् ॥

भगवत्पूज्यपाद । पु० श्रीशङ्कराचा-
र्ये ॥

भगवद्द्रुम । पु० तगरहस्ते ॥

भगवद्भक्त । पु० हरिपरितोषकेडाद
श्यादिनियमस्वरूपे धर्मे ॥ त्रि० त
द्विशिष्टे ॥

भगवद्भक्त । त्रि० स्थितप्रज्ञे ॥ य० ।

दैवाधीनजगत्सर्वमजन्मकर्मशुभा
शुभम् । तयोगाश्चवियोगाश्चनचदै
वात्परवलम् ॥ कृष्णायत्तञ्चतदैव
सदेवात्परतस्तत । भजन्तिसतत
सत परमात्मानमोश्वरम् ॥ दै-
ववर्धयितुं शक्त चयकर्तुं स्वली
लया । नदैववर्धस्तद्भक्तश्चाविनाशी
चनिगुण ॥

भग्नपादर्वम

भगालम् । न० नृकरोटिकाया
म् । नृमस्तके ॥ भनक्ति । भञ्जो
आमर्दने । बाहुलकात्कालन् ।
नलोप । न्यङ्क्षादित्वात्कुत्व
म् ॥

भगाली । पुं० चन्द्रमौली । सदाशि
वे ॥ भगालमस्यास्ति । इनि ॥

भगिनी । स्त्री० सहोदरायाम् ॥
स्वसरि ॥ भग कल्याणम् । इच्छा
वास्यस्या । इनि । डौ
प् ॥

भगनीपति । पुं० आयुक्ते ॥ भासे ।
। भगिन्या पति ॥

भगीरथ । पुं० सूर्यवशीयनृपति
विशेषे । दिलीपात्मजे ॥ योहि
गङ्गास्वर्गादानोयभागीरथीतिसन्ना
चकार ॥

भगोल । पुं० भपञ्जरे । नक्षत्रचक्रे ॥

भगो । अ०) हेभगवन् ॥

भगो । अ०) इतिसम्बोधने ॥

भग्न । वि० पराजिते ॥ स्फुटिते ।

फूटा० इ०भा० ॥ भङ्गे ॥ तोडा०

इ०भा० ॥ यथा । चिरकालोषित-

जीर्ण कौटनिष्कृषितधनु । कि

ञ्चित्तयदिरामेणभग्न क्षत्रियकान्ति

के ॥ भञ्जे : क्त ॥ न० रोगविशेषे

। अस्थिविभ्रंषलक्षणम् ॥

भग्नपादर्वम् । न० पुष्कराख्यनक्षत्र

षट्के ॥ यथा । पुनर्वसूत्तराषाढाः

भङ्गा

कृत्तिकोत्तरफलगुनी । पूर्वभाद्र
विशाखं चषड् तेषुष्करा स्मृता०
॥ भग्नपादर्वसंयोगात् ० द्वितीया
द्वादशीयदि । सप्तमीचार्कमन्दारे
जायतेजारजोध्रुवम् ॥

भग्नपृष्ठ । पुं० सम्मुखे ॥ इ० वि०
शेष ॥

भग्नसन्धि । पुं० शरीरस्थसन्धिस्था
नभग्नरोगविशेषे ॥ तस्योषधयथा
। अभयाचिफलाव्योष सर्वरेभि
समौकृतम् । तुल्योगुग्गुलुनायो
ज्योभग्नसन्धिप्रसारक ॥

भग्नसन्धिकम् । न० घोले ॥

भग्नात्मा । पुं० चन्द्रमसि ॥

भग्नाश । वि० हताशे ॥

भगनी । स्त्री० भगिन्याम् ॥

भङ्गारी । स्त्री० दशे ॥

भङ्क्ता । वि० भङ्गकर्तारि ॥ भनक्ति ।
भञ्जो । टिप् ॥

भङ्ग । पुं० तरङ्गे । धौच्याम् । स्व
ल्पोभ्याम् ॥ भङ्ग्यते । भञ्जो । क-
र्मणिषञ् ॥ जयविपर्यये । पराजये
। भङ्गनम् । षञ् ॥ भेदे ॥ रोगविशि
षे ॥ रोगभावे ॥ स्फोटने ॥ कौटि
ल्ये ॥ भये ॥ विच्छिन्तौ ॥ जलनि
र्वाणे ॥ न० खण्डे ॥

भङ्गवासा । स्त्री० हरिद्रायाम् ॥

भङ्गसार्थ । वि० कुटिले ॥

भङ्गा । स्त्री० शणाख्यशय्यान्तरे । सा

भङ्गुर

तुलान्याम् ॥ इन्द्राशने । विजया
याम् । भाङ्ग० इ० भा० । भङ्गाक
प्रहरीतिक्तायाहिणीपाचनीलघु
। तीक्ष्णाष्णापित्तलामोहमदवाग-
वक्त्रिवर्द्धनी ॥ भज्यतेऽनया । भङ्गो०
। अकर्त्तरिचेतिहलश्चेतिवा० घञ्
। टाप् ॥ चिह्नतायाम् ॥
भङ्गाकटम् । न० भङ्गारजसि ॥ अला
बूतिलेति० कटच् ॥
भङ्गान । पु० मत्स्यविशेषे ॥ दोर्घज
ङ्गले । भाङ्गन० इ० गौ० दे० भा०
भङ्गि । स्त्री० भक्तौ ॥ वीच्याम् ॥
विक्ल्वेदे ॥ कौटिल्यप्रभेदे । त्रिभ
ङ्ग्याम् ॥ विन्यासे । भङ्गे ॥ व्याजि
॥ छलनिभे ॥ नानाविधशब्दरचना
वैदग्ध्यविशेषाभङ्गयङ्गितिव्याख्या-
तार ॥ भङ्गस्यकरणम् । तत्करोतो-
तिख्यन्तादचङ् ॥
भङ्गिमा । पु० भङ्ग्याम् ॥ यथा । अ
धरेकज्जनचारुदृशोस्तोम्बूलरङ्गिमा
। प्राणनाथकिमेतत्तेशविन्यास-
भङ्गिमा ॥
भङ्गी । स्त्री० त्रिभङ्ग्याम् । कौटि-
ल्ये । अगमनोहरविन्यासे ॥ जा-
नामिमानमलरागिवचोविभङ्गीभ
गीशतनयनयोरपिचातुरीच । आ
भीरनन्दनमुखास्त्रजसगशसौवशी
रवोयदिनमामवशीकरोतौत्युङ्गट

भङ्गुर । पु० नद्यावङ्गे । चि० कुटि

भचक्रम्

ले । वक्त्रे ॥ नष्टरे ॥ भज्यतेभ्यमे
व । भङ्गो० । भङ्गभासीतिघुरच्०
कर्मकर्त्तर्येव ॥
भङ्गुरा । स्त्री० अतिविषायाम् ॥ प्रिय
ङ्गी ॥
भङ्ग्यम् । न० भागीने ॥ भगावाभव
नक्षेत्रम् । विभाषातिलमाषोमाभ
ङ्गाण्य इ० पक्षेयत् ॥ भङ्गार्हे । भ
ङ्गमर्हति । दण्डादिस्वाद्यत् ॥
भचक्रम् । न० राशिचक्रे ॥ यथा ।
भमावर्त्तीभचक्रे स्मिन्ध्रुवोनाभौव्य
स्थित । आराचक्रे त्विन्दुभौमीशु
क्रजीवशनैश्चरा ॥ राहु केतुरग
स्त्यश्चनक्षत्राण्यथराशय । यदादि
क्षुमुचष्टासुमेरोभूंगीलकीङ्गवा ॥ त्वा
याभवेत्तदारात्रि स्याच्चतद्विरहा
दिनम् । सूर्येन्दोरुपरगस्तुगोलच्छा
ययाभवेत् ॥ अन्योन्ययोस्तयोरेवका
रणात् । यासमोचोतुजायेतेतत्रात
पूर्वपश्चिमौ ॥ तत्रपुण्यफलाङ्गाग
कृतोराहोस्तुविष्णुनेत्याद्येवङ्गिपरा
राणिभेदनामाध्याय ॥ अथभचक्र
भ्रमणव्यवस्थामाहसिद्धान्तशिरोम
णी ॥ निरवदेशेक्षितिमडलोपगौ
भ्रुवौनर पश्यतिदक्षिणोत्तरौ ।
तदाश्रित खेजलयन्त्रवत्सदभ्रमण
चक्र निजमस्तकोपरि ॥ उदग्दिशया
तिथयायथानरस्तथातथाखान्नतमृच्च
मडलम् । उदग्ध्रुवपश्यतिचोन्नत

भञ्जक

क्षितेस्तदन्तरेयीजनजा पलाशका
॥ योजनसङ्ख्याभाशै ३६० गुणिता
कुपरिधिहृता ४६६७ भवन्त्य शा
भूमौ कक्षायावाभागेभ्योयोजनानि च
व्यस्तम् ॥ इति ॥

भजन् । चि० विभजति । भागकर्त्तरि
॥ सेवाकर्त्तरि । सेवति ॥ भजति ।
भजसेवायाम् । लट् शत्रादेश ॥
भजनम् । न० भक्ती । भागं सेवा
याम् ॥ भजिभावेत्युट् । दारास्ते-
येभजनसहायापुत्रास्ते येतद्वनकाया
। धनमपितद्वरिभजनार्थेनोर्च देत
तसर्वव्यर्थम् ॥

भजमान । चि० औपधिके । न्याया
गते ॥ शरणागते ॥ भजतेफलमनु
वध्नाति । भज० । ताच्छील्येति०
चानश्० शानञ्चा ॥ भागकर्त्तरि
॥ सेवाकर्त्तरि ॥

भजिष्णु । चि० भजनशीले ॥

भञ्जक । पु० चि० भञ्जनकर्त्तरि ॥

भनक्ति । भञ्जो० । लट् शब्द ॥

भञ्जनम् । न० खड्गे ॥ भञ्जिभावेत्यु
ट् ।

भञ्जनक । पु० मुखरोगविशेषे ।
यथा । वक्त्रं वक्त्रं भवेद्यस्य दन्तभगश्च
जायते । कफवातकृत्तोव्याधि स
भञ्जनकसञ्चित ॥

भञ्जक । पु० देवकुलोद्भूततरो ।
काचिमे ॥

भट्टाचार्य

भट्टा । स्त्री० अन्नपूर्णयाटव्याम् ॥

भट्टित । चि० खडिते ॥

भट् । पु० योद्धरि । वीर ॥ पामर
विशेषे ॥ स्त्री० च्छप्रभेदे ॥ मिथ्याभा
षिणिसर्वके ॥ रात्रिचरे ॥ वर्णमङ्क
रजातिविशेषे ॥ यथा । बड्कारा
इटोजातो नटिक्यावरवाहक । इ०
प० पु० ॥ भटति । भटभूती ।
पचाद्यच् ॥

भटा । स्त्री० इन्द्रवाक्याम् । राखा
लशसा० इ० द० भा० ॥

भटिचम् । न० शुलाकृते । शूल्य ।
शलपकमार्म । शूला० इ० भा०
भटतिभयतिवा । भट० । अशिवा
विति० इव ॥

भटौ । स्त्री० भटयोषिति ॥

भट्ट । पु० मीमांसकविशेषे भाट०
इ० भा० प्र० वर्णमङ्करजातिविशि
षे ॥ तस्योत्पत्तिर्ब्रह्मवैवर्त्तयथा ।
वैश्यायाशुद्रजैर्येण पुमानेकोवभूव
ट् । सभट्टोवावट्टकस्य सर्वेषास्तुति
पाठक ॥ अपिच तत्रैव । क्षत्रि
याहिप्रकन्यायाभट्टोजातोनुवाचक
। इति ॥ शिविरान्तिकिराज्ञातस्यवा
सोदेय । यथा । भट्टवैद्य पुष्पका
रस्थापयेच्छिविरान्तिके । इ० ॥

भट्टाचार्य । पु० भट्टाचार्ययोर्मताभि
न्ने ॥ तुतातभट्टमतमीमांसाशास्त्रम्
उदयनाचार्यमतन्यायशास्त्रम् ० एत

भडिल .

दुभयमतनिष्ठातोभट्टाचार्य ॥

भट्टार । त्रि० पूजे ॥ भटति । भट
। क्तिप् । भट्चासौतारश्च । पृषो-
दरादि ॥ भट्ट ऋच्छतिवा । कर्म
ण्यण् ॥

भट्टारक । पु० नाच्यवाचा० नृपे ।
नाच्योक्ता० देवे ॥ तथा० तपोधने ॥
त्रि० पूजे ॥ भटति । भटपरिभा-
षणे । क्तिप् । भट्चासौतारकश्च
। पृषोदरादित्वात् । ष्टुत्वनिषेधेन
॥ भट्ट स्वामित्वम् । ऋच्छतिवा । क
र्मण्यण् । तत स्वार्थेक ॥

भट्टारकवार । पु० अदित्यवारे ॥
भट्टि । पु० सनाम्नाप्रसिद्धे रामकथा
अयेमहाकाव्ये ॥

भट्टिनी । स्त्री० नाच्योक्ताऽल्लताभिषे-
कायाराजयोषायाम् । ब्राह्मण्याम्
भड । पु० वर्णसङ्हरजातिविशेषे ॥
सतुलेटात्तीवरकन्यायाजात ।
यथा । लेटस्तीवरकन्यायाजनयामा
सषण्णनरान् । माह मज्ज मातरञ्जभ-
डकोलस्रकन्दरम् ॥ इ० ब्र० वै०
पु० ॥

भडान्नि । पु० अग्निविशेषे ॥ भड
भडइतिशब्दयुक्ते बङ्गौ ॥

भडिल । पु० शूरे ॥ सेवके ॥ भडइ-
तिसौत्रोधातु । सलिकल्पनि-
महिभडिभ डिश डिपि'डितु डिकु
किभूभ्यङ्गलजिति० इलच् ॥

भण्डीर

भणित । त्रि० कथिते । शब्दि-
ते ॥

भणिति । स्त्री० वाचि ॥

भण्टाकी । स्त्री० वार्ताक्याम् ॥ भण्य-
ते० भण्यते वा । भटभृतौ । भणश-
ब्दे वा । पिनाकादयश्चेतिसाधु
॥ वृहत्त्याम् ॥

भण्टिका । स्त्री० वृन्ताकि । भटा०
भण्टा० इ० भा० ॥

भण्टुक । पु० श्योनाकवृक्षे ॥

भण्ड । पु० चाटुवटौ । अश्लीलभा-
षिणिभाड० इ० भा० ॥ भडते ।
भडिकल्याणे० पचाद्यच् ॥

भडक । पु० खड्गनखगे ।

भडनम् । न० कवचे ॥ युद्धे ॥ खली
काकारे ॥

भडहासिनी । स्त्री० वेश्यायाम् ॥

भडि । स्त्री० वीच्याम् ॥

भडिका । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥

भडिर । पु० भडिले ॥ शिरीष-
वृक्षे ॥ रलयोरैकत्वम् ॥

भण्डिल पु० । शिरीषवृक्षे भण्डति
। भडिकल्याणे० परिभाषणे वा ।
सलिकलीति० इलच् । त्रि० दूते
। शुभे ॥ शिल्पिनि ॥

भण्डी । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥ भण्ड-
ति । भण्डञ्चाभण्डने । पचाद्यच्
। गौ० डीष् ॥ शिरीषवृक्षे ।

भण्डीतकी । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥

भण्डीर । पु० कीविदारः । काष्ठ

भद्र

नारे ॥ तण्डुलीयबीज ॥ शिरी
षवृक्षे ॥ भण्डरीरन ॥
भण्डोरलतिका । स्त्री० मञ्जिष्ठाया
म् ॥
भण्डरी । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥ भण्ड
ति । भण्डसामर्दने । वा० इरन
गौ० ॥
भण्डील । पु० मञ्जिष्ठायाम् ॥
भण्डुक । पु० मत्स्यविशेषे । भाकुर०
इ० गौ० दे० भा० ॥
भण्डूक । पु० श्योनाकवृक्षे ॥
भदन्त । पु० सौगतादिबुधे ॥ सुते
जसि ॥ मायादेवोसुते ॥ त्रि० प्रव
जिते ॥ पूज्ये ॥ भदते ॥ भद्रिक
ल्याणेसुखेच । भन्देर्नलोपस्येतिभ
च् ।
भद्राक । पुं० न० मगले ॥ भन्दते ।
भद्रि० । पिनाकादिच्चात्मा
धु ॥
भद्रम् । न० कल्याण ॥ शर्मणि ।
सौख्ये ॥
भद्र । पु० शिवे ॥ खजरीट ॥
वृषभे ॥ कदम्बके । करिजाति
विशेषे ॥ नवशुक्लवलान्तर्गतवल
देवे । रामचरे ॥ स्त्रुद्धाम् ॥ न०
मङ्गले ॥ मुक्ते ॥ काष्ठने ॥ त्रि०
श्रेष्ठे । भन्दनीये ॥ सुख्ये ॥ सा
धौ ॥ पु० स्त्री० करणान्तरे ।
विष्टिसञ्ज्ञके ॥ मृणाले ० । भन्द

भद्रतुरगम्

ते । भद्रि० । ऋजुं न्द्रतिरन्०
भन्देर्नलोपस्यनिपात्यते ॥
भद्रक । पु० देवदारुणि ॥ सुपाश्व
ख्यविष्कम्भशैलमृले० धृतिमन्ना
मकाननम् ॥ तत्रस्थद्वन्द्वे ॥ न०
भद्रमुस्तके ॥ त्रि० मनोक्षे
भद्रकगट । पु० गोक्षुरे ॥
भद्रकर्ण । पु० सिद्धस्थानविशेषे ॥
भद्रास्याह्नद्रकर्णके ॥
भद्रकर्णद्वन्द्वे । पु० तीर्णविशेषे ॥
भद्रकर्ण । स्त्री० गन्धालिकायाम् ॥
॥ गोकर्णाधिवासिन्यादेव्या म् ॥
भद्रकाशी । स्त्री० कात्यायन्याम् ।
महिषमर्दिन्याम् ॥ औषधीभेदे
। गधोल्याम् ॥ भद्रकल्याण का
लयति वर्धयति । कर्मण्यण्भद्रा
चासौकालीचित्तिवा ॥
भद्रकाशी । स्त्री० भद्रमुस्तायाम् ॥
भद्रकुम्भ । पु० पूर्णकुम्भे । भद्रस्य
० भद्रोवाकुम्भ
भद्रगन्धिका । स्त्री० मुस्तके ॥
भद्रङ्गर । त्रि० क्षेमङ्करे । शुभङ्क
रे ॥
भद्रचूड । पु० स्त्रुहीभेदे । लङ्का
स्थायिनि ॥
भद्रज । पु० इन्द्रयवे ॥
भद्रतरुणौ । स्त्री० कुञ्जकवृक्षे ॥
भद्रतुरगम् । न० जस्य द्वीपस्य नवव
षान्तर्गतवर्षविशेषे ॥ यथा ।

द्रवला

माल्यवज्जलधिमध्यवर्त्तयत् तत्त,
 भद्रतुरगजगुर्बुधा ॥ इ० सिद्धा
 न्नाशिरोमणि ॥
 भद्रदन्तिका । स्त्री० दन्तीवृक्षप्रभेदे
 । केशरुहायाम् । जयावहाया
 म् ॥
 भद्रदारु । पु० न० देवदारुणि ॥
 न० सरलवृक्षे ॥ भद्रदारु ॥
 भद्रदार्वादिक । पु० औषधगण
 वि० ॥
 भद्रनामा । पु० काष्ठकुट्टखगे ॥
 भद्रनामिका । स्त्री० चायन्तोवृक्षे
 । बहला० गौ० दे० भा० प्र० ॥
 भद्रनिधि । पु० महादानविशेषे
 ॥
 भद्रपत्नी । स्त्री० सुभगायाम् ॥ भद्र
 पतिर्यस्या० इतिविग्रहे० निवृत्त्य
 सपत्न्यादिष्वितिपतिशब्दस्यनान्ता
 देशे० नान्तलक्षणेऽपि ॥
 भद्रपदा । स्त्री० प्रोष्ठपदासु । पूर्व
 भाद्रपदोत्तरभाद्रपदनक्षत्रयो ॥
 भद्रपदयासाम्० ता । अवारो
 षाङ्गुत्व ॥
 भद्रपर्णी । स्त्री० गन्धार्याम् ॥ भद्रा
 पिपर्णान्यस्या० । पाककर्णेतिङी
 ष् ॥ प्रसारय्याम् ॥
 भद्रपीठ । पु० सिंहासने ॥
 भद्रवलन । पु० बलरामे ॥
 भद्रवला । स्त्री० लताविशेषे । प्रसा

भद्रवल्ली

रण्याम् । कटभरायाम् ॥ भद्र
 बलमस्या ॥ बलायाम् ॥
 भद्रमल्लिका । स्त्री० वेल्लीतिख्यातपु
 ष्ये ॥
 भद्रमल्ली । स्त्री० अपराजितायाम् ॥
 भद्रमुञ्ज । पु० शरे । वृक्षवेष्टने ।
 सरकण्डा० इ० भा० ॥
 भद्रमुस्त । पु० भद्रमुस्तके ॥ भद्रश्चा
 सौमुस्तकश्च ॥
 भद्रमुस्तक । पु० नागरमुस्तके ॥
 भद्रश्चासौमुस्तकश्च ॥
 भद्रमुस्ता । स्त्री० भद्रमुस्तके । गुन्द्रा
 याम् ॥
 भद्रयवम् । न० कुटजफले । कलि
 ई । इन्द्रयवे ॥ यत्राकारबीजत्वा
 दयवम् । भद्रश्चतुर्दयवश्च ॥
 भद्ररेणु । पु० ऐरावतहस्तिनि ॥
 भद्रवट । पु० भौमतीर्थविशेषे ॥
 भद्रवत् । न० देवदारुणि ॥
 भद्रवती । स्त्री० भद्रपण्याम् ॥ कट
 फले ॥
 भद्रवर्मा । पु० नवमालिकायाम्
 नवाल्याम् । नवारा० इ०
 भा० ॥
 भद्रवल्लीका । स्त्री० गोपबल्ल्याम् ।
 अनन्तमूल० इ० भा० प्र० ॥
 भद्रवल्ली । स्त्री० मल्लिकायाम् ॥
 माधवीलतायाम् ॥ लताविशेषे ।
 शातभीरौ । अष्टापदिकायाम् ।

भद्रा

भद्रनमाली० इ० हापरमाली० इ०
च० गौ० दे० भा० ॥

भद्रश्रयम् न० चन्दने ॥

भद्रश्री । पु० चन्दनवृक्षे ॥ भद्रा
श्रीरस्य ॥

भद्रसोमा । स्त्री० गङ्गायाम् ॥

भद्रा । स्त्री० रात्रायाम् ॥ कृष्णायाम् ॥ व्योमनद्याम् ॥ यथा । भद्रा
तथोत्तरगिरीन् उत्तराश्वतथाकुरुन्
अतीत्योत्तररश्मोधिभ्योतिचमहा
मुने ॥ प्रसारिण्याम् ॥ कट्फ
ले ॥ अनन्तायाम् ॥ तिथिभेदे ।
द्वितीयासप्तमौद्वादशीषु ॥ जीव
त्याम् । अपराजितायाम् ॥ नील्या
म् ॥ बलायाम् ॥ शम्भ्याम् ॥
वचायाम् ॥ दन्त्याम् ॥ हरिद्रा
याम् ॥ श्वेतदूर्वायाम् ॥ काश
र्याम् ॥ सारिवाविशेषे ॥ गवि ॥
काकोदुम्बरिकायाम् ॥ बुधशक्तिविशे
षे । तारायाम् ॥ छायागर्भजात
सूर्यकन्यायाम् ॥ श्रीकृष्णभगिन्याम् ॥
सुभद्रायाम् । दुर्गायाम् ॥ यथा ।
भद्रास्याङ्गद्वर्णके० इति ॥ विष्ट्या
म् ॥ यथा । शुक्ले पूर्वार्धेऽष्टमी
पञ्चदश्योर्भद्रैकादश्याचतुर्थ्या प
राद्धे । कृष्णेऽन्त्यार्धेऽष्टातृतीया
दशम्यो । पूर्वेभागेसप्तमीशष्पुति
थ्यो ॥ विहायविषरौद्राणिविष्टि
सर्वचवर्जयेत् । विष्टिशेषिचिदण्डे

भन्दम्

हिप्रक्केकार्यं जयावहम् ॥

भद्राकरणम् । न० मुगडन

भद्राक्ष । त्रि० शोभननेत्रे ॥

भद्रात्मज । पु० खड्गे ॥

भद्रारक्त । पु० अष्टादशक्षुद्रद्वीपान्त
र्गतद्वीपविशेषे

भद्रालपत्रिका । स्त्री०)

भद्राली । स्त्री०) गन्धान्ध्याम् ॥

भद्रावती । स्त्री० कट्फलवृक्षे ॥

भद्राप्रवम् । न० भुवोनववपान्तर्गत
वर्षविशेषे । इलाबृत्तवर्षे । भद्रा
श्वम् । मान्यवत्प्राच्यावर्षे भद्रजना
कुलम् ॥

भद्रासनम् । न० नृपासने ॥ भद्रश्च
तदासन च ॥ तृतीययोगाङ्गविशेषे
तद्यथा । सीवन्वा । पाश्च्योन्ध्य
स्येदगुल्फयुग्म मुनिस्त्रलम् ।
वृषणाध पादपार्श्वी पाणिभ्याप
रिवन्धयत् ॥ भद्रासन समुद्दिष्ट यो
गिभि सारकल्पितम् ॥

भद्रेश्वर । पु० कल्पयामम्यशिवे ॥
शिवप्राप्त्यर्थं दुर्गाराधितहिमाल
यस्थपार्थिवशिवलिङ्गे ॥

भद्रैला । स्त्री० स्थूलैलायाम् ॥

भद्रोदनी । स्त्री० बलायाम् । वरि
चारा० इ० भा० । नागबलाया
म् ॥

भन्दम् । न० कल्याण्ये ॥ पचाद्य
च् ॥

भयम्

भन्दिल । पुं० दूते न० शुभे । क
म्पे ॥

भन्धुक । पु० भारतवर्षान्तर्गतदे
शविशेषे ॥

भपञ्जर । पु० नक्षत्रचक्रे ॥

भपति । सुधाशौ ॥ भानाप
ति ॥

भम्भ । पु० धूमे ॥

भम्भरालिका । स्त्री० भङ्गार्याम् । द
शे ॥

भम्भराली । स्त्री० मञ्जिकायाम् ॥
दशे ॥

भम्भासार । पु० मगधराजविशेषे ।
श्रेष्ठिके ।

भयम् । न० घोरि । भयङ्करे ॥ कुञ्जक
प्रसूने । प्रतिभये । दरे । चासे ।
भोतौ । भिषि । साध्वसे । अना
गतप्रतिकूलप्रतिसन्धाने ॥ तल्लक्षणा
नियथा । रौद्रशक्त्यातुजनित चि
त्तबैक्लव्यदभयम् । व्याघ्रादिदर्शना
धीनचित्तबृत्तिविशेषे ॥ भयम् ॥
गर्भवासादिदुःखरूपम् । रागवि
षयश्रुतिनाशके समुपस्थितेतन्निवा
रणासामर्थ्यमात्मनोमन्यमानकदे
न्यात्मकचित्तबृत्तिविशेषः ॥ सर्वान्
विषयान्परित्यज्यज्ञानमार्गेकयत्नी
वित्तव्यमितिचास ॥ अनिष्टहेतूपनि
पत्तितत्परित्यागानर्हताज्ञानम् ॥
परतः स्वनिष्ठसमाधिनायकम् ॥

भयङ्किलम् .

भय द्वितीयाभिनिवेशतः स्मात् ॥

यथा व्याघ्रादिभेति । व्याघ्राधीनत्वे
नस्वीयमरणसम्भावयतीति ॥ विभे
त्यस्मात् । जिभीभये । अज्विधौ
भयादीनामुपसङ्ख्यानं नपुंसके
क्तादिनिबृत्त्यर्थम् ॥ विभेत्यनेनेति
विग्रहे । एरजितकरणेऽच ॥ भय
द्विविधम् । दैवम् । मानुषञ्च । यथा
हकामकन्दक । हुताशनोजलं
व्याधिर्दुर्भिक्षमरणतथा । इतिप
ञ्चविधं दैवमानुषव्यसनततः ॥
आयुक्तकेभ्यश्चैरेभ्यः परेभ्यो राजव
ल्लभात् । पृथिवीपतिलोभाच्चनरा
णां पञ्चधाभयमिति ॥ आगतेभ्ये
० अभीतवत्स्थातव्यम् । यथा । ता
वद्वयस्यभेतव्ययाभवद्वयमनागतम्
। उत्पन्ने तुभयेतीव्रे स्थातव्यतैरभी
तवत् ॥ पु० रोगे ॥

भयङ्करः । पुं० दुःखदुःखपक्षिणि ।
त्रि० भयोत्पादके । भैरवे । दारु
णे । भीषणे । भयानके ॥ भयं क
करोति । मेघर्षिभयेषु कृञ्जङ्गति
खञ्च । मुमागमः ॥ पु० याचायो
मान्तरे । यथा । एकचर्माशुक्रजी
वीकृततामन्योन्यसप्तगौ । भयङ्क
राख्योयोगोयथातुर्भीतिप्रदाय
कः ॥

भयङ्किलम् । पुं० । सङ्ग्रामपट
के ॥

भर :

भयद्रुत । चि० कान्दिशीके । भी
त्यापलायिते ॥ अदुद्रुतवत् । दुग
तौ । कर्त्तरिक्त । भयात्द्रुत ।
पचमीतियोगविभागात्समास ॥
भयनाशिनौ । स्त्री० भयनाशकत्वार्थम्
। विद्यायाम् ॥ चायमाणावता
म् ॥

भयभीत । चि० भासेनातङ्किते ॥
यथा । एकतोभयभीतस्यप्राणिनः
प्राणरक्षणम् । नातोगुरुतमोभयम्
कश्चिदन्योस्तिष्ठे चरेति ॥ बङ्गिपु
रणे शिविशोभास्थानम् ॥

भयभ्रष्टः । चि० भयद्रुते ॥

भयानक । पुं० व्याघ्रे ॥ राक्षसौ ॥
शृङ्गाराद्यष्टरसान्तर्गतषष्ठरसे ॥
चि० भयानके । भौषणे । विभेक्ष्य
स्यात् । जिभी० भयानकः शीङ्
भयद्रुतानकः ॥

भयापहः । पुं० राजनि ॥ परमेश्वरे
॥ भयससारजमुसुखमपहती
ति । जन० । अन्येभ्योपिदृश्यतइ
तिङः । भयमपवदध्याहा । आशि
विहनइतिङः ॥ चि० भयापहरण
कर्त्तरि ॥

भयावहः । चि० भयकरे ॥

भरः । पुं० अतिशये । भरति । भृञ्०
। पचाद्यच् ॥ भरच्च भरः । पुं
सीतिषोभा ॥ अस्मद्व्यवाचित्वे पि
० पुंस्त्वमेव । वज्रवन्ताः पुंसी

भरण्डा

तिवचनात् ॥ चन्द्रे ॥ भनचच
राति । रा० क० ॥ यजे ॥ भरे
॥ शिखराभराङ्गान्ते शिखेनाराय
ण स्वयम् । लक्ष्मीवन्तो न जान
न्तिदु सहांपरवेदनाम् ॥

भरट । पुं० कुम्भकारे ॥ भृतके ॥
विभर्त्ति । डुभृञ्० अनिर्देह्या
दिना० रटच् ॥

भरणम् । न० वेतने ॥ भृतौ । सू
त्ये ॥ भियते ऽनेन । भृञ्०
ल्युट् ॥ पोषणे ॥ यथा । भरच्च
पोष्यवर्गस्यप्रसक्तस्यसाधनम् ।
नरकपौडनेचाऽस्यतस्माद्यजेनतं
भरेत् ॥ पुं० भरणीनक्षत्रे ॥

भरणी । स्त्री० द्वितीयनक्षत्रे । यमदे
वते ॥ तत्रजातस्यफलम् । यथा
। सदापकीर्तिर्हिर्महापवादो नाना
विमोदैश्चिनीतकालः । जके वि
लासीचपलखलः स्यात् प्राणिप्र
णीतोभरणीषुजातः ॥ प्राणिप्रणीत
प्राणिनि चित्तः ॥ घोषके । टि
त्वान्ङीप् ॥

भरणीम् । पुं० राहुग्रहे ॥

भरणीयः । चि० पोष्ये । भरण्यो
स्ये ॥

भरण्डः । पुं० स्वामिनि । कृमी । नृपे
॥ वृषे ॥ भरति । भृञ्० । अण्डन्
कृत्तभृञ् ॥ कृत्तण्डन् ॥

भरण्डा । स्त्री० भूमौ ॥

भरत .

भरथ्यम् । न० वेतने । मूल्ये ॥
 भरथेसाधु । तत्रसाधुरितिय
 त् ॥
 भरथ्यभुक् । चि० वेतनिके । कर्मक
 रे । मूल्येनकर्मकुर्वति ॥ भरथ्य
 वेतनभुङ्क्ते । क्विप् ॥
 भरथ्या । स्त्री० वेतने ॥
 भरथ्याह्वा । स्त्री० रामदूतीतिगौ० दे०
 व्यातायापूर्वपुष्याम् ॥
 भरथ्यु । पु० शरथ्ये ॥
 भरत । पु० नाव्यशास्त्रे ॥ अलङ्-
 कारादिशास्त्रसूचकारे० सुनौ ॥
 रामानुजे ॥ शबरे ॥ छेचे ॥ भरता
 त्तजे ॥ देवर्षिविशेषे ॥ तन्तुवा-
 ये ॥ नटे ॥ भरतस्यमुने शिष्य ।
 तस्येदमित्यण् । संज्ञापूर्वकत्वात्र-
 वृद्धि ॥ यद्वा । विभर्तिस्त्राङ् ।
 डुभृज्० । भृमृदृशीत्यतच् ॥ च
 न्द्रव शीयनृपविशेषस्यदुष्यन्तस्यपु-
 ञे । शाकुन्तलिये । दीप्यन्तौ । सर्व
 दमने ॥ निरुक्तिश्चास्त्रश्रीभागवते ।
 माताभस्त्रापितु पुत्रीयेनजाता-
 सएवस । भरत्स्वपुच दुष्यन्तमाव-
 मस्था शकुन्तलाम् ॥ इति ॥ ऋ
 षभदेवादिन्द्रदत्तजयन्त्याकन्याया
 मुखन्नशतपुत्रान्तर्गतज्येष्ठपुत्रे ॥
 यथा ॥ यथाहभगवानृषभदेव स्व
 वर्षकर्मक्षेत्रमनुमन्यमान प्रदर्शित
 तगुरुकुलवासोलब्धवरेर्गुरुभिरनु-

भरवान्

ज्ञातोर्गृहेमेधिनाधर्माननुशिष्यमा
 णीजयन्त्यामिन्द्रदत्तायासुभयविध-
 कर्मसमाज्जाय मभियुञ्जन्नात्मजा
 नामात्मसमानानाशत जनयामास
 । येषाखलु महायोगीभरतो ज्येष्ठ
 श्रेष्ठगुणभासोत्० येनेद वर्षभारतमि
 तिव्यपदिशन्तीति । पावकस्यपुत्रे ॥
 भरतखण्डम् । न० भारतवर्षान्तर्गत-
 कुमारिकाखण्डे ॥
 भरतज्ञ । चि० नाव्यशास्त्रज्ञे ॥
 भरतपुङ्गव । पु० गाङ्गेये । भीष्मे
 भरतपुत्रक । पुं० शैलूषे । नटे ॥
 भरतप्रसू । स्त्री० केकय्याम् ॥
 भरताग्रज । पु० श्रीरामचन्द्रे ॥
 भरथ । पु० लोकपाले ॥ विभर्ति ।
 डुभृज्० । भृजश्चिदित्यथ ॥
 भरद्वाज । पु० मुनिविशेषे ॥ व्याघ्रा
 टे । भारद्वा० गौ० दे० भा० प्र० पत्नि-
 षि । भर्दुल० इ० भा० ॥ गुरो पु
 ञे । उत्तथ्यपत्न्यामममतायाहव
 स्यतेवीर्याज्जातेमुनिविशेषे ॥ अस्य
 नामनिर्बचन यथाविष्णुपुराणे ।
 मूढे भरद्वाजमिमं भरद्वाजंवृहस्यते ।
 यातौयदुक्त्वापितरौ भरद्वाजस्तत-
 स्वयम् ॥ इति ॥ भरतुधारकोवा-
 जोऽस्य ॥ यद्वा । भरद्वाजस्यापत्य-
 म् । ऋष्यण् । संज्ञापूर्वकत्वाद्दृ
 षभावा ॥

भरवान् । पु० शिवे ॥ भरश्चन्द्रीसूत्य

भरग

स्य । मतुप् ॥ भरसहिष्णौ ॥
भरिणी । स्त्री० हरिद्वर्णे । हरा० इ०
भा० ॥

भरित । पु० हरिद्वर्णे ॥ चि० तद्वति
॥ भूते ॥ पुष्टे ॥ परिपूर्णं । भरा०
इ० भा० ॥ भर सञ्जातोऽस्य । ता०
इतच् ॥

भरिता । स्त्री० हरितायाम् ॥

भरिमा । पु० भरणे ॥ कुटुम्बे ॥ भर
ति० विभक्तिर्वा । भृज्० ङुभृज्०
वा । ङुभृज्० ङुभृज्० ङुभृज्० ङुभृज्० ॥

भरु । पु० स्वर्णे । कनके ॥ हरे । -
शिवे ॥ भर्त्तरि । स्वामिनि । भर-
ति० विभक्तिर्वा । भृज्० ङुभृज्०
वा । भृमृशीतृचरित्तरितनिधनि
मिमसजिभ्यङ् ॥

भरुज । पु० चन्द्रमृगाले ॥

भरुटम् । न० निष्कायपकुमांसि ॥

भरुटकम् । न० भृष्टामिर्षे ॥

भरग । पु० स्मरहरे । शिवे ॥

भर्जते । भृजोभर्जने । प० अच्

। न्यङ्क्वादिवात्कुत्वम् ॥ भृज्य

न्ते कामादयोऽभेनेतिवा । हलश्चे

तिघञ् ॥ भृज्यते० पच्यतेजगद

चेतिवा ॥ सविष्टमण्डलगतादि

त्यरूपेपुरुषे ॥ चिन्तयामोवय

भर्गधिवीचीन । प्रचीदयात् । घ

र्गार्थकाममोर्ध्वु बुद्धिहृत्सी ।

पुनः पुन ॥ अपिच । असञ्ज

भर्ता

पाकेभवेदातुर्यस्मात्पाचयते ह्य
सौ । भाजते दीप्यते यस्माज्जगच्चा
न्ते हरत्यपि ॥ कालाग्निरूपमास्या

यसप्ताचि सप्तरश्मिभि । भाज
ते यत् स्वरूपेण तस्माद्भर्ग स उच्य
ते ॥ भेतिभीषयते लोकान रिति
रक्षयते प्रजा । गत्यागच्छत्यक्ष
योभगवान्भर्ग उच्यते ॥ इतियो
गियाज्जवल् ॥

भर्ग । न० तेजसि ॥ भर्जते ।

भृजोभर्जने । अङ्घ्रिजियुजिभृ

जिभ्य कुश्चेत्यमुन् । कवर्गस्या

न्तादिशः । भर्गसी० इत्यादि ॥

स्वरूपभूते तेजसि ॥

भर्ग्य । पु० शिवे ॥ भर्जते । भृ

जो० । ऋहलोर्ध्वत् । अजोरिति

कुत्वम् ॥

भर्जनम् । न० भृष्टौ । भृजना०

इ० भा० ॥

भर्जित । चि० दग्धे ॥ भृजो० ।

त्त ॥

भर्तव्य । चि० भरणीये । पोषणीये

॥ बृहतीचमातापितरौसाध्वीभार्या

सुत । शिशु । अप्यकार्यशत

कृत्वाभर्तव्यामनुब्रवीत् ॥

भर्ता । पु० स्वामिनि । नार्थे । पश्यौ ।

। परिवृढे । नेतरि ॥ विष्णौ ॥

प्रपञ्चस्याधिष्ठानत्वेनस्थात् ॥

विभक्तिस्वाध्यस्त सर्वमधिष्ठान

भर्त्सपत्रिका

तयाधारयति सत्तास्फूर्तिप्रदाने
नपोषयतिवेति विभर्त्सधरणी
षण्यार्थात्तृच् ॥ चि० धातरि ।
धारके ॥ सुखसाधनस्यदातरि ॥
देहेन्द्रियमनोबुद्धीनांस हतानां०
चैतन्याभासविशिष्टानां स्वसत्तया
स्फुरणे न धारयतिरि ॥ विभर्त्सि
भरतिवा । डुभृज्० भृज्० वा ।
तृच् ॥

भर्त्सदारक । पु० नाव्योक्त्यायुव
राजे । द्वियते । डड् चादरे०
तुदादि । खलुज् । भर्त्सूराज्ञो
दारक ॥

भर्त्सदारिका । स्त्री० नाव्योक्त्यैराज
कन्यायाम् ॥ भर्त्सूराज्ञोदारि
का ॥

भर्त्सप्रपञ्च । पु० औपनिषदमन्ये
वेदान्तानाव्याख्यातविशेषे ॥

भर्त्सस्थानम् न० तीर्थविशेषे ॥
अचकार्तिकेयसिष्ठति ॥

भर्त्सहरि । पु० व्याकरणकारिका
कर्त्तरिक्तविशेषे ॥ खनाम्नाप्र
सिद्धे काव्यकर्त्तरिराजविशेषे ॥
सचविक्रमादिखराजभाता ॥

भर्त्सनम् । न० अपकारगिरि । चौ
रीसित्वघातशिष्यामित्त्वामिष्याद्य
पकारार्थवचने ॥ भर्त्सतर्जसन्तर्ज
ने । ल्युट् ॥

भर्त्सपत्रिका । स्त्री० महानील्या

भल्लक .

म् ॥

भर्त्सित । चि० अधिचिप्ति ॥
भर्त्सम् । न० ॥ खर्णे ॥ भृत्तौ ॥
नाभौ ॥

भर्त्सकम् । न० रोगविशेषे ॥ विड
ङ्गे ॥ कलधीते । सुवर्णे ॥

भर्त्सग्या । स्त्री० गणिकाशुल्के ॥

भर्त्सम् । न० भारे ॥ काञ्चने ॥ भृत्तौ
। भरणे । पोषणे । कुमारभृत्त्या

कुशलैरधिष्ठितैर्भिषगिभिराप्तैरथ
गर्भभर्त्सणीति रघु० । अत्रगर्भहेम

प्रभृतिषुद्धतिमस्तिनायधृतशोभत
॥ नाभौ ॥ धुस्तूरे ॥ विभर्त्सि०

भरतिवा । भियते ऽनेनवा । डुभृ
ज्० भृज्० । मनिन् ॥

भलता । स्त्री० प्रसारण्यामोषधौ ।
राजबलायाम् ॥

भलन्दन । पु० कान्यकुब्जदेशीय
नृपविशेषे ॥

भल्लक । पु० भालुके ॥ भलते ।
भलभल्लपरिभाषणहि सादानेषु
॥ उल्लूकादयश्चेतिसाधु ॥

भल्ल । पु० भल्लके । ऋक् ॥ पु०
न० शस्त्रप्रभेदे । भाला० इ० भा०

॥ वाणविशेषे ॥ खुरहीदलफलो
भल्लद्वितयादवः ॥ भल्लते । भल्ल०

। पचाद्यच् । न० भट्टे । शिवे ॥
इ० चि० शि० ॥

भल्लक । पु० भल्लके ॥ स ज्ञाया

भक्तः

कन् ॥

भक्तपुष्पी । स्त्री० गवेश्वकायाम् ॥

भक्ताट । पुं० न० शशिध्वजराजपुरे

भक्तातः । पुं० भक्तातके ॥

भक्तातकः । पुं० अग्निमुख्याम् । अ

रुष्करे । शीयकृति । भावा०

इ० भा० ॥ भक्तातकफलपक्व स्वा-

दुपाकरसंलघु । कषायपाचनक्षिप्र

तौष्णोष्ण छेदिभेदिनम् । मध्य वज्रि

करं हनिकफवातत्रयोदरम् ॥ कुष्ठा

शीयहिषीगुल्मशोफानाश्चरक्रिमी

न् ॥ तन्मज्जामधुरोष्ठोष्ठं हृषीवा

तपित्तज्ञा । हन्तमारुष्करस्वादुपित्त

घ्नं केश्यमग्निवृत् ॥ भक्तातक ।

कषायोष्ण । शुक्रलोमधुरोत्तलघु ।

वातक्षेप्पोदरानाश्चकुष्ठार्शोयहृषीग

दान् ॥ हतिगुल्मज्वरश्चित्रवज्रिमा

न्यक्तमित्रणान् ॥ भक्तद्रवातति

अतः । कृन् ॥

भक्तातकी । स्त्री० वीरहृद्ये । अग्निमु-

ख्याम् । भक्तातके ॥ गौरादिस्त्वा-

न् ङीष् ॥

भक्तिका । स्त्री०) भक्ता

मन्त्री । स्त्री०) तके ॥

भक्तुः । पुं० भक्तुके ॥ भक्तते । भक्त०

बाहुलकादुः ॥

भक्तुकः । पुं० दुर्वीधि । कृत्ते । रीछ

भाक् ० इ० भा० सन्नायाकन् ॥

भक्तुकः । पुं० कृत्ते । भक्तुके ॥ भक्त

भवती

ति । भक्त० । उलूकादित्वात्साधु ।

॥ श्योनाक्तप्रभेदे ॥ कुकुरे ॥

भवः । पुं० ईशे । शिवे । शङ्करे ।

हरे ॥ क्षेमे । श्रेयसि ॥ समृद्धौ ॥

यस्यावतारीभूतानां क्षेमाय च भवा-

यच ॥ ससारे ॥ अपामार्गलतेवाय

विरुद्धफलदोभव । प्रत्यग्दृशां वि

मोक्षाय ससाराय परागदृशाम् ॥ स

त्तायाम् ॥ प्राप्ता । भद्राप्ता ॥ उद्भवे

। जन्मनि । लज्जादेकादशे ॥ भव-

ति० भवतीवासर्वम् । भूपाप्ता ।

पचाद्यच् । अन्तर्भावितव्यर्थावा ॥

जन्मनितु० भावे । चक्षुरप् । न०

फलविशेषे । भव्ये । चालता० इ०

गौ० दे० भा० चि० क्षेमान्विते ॥

भवचक्षुर । पुं० दावानले ॥

भवच्छिद् । चि० ससारनिवर्तके ॥ भ

वच्छिनत्ति । छिदिर० । सत्सूक्ष्मे

त्वादिना० क्षिप् ॥

भवान् । चि० युष्मदर्थे । भाति । भादी

प्तौ भाते ङीवतुः ॥ लिंगचयैरुपन्तु

। भवान् । भवती० भवदिति ॥ पूज्ये

॥ सति । विद्यमाने ॥ भवतीर्लटः

शचादेशि । भवन् । भवन्तीभवत् ०

वृत्तिविलिङ्गे रूपं बोध्यम् ॥ जायमा

ने ॥

भवती । स्त्री० विषाक्तवाची ॥ पूज्या

याम् ॥ दीप्तमत्याम् ॥ उगितक्षेति

ङीप् ॥

भवाचनाशिनी

भवदाह । न० देवदाहृच्छे ॥

भवदीय । त्रि० भावत्वे ॥ भवताम
यम् । भवतष्टकृत्साविति० कृत् ॥

भवनम् । न० अगारे । मन्दिरे । गृहे
। भावे ॥ भवनृत्यव । भू० । ल्यु
ट् । राशौ ॥ छेत्ते ॥

भवनाशन । पुं० आत्मनोबोधे ॥

भवनाशिनी । स्त्री० सत्यासरिति ॥

भवनीय । त्रि० भवितव्ये ॥ उत्पत्त्य
हे ॥

भवन्तः । पुं० कालसामान्ये ॥ वर्तमा
नकाले ॥ भवति० भूयाद्वा । भू०
पुं० भूवृद्धिबसिभासिसाधिगडिमण्ड
विजन्दिभ्यश्चेति० भव् । सचषित् ॥

भवन्ति । पुं० वर्तमानकाले ॥ भव
ति । भू० । भुवोक्तिच् ॥

भवन्ती । स्त्री० पूर्वाचार्याणालट संज्ञा
याम् ॥ यथा । अस्तिर्भवन्तीपरोऽ
प्रयुज्यमानोप्यस्तीत्यादिभाष्यम् ॥
चित्तान्डीष ॥

भवभावन । त्रि० संसारकारणे ।
भवः संसारस्तस्यभावनयेन ॥ उत्प
त्तिकृत्ये ॥

भवभूतिः । पुं० भोक्तराजस्यसभास्ये
कविविशेषे । मालतीमाधवादिना
दृक्कर्तरि । भूगर्भे ॥ महादेवस्यै
श्वर्ये ॥

भवदत्त । पुं० प्रेतपट्टे ॥

भवाचनाशिनी । स्त्री० गङ्गायाम् ॥

भवाभीष्ट

भवात्मजा । स्त्री० मनसादेव्याम् ॥

भवाह्व । त्रि० भवाह्वे ॥ भवानि-
वपश्यति० भवन्तमिववा । दृशिर्-
प्रेक्षणे । त्वदादिष्वित्यव० क्सोपि
वाच्यइति० क्त० । आसर्वनाम्न-
इत्यव० ह्यच्चेति० वाति० कादाका-
रोन्तादेशः ॥

भवाह्व । त्रि० भवाह्वे ॥ भवानिव-
पश्यति० भवन्तमिववा । दृशिर्० ।
त्वदादिष्विति० क्तिन् । आसर्वना-
म्न ॥

भवाह्व । त्रि० युष्मात्सह्वे । भवहि
धे ॥ भवानिवपश्यति० भवन्तमिव
वा । दृशिर्० त्वदादिषुदृशोनालो
चनेकञ्चेति० कञ् । आसर्वना-
म्न इत्याकारोन्तादेशः ॥

भवानी । स्त्री० पार्वत्याम् । दुर्गाया-
म् ॥ भवस्यस्त्री । इन्द्रवरुणभवश्च
र्वेत्यादिना० डीषानुक्ती ॥ परदेवता
याम् ॥ एकैवशक्तिः परमेश्वरस्य-
भिन्नाचतुर्धाव्यवहारकाले । भोगेभ
वान्नीपुरुषेषुविष्णुः कोपेषुकाली-
समरेषुदुर्गा ॥ चङ्कलीठवासिन्या-
मस्त्रायाम् ॥

भवानीसुतः । पुं० हिमालये ॥

भवानीपतिः । पुं० महादेवे ॥

भवापवर्गः । पुं० मीछे ॥ भवस्यच-
पवर्गः नाशः ॥

भवाभीष्ट । पुं० शुक्मलो ॥

भविष्यम्

भवाब्धि । पुं० स साररूपसमुद्रे ।
भवाब्धितरणोपाय . कुलमार्गीहि-
नापर ॥

भवायना । स्त्री० गङ्गायाम् ॥

भविकम् । न० भव्ये , कुशले ॥ भवी-
भद्राप्तिरक्षास्ति । पतद्गुनिठनाविति
ठन् ॥ चि० तद्वति ॥

भवित . । चि० अतीतोत्पत्तिके । भूते ।
भवितव्यम् । चि० भवनीये । भवितव्य
मभवत्येवमारिकीलफलाम्बुवत् । ग
भाव्यगतमित्याहुर्गजभुक्तकपित्थव-
त् ॥

भवितव्यता । स्त्री० नियतौ । भाग्ये ।
अर्थानामनर्वाणाश्चावश्य भावित्वे ।
कालभार्यायाम् ॥

भविता । चि० भविष्यौ ॥ भवनशील .
भू० । तद्वितितद्वन् ॥

भविनः । चि० काव्यकर्त्तरि ॥

भविलः । पुं० भव्ये ॥ भवति । भू० ।
सलिकल्यनीत्यादिना . कूलच् ॥ चि
ङ्गी । विदूषके ॥

भविष्णु । चि० भवितरि । भूष्णी ॥
भवनशीलः । भुवश्चैति . भवतेरि-
ष्णुच् ॥

भविष्यम् । न० पञ्चशताधिकचतुर्दश
सहस्रश्लोकात्मकेपुराणविशिषे ।
यथा । चतुर्दशभविष्यस्यात्तथा
पञ्चशतानिचैतिश्रीभागवतम् ॥
अपिच । चतुर्दशसहस्राधितया

भषणम्

पञ्चशतानिच । भविष्यपरिस ख्या
त मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिरितिदेवी
भागवतम् ॥ चि० भविष्यत्का
ले ॥

भविष्यत् । चि० आगामिकाले । वत्
मानप्रागभाव प्रतियोगिनिकाले-
॥ वत्मानकालोत्तरकालीनोत्प
त्तिकल्पे । अनागते । ज्ञस्त
ने ॥

भव्य । पुं० कर्मरंगतरौ ॥ न० अ
ख्यनि ॥ फलविशिषे चाकता . इ .
गौ० दे० प्र० । वभेवक्चशोधने
॥ भव्यस्वादुक्पायास्य हृद्यमास्य
विशोधनम् । तदेवपक्व दोषघ्नं शुभ
शाहिविषापदम् ॥ पुं० न० रस
भेदे ॥ चि० शुभे ॥ सत्त्वे ॥
योग्ये ॥ भाविनि ॥ अनिष्यमाथे
॥ भवति . भाव्यमनेनवा । भव्य
गेवप्रवचनीयोपस्थानीयजन्माज्ञा
व्यापाख्यावेति . कर्त्तरि . भावे
वायतासाधु . ॥

भव्या । स्त्री० उभायाम् । करिकला
याम् ॥

भष . । पुं० कुक्कुरे ॥ भषति । भष .
। अच् ॥

भषकः । पुं० कुक्कुरे । शुनि
॥ भषति । भषपैशुग्ये ।
कृन् ॥

भषणम् । न० च्चुक्कुरि । उरुपै ॥

भस्त्रा

भष० ल्युट् ॥

भषा । स्त्री० खर्ण्यौयाम् ॥

भषी । स्त्री० शुन्याम् ॥ भषतिपान्य
म् । भषभर्त्सने । पचादौ । भष
डितिपाठात् । टिङ्ठेतिङी
प् ॥भसद् । स्त्री० भाखरे । योनौ ।
जघने ॥ काले ॥ मासे ॥ कारण्ड
वखगे ॥ प्लवे । भेलके । बभस्ति
। भसभर्त्सनदीप्ल्यो । श्रुद्
भसोदि ॥

भमन । पुं० भमरे ॥

भसन्त । प० काले ॥

भसितम् । न० भस्मानि ॥

भसूचक । पु० दैवज्ञे ॥

भस्त्रका । स्त्री० चर्मप्रसेविका
याम् ॥भस्त्रफला । स्त्री० ओषधिविशेषे ।
भस्त्रेवफलान्यस्या । पाककर्णेति
प्राप्तं डीष बाधित्वा० सभस्त्राजिने
तिटाप् । ड्यापोरितिङ्ख ॥भस्त्रा । स्त्री० अग्निदीपकचर्मनिर्मि
तयन्त्रविशेषे । चर्मप्रसेविकाया
म् ॥ जलादिनीयते येनलोहादि
ध्मायते तथा । चर्मणोविकृति ।
सावेभस्त्राशास्त्रेप्रकीर्तिता ।
भस्यतेऽनया । भसदीप्तौ । इयामा
श्रुभसिभ्यस्त्रन् । तितुवेतिनेट् ।
। अजादित्वाट्, टाप् ॥

भस्त्रगर्भः

भस्त्राका । स्त्री० भस्त्रिकायाम् । भस्त्रा
या ॥भस्त्रिक । त्रि० भस्त्रयाजलाहरणक
र्त्तरि । भिस्तौ० इ० भा० ॥ भस्त्रया
हरति । भस्त्रादिभ्य । छन् ॥ स्त्री०-
भस्त्रिकी । पित्वान्डीष् ॥भस्त्रक । पुं० रोगविशेषे ॥ तस्य
निदानसम्प्राप्तिपूर्वक लक्षण । य
था । कट्पादिरुक्षान्मुजानराणांक्षी
र्णकफमारुतपित्तवृद्धौ । अतिप्रसव
पवनान्वितोऽग्नि भुंक्त क्षणादस्य
करोतियस्मात् ॥ तस्मादसौभस्त्रक
स स्रक्कोऽभूदुपेक्षितोय पचते चधा
तून् ॥ अस्यसोपद्रवमरिष्टंयथा ।
वट्, स्नेहदाहमूर्च्छादीन् कृत्वैवात्य
म्निसम्भवान् । पक्त्वान्नमाशुधात्वा
दीन्सक्षिप्र नाशयेद्भुवम् ॥ इ०

भस्त्रकार । पुं० रजके ॥

भस्त्रगन्धा । स्त्री० रेणुकायाम् । हरे-
ण्यौ ॥भस्त्रगन्धिका । स्त्री० हरेण्वामोषधौ ।
रेणुकायाम् ॥ भस्त्रनोगन्ध । भस्त्र
गन्धोऽस्यस्या । अतद्गन्धि । ठनावि-
तिठन् । टाप् ॥भस्त्रगन्धिनी । स्त्री० रेणुकायाम् । ह
रेण्वामोषधौ ॥ गन्धद्रव्यमेतदिति
व्यामी ॥ भस्त्रगन्धोऽस्यस्या । अत
द्वनिठनावितीनि । डीप् ॥

भस्त्रगर्भः । पुं० तिनिशद्रुमे ॥

भा

भस्मगर्भा । स्त्री० कपिलवर्णपुण्याया
शिशपायाम् ॥ रेणुकानामगन्धद्र
व्ये । शोषधिमेदे ॥ भस्मगर्भेयस्या
शुक्तसारत्वात् ॥

भस्मतूलम् । न० यामकूटे ॥ पांशुव
र्णे ॥ हिमे ॥

भस्म । न० काष्ठादेरन्निवृत्तेविकारे ।
शिवाङ्गभूषणे । भूतौ । भसिते ।
विभूतौ । बभस्ति । भसभस्सं न
दीपत्यो । सर्वधातुभ्योमनिन् ॥
विनाभस्मचिपुस्तुं विनाहद्राक्षमा
लयः । पूजितोपिमहादेवोभस्मात्
तत्फलप्रदः ॥ अश्वरीविकारे ॥

भस्मरीहा । स्त्री० दग्धावबुधे ॥

भस्मविधक् । पुं० कर्पूरे ।

भस्मसात् । अ० भस्मोभावे । कृतृक्
भस्मसम्पद्यते । विभाषासातिका
त्पूरे । इत्तिसातिः प्रत्ययः ॥

भस्मज्ञानम् । न० सप्तविधज्ञानान्तर्ग
तान्मेयज्ञाने ॥ यथा । ज्ञानेयभ
स्मज्ञानवायव्य गोरजः स्मृतम्

भस्माह्वयः । पुं० कर्पूरे ॥

भस्मितः । चि० दग्धे ॥

भा । स्त्री० भासि । प्रभायाम् । ह्रस्वौ
। दौष्टौ । रीचिषि । ज्ञाने । चेतन्य
रूपे ॥ यथा । अभाकरूपविश्वस्य
भानंभासन्निधेर्विना । कदाचिन्नाव
कल्पे तभावाहतेर्नसर्वगः ॥ भाति
भादीप्तौ । दृशियहृणात् ० ङः ।

भागव्यागलक्षणा

टाप् ॥

भाकुट । पुं० भेकटौ । इ० नी०
दे० भा० प्र० मतस्त्रि ।

भाकूट । पुं० शैलप्रभेदे । भूषविशि
ष्टे । भेकटौ । इ० भा० ॥ भाकूटो
मधुरः शीतोवृष्यः स्निग्धकरोगुरुः ।
विष्टभजनकक्षापिरक्तपित्तहर स्मृ
तः ॥

भाकोषः । पुं० सूर्ये ॥

भाक्तः । चि० औपचारिके । गौरे ।
लाघविके ॥ भक्तसम्बन्धिनि ॥ अ
ज्ञेनपीड्ये । भाक्तिके । भक्तमस्यै
नियुक्त दीयते । भक्तादयन्यतरस्या
मित्यण् ॥ न० शालिधान्ये ॥ भ-
क्तेसाधु । भक्ताखः इति ण ॥

भाक्तिकः । चि० अज्ञेनपीड्ये । भा
क्ते ॥ भक्तमस्यै नियुक्त दीयते । भ
क्तादयन्यतरस्यामिति पञ्चैठक् ॥

भागः । पुं० अंशे । वष्टके । स्त्रीक्ति
ममाणांशे । कथ्यार्थके भाग्ये ॥
एकदेशे । भज्यते । भजसेवायाम्
। कर्मणिचञ् ॥ भागानामै प्रदर्या-
दिप्रक्षांसमूहोवा । अण् ॥ राशि-
स्त्रिंशभागैकभागे ॥ चि० शंशकस्त-
थाराशिर्भागद्वयमिधीयते इत्युक्ते ॥

भागव्यागः । पुं० जडदण्डलक्षणा
याम् । विरुद्धांशपरित्यागे ॥

भागव्यागलक्षणा । स्त्री० जडदण्डलक्ष
णायाम् । अंशान्तरपरित्यागेना

भागवतम्

शान्तरत्नचरणायाम् ॥

भागधेयः । पु० करे । राजस्वे । या
मादेराजयाज्ञेषष्ठभागादौ ॥ दा-
यादे ॥ भागएव । भागरूपनामभ्यो
धेयवृत्तिस्त्वार्ये० धेयप्रत्ययः । न०
भाग्ये । प्राक्तनेकर्माणि । देवे ॥

भागलक्षणा । स्त्री० भागत्यागलक्षणा
याम् ॥

भागलक्ष्यम् । न० भागपत्रे ॥ भागा
यलक्ष्यम् ॥

भागवतः । पु० भगवद्भक्ते ॥ यथा
। सर्वदेवान्परित्यज्यनित्यं भगवदा-
श्रयः । रतस्तदीयसेवायांसभाग-
वतउच्यते ॥ शङ्खोयस्यगृहेना-
स्तिघण्टावागरुडान्विता । पुरुषो
वासुदेवस्यनसभागवतः कलौ ॥
उत्तमभागवतस्तु । सर्वभूतेषु य-
पश्येद्भगवद्भावमात्मनः । भूतानि
भगवत्प्रात्मन्येषभागवतोत्तमः ॥
नयस्यस्वपरवृत्तिवित्तेष्व्वात्मनिवा-
भिदा । सर्वभूतसमः शान्तः
सर्वभागवतोत्तमः । गृहीत्वापी-
न्द्रियैरर्थान् योनिरष्टिनङ्काक्षति
। विष्णोर्मायामिदं पश्यन्सर्वभाग-
वतोत्तमः ॥ शिवेष्वपरमेशाने
विष्णौ च परमात्मनि । समबुद्ध्या
प्रवर्त्तन्ते ते वै भागवतोत्तमाः ॥
भगवतोत्तमः । अण् ॥

भागवतम् । न० अष्टादशपुराणान्त

भागौ

गते अष्टादशसहस्रश्लोकात्मके उपपुर-
णविशेषे ॥ महापुराणविशेषे ॥
तत्राष्टादशाध्यायोत्तरविंशताध्याया-
त्मकं देवीभागवतं नाम महापुरा-
णं द्वात्रिंशदध्यायाधिकविंशताध्या-
यात्मकं विष्णुभागवतमिति विवे-
कः ॥ अष्टादशसहस्रवैपुल्यं भाग-
वतं किलेति देवीभागवतम् ॥ आत्म-
तत्त्वदीपकेज्ञाने ॥ भगवता प्रोक्त-
म् । तेन प्रोक्तमित्यण् ॥ भगवत्प्रा-
मायोपाधिकब्रह्मरूपिण्या प्रातिप-
दिकः । सर्वखल्विदमेवाह नान्य-
दस्ति सनातनमित्यर्चश्लोकात्मकसू-
चभूतमेव सर्वं वेदसारं सर्वं खल्वि-
दं ब्रह्मनेहनानास्ति किञ्चिन्नेति सर्वं
वेदतात्पर्यार्थं प्रतिपादकवाक्यार्था-
भिलापकं पुराणं मन्त्ररूपं भगवत्प्रा-
वटपञ्चशयानायविष्णवे प्रकटीकृतं
यत्तत् । भगवत्प्राप्रोक्तम् । तेन
प्रोक्तमित्यण् ॥

भागिकम् । चि० भाग्ये । सबृद्धिक-
मुद्रोदौ ॥ भागोरूपकस्यार्द्धवृद्धि-
भावः । शुल्कम् । उपदावाचस्मि-
न्दीयते । भागिकशतम् । भागि-
काविंशतिः । भागाद्यर्धेति ठ-
न् ॥

भागौ । चि० अश्विनि ॥ याहिणि ॥
सम्पृषेत्थादिना । भजेर्धिनु-
ण् ॥

भाग्ययोग :

भागिनिय । पुं० भगिनीपुत्रे । स्व
स्त्रीये ॥ भगिन्याः अपत्यम् । स्त्री
भ्योठक् ॥
भागिनेयी । स्त्री० भगिन्यास्यपत्ये ।
भानजी० इ० भा० ॥ टिड्ठेति
ङीप् ॥
भागौरथी । स्त्री० गङ्गायाम् ॥ भगी
रथस्येयम् । तद्धोदमित्यण् ।
ङीप् ॥
भागुरिः । पुं० स्मृतिव्याकरणकर्तृ
रिमुनिविशेषे । मार्कण्डेयपुराण
प्रसिद्धे मुनी ॥ कविविशेषे । शत
कुम्भके० इति जटाधरः ॥
भाग्यम् । न० प्राक्तनशुभाशुभकर्म
णोः । नियतौ । दैवे । दिष्टे ।
फलान्मुखी भूतपूर्वदैहिकशुभा
शुभकर्मणि । जडानामविवेकाना
मशूराणामपिप्रभो । भागभोग्या
निराश्यानि सन्त्यजीतिमतामपि
॥ भव्यतेऽनेन० भजते वा । भज
सेवायाम् । ऋजुलोप्यत् । चजो
रितिकुत्वम् ॥ जि० भगिके ॥
भागोवृद्ध्यादिरस्मिन्दीयते ।
भाग्यशतम्० भाग्याविंशतिः ।
भागान्त्रयेति० यत् ॥ भागार्हे ॥
भागमर्हति । दण्डादित्वाद्य
त् ॥

भाग्ययोगः । पुं० शास्त्राधीनकारे ।
यज्ञमेवोपरिपठेवत् ॥ न० भागी ॥

भाजी

। भाग्ययोगाभिधेययोगिनिहन्तावैरि
णांसदा ॥
भाग्यवान् । जि० भाग्ययुक्ते ॥ भाग्य
वतांसर्वं श्रियसेभवति ॥
भाग्याख्या । स्त्री० तुष्टिविशेषे ॥ य-
या । यातुनप्रकृतेर्न कालान्नाप्यु-
पादानाद्विवेकख्यातिरपितुभाग्या-
देव० अतएवमदालसाऽपत्यानिशति
वालानिमातुरुपदेशमात्रादेवविवे-
कख्यातिरितिमुक्तानिबभूवुः० त
स्माद्भाग्यमेवैतुर्नाम्यदिष्ट्युपदेशे
तुष्टिः साभाग्याख्यातुष्टिर्हृष्टि-
च्यते ॥
भाजौनम् । जि० भङ्ग्ये । भङ्गादे
र्चे ॥ भङ्गायाभवनमस्त्रेचम् । वि
भाषातिलमाषोमाभङ्गाद्युभय-
तिपक्षेखञ् ॥
भाजक् । अ० शैब्ये ॥
भाजनम् । न० पाचमात्रे ॥ शैब्ये ॥
य० स वाद्यतेनिष्ठयोऽतिवादा-
सितिचति । यच्चतप्तोनतपतिद्वट्
सोऽयस्यभजनम् ॥ चाठकपरिमा-
नेइतिवैद्यकपरिभाषा ॥ भाज-
यति । भाजपृथक्कर्मणिलु-
ट् ॥
भाजितः । जि० पृथक्कृतिः । विभ-
क्ते ॥ न० भागी ॥
भाजी । स्त्री० श्रापयाम् । यज्ञायाम्-
॥ ज्ञानपदितिङीप् ॥

भांडपुट

भाज्य । चि० भागाहे । भाजनौये ॥
भाटक । पु० न० व्यवहारार्थं दत्त
गृहशकटादिलभ्यधने । भांडा० इ०
भा० ॥

भाट्ट । पु० आत्मनश्चिदचिद्रूपत्व-
वादिनिभट्टाचार्यमतानुसारिणि-
मीमांसके । गूढचैतन्यमुत्प्रेक्ष्य
द्रव्यबोधस्वरूपताम् । आत्मनोन्व-
तेभाट्टाश्चिदुत्प्रेक्षोत्थितस्मृते . ॥
जडोभूत्वातदाऽस्वाप्समितिजाड्य
स्मृतिस्तदा । विनाजाड्यानुभूति
नकथंचिदुपपद्यते ॥ द्रष्टुर्दृष्टेरलो
पञ्चश्रुत सुप्तीततत्त्वयम् । अ-
प्रकाशप्रकाशाभ्यामात्माखद्योतव-
द्द्युत . ॥

भाण । पु० नाटकादिदृश्यरूपकान्त
गतरूपकविशेषे ॥

भाण्ड . । पु० गृहभाण्डवृत्ते ।

भाण्डम् । न० पात्रे । घटकर्कादि-
भाजनमात्रे ॥ पण्यद्रव्ये । वणि-
ङ्मूलधने । भूषायाम् । भूषणे ॥
अश्वभूषायाम् । तुरङ्गाणामण्डने
॥ नदीकूलद्वयमध्ये ॥ भण्यते ।
भण्यशब्दे । जमन्ताङ्ङ . ।
॥ भणतिवा । ङ . । प्रज्ञादण् ॥
यदाभन्दते । भदिकल्याणं सुखे च
। अञ् . । पृषीदरादिः । भण्डव-
त्ती । भंडीभा० इ० भा० ॥

भाण्डपुट । पु० नापिते । भाण्ड-

भाद्र .

पुटा : यस्यस . ॥

भाण्डपुष्प । पुं० सर्पविशेषे । कौ-
क्कुटिकन्दले ॥

भाण्डागारम् । न० गृहशेषे । अन्ना
दिद्रव्याणांगृहे ॥ भाण्डानामागा-
रम् ॥ धनागारे ॥

भाण्डागारिक । चि० भाण्डागारे-
नियुक्ते । भण्डारौ० इ० भा० ॥ अ-
गारान्ताङ्ङन् ॥

भाण्डागारी । चि० भाण्डारिणि । भा-
ण्डागारवति ॥ भाण्डागारमस्या-
स्ति । इनि . ॥

भांडारौ । पु० भांडागाराध्यक्षे । स्व-
नाम्नैवप्रसिद्धे । यथा क्षुधितस्तृ-
पित . कामीविद्यार्थीक्षपिकारक
। भांडारौचप्रवासीचसप्तसुप्तान् प्र-
बोधयेत् ॥

भाण्डि । पुं० नापितक्षुराद्याधारे ॥

भाण्डिल . । पुं०) नापिते ॥

भाण्डिवाहः । पुं०)

भाण्डौर । पु० घटवृत्ते ॥ व्रजमण्ड-
लान्तरेषोडशवटवनमध्ये द्वितीयव-
टवने ॥

भातम् । न० प्रभाते ॥ भा० । क्त ॥
दौप्तौ ॥ चि० तद्वति ॥

भाति । स्त्री० शोभार्था ॥

भातु . । पु० आदिष्वे । सूर्ये ॥ भा-
ति । भादौप्तौ । कमिगमीतितु ॥

भाद्रः । पुं० नक्षत्रे । प्रौष्ठपदे । भा

भानु :

द्रपदेमासि ॥ भाद्रीपौर्णमासस्मि
न् । सास्मिन् पौर्णमासीत्यब् ॥
अत्रजातस्यफलम् । नभस्यमासिखलु
जन्मयस्यधौरोमनोज्ञस्यवराक्रमाना
म् । रिपुप्रमाथीकुटिलोऽतिमर्माप्र
पन्नभर्तासंभवेत्सहासः ॥ अत्रगो
प्रसवेनारदः । भानौसिद्धगते चै
वयस्यगो सम्प्रसूयते । मरणत
स्थनिर्दिष्ट षड्भिर्मासैर्नसंशयः ॥
प्रसूतातत्क्षणादेवतातांतांविप्राय
दापयेत् । पश्चाच्छान्तिं प्रकुर्वीतथा
न्तिशास्त्रोक्तवत्सर्गेति ॥
भाद्रपद । पुं० वर्षर्तुद्वितीयमासि
। भाद्रे ॥ भद्रपदाभिर्युक्तापौर्णमा
सस्मिन् । सास्मिन् पौर्णमासीत्य-
ब् ॥
भाद्रपदा । स्त्री० प्रोष्ठपदासु । भद्रप
दासु । पूर्वभाद्रपदानक्षत्रे० उत्तर
भाद्रपदानक्षत्रेच ॥ भद्रमेव० ॥ भा
द्रम् । भाद्रपदयासांता ॥
भाद्रमातुरः । पुं० सतीतनथे ॥ भद्र
मातुरपत्यम् । मातुरुत्सङ्ख्यास
म्भद्रपूर्वायाः ॥
भानम् । न० आभासे ॥ प्रतीतौ ॥
प्रकाशि । साक्षात्कारे ॥ नहिभाना
द्वतिसत्त्वमर्तेनानचितोऽचितः ।
चित्सम्बो दीपिना ध्यासाद्वतैतेनाह
मदयः ॥ भाति । सा० । ल्युट् ॥
भानुः । पुं० किरणे । मयूखे । च-

भामः ।

शौ । करे ॥ रबी । सूर्ये । इमे ।
सहस्रांशौ ॥ दिने भाति । भा०
। दाभाभ्यानु ॥ यद्वा । भाति०
चतुर्दशभुवनमध्ये अग्न्यादिस्वयंप्र
काशिभ्य अधिकदीप्यतेवा । पूर्व
वत् ॥ अर्कवृक्षे ॥ प्रभौ ॥ राजनि
॥ वृत्ताहर्तुपितृविशेषे ॥
भानुः । स्त्री० भानुमत्याम् ॥
भानुफला । स्त्री० रम्भायाम् । कद
ल्याम् । भानुरिवफलान्यस्या ।
अजादि ॥
भानुमान् । पु० सूर्ये ॥ भानवोविद्य
न्तेऽस्य । सतुप् ॥ वि० दूधिति
युक्ते । सकिरणे ॥
भानुमती । स्त्री० विक्रमादित्यनृपस्य
पत्न्याम् ॥ यथा । देवशूरो प्रसादे
नजिह्वार्यमिसरस्वती । तनाहंनृपजा
नामिभानुमत्यास्तिलयथेतिवरकवि
भानिमिः । पु० गभस्तिहस्ते । सूर्ये ॥
भामः । वि० नक्षत्रकान्तौ । भस्यामे
वाभायस्ययस्यसः ॥
भामः । पु० क्रोधे ॥ रबी ॥ द्यौस्तौ
रुची । पूज्ये ॥ भगिनीपती ।
यथा । अहोभगिन्यहोभाममया
वावतपापमना । पुत्रघादङ्गमापत्य
सुहृदोऽहिसिता सुता ॥ भाति । भा०
अर्तिसुसुहृदधृक्षिभुभायावापद्वय
क्षिणीभ्योममितिमन् ॥ भामते ।
भामक्रोधे । अच्वा

भारत .

भामक । पु० भगिनीपती ॥ स्त्री
र्थक ॥

भामा । स्त्री० कोपनायांयोषिति ॥
सख्यभामायाम् । विनाविप्रव्यय
मितिपूर्वपदलोप ॥

भामी । चि० क्रोधिनि ।

भामिनी । स्त्री० कोपनायाम् ॥ चव
श्य भामते । भाम० । आवश्यकी
णिनि । यच्चादिणिनिर्वा ॥ स्त्री
मात्रे ॥

भामिनीविलास । पु० जगन्नाथमि
अपखिलतराजकृते विलासचयात्मके
यन्यविशेषे ॥

भार । पुं० बौबधे । विष्णौ । विश
तितुलापरिमाणे । पलानां द्विसहस्रे
। अष्टसहस्रतीलकात्मके ॥ विशुपा
गोष्पदाहता ॥ तामेवभारजानी
याद्वाहीभारचतुष्टयम् । भियते
। भृञ्भरणे । अकर्त्तरि चकार
केसञ्जायामितिषञ् ॥

भारंडः । पुं० उत्तरकुशदेशजशकुन
पक्षिणि ॥

भारत । पुं० छागवाहने । बक्रौ ॥ नटं

॥ भरतस्यमुने शिष्य । चण् ॥

भरतात्मर्ज । भरतवशीदुर्भवे ॥

महाकुलप्रसूते ॥ भरतस्यराज्जीय

म । तस्मैदमित्यण् । सङ्ग्रामवि

शेषे ॥ भरतयोद्धारोऽस्यसङ्ग्राम

स्य । सङ्ग्रामेप्रयोजनयोद्धुम्भयस्व

भारतवर्ष .

ण् ॥ चि० ज्ञाननिरते ॥ भाज्जा
नम् । तन्नरत . ॥

भारतम् । न० व्यासप्रणीतलक्ष्मोका
त्मकमहाभारतसङ्ग्रीहोक्तं । इतिहासे
॥ तस्यश्रवणादिफलयथा । भारत
शृणुयान्नित्यं भारतं परिकीर्त्तयेत्
। भारतं भवनेयस्यतस्यहस्तगतोज
य ॥ योगेशतकनकशृङ्गमयद
दातिविप्रायवेदविदुषेचबहुश्रुताय
। पुण्याच्चभारतकथाशृणुयाच्चनि
त्यं तुल्यं फलं भवति तस्यचतस्यचै
व । नवनीतयथादधनोद्विपदात्रा
ह्मणीयथा । हृदानामुद्विग्रेष्ठो
गौर्वरिष्ठस्तुष्टदाम । यथैतानी
तिहासानांतथाभारतमुच्यते ॥ य
च्चैनं श्रावयेच्छास्त्रे ब्राह्मणान्पादमं
तत । अक्षय्यमन्नपानवैप्रितुस्त
स्योपतिष्ठते ॥ इतिहासपुराणा
भ्यांवेदसमुपबृंहयेत् । विभेत्त्य
ल्पश्रुतादिदोमामयं प्रहरिष्यति ॥
कार्णवेदमिमं विद्वान्श्रावयित्वा
यमश्नुते । भूयश्चत्वारोऽपिपा
पजह्यादसं शयम् ॥ इति । जम्बु
द्वीपनवमाशेषविशेषे ॥

भारतवर्ष । पु० न० जम्बुद्वीपस्य
नववर्षान्तर्गतवर्षविशेषे । यथा
। हिमाद्रदक्षिणवर्षं भरतायददौ
पिता । तस्माच्चभारतवर्षं तस्यना
म्नामहात्मनः । तस्यनवभागायथा

भारतवर्ष

भारतस्यास्यवर्षस्यनवमे दान्निबोध
मे । समुद्रांतरितास्त्रीयास्त्रीस्त्वगम्मा
परस्परम् ॥ इन्द्रदीप कशेरुचता
स्त्र्यर्थो गमस्तिमान् । नागदीपस्तथा
सीम्बोगान्धर्वो बालकस्तथ ॥ अयन्तु
नवमस्तोषादीप . सागरस वृत्त .
। योजनानांसङ्ख्यं वै द्वीपोय दक्षि
योत्तरात् ॥ पूर्वै किरातायस्यान्ते
पश्चिमेयवना स्मृता । प्राङ्मणा
क्षत्रियावैश्या . बृद्धास्त्रान्तः स्थि
ताश्चिज्ज ॥ ब्रह्मयानुवचिन्व्याद्यै
कर्मभिः भक्तपावना . । तेषां
स व्यवहारस्यैभि कर्मभिरिष्यते
॥ स्वर्गापवर्गप्राप्तिश्च पुण्य पाप च-
वैतथा । महेन्द्रीमलय सञ्च
शक्तिमान् च पर्वतः ॥ विन्ध्यश्च-
पारियात्रश्च सप्तैवाचकुलाचला .
तेषांसङ्ख्यं सञ्चान्ये भूधरायै समीप
गा ॥ विस्तारोच्छायश्चैरभ्याविपु
लाश्चिन्वसानव . । कीलाचलः स
वै भाजीमन्दरोददुर्गश्चलः ॥ वा
तश्चमोवैद्युतश्चमैनाक . सुरसस्त
था । तुङ्गप्रस्थो नामगिरिर्गोधन .
पाण्डुराचल . ॥ पुण्यवौयज्यन्तौ
चरेवतोर्बुदण्वच . ऋष्यमूक
समीमन्तः कूटश्चैल . कृत . सर
॥ श्रीपर्वतश्चकीरश्चतश्चोन्मैऽल्प
पर्वता . । तैर्विमिश्राजमपदान्ते
स्त्र्यर्थो गमस्तथा . । तैः पौत्र

भारतवर्षः

नो मरिच्छेष्ठायास्ता सम्यग्निनो
धमे । गङ्गासरस्वतीसिन्धुश्च द्रभा
गातथापगा । यमुनाचयतद्रुक्षि
तस्तौरावतीकुङ्ग . गोमतीधृतपा
पाचबाहुदाचदृष्यती ॥ विप्राशा
देविकाश्च चूर्बि शालागण्डकीतथा
। कौशिकीचापराविप्रहिमवत्पाद
नि . स्मृता ॥ वैदस्युतिर्वैतसि
नौराचिन्मौसिन्धुरेवच . वैष्णव
स्त्र्यन्तर्वाचैवसवानौरामहोतथा ॥
पाराचर्मस्वतीलूपीविदिशावेव-
त्यपि । विप्राश्चवन्तीचतथापारिमा
चाश्रवाः स्मृता . ॥ श्रीचीमहान
दक्षैवमर्मदासुरसाक्रिवा . मन्दा
किनीदशार्पावचिचकुटातथापगा ॥
विन्धोत्वलाचतमसाकरतीवापिशा
चिका . तथान्यापिप्वलाश्रीचीवि-
पाशावच्छलानदी ॥ सरीस्त्राशक्ति
मतीमङ्गुलीचिदिशाकृतुः । ऋष्य-
पादप्रसूतावैतथान्यावेगवाहिनी ॥
शिप्रापयोष्णीर्निर्विन्ध्वातापीचनि
प्रधावती । विष्णवैतरणीचैवसिनी
वालीकुसुदती ॥ तोयाचैवमहागौ
रीदुर्गाचान्त शिवातथा । विन्-
ध्यपादप्रसूतास्तानद्य . पुण्यजला-
श्रभाः ॥ गोदावरीभीमरथीकृष्ण-
वर्णातथापगा । तुङ्गभद्रासुप्रयोगा-
वाद्याकाविर्यथापगा ॥ सञ्चपादवि
निष्क्रान्ताश्चमास्ता . सरिदुत्तमा ॥

भारतवर्ष

कृतमालाताम्रपयो पुष्पजात्युत्प-
 लावती । मलयाद्रिसमुद्रतानग्र .
 गीतवलासिमा ॥ पितृसोमर्षि
 कुल्पाचक्रवलाचिदिवालय । ला-
 डूलिनीवशकरामहेन्द्रप्रभवा स्मृ-
 ता ॥ ऋषिकाचकुमारीचमन्दगा
 मन्दवासिनौ । कृशापलाशिनीचै-
 वशक्तिमत्प्रभवा स्मृता ॥ स-
 र्वा पुण्या सरस्वत्य सर्वाङ्गा-
 समुद्रगा । विश्वस्यमातर सर्वा
 सर्वा . पापहरा स्मृता ॥ अ-
 न्या सहस्रशस्तीता . चन्द्रनयो-
 द्विजोत्तम । प्रावृटकालवहा स-
 तिसर्वकालवृहास्रया . ॥ मत्स्या
 कुशूला . कुल्यास्रकुतला काशि
 कोशला ॥ अर्बुदाश्कुलिङ्गाचस-
 मकाचवृक्षै सह । मध्यदेशेजनप-
 दा : प्रायशोमौप्रकीर्तिता . ॥ सद्य
 स्यचोत्तरेणैवयज्ञगोदावरीनदी ।
 पृथिव्यामपि कृतज्ञाया सप्रदेशोम-
 नोरम . ॥ गोवर्धनपुर रम्य भाग-
 वस्यमहात्मन . ॥ बाह्लीकावाटधा
 नाचभाभीरा कालतोयका ॥
 अपरान्ताश्शूद्राश्चपञ्चवाचर्मखण्डि-
 का । गान्धारायवनाश्चैवसिन्धु-
 सौवीरमद्रका . ॥ शतद्रुदाललित्या
 चपारदाहारमूषिका । माठरार-
 चहतका : कौक्यादशमानिका ॥
 अचियोपनिवेशाश्चैश्वर्यशुद्रकुलानि

भारतवर्ष

च । काम्बोजादरदाश्चैववर्वराक्ष-
 ङ्गलौकिका ॥ नीचाश्चैवतुषारा-
 चपञ्चवावाक्षतीदरा । आर्चयो
 सभरहाजा . प्रस्थलाषदशेरका ॥
 लम्बका . सूनकाराश्चचूलिकाजा-
 ङ्गवै सह । अपधाचालिमद्राच-
 किरातानाञ्चजातय : ॥ तामसाह
 समार्गाश्चाशमीरास्तङ्गनास्तथा ।
 चूलिकाहुडकाश्चैवजर्णादावास्त-
 येवच ॥ एतेदेशाश्चद्वीच्यास्तु . प्रा-
 च्यानूदेशानूनिबोधमे । अम्बुवाका
 मुद्गरकाश्चन्तर्गिरिवहिरिगिरा ॥ त
 थाप्रवङ्गावङ्गैर्यामलदामलवर्तिका
 ब्रह्मीत्तरा प्रविजया भार्गवाङ्गेय
 मर्दका । प्राग्ज्योतिषाश्चमद्रा-
 चविदेहास्तामलित्तका । मल्वा-
 मगधगोमेदा प्राच्याजनपदा
 स्मृता ॥ अथापरैजनपदादक्षिणा
 पथवासिन । पाण्ड्याश्चकेरलाश्चै-
 वचोला . कुल्पास्तथैवच ॥ सेतुका
 मूषिकाश्चैवकुमारावानवासिका ।
 महाराष्ट्रामाद्रिषिका कलिङ्गाश्चै-
 वसर्वश ॥ आभीरा . सह-
 चैषीकाश्चाटव्याश्वराचये । पु-
 लिन्दाविन्ध्यमालिया वैदर्भादण्ड-
 कै . सह ॥ पौरिकामौलिकाश्चैव
 अश्मकाभोगवर्धना : । तैलिका .
 कुन्तलाश्चनृपाऽऽह्निदानास्तकारका
 ॥ दाक्षिणात्यास्त्रिमेदेशा . अपरा

भारतवर्ष

नूताननिबोधमे । सौपरिका का
 लनदादुष्वास्त्रालीयकै सह । का
 रस्करलीहजङ्घावानेवाराजभद्र-
 का । तोसका कोशलाश्वैवभैपु
 राविदिशास्तथा ॥ तुषारास्तुम्बरा
 श्वैवपाटवोनैषधै सह । पुलिन्दा-
 ससुशीलाचरूपमांस्तामसै सह ।
 तथाकुलमिनवैवसवेधैवकरस्कराः॥
 नासिकाख्याययेचान्यं येवैवान्तर-
 नर्मदा ॥ मानकच्छा समाहिता
 सर्वेसारस्वतै सह । कच्छीयाश्च-
 सुराष्ट्राश्चभावन्तावार्धदै सह ॥
 इत्येतेह्यपरान्तावश्चुविन्ध्यनिवा-
 सिन । मलजाश्चकुरुवाचमेकला-
 बोत्कलै सह । उत्तमर्षादिशार्णा
 चभोजा किष्किन्धकै सह ।
 अनूपास्तुण्डिकेराश्चवीरहोत्राश्चवन्ता
 य ॥ एतेजनपदाः सर्वे विन्ध्य
 पृष्ठनिवासिनः ॥ अतोदेशान्प्रव-
 द्यामिपर्वताग्रयिष्यन्थे ॥ निर्हारा
 हसमार्गाश्चकुपयास्तङ्गणो खशाः
 । कुत्सा प्रावर्णाश्चैवऊर्णाद्वर्णा
 सहङ्गुका ॥ चिगर्तामालवाभै
 वकिरातास्तामसै सह । कृतचे-
 तादिकश्चाचचतुर्युगकृतोविधिः ॥
 एतत्तुभारतवर्षेचतु सस्थानसंस्थि-
 तम् । दक्षिणे परतोऽक्षपूर्वेचचम
 होदधिः ॥ हिमवानुत्तरेणाशका
 मुकस्ययथागुणः । तदेतद्भारतं

भारती

वर्षसर्वबीजद्विजोत्तम ॥ देवत्वमम-
 रेशत्व देवत्व मत्वं तांतया । मृगपञ्च
 म्बरचरायोनीस्तद्वत्सरोरुपा ॥ स्था-
 वराश्चाक्षसर्वेषामतोप्रह्वान्शुभाशु-
 भै । प्रयान्तिकर्मभृज्छान्नान्य
 लीकेषुविद्यते । देवानामपिविप्रर्षे
 सदैवैषमनोरथ ॥ अपिमानुषमा
 पस्यामोदेवत्वात्प्रच्युता चितौ ।
 मनुष्याः कुर्वतेतत्तत्तद्वत्तद्वत्सुरा
 सुरै ॥ स्वकर्मनिगडयसु स्वकर्म
 चपयोत्सुकै । नकिञ्चित्क्रियते
 कर्मसुखलोपोपहृष्टै ॥ इतिश्री
 मार्कण्डेयपुराणे भारतखण्डवर्षन
 नामाध्याय ॥

भारति । । पु० दशनामसख्यासिर्ना
 मध्येसख्यामिषिशेषे ॥ यथा । ना
 नाशास्त्रे षुयोविज्ञोनानाकर्मविद्या
 रद । सदेष्टदेवीभाविनभावयेद्यो
 हिचावताम । सएवभारतिवीरोम
 हाश्वानीजितेन्द्रिय इति ॥

भारती । श्री० वचने ॥ सरस्वत्याम् ।
 अथपरिज्ञानफलाहिभारती गुरुयो
 धिनिपचिविशेषि । भार० इ० गौ०
 दे० भा० प्र० ॥ ब्राह्मणमोषधौ ॥
 नाव्यवृत्तिप्रमेदे ॥ शृङ्गारिकौशिकी
 वीरिसात्वत्पारभटौपुन । रसिरौद्रे
 चवीमत्सेवृत्तिः सर्वत्रभारती ॥
 भारतीवृत्तिस्तुसंस्कृताप्रायोवाग्व्या-
 यारोनराग्रय ॥ विभर्ति । बुभुज

भारवि.

भूमृदुशियजीत्यतच् । तत प्रज्ञा
 यणि० डीप् ॥
 भारद्वाज । पु० वृहस्पते पुत्रे ॥
 व्याघ्राटाख्यविहङ्गमे द्रोणाचार्ये ॥
 ऋषिविशेषे ॥ मङ्गलयज्ञे ॥ भारद्वा
 जयोगोच्चापच्यम् । विदाद्यज् ॥
 अगस्त्यमुनी ॥
 भारद्वाजी । स्त्री० वनकार्पास्याम् ॥
 भरद्वाजत्मुनेरियम् । तेननिष्मि
 तत्त्वात् । तस्येदमित्यण् । डीप् ॥
 भारभूति । पु० पुण्यस्थानविशेषे ॥
 भारभूतौभवेद्भूतिरितिभागवतम् ॥
 भारय । पु० भरद्वाजपक्षिणि ॥
 भारयष्टि स्त्री० उभयतोवहशिक्ये
 स्तम्भवाङ्मेकाष्टे । विहङ्गिकाया
 म् ॥ भारस्ययष्टि ॥
 भारवम् । न० ज्यायाम् । गुणे ॥
 भारवाह । त्रि० भारिके ॥ भारवह
 ति । वह० । कर्मण्यण् ॥
 भारवाहक । त्रि० भारवहनकर्त्त-
 रि ॥ भारम्बहति । वह० । ख्व-
 ल् ॥ भारस्यवाहकोवा ॥
 भारवाहण । त्रि० उष्ट्रादौभारवाह
 के ॥ वह्नेर्णन्तात्कर्त्तरित्यट् । भा
 रस्यान्नादेर्वाहन । वाहनमाहिता
 दितिणत्त्वम् ॥
 भारवाहो । पु० धुर्य्ये ॥
 भारवाही । स्त्री० नील्याम् ॥
 भारवि । पु० किराताकुर्नीयका-

भारी

व्यकर्त्तरिकविविशेषे । शतलम्भे
 द्रुतिविकाण्डशेष ।
 भारवृक्ष । पु० काष्ठीनामकगधद्र-
 व्ये ॥
 भारशृङ्ग । पु० रुहनामकहरिणजा
 तौ । वारैसिगा० इ० भा० ॥
 भारहर । पु० भारिके ॥ हरति । ह
 ज् ० । अच् । भारस्यहर ॥
 भारहार । पु० भारिके ॥ भार हर-
 ति । हज् ० । कर्मण्यण् ॥
 भाराक्रान्त । त्रि० भारवाहे ॥ भारे
 णाक्रान्त ॥
 भाराक्रान्ता । स्त्री० अत्यष्टिवृत्तिप्रभे
 दे ॥ भाराक्रान्तामभनरसलागुस
 शुतिषड्द्वयै ॥ यथा । भाराक्रा-
 न्ताममतनुरिय गिरीन्द्रविधारणा
 त् ० कम्प धत्तेऽमजलकणतथापरिमु
 क्षति । इत्यावृत्तवृत्तिजलद-
 स्तनाकुलबलवीर्यं शोषेत्य स्मरविल
 सित विलोक्यगुरु हरि ॥
 भारिक । पु० भारवाहे ॥ भारीस्ति
 वाद्यत्वेनास्य । अतद्वनिठनाविति
 ठन् ॥
 भारि । पुं० सिद्धे ॥
 भारिठ । पु० पक्षिविशेषे । श्यामच
 टके । शैशिरे । कणभक्षके ॥
 भारी । पु० भारवाहके ॥ त्रि० भारपी
 डिते ॥ भारयुक्ते ॥ भारोऽस्थस्य०
 अस्मिन्वा । इति ॥

भार्य .

भारौही । स्त्री० भारवाहिकायाम् ।
भार्गव । पु० गर्ज । मतङ्गजे । ध
न्विनि । धानुष्के ॥ शुक्राचार्ये-
॥ परशुरामे ॥ भृगोरपत्यम् । क-
ष्यण् । बहुत्वे । तस्य च निमृगकुत्स
वसिष्ठगोतमाङ्गिरोभ्यङ्गेति । लुकि०
भृगव . ॥

भार्गवाः । पु० भू० भारतवर्षमर्घ्यं
प्राच्यदेशान्तर्गतदेशविशेषे ॥

भार्गवप्रिय . । पुं० हीरके ॥ शुक्रा-
धिष्ठातृदेवताकत्वात् ।

भार्गवी । स्त्री० पार्वत्याम् ॥ त्रिवि०
हृष्यदूर्वायाम् ॥ इति तदूर्वायाम् ॥
नद्यन्तरे । भृगोरियम् । तस्येदमि
त्यङ् । डीप् ॥

भार्गी . । स्त्री० ब्राह्मण्यष्टिकायाम् ।
फञ् । धाम् । भारङ्गी . पु० भा० ॥ य
था । भार्गी कृष्णाकटुसिक्तारुच्यो
ष्णापाचनीलघु । दीपनीतुवराशुस्म
रक्तनुग्नाशयेद्भुवम् । शोथकास-
काफश्लामपीनसञ्चरमाकृतान् । भ
र्जनम् । भस्जपाके । घञ् । भस्जो
रोपधयोऽरमन्यतरङ्गाम् । इतिरमाग
म । चञोरितिकुत्वम् ॥ मृजोभ
र्जनीवा । घञ् । भर्गी स्त्र्यस्या ।
ज्योत्स्नादिभ्यउपसङ्गस्थानमिच्छ
ण् । डीप् ॥

भार्गजौ । स्त्री० बर्माकापाशाम् ॥

भार्य . । वि० भारणीये । घञ् । डीप् ॥

भालाङ्क .

अ० वा । यत्न .

भार्या । स्त्री० जायायाम् । द्वितीया
याम् । पाबिष्टहीत्याम् । साभार्या
याप्रियव्यात्सपुत्रोवस्तुजीवति
। सजीवतिगुणोयस्यधर्मोवस्यसजी
वति गुणवर्मविहीनीयोनिष्फल
तस्यजीवनम् । भातुर्ज्येष्ठस्यभार्या
वाशुपत्न्यनुजस्यसा । वधीयसस्तुवा
भार्याकुषाण्येष्ठस्यसास्तृता ॥ भ
याकान्त्वाभार्या । भर्तुर्धोम्या ।
ङुभृज् । भुभस्तर्नीवा । कङ्कलोय्य
त् । टाप् ॥

भार्याटः । पु० अन्यायस्यजीदा
तरि ।

भार्याटिकः । पुं० स्त्रीजिते ॥ हरिवा
न्तरे ॥ मुनिभेदे ॥

भार्यापती । पु० सद्योक्त्वाजायाप
त्यो । दम्पत्योः ॥ भार्याचमति
यती । राजदम्नादिः । निर्यादिव
चनान्तोयम् ॥

भार्याङ्कः । पुं० शैलविशेषे ॥ मृगप्र
भेदे । क्रौञ्चयापरभार्यायांपुत्रोत्पाद
के ॥

भालम् । न० मङ्गसि । तेजसि ।
ललाटे ॥

भालदर्शनम् । न० सि दूरे ॥

भालहक् । पुं० शिवे । भाललोच
ने ॥

भालाङ्कः । पुं० करपत्रे । कवच

भाव

॥ शाकविशेषे ॥ रोहितमत्प्ये
॥ महालक्षणसम्पन्नपुरुषे ॥ कच्छ
पे ॥ हरे ॥

भालुक । पु० ऋक्षे । अक्षमक्षे ।
भल्लुके ॥ भल्लते । भल्लहि सायाम् ।
वाहुलकादु । स ज्ञायाकन् । प्र
ज्ञाद्यन् ॥

भालुक । पु० भालुके ॥ भल्लते ।
भल्लपरिभाषणादौ । उल्लुकादिस्त्वा
त्साधु । प्रज्ञाद्यन् ॥

भाल्लवेय । पु० इन्द्रद्युम्ननामनि
ऋक्षन्तरे ॥ भल्लवेरपत्यम् भाल्ल
वि । तस्यापत्यम् । शुभादेराक्त
तिगणत्वात्० ढक् ॥

भाल्लुक । पु० भल्लुके ॥

भाल्लुक । पु०)

भाव । पु० सत्तायाम् । सत्त्वे ॥
परमार्थसत्तारूपे ॥ स्वभावे ॥ मान
सधर्मे ॥ उपसनोपायसाधकी ॥
सचोक्त श्रीमहानिर्वाणतन्त्रे ।
पशुवीरदिव्यभावदेवतामन्त्रसिद्धिदो
इति । तच्चापि । पशुभाव । कलौ
नास्तिदिव्यभावोपि दुर्लभ । वीर
साधनकर्माणि प्रच्छन्नाणिकलौ युगे
इति ॥ अपिच । शृणुभाष्य
देविदिव्यवीरपशुक्रसात् । दिव्यस्तु
देववत्प्रायोवीरसोऽतमानसः ॥
सत्त्वत्रेतावत्पर्यन्त दिव्यभावविनि
र्णय । चेताद्वापरपर्यन्त वीरभा

भाव.

वद्वतौरितम् ॥ मद्य मत्स्य तथा
मांस मुद्रामैथुनमेवच । स्मशान
साधन भद्रे चितासाधनमेवच ।।
एतत्ते कथित सर्वदिव्यवीरमत प्रि
ये । दिव्यवीरमत नास्तिकलिकाले
सुलोचन कृतिकालीविलासतन्त्रम्
॥ अभिप्राये ॥ आत्मनि ॥ चेष्टाया
म् ॥ प्रकृतिजन्यबोधविषये प्रका
रे ॥ क्रियायाम् ॥ लीलायाम् ॥
पदार्थे ॥ विभूतौ ॥ नाव्योक्त्या
विदुषि । बुधे ॥ धन्यौ ॥ मानस
विकारे ० रत्नादौ ॥ योनौ ॥ उप
देशे ॥ शृङ्गारादिकारणे ॥ शब्द
प्रवृत्तिहेतौ ॥ गौरविते ॥ अभिन
यान्तरे ॥ धात्वर्थे ॥ स सारे ॥
भवने । भावनायाम् । चिन्तने ॥
सङ्गावे ॥ परमार्थतत्त्वाग्रहणप्रेम्
णि ॥ भक्तौ । अनुरागे ॥ तत्तादा
त्म्ये ॥ भू० विभाषाग्रहणत्वे ॥
भवतेऽसंति ० कोशिकावचनाच्च
॥ भावयतिकरोतिरसान् । भावय
ति ० परिभावयतिवा । पचाद्यच्
॥ भवन वा । शिथीभुवोनुपेतिचञ्
वा ॥ भावावुद्भिगुणाधर्मज्ञानवैराग्य
भूतय । सात्त्विकाव्यत्ययेनैते
रगमुत्सृज्यतामसा ॥ धर्मज्ञान
वैराग्यैश्वर्याख्या बुद्धिगुणा ॥
भाव स ज्ञया विज्ञेया ।
एतेचसात्त्विकावीरव्या । व्यत्यये

भाव

न० रागमुत्तमज्यराग्यविवर्जिता
 भावता । अधमाज्ञानप्रवृत्तया ।
 अधिराग्यनक्षत्रानुभावोराजमद्वयर्थ
 । धमादिभिर्गन्धितानुविस्तदन्वित
 सूक्ष्मशरीरमित्युक्तम् । भावयन्तिय
 तालिङ्गतेनभावाद्भूतिसूता ॥
 सचसात्त्विकादिभेदात्विविध ।
 तत्र० सात्त्विक शमदमादिरूप
 राजमोहर्षदर्पादिरूप । शोकमो
 हादिरूपस्तुतामस । बाह्याध्यात्मि
 कभेदाद्विविधश्चयथासाध्यसाधनत
 यास्थितोवाह्य । मुखं दुःखज्ञानरागश्च
 त्वेवमाकाङ्क्षाध्यात्मिक ॥ विभाव
 स्थायिसंज्ञश्च सानुभावोयसात्त्वि
 क । व्यभिचारीतिपञ्चैतेभावभे
 दा प्रकीर्त्तिता अष्टमस्तरे
 ॥ बहुल्लोरासथागाधोधान्यसुबल
 तरम् । जायन्तेसर्वशस्यानिभावे-
 वर्षेवरानने ॥ ८ नवयथाशयना
 दिहादशचेष्टासुतन्वादितवादशसु॥
 स्त्रीणांयौवनकालिस्तभावाजाटाविश
 स्थलङ्कारस्तर्गतगजप्रथमालङ्कारे ॥
 यथा । यौवनेसत्त्वकासामामष्टावि
 शतिसङ्ख्याकाः । अलङ्कारा
 स्तत्रभावहासिलास्त्रयोङ्गजा । तत्र
 भावोयथा । निर्विकारात्मकोचि
 त्तेभावप्रथमविक्रिया । जन्मत प्र
 प्रभृतिनिर्विकारीसनसि । उद्बुद्धमा
 चोविकारीभावः । यथा । सपञ्चसुर

भावना

भि काल सएवमलवानिलः । सैवे
 यमवलाकिन्तुमनोन्यदिबहृश्यतद्-
 ति ॥ प्रतिक्षणपरिणामिन सर्वेभा
 वाक्यतेचिच्छन्ते : ॥
 भावक । पुं० । नावे । मानसविकारे ॥
 चि० सत्ताग्रये ॥
 भावकरणम् । न० अभिप्रायसूचने ॥
 तत्रभावश्च । चि० अभिप्रायश्चे ।
 भावत । चि० भवदीये । भावत्के ॥
 भवतोऽयम् । भवतष्ठक्छसावित्यत्र
 वृद्धादित्यनुवृत्ते शङ्कनादेष ॥
 भावत्क । त्रि० भवदीये ॥ भवतामय
 म् भवतष्ठक्छसाविति । ठक् ।
 इत्तुसुक्तान्तात्क ॥
 भावन । पुं० । ऽरमैश्चरे ॥ सर्वेषांभो
 कृपाफलानिभावयतिउत्पादयती
 तिव्याख्यानात्भगवैष्यन्ताल्लुप्यु
 ट् ॥ न० कल्पने ॥ भावनायाम् ॥
 भावनकुननाध्यानेपर्यालोचेऽधिवा
 सने ॥ भव्ये । चोक्ता इ० गौ०
 दे० भा० प्र० फलविशेषे ॥
 भावना स्त्री० ध्याने ॥ पर्यालोचे ।
 अधिवासने ॥ कल्पनायाम् ॥ सं
 स्कारे ॥ भावनानामभवितुर्भवानां
 कूलोभावयितुर्व्यापारविशेषः सा
 विधा । शब्दभावना । अर्थभावना
 चेति ॥ भाव्यस्थानिपयान्तरपरिहारे
 यच्चैतसिपुनपुनर्निवेशने । निदि
 ध्यासनात्मिकायांविजातीयप्रत्यया

भावना

नन्तरितसजातीयप्रत्ययप्रवाहरूपा
 याम् ॥ भावनातिङ्प्रत्ययवाच्येति
 मीमांसका ॥ उत्पादनायाम् ॥
 उत्पत्त्यर्थाद्भवतेत्यन्तात् ० युच् ।
 त्रिविधाभावनायथा । त्रिविधाभा-
 वनाविप्रविश्वमे तन्निबोधमे ।
 ज्ञाख्याकर्मसञ्ज्ञा च तथाचैवेभया-
 त्मिका ॥ ब्रह्मभावात्मिकाह्ये का क
 र्मभावात्मिकापरा । उभयात्मिकात-
 यैवान्यात्रिविधाभावभावना ॥ सन-
 न्दनादयोब्रह्मभावभावनयायुता ।
 कर्मभावनयाचान्ये देवाद्या स्याव-
 राक्षरा ॥ हिरण्यगर्भादिषु च ब्रह्म
 कर्मात्मिकाद्विधा । बोधाधिकार
 युक्तेषु विद्यते भावभावना ॥ इति
 विश्वपुराणे ६ अंशे ७ अध्याय ॥ त्रि-
 विवभावनाश्रयजीवात्मकत्वात्तदु-
 पचारेण त्रिविधाभावेत्युच्यते । एत-
 द्विहरे स्थूलरूपम् । अत पररू-
 पप्राप्त्युपायत्वात् ० तच्च प्रथममन-
 सन्धार्यमिति भावः । भावनानाम-
 ज्ञानविशेषजावासना । तात्रिविधा
 मपि सञ्ज्ञामादिशति ० ब्रह्माख्येति ।
 तामेव विषयत्रैविध्यं न विविनक्ति ०
 ब्रह्मभावनात्मिकेति ॥ । भावभाव-
 ना ० भावो बस्तु ० तद्विषयाभावनात्रि-
 विधा । तत्र वयं ब्रह्मैव भावयाम ।
 वयं कर्मैव कुर्म । वयन्तु भयमिदम-
 नुसन्दधम इत्येव त्रिविधाभावना ।

भावानुगा

भावनायुक्तान्जीवानुदाहरति ० सन-
 न्दनादय इति द्वाभ्याम् । इति तद्दी-
 का ॥
 भावबोधक । पु० अनुभावे ॥ भाव-
 स्य रत्यादेर्बोधक सूचको गुण क्रि-
 यादिरनुभाव । अनुभाव्यते प्रती-
 तियोग्यतानीयते रत्यादिरनेनेति ०
 अनुभाव । घञ् । तत्परतेरनुभावा-
 लोचनचातुर्यभूक्षेपादय । हासश्च
 कपोलाकुचनो ० नासोत्फुल्लनाद-
 योऽनुभावा ० एमन्यत्रानुसन्तव्यम् ।
 भावरूपम् । न० दृश्ये ॥
 भाववृत्त । पु० ब्रह्मणि । भाव सृ-
 ष्टि ० तत्र वृत्त प्रवृत्त ॥
 भाववृत्ति । स्त्री० घटाद्याकारवृत्तौ ।
 भावशुद्धि । स्त्री० अन्त कारणशुद्धौ ।
 कलिकल्मषयुक्तानासर्वदास्थिरचे-
 तसाम् । निद्रालस्य प्रसक्ताना-
 भावशुद्धि कथं भवेत् इति महानि-
 र्वाणत च ॥
 भावस शुद्धि । स्त्री० हृदयस्य कामक्रो-
 धलोभादिमलनिवृत्तौ पुनरशुद्-
 ध्युत्पादराहित्ये न साम्यत्वेन विशि-
 ष्टायाम् ॥ परै सहव्यवहारकाले
 मायाराहित्ये ॥
 भावसरोरुहम् । न० हृदयकमले ॥
 भावाट । पु० भावके ॥ साधुनिवेशे
 ॥ कामुके । नटे ॥
 भावानुगा । स्त्री० कायायाम् ॥

भाषी

भाषार्थ । पु० सत्तारूपे । परमार्थे ।
भाषालीना । स्त्री० छायायाम् ॥

भाषाव । चि० विश्वज्ञानरि ॥ भाषा
न० भवति । भव० । कर्मण्यम् ॥

भाषावबोध । पु० अभिप्रायपरिज्ञा
ने ॥ यथा । भाषावबोधविहितो न
दुनोतिदोषवृत्ति ॥

भाषिकम् । न० अलङ्कारविशेषे ॥ यथा
। प्रत्यक्षावयवज्ञावा । क्रियन्ते भूत
भाषिनः । तद्भाषिकम् ॥ भूताश्च
भाषिनश्चेतिहन्दुः । भावः
कविरभिप्रायोऽस्तीति० भाषिकम्
। उदाहरणम् । आसीदञ्जनमन्त्रे
तिपश्यामितवलोचने । भाषिभूष
णसम्भारासाक्षात्कुर्वेतवाक्यतिम् ॥
अत्रार्थे भूतस्य० द्वितीये भाविनोद
र्शनम् ॥

भाषितः । चि० वासिते । सस्कृते ।
प्राप्तिरिङ्ङ्वादिगन्धे व्यञ्जनादौ
॥ प्राप्ते ॥ चिन्तिते ॥ भाष्यतेऽस्मै ।
भूमाप्तौ । आधुप्राप्तेतिवाचिकन्तः
। त्त ॥ भुविषकत्वनवृत्तिर्यन्ता-
त्० लोवा ॥ सपादितेष्टुहे ॥

भाषिततत्त्वम् । न० ससकृतत्वे ॥

भाषितात्मा । चि० शुद्धचित्ते ॥

भाषिचम् । न० चैलोर्क्ये ॥ भवति ।

भू० । भूवादिगुण्योक्तिचल् ॥

भाषी । चि० भविष्यति । भविष्यत्का
ले । वर्तमानप्रागभावप्रतियोगि-

भाषा

त्पत्तिके ॥ भू० । भुवश्चेति० इनि-
चि०त् ॥ भवितु योग्ये ॥

भाषिनी । स्त्री० नारीविशेषे ॥ भावः
शृङ्गारचेष्टाविशेषो विद्यतेऽस्याः ।
अतश्च नि । क्रीप् ॥ वर्तमानप्रा-
गभावप्रतियोगिन्याम् ॥

भावुकः । पु० नास्तीकृत्वाभनिनीप
तौ ॥ न० भविके । कल्याणे । म-
ङ्गले । शुभे ॥ शौकम् । भूमाप्तौ ।
लजपतपदेष्टुकाश्च ॥ चि० मङ्गल-
वति ॥ रसविशेषभावनाचतुरि ।
उत्पत्तिशीले । भवनाश्रये ॥ भवति
यः । कर्त्तरि० लकम् ॥

भाव्यम् । चि० कार्ये ॥ विभावनीये ।
भवितव्ये ॥ भवति । भू० । नाहु
लकात्कर्त्तरिष्यत् । यथा । कुत-
स्यकरणं नासिदेवाधिष्ठितकर्मण्य
। भाषीत्यवश्यं यद्भाव्यं तत्रत्रत्याप्य-
वाधकः । इति ॥ न० अवश्यं भवि-
तव्ये ॥ श्रीरावश्यके । इतिष्यत् ॥
साध्ये ॥ भावयतीति भवतिष्यन्ता
त्कर्मणिष्यत् ॥

भाषणम् । न० कथने ॥ यथा । स
लापीभाषणमिति ॥ भाषव्यक्तायां
वाचि । ल्युट् ॥ नन्वेष्टाशुच्यभा
मि०कै । सहसम्भाषेत ॥

भाषा । स्त्री० व्याहारे । उत्तौ । वच-
ने ॥ भाष्यते प्रयोज्यप्रयोगकवृद्ध-
व्यवहारे सामुद्रिक्यते । भाष० । गु-

भाषा

रीश्वेत्यप्रत्यय । टाप् । शास्त्रीया
 द्वादशभाषायाः । संस्कृता १ प्राकृता
 २ उदीची ३ माहाराष्ट्री ४ मागधी
 ५ मिश्राहर्मागधी ६ शकाभीरी ७
 शबली ८ द्राविडी ९ शोड्डीया १०
 पाञ्चात्या ११ प्राच्या १२ बाह्लिका
 १३ रन्तिका १४ दाक्षिणात्या १५
 पैशाची १६ भावली १७ शौरसे
 नी १८ । एतासां लक्षणोदाहरणा
 निप्राकृतलक्ष्णैश्चरव्याकरणे द्रष्टव्या
 नि ॥ अथभाषाविभागः । पुरुषा
 नामनीचानासंस्कृतं स्यात्कृता
 त्मनाम् । शौरसेनीप्रयोक्तव्याताह
 शीनाश्चयोषिताम् ॥ आसामेवतु
 नायासु महाराष्ट्रीं प्रयोजयेत् ।
 अत्रोक्तामागधीभाषा राजान्तं पु
 रवारिणाम् । चंटीनाराजपुत्रा
 णाश्च छिनाचार्हमागधी । प्राच्या
 विदूषकादीनां धूर्तानां स्यादवन्तिका
 ॥ योधनागरिकादीनां दाक्षिणात्या
 हिदीन्यताम् । शकाराणां शकादी
 नां शकारौसं प्रयोजयेत् ॥ बाल
 होकभाषादिव्यानां द्राविडीद्रविडा
 दिषु । आभीरेषु तथाभीरीचाण्डा
 लीपुत्रसादिषु ॥ आभीरीशाबरी
 चापिकाष्ठप्रचीपजीविषु ॥ तथैवा
 झारकारादीपैशाचीस्यात्पिशाच
 वाक् । चंटीनामप्यनीचाना
 मपि स्याच्चौरसेनिका ॥

भाषा

बालानां चण्डकानां च नीचयश्च भिन्ना
 रिणाम् । उन्मत्तानां मातुराणां सेव
 स्यात्संस्कृतं कश्चित् ॥ ऐश्वर्येण
 प्रभतस्तद्वारिद्विष्यत्संस्कृतं च भिन्नु
 वन्धवरादीनां प्राकृतसम्प्रयोजयेत् ।
 संस्कृतसम्प्रबोक्तव्यलिङ्गिनीषूतमा
 सुच । देवीमन्त्रिसुताविद्यालपिकै
 स्त्रित्तथोदितम् ॥ ग्रहशनीचपाप
 न्तुतद्देशतस्यमाधितम् । कार्यतस्यो
 तमादीनां कार्यभाषाविपर्ययः ॥
 योषित्पुष्पीवालवैश्याकितवाप्सर
 सांतथा । वैदग्ध्यार्थप्रदातव्यं सं
 स्कृतं चान्तरान्तरा ॥ एषामुदाह
 रणान्याकरिषु बोद्धव्यानि । भाषा ल
 क्षणानि भाषार्थवै ॥ इतिसाहित्य
 दर्पणे ६ परिच्छेदः ॥ संस्कृतप्रा
 कृतभूतभाषाऽप्यत्र शिवागिर । ना
 टकेनियताः शसाएताभाषारसाव
 हा ॥ भाषाविभाषामेदेन प्राकृतं तु
 चतुर्दश । मागध्यवन्तिकाप्राच्याशौ
 रसेन्यहर्मागधी ॥ बाह्लोकादाक्षि
 णात्याचभाषा सप्तचप्राकृते ॥ श
 काराभीरचाण्डालशबरद्रविडीद्र
 जा । वनौकसीविजातीनां विभाषा
 सप्तकीर्तिताः । कैकेयीशौरसेनी
 चकाष्ठीमक्षलमागधी । द्राविडीया
 पाण्देशीचभूतभाषाप्रकीर्तिताः ॥
 ॥ वैदर्भीमागधीनाटीकाश्चोजीचोप
 नाभगरी । पाञ्चात्तीषण्डयश्चभाषा

भाषितम्

स्युर्देशभेदतः ॥ इतिसङ्गीतदामोद
र ॥ आसामुदाहरणमुरारेणर्घराघ
वे० भवभूतकृतरचरिते० कालिदा
सस्याभिज्ञानशकुन्तलेऽश्लोकनी
यम् ॥

भाषापाद । पुं० चतुष्पाद्व्यवहारा
न्तर्गतप्रथमपादे । तत्कालक्षययथा ।
अर्थवद्भर्तसयुक्तपरिपूर्णमनाकुलम्
। साध्यवद्वाचकपदप्रकृतार्थानुव
न्निच ॥ प्रसिद्धमविरुद्धस्त्वनिश्चि
तसाधनचमम् । सन्निप्तनिखिला
र्थश्लेषकालाविरोधिच ॥ वर्षभुमा
सपञ्चाशोविलादेशप्रदेशवत् । ख्याना
वसयसाध्याख्या जात्याकारवयोर्युत
म् ॥ साध्यप्रमाणसङ्ख्यावदात्म
प्रत्यर्थिनामच । परात्मपूर्वजानिक
राजनामभिरक्षितम् । चमालि
कात्मपौष्ठावत्कथितावतृदायकम्
। यदावेदयतेराशेतद्वापेक्ष्यभिधीयते
॥ इतिमिताक्षरा ॥ अक्षयिववरण
भाषाशब्देकल्पदुर्मेद्रष्टव्यम् ॥

भाषितम् । न० वचने । वचसि ॥
यथा । आचार । कुलमाख्यातिव
पुराख्यातिभोजनम् । सन्तति पु
ण्यामाख्यातिदेशमाख्याति भाषित
मिति ॥ भाषणम् । भाष० । भाषि
तः ॥ चि० कथिते । उक्तं । अ-
भिहिते । भाष्यतेऽस्मा । भाषिः कर्म
णिक्तम् ॥

भासन

भाष्यम् । न० चर्चाम् । सूचीकार्य
प्रपञ्चके । सूचानुसारिभिर्वाक्यैः
सूचार्थस्यस्यपदानाञ्चोपवर्णनपरे०
ग्रन्थविशिष्टे ॥ तथाचभरतः । सूचा
र्थोपवर्णनस्यपदे० सूचानुसारिभि
। स्वपदानिचवर्ण्यतेभाष्य भाष्यत्रि
दीविदुरिति ॥ चि० कथनीयम् ॥
भाष्यकारः । पुं० श्रीशङ्कराचार्ये ।
महाभाष्यकर्तारिसुनी । गोर्नदीये
। पतञ्जली । चूर्णिकाति ॥ अक्षयभा
ष्यकारस्यकुशाग्रोयधियावुभौ । नैव
शब्दान्मुधि पारकिमन्येऽलङ्कृतुद्व
यः ॥ भाष्य करोति । कुलञ् ।
कर्मस्थानम् ॥

भाष्यकृतम् । पुं० भाष्यकारे ॥
भा । स्त्री० प्रभायाम् । दीप्तौ ।
प्रभावे ॥ मयूखे ॥ इच्छायाम् ॥
भामते । भासदीप्तौ । भासभासेति
क्लिप् । भा० । भासौ । भासः ॥
भासः । पुं० प्रभायाम् ॥ विशगविशि
ष्टे । शकुन्ते गृध्रे । कुकुटे ॥
गोष्ठे ॥ व्याप्यव्यापकतादिप्रतिभा
सि ॥

भासनम् । न० दीप्तौ । प्रकाशने ।
स्वतस्तावदिदजगत्त्रिज्जलोभयात्म
काभासते । यद्यपिशब्दस्पर्शादिजडव
स्तुभासनायैवेन्द्रियाणिसृष्टानितथा
पिचैतन्मयस्य । चित्तगतव्यवहारस्य०
समाधानमन्त्रावैतन्मयः पूर्णकर्मवज्रं

भास्कर

भासते । तथासति । पञ्चाङ्गः
 ससमानखजडस्यप्रथमतोभा समान
 चैतन्यमेवशास्त्रव रूपमिति नि
 श्चिद्य • जडमुपेक्षन् चिन्मात्रचित्ते वा
 सवेदितिविषयान्मुक्तिप्रकरणम् ॥
 भासन्तः । पुं० भासपक्षिणि । शकुन्ते
 ॥ सूर्ये । मे । नक्षत्रे ॥ चन्द्रे
 त्रि० रश्मि । सुन्दराकारे ॥ भासते ।
 भासु । तृभूवद्विषयिभासिसाधौति
 भवति ॥
 भासन्तो । स्त्री० नक्षत्रे । डीप् ॥
 भासमानः । त्रि० प्रकाशमाने ॥
 भासितः । त्रि० प्रकाशिते ॥
 भासु । पुं० सूर्ये ॥
 भासुरः । पुं० स्फटिके । वीरे ॥
 प्रमाणनिरपेक्षतयैवभासनशीले •
 आत्मनि ॥ न० कुष्ठौषधे । त्रि०
 भासनशीले । दीप्तियुक्ते ॥ भासते
 तच्छीलः । भासुः । भस्मभासमि
 दोषुरच् ।
 भासुरपुष्पा । स्त्री० वृद्धिकाल्या
 म् ॥
 भास्करः । पुं० प्रादित्ये । प्रभाकरे
 ॥ यथा । सदायजन्तियज्ञेनसदा
 दानददन्ति च । सदावशायुभक्षा
 स्ते निश्चयेऽर्चन्तिभास्करमितिभ
 विष्यपुराणम् । चम्पौ । बङ्गौ ॥
 भा कपोति । दिवाविभेतिट
 । कस्कादित्वात्स । तेनविमर्ज

भिषा

नीयजिह्वामूलौयौसकारस्थानभवत
 वीरे । अर्कवृक्षे ॥ न० सुव
 र्णे ॥
 भास्करश्चेष्टम् । न० प्रयागे ॥
 भास्करप्रियः । पुं० पद्मरागमणौ । पु
 त्री० इतिकक्षित् ॥
 भास्करेष्टा । स्त्री० प्रादित्यभक्ताया
 म् ॥
 भास्मान् । त्रि० भस्ममये ॥ भस्मनी
 विकारः । अथ । अन्नितिप्रकृति
 भावान्नसदृशितद्रुतिटिलोपोन ॥
 भास्मान् । पुं० सूर्ये । अर्कवृक्षे ॥
 दीप्तौ । प्रभायाम् । भास सन्ध
 यः । तदस्यास्तीतिमतुषः । त्रि०
 भास्करे । दीप्तिविशिष्टे । प्रकाश
 वति ॥
 भास्करः । पुं० दिने । न० कुष्ठौष
 धौ । कूट० इ० भा० ॥ त्रि० प्रका
 शवति । भासनशीले । भासते •
 तच्छीलः । भासुदीप्तौ । स्थेशभा
 सपिसकसोवरच् ॥
 भि सटा । स्त्री० भिष्यटायाम् ॥
 भिषा । स्त्री० भृती । याज्ञायाम् । अथ
 नायाम् । सेवायाम् । भिषितवस्तुनि ।
 अथवासमात्राभवेद्भिषेतिशातात
 पः । सम्भवेत्त्वधिकमपिदेयमिति •
 भिषास्तुभिष्येदद्याद्विधिवद्भाषा
 रिषे • इत्यत्रकुम्भकभट्टः ॥ यदैव
 यतिवत्तत्राणिशोषमस्थितिस्तदैव •

भिषाशिवम्

। भिषादानं कर्तव्यम् । यथोक्तं न
। रसिहपुराणे । भिषासुभिषवेद-
यात्परित्राड् ब्रह्मचारिणे । कल्पि
तादन्नादुक्तस्य न्यस्तनमुतादपि ॥
पुनरुक्तं वैश्वदेवे तु भिषौ च गृहमागते
। उक्तं वैश्वदेवाय भिषादस्वादि-
सर्जयेत् इति ॥ पाण्डुराङ्गानुपक्रम-
ब्रह्मपुराणे तेभ्यो देव गृहाद्विरित्य
भिहितम् । भिषायास्तृतीयं चर्वाप-
रिपुष्विव विष्ता । किञ्चित्पुत्रं परि-
गृह्येयात्सर्वं भोग्यं पुद्गोपहृ-
गायवाचामाचरेत्तु भिषायादिव्य-
तिरिक्तसर्वं भोग्यत्वागोभिषायाद्वे-
न लभ्यते इत्यर्थः । इत्युक्तं चर्वापि-
वेकिनामतिमुक्तमेवाह । किञ्चो-
ग्यमिति ॥ यथाहुः । भिषाहारो-
निराहारो भिषानैव प्रतियहः । अ-
सतो वासतो वापि सोमपानं हि मेदि-
ने ॥ भिषाप्राच्यस्वरक्षार्थं कन्यामौत
निवारिणी । अथलाक्षेणैव भक्तिर्वि-
भवे । किम्प्रयोजनम् ॥ भिषाचम्-
भिष्यतेऽनया वा । भिषाभिषाया-
लाभे चलाभे च । गुरोरेत्यर्थः । टाप् ।

भिषाचः । मुं० भिषाचः ।

भिषाची । ली० भिषाचः ।

भिषाचम् । मुं० ली० भिषाचः ।

भिषाचम् । ली० भिषाचः ।

भिषाचम् । ली० भिषाचः ।

भिषाचम् । ली० भिषाचः ।

भिषुः

भिषुः । मुं० ब्रह्मपुराणायाम्भुः तु ह
वान्तर्गतचतुर्थांशे ॥ आश्रमशब्दो
व धर्मिपरो धर्मपरश्च । तत्पर्यायाः ।
परित्राट् । कर्मन्दी । पारायरी ।
मत्सरी । इति ॥ तत्त्वधर्मो ववा । भि-
षोर्धर्मो प्रवक्ष्यामि तन्निबोधत सत्तम ।
। वनाद्गृहात्तत्त्वे हि सर्वं वेदस-
द्विषाम ॥ प्राजापत्यान्तर्गतं तु
अग्निमारोप्य चात्मनि । सर्वं भूत-
हितं । वानास्त्रिदण्डोऽसकमण्डलुः
। सः परिसंपरित्य भिषावींशाम
माश्रयेत् । अग्रमत्तश्च र्दभैश्च साया
क्रानातिशयितः । रक्षिते भिषुषौ
यमिवाचामाचमस्योऽनुप । भवेत्प-
रमहंसो वा एकदण्डोऽयमादितात् ॥
सिद्धयोगस्तत्र नृदेहममृतस्वमिहा-
प्नुयात् ॥ योगमभ्यस्य मितसुखं परां
सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ दातातिथिप्रियो
ज्ञानी गृहीश्वरऽपि सुख्यति । इति गा-
रुडे १०३ अध्यायः ॥ अपि च । च-
तुर्थ्याश्रमो भिषो । प्रीच्यते योगी-
विभिः । तस्य स्वरूपं गतो मम श्रो-
तुं नृपार्हसि ॥ पुनर्द्रव्यकलत्रे पुन-
रुक्तं होमराधिय । चतुर्थं माश्रमस्या
नृगच्छेन्नित्यं तमत्तर । चैवर्चि-
कांश्चक्षेत्सर्वाङ्गारभानचनीपति ।
सिद्धादिभुसमीने चः समस्तं ज्ञेयं
चतुर्थं । चतुर्थ्याश्रमोऽयमादितात्
चतुर्थ्याश्रमः । चतुर्थ्याश्रमः । चतुर्थ्याश्रमः ।

भिषु :

कुर्वीत न द्वोऽस्य सङ्गांश्च वक्ष्ये-
 त् ॥ एकरात्रस्थितिर्गामेष्वरात्रस्थि-
 ति . पुरे तथा तिष्ठेद्यथाप्रीतिर्-
 जीवानां स्रज्जायते । प्राणयाचानि मि-
 त्तस्य गारे भुक्तवक्ष्ये । काशिप्रश-
 स्तवर्णाभिचार्यं पर्यट्टे दृष्टवान्-
 ॥ काम क्रोधस्तथादर्पमोहलोभा-
 दयस्ये । तांस्तु दोषान्परित्यज्य परि-
 ब्राण निर्ममो भवेत् ॥ अभय सर्वं
 सत्त्वं भ्योदत्वाय सरते सुनि . न त-
 स्य सर्वभूतेभ्यो भयमुत्पद्यते क्वचित् ।
 कृत्वानिहोचं स्वशरीरसंस्थं शरीर-
 मग्निमुत्खेनुहीति विप्रस्तुभेक्षी पर-
 तेर्हविर्भिक्षिताग्निना सव्रजति स्मलो-
 कान् ॥ मोक्षाश्रम यस्मिन् सरते यथोक्तं शु-
 चि सुसङ्कल्पितबुद्धियुक्ति । अनिम्बन-
 ज्योतिरिषप्रशान्त सव्रजलोक श्रय-
 ति विजाति . ॥ इति विष्णुपुराणे
 ३ अर्धे ८ अध्याय . ॥ अपिच
 । चतुर्विधाभिष्ववस्तुकुटीचरवद्द-
 क्षी । इ स , परमहंससंश्रयो , प-
 क्षात् सङ्गतम् . ॥ एकोभिष्वयं
 योक्त . स्याद्द्वौ चैव मिथुन स्मृत-
 म् । त्रयो याम , समाख्यातजधुं
 मुनिरायते ॥ नगरं नृपिकृतं
 व्ययमोक्षमिषु जं तथा । राजादि-
 वंशविष्णुस्याद्विजावातापरस्परम्
 इति स्मृतिः ॥ पुनस्तु . अजिह्वः
 पराङ्मुखः प्रशुभ्रः किरणवन् ।

भित्ति :

मुग्धसमुच्चयेभिषु : वदिर तेनं
 संशय . ॥ अत्रत्वाजिह्वादिपदव्या-
 ख्यानं यथा स्थाने दृष्टव्यम् ॥ अपि-
 च । न निन्दानस्तुति कुर्यान् न क-
 क्षिन्मर्मणि सृशेत् ॥ नातिव्याधि-
 र्भवेत् तद्वत् सर्वं वै वसमो भवेत् ।
 न सभाषेत् स्त्रियं काश्चित् पूर्वदृ-
 ष्टाश्च न स्मरेत् । कथाश्च वक्ष्येत्
 तासां न पश्ये क्षिप्रितामपि ॥ इति ॥
 भिक्षुशील । भिक्षुवाच्यायाम् ।
 सनाथ सभिषु ॥ बुद्धभिषु
 के ॥ श्रावणीक्षुपे ॥ कोकिलाक्षे ॥
 भिक्षुक । भि . याचके । अर्थिनि ॥
 भिक्षुमकुटी । स्त्री . चीवरं ॥
 भिक्षुः । पु . भिक्षुक्षुपे ॥)
 भिक्षुक . । पु .)
 भिक्षु । स्त्री . शाकक्षुपविशेषे .
 तत्फलक्षेच । क्षेपसम्भवे । सुशक्ते
 । कम्पयो . वृत्तवीक्षे . भिक्षुः
 • इ . भा . ॥ भिक्षुक्षोण्यापाहि
 क्षीचतवाहचिकराक्षता ॥
 भिक्षुतक . । पु . भिक्षुवाच्याम् ॥
 भित्तम् । न . खण्डे ॥ भित्ततेक्ष्म ।
 भिदिरविदारणे . त . । भित्त श-
 कलमिति निष्ठातकारणत्वाभावा-
 निपात्यते । यथा । भित्तं तिष्ठति
 • खण्डमित्यर्थः ॥
 भित्तिः । स्त्री . कुक्षी . काय . काय-
 कथं . भौत . इ . भा . ॥ भित्त

भिदु

ते । भिदिरु । तान् ॥ प्रदेशे
॥ प्रशस्ते ॥ मतङ्गिकोद्भूतमित्राः
स्युः प्रकाशस्थालभित्तयप्रतिगल
रत्नमहोदधिः ॥

भित्तिका । स्त्री० भित्ती ॥ पञ्चिकाया
म् । पल्ल्याम् ॥ भिनत्ति० भि
द्यतेवा । भिदिरु० । कृतिभिदिल
तिभ्यः । किदिति० तिकान् ॥
भित्तिचौर पु० चौरविशेषे । कुड्य
च्छेदिनि । सीधचौर० इ० भा०
भित्तिपातनः पुं० मशामूषके । धू
स० इ० भा० ॥

भिदु । स्त्री० प्रभेदे ॥ भिनत्तिभिदिरु
० । तच्छीलादिषु० अन्यतोपिह
श्यतइतिक्लिप् ॥ चि० भेदकर्त्त
रि ॥

भिदक । पुं० खड्गे ॥ न० वच्चे ॥
भिदा । स्त्री० भेदे ॥ वस्त्रादेर्विदारणे
। विदरे । स्फुटने । पाङ्गा० फटा
० पाङ्गना० इ० भा० ॥ भेदन
म् । भिदिरु० । भिदाद्यङ् । टाप्
॥ धन्याके ॥

भिदि । पुं० वच्चे ॥ भिनत्ति । भि
दिरु० । कृगृगृपृकुटिभिदिहिदि
भ्यश्चेति० इ० सचकित् ॥

भिदिरम् । न० वच्चे ॥ भिनत्ति । भि
दिरु० । इषिमदीत्यादिनाकिरप्
भिदु । पु० पक्वौ ॥ वच्चे ॥ भिनत्ति ।
भिदिरु० । पु० भिदिभ्यधीतिक्लिः ।

भिन्न

भिदुरम् । न० कुलिशे वच्चे ॥ भिन
त्ति । भिदिरु० । विदिविदिच्छिदे
कुरप् ॥ न० प्रत्यक्षे ॥ चि० मि
त्रे ॥

भिदेलिम । चि० भेत्तव्ये ॥ भिद्यते
कर्मणिभिदे केळिसर ॥
भिद्य । पु० नदे । भिनत्तिकुहम् । भि
दिरु० । भिद्योद्भूतनदे० इति०
ब्रजपवाद कर्त्तरिक्पनिपात्यते ॥
भिद्रम् । न० शतधारे । वच्चे भिन
त्ति । भिदिरु० स्फायोतस्त्रीत्यदि
नारक् ॥

भिन्दि । स्त्री० कृपाणिर्कयाम् ॥ भि
न्दति । भिदिषवयवे । सर्वधातुभ्य
इन् ॥

भिन्दिपाल । पुं० क्षेपणीये । सुने ॥
गोपण० इ० ॥ भिभिन्दि पा
लयति । पालरक्षणे । कर्मण्यण्
भिन्नः । वि० भेदविशिष्टे । दारिते । भे
दिते । खण्डितावयवे । अन्यवसङ्
गते ॥ फुल्ले ॥ विद्वधे भिद्यतेत्यम् ॥
भिदिरु० । क्त । रदाभ्यानिष्ठातो
न पूर्वस्यचदइति० दकारतकारयो
र्नौ ॥ न० अन्यायवचने । पुं० न०
क्षतरोगविशेषे ॥ तल्लक्षणं यथा ।
यत्किङ्कुम्भेषु खड्गगायविषाणैराश
योद्धतः । यत्किञ्चित्प्रसवेत्त
दिधिभिन्नभिन्नमिधीयते ॥ आश
वः कीलः ॥

भिन्नतरु

भिन्नक । पुं० क्षपणे । बीजे । त्रि०
ईषद्भिन्ने ॥ अनन्तच्यन्तगतौक्तादि
तिकन् ॥

भिन्नगात्रिका । स्त्री० कर्कटीविशेषे ।
फूट० इ० भा० ॥ भिन्न गात्रमस्या
भिन्नदर्शी । त्रि० अक्षे । कुतार्किके ।
अविद्यामोहितात्मान . पुरुषाभि
न्नदर्शिन ॥ भिन्न द्रष्टु शील्यस्य
। षिनि ॥

भिन्नधौ । त्रि० अ सितमतौ ॥
भिन्नभिन्नात्मा । पु० चणके ॥
भिन्नयोजनी । स्त्री० पाषाणभेदद्वये ॥
भिन्नार्थक । त्रि० अन्यस्मिन् ॥ भि
न्नार्थका अन्यतर एकत्वान्यतरा अपि
इत्यमर ॥ भिन्न अर्थीयस्यस ॥
भिया । स्त्री० भये ॥ जिभीभये । भि
दाद्यङिङ्यङ् । टाप् ॥

भिरिण्टिका । स्त्री० श्वेतगुञ्जायाम् ॥
भिन्न । पुं० स्त्री० क्षे चण्डजात्यन्तरे । भील
इ० भा० ॥ यथाह । हेमचन्द्र ।
मालाभिन्नाकिराताश्चसर्वेपिस्तेष्व
जातय इति ॥ सचब्राह्मणकन्याया
तीवराज्जात । यथा । पुलिन्द
मेदभिन्नाश्चपुल्लोमश्चधावक । कु
न्दकारोडोखलोवामृतभोहस्तिपस्त
था ॥ एतेवैतीवराज्जाता . कन्या
यांब्राह्मणस्यचेतिप० पदधति ॥

भिन्नगवी । स्त्री० गवय्याम् ॥

भिन्नतरु पुं० लोघ्रे ॥

भिष्मटा

भिष्मौ । स्त्री० लोघ्रे ॥
भिषक्पाश . । पु० निन्द्यवैद्ये ॥
कुत्सितोभिषक् । याप्ये पाशम् ॥
भिषक्प्रिया । स्त्री० मुडूच्याम् ॥
भिषक्जितम् । न० औषधे ॥
भिषग्भद्रा । स्त्री० भद्रदन्तिकायाम् ॥
भिषङ्माता । स्त्री० वामके ॥
भिषक् । पु० वैद्ये ॥ द्वितीयलिङ्गेप्रश
मनेरोगाणामपुनर्भवे । ज्ञानचतु
र्विधयस्यसराजार्होभिषक्तम ॥
दण्डनीयोयथा । अज्ञातौषधमन्त्र
स्तुयस्वव्याधेरतत्त्ववित् । रोगिभ्यो
ऽर्थसमादत्ते सदण्डाश्चौरवद्विषक् ॥
भिषजोन्नस्याभोज्यत्व यथा । शुद्धा
न्नब्राह्मणोभुक्त्वातथारद्गावतारिण,
। चिकित्सकस्यक्रूरस्यतथास्त्रीमृग-
जौविनाम् ॥ शौण्डिकान्न सूति
कान्न भुक्त्वामासं व्रतीभवेत् । ब्र-
तीयावकेन । तच्चधेनुद्वयमितिप्राय
श्चित्तविवेक ॥ अपिच । यूयचि
कित्सकस्यान्न पुंश्चल्यास्त्वन्नमिन्द्रिय
म् । विष्ठावार्द्धुषिकस्यान्नशस्त्रविक्र
यिणोमलम् ॥ इतिमानवे ४ अध्या
य . ॥ भिषज्यति । भिषज् रुग् जये
। कण्डादि । क्तिप् ॥ विभेतिवा
। जिभी० । भिय . पुग्नस्वस्तेत्य
जि ॥

भिष्मटा । स्त्री० दग्धिकायाम् । दग्धा
न्ने ॥ भिष्माटीकते । टीकगतौ ।

भीमकर्मा

अन्येभ्योपीतिङ् । उग्रापोरितिङ्
स्व । ॥

भिष्ठा । स्त्री० अन्ने । ओदने । भक्ते ॥
बभस्ति । भसदीप्तौ । बाहुलकात्स
छन्दसिबहुलमितौत्वम् । ब्राह्मण्य
भिष्येतिभाष्यप्रयोगाहोकीपि । य
हा । भेदनम् । भित् । सम्पदादि
त्वात्किप् । भिदस्यति । प्रोचन्ता
कर्मणि । आतोनुपेतिक् । पृषो
दरादिः ॥

भिष्ठाण्डम् । न० शालूके । भसीङ् ।
ङ् । भा० प्र० कान्दे ॥

भी० । स्त्री० भये ॥ जिभीभये । सम्प
दादित्वात्किप् ॥

भीतम् । न० भये चि० भययुक्ते । वि
भेति । जिभी० क्त० ॥

भीतभीतः । चि० अतिशब्देनभीते ।
भीतप्रकारे ।

भीतिः । स्त्री० भये ॥ जिभीभये ।
क्तिन् ॥ कम्पे ॥

भीम । पुं० अम्बवेतसे ॥ शिवे ॥
पीठविशेषे ॥ यथा । भीमेश्वरोभी
मपीठे शिवाभीमेश्वरीतथेत्यागमः
। सर्वसम्प्रतिपन्नपराक्रमेपाण्डुतन
ये । वृकोदरे ॥ चि० भयहृती । घो
रे ॥ भयानके । विभेद्यस्यात् । भी
मादयोऽपादाने । भियः षुग्विति
मक् ॥

भीमकर्मा । पुं० भीमसेने ॥ भीमं ।

भीमसेन ।

हिडम्बवधादिरूपकर्मास्य ॥

भीमनाद । पु० सिङ् ॥

भीमनिर्द्वाद । पु० राक्षसान्तरे ॥

भीमपूर्वज । पुं० भीमाग्रजे । युधि
ष्ठिरे ॥

भीमरथः । पुं० तामसमनुवशजाता
सुरविशेषे ॥ हरिणाकूर्मरूपेणहतो
भीमरथोऽसुरवृत्तिमारुद्धं गयामाहा
तस्ये ८६ अध्यायः ॥

भीमरथी । स्त्री० जनानामवस्थाविशि
ष्टे ॥ यथा । वैद्यकीसप्तसप्ततिकीर्षे
सप्तमेमासिसप्तमी । रात्रिर्भीमरथी
नामनराणामतिदुस्तरा ॥ नराणां
दुरितक्रमेतिचपाठः ॥ तामतीत्यन
रोयोसौ दिगानि यानिजीवति ।
क्रतुभिस्तानितुल्यानिसुवर्णशतदक्षि
णे ॥ गतिः । प्रदक्षिणंविष्णोर्वक्ष्य
नमन्त्रभाषणम् । ध्यानंनिद्रासुषा
जान् भीमरथ्याः । फलश्रुतिः ॥ न
दीविशेषे ॥

भीमविक्रान्तः । पुं० कारिमाचले ।
सिङ् ॥ भीमश्चासौविक्रान्तः ॥
चि० भयानकविक्रमवति ॥

भीमशासनः । पुं० यमे ॥ भीमंशास
नंयस्य ॥

भीमसेनः । पुं० मध्यमपाण्डवे । भी
मोवृकोदरे ॥ कपूरप्रभेदे । भीम
सेनोऽकपूरवृत्तिभाषा ॥ यथा । पी
तासोभीमसेनस्तदनुशितकरः श

भीरुक .

रावाससन्न । पांशु पिञ्चोऽब्ज
सारस्तदनुहिमयुताबालुकाजूटिका
च । पञ्चादस्यास्तुषारस्तदुपरिसहिम
शीतल पत्रिकाख्याकूरस्तेतिभे
दागुणरसमहसावैसदृश्येनदृश्या ॥

भीमसुता । स्त्री० दमयन्ताम ।

भीमा । स्त्री० दुर्गायाम् । रोचनाद्य
गन्धद्रव्ये ॥ कशायाम् ॥

भीमाकाली । स्त्री०) दुर्गायाम् ॥
भीमादेवी ।

भीमास्थानम् । न० तीर्थविशेषे ॥

भीमेश्वरी । स्त्री० भीमपीठस्थायाम् ॥

भीमैकादशी । स्त्री० सावशुक्लैकाद
श्याम् ॥ भैरव्याम् ॥

भीर । चि० भयदे ॥ भियराति ।
रा । क० ॥

भीरु । पु० इक्षुप्रभेदे ॥ यथा । भी
रु श्लेष्मकर स्वादुरविदाहीगुरु
स्मृत इति ॥ व्याघ्रे ॥ शृगाले ॥
चि० घाते । कातरे ॥ भीरुके ।
चक्षौ । दरपोक० इ० भा० ॥ रणे
भीरो स्वर्गाभाव ॥ विभेति ।
जिभीभये । भिय । क्रुक्नुकनावि
ति० कु० ॥ स्त्री० भयशीलायाम् ।
वरयोषिति ॥ कण्टकार्याम् ॥ श-
तावर्याम् ॥ अजायाम् ॥ छाया
याम् ॥ स्त्रीमात्रे ॥

भीरुक । पु० इक्षुप्रभेदे । भीररी०
इ० दे० भा० प्र० ॥ वातपित्तप्रश

भीष्मजननी

मनीमधुरोरसपाकयो । सुशीतोबृंह
शोबल्य पौण्ड्रकीभीरुकस्तथा ॥

पेचके ॥ न० वने ॥ चि०
भयशीले । भीलुके । चक्षौ ॥ विभे
ति । जिभी० । क्रुक्नु ॥

भीरुहृदय । पु० मृगे ॥

भीरुः । स्त्री० भयशीलायांयोषिति
॥ ऊडुतइत्यूङ् ॥

भील । पु० भिक्षे ॥ भियलाति ।
ला० क० ॥

भीलभूषणा । स्त्री० गुह्यायाम् ॥

भीलुका । चि० भयप्रकृतिकेजने ।
चक्षौ ॥ विभेति । जिभी०
। भिय क्रुक्नुकनाविति क्रुक्नु
न ॥

भीषण । पु० भयानकरसे ॥ शङ्क-
क्याम् ॥ कुन्दुरुके ॥ कपोते ॥
हिन्ताले ॥ भैरवविशेषे ॥ चि०
गाढे ॥ दारुणे ॥ भीरुरसान्विते
॥ भीषयते । जिभी० । नन्द्यादि
त्वान्त्वु । भियोद्धेतुभयेषु गिति
षुक् ॥

भीष्म । पु० गार्हपत्ये । पाण्डवाना
पितामहे ॥ रुद्रे ॥ राक्षसे ॥ भया
नकरसे ॥ चि० भयहेतौ । भयङ्क
रे ॥ विभेत्यस्मात् । जिभी० ।

भिय पुग्वेति० सक० पुगागमश्च
भीष्मक । पु० रुक्मिण्या पितरि ॥
भीष्मजननी । स्त्री० गङ्गायाम् ॥

भुक्ति

भीष्मवञ्चकम् । न० कार्तिकशुक्लपक्षी
यैकादश्यादि पूर्णिमान्तपक्षतिथि
कर्तव्यव्रतविशेषे ॥

भीष्मरत्नम् । न० हिमालयोत्तरदेश
जातशुक्लवर्णप्रस्तरविशेषे । भीष्म
पाषाणे ॥

भीष्मसू . । स्त्री० गङ्गायाम् ॥ भीष्म
सूते । षूङ् . । क्तिप् ॥ शान्तनो-
र्महिषीभूत्वाभीष्मसूतवतीयत ।
तस्मात्सभीष्मसू प्रोक्तागङ्गात्रैलो
क्यपावनी ॥

भीष्माष्टमी स्त्री० माघशुक्लाष्टम्याम् ॥

तत्रभीष्मस्यतर्पणकर्तव्यम् ॥

भीसटम् । न० श्रैमान्तके ॥

भुक्तम् । न० भक्षणे ॥ त्रि० भक्षिते ।

खादिते । अभ्यवहृते । अश्रिते ॥

भुज्यतेस्मभुज० । तत्, भुक्ताब्राह्मणा

ब्रह्मचतुभुक्तमेवामस्तीत्यकारोमत्व

यीयोनतुकर्त्तरिक्त . । सकर्मके

भ्यस्तल्यविधानाभावात् ॥ यज्ञोत्तर

पदलोपोऽद्रष्टव्य । भुक्तान्नाभु

क्ता । अत्राज्ञस्यभुक्तत्वब्राह्मणे

षूपचर्यते ॥

भुक्तसमुज्झित । त्रि० फेलायाम् ॥

पूर्वम्भुक्तम् . पश्चात्समुज्झितम्

। पूर्वकालैकेतिसमास ॥

भुक्ति . । स्त्री० भोजने ॥ भोजनम् ।

भुजपालनाभ्यवहारयोः । स्त्रियां

क्तिन् ॥ भोगे ॥ यथा । भुक्तिस्त्रिपु

भुजग

रुषीसिध्यदिति ॥

भुक्तिप्रद । पु० भुक्ते ॥ त्रि० भोगदा
तरि ॥

भुक्तोज्झित । त्रि० फेलायाम् ॥

पूर्वम्भुक्तम् . पश्चादुज्झितम् । पूर्व

कालैकेतिसमास ॥

भुज्ज । त्रि० रोगादिनाकुटिलीकृते

रुग्मे ॥ नञ् ॥ भुज्यतेस्म । भुजो

कीटिल्ये । तत् । ओदितश्चेति

नत्वम् ॥ भुजतिस्रवा । गत्यर्थेति

तत् ॥

भुज । पु० स्त्री० करे ॥ बाहौ ॥

अस्यशुभाशुभलक्षणंयथा । कक्षाश्च

त्वदलाश्चेष्टासुगन्धिन्यूर्ध्वरोमिका ।

अन्यथाअर्थहीनानामसौनि स्वस्य

रोमशौ ॥ निर्मासौचैवभग्नाल्यौश्चि

ष्टौचविपुलौभुजौ । भोजानुलम्बि

नौवाङ्महत्तौपीनीनीनरेश्वरे ॥ नि

स्वानारोमशौऋक्षौश्चैष्टौकरिकरप्र

भौ । इति ॥ भुज्यतेऽनेन । भुज

पालनाभ्यवहारयोः । भुजन्युजौ

पाण्डुपतापयोरितिसाधु ॥ यद्वा

। भुजति । भुजकीटिल्ये । इगुप-

धेतिक ॥ चतुष्कलेशेपगुरुसंज्ञा

याम् ॥ ० ॥ पु० ॥

भुजकोटर . । पु० कक्षे ॥

भुजग . । पु० सर्पे ॥ भुज . संभगच्छ

ति । अन्यत्रापौतिड ॥ भुजैकौ

टिल्येनगच्छतिवा ।

भुजङ्गप्रयातम्

भुजङ्गदरण्य । पु० गरुडे ॥
 भुजङ्गभोगी । ० मयूरे ॥
 भुजङ्गराज । पु० शिषाह्वी ॥ भुजङ्गा
 नाराजा । टच् ॥
 भुजङ्गशिग्रुभृता । स्त्री० वृहतीकन्द
 प्रभेदे ॥ भुजङ्गशिग्रुभृतानौम ।
 यथा । इद्रतटनिकटक्षौणीभुजङ्गशि
 ग्रुभृतायासीत् । मुररिपुदलिते
 नागेव्रजजनसुखदासा ऽ भूत् ॥
 भुजङ्गान्तक । पु० गरुडे ।
 भुजङ्गभोजी । पु० मयूरे ॥
 भुजङ्गाशन । पु० पक्षिसिंहे । गरु
 डे ॥ भुजङ्गान्ध्रगति । अश० ।
 ल्यु । भुजङ्गाशनयस्यवा ॥
 भुजङ्ग । पु० अह्वी । सर्पे ॥ पिड
 गी ॥ भुजङ्गनक्षौटिल्येनगच्छति ।
 यम्रे सुपिखच् । खञ्जडिहावाच्य
 इतिडित्वपक्षे टिलोप । ॥ सीस
 के ॥
 भुजङ्गघातिनी । स्त्री० सर्पाख्याम् ।
 क्षुत्कर्ष्याम् । कङ्कालिका० इ०
 गौ० दे० भा० ॥
 भुजङ्गजिह्वा । स्त्री० महासमझायाम्
 ॥ सर्परसनायाम् ॥
 भुजङ्गप्रयातम् । न० जगतीकन्द
 प्रभेदे ॥ भुजङ्गप्रयातचतुर्भिर्यका
 रै ॥ यथा । सदारात्मजघ्नाति
 भृत्योविहायस्वमेतद्भुजङ्गजीवितं
 क्षिप्तमान । मयाक्षेत्रितः कालिमे

भुजङ्गसङ्गता

त्य कुरुत्व भुजङ्गप्रयातद्रुतसाग
 राय ॥
 भुजङ्गभुक् । पु० मयूरे ॥ भुजङ्ग
 भुङ्क्ते । भुज० । क्लिप् ॥ गरु
 डे ॥
 भुजङ्गभोजी । पु० राजसर्पे ॥
 भुजङ्गम । पु० सर्पे । भुजङ्गेनक्षौ
 टिल्येनगच्छति । गमे सुपिवा
 च्यइतिखच् । खञ्जडिहावाच्यइति
 डिद्भावे टिलोपाभाव ॥ न०
 सीसके ॥
 भुजङ्गलता । स्त्री० नागवल्ल्या
 म् ॥
 भुजङ्गविजृम्भितम् । न० उत कृति
 क्कन्द प्रभेदे ॥ वस्त्रीशाश्वैश्च दो
 पे त ममतनयुगलसज्जगौ० भुजङ्ग
 गविजृम्भितम् ॥ यथा । हेलोदञ्च
 न्यञ्चतपादप्रकटविकटनटनभरोर
 णत्करतालकाञ्चारुप्रेङ्गञ्च ङावह
 श्रुतितरलनवकिशलयतरङ्गितहा
 र धृक् । अस्यन्नागसौभिर्भक्त्या
 मुकुलितकरकमलयुग कृतस्तुतिर
 च्युत । पायान्नश्चिन्दन्कालि
 न्दीहृदकृतनिजवसतिष्ठद्भुजङ्ग
 विजृम्भितम् ॥
 भुजङ्गसङ्गता । स्त्री० वृहतीकन्द
 प्रभेदे ॥ सज्जरैर्भुजङ्गसङ्गता ॥
 यथा । तरलातरङ्गरिङ्गितैश्च
 मुनाभुजङ्गसङ्गता । कथमेतिव-

भुज्यु

त्सचारकश्चपलः सदैवताहरिः ॥
भुजङ्गहा । पुं० श्रीकृष्णस्यन्दन
ध्वजः । गरुडः ॥

भुजङ्गाक्षी । स्त्री० राक्षायाम् ॥ भुज
ङ्गान् अक्षति । अक्षूय्यामी । कर्म
ण्यच् ॥ यद्वा । भुजङ्गोक्षियस्या ।
अक्षोदर्शनादित्यच् । जातेरिति०
गौरादिच्चाहः० ङीष् । भुजङ्गशब्द
स्यभुजङ्गादिसदृशिलक्षणा ॥

भुजङ्गाख्यः । पुं० नागकेसरे ॥
भुजशिरः । न० स्कन्धे ॥ भुजस्यशि
रः ॥

भुजा । स्त्री० बाहो ॥ करे ॥ भुजाह्वा
पः ॥

भुजाकण्ठः । पुं० काञ्चाङ्गुलिः । नखे ॥
भुजादलः । पुं० हस्ते ॥ भुजान्तरम्
न० क्रीडे ॥ भुजयोरन्तरम् ॥

भुजि । पुं० वज्रौ ॥ भुजक्ति० भुज्य
तेवा । भुज० । भुजे । किक्षेति०
इ ॥

भुजिष्य । पु० स्वतन्त्रे ॥ हस्तमूले
दासे ॥ भुङ्क्ते० स्वाभ्युष्किष्टम्०
भुज्यतेवा । भुज० । रुचिभुजिभ्या
किष्यन् ॥

भुजिष्या । स्त्री० दास्याम् ॥ गणि
कायाम् ॥ टाप ॥

भुज्यु । पु० भोजने ॥ अग्नी ॥
भुजन्तिपालयतिसर्वाणिभूतानि ।
भुजमृङ्गभ्यायुक्त्वाकावितियुक्त्वा ॥

भुवनकोषवित्

भोजनंवा ॥ भाषने ॥ ऋषिविशि
षे ॥

भुञ्जन् । चि० भोगकर्तारि । भुञ्जाने ॥
भुजि० लट् शत ॥

भुञ्जानः । चि० भुञ्जति । यथा । वि
षुधामसुयद्भोग्य भोक्तायश्चप्रकी
र्तितः । विदेतदुभययस्तुसहजानो
नलिप्यत इति । विषुधामसुजाय
दादिषु ॥ भुजि० कर्त्तरिलट् शा
नच् ॥

भुरिक् । स्त्री० पृथिव्याम् । विभ
र्त्ति० भरति समुध्यादीन् । कुभृ
ज् । भुजउच्चेति० इच्छप्रत्यय
भुवनम् । न० सलिले । जले ॥ गग
ने । जने ॥ पिष्टपे । जगति ॥ भू
रादिसर्वलोके ॥ चतुर्दशभुवनानिय
या । भूभुवः स्वर्गह्रस्वैवजनसतप
एवच । सत्यलोकश्चसप्तैतिलोकास्तु
परिकीर्षिताः । अतलसुतलचैव
वितलश्चगभस्तिमत् । महातलर
सातलपातालसप्तः स्मृतम् ॥ इ
ति ॥ भवन्त्याः नभूतानि० इति
भुवनमयलोकः ॥ भूयते । भूमाप्ती ।
भूसूक्ष्मसृजिभ्यश्छन्दसीतिक्थुन् ॥
यद्वा । भवन्ति० उत्पद्यन्तेऽनेनक
रुणेल्लुट् । सञ्ज्ञापपूर्वकत्वादमुणा
भावः ॥

भुवनकोषः । पु० भूगोले ॥
भुवनकोषवित् चि० । चतुर्दशभुवना

भुवर्लीक .

निवस्तूनि . इतितात्पर्येणाभिज्ञे ॥
कल्पनामात्रमेतत् । तेषामदृष्टत्वा
त् । नचवचनेभ्यस्तद्दर्शनम् । ते
षामिथोविप्रतिपत्तिदर्शनात् ॥

भुवनेश्वर । पु० . एकात्मरे ॥

भुवनेश्वरी । स्त्री० . महाविद्याविशेषा

साम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपि-
य्याम् ॥ मणिद्वीपाधिवासिन्याम् ॥

यथा । पाशाङ्कुशधराभीतिधरादेवौ
चिदात्मिकाम् । बन्देसमन्दहसिता

मणिद्वीपाधिवासिनीम् ॥ आयुध-

स्थानानिवासाध करमारभ्यदक्षि

णाध करपर्यन्तम् । तदुक्तमहास

मोहनतन्त्रे । दक्षिणेचाङ्कुशदद्या

त्रामेपाशप्रदापयेत् । अभयदक्षिणे

दद्याद्वरवामेप्रदापयेदिति । दशप

टल्यामपिभुवनेशीध्याने । दक्षेङ्कु-

शाभयेप्रोक्तेवामेपाशमयेष्टदमिति ॥

भुवन्यु । पु० . भानौ ॥ सूर्ये ॥ ज्व-

लने । वज्रौ ॥ शशलाङ्कुने । श-

शिनि ॥ भवति । भू० . कन्युच्

क्षिपेष्टेति । चाङ्कुव । कन्युच् ॥

भुवर्० . अ० . अन्तरिक्षे । जगने ॥ य

ष्ठान्तप्रतिरूपकमव्ययम् । भवति ।

भू० . भूरक्षिभ्याकिदित्यमुन् । उ

वङ् ॥

भुवर्लीक . । पु० . भूरादिसप्तलोका-

न्तर्गत द्वितीयलीके ॥ यथा । भूमि

सूर्यान्तरयज्ञसिद्धादिमुनिसेवितम् ।

भूकदम्ब

भुवर्लीकस्तुसोप्युक्तोद्वितीयोमुनिस

त्तम ॥ अपिच । तिथिलक्षोभुव-

र्लीकोध्रुवप्रान्तोमहीतलात् ॥ भूपृ

ष्ठादारभ्यध्रुवप्रान्तइति० ज्योतिष

क्रावलम्बनभृतध्रुवपर्यन्तपञ्चदशल

क्षोच्छायोभुवर्लीकइत्यर्थ ॥

भुवि । न० . अन्धौ । समुद्रे ॥ भवन्य

स्मिन् । भू० . भुव किदिति० इ

सन् ॥

भुशुण्डी । स्त्री० . अक्षातरे । अग्निध-

न्त्रे ॥ यथा । उड्डीयोड्डीयचप्राप्यन

दन्तीदशकर्तृका । क्रमतेचानता-

ङ्गीयासामुशुण्डीनिगद्यते ॥

भू । अ० . रसातले ॥

भू । स्त्री० . स्थानमात्रे ॥ एकाङ्गे ॥

व्याहृत्यन्तरे ॥ धरण्याम् । भूमौ ॥

दृष्टात्मविजयन्ययान्नुपान्दसति

भूरियम् । अहोमाविजिगीषन्तिमृ

त्यो क्रीडनकानरा ॥ भवति०

भवनवा । भू० . सत्तायाम् । कर्त्त

रिभावेवाक्तिप् ॥ भवन्यस्थासर्व

मित्यधिकरणेवहुलवचनाद्वाक्तिवि

त्येके ॥ भवन्यस्थाभूतानीत्यपा

दानेवाक्तिवित्येके ॥ उत्पत्तौ ॥

भूक । पु० . न० . काले ॥ क्षिद्रे ॥

अन्धकारे ॥ भवति ॥ भू० . सृष्टभृशु

षिमुषिभ्यः कक ।

भूकदम्ब । पु० . अलम्बुषट्क्षे । को

कप्तिमः इ० . गौ० . दे० . भा० ॥

भूकम्प

भूकदम्बक । पु० शवान्याम् ।

भूकदम्बिका । स्त्री० महाश्रावणिका
याम् ॥ सुण्डायाम् ॥

भूकन्द । पु० महाश्रावणिकायाम् ॥

भूकम्प । पु० उत्पातविशेषे ॥ स-

यथा । यामक्रमाच्चभूकम्पोहिजादी

नामनिष्ठद । अनिष्ठद क्षिती

शानांसन्ध्ययोरुभयोरपि ॥ इतिव

शिष्ट ॥ यदाविजृम्भतेनन्तोमदाधृ

र्णितलोचन । तदाचलतिभूरेषा

साद्विहोपाब्धिकानना ॥ भुव' कम्पो

भूकम्प ॥ मेघेष्टसिकभेगज प्र-

चलतिव्यासादिभिः कथ्यते चापे

मीनकुलीरमेचवृषमेसथ्य चलेत्क-

च्छप । यूकेकुम्भधरेमृगेन्द्रमिथुने-

कन्यामृगेपद्मगस्तेषामेकतमोयदि

प्रचलतिक्षीणीतदाकम्पते ॥ कच्छ

पेमरणञ्चयमरण चापिपद्मगे । सर्व

चमुखदध्वैवपृथिव्यां चलितागजे ॥

प्रथितनरेश्वरमरणव्यसनान्याग्नेय

मारुतयोः । क्षुब्धयमतिवृष्टिभि

रूपपौण्ड्रान्तोजनाद्यापि ॥ त्रिचतु

र्यपञ्चमदिनेमासेपक्षेचिपक्षके । भव

तियदाभूकम्प प्रधाननृपनाशनंकुरु

ते । सचायभूमिजोत्पातविशेष ॥ यथा

। चरस्थिरभवभौमभूकम्पमपिभूमि

जम् । जलाशयानावैकृत्य भौमतद

पिकीर्तितम् ॥ भौमयाप्यप्रलम्बै

यचिरेणपरिपश्यते ॥ अपिच । क्षि

भूकल

तिकम्पमाहुरेके वृहदन्तर्जलनिवा

सिसत्त्वकृतम् । भूभारविघ्नदिग्ग

जविश्रामसमुद्भवचान्ये ॥ अनिलो

ऽनिलेननिष्ठत क्षितीपतन्सस्त्र-

नकरोत्यन्ये । केचित्त्वदृष्टकारित

मिदमन्ये प्राहुराचार्याः ॥ गिरि

भि पुरासपक्षैर्बसुधाप्रपतकिरुत्प

तश्चिह्न । चाकम्पितापितामहमा

हामरसदसिसज्जीडम् ॥ भगवन्नाम

ममैतत्त्वयाकृतयदचलितितन्नतथा

। क्रियतेऽचलैश्चलति शक्ताहना

स्वखेदस्य । तस्या सगद्गदगिर

किञ्चित्स्फुरिताधरविनतमौषत् ।

साश्रुविलोचनमाननमवलोक्यपिता

मह प्राह ॥ मन्युहरेन्द्रधान्या

क्षिपकुलिशशैलपक्षभङ्गाय । शक्र कृ

तमित्युक्त्वामामैवीरितिचक्षुसुमती

माह ॥ किन्त्वनिलदहनसुरपति

वरुणाः सदसत्फलावबोधार्थम् ।

प्राग्द्वित्रिचतुर्भागेषुदिननिशो क

म्पयिष्यन्ति ॥ अतोविशेषोद्गच्छ्यो

वाराणांसुविचक्षते ॥

भूकर्बुदार । पु०) क्षुद्रश्रेष्ठात्तकी ।

भूकर्बुदारक । पु०) भूशैली । छोटा

लसोडा० इ० भा० ॥ भूकर्बुदा

रोमधुरः कृमिशूलापहः परम् ।

वातप्रकोपनः किञ्चित्शीतलः

स्वर्णमारक ॥

भूकल । पु० दुर्विनीताश्वे ॥

भूचर .

भूकश्यप . । पुं० वसुदेवे ॥
भूकाक । पुं० खलपकङ्के ॥ क्रीडते ॥
भीलकपोते ॥

भूकुम्भी । स्त्री० भूपाटल्याम् ॥
भूकुम्भाण्डौ । स्त्री० विदार्याम् ॥
भूकेश । पुं० शैवले ॥ बटे ॥
भूकेशा । स्त्री० राजस्थाम् ॥
भूकेशी । स्त्री० चबलज्जे ॥
भूक्षित् । पुं० सूचीरोम्णि । शूकरे ॥
भूखजूरी । स्त्री० क्षुद्रखजूर्याम् ।
भूयुक्तायाम् ॥ भूखजूरौतुमधुरा
शिशिरादाहपित्तनुत् ॥

भूगरम । न० विषे ॥
भूगर्भ । पुं० भगवति । भूर्गर्भेयस्य
भू सर्वभूताश्रयभूतागर्भवृत्तान्तर्ब
र्तिनीचस्य भूसत्तागर्भेऽस्येतिवा ॥
भवभूतिनामनि० कबौ ॥

भूगोल । पुं० ज्योतिश्शास्त्रप्रसिद्धे
भुवनकोषे ॥ भोज्य यथासर्वरसवि
नाज्य राज्य यथाराजविर्जातस्य ।
समानभालीवसुवत्तृहीनागोलानभि
ज्ञोगणकस्तथैव ॥ वादीव्याकर
ण विनैवविदुषाधृष्टब्रविष्ट सभाज
ल्पद्रल्पमति स्मरात्पटुवटुभूभ
ङ्गवक्रोक्तिभिः । ज्ञीतः सज्जपहा
समेतिगणकोगोलानभिज्ञस्तथाज्यो
तिर्वित् सदसिप्रगलभगणकप्रश्नप्रप
ञ्चोक्तिभिः ॥

भूचर चि० भूमिचारिणि ॥

भूतकृत

भूच्छाधम् । न० अधकारे ॥ भुव
क्षाया । क्षायाबाहुल्ये० इति
क्षीवता ॥

भूजन्तु । पुं० भूजने ॥
भूजम्बू । स्त्री० गोधूमे ॥ विकङ्कत
फले ॥ भूमिजम्बू ॥

भूत । पुं० दे० योनिविशेषे ॥ सच
अधोमुखोर्ध्वमुखादिपिशाचभेदोरु
द्रानुचरोवालग्रह ॥ कुमारे ॥
कृष्णचतुर्दश्याम् ॥ योगीन्द्रे ॥
शम्भोर्गणविशेषेषु । न० क्षमादौ ।
पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशेषु ॥ पि
शाचादौ ॥ जन्तौ । युक्ते ।
न्याय्ये ॥ वस्तुतत्त्वानुसरणे । चि०
उचिते ॥ प्राप्ते ॥ वित्ते ॥ ऋते
। सत्ये ॥ प्राणिनि ॥ कालविशेषे
। वृत्ते । अतीते । गते ॥ परमार्थे
॥ विद्यमानेवस्तुनि ॥ अतीतोत्पत्तिके
। जार्ते ॥ समे ॥ उत्तरपदस्यएव
भूतशब्द समार्थइतिशोब्दिका
। यथा पितृभूत । देवभूतोयमि
ति पूर्वमपिविद्यमाने ॥ भवन
धर्मिणि ॥ भाव्यते स्म । भूप्राप्तौ
। आधृषाद्वेतिणिजभाव पक्षे०
क्त ॥ भूतिरस्यास्तिवा । अर्थआ
द्यच् ॥ अभवद्वा । भुवीगत्यर्थेति
० भूतार्थेकत्तरिक्ता ॥ अर्धर्चा
दि ॥

भूतकृत । पुं० धातरि । द्रुहिणे ।

भूतचतुर्दशी

भूतानि करोति । उक्तञ् ।
 क्रिप् । तुक् ॥ रुद्रे ॥ भूतानि
 कृन्तति । छिनत्ति । कृतीकृदने
 । क्रिप् ॥ कृणोति छिनत्ति वा ।
 कृञ् । क्रिप् तुक् ॥ विष्णौ ॥
 रजोगुण समाश्रित्यविरिञ्चिरूपेण
 • भूतानि करोति इति तथा ॥
 भूतकेश । पु० तृणविशेषे । गो
 लोम्याम् । अल्पकेश्याम् ॥ भू
 तानाकेशश्च । भूत केशोऽस्य
 वा ॥
 भूतकेशी । स्त्री० भूतकेशे ॥ शेफा
 लिकायाम् ॥ नीलसि दुवा-
 री ॥
 भूतक्रान्ति । स्त्री० भूतवेशे ॥
 भूतगणः । पु० पृथिव्यादिपञ्चके ॥
 भूतानागण ॥
 भूतगन्धा । स्त्री० मुरानामनिगधद्र
 व्ये ॥
 भूतग्राम । पु० देहेन्द्रियसङ्घा
 ताकारेण परिणते पृथिव्यादिभूत
 समुदाये ॥ सच० जरायुजाण्डज
 स्वेदजोद्भिज्जमेदाच्चतुर्विधो भवति
 । भूतानां पृथिव्यादीनाग्राम ॥
 भूतघ्न । पु० भूर्जवृक्षे ॥ उष्ट्रे ॥
 लशुने । त्रि० भूतनाशके ॥
 भूतघ्नी । स्त्री० तुलस्याम् ॥ मुण्डिति
 काया ॥
 भूतचतुर्दशी । स्त्री० कार्तिककृष्णच

भूतपति

तुर्दश्याम् । यमचतुर्दश्याम् ॥
 भूतजटा । स्त्री० जटामास्याम् ॥
 गन्धमास्याम् ॥
 भूतत्वम् । न० वर्त्तमानध्व सप्रतियो
 गिसमयवृत्तित्वे ॥ बहिरिन्द्रियग्रह
 णायोग्यविशेषगुणवत्त्वे ॥ पृथिव्या
 दयस्तुजातिविशेषा ॥
 भूतदर्शनम् । न० परमार्थदर्श
 ने ॥
 भूतद्राघी । पुं० भूताङ्गुशृङ्खले ॥
 रक्तकरवीरे ॥
 भूतद्रुम । पुं० श्लेषातकवृक्षे ॥
 भूतध्रुक् । पु० भूतानामपकारके ॥
 भूतानिद्रुह्यति । दृष्ट० । सत्सृष्टि
 र्धेति क्रिप् ॥ भूतध्रुक्कोलभेत
 शम् ॥
 भूतवाची । स्त्री० भूमौ ॥ भूताना
 धात्री ।
 भूतभाय । पु० शिवे ॥ भूतानां
 नाथ ॥ भूतैर्जन्तुभिर्याच्यते ।
 तानुपतापयति । तेभ्यश्चाशास्ते । ते
 षामभीष्टमिति नाभूतनाथ ॥
 भूतनायिका । स्त्री० दुर्गायाम् ॥
 भूतनाशन । पु० श्वेतसर्पपे ॥
 सर्पपे । भक्ष्मातके ॥ न० रुद्राक्षे
 ॥ भूतान्नाशयति । यश्चदर्शने
 ल्युट् ॥
 भूतगति । पुं० महादेवे ॥ भूताना
 मति ॥

भूतयज्ञ .

भूतपत्नी । स्त्री० तुलसाम् ॥
 भूतपुष्प . । पु० श्योनाकवृक्षे ॥
 भूतपूर्णमा । स्त्री० आश्विनपूर्णमा
 याम् । शारदाम् । कीर्तिगरायाम् ॥
 भूतपूर्व । चि० अतिक्रान्ते ॥ पूर्व
 भूत । सुप्पुपेति समास । भू-
 तपूर्वचरडितिर्देशात् भूतशब्दस्य प्र-
 वृत्तिपात ॥
 भूतप्रादुर्भाव । पु० अतिक्रान्तोत्प-
 त्तौ ॥ भूतस्य प्रादुर्भाव ॥
 भूतभावन । पु० सर्वभूतपितरि ।
 ईश्वरे । भूतानि भावयति जनय-
 ति० प्रापयति वा । भवति स्थानाद्
 युच् ॥
 भूतभृत् । पु० बिण्णौ ॥ भूतानि
 विभर्त्ति धारयति० पोषयति वा० ।
 डुभृञ्० । क्तिप् । तुक् ॥
 भूतभैरव । पुं० भैरवविशेषे ॥ श्री
 तज्वरापहचूर्णविशेषे ॥ यथा । ए-
 लाजातिफलव्योषधिफलाजीरकध-
 न । सविडङ्गसितायुक्त चूर्णश्री-
 तज्वरापहमिति ॥
 भूतमात्रा । स्त्री० शब्दादिषु ॥ पृथि
 व्यादिप्रविषयेषु ॥
 भूतमात्री । स्त्री० चीडानामनिगध
 द्रव्ये ॥
 भूतयज्ञ । पुं० पञ्चमहायज्ञान्तर्ग-
 तवलिष्वेव देवकर्मणि भूतेभ्यो वलि

भूतसञ्चारिणी

हरणे ॥
 भूतयोनि । पु० परमात्मनि ॥ भू-
 तानां योनि ॥
 भूतलिका । स्त्री० पृष्ठायां ॥
 भूतवास । पु० कलिद्रुमे ॥ भूता
 नां वास । भूतानां वासोऽस्मिन्वा ॥
 भूतविक्रिया । स्त्री० अपस्माररोगे ॥
 भूतवित । पुं० लौकायतिके ॥ सच
 पृथिव्यग्ने जीवाय वसत्त्वानि० तानि-
 चत्वारि भूतानि जगत्कारणानीति
 कल्पयति ॥
 भूतविद्या । स्त्री० भूततन्त्रे ॥ यथा ।
 भूतविद्यानाम० देवासुरगन्धर्वयक्ष
 रक्ष पित्रपिशाचनागग्रहाद्युपसृ-
 ष्टचेतसा० शान्तिकर्मवलिहरणादि
 ग्रहोपशमनार्थमिति सुश्रुत ॥
 भूतवृक्ष । पु० शाखोटवृक्षे । श्योना
 कवृक्षे ॥ कलिबृक्षे ॥
 भूतवृक्षक । पु० शाखोटे ॥ बहुवार
 के लसोडा० इ० भा० ॥
 भूतवेशी । स्त्री० श्वेतशेषालिकायाम्
 श्वेतसुरसयाम् । श्वेतन्यबारी०
 इ० भा० ॥ भूतानि विधन्ति । वि-
 श्वप्रवेशने । कर्मस्थान् ॥
 भूतब्रह्मा । पु० देवले ।
 भूतसञ्चार । पु० भूतोन्मादरोगे ।
 भूतक्रान्तौ । ग्रहागमे ॥
 भूतसञ्चारिणी । स्त्री० कृष्णचतुर्द-
 श्याम् ॥

भूतात्मा

भूतसञ्चारी । पु० दावानलै ॥
 भूतसर्ग । पु० भूतमृष्टी । देवामुरभे
 देनभूतानामृष्टी ॥ यथा । ब्रह्मा
 प्रजापतीयस्त्रसौम्येन्द्रस्तथैव च ।
 भान्धर्वीर्धैर्यकौर्वेरोरक्ष , पैशाचमा
 मुषा , ॥ स्थावर पाशवीमार्ग
 सार्प शाकुनिकस्तथा । चतुर्दशवि
 धोऽप्येवभूतसर्ग प्रकीर्तित ॥
 भूतसार । पु० श्योनाकप्रभेदे ॥
 भूतसूट । पु० ब्रह्मणि ॥
 भूतहन्त्री । स्त्री० बंध्याकर्कोटक्याम् ।
 नीलदूर्वायाम् ॥
 भूतहर । पु० गुग्गुली ॥
 भूतहारि न० देवदारुणि ॥
 भूता । स्त्री० कृष्णचतुर्दश्याम् ॥ य
 था । स्कान्दे । ब्रह्माण्डोदरमध्ये
 तुयानितीर्यानि सन्ति वै । पूजिता
 निभवन्तोऽहभूतायापारथेक्यते ॥ अ
 पिच । शिवरात्रिर्नभूताकामवि
 हाविवर्जयेत् ॥
 भूताङ्गुश । पु० गौ० दे० खनाम्ना
 प्रसिद्धे वृक्षे । चबके । गृहाङ्गुये ॥
 भूताङ्गुशस्तीव्रगन्धः कटुरुष्णस्त
 थोत्कटः । भूतगृहादिदोषघ्न क
 फवातनिकृन्तन . ॥
 भूतात्मा । पु० देहेषुथिव्यादिभूता-
 रश्मत्वात् ॥ भूतान्येवात्मास्वभावो
 यम्यस ॥ परमैष्ठिनि । दृष्टिणे
 हिरण्यगर्भे ॥ भूतानां व्यष्टिप्राची

भूताविष्ट

नामात्मानिवन्नासमष्टिप्राधित्वा-
 त् ॥ इति ॥ सदाशिवे ॥ जीवात्म
 नि ॥ विष्णौ ॥ भूतानांप्राणिनामा
 क्तामन्तर्यामी ॥
 भूतादि । पु० सर्वजगत्कारणे । ता
 मसाङ्गद्वारे ॥ भूतानामादि ॥ प
 रमेश्वरे ॥ भूतानां भवनधर्मकाणां
 मुत्पत्तिमतासर्वेषामादि कारण
 कर्तुं पादानोभयात्मकमिति यावत् ॥
 भूतादिमर्ग पु० भौतिकसर्ग ॥ भू-
 तादे सर्ग . ॥
 भूतारि । न० हिङ्गुनि ॥
 भूतात्त । त्रि० भूताविष्ट ॥ भूतेन
 ऋतोदीप्त । ऋतेचतृतीयासमास
 इति वृद्धि ॥ भूतेन चार्त्तावा ॥
 भूतार्थ । पु० सिद्धान्ते ॥
 भूतार्थवाद । प० प्रमाणान्तरविरो
 धस्तुतिरहितार्थबोधकेवेदवाक्ये ॥
 यथा । इन्द्रोऽवचायवचमुदयच्छदि
 त्वादि ॥
 भूताली । स्त्री० भूपाटल्याम् ॥ मुष
 ल्याम् ॥
 भूतावास । पु० विभीतकी । वड्डिडा०
 इ० भा० ॥ भूतानामावास' ॥ आ
 काशाद्याग्रये० वासुदेवे ॥ भूतान्या
 भिसुख्येन वसन्त्येव ॥ वसन्ति स्वयि
 भूतानि भूतावासस्ततोमवान् । इ
 ति हरिवच ॥ काये ॥
 भूताविष्ट . । त्रि० पिशाचघर्षी ॥ भू

भूतणम्

ताक्रान्ते । भूतादिनारोगयस्ते ॥
भूताविश्र । पुं० आविशे । भूतस-
ञ्चारै ॥

भूति । स्त्री० भस्मनि । सम्पत्तौ ॥
हस्तिशृङ्गारे ॥ मासपाकविशेषे ॥
उत्पाते ॥ शिवस्याणिमाद्यष्टविधै-
श्वर्ये । अणिनामहिमाचैवलधिमा
भरिमातया । प्राप्ति प्राकान्धमौशि
त्ववशित्वचाष्टभूतय ॥ शम्भुधृ
तभस्मनि ॥ भूतये ॥ उत्पत्तौ । जा
तौ ॥ वृद्धिनामौषधे ॥ रोहिषद्वये ॥
विभूतौ ॥ भवनम् ॥ भूति । स्त्रिया
क्तिन् ॥ भवत्यनया । क्तिञ्चा ॥
भूतिक । पुं० यवान्यामौषधौ ॥ न०
कट्फलौषधौ । घनसारे ॥ भूनि
स्त्रे ॥ भूस्तृणे ॥ भवति । भू० ।
क्तिचत्तौचसञ्ज्ञायामिति० क्तिच् ।
सञ्ज्ञायांकन् ॥

भूतिकाम । पुं० ऐश्वर्याभिलाषि
णि ॥

भूतिकील । पुं० भूखाते ॥
भूतिगर्भ । पुं० भवभूतिकर्तु ॥
भूतिनिधानम् । न० धनिष्ठानचचे ॥
भूतिमान् । वि० ऐश्वर्ययुक्ते ॥
भूतिकम् । न० भूनिस्त्रे ॥ यवान्या
म् । कपूरे ॥ भूस्तृणे ॥ द्रव्ये ॥
भूतणम् । न० रात्र्यद्वये । रात्र्यखेडे
। रोहिषे ॥ प० रोहिषे । भूति-
के । मालाद्वये । सुगन्धरोहिषे ॥ इ०

भूत्र

परिमलद्वगनि० इ० आन्ध्रभाषाप्र
सिद्धे ॥ भूत्रकटुकतिक्ततीक्ष्णी
णा रोचनलघु । विदाहिदीपनरुघ्न
मनेत्यमुखशोधनम् ॥ बह्व्यवहुवि
ट्कञ्चपित्तरक्तप्रदूषणम् । भुव-
स्तृणम् ॥

भूतेश । पुं० शिवे । सर्वभूतनिगन्तारि
॥ भूतानामप्रमवादीनां बालप्रहाया
प्रायिनाबाईश ॥

भूतमम् । न० स्वर्णे ॥ भुविउत्तमम् ॥
भूद्रोभवा । स्त्री० आखुकर्णाम् ॥
भूदार । पुं० वराहे । सूकरे ॥ भुव
न्दारवति । दृ० कर्मण्यण् ॥
भूदेव । पुं० ब्राह्मणे । ब्राह्मणोजङ्ग
मामूर्त्ति श्रीविष्णो । परमात्म-
न । अतएवहि विख्याताभूदेवा-
स्तेमहास्ते । भुव भुविवादे-
व ॥

भूधन । पुं० रात्रि ॥ कृषीबले ॥
भूधर । पुं० पर्वते । महीधरे ॥ धरति
धृज पचाद्यच् । भुबोधर । य
न्त्रविशेषे ॥ यथा । जलकच्छपपाता
लदीलाभूधरबालुका । वकाद्या
यन्त्रभेदा स्फुरिति शब्दचन्द्रिका ॥
भूधात्री । स्त्री० भूम्यामलक्याम् ॥
भूधात्रीवातकृततिक्ताकषायामधु
राहिमा । पिपासाकासपित्तासृक्
कफपाण्डुक्षतापहा ॥

भूत्र । पुं० पर्वते ॥ भुवन्धरति । धृ-

भूपाटली

जु० । मूलविभुजादिखात्क ।
भूनाग । पु० उपरसविशेषे । चिति
नागे ॥

भूनिम्ब । पु० क्षुपविशेषे । किरातति
क्ते । चिरायता० इ० भा० ॥ भुवोनि
म्बइव ॥

भूनीप । पु० भूमिकदम्बे । भृङ्गव
क्षमे । लघुपुष्पे । चिकदम्बा । क
टूणाश्चवृष्ट्यादोषहरादिमा । कषा
यतिक्ता । पित्तघ्नावीर्यवृद्धिकरा
पराः ॥

भूनेता पुं० राज्ञि । भुवोनेतानायक ॥
भूपः । पुं० राजनि ॥ भुवपाति । पा
रक्षणे । आतोनुपेतिक । १६ स
ख्यायाम् ॥

भूपति । पुं० नृपे । राज्ञि ॥ भू
पुत्रीयस्यपत्नीसतुभवतिकथ भूपती
रामचन्द्र । इतिरामायणे कीकथी
वाक्यम् ॥ भुव । पति ॥ ऋष
भीषधे ॥

भूपद । पुं० वृक्षे ॥ भुविपदानियस्य ॥
भूपदी । स्त्री० मल्लिकायाम् । वेलौ०
इ० भा० ॥ भुविपदमस्या । गौरादि ॥
भूपलाश । पु० वृक्षविशेषे । विशाली
इ० गौ० दे० भा० ॥ भुव । पला-
श ॥

भूपाटला । स्त्री० भूपाटल्याम् ॥

भूपाटली । स्त्री० भूकुम्भ्याम् । रक्तपु
ष्पिकायाम् ॥ भुव पाटली ॥

भूमा

भपाल । पुं० राज्ञि ॥ भुवपालयति
। पालरक्षणे । कर्मस्यण् ॥ यथा ।
राज्यपालयतेनित्य सत्यधर्मपराय
ण । निर्जित्यपरसेन्यानिक्षितिधर्म
णपालयेत् ॥

भूपुत्री । स्त्री० सीतायाम् ॥ भुव पु
त्री ॥

भूपेष्ट । पु० राजादनौष्ठे ॥

भूवदरी । स्त्री० लघुवदर्याम् । क्षिति
वदर्याम् । ऋडवेरी० इ० भा० ॥

भूमर्त्ता । पुं० नृपे ॥ भुवोभर्त्ता । पत्य
र्यभर्त्तृशब्दस्ययाजकादिखात् । याज
कादिभिश्चेतिसमास । तेन० अ
पांस्तृष्टा० वक्षस्यभर्त्तेतिवत् । तज
काभ्याकर्त्तरीति० नसमासनिषेध ॥

भूमृक् । पु० राज्ञि ॥ भुवभुनक्तिपाल
यति । भुज० । क्षिप् ॥

भूमृत् । पु० चट्टी । गोत्रे । गिरौ ॥
महीपतौ ॥ भुवविभर्त्ता । लुभृज्०
। क्षिप् तुक् ॥

भूमा । पु० बहुत्व ॥ भूमामहान्नि
रतिशयवृद्धितिपर्याया । इतिभा
ष्यम् । सकलसासारिकव्यञ्जाराभा
राभावोपलक्षितेतत्त्वे । ब्रह्मणि ॥
यच्चनान्यद्विधानातिनान्यद्व्यञ्जशृणो
तिव । नान्यत्पश्यतियस्मिन्वैस
भूमाप्रोच्यतेऽश्रुतौ ॥ योभूमासीऽमृ
त प्रोक्त सुखनाल्येविचोरय-
वहीर्भाव । पृथ्वादित्वादिमनिच-

भूमि

। वहीर्लोपोभूचवहो । त्रि० बहु
त्वविशिष्टे ॥

भूमय त्रि० मृदात्मके । भूमिमये
भूमयौ । स्त्री० सूर्यपत्न्याम् ॥ द्याया
याम् ॥

भूमि । स्त्री० स्थानमात्रे वसुन्धरायाम्
। क्षितौ । अचलायाम् । रसाया
म् । स्थिरायाम् ॥ विष्णुभूमिस-
म्पूज्योवाच । सर्वाधाराभवशुभेस-
र्वे सम्पूजितासुखम् । मुनिभि-
र्मनुभिर्देवै सिद्धैश्चदानवादिभि ॥
अम्बुवाचीत्यागदिनेगृहारम्भेप्रवेश-
ने । बापीतडागारम्भेचगृहचकृषि-
कर्मणि । तवपूजाकरिष्यन्तिमहरेण
सुरादय । मूढायेनकरिष्यन्तिथा-
स्यन्तिनरकवते । इति ॥ अम्बुवा-
चीत्यागदिनेगृहारम्भेप्रवेशने । तन्नि-
र्गदिनेतवपूजाकरिष्यन्तीत्यन्वयः ॥
अष्टा गुणामहोभारते मोक्षधर्मे
यथा । भूमेस्थैर्यङ्गुलत्वञ्चकाठिन्य-
प्रसवार्थता । गन्धोगुरुत्व शक्तिश्चस-
ङ्घात स्थापनाधृति ॥ इति ॥
अस्यार्थः । स्थैर्यमचाञ्चल्यम् १ ।
गुरुत्व प्रतनप्रतियोगीगुण २ । का-
ठिन्यम् ३ । प्रसवार्थता । धान्या-
द्युत्पत्तिस्तदर्थता ४ । गन्धः ५ ।
गुरुत्व पिण्डपुष्टि ६ । शक्तिः ग-
न्धग्रहणसामर्थ्यम् ७ सङ्घातः ।
स्निष्टावयवत्वम् ८ । स्थापनाः मनु-

भूमिका

ध्याद्याश्रयत्वम् ९ । धृतिः पाञ्च-
भौतिकमनसियोधृत्य श १० । इ-
ति ॥ षष्टिवर्षसहस्राणिस्वर्गेतिष्ठति
भूमिद । उच्छेत्ताचानुमन्ताचता-
वन्तिनरकवसेत् ॥ योगिनामवस्था-
विशेषे ॥ यथा । निरुद्धचेतसिपुरा-
सविकल्पसमाधिना । निर्विकल्प-
समाधिस्तुभवेदत्रचिभूमिक ॥ व्यु-
त्तिष्ठतेस्ततस्त्वाद्ये द्वितीयेपरबोधित ।
अन्ते व्युत्तिष्ठतेनैवसदाभवतितन्म-
य ॥ एवप्राग्भूमिसिद्धावप्युत्तरो-
त्तरभूमये । विधेयाभगवत्कृतिस्तावि-
नासानसिध्यति ॥ भवन्त्यस्याभूता-
नि । भूस्तत्तायाम् । भुवः किदि-
ति० मि ॥

भूमिकदम्बः । पु० कदम्बविशेषे । भू-
नीपे । भूमिजे । लघुपत्रे । वृत्तपु-
ष्पे । विषघ्ने ॥

भूमिकान्दली । स्त्री० कन्दल्याम् । द्रो-
णपण्याम् ॥

भूमिका । स्त्री० रचनायाम् ॥ विशान्त-
रपरिग्रहे । रूपान्तरस्त्रीकारे यथा ।
हृद्देमचन्द्रः । पात्राणिनाड्येऽधि-
कृतास्ततश्चेशास्तुभूमिका । इ-
ति ॥ ज्ञानिनामवस्थाविशेषे ॥
यथाहुः । ज्ञानभूमिः श्रमेच्छा-
स्थाप्रथमासमुदाहृता । विचारणा-
द्वितीयास्यात् तृतीयातनुमानसा ।
सत्त्वामत्तिश्चतुर्थीस्या ततोऽससक्तिः

भूमिका

नामिका ॥ पदार्थभावनपक्षीसप्तमौ
तुयर्गामृतेति भूमिकानामचित्त
स्यावस्थाविशेषः । अत्रभूमिकाचित्त
यत्रक्षविद्यासाधनमेव । नतुवक्षवि
द्याकोटावन्तर्भाव । भेदसत्यत्व
बुद्धिरुक्तत्वात् । यच्चतुर्थभूमि-
काप्राप्त सत्रक्षत्रिदित्युच्यते । पञ्च
मभूमिनिर्विकल्पातदातस्या स्व
यमेवव्युत्तिष्ठति । सोयस्मानौवक्ष-
विद्वर षष्ठभूमौपार्श्वस्थबोधितो
व्युत्तिष्ठति । सोयत्रक्षविद्वरीयान् ।
तदेतन्मिद्वयमुषुमिरितिचाभिधी
यते ॥ असम्प्रज्ञातप्रतिपादकानि
योगशास्त्राणिसप्तभूमिकाप्राप्ते यो
गिन्येवपथ्यवस्यन्ति । सोयमौदृशो
योगोव्युत्थानरहितोनिर्विकल्पक
समाधित्य परमवृत्त सप्तमभू-
मौवक्षविद्वरिष्ठइतिचोच्यते ॥ इति
॥ भूमिकापञ्चकमप्याहुः । यथा ।
क्षिप्त मूढंविक्षिप्तमेकाग्र निरुद्धमि-
ति ॥ तत्र । आसुरसम्प्रलोकशास्त्र
देहवासनामुवर्त्तमानचित्त क्षिप्त-
भूमिकानिन्द्रातन्द्रादियस्त चित्त
मूढभूमिका कदाचिदध्यानयुक्त
चित्त क्षिप्ताद्विशिष्टतयाविक्षिप्तभू-
मिका । तत्रक्षिप्तमूढयोः समाधि
स्वयङ्मैवनास्ति । विक्षिप्तेतुसमाधि
स्वयङ्मैवतदितरत्भूमिकाद्वयसमा-
धि ॥ एकाग्रमनसिसद्गतमर्थप्र-

भूमिगुणानु

द्योतयति । ज्ञेशानुद्दिशति । क
र्मावस्थानानिश्चययति । निरोधम
भिमुखीकरोति । इतिसम्प्रज्ञातो
योग एकाग्रभूमिका । सर्ववृत्ति-
निरोधरूपासम्प्रज्ञातसमाधि ।
निरुद्धभूमिकेति ॥
भूमिकाप्राप्तौ । स्त्री । लताविशेष ।
विदार्याम् ॥
भूमिखर्जूरिका । स्त्री । पुद्गलखर्जूर्याम्
॥ भूमिखर्जूरिकास्त्रीदुरारोहान्
दुष्कृदा । अयस्कम्भफलाकाककर्क-
टोखादुमस्तका । पिण्डखर्जूरिका
त्वन्यासादेशिपश्चिमेभवेत् ॥
भूमिखर्जूरी । स्त्री । भूमिखर्जूरिका-
याम् ॥
भूमिगृहम् । न । वृहत्तनाग्रहे ॥
भूमिचम्पक । पुं । पुष्पवृक्षविशेष ।
ताम्रपुष्पे । सन्धिवन्धे । द्रुव-
णे भृङ्गचैपा । इ । भा । ॥ भू-
म्या । इ । भा । ॥ अस्यमूलव्रणपा
ककारकम् ॥
भूमिच्छत्रम् । न । शिलीमुखे ॥
भूमिज । पुं । नरकासुरे । अकार-
के । कुजे । भौमे । भूमिकदम्बे ।
मनुष्ये ॥ न । गौरमुख्ये ॥ भूमे-
र्मसौवाजात । जनी । ॥ ॥
भूमिगुणानु । स्त्री । आशापुरसम्भ-
वे । दैन्यमेदजे । महिषासुर सम्भ-
वे । आशापुरीगुणानु । इ । भा ॥

भूमिपुत्र

तिक्तोसीकटुरुष्णश्च कफवातहरस्त
था । उमाप्रियश्चभूतघ्नोमेध्य सौ
रभ्यदायक ॥

भूमिजम्बू । स्त्री० भूमिजम्बूका
याम् । नादेय्याम् ॥ भूमेर्जम्बू ॥
भूमिजम्बूका । स्त्री० क्षुद्रजम्बूकाम् ।
नादेय्याम् ॥ ह्रस्वत्वात्स्वार्थेकम् ॥
यद्वा भूमिलम्नाजम्बूका । शाकपा
र्थिवादि । भूमिलम्नपत्रत्वात् ॥
भूमिजम्बू । स्त्री० क्षुद्रजम्बूकाम् । ह्र
स्वफलायाम् । भ्रमरेष्टायाम् ।
पिकभक्ष्यायाम् । काष्ठजम्बूकाम् ॥
भूमिजा । स्त्री० जनकात्मजायाम् ।
सीतादेय्याम् ॥ भूमेर्जाता । जनी०
। ड । टाप् ॥

भूमिजोवी । स्त्री० विशि ॥
भूमिदानम् । न० दानोत्तमे ॥ यथा ।
इक्षुभिः सन्तताभूमियवगोधूम
शालिनीम् । ददातिवेदविदुषेसन
भूयोभिजायते ॥ भूमिदानात्पर
दान नभूतनभविष्यतीति ॥

भूमिदेव । पु० ब्राह्मणे । भूदेवे ॥
भूमेर्भूमौवादेव ॥

भूमिप । पु० राजनि ॥

भूमिपक्ष । पु० वाताश्वे ॥

भूमिपिशाच । पुं० तालवृक्षे ॥

भूमिपिशाची । स्त्री० माधवीलताया
म् ॥

भूमिपुत्र । पु० चारे । मङ्गले ॥ भू

भूमिरुह

मे पुत्र

भूमिमण्ड । पु० अष्टपादिकायाम्
। मदनमाली० हापरमाली० इ०
गौ० दे० भा० ॥

भूमिमण्डपभूषणा । स्त्री० माधवील
तायाम् । अतिमुक्ते । पुण्ड्रके ॥

भूमिमान् । वि० भूमिविशिष्टे ।
यवादित्वाद्वा न ॥

भूमिरक्षक । पु० वाताश्वे ॥

भूमिलाम् । पु० मृत्त्यू ॥ भूमेर्लामो
येन ॥ भूमिप्राप्तौ ॥

भूमिलेपनम् । न० गोमये ॥ भूमेर्लेप
नंवेन ॥ भूमेर्लेपे ॥

भूमिवर्धन । पु० न० शवे ।

भूमिसम्भवा । स्त्री० सीतायाम् ॥

भूमिसुत । पु० मङ्गलयज्ञे । नरका
सुरे । भूमे सुत ।

भूमिसुता । स्त्री० जानक्याम् ॥

भूमिस्पृक् । पुं० मानवे ॥ वैश्ये ॥

चौरविशेषे ॥ अन्ये ॥ खड्गे ॥ भूमिं
स्पृशति । स्पृशस्पर्शने । स्पृशोऽ
नुदकेक्तिन् ॥

भूमी । स्त्री० भूमौ । क्षितौ ॥ भूति
। भू० भुव क्तिदितिभिः । क्तिदि
कारादक्तिनङ्गति० ङीप् ॥

भूमिन्द्र । पु० नृपे । राजनि ॥

भूमिरुह । पु० वृक्षे ॥ यथा । दीर्घा
स्तापयुतायथाविरहिणीश्वासास्तथा
वासरायामिन्यसपलायथाकुलवधू

भूयिष्ठ

दृष्टि सरोषाप्रिये । क्रायावाक्छा
तमानवोढवनिताषाणीवभूमौरुहा
निप्यन्दा मुचिराद्ययामिलितयो
र्यूनोर्मिथोदृष्टय ॥

भूमौसह । पु० द्रुमान्तरे । द्वारदा
तौ ॥ भूमौसहस्तुगिशिरोरक्तपित्त
प्रसादन ॥

भूम्यामलकी । स्त्री० क्षुपविशेषे । बहु
पुष्प्याम् । जडायां । अथ्यगुह्याया
म् । तामलक्याम् । भूङ्ग्यामला
ङ्ग० भा० ॥

भूम्यामली । स्त्री० तमाल्याम् । चा
रुध्याम् । भूम्यामलक्याम् । भुङ्ग्या
मलाङ्ग० गौ० दे० भा० ॥ अरुनेली०
ङ्ग० भा० ॥

भूम्याहुल्यम् । न० कुष्ठकीतौ । क्षुपे
। मार्कण्डेयी । महौषधे । भुजित
खड्ग० । ङ्ग० भा० ॥

भूय । अ० अधिकारे । पुनरर्थे ॥
भूयान् । त्रि० बहुतरि । प्रचुरे ॥ अ-
परिमितमहिमनि ॥ अयमनयोर
तिशयेनबहु । द्विवचनविभक्त्योप
पदेतरवीयसुनाविति० वृत्तसुन् । व
होलीपोभूचबहो ॥ स्त्री० भूयसौ
अतिमहत्याम् । ङीप् ॥

भूयिष्ठ । त्रि० प्रचुरे । बहुतमे ॥ अ
यमेषामतिशयेनबहु । अतिशोयने
दृष्टन् । दृष्टस्ययिष्टचेति० बहो पर
स्येष्टस्यलोप० यिङागमस्य० बहो

भूमिस्त्री

स्थानेभूरादेशश्च ॥

भूयुक्ता । स्त्री० भूमिखर्जूर्याम् ॥

भूयोभूय । बारवारमर्थे ॥ यथा । भू
योभूयोभाविनोभूमिपालान्नत्वान
त्वायाचतेरामचन्द्र । सामान्योयं
धर्मसेतुनृपाणां कालिकालेपालनी
योभवन्निरिति ॥

भू० । अ० रेफान्तमव्ययम् । भूर्लीके ।
भूरि । पु० वासुदेवे । इरे ॥ परमे
ष्ठिनि ॥ न० सुवर्णे । त्रि० प्राक्ये
। प्रचुरे ॥ भवति० भूयतीवा । भूस
तायाम् । प्राप्तीवा । अदिशदिभूश
भिभ्य क्तिन् ॥

भूरिगन्वा । स्त्री० पुराणामनिगन्वद्र-
व्ये । गन्वाव्यायां ॥

भूरिगम० । पु० खरे । गर्दभे ॥

भूरिदावा । पु० वाहुदातरि ॥

भूरिपत्र । पु० उखवालतृणे ॥

भूरिपलितदा । स्त्री० पाण्डुरकल्या
म् ॥

भूरिपुष्पा । स्त्री० शतपुष्पायाम् ॥

भूरिप्रेमा । पुं० अक्रवाके ॥

भूरिफेना । स्त्री० सप्तलायाम् । च
र्माकषीषधौ । भूरय फेनाय-
स्या ॥

भूरिवला । स्त्री० अतिवलायाम् ॥

भूरिवलसामर्थ्ययस्याम् ॥

भूरिभाग । त्रि० महद्भाग्ये ॥

भूरिमल्ली । स्त्री० अम्बुष्टायाम् ॥

भूर्जकरहक

भूरिमाय । पु० शृगाले ॥ भूरयो
मायायस्य ॥

भूरिरस । पु० दूक्षौ ॥ ॥

भूरिश । अ० बहुशब्दार्थे । वक्ष्यार्थे
स्वस्कारकादन्यतरस्याम् ॥

भूरिश्रवा । पु० चन्द्रवशीयसोमदत्त
पुत्रे ॥ त्रि० बहुयशोविशिष्टे । भू
रिप्रचुरश्वीयशोयस्यस ॥

भूरुण्डी । स्त्री० श्रीहस्तिन्याम् । हस्ति
कर्णपत्रायाम् ॥ शाकविशेषवृत्ति-
स्वामौ । भुवरुण्डयति० आच्छाद-
यति । रुटिलुटिस्ते यकरणे० इत्य-
त्र० साधवीयायावृत्तौ० रुडिलुडौ
त्यपरे० वृत्तिपाठान्तरमुपन्यस्तम् ।
कर्मण्यण् ॥

भूरुट् । त्रि० भूरुह ॥ भुविरोहयति ।
रुहजन्मनिप्रादुर्भावे । क्तिप् ॥

भूरुह । पु० वृक्षे ॥ रोहति । रुह-
० । इगुपधेतिक । भुविरोह स-
प्तमौसमास ॥

भूर्ज । पु० मृदुत्वचि । मृतघ्ने ।
रक्षापत्रे । भोजनपत्र इतिभाषा
भूर्जोभूतयहस्येष्मकर्णरुक्पित्त-
क्षजित् । कषायोराक्षसघ्नश्चमेदोवि-
षहर पर ॥ जर्जनमूर्ज ज
र्जवलप्राणनयो । वज् । भू
जर्जोऽस्य ॥

भूर्जकरहक । पु० सङ्गरजात्यन्त-
रे । ब्राह्मब्राह्मणात्सवर्णायामुत्प-

भूशय

ने । आवन्त्ये ॥

भूर्जपत्र । पु०) खनाम्नाप्रसि-
भूर्जपत्रक । पु०) द्वे । मृदुत्वचि ॥

भूर्जि । स्त्री० भूमौ । पृथिव्याम् ।
मरुभूमौ ॥ विभक्ति । डुभृज्० ।
घृणिपृष्णिपाणि चूर्णिभूर्णीति० वि
भर्तेरुत्व निप्रत्ययश्च ॥

भूर्लोक । पु० अन्तरीक्षादधोलोके ।
सप्तद्वीपसमुद्रसन्निवेशविशेषे ॥ पृ-
थिव्याम् । मर्त्यलोके ॥ अखलक्ष-
णं । यथा । पादगम्यश्चयत्किञ्चित्
वस्त्वस्तिपृथिवीमयम् । सभूर्लोक
समाख्यातोविस्तारोऽस्यमयोदित ॥
इ० वि० पु० २ अश्वे ५ अध्याय ।
विस्तारोमयोदितइति । सर्वतो लो
कालोकावधि पञ्चविंशतिकोटि
प्रमाण ॥ भू सन्नकोलोक ॥

भूलग्ना । स्त्री० शङ्खपुष्प्याम् ॥

भूलता । स्त्री० किञ्चुलुके ॥

भूवायु । पु० आवहाभिधेयवने । भूमेर्व
हिर्वाद्दशयोजनान्यस्यस्थानमन्त्राखुद
विद्युदादयश्चरन्तीतिशिरोमणि ॥

भूशय । पु० नकुलगोधादौ ॥ वि-
ष्णौ ॥ लङ्काप्रतिमार्गान्वेषणकुर्वन्
समुद्र प्रतिव्रताचरणायतदुपकण्ठे
भूमौशितेदाशरथिरूपेणेतिभूशय ।
अधिकरणेशितेरित्यच्प्रत्यय ॥ त
थाचरामायणम् । तत , सागरवे-
लायादर्भानास्तौर्यराघव । अञ्ज-

भूषित

लिप्राङ्मुख कृत्वाप्रतिशिष्ये मही
दधेरिति ॥

भूषिलु । पु० भूकर्तुदारे ॥

भूषणम् । न० अलङ्कारे ॥ तद्वारणफलयथा

भूषणभूषयेदङ्ग यथाभोग्यविधान-
त । शुविर्सौभाग्यसन्तोषदायक

काञ्चनस्मृतम् ॥ ग्रहदृष्टिहरपुष्टि
करदु खप्रणाशनम् । पापदौर्भा

ग्यशमनरत्नाभरणधारणम् ॥ मायि
क्य तरणे सुजात्यममलमुक्ताफलं

शीतगोमर्चयेत्यथविद्रुमोनिगदि-
त ० सौम्यस्वगारुत्मतम । देव्य

स्यचपुष्परागमसुराचार्यस्ववज्र शने
नीलनिर्मलमन्ययोस्त्रगदितेगोमेद-

वैदृष्यंके ॥ वास । स्रगन्वरत्नानां
धारण प्रीतिवर्द्धनम् । रक्षोघ्नमर्थ

मोजस्य सौभाग्यकरमुत्तमम् ॥ भू-
ष्यते ऽनेन । भूषअलङ्कारे । ल्यु-

ट् ॥ भूषयतिवा । ऋधमण्डार्थे
भ्यश्चेतिभूषेर्युच् ॥ यलोनांभूषणज्ञा

नसन्तोषोद्दिष्टिजन्मनाम् । उद्यम
शत्रुहननभूषणभूतिमिच्छतामिति

पारिभाषिकम् ॥

भूषा । स्त्री० अलङ्क्रियायाम् । अलङ्का
रसाध्यशोभायाम् ॥ भूषणम् । शुरो

सहलङ्कृत्यः ॥

भूषित । वि० अलङ्कृते । मण्डिते ॥

भूष्यतेस्म । भूष० । क्तः । कृट् ॥

भूमावुषिते ॥ भुविउषित । स्थित

भूकुस

भूपिता । स्त्री० अलङ्कारैरलङ्कृतायाम्
। मण्डितायाम् ॥ टाप् ॥

भूष्ण । वि० भविष्यी । भवनशील
। भू० । ग्लानिस्थसम्पत्त, ० चाद्

भुव । कृडितिचेत्यङ्गकारप्रत्यय पा
दगुणाभाव ॥

भूसुत । पु० भौमे । मङ्गलग्रहे ॥ न
रकासुरे ॥

भूसुता । स्त्री० सीतायाम् । जानक्या
म् ॥

भूसुर । पु० ब्राह्मणे ॥

भूसृणम् । न० भूदृण्य ॥ अथपय
यागुणाद्ययथा । शुद्धवीजसुभूती

कसुगन्ध गोमयप्रियम् । भूसृणन्तु
भवेच्छ्रवामालाढयकमित्यपि ॥ भू-

सृणकटुकतित्त तीक्ष्णोष्ण रोचन
लघु । विदाहिदीपनंरुचमनेत्य मु

खशीधनम् ॥ अथप्य बहुविट्कञ्च
पितरक्तप्रदूषणम् ॥ कृति ॥ भुव

दृणम् । पारस्करादित्वात्सुट् ॥
मालवदेशप्रसिद्धे ० शाकविशेषे ॥

भूसृक् । पुं० मर्त्ये । पञ्चजने । मनु
ष्ये ॥ भुवसृशति । सृश० । क्तिन् ।

भूसर्ग । पुं० सुरपर्वते । सुमेरौ ॥
भून्वामी । पु० भूपती ॥ भुवः स्वा-

मी ॥

भूकुसः । पुं० स्त्रीविशधरमर्त्यके ।

भूकुसी ॥ पटपुटेतिदण्डकोक्तभा
षणार्थकुसिधातोश्चुदादिष्यन्तात् ०

भृगुकच्छ

एरच । भृवाकुसोभाषणमस्य ।
पृषोदरादि ॥

भृकुटि । स्त्री० भृकुश्याम् । क्रोधादि
नाभृव कौटिल्ये ॥ कुटकौटिल्ये ।
इगुपधात्किदिति० इन् । भृवो
कुटि । पृषोदरादित्वातक्तका
र ॥

भृकुटी । स्त्री० भृकौटिल्ये । क्रोधा
दिनाललाटसङ्कोचने ॥ कुट० ।
इगुपधादिति० इन् । कृदिकारा
दितिडीप् । पृषोदरादित्वाद्
क्तकार ॥

भृगु । पु० ब्रह्मणस्त्वचोजातेमह
र्षिविशिषे । महर्षीणां भृगुरहमि
ति भगवद्वचनाद् भगवद्विभूतौ । म
नुपुत्रे ॥ वक्त्रे सानये ॥ अग्नेर्भृष्टा
द्रेतसत्पन्नत्वात् भृगु ॥ हरे
। शिवे ॥ शुक्राचार्ये ॥ यमदम्नौ
॥ सानौ । निरवलम्बनपर्वतपा
श्वे । यस्मात्पतने ऽवलम्बनक्रि
याविशिषोनास्ति । तस्यपर्यायौ ।
प्रपात । अतट । इति ॥ भृज्ज
ति० तपसा० भृज्यते वा । भस्ज
पाके । प्रथिम्नदिभस्जासम्प्रसार
ण सलोपश्चेति० भस्जे कुप्रत्य
य० सम्प्रसारण भस्जे सलोप
श्च न्यङ्कादित्वात्कुत्वम् ।

भृगुकच्छ । पु० शककारकवलेजं
नमस्थानपत्तनेविशिषे ॥

भृङ्गरज

भृगुतुङ्गम् । न० तीर्थविशिषे ॥
भृगुपति । पु० परशुरामे ॥
भृगुप्रसवण । पु० हिमवत पा
दे ॥

भृगुभवा । स्त्री० भाग्याम् ॥
भृगुषट्क । पु० योगविशिषे ॥
लग्नान्पृष्टोभवेच्छुक्तीभृगुषट्क
इतीरित

भृगुसुत । पु० शुक्रयज्ञे ॥
भृगूणापति । पु० परशुरामे ॥
भृङ्ग । पु० भमरे । सधुव्रते ।
भृङ्गराजे ॥ धूम्याटे । कलिङ्गप
क्षिणि । फिङ्गा० इ० गौ० दे०
भा० भृङ्गद्ववक्तृणात्त्वात्० भृङ्ग
॥ षिङ्गे ॥ न० गुडत्वचि । त्वक्
पत्रे ॥ अभके ॥ विभक्ति । डुभृ
ज् । भृज्ज किन्नुट्चेति० ग
न् ॥

भृङ्गक । पु० राजवासनपक्षिणि ॥
भृङ्गजम् । न० अगुरुणि ॥
भृङ्गजा । स्त्री० भाग्याम् ॥
भृङ्गपर्णिका । स्त्री० सूक्ष्मैलाया
म् ॥

भृङ्गप्रिया । स्त्री० वासन्याम् ।
माधवीलतायाम् ॥ भृङ्गाणाप्रिये
व ॥

भृङ्गमूलिका । स्त्री० भमरच्छल्याम्
लतायाम् ॥

भृङ्गरज । पु० भृङ्गराजे ॥ भृङ्गद्व

भृङ्गरील

रजोऽस्य ॥

भृङ्गरजा । पु० भृङ्गराज ॥ भृङ्ग
द्वरजोऽस्य ॥भृङ्गराज । पु० मार्कवे । कुन्तल
वर्धने । केशरञ्जन । भगरा० इ०
भा० ॥ भृङ्गराज कटुसिक्तो
रुक्षीणा कफवातनुत् । केश्यस्
त्वच्य । कृमिश्वासकासशोथामपा
गडनुत् ॥ दन्त्योरसायनोबल्य
कुष्ठनेत्रशिरोर्त्तिजित् ॥ अस्यप
क्षिविशेषे ॥ भमरे ॥ यक्षविशेषे
॥ भृङ्गद्वराजते । राजदौसौ ।
अच् ॥भृङ्गराजादिचूर्णम् । न० भैषज्यर
त्नावल्युक्ते चूर्णविशेषे ॥ यथा ।
अच्छोक्तं भृङ्गराजस्यचूर्णं ति
लार्थकं चामलकार्थकं च । सशकं
रभक्षयते गुडैर्वानतस्यरोगेनजर
नमृत्त्यु ॥ अन्ध पश्येद्भ्रमनरहि
तोमत्तमातङ्गामीमूकाबाग्मौ
श्रवण रहितोदूरशब्दानुसारी । नी
रुग्मर्त्योभवतिपलितौनीलजौमूत
केशोजौर्णादिन्ता । पुनरपिनवा जी
रगौराभवन्तीति ॥भृङ्गरिट । पु०
भृङ्गरिटि । पु०
भृङ्गरीट । पु० } शिवद्वारपाले ॥भृङ्गरील । पु० कौटान्तरे । विषस
कायाम् । वरीले । तृणषट्पदे ।भृङ्गरील । पु० कौटान्तरे । विषस
कायाम् । वरीले । तृणषट्पदे ।

भृङ्गी

भृङ्गवल्गम । पु० भृमिकदम्बे ॥
धाराकदम्बे ॥भृङ्गवल्गमा । स्त्री० भृमिजम्बाम् ॥
भृङ्गसोदर । पु० केशराज । नाग
सारे ॥भृङ्गानन्दा । स्त्री० यथिकायाम् ॥
भृङ्गाभीष्ट । पु० आम्बुवर्ध । रसा-
ले ॥ न० आम्बुमुकुलफलयो ॥भृङ्गार । पु० कनकालुकायाम् ।
स्वर्णघटितजलपात्रे । भृङ्गराज ।
मार्कवे ॥ विभर्त्तिजलम् । उ० भृ-
ज् ॥ भृङ्गारभृङ्गारावितसा
धु ॥ न० लवङ्ग ॥ काञ्चने ।

भृङ्गारि । स्त्री० केविकापुष्पे ॥

भृङ्गारिका । स्त्री० भिक्षिकायाम् ॥

भृङ्गारी । स्त्री० भिक्षिकायाम् । भी०
गुरुरतिष्ठ्याते कीर्ते । भृङ्गभृङ्ग
पमाराति । रादाने । मूलविभुजा
दिप्लातक । गौरादि । यद्वा ।
विभर्त्ति । उ० भृज् ॥ भृङ्गारभृङ्गा
राविति० भृजभारन्० नुम्० गुक्०-
ऋस्त्वय ॥ यद्वा । रूपेणभृङ्गमृच्छ-
ति । वृगती । कर्मण्यण् ॥

भृङ्गाङ्ग । पु० जीवके ॥ भृङ्गराज ॥

भृङ्गाङ्गा । स्त्री० अमरफलल्याम् ॥

भृङ्गि । पु० भृङ्गिणि । शिवद्वार स्थे ॥

भृङ्गिणी । स्त्री० वटीवर्ध ॥

भृङ्गौ । पु० शिवद्वारपालविशेषे । अ

स्थिविग्रहे । नाडीदेहे ॥ वटद्वी ॥

भृतकाध्यापित

भृङ्गी । स्त्री० अतिविषायाम् ॥ गौ
रादित्त्वान्डीप् ॥

भृङ्गीफल । पु० आस्रातकवृक्षे ॥

भृङ्गीश । पु० महादेवे । शिवे ॥

भृङ्गेरिति । पु० भृङ्गरीटे । भृङ्ग-
मिणि ॥

भृङ्गेष्टा । स्त्री० काकजम्ब्वाम् ॥ घृत-
कुमार्याम् ॥ तरुण्याम् ॥ भार्या-
म् ॥

भृज्जन । पु० न० अश्वरीषे । भ-
र्जनपात्रे ॥ भृज्जन्यत्र । भृज्जपाके ।

भूसूक्ष्मसृजिभ्यश्छन्दसौतिक्युन् ॥

भृत । त्रि० भरिते । धारिते ॥ वेतने
नक्राति ॥ भृज्० । क्त ॥ भरणौ-
ये ॥ पुष्टे ॥

भृतक । पु० वेतनग्राहिकर्मकर्त्तरि ।
भृतिभुजि । कर्मकरे । वैतनिके ॥
सचचिविध । यथा । उत्तमस्त्वा-
युधीयोऽत्रमध्यमस्तुक्कषीदल । अ
धमोभारशाहीस्यादित्येवचिविधो
भृत ॥ इति ॥ भ्रियतेस्म । भृज्
भरणे । क्त । स्वार्थेक ॥ यद्वा ।
भृति करोति । तत्करोतीतिणि-
जन्ताकुन् ॥

भृतकाध्यापक । पु० अपाङ्क्तेये-
द्विजाधमे ॥ भृतक सन्योऽध्याप
क ॥ अयञ्सर्वानर्थक्यव्यत्वा-
त् ॥

भृतकाध्यापित । पु० वेतन दत्त्वापा

भूमि

ठिते । अपाङ्क्तेयेद्विजाधमे ॥ भृति
वैतनम् । तद्ग्राहीभृतक । ॥ भृ-
तक सन्योऽध्यापित सतथा ॥

भृति । स्त्री० भरणे । वेतने ॥ मू-
ल्ये ॥ भ्रियन्तेकर्मकराश्चनया । अ
ज्भरणे । कर्मणिभृतावितिनि
हेशात्किन् ॥

भृतिभुक् । त्रि० भृतके । वैतनिके ॥
भृति वेतन मुङ्क्ते । भुज्० । क्ति
प् ॥

भृत्य । पु० किङ्करे । दासे ॥ भृत्या-
वहुविधानेयाउत्तमाधममध्यमा ।
नियोक्तव्यायथार्थेषु त्रिविधेष्वेव-
कर्मसु । भ्रियते । भृज्० । भृजोऽ
स ज्ञायामितिक्यप् ॥ त्रि० पोष्ये ।
अवश्यभरणौयेवद्विमातापित्रादौ ॥
भृत्या । स्त्री० भृतौ । वेतने ॥ भ्रिय
न्तेकर्मकराश्चनया० भरणवा । भृ
ज्० । सज्ञायामसमजनिषदनिपतम
नविदषुज्शीङ्भृजिणइतिक्यप् ॥
चिकित्साया ॥ यथा । कुमारभृत्या
कुशलैरितिरघु ॥

भूमि । पु० वायुविशेषे । घुरन्वा
यु० इ० भाषा ॥ जलादिभ्रमणे ॥
भ्रमति० भ्राम्यतिवा । भ्रमुचनव
स्थाने० भ्रमुचलनेवा । भ्रमे सम्प्र
सारणश्चेति० इन्० कित् ॥ भूमि
भ्रमणशीलदरिद्रजनमितिवेदभाष्य
म् ॥

भेकन	भेद
भृशम् । न० अतिशये ॥ चि० अतिश यान्व्यते ॥ भृशते । भृशभ्रंशप्रध पतने । अन्तर्भावितव्यर्थादिगुपधे तिक ॥	भेकलि । पुं० मत्स्यविशेषे । भाङ्गन इ० गौ० दे० भा० प्रसिद्धे ॥ भेक लिर्मधुर शीतोहृष्य स्निग्धकरो- गुरु ॥
भृशम् । अ० प्रकर्षार्थे ॥ शोभने ॥ भृषत् इ० । पु० पाषाणे ॥ भृष्टः । चि० जलोपसिक्तैर्नविनापक्वे ॥ भूना० भुजैना० इ० भा० ॥	भेकी । स्त्री० भेकस्त्रियाम् । शिष्याम् । गण्डपद्याम् । वर्षाभ्याम् ॥ शुद्र मण्डुके ॥ जातेरस्त्रीतिङ्गीष् । म ण्डूकपर्वाम् ॥
भृष्टतण्डुल । पु० भर्जनविशिष्टधा न्यनिकरे । भूनाचाबल० इ० भा० सुगन्धिः कफहारकः । पित्तलोभृ ष्टतण्डुल ॥	भेड । पुं० मेघे । मेढा० इ० भा० ॥ इतिहे० ॥ भेडी । स्त्री० भेडस्त्रियाम् ॥
भृष्टमासम् । न० शून्ये ॥ भृष्ट चत न्मासच ॥ भृष्टयत्र । पु० धानासु । बहुरी० इ० भा० ॥ भृष्टासौयवश्च ॥	भेडा । पुं० मेघे । मेढा० इ० भा० ॥ इतिहे० ॥ भेडी । स्त्री० भेडस्त्रियाम् ॥
भृष्टान्नम् । न० भृष्टतण्डुले ॥ भृष्टि । स्त्री० भर्जने ॥ शून्यवाटिका याम् ॥	भेद । पु० उपजाये । शत्रोरमात्या दीनामुपायेन० परतोविस्त्रिय्यात्म सात्करणे । ऐकमत्ये नास्थितानां रा जामात्यादीनां भयजननादिनापृथक्क रणे ॥ तद्विश्रयायथा । मत्स्यउवा च । परस्परन्तु यदुष्टा क्रुद्धाभीता वमानिता । तेषामेदप्रयुञ्जीतभेद साध्याहितेमता । ॥ येतुर्ये नैवदोषे णपरस्माद्वापराध्यति । तैतुतदोष पाकेनभेदनीयामृशतत ॥ आत्मी यदर्शयेदोषपरस्माद्दर्शयेत्तयम् । एव हिदर्शयेद्विज्ञ यथावद्वशसानयेत् ॥ संहताहिविनाभेदंशक्रेणापिसुदु स हाः । भेदमेवप्रशंसन्तितस्मान्नयवि शारदाः ॥ स्वमुखेनाशयेद्भेदंभेदपर
भेक । पुं० मण्डुके । वर्षाभिः । मेघे ॥ चि० भीरौ ॥ विभेति । जिभी भये । इण्भीकैतिकन् ॥ भेकट । पुं० मत्स्यवि० ॥	भेद । पु० उपजाये । शत्रोरमात्या दीनामुपायेन० परतोविस्त्रिय्यात्म सात्करणे । ऐकमत्ये नास्थितानां रा जामात्यादीनां भयजननादिनापृथक्क रणे ॥ तद्विश्रयायथा । मत्स्यउवा च । परस्परन्तु यदुष्टा क्रुद्धाभीता वमानिता । तेषामेदप्रयुञ्जीतभेद साध्याहितेमता । ॥ येतुर्ये नैवदोषे णपरस्माद्वापराध्यति । तैतुतदोष पाकेनभेदनीयामृशतत ॥ आत्मी यदर्शयेदोषपरस्माद्दर्शयेत्तयम् । एव हिदर्शयेद्विज्ञ यथावद्वशसानयेत् ॥ संहताहिविनाभेदंशक्रेणापिसुदु स हाः । भेदमेवप्रशंसन्तितस्मान्नयवि शारदाः ॥ स्वमुखेनाशयेद्भेदंभेदपर
भेकभुक् । पुं० कुम्भीमसे । सप ॥ भेकान्भुङ्क्ते । भुज० । क्तिप् ॥ भेकरावण । पुं० मेघे ॥ भेकान्त्राव यति । रुग्णर्द्धे । नन्द्यादिस्त्वाल्- ल्यु ॥	भेद । पु० उपजाये । शत्रोरमात्या दीनामुपायेन० परतोविस्त्रिय्यात्म सात्करणे । ऐकमत्ये नास्थितानां रा जामात्यादीनां भयजननादिनापृथक्क रणे ॥ तद्विश्रयायथा । मत्स्यउवा च । परस्परन्तु यदुष्टा क्रुद्धाभीता वमानिता । तेषामेदप्रयुञ्जीतभेद साध्याहितेमता । ॥ येतुर्ये नैवदोषे णपरस्माद्वापराध्यति । तैतुतदोष पाकेनभेदनीयामृशतत ॥ आत्मी यदर्शयेदोषपरस्माद्दर्शयेत्तयम् । एव हिदर्शयेद्विज्ञ यथावद्वशसानयेत् ॥ संहताहिविनाभेदंशक्रेणापिसुदु स हाः । भेदमेवप्रशंसन्तितस्मान्नयवि शारदाः ॥ स्वमुखेनाशयेद्भेदंभेदपर
भेकल । पुं० वनस्पतिविशेषे ॥	भेद । पु० उपजाये । शत्रोरमात्या दीनामुपायेन० परतोविस्त्रिय्यात्म सात्करणे । ऐकमत्ये नास्थितानां रा जामात्यादीनां भयजननादिनापृथक्क रणे ॥ तद्विश्रयायथा । मत्स्यउवा च । परस्परन्तु यदुष्टा क्रुद्धाभीता वमानिता । तेषामेदप्रयुञ्जीतभेद साध्याहितेमता । ॥ येतुर्ये नैवदोषे णपरस्माद्वापराध्यति । तैतुतदोष पाकेनभेदनीयामृशतत ॥ आत्मी यदर्शयेदोषपरस्माद्दर्शयेत्तयम् । एव हिदर्शयेद्विज्ञ यथावद्वशसानयेत् ॥ संहताहिविनाभेदंशक्रेणापिसुदु स हाः । भेदमेवप्रशंसन्तितस्मान्नयवि शारदाः ॥ स्वमुखेनाशयेद्भेदंभेदपर

भेद .

मुखेनच । परीक्ष्यसाधुमन्यन्तेभेद
परमुखाच्छ्रुतम् ॥ भेदा स्वकार्य
मुद्दिश्यकुशलैर्येहिभेदिता । भेदिता
स्ते विनिर्दिष्टानैवराजार्थवादिभि
॥ अन्त कोपोवहि कोपोयत्रस्था
तामहौक्षिताम् । अन्त कोपोम
होस्तत्रनाशक पृथिवीक्षिताम्
॥ सामन्तकोपोवाह्यस्तुकोप प्रोक्तो
मनीषिभि । महिषीयुवराजाभ्या
तथासेनापतिर्हिज । अमात्याम
न्निषण्णैवराजपुत्रास्तथैवच । अन्त
कोपोविनिर्दिष्टोदारुण पृथिवी
क्षिताम् ॥ बाह्यकोपे समुत्पन्ने सुम
हत्पिप्रार्थिव . । शुद्धान्तस्तुमहा
भागशीघ्रमेवजयौभवेत् ॥ अपिश
क्रसमोराजाअन्त कोपेननश्यति
। अन्त कोपे समुत्पन्ने तस्माद्रक्ष
न्महौक्षिताम् ॥ परत कोपमुत्पा
द्यभेदेनविजिगीषुणा । ज्ञातौना
भेदन कार्य परंप्राविजिगीषुणा ॥
रक्ष्यश्चैवप्रयत्नेनज्ञातिभेदस्तथा
त्मन । ज्ञातय . परितप्यन्तेसत
त परितप्ययम् ॥ तथापिपेपाकत्त
व्य सुग भीरेणचेतसा । ग्रहण दान
मानाभ्याभेदस्तेभ्योभय कर ॥
नज्ञातिरनुगृह्णानिनज्ञातिर्दग्धु
मिच्छति । ज्ञातिभिर्भेदनीयास्तु
रिपवस्तेनप्रार्थिवै ॥ भिन्नाहि
शक्याग्निव प्रभूता . स्वल्पेन

भेदनम्

सेन्येननिहन्तुमाजौ । सुसहता
नाहिततस्तुभेद कार्य रिपूणानय
शास्त्रविद्धि . ॥ इतिमाख्येराज
धर्मे १८७ अध्याय ॥ द्वैधे ॥
आपदात्मीयानात्मीययोर्भेद ॥
विशेषे ॥ विदारणे ॥ मन्त्रभेदे
कार्यहानिरिति विदामतम् ॥ व
धे ॥ भिद्यमानभावे ॥ भेदनम् ।
भिदिर् . घञ् ॥ विरेके ॥
भेदकम् । न० व्यावर्त्तके । विशेष
श्चे ॥ त्रि० नाशके ॥ विदारणे ॥
विरेचकौषधादौ ॥ पृथक्कारके
॥ यथा । भेदयति . अन्यपदार्थ
पृथक्करोतीतिभेदकम् । नान्ना
शिव गोत्रेणगार्ग्य . अपिच।
भेदभेदकयो श्लिष्टसम्बन्धोन्यो
न्यमिष्यते । द्विष्टायदपिसम्बन्ध
षष्ठ्युत्पत्तिस्तुभेदकादितिभर्त्तृह-
रि ॥
भेददर्शी । त्रि० अपराधिनि ॥
यथा । यदस्ति तन्नजानातियज्ञेहा
स्तितदीक्षते । प्रत्येवमपरावीर्य
विद्यते भेददर्शिन . ॥ किञ्चजाय
तुस्वप्नोर्विद्यावद्भिर्भान्तैरुपलम्भा
त् . सुषुप्तिसमाध्योर्भान्त्यभावेऽ
नुपलम्भान्मिथ्यात्व भेदस्यसिद्धिम
त्यनुभवाच्चभेददर्शिनोमिथ्याजादि
त्वात्सापराधत्वमितिनिश्चय . ॥
भेदनम् । न० विदारणे ॥ भिदेत्यु

भेरुण्ड

ट् ॥ हिङ्गुलि ॥ प० अस्त्रवेत
से ॥ मृकारे ।

भेदनिम्न । त्रि० ससारानुर्ग ॥
भेदित । त्रि० दारिते । भिन्ने ॥
भेद्यते स्म । भिदिर० । चुरादि
ग्यन्त । ऋ ॥

भेदी । प० अस्त्रवेतमे ॥ त्रि० भे
दकत्तरि । तद्विशिष्टे च ।

भेदुरम् । न० भिदुरे । कुलिशे ॥
भेद्य । त्रि० व्यावर्त्ये । विशिष्टे ॥
अमानितकने ॥ भेत्तुशक्ये ।
विघट्टनीये । बाच्ये ॥

भेर । प० पट्टे ॥ विभेच्छस्मात्
। जिभीभये । ऋज्जेन्द्राद्येत्यादि
नारन् ॥ भेर्याम् ॥ दुन्दुभौ

भेरि । प० वाद्यप्रभेदे । करणाल-
० इ० भा० ॥ विभेच्छस्यारवात् ।
जिभी० । षडङ्गादयर्थेति० त्रि
न । बाहुलकाद्गुणं ॥

भेरी । स्त्री० वृहड्ढकायाम् । आन-
के ॥ वाद्यविशेषे । करणालकृति-
ख्याते ॥ कृदिकारादितिपक्षेऽङ्गीष्
विभेतेऽङ्गीन्द्रेतिरन् ॥ गौरादि-
त्वान्ङ्गीष् । कृतितुरामाश्रम ॥
वितस्त्रिचयदीर्घातामनिर्मिताधर्म
ऋन्नाचतुर्विंशत्यङ्गुलवदनद्वयाभे
रीतिकश्चित् ॥ अन्तस्तस्त्रीकाठका
भेरीतिस्वामी ॥

भेरुण्ड । पुं खगे ॥ त्रि० भयानके

भजम

भे रगडा । स्त्री० देवतान्तरे ॥ यज्ञिणी
विशेषे ॥

भेल । प० प्रवे । डीगा० इ० भा
प्र० जनतरणसाधने मुनिविशे
षे । त्रि० भोगी अन्ते । बुद्धिविपश्चि
ते । मूर्खे ॥ विभेत्त्यस्मात् । जिभी
। ऋज्जेन्द्राद्येत्यादिनारन् । निपात
नास्तत्त्वम् चचले ॥

भेलक । प० न० उडुपे । प्रवे ।
स्वल्पे जनतरणसाधने ॥ स्वार्थक ॥
भेषजम् । न० भौषधं । जार्यौ ॥ भेष
यति । भेषभये । ग्यन्त । अच्
भेषरीगजयति । जि० । अन्येभ्यो
पीतिङ् ॥ भेषजायतिश्च । जैज
ये । आतोनुपेतिक ॥ भिषजइड
म् । तस्य दमित्यण् । अनन्तावस
यतिर्भेषजादितिनिर्देशादत्वमित्य
न्ये ॥ ससाररोगस्य स्वमाद्यात्कार
णभेषजवतभेषजनितवर्तकब्रह्माभि
ज्ञात्मज्ञानम् ॥

भेषजाङ्गम् । न० अनुपाने ॥

भैजम् । न० भिक्षानिकुरम्बे ॥ भि
क्षाणासमूह । भिक्षादिभ्योण् ॥
ब्राह्मणक्षत्रियविशस्यरेयुर्भैजमन्वह
म् । सजातीयगृह्येवसार्जवर्णिक
मेववा ॥ सर्ववापिचरद्वयामपूर्वी
ज्ञानामसम्भवे । अन्यवर्ज महाभा
गशास्त्रे प्लित्य विनिश्चय ॥ भैजे
शब्दतिनोवृत्तिरुपवाससमास्यता ।

भैरवी

भैक्षचय्या । स्त्री० भिक्षासमूहाहरणे ।
भैक्षजीविका । स्त्री० भिक्षयाजीवनो
पाये पैण्डित्ये ॥ इतित्रिकाण्ड
शेष ॥

भैक्षभुक् । त्रि० भैक्षाश्रिणि ॥ भैक्षभु
नक्ति । भुज० । कर्त्तरिक्लिप् ॥

भैक्षाण । पु० परिव्राजि । प्राणस
सम्भारणार्थयथाशास्त्रमाधूकरादि
भिक्षाकुर्वाणे ॥

भैक्षुकम् । न० भिक्षुकवृन्दे ॥ भिक्षू
णासमूह । खण्डिकादित्वादञ् ॥

भैमी । स्त्री० दमयन्त्याम् ॥ भौमति
थौ । माघशुक्लैकादश्याम् ॥ भौमी
क्षलप्सिकाप्रभेदे ॥ यथा । श्रेष्ठगोधू
मचूर्णप्रचुरघृतप्लुतनालिकेरेणसा-
ह्यं द्राक्षाखजूरशुण्ठीत्वचमरिचयु-
तशर्करापूर्णगर्भम् । पक्वतार्क्षक-
टाह्नेटलविटललेपावकीमददीप्तौ
धन्यैर्हमन्तकालेसुजनपरिवृतैर्भुज्य
तेलापनश्री । भौमस्थयम् । अ
ण् । डीप् ॥

भैरव । पु० शङ्करे । रुद्रे ॥ रागवि
शेषे ॥ नदविशेषे ॥ भयानकरसे ॥
भैरवपर्वतइतिप्रसिद्धे ॥ भैरवा
क्षेभैरवीदेवी ॥ सिद्धान्तविशेषे ॥
त्रि० भयानके । भौषणे । भीरो
रिदम् । तस्यैदमित्यण् ॥

भैरवी । स्त्री० देवताभेदे । चामु
ण्डायाम् ॥ रागिणीविशेषे । भैरव

भोक्ता

रागपत्न्याम् ॥

भैषजम् । न० भैषजे ॥ लावकपक्षि
णि ॥

भैषज्यम् । न० औषधे ॥ भैषजमेव
। अनन्तावसथेतिहभैषजाञ्ज्य
भो । अ० सम्बोधने ।

भोक्तव्य । त्रि० भोजनीये ॥ भोज्ये
। यथा० । यत्नेनभगिनीहस्ताद्भो
क्तव्यपुष्टिवर्द्धनम् ॥

भोक्ता । पु० पत्न्यौ ॥ शरीरेन्द्रियमदो
भि सयुक्तआत्मनि० ससारिणि ।
अवस्थाचयविशिष्टे जीवे ॥ भोक्तै
वात्मानकर्त्तरितिसाङ्ख्या ॥ सु
खादिभोगकर्त्ता० यथा कत्ताच
देहीभोक्ताचआत्माभोजयितासदा
। भोगोविभवभेदश्चनिष्कृतिर्मुक्ति
रेवचेति ब्र० वै० पु० वैश्वानरे
म्नौ ॥ सर्वेष्टायज्ञानातपसाश्चकर्तृ
रूपेणदेवतारूपेणचभोगकर्त्तरि ॥
आनन्दमये ॥ बुद्धे सुखदुःखमो
हात्मकान्प्रत्ययान्स्वरूपचैतन्येनप्र
काशयतीतिनिर्विकारएवोपलब्धरि ।
त्रि० पालके ॥ भोगकर्त्तरि । भो
जनकर्त्तरिचेतनेदेवदत्तादौ ॥ तस्य
प्रकारोयथा । स्नात सुधौतमृदुसु
न्दरशुक्लवासास्तत्कालधौतचरण
सहपुत्रमित्रै । स्वामीप्रसन्नहृदयो
रसपाकवेद्याभोक्ताविशेषसततहिस
हाप्तवैद्यै ॥ मृदुतूलमयेष्टुलेचारुव

भोग .

स्त्रावगुण्डिते । आसनेप्राङ्मुखो-
भोक्तोपविशेद्वाप्युदङ्मुख ॥ भुङ्-
क्ते । भुज० । तृच् ।

भोग । पुं० सुखे ॥ जुद्धसुखलवानु-
भवे ॥ सुखसाधनविषय० पञ्चद्वि-
रस्यादौ ॥ नञ्नुत्साहवतामननु-
तिष्ठतामलसान् भोगप्राप्तिर्लोकिद-
ष्टेतिपूज्यपादा ॥ सुखादियहणे ।
सुखदुःखानुभवे ॥ धने ॥ अहे
शरीरे ॥ अहेरितिप्रयोगबाहुल्याभि-
प्रायम् ॥ भोगशब्दस्यशक्तिस्तुशरीरमा-
त्रे० कृत्याकर ॥ अहे , फणायाम्
॥ पालने , अभ्यवहारे , योषिदा-
दिभूती । विद्यादिवेतने ॥ आदिना
हस्यश्वादिकर्मकराणाभूतीभाडा०-
इ०भा० ॥ विषये । राज्ये ॥ भोज-
नम् ॥ भुज्यतेवा । भुजपालनाभ्यवहा-
रयोः । भुजोक्तौठिल्येवा । भावि-
कर्मणिवाचञ् ॥ योगिनोली० न-
हेतीभिज्ञाव्यापारे० वर्णाश्रमोचि-
तव्यापारेच ॥ यथा । चित्तस्यभो-
गेर्हौभागौशास्त्रेयैकप्रपूरयेत् । गु-
रुश्रृण्वयाभागमव्युत्पन्नस्यसक्तम् ॥
किञ्चिद्व्युत्पत्तियुक्तस्यभागभोगेन
पूरयेत् । गुरुश्रृण्वयाभागौभागशा-
स्त्रार्थचिन्तया । व्युत्पत्तिमनुयात-
तस्यपूरयेच्चेतसोन्वहम् । द्वौभागौ
शास्त्रवैराग्येर्हौध्यानगुरुपूजयितव-
यिष्ठ ॥ भूम्यादीर्भाभोगो यथा ।

भोगवती

त्रिपुरुषभोगमाहव्यास । प्रपिता
महेनयज्ञुक्ततत्पुत्रं चविनाचतम् ।
तौविनायस्यपिचाचतस्यभोगस्त्रि-
पौरुषः ॥ पितापितामहोयशुको
वैश्वप्रपितामहः । चयाचाजीवतां
भोगोविज्ञेयस्त्वेकपूरुषः ॥ नार-
दः । तथारूढविवादस्यप्रेतस्यव्यव-
हारिणः । पुत्रेणसोऽर्थं समीधो
नतभोगोनिवर्तयेत् ॥ विभवभे-
दे ॥ य० । कर्ताचिदेहीभोक्ताचचा-
त्माभोजयितासदा । भोगोविभव-
भेदश्चानिष्कृतिर्मुक्तिरेवच ॥

भोगगृहम् । न० वासगृहे ॥

भोगदेहः । पुं० स्वर्गनरकादिभोगार्थं
सूक्ष्मशरीरे ॥ यथा । कृतेसपिण्डी
करणेनरः सवत्सरात्परम् । प्रेतदे-
हपरिस्थज्यभोगदेहप्रपद्यते ॥ इति ।

भोगपालः । पुं० अश्वरक्षके ॥ त्रि०
भोगरक्षके ।

भोगपिशाचिका । स्त्री० क्षुधायाम् ॥

भोगभूमिः । स्त्री० सुखस्थाने ॥ भा-
रतवर्षातिरिक्तवर्षे ॥ यथा । तत्रापि
भारतंश्रेष्ठजम्बुद्वीपमहासुने । य-
तोहिक्कर्मभूरेषाततोऽन्याभोगभूम-
यः ॥

भोगवान् । पुं० अहौ । सर्पे ॥ भोगो
स्थस्य । मतुप् । नाव्यः । त्रि०
भोगविशिष्टे ॥

भोगवती । स्त्री० नानपूर्याम् ॥ पा-

भोगीश

तालगगायाम् ॥ डीप् ॥ बासुकि
तीर्थे ॥

भोगसङ्ग । न० बासगृहे । भोगाय-
सङ्ग ॥

भोगार्हम् । न० धने ॥ भोगायचर्ह
म् ॥

भोगार्हम् । न० धान्ये ॥

भोगावली । स्त्री० नागपुर्याम् । व-
न्दिनासस्तुती । वन्दिपाठे ॥

भोगावास । पु० वासगृहे ॥ भोग-
स्थवास ॥

भोगिक । पु० भोगपाले । अश्वरक्ष
के ॥

भोगिकान्त । पु० कम्पलक्ष्मणि ।
वायौ ॥

भोगी । पु० जिह्वगे । भुजङ्गे । सर्वे
॥ भोग फणोवक्रगतिर्वाऽस्यास्ति
। अतद्वनिठनावितीनि ॥ ग्राम-
पात्रे । ग्रामण्याम् । ग्रामाधिपती
॥ नृपे । राज्ञि ॥ नापिते ॥ बैया-
वृत्तिकरे ॥ त्रि० सर्वभोगोपकरणै
रुपिते ।

भोगिनी । स्त्री० महिषीविद्यायान्य
राजयोधिति ॥ अतिशयितोभोगो
स्थया । इन्नन्तान्नान्तलक्षणीडो
प् ॥

भोगिवल्लभम् । न० चन्दने ॥

भोगौन्द्र । पु०)

भोगीश । पु०) अनते । नागरा

भोजनम्

जे । शिषे ॥ वासुकौ ॥ भोगिना-
म्० इन्द्र० ईशोवा ॥

भोग्यम् । न० धने ॥ धान्ये ॥ फ-
ले ॥ आधिविशेषे । फलभोग्ये ॥

त्रि० भोगार्हं । शब्दादिविषयेषु ॥
भोक्तुमर्हं । भुज्येयम् ॥

भोग्या । स्त्री० वेश्यायाम् ॥ भोक्तुम
र्ह्यायाम् ॥ टाप् ॥

भोज । पु० यादवे ॥ दूरेऽभवन्भो-
जबललगच्छतइतिमाघ ॥ देश-
विशेषे ॥ धारानगरीपती० कलिप्र
सिन्धेनृपविशेषे ॥ देशविशेषे ।
भोजकटे ॥

भोजकट । पु० रुक्मिनिर्मितेपुरे
रुक्मिभोजकट नामपुर कृत्वाऽवस-
त्तदेतिवि० पु० ॥ देशविशेषे ॥
भोजकटीय । त्रि० भोजकटदेशोद्भवे
॥ वृषाच्छ ॥

भोजनम् । न० आहारे । निघसे ।
जिम्ने । जीवन० इ० भा० ॥ बहूना
पङ्क्तावशने ॥ भुज्यते । भुज० ।
ल्युट् ॥ भोज्यरूपतयाप्रकृतौ ॥ अ
थभोजनगुणविधानादियथा । भो-
जनाये सदापथ्य जिह्वाकण्ठविशो-
धनम् । अग्निसन्दोपन इत्यलव-
णार्द्रकभक्षणम् ॥ आयुर्धृतैर्गुडे
रोगोमृत्त्युलीनोविदाहिषु । आ
रोग्यकटुतिक्तेषु बलमांसपयस्यु-
च ॥ अन्नादष्टगुण पिष्ट पिष्टादष्टगु

भोजनम्

य पय । पत्रमोष्ठगुण माम मामा
दृष्टगुण घृतम् ॥ घृतादृष्टगुण त
ल मर्दनान्नचभक्षणात् । आहार
प्रीणन सद्यावत्कृद्देहधारण ।
फलमादौटिवाशोयाज्ञाजनस्वनरो
त्तम । विनामोचाफल तद्वहर्ज-
नीयाचकर्कटो ॥ मृणालविसशा-
लककन्दे च प्रभृतीन्यपि । पूर्वमे
वहिर्भाज्यानिननुभुक्ताकद्राचन ॥
याममध्ये नभोक्तव्य यामयुग्म नल
ङ्घयेत् । याममध्ये रसोत्पत्तियु-
ग्मेऽतोतिबलक्षय ॥ आयुष्य प्रा
ङ्मुखोभुङ्क्ते यशस्य दक्षिणामु-
ख । श्रिय प्रपद्यङ्मुखोभुङ्क्ते क
त भुङ्क्ते द्युदङ्मुख ॥ कुक्षे र-
न्ने नभागीद्वाविक पानेन पूरयेत् ।
वायो . सञ्चारणार्थं चतुर्थं भवशे
षयेत् ॥ दन्ते चावगत चान्न शौचे
नावहरिज्जलै । कुर्यादनिर्गत त
द्विमुखस्यानिष्टगन्धताम् ॥ भुक्त्वा पा
णितलघृष्टाचक्षुषीर्यदिदीयते । अ
चिरेणैवतहारितिमिराणिव्यपोह-
ति ॥ भुक्त्वाचम्यकरं वामदस्वाकु-
क्षौतत पठेत् । भुक्त महेन्द्रदक्षी
नवैश्वानरमुखेन च ॥ ग रुडस्य च क-
ण्ठे नसमुद्रस्य च वज्जिना । वाता-
पिर्भक्षितोयेन पीतोयेन महोदधि
॥ यन्मया खादित पीत तदगच्छो-
जरिष्यति । पठित्वैतत्सुखासीन ।

भाजनम्

द्यगतिष्ठ दनाकुन । भुक्-
त्वापादृशतगत्वावाम पार्श्वे नस
विश्रुत् एव ह्यधोगत चान्न मुख-
तिष्ठति जीर्यत ॥ भुक्त्वा भविश
तस्तुन्त वलमुत्तानशायिन । आ
युवामकमुप्रस्यमृता, हावतिधावत
॥ अपिच । ततोभाजनवनाया
कुर्यान्मङ्गलदर्शनम् । तस्यप्रदक्षि
णनित्यमायुर्हर्मविवदनम् । लोके
ऽस्मिन्मङ्गलान्यष्टौ ब्राह्मणोगोर्भुता-
शन । हिरण्य सर्पिराटिन्यथापो
राजा तथाष्टम ॥ पादुकारो हणकु
यात्पूर्वभाजनत परम् । पादरोग
हरहृष्य चक्षुष्य चायुषहितम् । अ
श्रीयात्तन्मनाभुत्वा पूर्वन्तुमधुररस
म् । मर्ध्य स्नानवर्णौपचात्कृत्य तिलक
पायकान् ॥ विदार्थान्यतपानानि
यानिभुङ्क्ते हिमानय । तद्विदाह
प्रशान्त्यर्थं भोजनार्त्तं पय पिवेत्
॥ एवमुक्त्वासमाचामतन्मयहण
पूर्वकम् । भोजनदन्तलग्मानिनि
र्हृत्याचमनचरेत् ॥ दन्तालम्भमनि
र्हृत्यलेपमर्त्यं तदभाषत् । नतन्वह
श कुर्यात्त्यज निर्हरण प्रति वि
स्तरस्त्वनत्र ॥ अस्नाताशोमलभुङ्
क्ते अजपीपूयशोणितम् । अदुत्वातु
क्लमिभुङ्क्ते अदत्त्वा विद्विभोजन
म् ॥ अघसकीवलभुङ्क्तेय पचत्या
त्मकारणात् । इन्द्रियप्रीतिजनकं

भोज्यम्.

वृथापाकविवर्जयेदितिजावालि ॥
 बालसुवासिनीवृद्धगभिण्यातुरकन्य
 का । सम्भोज्यातिथिभृत्याश्चदम्प
 त्यो श्रेष्ठभोजनम् इतियाज्ञवल्
 क्य ॥ नभोजनार्थस्त्रेविप्र कुल
 गोत्रे निवेदयेत् भोजनार्थं हितेश
 सन्वान्ताशैत्युच्यते बुधैरिति मनु ॥
 भोजनपात्रम् । पु० आहारभाजने ॥
 हैमदोषहरपात्र चक्षुष्य राजतशु
 चि । कास्य बुद्धिप्रदरम्य पालाशरु
 चिकारकम् ॥
 भोजपति । पु० कसामुरे ॥ भोजा
 नाक्षत्रियविशेषाणापति ॥
 भोजपुरम् । न० खनाम्नाप्रसिद्धदेश
 बि० ॥
 भोजयिता । त्रि० भोजनकारयितरि ॥
 भोगप्रयोजके । पु० ईश्वरे ॥
 भोजविद्या । स्त्री० ऐन्द्रजालिकविद्या
 याम् ॥
 भोजाधिप । पु० कसामुरे ॥ भोजा
 नामधिप ॥
 भोज्यम् । न० भोजनीयद्रव्ये । यत्के
 वलजिह्वयाविलोडयनिर्गम्यते सूपौ
 दनादितस्मिन् । प्रायसादौ ॥ वि
 षयमात्रे ॥ भुज्यते । भुज० । ऋह-
 लोऽर्थत् । भोज्य भक्ष्ये इति श्य
 तिकवर्गाभावो निपातनात् ॥ आ-
 हारादधिक भोज्य ब्रह्माण्डविभवे
 पिन ॥ अभ्युदयार्थब्राह्मणभोजने ॥

भौतिक .

स्वाराज्यसाम्राज्ययोर्भोगभाक्त्वे ॥
 सोमे ॥
 भोज्यवित् । पु० सूपकारे ॥ सूपका
 रोहिभोज्यवस्तुत्वेन जानाति ॥
 भोज्यसम्भव । पु० शरीरस्थरसधातौ ॥
 भोज्या । स्त्री० भोज्यस्वराज्ञोगोत्रापत्ये
 स्थिति ॥ क्रौष्णादिभ्यश्चेत्यत्र भोज्य
 च्रिये० इत्युक्ते ष्यङादेश ।
 ष्यङश्चाप् ॥
 भोट । पु० भोटाङ्ग । भोटान्ते ॥
 भोटाङ्ग । पु० खनाम्नाप्रसिद्धदेश-
 विशि० । भोटान्० इ० भा० प्र० ॥
 भोटान्त । पु० देशविशेषे ॥ यथा ।
 काश्मीरन्तुसमारभ्यकामरूपान्तुपश्चि
 मे । भोटान्तदेशादेवेतिमानसेशा-
 च्चदर्जिर्ण ॥
 भोभो । अ० सम्बोधने ॥
 भोलि । पु० वक्रग्रीवे । उष्ट्रे ॥
 भो । अ० सम्बोधने विषादे ॥ प्र
 म्ने । भाति । भा० । बाहुलका-
 त्० डोस् ॥
 भौत । पु० देवले । भूतयज्ञे ॥ न०
 भूतसङ्घे ॥ भूतानासमूह । भि
 ज्ञाद्यण् ॥ त्रि० भूतसम्बन्धिनि ॥
 भौतिक । पु० स्थाणौ ॥ शिवे ॥
 सर्वविशेषे ॥ यथा । अष्टविकल्पी-
 दैवस्तैर्यग्योनिस्त्रपञ्चधाभवति । सा
 नुष्यश्चैकविध समासतोभौति-
 क सर्गः ॥ भौतिकास्यास्यसर्ग

भीमावाद्या

स्यैतन्योत्कर्षनिष्कर्षतारतम्याभ्या
मूर्धाधोमध्यभावेनचैविध्यम् । य
था । ऊर्ध्वसत्त्वविशालस्तमोवि-
शालश्चमूलतः सर्गः । मध्येरजो
विशालोऽन्नह्लादिसम्बन्धयन्तः ॥ न-
सुक्तायाम् । त्रि० भूतसम्बन्धिनि ।
रूपादिषु ॥ चक्षुरादिषु ॥ शरीरा-
दिषु ॥

भौती । स्त्री० तन्मायाम् । रात्री । रज-
न्याम् ॥

भौत्यः । पु० भूतिसुने पुनश्चतुर्द-
शमनौ ॥

भौमः । पु० कुजयष्टि । मङ्गले । नर-
कासुरे ॥ अश्वरे ॥ रक्तपुनर्नवाया-
म् ॥ न० पानीयविशेषे । मौमस-
म्भीनिगदितप्रथमत्रिविधबुधे ।
जाङ्गलं परमानूपततः साधारणं क्र-
मात् ॥ भीमानामन्मसांप्रोक्षायश्च
चंप्रातरिव्यते । शीतत्वं निर्मलत्वं
स्रयतस्तेषामहान्गुणः । त्रि० भू-
मिभवे ॥ तले ॥ अन्नमयभूमिकार्ये ॥
भूमेरपत्यम् । शिवादित्वादण् ॥
भूसौभवति शेषिकीण् ॥ भूमेरिद-
म् । तस्यैदमित्यण् ॥

भौमवारः । पु० पश्यद्वाराद्यांषष्ठा-
ध्यायम् ॥

भौमनः । पु० विश्वकर्मणि ॥

भौमरत्नम् । न० प्रवालि ।

भौमावाद्या । स्त्री० गोसहस्रीतिवि-

भकुटी

स्थितायाममायाम् यथा । अमा
वास्यां भवेद्दारायदिभूमिसुतस्य च ।
गोसहस्रफलदद्यात्क्षानमात्रेण जा-
ह्नवीतिव्यासः ॥

भौमी । स्त्री० सीतायाम् । जानक्या-
म् ॥

भौरिकः । पु० कनकाध्यक्षे ॥ भूरि-
णि । सुवर्णेनियुक्तः । तच्चनियुक्त-
इतिठक् ॥

भंशः । पु० अश्वपतने ॥

भसः । पु० भशे ॥

भकुसः । पु० खीविशधारिणिनस-
के । भकुसे ॥ पटपुटेतिदण्डको-
क्तभाषार्थकुसिधातोश्चुरादिष्यन्ता-
देरच् । भुवाकुसीभाषणमस्य । इ-
कीहस्तेऽङ्योगालवस्येतिसूत्रे । अ-
भकुसादीनामितिवाप्तिर्लक्ष्य-
कारोनेनविधीयतइतिव्याख्याना-
न्तराद् । भकुंसः ॥

भुकुटिः । स्त्री० क्रोधादिनाभ्रवकौ-
टिल्ये । भुकुट्याम् ॥ कुटकौटि-
ल्ये । इगुपधात्किदिति । इन् ।
भुवाः कुटिः इकीहस्तेऽङ्ये । अ-
भकुसादीनामितिवाप्तिर्लक्ष्येनाका-
रोविधीयते ॥

भकुटी । स्त्री० भकुटी । कुटेरिन्न-
त् । कृदिकारादितिङीष् ॥ भुवा-
कुटी ॥ इकीहस्तेऽङ्येतिसूत्रे । अ-
भकुसादीनामितिवाप्तिर्लक्ष्ये-

भ्रम .

अक रोनेनविधीयतद्वल्यर्थादकार ॥
 भ्रम । पु० अम्बुनिर्गमे । प्राकारगृह
 भित्तिषुजलनिर्गमनजाले ॥ कुन्दा
 ख्यशिल्पियन्त्रे ॥ चरख० इ० भा०
 भ्रमणे । भ्रान्ती । मिथ्याज्ञाने । मिथ्या
 मतौ । व्यसनहेतौ ॥ माविनश्रयत्वेऽय
 भोगोबर्द्धतामुत्तरोत्तरम् । माविघ्ना
 प्रतिबध्नन्तुधन्योस्माऽस्मादितिभ्रम ॥
 भ्रमणम् । भ्रमुन्नवस्थाने । भावे
 घञ् ॥ नद्यादावधस्थलस्योर्द्धनि
 सरणे ॥ भ्रमन्तिजलान्यनेन । हल
 स्त्रेतिघञ् । नोदात्तोपदेशस्येति
 ह्रस्वाभाव ॥ देहेन्द्रियाद्यध्यासे ॥
 न्यायमतैः । भ्रमस्थनामान्तरमप्रमा ।
 भ्रमोदिविध । विपर्यास ० स
 शयश्च । आद्योयथा । देहेचात्मबु
 द्वि ० शङ्कादौपीततामति ।
 सानिश्चयरूपा ॥ द्वितीयोयथा । कि
 स्त्रिन्नरोवा० स्थाणुर्वेत्यादिवुद्धि ।
 तस्यकारणम् । पित्तदूरत्वमोहभया
 दिनानाविधदोष । यथा । अप्रमा
 चप्रमाचेतिज्ञानद्विविधमुच्यते । त
 ऋण्ये तन्मतिर्यास्यादप्रमासादिरू
 पिता ॥ ततप्रपञ्चोविपर्यास सश
 योपिप्रकीर्तित । आद्योदेहेचात्म
 बुद्धि शङ्कादौपीततामति ॥ भवे
 त्रिश्चयरूपासासशयोथप्रदृश्यते ।
 । किस्त्रिन्नरोवास्थाणुर्वेत्यादिवु-
 द्धिस्तुसशय ॥ तदभावाप्रकारा

भ्रमरच्छली

धीस्तत्प्रकारातुनिश्चय । सस
 शयोभवेद्वाधीरेकत्राभावभावयो
 ॥ साधारणादिधर्मस्यज्ञानसशय
 कारणम् । दोषोऽप्रमायाजनक
 प्रमायास्तुगुणोभवेत् ॥ पित्तदूरत्वा
 दिरूपोदोषोनानाविध स्मृत ।
 इ० भा० प० ॥
 भ्रमणम् । न० अनवस्थितौ ॥ गमन
 विशेषे । पर्यटने ॥
 भ्रमणी । स्त्री० कारुण्डिकायाम् ।
 जलौकायाम् ॥ अधीशितु क्रीडा
 व्यायाम् । अधीशितु क्रीडादौ ॥
 भ्रमत्कुटी । स्त्री० तृणादिच्छत्रे ॥
 कावार्याम् । जङ्गमकुश्याम् ॥
 भ्रमर । पु० कीटविशेषे । मधुपे
 मधुव्रते । द्विरेफे । चक्षुरीके ॥ का
 मुके ॥ वेधनशस्त्रे । वर्मा० इ०
 भा० ॥ भ्रमति । भ्रमु० । अतिरिक्तमि
 भ्रमिभमिदेविवासिभ्यश्चिदित्थर ॥
 भ्रमरक । पु० भृङ्गे । मधुलिङ्गि ॥
 गिरिके । बालमूषिके ॥ चूर्णकीशे ।
 अलके । ललाटलम्बितचूर्णकुन्तले
 ॥ जलभ्रमे ॥ भ्रमरद्वय । इवेप्रतिकृ
 तावितिकन् ॥ भ्राम्यतिवा । भ्रमु०
 अतिरिक्तमीत्यर । स्वार्थेकन् ॥
 भ्रमरकीट पु० कीटान्तरे । कुह्या
 री० इ० भा० ॥
 भ्रमरच्छली । स्त्री० लताविशेषे । भृ
 ङ्गाज्ञायाम् ॥ भृङ्गच्छलीचकटुका

भ्रमरावली

तिक्तादीपनरोचनीति० रा० नि०
 भ्रमरप्रिय । पु० धाराकदम्बे ॥
 भ्रमरमारी । स्त्री० मालवदशग्रमिहपु
 ष्यवृक्षविशेषे । मासपुष्पिकायाम् ।
 भ्रमरविलसितम् । न० भ्रमरविलसिता
 याम् । स्त्री० नूतनीग स्याद्भ्रमरविल
 सितम् ॥
 भ्रमरविलसिता । स्त्री० त्रिष्टुप् ११
 कृन्त प्रभेदे ॥ यथा । मीगोनौगो
 भ्रमरविलसिता ॥ य० सुगन्ध मा
 नपरिहरनचिरात्तामस्यन्ते सफल
 यतुहरि । फुल्लावल्लीभ्रमरविलसि
 ताभाविशीभाकलयति किमुताम् ॥
 भ्रमरा । स्त्री० भ्रमरच्छल्याम् ॥
 भ्रमरातिथि । पु० चम्पके ।
 भ्रमरानन्द । पु० वकुले । अतिमुक्त
 के ॥ रक्ताम्बाने ॥
 भ्रमरालका । पु० भ्रमरके । कुन्तले ।
 ललाटस्थितचूर्णकुन्तले ॥
 भ्रमरावलीका । स्त्री० भ्रमरावल्याम् ॥
 भ्रमरावली । स्त्री० अतिशर्करीप्रभेदे ॥
 भुजसङ्गतशङ्खमुवर्णलसद्वलया० कर
 पुष्पसुगन्धवतीरसनारुचिरा । कन
 कद्वयनूपुरचारुतराजयतिभ्रमराव-
 लिकाभुजगाधिपदुर्ललिता ॥ यथा
 । सखिसम्प्रतिकम्प्रतिमौनमिदं वि
 हितम्० मदनेनधनु सशरमुकरे
 निहितम् । नतिशालिनिक्लिवनमा
 लिनिमानकया० रतिनायकशायक

भ्राजिष्णु

टु खमुपतिवृथा ॥
 भ्रमरिका । स्त्री० वानानाक्रीडाविशे
 ष ॥ येनभ्रमरपिभ्रमतीवभाति । भा
 जीमाजी० इ० भा० ।
 भ्रमरी । स्त्री० भ्रमरयोषिति । भौरी०
 इ० भा० ॥ षट्पद्याम् ॥ जनुका
 याम् ॥ पुचदाल्याम् ॥ भ्रामया स्थाने ॥
 भ्रमरेष्ट । पु० श्योनाकप्रभेदे ॥
 भ्रमरेष्टा । स्त्री० भूमिजम्ब्याम् भाग्याम् ॥
 भ्रमरोत्सवा । स्त्री० साधव्यालतायाम् ॥
 भ्रमासक्त । पु० शम्भुमार्जके ॥
 भ्रमि । स्त्री० भ्रमर्ण ॥ जलनि
 सरणमार्गे ॥ यन्त्रविशेषे ॥ भ्रमण
 म् । भ्रमु० । इककृष्यादिभ्य ॥
 भ्रमे सम्प्रसारणश्च तीन । बाहु
 लकात्सम्प्रसारणाभाव ॥
 भ्रमित । चि० घृणिते । भ्रमण का
 रिते ॥
 भ्रमी । चि० भ्रमविशिष्टे ॥
 भ्रष्ट । चि० गलिते । च्युते । इसा
 दित , पतिते ॥ अर्थाद्भ्रष्टातीर्थ
 यात्रान्तुगच्छेत्सत्याद्भ्रष्टोरीरववै
 ब्रजेष्व । योगभ्रष्ट सत्यधृतिश्चग
 ष्छेदराज्याद्भ्रष्टोमृगयावैब्रजेष्व ॥
 भ्राज । पु० कात्यायनप्रणीतेश्लोके ॥
 भ्राजानामश्लोकाङ्कितिमहाभाष्यम् ॥
 भ्राजकम् । न० पित्ते ॥
 भ्राजमानः । चि० दीप्यमाने ॥
 भ्राजिष्णु । चि० अलङ्कारादिनादी

भ्रातृबल

मियुक्ते ॥ दौमिशालिनि । विभा
जि ॥ भ्राजते । तच्छील । भ्राज
दौमौ । भुवश्चेतिचकारात्० भ्राज
रपिद्वष्णुच् ॥ स्वप्रकाशचिद्रूपे ॥
भ्राता । पु० सहोदरे ॥ भ्राजते० वि
भर्ति० वा । भ्राजृ डुभृज्० । वा ।
नमृनेष्टृत्वष्टृहोत्पोढभ्रातृजामाढ
पितृदुहित । इतिसाधु ५
भ्रातरौ । पु० २०० सहोक्त्याभ्रातृभ
गिन्यो । भ्राताचखसाच । । भ्रा
तृपुत्रौखदुहितभ्यामित्येकशेष
खसाचभ्राताचेतिवा ॥
भ्रातृकम् । चि० भ्रातुरागतेधनादौ
॥ ऋतृष्टञ् ॥ डीपि० भ्रातृकी ॥
भ्रातृयोग्ये ॥
भ्रातृज । पु० भ्रातृपुत्रे ॥ भ्रातृजात
। पञ्चम्यामितिड ॥
भ्रातृजा । स्त्री० भ्रातृपुत्र्याम् । भ्रात्री
यायाम् ॥ टाप् ॥
भ्रातृजाया । स्त्री० भ्रातृपत्न्याम् ।
प्रजावत्याम् ॥ भ्रातृ जाया ॥
भ्रातृपत्नी । स्त्री० प्रजावत्याम् ॥ भ्रा
तापतिर्यस्याइतिविग्रहे० नित्य स
पत्न्यादिध्विति० भ्रातृपतिशब्दस्य
नान्तादेशे० ऋद्धिभ्यइतिडीप् ॥
भ्रातृपुत्र । पु० भ्रातृजे ॥
भ्रातृभगिन्यौ । स्त्री० भ्रात्रौ ॥ भ्रा
ताचभगिनौच ॥

भ्रातृबल । चि० भ्रातृमति ॥ भ्रा

भ्रान्तिदर्शनम्

ताऽस्यास्ति । अन्येभ्योपिटश्यतइ
ति० बलच् । सञ्ज्ञामित्यनुवृत्तेर्बल
इतिनदीर्घ ॥
भ्रातृव्य । पु० भ्रातृपुत्रे ॥ भ्रातृ
रपत्यम् । भ्रातृव्यञ्च ॥ शत्रौ ॥
व्यन्सपत्ने ॥
भ्रातृश्वशुर । पु० पतिज्येष्ठभ्रात
रि । जेठ० भाशुर० इ० भा० ॥
भ्रातृस्थानम् । न० सहोदरगृहे ॥ लग्ना
तृतीयभवने ॥ भ्रातृ स्थानम् ॥
भ्रात्रीय । पु० भ्रातृजे ॥ भ्रातृरपत्य
म् । भ्रातृव्यञ्चेति० चाष्ट ॥
भ्रान्त । पु० मत्तद्विषे ॥ राजधुस्तू
रे ॥ न० भ्रमणे ॥ चि० भ्रमान्वि
ते ॥ भ्रान्तिमापन्ने ॥ अद्वितीय-
ब्रह्मतत्त्व नजानन्तियदातदा । भ्रा
न्ताएवाखिलास्तेषाकमुक्ति क्वह
वासुखम् ॥ भ्रमे कर्तरिक्त ।
अनुनासिकस्यक्लिभलो क्ङिति०
इ० दीर्घ ॥
भ्रान्ति । स्त्री० भ्रमे । मिथ्यामती
। अतस्मिंतज्ज्ञाने ॥ युक्तिहीनप्र
काशत्वाद्भातेर्नह्यस्तिलक्षणम् ।
यदिस्याल्लक्षणकिञ्चिद्भ्रान्तिरेवन-
सिध्यति ॥ भ्रान्तिभाजिभवतिक्ववि
वेक० ॥ भ्रमणे । अनवस्थितौ ॥
भ्रमणम् । भ्रमु० । क्तिन् । अनुना
सिकस्येतिदीर्घ ॥

भ्रान्तिदर्शनम् । न० असाधनेसाधनत्व

भ्रमर

बुद्धी ॥ साधनेष्यसाधनत्वबुद्धौ ॥
भान्यादर्शनम् ॥ शुक्तिकायारजत
वद्विपर्ययज्ञाने ॥

भ्रान्तिमान् । त्रि० भ्रान्तिविशिष्टं ॥
भ्रान्तिरस्यास्ति । मतुप् ॥ डौपि०
भ्रान्तिमती ॥ पु० अलङ्कारविशेषे
॥ भ्रान्तिमानन्यसवित्तत्त्वदर्श-
ने । तदिति० अन्यदप्राकरणिकनि
र्दिश्यते० तेनसमानम्भर्यादिहप्रा-
करणिकमाश्रीयते । तस्यतथावि-
धल्लहट्टौसत्यांयदप्राकरणिकतया-
संवेदनम्०सम्भ्रान्तिमान् । नषैषरु-
पकम्प्रथमातिशयोक्तिवा०तत्रवस्तु-
तोभ्रमस्थाभावात् । ब्रह्मचार्थानुगम-
नेनसत्ताया प्रवृत्तेस्तस्यस्पष्टमेव
प्रतिपन्नत्वात् । उदाहरणम् । कपा-
लमार्जारः पयस्कृतिकराज्जेदिशशि-
नस्तस्मिन्निद्रप्रोतान्विसमितिकरी
सङ्कलयति । रतान्तेतल्पस्थान्हरति
बनिताप्यशुकमितिप्रभामतद्यन्दो
लगदिदमहोविश्रवयति ॥

भ्रान्तिहर । पु० मन्त्रिण ॥ त्रि०
भ्रमनाशके ॥

भ्रामक । पु० जम्बुके । फेरौ ॥
धूर्त्ते ॥ सूर्यावर्त्ते ॥ अश्वमेदे ।
चुम्बक० इ० भा० प्र० ॥ त्रि० अ-
मजनके ॥

भ्रामर । पु० चुम्बक० इ० प्र० पा-
षाणे । भ्रामके ॥ न० शुक्रवर्णम

भ्रुकुस

धुनि ॥ भ्रमरैः कृतम् । क्षुद्राभ्रम-
रेत्यादिनाऽञ् ॥ किञ्चित्मृक्षैः प्र-
सिद्धेभ्य षट्पदेभ्योलिभिश्चितम्
। निर्मलस्फटिकाभयत्तन्मधुभ्राम-
रस्मृतम् ॥ भ्रामररक्तपित्तघ्न मृत्र-
जाड्यकरगुरु । स्वादुपाकमभिष्य-
न्दिविशिषात्पिप्पल्लहमम् ॥ रत-
वभ्रामरैः । यथा । तत्कटि ममधि-
रुद्यवज्जम् आहृषादिप्रशुभस्थि-
तिस्थित । चक्रवर्द्धभ्रमतिकृञ्चित
त्रिकोभ्रमरनिगदितसमुद्गतम् ॥
नृत्यविशेषः । रासे । मण्डलनृत्यं
। हल्लोमे ॥ त्रि० भ्रमरमन्त्रिभिनि ॥
अण् ॥

भ्रामरौ । त्रि० अपस्मारिणि । इति
कुल्लूकभट्ट ॥

भ्रामरो । स्त्री० पार्वत्याम् ॥

भ्रामित । त्रि० आघूर्णिते ॥

भ्राष्ट्र । पु० भर्जनपात्र । अम्बरीषे ।
भडसा० इ० भाड० इ० भा० ॥
भृज्यतेऽत्र । भृज्जपाके । भृज्जि-
गमिनसिहनिविश्रयशावृक्षेति०ष्ट्र-
न्० वृक्षे ॥

भ्रियमाण । पु० पोष्यमाणे ॥

भ्रुकुस । पु० भ्रुकुसे ॥ भ्रुकुसे । स्त्री
वेशधारिणिनर्त्तके । नर्त्तनिजा०
इ० भा० ॥ भ्रुवाकुसोभाषणमस्य
। ब्रुकोष्ट्रलोऽङ्गयोगाक्षवस्य तिसूत्रे०
ब्रुयद्ब्रुवडभाविनामव्ययानाच्चेति

भूकुटि

वक्तव्यमितिनिषेधोत्तरपठितेन ।
 अभूकुसादीनामिति वक्तव्यमिति
 वार्त्तिकेन तन्निषेधाद्भवत् ॥ एवं
 भूकुटिशब्देऽपि बोध्यम् ॥
 भूकुटि । स्त्री० भूकुटी । भूकुट्या
 म् । क्रोधादिनाललाटसङ्कोचने ॥
 कुटे रिगुपधात्किदितौन । भूवो
 कुटि । भूकु सवत्प्रक्रिया ॥
 भूकुटी । स्त्री० भूकुटी । भूवो
 कौटिल्ये ॥ कुटे रिगुपधादितौन ।
 कृदिकारादिति ङीष् । भूवो
 कुटी ॥ अभूकुसादीनामिति वा
 र्त्तिकाद्भवत् ॥
 भू । स्त्री० नेत्रोपरिभागस्थरोमराज्या
 चिह्निकायाम् । भौ० इ० भा० ॥
 भूमु० । भूमेऽङ् । टिलोप ॥ यहा ।
 भूमति । भूमचलने । भूमेऽङ्
 ॥ यहा । भूम्यति । क्तिप् । जङ्
 मादीनामिति० गम० क्तावित्यत्र
 वार्त्तिकेन० मलोपजङ्वादेश ॥
 भूकुस । पु० भूकुसे । भूकुसे
 । नचनिजा० इ० भा० ॥ भाषणा
 र्थकचुरादिग्यन्तात् कुसेरेरच् ।
 भूवाकु सोभाषणमस्य । इकोऽङ्खो
 ऽङ्गो गालवस्येति सूत्रे० इयङ्० वङ्
 भाविनाम० यानाञ्चनेति वार्त्तिका
 द्भवत् निषेध ॥
 भूकुटि । स्त्री० भूकुट्याम् ॥ भूवो
 कुटि इयङ्० वङ्० भाविनामिति

भूणहृत्यम्

निषेधाद्भवत्स्वीनभवति ॥
 भूकुटी । स्त्री० भूकुट्याम् । भूकुटी
 ॥ कुटे रिगुपधादितौन । कृदिका
 रादिति ङीष् । भूवो कुटी ।
 इयङ्० वङ्० भाविनामिति ऋस्व नि
 षेध ॥
 भूण । पु० स्त्रीगर्भे । उदरस्य जन्तो
 ॥ डिम्बे । गर्भके ॥ गर्भिण्याम्
 ॥ श्रोत्रियद्विजे ॥ भूण्यते । भूण
 आशाविशङ्कयो । घञ् ॥
 भूणहृत्या । स्त्री० गर्भस्थबालकहन्
 ने ॥ यथा । त्रिविधा हृत्त येन न करो
 तित्तुर्थकम् । कुलानि पातयेत्स
 मभूणहृत्याव्रतश्चरेत् ॥
 भूणहा । त्रि० गर्भस्थबालकहन्तरि
 ॥ भूण हतवान् । हन० । ब्रह्म
 भूणहृत्त्रेषु क्तिप् ॥ ब्रह्महृणि ॥
 भूणहा० वरिष्ठब्राह्मणहन्तोच्यते
 इति व्याख्यानात् ॥
 भूभङ्ग । पु० भूविच्छीपे । भूभः
 कौटिल्ये ॥ भूवोभङ्ग ॥
 भेष । पु० अध पाते । यथोचि
 तात्० भेषि ॥ भेषणम् । भूष्टृच
 लने । घञ् ॥ चलने ॥
 भूषणम् । न० चलने ॥
 भूणहृत्यम् । न० भूणघ्नोभावे ॥
 घञ् । दाण्डिनायनेति निपातना
 तकारादेश ॥

मकारन्द

म । पुं० मकारे ॥ यमे ॥ समये ॥
विषे ॥ मधुसूदने ॥ चन्द्रशेखरे
। शम्भौ ॥ ब्रह्मणि ॥ चन्द्रमसि ॥
मन्त्रे ॥ मङ्गले ॥ त्रिगुरौ ॥ ५५५ ॥
महिष्ठ । चि० महनीये । पूजनी
ये ॥

मकार । पु० नक्त्रे । याद प्रभेदे
। मगर० इतिभाषाप्रसिद्धे ० भ
षाणांमध्ये भगवद्भिभूतौ ॥ निधि
प्रभेदे ॥ दशमराशौ । आत्मीकीरे
॥ कृत्वाति । कुञ्जि सायाम् । पचा
यच् । मनुष्याणांकर । पृषोदरा
दि ॥ यहा । मङ्गले । मक्तिमण्ड
ने । अच् । आगमशास्त्रस्यानिख्य
त्वाङ्गमुम् । मकराति । रादाने
। आतोनुपेतिक ॥ दर्पणेऽप्यु
क्त । सारस्वतकीर्णे ॥ अर्द्धदधु
जे ॥

मकरकुण्डलम् । न० मकराकृतिक-
याभरणे ॥

मकरकीतन । पु० कामदेवि ॥ मकार
कीतन यस्यस ॥

मकरध्वज । पु० कर्पणे । अनङ्गे ॥
मकारोन्नतीध्वजीयस्यस ॥ रससि
न्दूरविशेषे । चन्द्रोदये ॥ तस्यकार
णप्रकारोन्नतरसिन्दूरिन्तामणौ ॥

मकारन्द : । पुं० पुष्परसे ॥ मकारमपि
द्यति० कामजनकत्वात् । दोषवत्
ण्डने । आतोनुपेतिक । पृषोद-

मकुटम्

रादि । ॥ यहा । मकरमप्यन्दति ।
अदिवन्धने । कर्मस्थान् । शकन्
ध्रादि ॥ कुन्दपुष्पवर्णे ॥ न० कि
ञ्जल्के ॥

मकरमुखी । स्त्री० प्रणाल्याम् । पय
स पदव्याम् ॥

मकरन्दवती । स्त्री० कृष्णहन्तायाम् ।
पाटलापुष्पे ॥ मधुविशिष्टायाम् ॥

मकरव्यूहः । पु० मकराकृतितवत्सै
न्यविन्यासे ॥ वराहव्यूहविपर्यये-
षमकरव्यूहोभवति । तीनाऽर्धे पञ्चा
शोभयचभयसतिगच्छेत् ॥

मकराकार । पु० समुद्रे ॥ मकराणां
माकार ॥

मकराकार । पु० महाकरङ्गे । व-
ह्यन्ये ॥

मकराङ्ग । पुं० समुद्रे ॥ कामदेवि ॥
मकराधिप । पुं० शनिग्रहे ॥ मकर
क्षराशिविशेषश्चधिप । ॥

मकरालय । पुं० अश्वी । मकराणां
मकारोपलक्षितानाजलजन्तूनामा-
लयः ॥

मकरी । पुं० समुद्रे ॥ मकरा सन्ध्य
स्मिन् । अतश्च निठमाविति० इ-
नि । ॥

मकुटम् । न० मुकुटे । किरौटे ॥ म
ङ्गलेऽनेनवा । मक्ति० । बाहुलका
दुष्टः । आगमशास्त्रस्यानिख्यात्त्व-
मुम् ॥

मकुश्वर

मकुति । स्त्री० शुद्धशासने ॥

मकुर । पु० मुकुरे । दर्पणे ॥ वकु
लद्रुमे ॥ कुलालदण्डे ॥ कोरके ॥
मङ्कते । मकि० । मकुरदुर्दुरावि-
तिसाधु ॥

मकुल । पु० न० मुकुले ॥ वकुलद्रु-
मे ॥

मकुष्ठ । पु० वनमुद्गे । मौठ० इ० प्र०
ब्रीहिविशेषे ॥ मकुष्ठोवातलोया-
हीकफपित्तहरीलघु । वातिजि
न्मधुर पाकेकृमिकृञ्चूरनाशन ॥
चि० मथरे ॥

मकुष्ठक । पु० वनमुद्गे । मयुष्ठके ।
मकुष्ठे ॥ मङ्कते० मङ्क्यतेवा । म
कि० । बाहुलकादुर्नुमभावश्च ।
तिष्ठति । षा० । कुन् । मकुष्ठा-
सौख्यकश्च । पूर्वपदादितिष ॥

मकुलक । पु० मुकुलके । लघु
दन्त्यामोषधौ ॥ मङ्कते । मकि० ।
खजपिञ्जादिभ्यजरोलचाविति०-
पिञ्जादित्वादूलच् । स्वार्थेकन् ॥

मकुल । पु० शुलरोगविशेषे ॥ य
था । सूतायाश्चिरोवस्तिशूलमक
लसंज्ञितम् । यवक्षारपिवेत्तत्र
मस्तुनोष्णोदकेनवा ।

मक्का । स्त्री० खुराशानाभिधेदेशे ॥

मकुलम् । न० शिलाजतुनि ॥

मकुश्वर । पु०) खुराशानदेशस्थे
मकुश्वर । पु०) शिवे ॥

मखान्नम्

मकोल । प० शिलाधातौ । सितो
पले । मका । खडियामाटी० गो
लू० इ० भा० ॥

मख । पु० खदोषाच्छादने ॥
मखवीर्य । पु० पियालवृक्षे ॥
मखिका । स्त्री० कौटविशेषे । ग
भूलोलुपायाम् । वमनीयायाम्
। मक्खी० इ० भा० ॥ मशति ।
मशशब्दो रोषकृतेच । हनिमशिभ्या
सिकन् ॥ मखतिवा । मखरोषस
ङ्घाते । कुन्० खल्वा ॥

मखिकामलम् । न० सिकथके ॥

मखीका । स्त्री० सखिकायाम् ॥

मख । पु० यज्ञे ॥ मखन्तिदेवायच
अनेनवा । मखहेतौ । हलश्चेति०
घञ् । सन्नापूर्वकत्वान्नद्वि ॥
यद्वाकचिदपवादविषयेप्युत्सर्गीभि
निविशते० इतिघञ्विषयेपिपुसौ
तिघ । यद्वा । मङ्कते । मह० ।
नहर्हलोपस० सन्ति तिखोहलोपस० ॥

मखचाता । पु० श्रीरामचन्द्रे ॥ मखा
नाचाता ॥

मखवह्नि । पु० प्रणीते । यज्ञाग्नी ॥

मखानल । पु० महावीरे । यज्ञा
ग्नी ॥

मखान्नम् । न० पद्मबीजाभे । पानी
यफले । मखाना० इ० भा० ॥

मखान्न पद्मबीजस्यगुणैस्तुल्यविनि
र्दिशेत् ।

मघ

मखासुहृत् । पु० शिवे । मखस्यदक्ष
 यज्ञस्यसुहृत्० शत्रु ॥
 मगण । पु० त्रिगुरौ०ऽऽऽ ॥
 मगध । पु० बन्दिनि ॥ मगधे ।
 वशपरम्पराशसके ॥ मगधति० या
 चते । मगवपरिवेष्टने । कण्डादिर्य
 गन्त । अच् । यस्यहलङ्गितयलोप
 ॥ मगधा पु० भृम्नि० कौकटदेशे
 ॥ यथा । व्यासेश्वरसमारभ्यतप्तकु
 गडान्तक शिवे । मगधाख्योभहादशा
 यात्रायानहिदुष्यति ॥ दक्षोत्तरक
 र्णे बक्रमात्कौकटमागधौ ॥ मगधा
 नानिवासोजनपद ० मगधा ।
 निबासीऽणोजनपदलुप् । लुप्पि युक्त
 ब्रह्माव ॥
 मगधा । स्त्री० पिप्पल्याम् ॥
 मगवेश्वर । पु० जरासन्धनूपे । म
 गधदेशाधिपमार्त्त ॥ मगधानादेश
 विशिषाणामीश्वर ॥
 मगधीश्वर । त्रि० मगधदेशजाते ॥
 मगधीश्वर । स्त्री० पिप्पल्याम् ॥ मग
 धीश्वरोयस्य ॥
 मग्न । त्रि० जलान्त । प्रविष्टे । आ
 भुते । स्नाते ॥ मज्जति । टुमस्रजो
 शुश्रौ । क्त । ओदितश्चेति० निष्ठा
 नत्वम् । तस्यासिबत्वात्० स्कोरिति
 सलोप । चो कु ॥

मघ । पु० द्वीपान्तरे ॥ देशान्तरे । म
 ग् । नामकस्ते स्थाने ॥ न० पुष्य

मङ्गुर

विशेषे ॥

मघवा । पु० इन्द्र । शक्ते ॥ मघर्तपृ
 ज्यते । मघपूजायाम् । श्वन्नृजन्
 पृषन्मोहन्निन्त्यादिना० कनिन् । कवि
 रिति मनोरमायाम्पुटम् ॥ निपा
 तनात्० हलघोवृगागमश्च । मघवा
 नौ० मघवान् ॥ मघवावहुलमिति
 मितिच्चाटशपक्षतु० मघवान्मघ
 वन्तौ० मघवन्त ० इत्यादिबो
 ध्यम् ॥ जिनानाद्वादशचक्रवर्त्थन्त
 र्गतचक्रवर्त्तिविशेषे

मघवतो । स्त्री० इन्द्राण्याम् ॥

मघा । स्त्री० दशमनक्षत्रं ॥ अत्रजात
 सफलयथा । कठोरचित्तः पितृमातृ
 भक्तस्त्रीब्रह्मभावस्त्वनवद्विद्य चै
 क्यन्मभयस्यमघाऽनघ स्थान्मति
 सदारातिविनाशदक्षा ॥ बहुवचना
 न्तोप्यदृश्यते ॥ यथा नबोदकीनवा
 र्त्तं चण्डप्रच्छादनेतथा । पितरं स्पृ
 हयन्त्यन्नमष्टकामुमघासुर्चति ॥ म
 घायापिण्डदानेनज्जेष्ठपुत्रीविनश्य
 तीत्येकमचनान्तोपि ॥ औषधविशि
 षे ॥

मघाभव । पु० शुक्रायश्चे ।

मघाभू । पु० शुक्रचार्ये ॥

मघी स्त्री० धान्यविशेषे ।

मघोनी । स्त्री० इन्द्राण्याम् ॥

मङ्गुर । पु० दर्पणे । सुकुवि । मङ्गुरे

मकि० । वाहुलकादुरच् ॥

मङ्गल

मङ्गि । चि० शठे ॥ मङ्गते । मङ्कि०

। वङ्क्रादिच्वात्साधु ॥

मङ्गणम् । न० जङ्घात्राणे ॥ इति
हारावली ॥

मङ्चु । अ० भौत्रे ॥ भृशार्थे ॥ म-
ञ्जति । टुमस्कीशुद्धौ । वाङ्मलका
त्सु । मसज्जिनशोरितिनुम् । स्त्री
रितिसलोप ॥

मङ्चुणम् । न० जङ्घात्राणे ॥ इति
त्रिकाण्डशेष ॥

मङ्ग । पु० नौमस्तके ॥ मङ्गति । म-
गिसर्पणे । पचाद्यच् ॥

मङ्गल । पु० अङ्गारके । कुजे । तृती
यग्रहे ॥ अस्यवारेजातस्यफल यथा ।
उग्र प्रतापीक्षितिपोलमन्त्रौरणप्रि
योवक्रवचा सरोध । सत्वान्वि-
त शूरगणप्रणेताकुजस्यवारेप्रभ-
वोमनुष्य ॥ न० कल्याणे ॥ सर्वा-
र्थरक्षणे ॥ अगर्हिताभिप्रेतार्थसि-
द्धौ ॥ यत्खलु क्रियमाणमेवमन
प्रह्लादन समीहितसाधनसूतन्मङ्ग-
लमुच्यतइतिव्याख्याकारा ॥ आ
शौनंमस्कि यावस्तुनिर्देशोवापित
न्मुखमिथ्यालङ्कारिकोक्ते । काव्या
दिमुखे क्रियमाणे ॥ यथाहभगवा-
न्भाष्यकारः । मङ्गलादीनिमङ्गल
मध्यानिमङ्गलान्तानिशास्त्राणिप्रय-
न्ते वीरपुरुषाख्यायुष्मत्पुरुषाणिच-
भवन्तिअध्ये तारस्यप्रवक्तारोभवन्ती

मङ्गलच्छाय

तिमङ्गलानुष्ठानप्रयोजनानि ॥ प्रश
स्ताचरण निच्यमप्रशस्तविवर्जनम् ।
एतद्विमङ्गल प्रोक्तमृषिभिस्तत्त्वदर्शि-
भि ॥ लोकेऽस्मिन्मङ्गलान्यष्टौ-
ब्राह्मणोगौर्हृताशन । हिरण्य स
पिरादिच्यवापोराजातथाष्टम ॥
एतानिसतत पश्येन्नोचेदध्यादिना
यजेत् । प्रदक्षिणन्तुकुर्वीततथाचा
युनंहीयते ॥ अपिच । रोचन चन्द
न हेमसदृक्कदर्पण मणिम् । गुरुम-
नि तथासूर्यप्रातः पश्येत्सदाबु-
ध ॥ मङ्गति० दुरदृष्टमनेन । मणि
सर्पणे । गतोवा । मङ्गेरलच् ॥ अ-
शुभानिनिराचष्टे तनोतिशुभसन्तति
म् । स्मृतिमाचेययत्पुसात्रक्षत-
न्म गल बिदुरितिविष्णुपुराणम् ॥
चि० कल्याणवति ॥

मङ्गलगृहम् । न० मेघराशौ । वृश्चि
कराशौ ॥ मङ्गलस्यतृतीयग्रहस्यगृ
हम् ॥

मङ्गलचण्डिका । स्त्री०) दुर्गायाम् ॥
मङ्गलचण्डी । स्त्री०) यथा । प्रधा
नाशस्वरूपाचदेवीमङ्गलचण्डिका
। प्रकृतेर्मुखसम्भूतासर्वमङ्गल
दासदा ॥ सृष्टौमङ्गलरूपमावस हा
रेकोपरूपिणी । तेनमङ्गलचण्डी
सापण्डिते । परिकीर्त्तितेतिभागव
तम् ॥

मङ्गलच्छाय । पुं० प्रचक्षते ॥

मङ्गल

मङ्गलपाठक । पु० स्तुतिपाठके ।
वन्दिनि ॥

मङ्गलप्रदा । पु० दुर्गायाम् ॥ हरि
द्रायामितिकश्चित् ॥ त्रि० मङ्गल
दातरि ॥

मङ्गलप्रस्थ । पु० भारतवर्षस्य पर्व
तान्तरे ॥

मङ्गलमालिका । स्त्री० सखीभेदे ।
मङ्गलायामालिका ॥

मङ्गला स्त्री० उमायाम् । काव्य
यन्याम् ॥ गयायामङ्गलास्मृते-
तिदेवीगीता ॥ सितदूर्वायाम् ॥
साध्याम् ॥ करञ्जभेदे ॥ हरिद्रा
याम् ॥ नीलदूर्वायाम् ॥ वृत्तार्ह
न्मातृविशेषे ।

मङ्गलागुरु । न० अगुरुचतुष्टयान्त-
र्गतागुरुविशेषे ॥ यथा । मङ्ग-
ल्यामङ्गिकागन्धामङ्गलागुरुवाच-
ना । मङ्गल्यागुरुशिशिराग-
न्धाव्यायोगवाहिका ॥

मङ्गलाचरणम् । न० यन्याद्यारम्भे
मङ्गलकरणे ॥ मङ्गलाचरण-
शिष्टाचारात्फलदर्शनाच्छ्रुतितत्त्वा
वश्य कर्तव्यमित्याहुर्व्याख्याकारा ॥

मङ्गलारुहा । स्त्री० दूर्वायाम् ॥

मङ्गलिकाक्षीरणम् । न० असादृश्य
कथायाम् ॥

मङ्गल्य पु० चायमाणायाम् । अ
प्रवर्त्ये ॥ विल्वे ॥ मसूरके क्षीर

मन्त्रिका

के ॥ नारिकेलि ॥ कपित्थे ॥ री
ठाकरञ्ज ॥ न० दध्नि ॥ चन्दने
॥ मङ्गलागुरुणि ॥ सिन्दूर ॥
स्वर्णे ॥ त्रि० शिथकरे ॥ रुचिरे
॥ साधौ ॥ मङ्गलसाधु । तत्र
साधुरितियत् ॥

मङ्गल्यक । पु० मसूरे । स्वार्थे
कन् ॥

मङ्गल्यकुसुमा । स्त्री० शङ्खपुष्प्याम्
॥ मङ्गल्यानिकुसुमान्यस्या ॥

मङ्गल्यनामधया । स्त्री० जीवन्त्याम्
। शाकश्रेष्ठायाम् ॥

मङ्गल्या । स्त्री० मन्त्रिगन्धगुरुणि
शन्याम् ॥ अध पुष्प्याम् ॥ मि
स्याम् ॥ श्रुतवचायाम् ॥ रोचना
याम् । प्रियङ्ग्वाम् ॥ शङ्खपुष्-
प्याम् । माषपर्ण्याम् ॥ जीवन्त्या
म् ॥ ऋद्धिनामौषधी ॥ वचाया
म् ॥ हरिद्रायाम् ॥ चीष्टायाम् ॥
दूर्वायाम् ॥ मङ्गलसाधु । त
त्रसाधुरितियत् ॥ गौयाम् । शि
वायाम् । भवान्याम् ॥ श्रीभना
निचश्रेष्ठानियादेवीदत्ते हरे । भ
क्तानामार्तिहरणीमङ्गल्याते नसा
स्मृता ॥

मङ्गिनी । स्त्री० नावि । नौकाया
म् ॥

मन्त्रिका । स्त्री० प्रशस्ते ॥ म श
भुचर्चति । चर्च अध्ययने । ख

मज्जसमुद्भवम्

ल् ॥ यथा । प्रशस्तो ब्राह्मणः ।
 ब्राह्मणमचर्चि कारुडिशब्दत्वात् ।
 प्रश सावचनैश्चेतिसमासः ॥
 मज्ज । पु० मत्स्थे ॥
 मज्जका । स्त्री० मज्जायाम् ॥ मज्जै
 वस्तार्थेकः ॥
 मज्जकृत् । न० अस्थिनिः ।
 मज्जा । पु० वृक्षसारे । वृक्षादेरुत्तम
 स्थिरभागे ॥ फलमज्जगुणायथा ।
 यस्य यस्य फलस्यैव वीर्यं भवति यादृ
 शम् । तस्य तस्यैव वीर्येण मज्जान
 मर्पिर्नादिंश्चेत् ॥ अस्थिमध्यगते
 धातौ । अस्थिसारे ॥ मज्जस्वरूप
 माह । अस्थियत्स्वाग्निनापकं त
 स्यसारोद्भवो घनः । यस्त्वेदवत्
 पृथग्भूतं समज्जेत्यभिधीयते ॥
 स्थानन्तु । स्थूलास्थिषु विशेषेण
 मज्जातत्त्वभ्यन्तरे स्थितः । इति ॥
 अस्य गुणायथा । बलशुक्ररसश्लेष्म
 भेदी मज्जविवर्धनः । मज्जाविशे
 षतोऽस्थिनाश्च बलकृत्स्नं हने हित
 ॥ मज्जत्यस्थिषु । टुमस्जो शुद्धौ
 । श्वन्नं चिन्नितिसाधुः ॥ शिरोस्थि
 मध्ये पिण्डितस्ते हि । मस्तिष्के ॥
 मज्जनम् । न० क्लाने ॥ मज्जत्यनेन ।
 टुमस्जो० । बहुलमन्यत्रापीति
 युच् ॥ मज्जायामिति शब्दचन्द्रि
 का ॥

मज्जसमुद्भवम् । न० बीजे । शुक्रे ।

मज्जरी

मज्जसम्भवः । पु० शुक्रे ॥
 मज्जा । स्त्री० वृक्षसारे । अस्थिगत
 धातौ ॥ मज्जते पचाद्यजन्ताट्
 टाप् । मज्जोक्तामज्जयासहेति०
 द्विरूपः ॥
 मज्जज्ज । पु० भूमिभगुग्गलौ ॥
 मज्जजारसः । पु० शुक्रे ॥
 मज्जजासारम् । न० जातौ फले ॥
 मज्जजिका । स्त्री० मज्जकायाम् ॥
 मज्ज । पु० खट्वायाम् ॥ कर्णवश्चे
 । माचा० माजा० इ० भो० ॥ उच्चम
 ण्डपविशेषः । दीलायमानं गोवि
 न्दं मज्जस्थं मधुसूदनम् । रथस्थं वा
 मनं दृष्ट्वा पुनर्जन्मन विद्यते इति
 पुराणम् ॥ मज्जते । मच्चिधारणो
 च्छायपूजनेषु । पचाद्यच् ॥
 मज्जकः । पु० इन्द्रकोषे । उच्चमण्ड
 पे ॥ खट्वायाम् ॥
 मज्जकाश्रयः । पु० मत्कुण्ठे ॥
 मज्जमण्डपः । पु० शस्त्ररक्षार्थं कुटीरे
 । कुट्टङ्गे ॥
 मज्जिका । स्त्री० आसङ्गायाम् ॥
 मज्जरः । पु० बह्वरौ ॥ मुक्तायाम् ॥
 तिलकद्रुमे ॥ बल्याम् । लतायाम् ॥
 मज्जरिः । स्त्री० बह्वर्याम् ॥ मज्जुत्वं
 मृच्छति । ऋगतौ । अचङ्गः । शक
 भ्वादि ॥
 मज्जरो । स्त्री० तिलकद्रुमे ॥ स्थूलमुक्ता
 याम् ॥ बह्वरौ ॥ तुलसाम्भौ ॥

मञ्जुगमना

ष् ॥

मञ्जुरौनम । पु० वेतमवधे ॥

मञ्जु । स्त्री० मञ्जुयाम् ॥

मञ्जि । पु० मञ्जयाम् ॥

मञ्जिका । स्त्री० वारसुन्दर्याम् । वे-
श्यायाम् ॥

मञ्जिफला । स्त्री० कंदल्याम् ॥

मञ्जिष्ठा । स्त्री० विकसारयाम् । जिङ्-
ग्याम् । समङ्गायाम् । मञ्जीठ०
इ० भा० प्र० शीषधी ॥ मञ्जिष्ठा
मधुरातिक्ताकषायस्वर्णवर्णकृत् ।
गुडरुष्णाविषश्लेष्मशोषयोन्त्यक्षिकर्ण-
कृक् । रक्तातीसारकुष्ठान्नविसर्पत्र-
णमेहनुत् ॥ मञ्जौशोभनेवर्णोत्तिष्ठ-
ति । छा० । सुपिस्थवृत्तिक । अ-
स्वास्वेतिषत्वम् ॥ यद्वा । अतिश-
यनेतमविष्ठनौ ॥

मञ्जौ । स्त्री० मञ्जयाम् ॥

मञ्जौर । पु० मन्थानदण्डरत्नवन्ध-
नार्थस्तम्भे । कुटरे ॥ पु० न० नूपु-
रे ॥ मञ्जति । मञ्जिधूनौ० सौच ।
बाहुलकादौरन् ॥ शुर्वचरे० ऽ, ॥

मञ्जुरीय । स्त्री० वर्णवृत्तान्तरे ॥

मञ्जुः । नि० मनोज्ञे ॥ मञ्ज्यते ।

मञ्जि० । बाहुलकाद्, ॥

मञ्जुकेशौ । पु० श्रीकृष्णे ॥ नि० म-
नोज्ञचिकुरविशिष्टे ॥

मञ्जुकेशौ । स्त्री० स्वर्गविश्याभेदे ॥

मञ्जुगमना । स्त्री० हंस्याम् ॥ नि०

मञ्जुश्री

सुन्दरगामिनि ॥

मञ्जुघोष । पु० शिवे । उपास्यदेव
ताविशिष्टे ॥ पूर्वजिने ॥ बुधाना
देवताभेदे । मञ्जु, घोष शब्दो
ऽस्य ॥ शोभनशब्दे । नि० श्री
भनशब्दवति ॥

मञ्जुपाठक । पु० शूके । कीरे ॥

नि० सुन्दरपाठकर्त्तरि ॥

मञ्जुप्राण । पु० ब्रह्मणि ॥

मञ्जुभद्र । पु० पूर्वजिनविशिष्टे ॥
ज्ञानदर्पणे । मञ्जुघोषे ॥ शिवे ॥मञ्जुभाषिणी । स्त्री० अतिजगतीक-
न्द प्रभेदे ॥ यथा मञ्जसाजगौ
अयदिमञ्जुभाषिणी ॥ अमृतोन्मि-
शीतलकरेणलालयस्तनुकान्तिरोचि-
तविलोचनोदरे । नियतकलानिधि-
रसीतिवक्त्रवीमुदमच्युते व्यधितम-
ञ्जुभाषिणी ॥ सुनन्दिनीतिशम्भौ ॥मञ्जुमणि । पु० पुष्परागे । पोख-
राज० इ० भा० ॥मञ्जुल । पु० जलरक्षौ ॥ न०
जलाक्षले । शैवाले ॥ निजुंजी ॥नि० मञ्जौ ॥ मञ्जु० मञ्जु-
त्वलाति । ला० । क ॥ मञ्जु-
मञ्जुत्वमस्त्यस्यास्मिन्वा । सिधा-
दित्वाङ्गच् ।

मञ्जुवक्त्रा । नि० सौम्यावनयुक्ता ॥

मञ्जुवाक् । नि० मधुरवचने ॥

मञ्जुश्री । पु० मञ्जुघोषे ॥ म-

मठ

अजुर्मनोन्नाश्रीर्यस्य ॥
 मज्जुषा । स्त्री० मज्जुषायाम् । पि
 टके ।
 मज्जुषा । स्त्री० पिटके । दावादिनि
 र्मितपेटके ॥ पाषाणे । प्रस्तरे ॥
 मज्ज जिष्ठायाम् ॥ हिरण्यादिनिचे
 पाधारे ॥ मज्जत्यववा । टुमसूजो
 मसूजोर्मुचेत्युपन ॥
 मठची । स्त्री० मर्दनहेतुभूतेपाषाणव
 ट्यादौ ॥ अशन्याम् ॥
 मठस्कटि । पु० दपारम्भौ ॥
 मठकम् । न० गृहमस्तके ॥
 मठ । पु० छात्रादिनिलये ॥ मठन्ते
 अत्र । मठमदनिवासयो हलश्चे
 तिघञ् । सन्नापूर्वकत्वान्नर्वाङ् ॥
 यद्वा । मठतिनिवासयति । पचाद्य
 च् ॥ माठ० इतिख्यातेपक्वान्नविशे
 षे ॥ यथा । समितामर्दयेदाज्यैर्ज
 लेनापिचसन्नयेत् । तस्यास्तुबटकक
 त्वापचेत्सर्पिषिनौरसम् ॥ एलाल
 वङ्ककपूर्वरमिचाद्यैरलङ्कते । म
 ज्जयित्वासितापोकेतस्तप्तसमुदरे
 त् ॥ अयप्रकार ससिद्धोमठवृत्त्य-
 भिधीयते ॥ मठस्तुवृद्धणोवृद्धोबल्य
 सुमधुरोगुरु । पित्तानिलह रोरुच्या
 दीप्ताग्नीनामुपूजित । समिता
 शर्करासर्पिर्निर्मिताअपरेप्रिये । प्र
 काराअमुनातुल्यास्ते पिचैतद्गुणा
 स्मृता ।

मणिकर्णिकेश्वर .

मठर । पु० मुनिविशेषे ॥ शौण्डे ॥
 मन्यते । मनज्जाने । मनुतेवा ।
 मनुअवबोधनेवा । वचिमनिभ्या
 किञ्चेतिअरष्ठोन्तादेशश्च ॥
 मडक । पु० मडुवा० इ० प्र० शस्ये
 मड्डु । पु० वाद्यप्रभेदे मज्जति०
 मज्जन्तिशब्दाअत्रवा । टुमसूजोश्च
 दौ ॥ मृमृशीतृक्षरित्तरितनिधनि
 मिमसूजिभ्यञ् । पृषोदरादि ॥
 डमरुरेवमङ्गान्मड्डुइत्युच्यते ॥
 चुचुक० इ० गौडेपुयस्यप्रसिद्धि ॥
 मड्डुक । पु० मड्डुवाद्ये ॥ स्वार्थे
 क ॥ मर्दले ॥
 मणि । पु० स्त्री० अश्मजातौ । रत्ने
 ॥ मुक्तादौ ॥ अजागलस्तने ॥ लि-
 ङ्गाये ॥ अलिजरे ॥ योन्यग्रभागे ॥
 स्तने । मणिवर्ध ॥ मण्यते । मण
 शब्दे । सर्वधातुभ्यङ् ॥
 मणिकम् । न० अलिजरे । माठ०
 इ० भा० प्र० ॥ मणति । मण० ।
 इन् । स्वार्थेयावादित्वात्कन् ।
 सन्नायकोवा ॥
 मणिकर । पु० मणिकारे ॥
 मणिकर्णिका । स्त्री० काश्यन्तर्गतप्र
 धानतीर्थे ॥ दृश्योविश्वेश्वरोदेवो
 ज्ञातव्यामणिकर्णिका ॥
 मणिकर्णिकेश्वर । पु० काश्यन्तर्गत
 शिवलिङ्गविशेषे ॥ मणिकर्णिका
 या ० मणिकर्णिकायावाईश्वर ॥

मणितारक .

मणिकाननम् । न० करले ॥ रत्नवने
मणिकार । पु० वैकटिके । मणिघ
टितालद्वारादिकर्त्तरि । जोहरी
इ० भा० । मणिचार० इतिच ॥
मणि करोति । डुकुञ्ज० । कर्मण्य
ण् ॥ न्यायचिन्तामणिकर्त्तरि ॥
मणिकूट । पु० पर्वतविशेषे ॥ यथा
। मणिकूटस्याथगिरेर्गन्धमादनकस्य
च । मध्येस्त्रवतिलोहित्योब्रह्मपुत्र
समास्थितः ॥ ब्रह्मद्वीपस्येगिरिवि
शेषे ॥

मणिखनि । स्त्री० मणेरकरे ॥ म
णे खनि ॥

मणिगुणनिकर । पु० अतिशर्करो
१५ प्रभेदे ॥ यथा । वसुमुनियति
रिति० मणिगुणनिकर . । यथा ।
नरकरिपुरवतु० निखिलसुरगति०
रमितमहिमभरसहजनिवसति०
अनिबधिमणिगुणनिकरपरिचिति
सरिदधिपतिरिबधृततनुविभव ॥

मणिग्रीव । पु० कुबेरात्मजी ॥ मणि
रिवग्रीवायस्य ॥ चि० रत्नकन्धरे ॥
मणिच्छिद्रा । स्त्री० मेदायाम् ॥ कृ-
षभास्यौषधी ॥

मणितम् । न० रतिकूजिते । मैथुन-
कालीनवाक्ये ॥ रतिकालिखीयाक
ठकूजितविशेषे ॥ मणनम् । मण०
। भावेत्तः ।

मणितारक । पु० सारसप्रचिणि ॥

मणिवन्ध

मणिद्वीप । पु० क्षीराब्धिमध्यपद्म
रागादिमणिमयान्तरीपे । चिपुरसु
न्दयावामस्थाने ॥ भुवनेश्वर्या
स्थानइ० देवीगीता । ब्रह्मलोकादू
र्ध्वभागेसर्पलोकोस्तिय . श्रुत ।
मणिद्वीप स एवास्तियचदेवीविरा
जते ॥ सर्वस्मादधिकोयस्मात्सर्व-
लोकस्तत स्मृत । पुरापराम्बयै
वाय कल्पितोमनसेच्छया । सर्वादी
निजवासार्य प्रकृष्यामूलभूतया ।
कैलासादधिकोलोकोवैकुण्ठादधि-
कोन्तम ॥ गोलोकादपिसर्वस्मात्
सर्वलोकोधिक स्मृत . । नैतत्स
मन्त्रिलोक्यानुसुन्दर विद्यतेकचिदि
ध्यादिनादेवीभागवतेद्वादशस्कन्धे
१० अध्यायेऽस्यवर्णन द्रष्टव्य ॥

मणिनाग । पु० तीर्थविशेषे ॥

मणिपर्वत । पु० गिरिविशेषे ॥

मणिपुष्पक । पुं० सहदेवाख्यपाण्डवस्य
शङ्खे ॥

मणिपूरम् । न० षट्चक्रान्तर्गतना
भिमध्यस्थे दशदलेतृतीयेचक्रे ॥ म
णिवह्निस्तत्पद्म मणिपूर तथोच्य
ते ॥ देशविशेषे ॥

मणिवन्ध . । पुं० प्रकोष्ठपाख्यो . स
न्धस्थाने । करग्रन्थौ । कलाइ० इ०
भा० । हस्तमूले ॥ मणिबन्ध्यतेऽच ।
वन्धवन्धने । हलश्चेतिघञ् न० ॥

वृहती ६ छन्दः प्रभेदे ॥ यथा ।

मणिमाला

आदितुरीय पञ्चमकषष्टमथान्व स्या
दगुरुचेत् । इन्द्रियवेदैश्च द्विरति-
स्तन्मणिवन्ध प्राहफणी ॥ मणिमध्य
मितिनामान्तरम् ॥

मणिवन्धनम् । न० इक्ष्मूलम् ॥

मणिभद्र । पु० जिनानापूर्वयक्षवि
शेषे । जम्भले ॥ कुवेरसेनापतौ ॥

मणिभूमि । स्त्री० कुट्टिमे । रत्नस्थ
नौ ॥

मणिमञ्जीरम् । न० रत्नमयनूपुरे ॥

मणिमण्डप । पु० रत्नमयगृहे ॥

मणिमध्यम् । न० वृहती ६ छन्दोभे
दे । मणिवन्ध ॥ लक्षणयथा । स्था
न्मणिमध्यं चैकमसा । यथा । का
लियभोगाभोगगतस्तन्मणिमध्यस्मृतौ
तरुचा । चित्रपदाभोनन्दसुतश्चारु
ननत्तस्मैरमुखः ॥

मणिमन्थम् । न० सैन्यवलवणे ॥ पर्व
तविशेषे ॥

मणिमान् । वि० मणिविशिष्टे । रत्न
भूषिते ॥ पु० तीर्थस्त्वेनवर्णितेप
र्वतविशेषे ॥

मणिमन्दिरम् । न० बहुमूल्यप्रस्तरयु
क्तगृहे ॥

मणिमाला । स्त्री० हारे । स्त्रीणादन्त
स्तान्तरं ॥ लक्ष्म्याम् ॥ जगती-
१२ छन्दोभेदे । यथा । ल्यौल्यौम
णिमालाक्षिन्नागुहवक्त्रैः ॥ यथा ।
प्रह्वामरमौलौरत्नोपलक्ष्मणे जातप्र

मण्ड

तिर्बिंबाशीणामणिमाला । गोविन्द
पदाब्जराजीनखराणामास्ताममचि
त्तो ध्वान्त श्रमयन्ती ॥ मणौनां० मा
ला० मालिववा ॥

मणिरागम् । न० हिङ्गुले ॥

मणिव । पु० नागविशेषे ॥ मणि
रस्यास्ति । अन्येभ्योपिदृश्यतइति
व ॥

मणिवर । पु० हीरके ॥

मणिबीज । पु० दाडिमवृक्षे ॥

मणिसर । पु० मुक्ताहारे ॥

मणौ । स्त्री० मणौ ॥

मणौचक्रम् । न० इन्दुकान्ते । चन्द्र
वर्णरूप्ये ॥ पु० मत्स्यरङ्गख
ने ॥

मणौव । च० मणितुल्ये ॥

मणौवकम् । न० पुष्पे । कुसु
मे ॥

मण्डपी । स्त्री० चुट्टोपोदक्याम् ॥

मण्ड । पु० पक्वान्निविशेषे । मठे ।

माठ० इ० भा० ॥ मण्डते । मठि
शोके । शोकद्वहाध्यानम् । पचाद्य
च् ॥

मण्ड । पु० पञ्चाङ्गुले । एरण्डवृक्षे
॥ शाकभेदे ॥ मस्तुनि ॥ भूषा
याम् ॥ सारे ॥ पिच्छे ॥ दुर्दुरे
॥ भक्तादिभवरसे ॥ तल्लक्षण यथा
भक्तौविनाद्रवोमण्ड पथेभक्तस
मन्वितम् ॥ अपिचास्यलक्षणविधि

मण्डक

गुणस्य तण्डुलानां सुसिद्धानां चतुर्द-
शभुषणैः कले । रसः सिक्थैर्विर-
हितो मण्डकश्च भिधीयते ॥ शुष्ठी
सैधवस युक्तो दीपनः, पाचनश्च
। अन्नस्य सम्यक्सिद्ध्या च ज्ञेयम्
ण्डकसिद्धता ॥ पेयायूष्यवागूनां
विलेपी भक्तयो रपि । तस्य गुणाः ।
मण्डाया हीलघु, शीतो दीपनो धा-
तुसाम्यक्तत् ॥ ज्वरघ्नस्तर्पणो वल्य
पित्तघ्नोऽप्यमापह । अपि च क्षुधो-
धनो वस्तिविशोधनश्च प्राणप्रदः शो-
णितवर्धनश्च । ज्वरापहारी कफ-
पित्तघ्नोऽन्तावायुजयः दृष्टगुणो हि म-
ण्ड ॥ लाजमण्डोऽग्निजननो दाह-
दृष्ट्या निवारणः ज्वरातीसारघ्नः
नोऽग्निघ्नोऽपामपाचनः ॥ वाक्यम-
ण्डोऽग्निजननः, शुलानां हविनाश-
नः । पाचनो दीपनो हृद्यः, पित्त-
घ्नोऽपानिलापहः, वाक्यमण्डो भृष्ट-
वमण्डः ॥ न० मस्तुनि ॥ मण्ड-
ने ॥ पु० न० सर्वेषामन्नदध्या-
दीनामग्रसे । मांड० इ० भा०
॥ सारे ॥ पिच्छे ॥ मण्डयति ।
मण्डिभूषायाम् । पचाद्यच् ॥ म-
ण्डति० मण्डयते वा । अच्० घञ्
वा ॥ मन्यते वा । मनज्जानि ।
जमन्ताड्डः ॥

॥ मण्डक । पु० मांडे० माडा० म-
ण्डादिति प्रसिद्धे खाद्यपदार्थे ॥ त

मण्डनम्

द्विधानं यथा । वारिषाकोमलां कृ-
त्स्वाममितां साधुमर्दयेत् । इत्त-
लालनया तस्यालोपवीतस्यैकप्रसा-
रयेत् ॥ अधोमुखं चटस्यैतद्विस्त-
तं प्रक्षिपेद्दहि । मृदुनावह्निना
साध्यः सिद्धो मण्डकउच्यते ॥
दुग्धं न स्यात्प्राग्वाडेन मण्डकं भक्षयेद्भ-
र । अथ वा सिद्धमांसे न सततं चट-
केन वा । मण्डको हृत्ते हृत्ते हृत्ते
रुचिकरो भृशम् । पाकेऽपि मधुरीया ही-
लघुर्दीपकयापहः ॥ गौताङ्ग-
विशेषे ॥ यथा । जयप्रियः कला-
पश्चकमलः सुन्दरस्तथा । मण्डगलो-
वक्त्रमर्चति मण्डकाः पट्प्रकीर्ति-
ता ॥ एषा विशिषः सङ्गीतदा-
मोदरेद्रष्टव्यः ॥

मण्डनम् । न० प्रमाधने । भूषणे ॥
चतुर्धामण्डनं वासी भूषामाख्यानु-
लेपनैः ॥ मण्डयतेऽनेन । मण्डि०
। ल्युट् ॥ नीतिर्भूमिभुजानति-
र्गुणवतां क्षीरङ्गनानां धृतिर्दम्प-
त्यो शिशवोऽहस्यकविताबुद्धेः,
प्रसादो गिराम् । लावण्यवपुष-
स्मृतिः सुमनसः शान्तिर्द्विजस्य
क्षमाशक्तस्य द्रविणगृहाश्रमवतां स्ना-
स्य सतां मण्डनम् ॥ चि० भूष-
णकर्त्तरि च लङ्कारिण्यौ । मण्ड-
नशीलः । मण्डि० । कृधमण्डार्थे
भ्यञ्जेति युच् ॥

मण्डल

मण्डनता । स्त्री० प्रसाधनत्वे ॥
 मण्डप । पु० न० जनः श्रये । जन
 विश्रामसङ्घानि ॥ मण्डनम् मण्डि
 । घञ् । मण्ड पाति । पारक्षणे ।
 आतोऽनुपसर्गेक ॥ देवादिदत्तवे
 श्मनि ॥ त्रि० मण्डपानकर्त्तरि ॥
 मण्ड पिवति । पा० । क० ॥
 मण्डपी । स्त्री० निष्पाव्याम् ।
 मण्डयन्त । पु० नटे ॥ बधूसमूहे ।
 चक्रे ॥ अलङ्कारे । भूषणे ॥ मण्ड
 यति । मण्डिभूषायाहर्षेच । तृभूव
 द्विसौत्यादिना० भ्रञ्च० सचषित् ।
 मण्डयन्ती । स्त्री० योषिति । बधूनाम् ॥
 नव्याम् ॥ पित्वान्ङोष् ॥
 मण्डप्रमान । त्रि० मण्डनकुर्वाणे ॥
 मण्डयति० तच्छील । मण्डि० ।
 ताच्छील्यवयोवचनशक्तिषुचानश् ॥
 मण्डरी । स्त्री० चुर्चुर्याम् ॥
 मण्डल । पु० कुक्षुरे ॥ संप्रभेदे ॥
 न० परिधौ चन्द्रसूर्ययोर्वह्निर्वेष्टने
 । चन्द्रसूर्ययोरुत्पातजरश्मिमण्डले ॥
 य० वातेनमण्डलीभूता सूर्या चन्द्रम
 सो करा । मालाभाव्योन्नितन्व
 न्तेपरिवेश प्रकीर्तितवृत्ति ॥ चक्र
 बाले । मण्डलाकारिणपरिणतेसमूह
 मात्रे ॥ चतुरस्रादौ ॥ यथा । चतु
 रस्रत्रिकोणबावर्त्तुलचार्दचन्द्रकम्
 । कर्तव्यमानुपूर्वेणब्राह्मणादिषुम-
 ङ्गलमिति ॥ कोठरोगे । मण्डलवत्

मण्डल

कुष्ठे ॥ देशे ॥ समन्ताद्विशतियोजने
 । चत्वारिंशद्योजनेवादेशवृत्तिकेचि
 त् ॥ द्वादशराजके ॥ द्वादशराजसु
 द्वादशराजमण्डलतुकामन्दकेनोक्त
 । यथा । अरिर्मित्रमरेर्मित्रमित्रमि
 त्रमत परम् । तथारिमित्रमित्र
 च्छविजिगीषो पुर स्थिता ॥
 पार्श्विग्राह स्मृत पश्चात्प्राक्त
 न्दस्तदनन्तरम् । आसारावनयोश्चै
 वविजिगीषोस्तुपृष्ठत मण्डलम् ॥
 अरेश्चविजिगीषोश्चमध्यमोभूम्यनन्त
 र । अनुग्रहेसंहतयो समर्थोव्य
 सयोर्वधे ॥ मण्डलाद्वह्निरेतेषामुदा
 सीनोबलाधिक । अनुग्रहेस हता
 नाव्यस्तानाञ्चवधेप्रभु ॥ पञ्चविजि
 गीषो पुर । सरा । पार्श्विग्राहा
 क्रन्दपार्श्विग्राहासाराक्रान्दासारा
 चैतिपृष्ठतश्चत्वार । मध्यमोदासी
 नोदौ । विजिगीषुरेकद्वयेवद्वादश
 राजमण्डलमभवति ॥ गोले ॥ चक्रे ॥
 सङ्कावे ॥ नखाघाते । गदायुद्गेग
 तिभेदे ॥ धन्विकास्थानपञ्चकान्तर्ग
 तस्थितिविशेषे ॥ यथा । मण्डला-
 कारपादाभ्यामण्डलस्थानमीरितम् ॥
 व्याघ्रनखाख्यगन्धद्रव्ये ॥ व्यूहविशे
 षे । यथा । तिर्यग्वृत्तिश्चदण्ड स्याद्
 भोगोन्वाहतिरेवच । मण्डलसर्वतो
 वृत्ति पृथग्बृत्तिसहस्रत ॥ मण्डयति ।
 मण्डि० । वृषादित्वात्कल ॥ मण्ड

मण्डलेश्वर

भूषांलातिवा । मण्डते० इतिवा ॥
 यद्वा । मण्डमस्त्यस्य । सिन्धादित्वा
 झच् ॥ चि० निवहे । विन्वे ॥
 मण्डलकम् । न० विवे । कुष्ठभेदे । म
 ण्डलाकारकुष्ठे । कोठे ॥ दर्पणे ॥
 मण्डलाकारव्यूहे ॥ पु० कुकुरे ॥
 मण्डलमिव । इवेग्रतिकृताविति
 कन् ॥
 मण्डलनृत्यम् । न० इल्लीषे । मण्ड
 लाकारनृत्ये ॥
 मण्डलपत्रिका । स्त्री० रक्तपुनर्नवाया
 म् ॥
 मण्डलसङ्ग्रहम् । पु० राशिसङ्ग्रहे ॥
 मण्डलाय । पु० कृपायै । अङ्गे ॥ मण्डल
 मयमस्य ॥
 मण्डलायितम् । न० वतुले ॥
 मण्डलाधीश । पु० मण्डलेश्वरे । मध्यमे ॥
 मण्डलिका । स्त्री० परिधौ ॥ मण्डलात्
 स्वार्थेक । कात्पूर्वस्येकार ॥ मण्ड
 ल्याम् ॥ स्वार्थेके० केष ॥
 मण्डली । पु० भुजङ्गे ॥ विहाले ॥
 जाह्नके ॥ गोनासे० सर्पे ॥ वटवृक्षे ॥
 मण्डली । स्त्री० मण्डलाकारेणपरिण
 तसमूहे ॥ दूर्वायाम् ॥ गौरादित्वा
 न्डीष् ॥
 मण्डलेश । पु० एकजन्मनि । भया
 पहे । मण्डलेश्वरे ॥ शाण्डक्यादे-
 व्या स्थाने ॥ मण्डलस्यर्द्धे ॥
 मण्डलेश्वर । पु० नृपान्तरे ॥ भूम्येकदे

मण्डूकी

शाधिषे ॥ चतुर्योजनपर्यन्तमधिका
 रीनृपस्यच । योराजातच्छतगुण
 सएवमण्डलेश्वर ॥ मण्डलस्यच
 रिमित्रादिरूपस्यदेशस्यर्द्धेश्वर ॥
 मण्डहारक । पु० शौण्डिके ॥ मण्ड
 मुराग्रसहरति । इज्ज्० । कर्मस्थ
 य् । स्वार्थेक ॥
 मण्डा । स्त्री० आमलक्याम् ॥ मुरा
 याम् ॥ ॥ मण्डे पचाद्यजन्ताद्या
 प् ॥
 मण्डित । पु० बौद्धगणाधिपविशेषे
 ॥ चि० भूषिते ॥ मण्डते । मण्डि०
 त्ता ॥
 मण्डुक । पु० सङ्ग्रहे ॥
 मण्डूक । पु० गृध्वर्चसि । दर्दुरे ।
 भेके । शोणके ॥ सुनिविशेषे ॥
 न० वस्यविशेषे ॥ मण्डयति० ज-
 लाशयम्० मण्डतेवा । मण्डि० । श
 लिमण्डिभ्यामूकण् ॥
 मण्डूकपर्ण । पु० पत्रोर्णे । स्थोना
 कवृक्षे ॥ शोणके ॥ मण्डूकवृक्षपर्णम
 स्य ॥ कपीतने ॥
 मण्डूकपर्णी । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥
 ब्राह्मण्याम् ॥ गोजिह्विकौषधौ ॥
 आदित्यभक्तायाम् ॥ मण्डूकवृक्षपर्ण
 मस्या । पाककर्णेतिडीष् ॥
 मण्डूकमाता । स्त्री० ब्राह्मण्याम् ॥
 मण्डूका । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥
 मण्डूकी । स्त्री० मण्डूकपर्ण्याम् ॥ धृष्टयो

मतानुज्ञा

षिति । भेक्षाम् ॥ ब्राह्मणाम् ॥ सू
र्यभक्तायाम् ॥

मडूरम् । न० लौहमले । सि हाणे ।

शिङ्गाणे ॥ ध्मायमानस्यलोहस्यम
लमडूरुच्यते । यस्त्रोहयद्गुणप्रोक्त
तत्किदृमपितद्गुणम् ॥ शतोर्ध्वमुत्त
मकिदृमध्यश्चाशौतिवार्षिकम् ।
अधममृषष्टिबर्षीर्यततोद्दीनोविषोप
मम् ॥ मूण्डते । मडि० । खजूरादि
त्वादूर ॥

मडोदकम् । न० चित्तरागे ॥ आतर्प
णे । आलिम्पने ॥

मतम् । चि० सम्मते ॥ ज्ञाने ॥ अर्चि
ते ॥ शिष्टसमते ॥ तर्किते ॥ मन्य
ते । मनज्ञाने । मतिबुद्धिपूजार्थेभ्य
श्चेतिवर्तमानेक ॥ न० अभिप्रा
ये ॥ निश्चये ॥

मतङ्ग । पु० मुनिविशेषे ॥ मेघे ॥

मतङ्गकिदार । पु० तीर्थविशेषे ॥

मतङ्गज । पु० गजी । इस्तिनि ॥ म

तङ्गात्कृषेर्जात । जनी० । पञ्च
म्यामजातावितिङ ॥

मतङ्गिका । स्त्री० प्रशस्ते ॥ मत० म

तिम्० अलति । अलभूषणादौ ।

गबुल् । पृषोदरादित्वाटस्थल । प्र

शस्त पुरुष ० परुषमतङ्गिका ।

मतङ्गिकायारुष्टिशब्दत्वात्० प्रशसाव

चनैश्चेतिसमास ॥

मतानुज्ञा । स्त्री० निश्चयस्थानभेदे ॥

मति

तस्यलक्षणयथा । स्वपक्षेदोषाभ्युप
गमात्परपक्षेदोषप्रसङ्गोमतानुज्ञा ।

इ० गो० सूत्रम् । ६३ ॥ अस्मार्थ

। दोषाभ्युपगमात्० दोषमनुबृत्त्ये

त्यर्थ ॥ यथाशब्दोऽनित्य आवण

त्वादित्युक्ते० ध्वनावनैकान्तिकत्वेन

हेत्वाभासोयमित्युक्तौ० शब्दोऽनि

त्य कृतकत्वादितिसाधितेध्वनेर-

पिपक्षत्वान्नदोष इत्युक्तौ० असिद्ध

त्वात्तवापिहेत्वाभासोयमित्युक्तौ०

सीर्यमतानुज्ञयानिगृहीत स्याद

प्रतिषिद्धमनुमतभवतीतिस्वपक्षेदो

षाभ्युपगमात् ॥ इति ॥ ६३ ॥

मति । स्त्री० इच्छायाम् ॥ धियि ॥

बुद्धौ । यस्ययच्चक्षेत्रे जन्मतन्मतिस्ता

दृशीभवेत् ॥ स्मृत्याम् ॥ श्रुतस्यमन

ने ॥ मतिकरौषध यथा । पाठाद्वैजौ

रकेकुष्ठमश्वगन्धाम्बाजमाङ्कम् । वचा

चिकटुकश्चैव लवणचूर्णमुत्तमम् ॥ ब्रा

ह्मीरसेभावितश्च सर्पिर्मधुसमन्वितम्

। मन्नाहभक्षितकुर्यान्म ॥ ६४ ॥ मति

परामितिगरुडपुराणम् ॥ मन्यतेअ

नया । मनज्ञाने । त्तिन् ॥ मतिर्म

नन तर्कोमन्तव्यविषयश्च दर इति

च्छान्दोग्यमहाभाष्यम् ॥ आर्ये ॥ शा

कभेदेद्वयजयपाल ॥ अतीतानुस्मृ

तिर्मेधातत्कालयाद्विशीमति । शु

भाशुभविधवारज्ञाप्रज्ञाधीरैरुदाहृते

तिविशेष ॥

मत्तकाशिनी

मतिगर्भं । त्रि० प्रतिभासारे ॥
 मतिदा । स्त्री० ज्योतिष्मत्याम् ॥ शि
 मृडौक्षुपे ॥
 मतिभ्रम । पु० भ्रमे ॥ मतेर्भ्रम ॥
 मतिभ्रान्ति । स्त्री० मतिभ्रमे । मि
 ध्यामतौ । मतेर्भ्रान्ति ॥
 मतिमान् । वि० प्राप्ते ॥
 मतिविभ्रस । पु० उन्मादरोगे ।
 मतेर्भ्रसोनाशोयेन ॥
 मतुवर्णीय । पु० मत्वर्थीयेषुप्रत्ययेषु ॥
 बाहुलकान्मतुवर्थशब्दाच्छ ॥ शेषि
 कान्मतुवर्थीयादितियथा ॥
 मत्कुण । पु० मकनाङ्कतिष्ठ्यातेनि-
 विषाणेमे । कालेप्यजातदन्ते गजे ॥
 नि स्मश्रुपुरुषे ॥ उद्देशे । रक्त
 पायिनि । रक्ताङ्गे । मञ्चाश्रये०
 कौटविशेषे । उद्भुस० मागुण०
 खटमल्ल० इ० चभाषा ॥ नारिकेलि ॥
 जङ्घात्राणे । जङ्घासम्बद्धवाससि ॥
 मत्कुणा । पु० निर्लीमयोनी ॥
 मत्कुणारि । पु० इन्द्राशने । भङ्गा
 याम् ॥
 मत्त । पु० प्रभिन्ने । क्षरन्मदेहस्ति
 नि । गर्जिते ॥ धुस्तूरे ॥ कौकिलि ॥
 महिषे ॥ वि० हृष्टे ॥ मदिरामत्ते
 ॥ शौडे माद्यतिष्ठ । मदीहर्षे
 । गत्यर्थेतिष्ठ । नध्याख्येतिनमत्व ॥
 मत्तकाशिनी । स्त्री० अत्युत्तमनार्याम्
 । वरवर्णिन्याम् ॥ मत्ता० क्षीवे

मत्तमातङ्गलीलाकर

वकाशतेभाति । काशृदौप्तौ । कत्त
 र्युपमानङ्कतिष्ठिनि ॥
 मत्तकासिनी । स्त्री० वरारोहायायो
 षिति ॥ मत्तेवकासते । कासृशब्द
 कुत्सायाम् ० कसगतिशासनयोर्वा
 । कर्त्तर्युपमानङ्कतिष्ठिनि ॥
 मत्तकौश । पु० हस्तिनि ॥
 मत्तवारण । पु० प्रक्षिप्तकटकुञ्जरे ।
 मत्तगजे ॥ न० प्रासादबीथीनावर
 गडे । कोठिकावरडा० इ० भा० ॥
 अपाश्रये । प्राङ्गनावरणे ॥ पूगचूर्णे ॥
 मत्तमयूर । पु० अतिजगती १३ छ
 न्द प्रभेदे । यथा । वेदैरन्वैर्भौस
 यगामत्तमयूर । यथा । लीला
 नृत्यन्मत्तमयूरध्वनिकान्तम् ० नृ
 त्यन्नीपामोदिपयोदानिलरम्यम् ।
 रासक्रीडाहृष्टमनागोपबधूभि ०
 कसध्वसीनिर्जनवृदावनमाप ॥
 मत्तमातङ्ग । पु० दडकप्रभेदे ॥ यथा ।
 आदितोरागणास्त्रेच्छयायवदत्ता
 सत्रैमत्तमातङ्गनामामहादडक स
 न्यते ० स्वान्तरेन समादायमोदायचे
 तोविधेहिप्रभीभारतीरीतिविश्रान्ति
 भूस्त्वयत । विस्फुरत्सङ्गरप्राङ्ग
 णेनागराजिसचीत्कारफूत्कारधाराकु
 लीसावधानीयथा ० पन्नगाधीशशुद्ध
 प्रबुद्धैकबुद्धिप्रकाशप्रवृत्तेहृद्दृत्तशा
 स्त्रेऽपिनित्ययथा ॥
 मत्तमातङ्गलीलाकर . । पु० दडकप्र

मत्तालम्ब

भेदे ॥ यथा । यत्ररेफ पर स्वे
 च्छयागुम्फित ॥ सस्मृतोदडकोम
 त्तमातङ्गलीलाकर ॥ हेमगौरे
 बसानोऽशुकेन्द्रनीलासितेवर्षाणि
 स्पष्टदिव्यानुलेपाङ्कितोऽहारतारा
 शुवचो नभास्त्रिचमास्त्रिचोभव्यभू
 षोष्जलाङ्ग समसीरिणा । अञ्ज-
 नाभास्वरेणन्दकुन्दाभदेहेनलीला
 परीहासहासोर्मिकौतूहलै क
 सरङ्गाद्रिग पातुनश्चक्रपाणिर्गति
 क्रोडयामत्तमातङ्गलीलाकर ॥
 मत्ता । स्त्री० मदिरायाम् ॥ मदेनमू
 ठायाम् ॥ पङ्क्तिच्छन्द १० प्रभे
 दे ॥ यथा । ज्ञेयामत्तामभसगृष्टा ॥
 यथा । पौत्त्वामत्तामधुमधुपाली०-
 कालिन्दीयेतटानकुच्चे । उद्दीव्य
 न्तीव्रजजनरामाकामासत्तामधुजि
 तिचक्रे ॥

मत्ताक्रीडम् । न० विकृतिच्छन्द . २३
 प्रभेदे ॥ यथा । मत्ताक्रीड वस्त्रिष्वा
 शायतिमयुगगयुगमनुलघुगुरुभि
 ॥ यथा । सुग्धोन्मोलनमत्ताक्रीड
 मधुसमयमुनभमधुरमधुरसात्०गा
 नेयानेकिञ्चित्तत्पदमरुणनयन
 युगलसरसिजम् । रासोक्तासक्रीड-
 त्कम्बद्रजयुवतिबलयत्रिहितभुजरस
 म० सान्द्रानन्द वन्दारण्येस्मरजह
 रिमनवचरणपरिचयम् ॥

मत्तालम्ब । पु० प्राङ्गनावरणे । अ

मत्सर

पाश्रये । प्रगीवे । मत्तवारणे ॥
 मत्ते भगमना । स्त्री० स्त्रीविशेषे । म
 त्तगजगामिन्याम् ॥ मत्ते भवद्गम
 नयस्या सा ॥

मत्पूर्व । त्रि० मदीयप्राचीने ॥
 मत्त्यम् । न० दात्रादिमुष्टी । व रटे ।
 वैटा० द्र० भा० ॥ मतज्ञानम्० तस्य
 करणम्० भाव माधन वा । मत
 जनहलात्करणजल्पकर्षेषु० इतिय
 त् ।

मत्त्वथीय । पु० मतुवथीयेप्रत्यये ॥
 मत्त्वथाच्छ । बहुलवचनादकार-
 लोप ॥

मत्स । पु० मत्स्ये ॥

मत्सगरुठ । पु० गलयहे । मत्सघण्ट
 द्र० गौ० दे० प्र० व्यञ्जनविशेषे ॥

मत्सर । पु० मात्सर्ये । अन्यशुभहे
 षे ॥ क्रोधे ॥ वैरे ॥ त्रि० असह्यप
 रसम्पत्तौ । परोत्कर्षासहनपूर्विका
 यास्वोत्कर्षवाञ्छायाम् । स्वप्रयो
 जतप्रतिसन्धान विनापराभिमतनि
 वारणे ष्छायाम् ॥ अन्यशुभहे षव
 ति ॥ कृपणे ॥ माद्यतिपरकृच्छे ।
 मदीहर्षे । कृधूमदिभ्य क्तिदिति
 सर ॥ मत्सरहर्षहेतुमिति वेदभा
 ष्यम् ॥ आत्मधिकारविशेषे ॥ य-
 था । निन्दन्तिमासदालोकाधिग-
 स्तुममजीवनम् । इत्यात्मनि भवेद्य
 सुधिकार सचमत्सर ॥

मत्स्य

मत्सरा । स्त्री० मत्तिकायाम् ॥
 मत्सरी । वि० अन्यशुभर्हृदि । कर्णे
 जपे । दुर्जने । पिशुने । सूचके ।
 नीचे । विजिह्वे । खले ॥ मत्सरोऽ
 स्थस्यास्मिन्वा । इनि ॥
 मत्सी । स्त्री० मत्स्यस्त्रियाम् ॥ मत्स्य
 शब्दात्स्त्रीत्वेच्छायागौरादित्वान्
 ङीष् । सूर्यतिथ्येतियलोप स
 चमत्स्यस्यङासिङ् ॥
 मत्स्य । पु० मीनान्तरे ॥ अभिख्य
 यादवे । नारायणे ॥ द्वादशराशी ।
 मीने ॥ अष्टादशपुराणान्तर्गतचतु
 र्दशसहस्रश्लोकात्मकेपुराणविशेषे ॥
 दशावतारान्तर्गतप्रथमावतारे ॥
 मत्स्या भूम्नि । देशविशेषे ॥ पु
 लिन्दादुत्तरेभागेकच्छात्रपश्चिमेशि-
 वे । मत्स्यदेश समाख्यातोमत्स्यवा
 हुल्यकारक ॥ मत्स्यानानिवासोजन
 पदं मत्स्या । अणोलुप । लुपियुक्तवद्भा
 वः ॥ देशविशेषे ॥ विराटनगरे ॥
 माद्यति । मदी० । ऋतन्यञ्जीति
 मदे स्यन् । जनिदेत्यादिना०
 स्योवा । स्त्रिभेदः ॥ पु० स्त्री०
 जलजन्तुविशेषे । पृथुरोम्णि ।
 भर्षे । मीने । वैसारिणी । अ
 णङ्गो । मच्छी० इ० भाषा ॥
 रोहिताद्यास्तुर्य जीवास्तं मत्स्या
 परिकीर्त्तिता ॥ अथैतेषामुणा
 । यथा । मत्स्या स्निग्धोष्णमधुरा

मत्स्य

गुरवः कफपित्तला । वातघ्नाह
 ह्याहृष्यारोचकाबलवर्धना ॥
 अध्वव्यवायसक्तानादीभाम्नीमाश्चपू
 जिता ॥ शुष्कमत्स्यानवल्या
 स्युर्दुर्जराविड्विबन्धना । दग्ध
 मतस्योगुणैः श्रेष्ठ पुष्टिक्वलव
 र्धन ॥ सूक्ष्ममत्स्यास्तु । भर्जि
 तास्तिलतैलेनसर्वसम्भारसम्भृता
 । सूक्ष्मामत्स्या स्वादुरसादोषत्र
 यनिवर्हणा । परसूक्ष्मास्तुयेतेषु
 तेसर्वेषुस्त्वनाशना ॥ अथकृपादि
 मत्स्यानागुणा । कौपमत्स्या
 शुक्रमूत्रकुष्ठश्चेष्टाविवन्धदा । स
 रोजामधुरा स्निग्धावल्यावातवि
 नाशना ॥ नादेयाहृष्यामत्स्या
 गुरवोनिलनाशना ॥ रक्तपित्तक
 राहृष्या स्निग्धोष्णा स्वल्पवर्ध
 सा ॥ चौड्या पित्तहरा स्नि
 ग्धामधुरालषवोहिमा । ताडा
 गागुरवोहृष्या शीतलाबलमूत्र
 दा ॥ ताडागपत्रिर्भरजानलायु
 र्मतिहृकरा ॥ अथर्तुविशेषे म
 त्स्यगुणा । यथा । हेमन्तेकप
 जामत्स्या । शिशिरेसारसाह
 ता । वसन्तेतेतुनादेयायीष्णेचौ
 ङासमुद्भवा ॥ तडागजास्तव
 र्षामुताखपथ्यानदीभवा । नैर्भ
 रा शरदिश्रेष्ठामिधेयोयमुदाह
 त ॥ अपि । स्निग्धोष्णानि

मत्स्य

न्दितामत्स्या सर्वेश्वक्युताहि-
ता । वपु स्थैर्यकरावीर्यबल
पुष्टिविवर्धना ॥ ऋदकुल्याजल
निर्भरतडागवापीजलेषु येमत्स्या
। तेऽतिजडानादेयायथोत्तरलघु
तरास्तुदेया ॥ चाराम्बुमत्स्या
गुरवोविदाहिनोविष्टभदास्तेलव
णार्णवादिजा । नानाश्रिता
स्वादुजलस्थिताश्चपिन्नेयाजडास्ते
पितयाश्रिताश्चमे ॥ चन्द्रमत्स्या
स्वादुरसादोषत्रयविनाशना ।
लघुपाकाश्चिकरा सर्वदातेहि
तामता । अतिसूक्ष्मा पुस्त्य
हरारुच्या कासानिलापहा ।
मत्स्याण्डगुणास्तु । मत्स्यग
र्भोभृशवृष्यस्निग्धपुष्टिकरो
गुरु । कफमेदप्रदोषल्योन्मा
निकृन्मेहनाशन ॥ अथरन्ध्र
प्रकारा मत्स्यखण्डानिसङ्घ
ष्यञ्चालयेत्प्रथमजले । ततोवि
शनतक्राभ्याबहुञ्चालयेत्पुन
॥ गन्धनाशनप्रकारस्तु । हरिद्रा
शुण्ठीधान्याककटुतैलैर्विमर्दये
त् । प्रक्षाल्यहिङ्गुनालिम्पेद्वन्ध
स्तेनोपशाम्यति ॥ मत्स्योत्तमरन्ध्र
नन्तु । तप्ततैलेक्षिपेद्वान्यकास
मर्दसहिङ्गुकम् । भृष्टसलवणत
र्कमत्स्यक्षिपत्वापुनपचेत् ॥ अर्ध
प्रकोक्षिपेदस्त्रसिद्धचूर्णञ्चनागरम् ।

मत्स्य

दग्धहिङ्गुविनिक्षिप्यसाधयेन्मत्स्य
मुत्तमम् ॥ मत्स्यपिष्टिकातु । गत
त्वक्कण्टकोमत्स्योवसारेणसयु-
त । शिलायापेषितोभूय प्रोच्य
तेमत्स्यपिष्टिका ॥ तैलेविपाचयेत्प
श्चाच्चतुर्थसाम्सयुतम् । वसवारेण-
सयुक्तशिलायपेषयेत्पुन ॥ अ
नयापूर्ववत्कुर्यान्मासस्येवप्रकार-
का । वटिकावटकाद्याश्चसूपका
रधियाचिता ॥ मत्स्यपूरणम्
तक्त्रेणस्निग्धमत्स्यस्यखण्डान्प्रक्षाल्य
पेषयेत् । बीजपूराद्रंमरिचैर्हिङ्गुसै
म्भवजीरकै ॥ सयुक्तकटुतैलाद्यै
र्घृतैपक्त्वाथचूर्णयेत् ॥ मत्स्यपुटपा-
कस्तु । गतत्वक्क्षालितेमत्स्यकद-
लीफलवेष्टितम् । मृदालिप्तपुटेपक्क
सस्मृतदाडिमादिना ॥ यच्चमत्स्यपु
टेपक्कजीरतण्डुललेपितम् । तापि-
कायापुनपक्कसमिश्रमरिचादि-
ना केचिद्वदन्यमृतमस्तिपुरिसुरा
याकेचिद्वदन्तिवनिताधरपञ्चवेषु ।
ब्रूमीवपक्षकणेशास्त्रविचारबुद्ध्या-
जम्बोरनौरपरिपूरितमत्स्यखण्डेद्व-
तिमणिमिश्र ॥ मत्स्यभक्षणनिषेधो
यथा । योयस्मासमन्नातिसत-
न्मासोदउच्यते । मत्स्यादसर्वमा
सादस्तस्मान्मत्स्यान्विवर्जयेत् ॥ मि
थ्यन्यपश्चिमेभागेमत्स्यभुक्पतितो-
भवेत् । अन्यत्रकामतो जग्ध्वासोपवा

मत्स्यजालम्

ससत्याहवसेत् ॥ अज्ञानतस्तद्वर्त्म ॥
 मत्स्यभक्षणप्रतिप्रसवो यथा । मत्-
 स्यान्सशक्तान्भुञ्जीतमासरीरवमे-
 वच । निवेद्यदेवताभ्यश्चब्राह्मणेभ्य-
 श्चनान्यथा ॥ सफरसिहतुण्डश्चतथा
 पाठीनरोहितौ । मत्स्यास्त्वेतेसमु-
 द्धिष्ठाभक्षणायतपोधनै ॥ प्रोक्षित
 भक्षयेदेषामांसश्चद्विजकाम्यथा ।
 यथाविधिनियुक्तश्चप्राणानामपिचा-
 ल्यये ॥ इतिकौर्मण्डपरिभागे १६
 अध्याय ॥ अपिच । पाठीनरोहि-
 ताबाद्यौनियुक्तौहव्यकव्ययो । रा-
 जीवान्सिहतुण्डाश्चशक्ताश्चैवसर्व-
 श ॥ इतिमनु ॥ अनिवेद्यनभो-
 क्तव्यमत्स्यमासश्चयज्ञवेत् । अन्नवि-
 ष्ठापयोमूत्रयद्विष्णोरनिवेदितम् ॥
 मत्स्यकरिण्डका । स्त्री० मत्स्यर-
 क्षणपात्रे । मत्स्याधान्याम् । कु-
 वेण्याम् । खालु इ० इ० गौ० दे०
 भा० ॥

मत्स्यगन्धा । स्त्री० व्यासदेवस्यमा-
 तरि ॥ तोयपिप्पल्याम् । लाङ्ग-
 ल्याम् ॥ मत्स्यस्यगन्धद्वयगन्धो-
 स्या । उपमानाच्चेतिद्वत्त्वाभाव-
 श्चान्दसः ॥

मत्स्यगर्भ । पु० मत्स्याडे ॥

मत्स्यघण्ट । पु० मत्स्यघटितव्यञ्ज-
 नविशेषे । गलयद्दि ॥

मत्स्यजालम् । न० आनाये । जाले ॥

मत्स्यनाशन

मत्स्यगिडका । स्त्री० मत्स्यगिड्याम् ।
 राव० इ० भा० ॥ मत्स्यगिडकाखं
 डसिता क्रमेणगुणवत्तराद्वतिवाग्-
 भट् । मत्स्यगिडोव । स्वार्थेक-
 न ॥

मत्स्यडी । स्त्री० प्राणिते राव०
 इ० काशीभाषा ॥ तल्लक्षणम् ॥
 यथा । इक्षोरसीय सम्पक्षोघन
 किञ्चिद्द्रवान्वित । मन्द यतस्यन्द
 तेतस्मान्मत्स्यगिडीतिनिगद्यते ॥ मत्-
 स्यगिडीभिदिनीवल्यालद्बीपितानि
 लापहा । मधुराव हणौवृष्यारक्तदो-
 षोपहास्यता ॥ मत्स्यागिडाकार-
 त्वात्० मत्स्यडी । शकन्वादि ॥
 मदमुदवास्यन्दते । स्यन्दू प्रसवणे
 । कर्मस्थण् । डीप् । पृषोदरादि ॥

मत्स्यधानी । स्त्री० मत्स्याधान्याम् ।
 कुवेण्याम् ॥ मत्स्याधीयन्तं च ।
 करणाधिकरणयोरितिधाञो ल्यु-
 ट् ॥

मत्स्यध्वज । पु० मत्स्याकारेध्वजे
 ॥ गिरिकामरूपप्रसिद्धे पर्वते ॥ य-
 था । मणिकूटाचलात्पूर्वमत्स्यध्व-
 जकुलाचल । निर्दग्धोयत्रमदनो
 हरनेवाग्निनापुनरित्यादिकालिका
 पुराणे ॥ ८१ अध्यायेऽस्ति ॥

मत्स्यनाशक । पु० कुररपक्षिणि ।
 त्रि० मीननाशकत्तरि ॥

मत्स्यनाशन । पु० कुररपक्षिणि ॥

मत्स्यसन्तानिक

मत्स्यपित्ता । स्त्री० कटुरोहिण्याम् ।
 कृष्णमेद्याम् । कटुक्याम् ॥ मत्
 स्यानापित्तमिवतत्खादुत्वात् ॥
 मत्स्यप्रलेह । पुं० मत्स्यस्यव्यञ्जना
 न्तरे ॥ विषेश प्रलेहे ॥
 मत्स्यवन्धी । पु० कैवर्त्ते । धीवरे ॥
 मत्स्यबन्धनी । स्त्री० कुवेण्याम् । म
 त्स्याधान्याम् ।
 मत्स्यमडक । पुं० व्यञ्जनान्तरे ।
 मत्स्यस्यपिष्टिकाकृत्वापर्णस्थामण्ड
 लाकृतिम् । आसुरेणसमुत्स्विन्ना-
 सयुक्ताधूलनेनतु । मत्स्यमण्डक-
 द्रव्युक्त सूदशास्त्रे विचक्षणै ॥
 मत्स्यरङ्ग । पु०)
 मत्स्यरङ्गक । पु०) पक्षिविशेषे । भ
 म्याशिनि । जलमङ्गौ । मणीष-
 की । माचराङ्गा० इ० गौ० दे० भा० ।
 मत्सरङ्ग० इ० दे० भा० ॥
 मत्स्यराज । पु० विराट्प्रपे ॥ रोहि
 तमत्स्ये ॥ मत्स्यानाराजा । ट-
 च् ॥
 मत्स्यविन्ना । स्त्री० कटुकाश्याम् ॥
 मत्स्यविधनम् । न० वडिशे ॥ विभ्यते
 नेन । विधविधाने । करणेति ल्यु-
 ट् । मत्स्यानाविधनम् ॥
 मत्स्यवेधनी । स्त्री० मद्गुपक्षिणि ॥
 वडिशे ॥
 मत्स्यसन्तानिक । पु० मत्स्यव्यञ्ज-
 नविशेषे ॥ यथा । दग्धोद्गारेसलव

मत्स्याधानी

शोवेसवारैरुपस्कृत । साद्र्क क
 टुतैलेनमत्स्यसन्तानिकोभवेत् ॥
 मत्स्यमुता । स्त्री० उत्तरायाम् । परी
 चिन्मातरि ॥ सत्त्ववक्ष्याम् ॥
 मत्स्याची । स्त्री० तोयपिप्पल्याम् ॥
 सोमलतायाम् । ब्राह्म्याम् ॥ यथा
 ब्राह्मीवयस्यामत्स्याचीमीनाचीसी
 मवस्तरौ । मत्स्याचीशिशिरारुच्या
 ब्रणदीषक्षयापहा ॥ इतिराजनिर्घ
 गट ॥ गण्डदूर्वायाम् ॥ हिलमो-
 चिकायाम् ॥ मत्स्यस्याचीवपुष्प-
 मस्या । मत्स्यशब्द स्वाभावाय-
 वेगौण । बहुब्रौहवितिषच् ।
 डीप् ॥ मच्छेली० इतिलीकग्रसिधौ
 प्रधौ ॥ मत्स्याचीग्राहिणीशीताकु
 छपित्तकफास्रजित् । लघुस्तिक्ताकषा
 याचखाडीकटुविपाकिनी ॥
 मत्स्यात्खग । पु० मत्स्यान्-
 त्ति । चद० । क्तिप् । मत्स्याच्चा-
 सौखगश्च ॥
 मत्स्यादनी । स्त्री० लाङ्गल्याम् । तो
 यपिप्पल्याम् । मत्स्याच्याम् ॥
 मत्स्यैरयते । चद० । ल्युट् । क्ति-
 प् । डीप् ॥
 मत्स्याधानी । स्त्री० मत्स्यरक्षार्थपा
 च् । कुवेण्याम् । खारयी० खालु-
 इ० इ० गौ० देशभा० ॥ मत्स्याद्या-
 धीयन्ते ऽच् । डुधाञ् । करणा-
 धिकरणयोरिति ल्युट् ॥

मथुरा

मत्स्याशन । पु० मत्स्यरङ्गविहङ्ग
मे ॥

मत्स्योदरी । स्त्री० मत्स्यरङ्गव्यञ्जना
न्तरे ॥ कासमर्दकचूर्णेनमत्स्यपि
ष्टिर्नियोजिता । भर्जिताकटुतै-
लेनमत्स्योदरीद्वितीरिता ॥

मत्स्योदरी । स्त्री० सत्यवत्स्याम् ।
व्यासमातरि ॥ काशीस्थतीर्थविशि-
ष्टे ॥

मथन । पु० गणिकारिकायाम् ॥
न० दध्यादिविलोडने । विलो० ना०
द्र० भा० ॥ मथति । मथे विलोड-
ने । ल्युट् ॥

मथितम् । न० निर्जलेसरोवर्जिते वि-
लोडितेदधिनि ॥ सरोदकविहीन
न्तुमथित कफपित्तनुत । त्रि० आ-
लोडिते ॥ घृष्टे । निघृष्टे ॥ मथ्य
तेष्म मथे० । क्त ॥

मथ्य । पु० मथ्यानदण्डे ॥ मथ्यतेऽ
नेन । मथ्यविलोडने । मथ्यइति०
इति कित । कितत्वान्नलीप ॥
मथ्यामथ्यानदण्डे चवर्ज्वातेपिच-
स्मृत ॥

मथुरा । स्त्री० मधुपुर्याम् । श्रीकृष्णज
न्मभूमौ । मथुरायाम् ॥ मथति । म-
थे० । मन्दिवांशमथिचतीक्षुरच ॥
मथुरात्रविलोमेनसध्यमोगयदक्षरम् ।
योनस्मरतिनीकेस्मि स्तन्मध्य तन्मु-
खापरि ॥

मदकार

मधुरेश । पु० श्रीकृष्णे ॥

मथूरा । स्त्री० मथुरायाम् ॥

मद । पु० रेतसि ॥ कस्तूर्याम् ॥
गर्वे । अहङ्कारे ॥ विद्यामदोधनमद
स्तथैवाभिजनोमद । एतेमदामदा
न्यानातएवहिसतादमा ॥ हर्षे ।
आमोदे ॥ इभदाने । गजगण्डज
ले । दाने ॥ यथा । करात्कटा
भ्यामेद्राक्षर्नचाभ्याश्चमदस्तुति ।
करान्नासारन्ध्राभ्याम् ॥ मद्ये ॥
मादकद्रव्यसेवनजन्ये विकारविशि-
ष्टे ॥ क्षैव्ये । मत्ततायाम् ॥ यथा
। स्वामदात्प्रकृतिमेतिहिसर्व
इतिस्वाभाविकधर्मप्रकाशन मद
धर्म उक्तर्षरहितस्त्वेष्ट्युक्तर्ष
विशेषाध्यारोपे ॥ अशास्त्रीयविष-
यसेवनोन्मुखत्वे ॥ मदनम्०
माद्यत्त्यनेनवा । मदीहर्षे । मदीऽ
नुपसर्गइत्यप् ॥ मदयतिवा ।
अच् ॥ नदे ॥ कल्याणवस्तुनि ॥
इतिधरणि ॥ बुद्धेर्मोह समभ-
वदहङ्कारादभून्मद । तस्य लक्षण
यथा । अह महात्माधनवान्मत्तु-
ल्य कोस्तिभूतत्ते । इतियज्जाय-
तेचित्तेमद प्रीक्त सकीर्षि-
दै ॥

मदक । पु० मध्वासवे ॥

मदकट । पु० षण्डे । गोपती ॥

मदकार । पु० आनन्दजनके ॥

मदन

मदकल । पु० अन्तर्मदगजे । मदी
त्कटे ॥ चि० मदेनव्यक्तवचने ॥
मदेनकलते । कलशब्दसङ्ख्यान
यो । अच् ॥ मदेसति० कलो
ध्वनिर्धस्येतिवा ॥

मदगन्ध । पु० सप्तच्छदवृक्षे ॥ मद
सहयोगन्धोऽस्य ॥

मदगन्धा । स्त्री० सुरायाम् ॥ अतस्या
म् ॥

मदगमना स्त्री० महिष्याम् ॥

मदघ्नी । स्त्री० पूतिकायाम् ॥

मदच्युत् । पु० अमृतरसच्यावयित
रि० अमृतरूपे सोमे ॥ मद मदकर
मानन्दकर रसममृतरूप च्यावयत्य
सौमदच्युत् ॥

मदन । पु० मन्मथे । कामदेवे ॥

वसन्ते ॥ धूसूरे ॥ पीण्डीतके ।

मरुवके । श्वसने । मयनफलवृत्ति

भाषा ॥ मदनोमधुरस्तिक्तीवीर्यी

षोलिखनोलघु । वातकृद्धिद्रधि

हर प्रतिश्यायब्रह्मान्तक ॥ रुच

कुष्ठकफानाहशोथगुल्मब्रणपङ्क ॥

सिक्थके । मधूच्छिष्टे । मेष०

सोम० वृत्तिचभाषा ॥ मदन मृदु

मुक्लिग्ध भूतघ्न ब्रणरोपणम् । भग्न

सम्बानकृद्वातकुष्ठवीसर्परक्तजित

॥ माषे ॥ खद्विरे ॥ लग्नात्सप्त

मभवने ॥ आलिङ्गनविशेषे ॥ तत्

स्वरूप यथा । नायकोनायिकाया

मदनचयोदशी

कण्ठे हस्त दक्षा० द्वितीयहस्ततस्या
मध्यदेशेदत्त्वायदाश्लिषति० इति
कामशास्त्रम् ॥ मदयति मदीह
र्षंस्लेपनयो । ल्यु ॥ न० ज
ले ॥

मदनकाकुरव । पु० पारावते ॥

मदनगृहम् । न० लग्नात्सप्तमक्षेत्रे

॥ मात्रावृत्तप्रभेदे ॥ यथा । प्रथम

कुरुषटकलमन्ते कुण्डलमिहमध्ये

वसुतुरगधर सन्तापहरम्० दशवसु

भुवनाष्टभिरचचरणमभिभवतिवि

रामीयदिललित कविवलयहितम

फणिनायकभण्डित जगणविरहित

चतत्वारि शत्कलकलित भुवनेमहि

तम० वृत्त रसनिबद्ध तन्मदनगृह नरप

तिस सदिलब्धपद गुरुशोकगदम् ॥ य

था । विरहानलतप्तासीदतिसुप्तारवि

तनलिनदलतल्पतले मरकतविम

ले० करकलितकपोल गलितनिचो

ल नययतिसततरुदिते ननिशाम

निमेषदृशा । नसखीमभिनन्दति

रुजमनुबिन्दतिनिन्दतिहिमकर

करनिकर परितापकरम्० मनुते

हृदिभार मुक्ताहार दिवसनिशा

करदीनमुखी जीवितविमुखी ॥

मदनगोपाल । पु० श्रीकृष्णे ॥

मदनचतुर्दशी । स्त्री० चैत्रशुक्लचतुर्द

श्याम् ॥

मदनचयोदशी । स्त्री० चैत्रशुक्लत्रयो-

मदनाडौ

दश्याम् ॥

मदनद्वादशी । स्त्री० चैत्रशुक्लद्वादश्या-
म् ॥

मदनपाठक । पु० कोकिले ॥

मदनभवनम् । न० लग्नात्सप्तमस्था
ने ॥

मदनमोहन । पु० श्रीकृष्णे ॥

मदनरस । पु० गृङ्गारे ॥

मदनललिता । स्त्री० अष्टिसप्तकच्छ-
न्द १६ प्रभेदे ॥ स्त्री० नोमौगोमदन
ललितावेदै षड्भुक्तिभिः । यथा ।
विभ्रष्टस्रग्गलितचिकुराधीताधर
पुटा० स्नायत्पत्रावलिकुचतटोच्छ्वा
सोर्मितरला । राधाच्यर्थमदन
ललितान्दोलाऽलसवपु कसा-
रातेरतिरसमहोचक्रीऽतिचटुलम् ॥मदनलव । पु० अस्ताशे ॥ मदनस्य
लव ॥मदनशलाका । स्त्री० कामोद्दीपकभै-
षज्ये ॥ सारिकायाम् ॥ कोकिला
याम् ॥मदनसारिका । स्त्री० पक्षिप्रभेदे । सा
रिकायाम् । चित्रलोचनायाम् । सा
लिक्० इ० गो० भा०

मदना । स्त्री० सुरायाम् ।

मदनायक . । पु० कीदृवे ॥

मदनाङ्गुश । पु० नखे ॥ लिङ्गे ॥

मदनाडौ । स्त्री० गजदानशिखायाम् ॥

तास्रसप्तयथाहपाल । करात्कटा-

मदयन्ती

भ्यामेद्राञ्चनेत्राभ्याश्चमदच्युतिरि-
ति ॥

मदनायुध । पु० भगे ॥ योनौ ॥

मदनायुष । पु० कामवृद्धिचुपे ॥

मदनालय । पु० कुसुमधनुषोमन्दि-
रे । स्मरागारे । भगे ॥ मदनभव-
ने ॥मदनावस्था । स्त्री० उद्वेगरूपायाका
मावस्थायाम् ॥ कथतश्चालाभोभ-
विष्यतीति ॥मदनी । स्त्री० सुरायाम् ॥ कस्तूर्या-
म् ॥ अतिमुक्तके ॥मदनीय । त्रि० मदकारिणि । मदय
ति । मदी० । कृत्स्नपुटीवहुलमि-
तिकर्त्तरि अनियर् ॥

मदनीया । स्त्री० धातव्याम् ॥

मदनेच्छाफल । पु० वहरसाले ॥

मदनोत्सव । पु० सुवसन्तके । होला
कायाम् । होली० इ० भा० ॥

मदनोत्सवा । स्त्री० स्वर्गविश्रयायाम् ॥

मदप्रयोग । पु० करिणामदोद्गमे ।
व्यस्तारे ॥

मदनभञ्जनी । स्त्री० शतमूल्याम् ॥

मदमूढबुद्धि । त्रि० मदेनविपरीतप्र-
ज्ञे ॥ मदमूढबुद्धिषुविवेकिताकु-
त ॥

मदयन्तिका । स्त्री० मल्लायाम् ॥

मदयन्ती । स्त्री० मल्लायाम् ॥ वनम-
ल्लिकाया ॥

मदाख्य

मदयिता । वि० मादके ॥ मदयति ।
 मदी० । लट् शब्द ॥
 मदयितु । पु० कामदेवे ॥ शौण्डि
 के ॥ मैवे ॥ न० मदी ॥ मदयति ।
 हर्षयति० स्तेपयतिवा । मदी० ।
 स्तनिष्पिपुषिगदिमदिभ्योणेरितु-
 जिति० क्लृप् । लेरयादेश ॥
 मदलेखा । स्त्री० उष्णिक् ७ छन्द
 प्रमिदे ॥ मसृगा म्यान्मदलेखा ।
 यथा । रङ्गे बाहुविलम्बाहन्तीन्द्रान्म
 दलेखा । लग्नाभूमुरशचौकसूरी-
 रसचर्चा ॥
 मदविच्छिन्न । पु० मत्तहस्तिनि ॥
 मदव्यायाम । पु० मदाधिक्ये ॥
 मदशाक । पु० उपोदक्याम् ॥
 मदसार । पु० तूदवृत्ते । ब्रह्मका
 ष्टे ॥
 मदस्थलम् । न०)
 मदस्थानम् । न०) मदापानस्थले । शु
 ण्डायाम् । पानगृहे ॥
 मदहस्तिनी । स्त्री० महाकरञ्जे ।
 मदहेतु । पु० धातक्याम् ॥ मदस्य
 कारणे ॥
 मदाध्य । पु० तालवृत्ते ॥ वि० मद
 युक्ते ॥
 मदाध्या । स्त्री० लोहितक्लिण् व्याम् ॥
 मदातङ्ग । पु० मदाख्यरोगे ॥
 मदाख्य । पु० मदापानजन्यरोगवि
 शेषे । पानाख्ये । मदव्याधौ ॥

मदामद

निदानानितु । विषययैगुणादृ-
 ष्टा सन्निपातप्रकोपणा । तएव-
 मद्योदृश्यन्ते विषे तुवलवत्तरा ॥
 तस्मादविधिपीतेनतथामात्राधिके
 नच । युक्तेनचाहितैरन्नैरकासेसेवि
 तेनच । मद्येनखलुजायन्ते मदाख्य
 यमुखागदा ॥ अविधिप्रयुक्तमद्य-
 विकारान्तरमप्युत्पादयतीत्याह ।
 निर्भुक्तएकान्ततएवमद्य निषेव्यमा
 य मनुर्जनित्यम् । उत्पादयेत्क
 ष्टतमान् विकारानुत्पादयेच्चापिश
 रीरभेदम् ॥ हेत्वन्तरमप्याह । क्रु
 डेनभीतेनपिपासितेनशोकाभित-
 म्नेनबुभुक्षितेन । व्यायामभाराध्वप
 रिक्षितेनवेगावरोध्राभिहितेनवापि॥
 अत्यस्त्ररुद्धावततोदरेणसाजीर्णभु-
 क्तेनतथाऽवलेन । उष्णाभितमनेनच
 सेव्यमान करोतिमद्य विविधान्वि
 कारान् ॥ तेचविकारायन्यान्तरे-
 ज्ञातव्या ॥ चिकित्सातु । मद्योत्था
 नान्तुरोगाणामद्यमेवहिभेषजम् ।
 यथादहनदग्धानादहन स्वेदन हित
 म् ॥ मिथ्याविहितमद्येनयोव्याधि
 रुपजायते । मद्येनैवनिपीतेनमद्यो
 नसहशाम्यति ॥ विशेषीन्यचद्रष्ट-
 व्य ॥

मदामद । पु० परमेश्वरे ॥ आत्म-
 नि ॥ आत्माहिसमदोऽमदश्च० सह
 र्षोऽहर्षश्च० विरुद्धधर्मवानतोदैशि

मदिरा

कोपदेश विनाऽशक्योज्ञातुम् ॥
 मदान्नात । पु० गजटक्कायाम् । हा
 थोपरकाडक्का० इ० भा० ॥
 मदाम्बर । पु० मत्तहस्तिनि ॥
 मदायुध । पु० चतुर्दन्ते । ऐरावते ॥
 मदार । पु० द्विरदे । हस्तिनि ॥ शु
 करे ॥ धूर्त्ते । कामुके ॥ मत्तहस्ति
 नि । गन्धभेदे ॥ नृपान्तरे ॥ मा
 द्यति । मदौ० । अगिमदिमन्दिभ्यच्चा
 रन् ॥ वस्त्रनविशेषे ॥
 मदामर्द । पु० मत्स्यभेदे । राज-
 ग्रीवे ॥
 मदालसा । स्त्री० मार्कण्डेयपुराणप्र
 सिन्हायाम् गन्धर्वकन्यायाम् ॥ यवापुत्र
 स्मारित ॥
 मदालापौ । पु० कोकिले ॥
 मदाश्रय । त्रि० मदेकशरणे ॥
 मदाह्वय । पु० कस्तूर्याम् ॥
 मदिर । पु० रत्नखदिरे ॥ मद्य-
 ति । मदि० । किरच् ॥
 मदिरा । स्त्री० मादकद्रव्यविशेषे । सु
 रायाम् । हलिप्रियायाम् । वरु
 णात्मजायाम् । गन्धोत्तमार्याम् ।
 प्रसन्नायाम् । कादम्बर्याम् । इरा
 याम् । मद्ये । सुप्रतिभायाम् ।
 मोदिन्याम् । महानन्दायाम् ।
 मैरेये । देवसृष्टायाम् । अम्बिजा-
 याम् । द्वादशविधेय यथा । मा
 ध्वीकपानस द्राक्ष खार्जूर तालमै

मदिरा

क्षवम् । मैरेय माक्षिकटाङ्ग मधू
 क नारकेलजम् ॥ मुख्यमन्नप्रकारो
 त्य मद्यानिद्वादशैव च ॥ ऋतुविशे
 षे पेयमदिरायथा । गौडीतुशिशि
 रेपेया० पैष्टीहिमन्तवर्षयो । शर
 द्ग्रीष्मवसन्ते पुमाध्वीयाज्ञानचा
 न्यथा ॥ कादम्बरीशर्करादिमद्य
 सुशीतल वृष्यकर मदाढ्यम् । मा
 ध्वीसम स्यात्तृणवृक्षजात मद्य सु
 शीत गुरुतर्पणञ्च ॥ अन्यथाकुरुते
 पान मद्य सन्तापशोषदम् । अन्नदो
 षमदाह्यादिकारक मूर्च्छनञ्चतत् ॥
 नवजीर्णमद्ययोगुणास्तु । मद्य न
 व सर्वविकारहेतुसर्वन्तुवातादिक
 दोषदायि । जीर्ण तुसर्वसकलाम
 यन्नघूर्णप्रद वृष्यकरश्चदीपनम् ॥
 मद्यप्रयोग कुर्वन्तिशूद्रादिषुमहा
 त्तिषु । द्विजैस्त्रिभिस्तुनयाश्चयद्य
 प्युज्जीवयेन्मृतम् ॥ गौडीपैष्टीत
 यामाध्वीविविधाचोत्तमासुरा ।
 सैवनानाविधाप्रोक्तातालखर्जूरस
 म्भवा । तथादेशविभेदेननाना
 द्रव्यविभेदत । बहुधेय समा
 स्याताप्रशस्तादेवतार्चने ॥ अन्ये
 द्वादशधामद्यभेदानाहुर्मनीषिण
 । उक्तस्यान्तर्भवन्तीतिनान्येष्वापृथ
 गीरितम् ॥ प्रायशोभिनव मद्य गुरु
 दोषलमीरितम् । स्त्रोतसाशोधन
 जीर्ण दीपन लघु रोचनम् ।

मदी

हृषीण प्रीणन वल्यं मद्य शोकश्रमा
पहम् । प्रागल्भ्यप्रतिभापुष्टिवीर्यं
तुष्टिस्वरप्रदम् ॥ अपिच । सम्यग्
विधिविधानेनसुसमाहितचेतसा ।
पिबन्तिमदिरामर्त्याश्चमर्त्याएवते
क्षितौ ॥ आकृतिच्छन्दः २२ प्र
भेदे ॥ यथा । सप्तभकारयुतैक
गुरुर्गदितेयमुदारतरामदिरा ।
यथा । माधवमासिविकस्वरकेशर
पुष्पलसन्मदिरामुदितैर्भृङ्गकुलैश्च
पगीतवनेवनमलिनमालिकलानि
लयम् । कुञ्जगृहोदरपल्लवकल्पित
तल्पमनल्पमनोजरमत्वभजमाध
विकामृदुनर्त्तनयामुनवातकृतोप
गमा ॥ मादरात्यनया । मदीहर्षे ।
इषिमदिमुद्रीत्यादिनाकिरच् ॥
मत्तखञ्जने ॥

मदिराक्षी । स्त्री० मत्तनेत्रायाम् ॥
मदिरावदक्षिणीयस्या सा । यथा
। अविदितसुखदुःख निर्गुण वस्तु
किञ्चिज्जडमतिरिहकश्चिन्मोक्षद्व
त्याचचर्च । ममतुमतमनङ्गस्मै
रतारत्नघूर्णं न्मदकलमदिराक्षीनी
विमोक्षोद्दिमोक्ष ॥ इतिविटोक्ति ॥
मदिरागृहम् । न० गङ्गायाम् । मदा
स धानगृहे ॥ मदिराया गृहम् ।
मदिरासख । पु० आम्नवृक्षे ॥
मदिष्टा । स्त्री० मदिरायाम् ॥
मदी । स्त्री० चषकवस्तुनि ॥ कृष्यङ्गे ॥

मद्गुर

मदीयम् । त्रि० मदकरे । हृषीत्पाद
के । मदीय सर इतिर्षदेदर्शन
त् ॥ मामके ॥ ममेदम् । छ ।
मपर्यन्तस्यमादेश ॥

मदोत्कट । पु० अन्तर्मदेहस्तिनि ।
मदकले ॥ मदेनदानेनाम्बुना०
उत्कट मत्त ॥ त्रि० मदमत्ते ॥
मदोत्कटा । स्त्री० मदिरायाम् ॥ मदे
नोन्मत्तायाम् ॥ मदेनउत्कटा ॥
मदोदय । त्रि० मदोन्मत्ते ॥
मदोदया । स्त्री० नार्याम् ॥
मद्गतप्राण । त्रि० मद्गजनार्थजीवने
॥ मद्गता प्राणायस्य ॥

मदोद्धत । त्रि० मत्ते ॥ मद .
पौरुषादिधर्मं तेनउद्धत ॥
मद्गुर । पु० कारणडवे ॥ जलकाके ॥
मज्जति । । टुमस्जीशुबौ । भृन्म-
शीत्यु । न्यङ्क्तादित्वात्कुत्वम् ।
सस्यजशत्त्वेनद । ब्राह्मणेनवन्दि
भार्यायाजजिते ॥

मद्गुर । पु० मगुरी० मागुर० इ०
ख्यातेमत्स्ये ॥ मज्जति । टुमस्जो०
। मद्गुरादयश्चेतिनिपातित ॥ य
हा । माद्यति । मदी० । मद्गुराद
यश्चेत्युरच्० धातौर्गुरादेश । म
द्गुरोवातहृष्ट्योबल्य कफकरोल
घु ॥ मद्गुर खण्डगहित कटु
तैलेसुभज्जित । माणिमन्यनिशा
युक्तोद्दिष्टुनाधूपितेरस । मद्गुरो-

मद्यम

वातहापथ्योरुच्योवृष्योबल प्रद ।
। अग्निसञ्जननोद्बन्धस्तद्वदुक्ताचशृ-
ङ्गिका ॥

मद्गुरक । पु० मद्गुरमीने ॥

मद्गुरस्त्री । स्त्री० शृङ्ग्याम ॥

मद्गुक्त । त्रि० प्रेम्यामय्यनुरक्ते ॥

मद्यम् । न० सुरायाम् ॥ माद्यन्त्यनेन

। मदी० गदमदचरेत्यादिनाय-

त् ॥ अल्ललक्षणादि यथा । पेयय

न्मादक लोकैस्तन्मद्यमभिधीयते।

यथारिष्ट सुरासौधुरासवादयमनेक

धा ॥ गौडीपैष्टोतयामाध्वौत्रिविधा

चोत्तमासुरा । सैवनानाविधाप्रोक्ता

तालखजूरसम्भवा ॥ तथादेशविभे

देननानाद्रव्यविभेदत । बहुधेयस

माख्याताप्रशस्तादेवतार्चने ॥ तद्

द्वादशविधयथाहपुलस्त्य । पानस

द्राक्षमाधूकखार्जूरतालमैत्रवम् ।

माध्वीकटाहमाक्षीकमैरेयनारिके

लिवम् ॥ समानानिद्विजातीनाम

द्यान्येकादशैवतु । द्वादशन्तुसुरा

मद्यसर्वेषामधमस्मृतम् ॥ मद्य

सर्वंभवेदुष्णपित्तकृद्वातनाशनम् ।

भेदनशीघ्रपाकश्चरुर्लक्ष्णहरपरम्

॥ अल्लश्चदौपनरुच्यपाचनवासका

रिच । तीक्ष्णसूक्ष्मश्चविशद्व्यवायि

चविकाशिव ॥ मद्यनवमभिरुन्दि

त्रिदोषजनकसरम् । अह्वयवृहण

दाहिदुर्गन्धविशदगुरु ॥ जीर्णतदे

मद्यपह

वरोचिष्णुकृमिश्नेष्मानिलापहम् ।

हृद्यसुगन्धिगुणवल्लघुस्त्रीतोविशोध

नम् ॥ सात्त्विकादिविभेदेनचेष्टाञ्जे

यामनीषिभि । तैभेदास्तु । पर्याया

वाग्भवेन्मद्यतामसंराक्षसप्रियम् ।

मण्डलावांसाजसतत्तद्वद्व सात्त्विक

कंभवेत् ॥ सात्त्विकीगीतहास्यादि-

राजसेसाहसादिकम् । तामसेनि-

न्द्यकर्माणिनिद्राश्चमदिराचरेत् ॥ वि

धिनामात्रयाकालेहितैरन्नैर्यथावल

म् । प्रहृष्टोयपिषेन्मद्यतस्तस्या-

दस्मृतयथा । किन्तुमद्यस्वभावेन-

यथैवान्नतथास्मृतम् । अयुक्तियुक्त

रागाययुक्तियुक्तयथास्तम ॥ मद्य

गन्धस्यनाशायउपायोयमुदीर्यते ।

मुस्तैलवालगदजीरकधान्यकैलाय

श्चर्वयन्सर्दसिवाचमभिव्यनक्ति । स्वा

भाविकमुखजमुज्झतिपूतिगन्धगन्ध

श्चमद्यलशुनादिभवचनूनम् ॥ * ॥

नालिकेरोदककस्थेतामपात्रेस्थि

तमधु । गव्यश्चताम्रपाचस्यमद्यतु-

ल्यघृतविनेतिकर्मलोचनम् ॥

मद्यगन्ध । पु० बकुलद्वये ॥

मद्यद्रुम । पु० माडे । ध्वजवृक्षे । वि

तानके ।

मद्यप । त्रि० सुरापे ॥ सुराव्यतिरि

क्तमद्यपातरि ॥

मद्यपह । पु० सुराकल्के । मेदके ॥

जगले । मेया० इ० गौ० दे० भा० ॥

मद्रकार

मद्यपाचनी । स्त्री० धातक्याम् ॥
 मद्यपाशनम् । न० उपदेशे । अवद
 श्च । चक्ष्ण । पानरोचकभक्ष्ये ॥
 मद्यपुष्पो । स्त्री० धातक्याम् ॥
 मद्यमण्ड । पु० सुरायभागे । मद्य
 फेने । कारोत्तरे ॥
 मद्यवासिनी । स्त्री० धातकौटुम्बे ॥
 मद्यबीजम् । न० नानाद्रव्यकृतसुरा
 बीजे । किशवे । नमस्त्रि । वाखर०
 इ० गौ दे० भा० ॥ मद्यस्यबीजम् ॥
 मद्यसम्मानम् । न० अभिषव । आसु
 ती । मद्यचुञ्चवना० इ० भा० ॥
 मद्याजी । त्रि० मत्पूजापरे ॥ मांय
 दृशील यक्ष । षिनि ॥
 मद्यामोद । पु० वकुलवृक्षे ॥ मद्य
 स्यामोदोऽस्मिन् ॥
 मद्योर्ग । त्रि० मदेकशरणे । मयि
 सर्वकर्मसमर्पणे ॥
 मद्र । पु० हर्षे ॥ देशविशेषे ॥ वै-
 राटपाण्ड्यायोर्मध्ये पूर्वदक्षक्रमेण
 तु मद्रदेश समाख्यातोमाद्रीहा
 तत्रतिष्ठति ॥ मन्दते । मदस्तुति-
 मोदमदस्त्रप्रकान्तिगतिषु । स्फा-
 यितञ्चीतिरक् ॥
 मद्रक । त्रि० मद्रदेशभवे ॥ मद्रेषु
 जात । कन् ॥
 मद्रकार । पु० मद्रङ्करे ॥ मद्र क
 रोति डुकृञ् । क्षेमप्रियमद्रेण
 चेतिषण् ॥

मधु

मद्रङ्कर । त्रि० क्षेमङ्करे । शङ्करे ॥
 मद्र करोति । डुकृञ् । क्षेमप्रियम
 द्रेण चेतिषण् ॥
 मद्रसुता । स्त्री० माद्वाम् । नकुलसह
 देवयोजनन्यापाण्डुपत्न्याम् ॥
 मद्धान् । पु० विधौ । वायसे ॥
 मद्रती । स्त्री० शिवाया ॥
 मद्रा । पु० शिर्वे ॥ माद्यति । म
 दौ० । क्षामदीत्यादिनावनिप् ॥
 राजवत् रूपायि ॥
 मद्ररी । स्त्री० सुगायाम् ॥ साद्यत्यन
 या । मदी० । वनिप् । वनोरचेति
 ङीव्री ॥
 मद्रगीर्ण । त्रि०
 मद्रगीर्ण । त्रि०
 मद्रग्य । त्रि० } मद्रगंमस्वस्थि-
 नि ॥ शैषिकेष्वा
 र्येषु० अशब्देयत्वावन्यतरस्यामि-
 त्यनेनक्रमात् । स्वकथत्प्रत्यया ॥
 मधु । पु० मधुद्रुमे । मधूके म-
 हुवा० इ० भा० ॥ वसन्तर्तौ ॥ दै-
 त्यविशेषे ॥ यङ्त्वा० विष्णुर्मधुसूद
 नोऽभूत् ॥ चैत्रेमासि ॥ जीकाशो-
 के । असुरविशेषे ॥ सचशत्रुहनेनह
 त । यथ्यनास्त्रामधुरा० मधुपुरीति
 ख्यातिगता ॥ मधुयष्ट्याम् ॥ न०
 क्षीरे ॥ जले । मद्ये ॥ मधुररसे ।
 इक्षौ ॥ वर्णवृत्तान्तरे ॥ यथा । ह
 यमपि । लघुमधु ॥ यथा । रतिम
 य । वरतनु ॥ कर्मफले ॥ मन्यन्ते-

मधु

एतम् । मनज्ञाने । फलिपाटील्लु
धश्चान्तादेश ॥ पु० न० माद्वीकम
ये ॥ पुष्परसे । मकरन्दे । कुसुमा
सवे । चौद्रे । माक्षिके । पुष्पास-
वे । पवित्रे । पित्ये । वरटीवान्ते ॥
रुक्षिकावरटीभङ्गवातपुष्परसोद्भव-
म् । मधुशीतलघुस्वादुरूक्ष ग्राहि-
विलेखनम् ॥ चक्षुष्य दीपन स्वर्यव्र-
णशोधनरोपणम् ॥ सौकुमार्यकर-
सूक्ष्म पर स्तोत्रोविशोधनम् । कषा
थानुरसक्लादिप्रसादजनकपरम् ॥
वर्ण्य मेधाकरवृष्य विशद रोचन ह-
रेत् । कुष्ठार्थं कासपित्तास्रकफ-
मेहकमकृमौन ॥ मेदस्तृष्णावमि-
श्रासहिक्कातीसारवियद्धान् । दाह
क्षतक्षयास्तत्तु योगवाह्यल्पवातल
म् ॥ माक्षिकभ्रामरचौद्र पौत्तिक-
क्षान्नमित्यपि । आर्यमौद्गलकदा
लमित्यष्टौमधुजातय ॥ एषास्त्र
रूप विज्ञेय स्वस्वस्थानेमनीषिभि ॥
नवमधुभवेत्पुष्ट्यै नातिश्चेद्गृह्य स
रम् । पुराण ग्राहकरूक्ष मेदोघ्नमति
लेखनम् मधुन शर्करायाश्चगुड
स्यापि विशेषतः । एकसवत्सरेतीते
पुराणत्वस्मृतंबुधै ॥ विषपुष्पाद-
पिरससविषाभ्रमरादय । गृहीत्वा
मधुकुर्वन्ति तच्छीतगुणवन्मधु ॥ वि
षान्वयात्तदुष्णान्द्रव्ये षोष्णेनवा-
सह । उष्णात्तृष्णेणकालेचस्मृत

मधुकुक्कुटौ

विषसममधु ॥ मकरन्दस्यमद्यस्यमा
क्षिकस्यापिवाचक । अर्द्धर्चादिग
र्णे पाठात्पुष्पपुसकयोर्मधु ॥
मधु । स्त्री० जीवन्तीवृक्षे ॥
मधुक । पु० खगविशेषे । श्रोवदप
क्षिणि ॥ बल्ल्यन्तरे । मधुयष्ट्या
म् ॥ व शपरम्पराश सके । मागधे
॥ न० क्लौतके । मधुयष्टिकायाम् ।
त्रपुणि ॥ मध्विव । द्रवे प्रतिकृता
वितिकन् ॥ यद्वा । मधु० मधुर-
कायति । कै० आतद्धृतिक ॥
मधुकण्ठ । पु० कोकिले ।
मधुकार । पु० भ्रमरे । मधुपे । म
धु करोति० तच्छील । कृजोद्वित्वि
तिट ॥ भृङ्गराजे । भृङ्गरा० इ०
भा० ॥ कामिनि ॥
मधुकर्कटिका । स्त्री० मिष्टबीजपरे ।
मधुकर्कश्याम् । मधुकर्कटिकास्त्रा
क्षीरोचनीशीतलागुरु । रक्तपित्त
क्षयश्रासकासहिक्काभ्रमापहा ॥ म
धु खजूरिकायाम् ॥
मधुकर्कटी । स्त्री० मधुकर्कटिकाया
म् । मधुकाकरीति० भाषा ॥
मधुका । स्त्री० मधुपाल्याम् । मधु
पण्याम् ॥ मधुयष्ट्याम् । टाप ।
मधुकुक्कुटिका । स्त्री०)
मधुकुक्कुटी । स्त्री०) जम्बीरविशे
षे । मातुलुङ्गायाम् । सुगन्धायाम्
। गिरिजायाम् । पूतिपुष्पिकायाम् ॥

मधुजित्

मधुकृतम् । पु० भ्रमरे ॥ मधुकरो
ति । डुल्लम् । क्तिप् ॥ मधुकर
मक्षिकायाम् ॥

मधुकेशट् । पु० मृद्धे । भ्रमरे ॥
मधुकोष । पु० मधुमक्षिकाभि
कृतेमध्वाधारे । मधुकचक्री० इ०
भा० ॥

मधुक्रम । पु० मधुपानावृत्तौ । श
श्वन्मधुपानक्रमे । मधुवारे । मधु
न क्रमः ॥

मधुक्षीर । पु० खर्जूरवृक्षे ॥
मधुखर्जूरिका । स्त्री० मधुकर्कटि-
कायाम् । कीलककर्कटिकायाम् ।
माध्वीमधुरायाम् ॥

मधुगन्ध । पु० वसुले ॥
मधुगायन । पु० कीर्काषे ॥
मधुगुञ्जन । पु० रोभाञ्जनवृक्षे ॥
मधुघोष । पु० ॥
मधुष्कदा । स्त्री० मयूरशखायाम् ॥
मधुष्कन्दा । पु० ऋषिविशेषे । वि
श्वामित्रपुत्रे ॥

मधुच्युत् । त्रि० अमृतस्त्राविणि ॥
मधुजम् । न० सिक्थके ॥
मधुजम्बीर । पु० मधुरजम्बीरे ॥
मधुजा । स्त्री० पृथिव्याम् ॥ मधोर्जा
ता । जनी० । ड० ॥ महाश्रुता
याम् । सितायाम् ॥

मधुजित् । पु० विष्णौ ॥ मधुदैत्यवि
शेषम् । अजैषीत् । जि० । सत्स-

मधुनी

द्विषेतिक्तिप् । तुक् ॥

मधुदण । पु० न० इक्षौ ॥

मधुत्रयम् । न० मधुरत्रये ॥

मधुदीप । पु० कामदेवे ॥

मधुदूत । पु० आम्नवृक्षे ॥

मधुदूती । स्त्री० पाटलावृक्षे ॥

मधुद्र । पु० भ्रमरे ॥

मधुद्रव । पु० रक्तशिखौ ॥

मधुद्रुम । पु० मधूके । गुडपुष्पी ।

मधुवा० इ० भा० ॥ मधुनामाद्रुम ॥

मधुद्विट् । पुं० विष्णौ ॥

मधुधातु । पु० खर्णमाक्षिके ॥

मधूलि । स्त्री० खण्डे । खाड्ड०-
भा० ॥

मधुधेनु । स्त्री० दानार्थमध्वादिनि
र्मितसप्तसायागवि ॥

मधुनाडो । स्त्री० मध्वाधारच्छिद्रे ॥

मधुनारिकेल । पु० माध्वीकफले ।

मधुफले । बहुकूर्चे । इक्षुफले ।

मोहानारल० इ० गौ० दे० भा० । ए

रनारिकेल० इ० कोकणदेशभा० ॥

माध्वीकनालिकेरफलमतिमधुरदु

र्जरजन्तुकारिस्त्रिगुधवातातिसारध

मशमनमयध्वसनवज्जिदीप्त । आ

मशेषप्रकोपजनयतिकुरुतेचारुका

न्ति बलस्यैर्यदेहम्यधत्तधनमद-

नकलावर्जनपित्तनाशम् ॥

मधुनी । स्त्री० क्षुपविशेषे । घृतम

खडायाम् । वायसोल्याम् । सुमङ्ग

मधुपर्णिका

लायाम् । माकण्डहाता० इ० माक
चाउली० इ० च० गौ० दे० भा० ॥

मधुनेता । पु० भमरे ॥

मधुप । पु० भमरे ॥ मद्यपि ॥ मधु-
पिबति । पा० । आतोनेपसर्गे० इ
तिक । पिबते सुरासीधोरिति-
नियमाग्नटच् ॥

मधुपति । पु० श्रीकृष्णचन्द्रे ॥

मधुपर्क । पु० षोडशोपचारपूजा-
न्तर्गतषष्ठोपचारे ॥ तस्यप्रमाण य
था दधिसर्पिर्जलचौद्रसितैताभि
स्तुपञ्चभि । प्रोच्यतेमधुपर्कस्तुस-
र्वदेवौघतुष्टये ॥ जलन्तुसर्वत स्व
ल्पसितादधिघृतसमम् । सर्वेषा-
मधिकचौद्रमधुपर्कप्रयोजयेत् ॥ त
द्भवेत्कास्यपात्रे णरौक्ताश्वेतभवेन
वा । ज्योतिष्टोमाश्वमेधादौपूर्त्तचे-
ष्टेप्रपूजने ॥ मधुपर्क प्रतिष्ठोय-
सर्वदेवौघतुष्टिद । धर्मार्थकाममो
णासाधक परिकीर्तित ॥ मधु-
पर्क सौख्यभोग्यतुष्टिपुष्टिप्रदाय-
क ॥ आज्य दधिमधुमिश्र मधुप-
र्कविदुर्बुधा । इतिच ॥ न० दधि-
सयुक्तमधुनि । महीदये ॥ मधुना
पृच्यते । पृची० । घञ् ॥

मधुपर्क्य । त्रि० मधुपर्काह्ने ॥ मधु-
पर्कमर्हति । दण्डादिभ्यङ्गति यत् ॥

मधुपर्णिका । स्त्री० गम्भार्याम् । नी-
लीवर्चे ॥ मध्विव० मधुरागिवा०-

मधुफलिका

पर्णान्यस्या । पाककर्णेतिङीष् ।

स्वार्थेकन् । इस्व ॥ सुदर्शनायाम् ॥

मधुपर्णी । स्त्री० गम्भार्याम् । नी-
ल्योषधी ॥ गुडूच्याम् ॥ मधुबीज
पूरे ॥ वराहक्रान्तायाम् ॥

मधुपा । स्त्री० मद्यपायाम् ॥

मधुपाका । स्त्री० षड्भुजायाम् ।
खर्वूजा० इ० भा० ॥

मधुपात्री । पु० भमरे ॥ त्रि० मधुपा
नकर्त्तरि ॥

मधुपालिका । स्त्री० गम्भार्याम् ॥

मधुपिपासु । त्रि० मधुपातुमिच्छौ
॥ मधुपिपासु । गम्यादित्वाहि
तीयासमास ।

मधुपीलु । पु० महापीली । राजपी-
ली । महावृक्षे ॥

मधुपुरी । स्त्री० मद्यरायाम् ।

मधुपुष्प । पु० मधुद्रुमे ॥ रोध्रे ॥
श्रीरीषवृक्षे ॥ अशोकवृक्षे ॥ वकु-
लवृक्षे ॥

मधुपुष्पा । स्त्री० दन्तीवृक्षे ॥ नाग-
दन्तीवृक्षे ।

मधुप्रिय । पु० बलदेवे । अच्युता
ग्रजे ॥ मधुमद्यप्रिययस्स भू
मिजम्बाम् ॥ त्रि० मद्यप्रिये ॥

मधुफल । पु० मधुनालिकेरे ॥ वि-
कङ्कतवृक्षे ॥

मधुफलिका । स्त्री० मधुखर्जूरिका-
याम् ॥

मधुमती

मधुवटुला । स्त्री० वासन्तीलतायाम् ॥
 मधुभार । पु० मात्रावृत्तान्तरे ॥ स
 गण विवायजगण निधाय । सुखसौ
 ख्यधाममधुभारनाम ॥ यथा । अ
 यिसुञ्चमानमवटौवधान । भुजपा
 शक्तेनभयनाशक्तेन ॥
 मधुभित् । पु० विष्णौ ॥
 मधुभुक् । त्रि० मधुपे ।
 मधुमक्षिका । स्त्री० सरघायाम् ॥
 मधुनीमक्षिका ॥
 मधुमज्जा । पु० आखोटवृत्ते ॥
 मधुमान् । त्रि० माधुर्योपेते ॥
 मधुमतौ । स्त्री० मूर्वायाम् । काश्म
 र्याम् ॥ नदीविशेषे ॥ तस्याजल
 गुणास्तु । चन्द्रभागगुणसाम्पद ज
 ल किञ्चमाधुमतमग्निदीपनम् ।
 इति ॥ मध्वस्तिअस्याम् । मध्वादि
 भ्यश्चेतिमतुप् ॥ उपास्यनायिका
 विशेषे ॥ यथा । तथामधुमतीसि-
 द्विर्जायतेनात्रस शय । देवचेटी-
 शतशत तस्यवश्याभवन्तिहि ॥ स्व-
 र्गे सत्ये चपातालेसयत्रगन्तुमिच्छ-
 ति । तत्रैवचेटिका । सर्वानयन्ति
 नात्रस शय ॥ अपिच । शब्दानेष
 शृणोतियोजनशतादाविर्भवन्त्यश्रु
 तास्तेतेवेदपुराणभारतकथागाथाद
 योवाङ्मया । यथ्नातिस्त्रयमि-
 च्छाश्रुचिपदै । शास्त्राणिकाव्या-
 निवालीकान्भ्रम्यतिपश्यतिस्फुट

मधुर

रुचोरत्नस्थलीमैरवी ॥ उष्णिक्क
 न्द ७ प्रभेदे ॥ यथा । ननगिमधु
 मती । यथा । रविदुहितृटटे ० व
 नकुसुमतति । व्यधतमधुमती०
 मधुमथनमुदम ॥
 मधुमत् । पु० विष्णौ ॥ मधुमथना-
 ति । मदे० । क्षिप्चेतिक्षिप् ॥
 मधुमथन । पु० विष्णौ ॥
 मधुमह्वी । स्त्री० मालत्त्रायाम् ॥
 मधुमस्तकम् । न० खाद्यविशेषे ।
 परिमार्जने ॥
 मधुमाक्षिकम् । न० स्वर्णमाक्षिके ॥
 मधुमाध्वीकम् । न० मद्ये ॥
 मधुमारक्त । पु० भ्रमरे ॥
 मधुमूलम् । न० आलुके । मौआलुङ्क०
 गौ० दे० भा० प्रसिद्धे । हिङ्गुले ॥
 मधुयष्टि । स्त्री० इक्षौ ॥
 मधुयष्टिका । स्त्री० मधुकायाम् । म-
 धुयष्ट्याम् । मुलहठी० मुहलेठी-
 तिख्यातौषधौ ॥ मधुयष्टीव । इवे-
 तिकन् ॥
 मधुयष्टी । स्त्री० मधुयष्टिकायाम् ॥
 मधुभोयष्टी ॥ गुणान्पश्ययष्ट्या-
 म् ॥
 मधुर । पु० मिष्टरसे । गौल्ये । स्वा
 दौ । रसज्येष्ठे गुल्ये ॥ तस्यगु-
 णा । मधुर पिच्छल । शीतो-
 धातुस्तन्यवलप्रद । चक्षुष्योवात
 पित्तघ्न कुर्यात्स्थौल्यवलक्लमीन् ।

मधुरनिखना

सोतियुक्तोज्वरश्वासगलगडादिरो
गकृत् ॥ अपिच । मधुरस्तुरसस्त्रिनो
तिकैशान्वपुष स्थौर्यवलीजवोर्य
दायौ । अतिसेवनत प्रमेहशैथ्य
जडतामान्द्यमुखान्करोतिदोषा
न् जीवकौषधौ ॥ रक्तशिशौ ॥
राजाम्ने ॥ रक्तेक्षौ । गुडे ॥ शालौ
हेमन्तधान्ये । न० विषे ॥ बङ्गे ॥
त्रि० रसनाकर्षिणि । स्वादौ । म-
धुररसयुक्ते ॥ मधुमाधुर्यमस्ति ।
जषसुषीतिर ॥ मधुमाधुर्यं राति
वा । आतोनुपेतिक् ॥ प्रिये ॥
दधिमधुरमधुमधुरद्राक्षामधुरासि-
तातुमधुरैव । तस्यतदेवहिमधुरव
स्यमनीयवसलम् ॥

मधुरक । पु० जीवकौषधौ ॥ स्वा
र्येक ॥

मधुरकण्टक । पु० मत्स्यविशिषे । क
ज्जलायाम् ।

मधुजम्बीर । पु० मधुजम्बीरे । रस-
द्राविणि । शर्करके ॥

मधुरत्वच । पु० धवे । पीतफले ॥

मधुरवयम् । न० दुग्धसितामाक्षिके-
षु ॥ सितामाक्षिकसर्पिषु ॥

मधुरत्रिफला स्त्री० द्राक्षाकाशमर्यख
ज्जूरिफलेषु ॥

मधुरनिखना । स्त्री० मधुरखरयुक्ता
र्यानाभ्याम् ॥ मधुरोनिखनीय-
स्या ॥

मधुरा

मधुफल । पु० राजवदरे ।

मधुरमासम । न० क्षीरामृते ॥ तदि
धानयथा । घृताम्बुखे दितेमासेश
गुठीचूर्णविनि क्षिपेत् । दुग्धञ्चश
र्करोपेतपश्चात्सौगन्धिकक्षिपेत् ।
नातिसार्द्रं नातिशुष्कमिदक्षीरामृ
तस्मृतम् ॥ क्षीरमृतबहुरसरोचक
चातिशीतलम् । वातपित्तहरव-
त्स्य मुक्तिग्धमतिकोमलम् ॥

मधुरवल्ली । स्त्री० मधुबीजपुरे ।

मधुरस । पु० इक्षौ । मधुर्मधुरो
रसोऽस्याग्निन्वा ॥ तालवृक्षे ॥

मधुरसा । स्त्री० मूर्वायाम् ॥ द्राक्षा-
याम् ॥ दुग्धकायाम् ॥ गम भा
र्याम् ॥ मधुरसोऽस्या ॥

मधुरस्त्रवा । स्त्री० पिण्डस्त्रज्ज्ययाम् ॥

मधुरा । स्त्री० शतपुष्पायाम् । सौ
फ० इ० भा० ॥ मिश्रेयायाम् । शा
लये । शीतशिवे । सलूफा० इ०
गौ० दे० भा० ॥ मधुरोरसोऽस्य
स्या । अर्शचाद्यच् ॥ मधुरापुर्वा
म् ॥ यथा । हत्वाचलवणरक्षोमधुपु
त्रमहाबल । शत्रुघ्नोमधुरानामपुरीं
तत्रचकारवै हति मधुकर्कटिका
याम् ॥ मोदायाम् ॥ मधूल्याम्
यष्टिकायाम् ॥ काकोल्याम् ॥ श
तावर्याम् ॥ बृहज्जीवन्याम् ॥ पा
लङ्क्यशके ॥ मनोहरायाम् ॥
टाप् ॥

मधुवनम्

मधुराकृति । त्रि० सौम्यरूपे ॥
 मधुराम्ब । पु०) आम्नातके ॥
 मधुराम्बक । पु०)
 मधुराम्बफल । पु० रेफले । आरे ॥
 मधुरालापा । स्त्री० शारिकायाम् ॥
 मधुरालावुनी । स्त्री० राजालाव्याम् ॥
 मधुरिका । स्त्री० मिथ्याम् । शालीये ।
 शीतशिवे । धनसौफ० इ० भा० ॥
 मधुरोरसीत्यस्या अच् । स्वार्थे
 कन् ॥
 मधुरिपु । पु० विष्णौ ॥ मधुरसुरवि
 शेषस्वरिपु ॥
 मधुरेणु । पु० कटभौवृक्षे ॥
 मधुरोदक । पु० सप्तसमुद्राणां शेषस
 मुद्रे । जलसमुद्रे । स्वादुदके ॥
 मधुलम् । न० आसवे । मद्ये ॥
 मधुलग्न । पु० रक्तशोभाञ्जने ॥
 मधुलता । स्त्री० शूलोदणे ॥
 मधूलिका । स्त्री० राजिकायाम् ॥
 मधुलिट । पु० भ्रमरे ॥ मधुलेटि । लिङ्
 आखादने । क्तिप् ॥
 मधुलेही । पु० भृङ्गे । भ्रमरे ॥
 मधुलोलुप । पु० भ्रमरे ॥
 मधुवटी । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥
 मधुवनम् । न० मधुरायाम् ॥ कदा
 विन्मधुसंज्ञेनदैत्येनाधिष्ठितयत ।
 ततोमधुवननाम्नाख्यातमत्रमहीत
 ले । पुण्यमधुवनतत्रसान्निध्यनिष्ठ
 दाहरे । मधोवनम् । क्तिष्कि

मधुशर्करा

मध्यां भुयीवस्यवनविशेषे ॥
 मधुवल । पु० कीकिले ॥
 मधुवल्ली । स्त्री० यष्टीमधुनि ॥ क्लीत
 नके ॥
 मधुवार । पु० मधुक्रमे । पुन पु
 नर्मधुपानपरिपाद्याम् । मधुपाना
 वसरे ॥ मधुनोमद्यश्चवारोऽवसर ।
 मधुपानावृत्तिरितियावत् ॥
 मधुवारुणी । स्त्री० मधुरूपायावारुण्या
 म् ॥
 मधुवीज । पु० दाडिमे ॥
 मधुवीजपूर । पु० मधुरफलायाम् ।
 महाफलायाम् । मधुक्कम्ब्याम् ।
 मौठाविजौरा० इ० भा० ॥
 मधुवृक्ष । पु० मधुके । महुवा० इ०
 प्रसिद्धे । मधुनामावृक्ष ॥
 मधुव्रत । पु० भ्रमरे मधुव्रतमध्य
 यस्थ ॥ यद्वा मधुमकरन्दव्रतयति
 मुङ्क्ते । कर्मण्यण् ।
 मधुशर्करा । स्त्री० मधुजातशर्कराया
 म् । सिताखण्ड० इ० गौ० दे०
 भा० प्र० द्रव्ये यथा । माध्वीसु
 तामधुत्पन्नामधुजामधुशर्करा । मा
 द्वीकशर्कराचैवक्षौद्रकाक्षौद्रशर्करा
 ॥ यद्वा यन्मधुप्रोक्ततद्गुणात्तस्य श
 र्करा । विशेषाद्वलवृद्ध्याचतर्पणक्षी
 णदेहिनाम् अपिच । मधुजाश
 र्कराकृत्वाकफपित्तहरीगुरु । क
 द्यंतीसारतृड्दाहरक्तहृत्परादि

मधुसूदन

मा ॥ मधुन शर्करा ॥
 मधुशाख पु० मधुछौले ॥
 मधुशियु । पु० रक्तशोभाञ्जनवृक्षे ।
 मुन्गा० इ० काश्यादौख्याते ॥ म
 धु मधुरु शियु ॥ मधुप्रधान
 शियुर्वा ॥
 मधुशीर्षकम् । न० समितानिर्मितेप
 काञ्चविशेषे ॥
 मधुशेषम् । न० सिक्थके ॥
 मधुश्रेणी । स्त्री० मूर्वायाम् ॥ मधुन
 श्रेणिरञ्च ॥
 मधुश्वासा । स्त्री० जीवन्तीवृक्षे ॥
 मधुछौल । पु० मधूकवृक्षे । महुवा
 इ० विख्याते ॥ मधुछौवति । छिबु
 निरसने । द्रुगुपधितिक । पूषीद
 रादि ॥ मधुछौले गर्भेऽस्येतिवा ॥
 मधुसख पु० कामदेवे ॥
 मधुसारथि । पु० कामदेवे ॥
 मधुसिक्थक । पु० स्यावरविषभेदे ॥
 मधुसुद्धत् । पु० कामदेवे ॥
 मधुसूदन । पु० भमरे ॥ बनमालि
 नि । श्रीकृष्णे । वैदिककर्ममार्गके
 भगवति० दुष्टनिग्रहकर्तरि ॥ मधु
 नामानमसुरसूदितवान्० सूदयति
 स्रवा । सूदक्षरणे । नन्द्यादित्वा-
 ल्ल्यु ॥ विष्णुकर्णमलोद्भूतमधु
 नाममहासुरम् । ब्रह्मणोपचितिकु
 र्वनृजघानपुरुषोत्तम ॥ तस्य ताव
 दधादेवतदासर्वेधिमानवा । मधु

मधूक

सूदनमिल्याहुर्दृष्यस्त्रजनार्दनमि
 तिभारते ॥
 मधुसूदनौ । स्त्री० पालङ्गीशाके ॥
 मधुस्रव । पु० मधूकवृक्षे ॥ मोरटल
 तायाम् ॥ न० तीर्थविशेषे ॥
 मधुस्रवा । पु० मधूकवृक्षे ॥
 मधुस्रवा । स्त्री० जीवन्त्याम् । डोडी
 तिगुर्जरदेशभाषयाप्रसिद्धायाम् ॥
 मूर्वायाम् ॥ हसपद्याम् ॥ मधुय
 टिकायाम् ॥
 मधुस्वर । पु० कोकिले ॥ मधर्मधर ।
 स्वरयस्यस ॥ मधौस्वरयस्रवा ॥
 मधुहा । पु० विष्णौ ॥ मधुदैत्यविशे
 ष हन्ति । इन० । क्षिप् चितिक्षिप् ।
 ब्रह्मभूवेषु किवितिनियमस्यप्रा
 यिकत्वात् ॥
 मधूक । पु० गुडपुष्पे । मधुद्रुमे ।
 महुवा० इतिख्यातेवृक्षे ॥ अष्टगु
 णा मधूकपुष्पमधुरशीतलगुरु
 वृहणम् । बलशुक्रकारप्रोक्तत्वात्पि
 त्तविनाशनम् ॥ फलशीतगुरुस्वादु
 शुक्रलवातपित्तनुत् अह्वय हन्ति
 तृष्णास्रदाहप्रकासचतत्रयान् ॥ त-
 न्मज्जगुणास्तत्फलवत् । यथा । य
 स्ययस्यफलस्यैववीर्यभवतियादृश-
 म् । तस्यतस्यैववीर्येणमज्जानमभि
 निर्दिशेत् ॥ तस्यलगुणा । म
 धुत्त्वक्प्रकृतपित्तघ्नीव्रणशोधनरोपणी
 । मद्यते० मन्यतेवा । महपूजाया

सधली

म० मनज्ञाने । उलूकादयश्चे सा
धु ॥ न० यष्टौमधुनि ॥ इ० रा०
निर्घण्ट ॥

मधूकपुष्पम् । न० मधुदुग्धमस्यकुसुमे॥
मधुच्युतस्यूलमधूकपुष्पसशोधि-
तकेसरधूलिवर्जितम् । सम्प्राचितशु-
भ्रसिताघृताभ्यासजीरकजीवनदहि-
जीविनाम् ॥ वृहणीयमुमधुरमधू-
कवातहृद्गुरु । पित्तप्रकोपशमनहृ-
द्यरुच्यमुखप्रियम् ॥

मधूच्छिष्टम् । न० सिक्थके ॥ मधुन
उच्छिष्टम् ॥

मधूत्थितम् । न० सिद्ध्यके ॥

मधूत्सव । पु० चैत्रावल्याम् ॥

मधूपन्न । पु० न० मथुरायाम् । ल
क्षणपुरे ॥

मधूल । पु० जलजिमधूकी । मधू
लकी ॥

मधूलका । पु० जलजमधूके जल
महुवा० इतिभाषा । दीर्घपत्रे ॥

मधुलाति । ला० आतोनुपेतिक्
। अन्येषामपैतिदीर्घ । स्वार्थेक
न् । गिरिजातमधूके । गौरवाके ।

अस्यगुणामधूकगुणतुल्या ॥ मधु
रसे ॥ त्रि० तद्वति ॥

मधूलिका । स्त्री० मूर्वायाम् ॥ प्रत्य
यस्यादितीत्वम् ॥

मधुली । स्त्री० क्लौतनके ॥ मधुक-
र्कव्याम् ॥ आम्ने ॥

सध्यादेशीय

मध्य । पुं० ग्रहस्फुटसावकाङ्क्षि-
 शे । पु० न० विलगने । देहमध्यभा-
 गे । मध्यमे । अवलगने ॥ हृदयपु-
 डरौकाकाशि ॥ त्रि० न्याय्ये । उत्क-
 र्णापकर्षहीने ॥ यथा० मध्यस्थ ॥
 अन्तरे ॥ अधमे ॥ मध्यमे ॥ यथा । उ-
 त्तमाऽवममध्यानिबुद्ध्वाकार्याणि-
 पार्थिव । उत्तमाधममध्येषुपुरुषेषु
 नियोजयेत् ॥ माध्यायति । ध्यै० ।
 आतोनुपेतिक । यद्वा । मध्यते ।
 मह० । माशोभाधत्ते वा । अध्न्या-
 दि ॥ मध्येशरौरादेर्भवम् । असाम्प्रति-
 के० इत्य ॥ सङ्ख्याविशिषे ॥ यथा ॥

मध्यगन्ध । पु० आस्रद्वये ॥

मध्यत । अ० मध्येद्रत्यर्घे ॥ आदादि
त्वाप्तसि ॥

मध्यदेश । पु० देशविशेषे । मध्यमे
॥ तद्यसौमायथा । हिमवद्विन्ध्ययो
र्मध्ययत्प्राग्विनशनादपि । प्रत्यगे
वप्रयागाच्चमध्यदेश प्रकौर्त्तित ॥
मध्यस्यासौदेशश्चेति कर्मधारय ॥
शास्त्रीयज्ञानकर्मसंस्कृतौजनौम-
ध्यदेशवृत्तिव्याख्याकारा ॥

मध्यदेशीय. । त्रि० मध्यदेशीयवे ॥
मध्यदेशीयजनपदायथा । तास्त्रि-
मेकुरुपाञ्चाला : सात्त्वाश्चैवसजा
ङ्गला । शूरसेनाभद्रकाराबोधका,
सपटञ्चरा ॥ मत्स्या किराता

मधम

कुत्वाश्चकुन्तय कान्तिकीशला ।
 आवन्त्याश्चभुलिडाश्चलोकाश्चैवान्ध
 कै सह ॥ मध्यदेशाजनपदा
 प्रायशः परिकीर्तिता ।
 मधदेश्य । त्रि० मध्यदेशभवे ॥ दि
 गादित्वात्० यत् ॥
 मधान्दिन । पु० वन्धूकवृक्षे । मभ
 निजा० इ० भा० ॥
 मधपञ्चमूलकम् । न० पाचनविशे-
 षे ॥ यथा । वलापुनर्नवैरण्डसूर्पप्र
 णीद्वयेनतु । एकत्रयोजितेनैवस्थान्म
 ध्यपञ्चमूलकम् ॥
 मध्यम । पु० तन्व्युत्थितेकण्डोत्थि
 तेचसप्तस्वराणामध्वे पञ्चमे ॥ मध्य
 देशे ॥ मृगविशेषे ॥ रागप्रभेदे ॥
 शरीरावस्थाविशेषे ॥ यथा । षोड
 शाब्दसमारम्भथावहैसप्ततिर्भवेत्
 । मध्यमः सतुविज्ञेयः परतोष्ठ
 उच्यते ॥ यथोक्तम् । तद्वदेषोत्थि
 तोवायुरुरः कण्डसमाहतः । ना
 भिप्राप्तोमहानादोमध्यस्थस्तेनमध्य
 मः ॥ क्रौञ्चोऽनदतिमध्यममिति
 च ॥ भूपालविशेषे ॥ अरेष्टत्रिजि
 गीषोश्चमध्यमोभूम्यनन्तरः ॥ पु०
 न० अवलम्बे । देहस्यमध्यसेभागे
 ॥ त्रि० मध्यके ॥ उत्कृष्टादधमेचै
 वापकृष्टादुत्तमेपिच । मध्येभव
 । मध्यान्म ॥ ग्रहाणासामयिक
 सञ्ज्ञायाम् ॥

मधमीयम्

मध्यमपाण्डव । पु० अर्जुने ॥
 मध्यमभृतकः । पु० कृषीवलभृतके
 । कृषाण० इ० भा० ॥ यथा ।
 उत्तमश्चायुधीयोत्रमध्यमश्च कृषी
 बलः । अधमोभारवाहीस्थादिस्थे
 ष्वत्रिविधोभृतः ॥
 मध्यमलोकः । पु० भूमौ ॥
 मध्यमसङ्ग्रहः । पु० स्त्रीसङ्ग्रहणा
 स्थविवादविशेषे ॥
 मध्यमहलम् । न० षड्गवेहलं ॥
 मध्यमा । स्त्री० दृष्टरजीनार्याम् । रज
 खलायाम् कन्यायाम् ॥ कर्णिका
 याम् ॥ अङ्गुलिप्रभेदे । मध्याङ्गुली
 ॥ व्यचरच्छन्दसि ॥ हृदयोत्थितबु
 द्धियुतनादरूपवर्णे । नायिकाभेदे
 ॥ लज्जामन्मथमध्यस्थामध्वमोदित
 यौवनेतिलक्षणम् । मध्येजाताया
 म् ॥ अदन्तत्वाद्वापः ॥ मध्यमस्य
 भायायाम् ॥ मध्यमस्यस्त्री । पु० यो
 गलक्षणः ङीषवाधित्वाऽजादित्वा
 द्वापः ॥ वाल्ययौवनयोर्मध्येभवा ।
 मध्यान्म । तयोर्मध्येमाशोभाय
 स्थावा ॥
 मध्यमाग्निः । पु० अकार्यमग्निवि
 शेषे ।
 मध्यमिका । स्त्री० मध्यमायाचर्ये ॥
 मध्यमैव । कान् ॥
 मध्यमीयम् त्रि० मध्य ॥ मध्येभवम्
 । मध्यमीयौचप्रस्थयौवत्तव्याविति

मध्यास्थ .

मीय ॥

मध्यमेष्टर । पु० काशीस्थे शिवलिङ्गे
विशिष्टे ॥ शर्वाणौ मध्यमाभिधे ॥
अत्र शर्वाणी स्थानम् ॥

मध्यव । पु० षट्शतसर्षपपरि
माणे ॥

मध्यरात्र । पु० निशीथे । अर्द्धरात्रे
॥ मध्यरात्रे । पूर्वापराधरेतिसु
त्रे० सर्वे एकदेशे कालेन समस्य
ते न त्वज्जैव० ज्ञापकस्य सामान्यापे
क्षत्वादिच्छुक्ते समाप्ते० अह०
सर्वे एकदेशे त्वच० ॥

मध्यलोक । पु० पृथिव्याम् ॥

मध्यलोकेश । पु० नृपे । रात्रि ॥

मध्यलोकानामर्त्यानामीश ॥

मध्यस्थ । चि० निरुद्धे । मध्यवर्ति
नि । विवदमानयोरुभयोरपि हितै
षिणि ॥ उभयपक्षरहिते ॥ स्वार्था
विरोधेन परार्थघटके ॥ यथा । एके
सत्पुरुषा परार्थघटका । स्वार्थस्य
बाधेन ये मध्यस्था परकीयकार्यकुश
ला । स्वार्थाविरोधेन ये । तेऽमीमानु
षराक्षसा । परहितयै स्वार्थतोहन्य
ते० ये तु घ्नन्ति निरर्थकपरहिततेकेन
जानीमहे ॥ पु० पुरुषे । अत्रैगुण्या
त्पुरुषो हि मध्यस्थ । सुखी हि सुखे
न तृप्यन्० दुःखी च दुःखे द्विषन्नमध्य
स्थाभवति । तदुभयरहितो मध्यस्थ इ
ति० उदासीन इति चाख्यायते ॥ म

मध्यासववणिक

ध्वेतिष्ठति । छा० । क ॥

मध्यस्थलम् । न० कटिदेशे ॥ यथा ।
कुचौ मरिचसन्निभौ सुरजमध्यमध्यस्थ
लीलहीति मिरमञ्जरीसहचरी नरीनृ
त्यते । इति ॥

मध्या । स्त्री० मध्यमायाम् ॥ व्यञ्जरा
याम्बुत्तौ ॥ नायिकाभेदे ॥

मध्याङ्ग । पु० अङ्गो मध्यभागे । चि
दाविभक्तदिनस्य मध्यभागे । पञ्चधा
विभक्तस्याङ्गसूतीयभागे वा ॥ अङ्गो
मध्यम् । सङ्ख्याविसायेति ज्ञापका
त्समाप्त ॥

मध्येचित्तम् । अ० चित्तमध्ये ॥ मध्य
चित्तस्थेति विग्रहे० पारे मध्ये षष्ठ्या
वेति० अव्ययीभाव० निपातना
देदतत्त्वम् ॥

मध्यद । पु० कर्मफलभुजिजीवे ॥
मधुकर्मफलम्० अस्ति । अद० ।
कर्मण्यण० सज्ञापूर्वकत्वाद्बुद्धय
भाव ॥

मध्याधार । पु० सिक्थके ॥

मध्वालु ।) न० कन्दविशेषे । मधु
मध्वालुक्कम् ।) न० रतायुक्ते रोमान्वि
ते । दीर्घसुधिनीति० भा० । मौञ्जा
लुङ्ग० गौ० भा० ॥

मध्वासव । पु० मधूकपुष्पजाते मद्य
। माधवके । मधुनि । माध्वीके ॥

मधूकपुष्पमधु । तस्यासव ॥

मध्वासववणिक । पु० शौण्डिके ॥

मननम्

मध्वजा । स्त्री० मद्ये ॥
 मन । पु० जटामाशाम् ॥
 मनश्चाप । चि० मनोज्ञे ॥
 मनःप्रयथान् । चि० प्रगृहीतमनसि ।
 समाहितचित्ते ॥
 मन प्रसाद । पु० विषयचिन्ताव्याकुल
 त्वराहित्ये ॥ मनस स्वच्छतायाम्
 ॥ मनस प्रसाद ॥
 मन शिल । पु० मन शिलाया
 म् ।
 मन शिला । स्त्री० रक्तवर्णधातुविशे
 षे । कुनन्ध्याम् । मनोज्ञायाम् । ना
 गजिहिकायाम् । मनसिल्० इ०
 भा० ॥ मन शिलागुरुवर्ष्णासरो
 णालिखनौकट्ट । तित्तास्त्रिधावि
 षश्वासकासभूतकफास्त्रनुत् ॥ मन
 शिलामन्दवलकरोतिजन्तु भ्रुवशोध
 नमन्तरेण । मलानुबन्ध किलमूत्ररो
 ध सशर्करकृच्छ्रगदचकुर्यात् ॥ ताल
 कल्यैवभेदोस्तिमनोगुप्तैतदन्तरम् ।
 तालकत्वतिपीतस्याहवेद्रक्तामन
 शिला ॥ अथशोधनम् । पचेत्प्लव
 मजामूचेदोलायन्तेमन शिलाम्
 । भावयेत्सप्तधापितैरजाया सावि
 शुध्यति ॥ मन शब्दवाच्याशिला ।
 शाकपार्थिवादि ॥
 मननम् । न० बुद्धी ॥ युक्तिभिरनुचि
 न्तने ॥ ध्याने ॥ असम्भावेनाविप-
 तभावनानिरासेनयुक्तैरनुचिन्त

मन .

ने ॥ ऊहे ॥ श्रुतस्मार्थस्याद्वितीयव
 स्तुनोवेदान्तार्थानुगुणयुक्तिभिरनवर
 तमनुचिन्तने ॥ केवलपुरुषबुद्धयो
 त्प्रेक्षितशुद्धतर्कव्यावृत्त्यर्थवेदान्ता
 र्थानुगुणेतिविशेषणम् ॥ अर्थाऽस
 म्भावमोक्षेदौतर्कमननमौरितम्
 । वेदशास्त्राविरोधात्तर्कव्या-
 ह्योनचेतर ॥ आत्मन्यतीतेसर्व
 स्मात्सर्वरूपेयवातते । कोवन्ध
 कश्चवामोक्षोनिर्मलमननंकुरु ॥
 मन । न० ज्ञानेन्द्रियविशेषे । बुद्धी
 न्द्रियाणाप्रधानभगवतोविभूतौ ।
 चित्ते । चेतसि । हृदये । स्वान्ते ।
 हृदि । मानसे ॥ अपिचास्यपर्या-
 या यथाभारते । मनोमहान्म-
 तिर्वृक्षापूर्वुहि ख्यातिरौश्वर ।
 प्रज्ञासविच्चित्तिस्रैवस्मृतिश्चपरिप-
 ष्यते । पर्यायवात्रका शब्दामन
 स परिकीर्त्तिता ॥ इति । न्या
 यमतेऽस्यगुणा । यथा । परापर-
 त्वसङ्ख्याद्या पञ्चविगाशमान
 से । मनोयाज्ञमुखदु खमिच्छा-
 द्वेषोमति कृति ॥ अयौगपद्या
 ज्ञानानांतस्याणुत्वमिद्दृश्यते । इ
 ति ॥ जन्यज्ञानसामान्य प्रतिस्त्वङ्
 मनोयोग कारणम् । त्वचोयोगो
 मनसाज्ञानकरणमुद्भूत्युक्ते ॥ त-
 स्यनवगुणायथा । धैर्योपपत्तिव्य-
 क्तिश्चविसर्ग कल्पनाक्षमा । सद

मन

सञ्चाशुताचैवमनसोनयैगुणा ॥
 धैर्यम् १ । उपपत्तिः जहापोह
 कौशलम् २ । व्यक्तिः स्मरणम् ३ ।
 कल्पनामनोरथवृत्तिः ४ । विसर्ग
 विपरित्तसर्गोभान्ति ५ । क्षमा ६ ।
 सत्त्वैराग्यादि ७ । असत्त्वैराग
 षोदि ८ । आशुताः अस्मिरत्व
 म् ९ । इत्यर्थः ॥ अन्तःकरणे ॥
 अत्यचातुर्विध्ययथा । मनोबुद्धिरह
 हारश्चित्तः करणमात्तरम् । मशयो
 निश्चयागर्वः स्मरणविषयाश्चमी ॥
 तस्याध्यात्मत्वादियथा । अध्या
 त्ममन इत्याहुः पञ्चभूतात्मधार
 कम् । अधिभूतश्चसङ्कल्पश्चन्द्रमाश्चा
 धिदैतम् ॥ इति ॥ तस्यस्वरूपय
 था । अनिरूप्यमदृश्यञ्चज्ञानभेदम
 नः स्मृतमिति ॥ तस्यप्राशस्त्या
 प्राशस्त्यानुमापकानियथा । जना
 नाहृदयसद्यः सुव्यक्तवचनेनवै ।
 शिष्यैः कलत्रे कन्यायादौहित्रे बाभ्रु
 विपिच ॥ पुत्रे पौत्रे चवचसिप्रतापे
 यशसिप्रियाम् । बुद्धौवारिणिवि
 द्यायाच्चायतेहृदयनृणाम् इतिब्रह्मा
 वैवर्त्तपुराणम् ॥ तस्यबन्धमोक्षप्रति
 हेतुत्वयथा । नदेहोनचजीवात्माने
 न्द्रियाणिपरन्तप । मनएवमनुष्या
 णाकादणबन्धमोक्षयो । बन्धस्य
 विषयासङ्गिमुक्तेर्निर्विषयन्तथेति ॥
 तच्चवायवीयपरमाणुरूपमितिशिरो

मन

मणिमतम् । स्पर्शरहितत्वे सति-
 क्रियावत्त्वञ्चाथलक्षणम् ॥ अस्यक्तो
 बत्वमेव नपुंसकमितिज्ञात्वाप्रिया-
 यैप्रेषितमनः । तत्तुतत्रैवरमतेह
 ता पाणिनिनावयम् ॥ सुखदुःखा
 द्युपलब्धिसाधनेन्द्रियविशेषे ॥
 सङ्कल्पविकल्पात्मिकायामन्तःका
 रणवृत्तौ ॥ तच्चप्रत्यात्मनियतत्वा-
 दनन्तपरमाणुरूपनिश्चयैतित्ता-
 र्किका ॥ एकैकस्यात्मनएकैकमन
 इत्यात्मनामनेकत्वान्मनसोऽनेकत्व
 म् ॥ प्रदीपज्वालासन्तानवृत्तिसन्ता
 नरूपेणपरिणममानमन्तःकरणद्र
 व्यमननात्मकत्वान्मनइत्युच्यते ॥ ए
 कादशेन्द्रियाणामध्येप्रवर्त्तकमनो
 वासुदेवविभूतिः ॥ उभयात्मकमत्र
 मनः सङ्कल्पकमिन्द्रियञ्चसाध
 र्म्यात् । एकादशस्त्रिन्दियेषुमध्ये
 मनउभयात्मकम् । बुद्धीन्द्रियङ्क
 र्मेन्द्रियञ्च । चक्षुरादीनावागादी
 नाश्चमनोधिष्ठितानास्त्रिषयेप्रवृ-
 त्तेः । तदसाधारणेनरूपेणलक्षय
 ति । सङ्कल्पकमत्रमनः । आलो
 चितमिन्द्रियेणवस्तुदमितिसम्भु-
 ग्धम् । इदमेवनेत्रमितिसम्यक्कल्प
 यति । विशेषणविशेष्यभावेनविवेच
 यतीतियावत् । यथाहुः । सम्भुग्ध
 वस्तुमात्रञ्चप्राग्गृह्णात्याविकल्पि
 तम् । तत्सामान्यविशेषाभ्याक-

मन

त्यथस्मिन्मनीषिण्यति ॥ तथा० अ
स्मिन्मनीषिण्यति ज्ञान प्रथम निर्विक
ल्पकम् । बालभूकादिविज्ञानसदृ
श शुद्धवस्तुजम् ॥ तत पर पुनर्व
स्तुधमैर्जात्यादिभिर्यथा ॥ बुद्ध्या
वसीयतेसापिप्रत्यक्षत्वेनसम्भवेति॥
सीय सङ्कल्पलक्षणोव्यापारोमा
नस समानासमानजातीयाभ्यां
व्यवच्छिन्दन्मनोलक्षयति॥ स्यादे
तत् । असाधारणव्यापारयोगिनौ
यथामहद्दृष्टकारौनेन्द्रियम्० एव
मनोप्यसाधारणव्यापार नेन्द्रिय भ
वितुमर्हतीत्यत आहृन्द्रियञ्च० कु
त साधर्म्यात्० इन्द्रियान्तरै ।
सात्त्विकाहङ्कारोपादानत्वञ्चसाध
र्म्यम् । नत्विद्रलिङ्गत्वम्० महत्
तत्त्वादीनामपि० इन्द्रलिङ्गत्वेनेन्द्रि
यत्वप्रसङ्गात् । तस्मादव्युत्पत्तिनिमि
त्तमात्रमिन्द्रलिङ्गत्वनप्रवृत्तिनिमि
त्तम् ॥ मनुतेऽनेनेतिविज्ञाननि
मित्तान्त करणे ॥ युगपज्ज्ञा
नानुत्पत्तिर्मनसोलिङ्गम् ॥ १६ ।
इतिगोतमसूत्रम् । युगपत्एकका
ले० एकात्मनीतिपूरणीयम्० ज्ञाना
नामनुत्पत्तिर्यत स एवधर्मोज्ञानक
रणायु त्व मनसोलिङ्ग लक्षणमित्य
र्थ । तथाहि । चक्षुरादिषु विष
यसम्बन्धे पि० यस्यामत्त्वभावादेकन
ज्ञान जनयति तत्सम्बन्धादपरञ्चज्ञा

मनसादेवी

न जनयति० तदेवचाणु निखिलज्ञा
नजनकमुखादिसाक्षात्कारासाधा
रणकारण तदेकमेवलाघवात्सिद्ध
मनइत्यर्थ ॥ लग्नान्नवमभवने ॥
मनएवमनुध्याणाकारण बन्धमोक्ष-
यो । बन्धायविषयासक्त मुक्त्यैनि
र्विषयस्मृतम् ॥ यतोनिर्विषयं
नित्य मन कार्यं सुमुच्यते ॥ निर
स्तविषयासङ्ग सन्निरुद्ध मनोहृदि
यदायात्युन्मनीभाव तदातत्परम
पदम् ॥ तावदेवनिरोद्धव्य यावद्धृ
तिगतक्षयम् । एतज्ज्ञानञ्चध्यानञ्च
श्रेष्ठोन्यायक्षविस्तर ॥ मन्यतेनेन
मनुतेनेनवा । मनज्ञाने० मनुचवबो
धनेवाचमुन् । मनसोनेर्मल्यत्ववश्यक
रणीयम् । यथोक्तश्रीदेवीभागवते । भ्रम
न्सर्वेषु तीर्थेषुज्ञात्वाज्ञात्वापुन
पुन । निर्मलनमनोयावत्तावत्
सर्वनिरर्थकमिति ।

मनसा । स्त्री० विप्रहर्ष्याम् । जरत्सा
रुमुने पत्न्याम् ।

मनसादेवी । स्त्री० कद्रौ । मनसा
याम् ॥ अस्या प्रणाममन्त्रोयथा
। आसीकष्टमुने माता भगिनी
वासुकेस्तथा । जरत्सारुमुने पत्नी
मनसादेवीनमोस्तुते ॥ अस्माध्या
न यथा । देवीमस्वामहीनांशशधर
वदनांचारुकान्ति वदान्याह साक
ठामुदारामरुणितवसनासर्वदास

मनस्वी

वन्दैव । स्मृरास्यामण्डिताङ्गीकन
कमणिगणैर्नागरत्नैरनेकैर्वन्दे ह
साष्टनागामुरुकुचयुगलाभोगिनीं
कामरूपामितितिथ्यादितत्त्वम् ॥
मनसिज । पु० कामदेवे ॥ शृङ्गाररूपे
णमनसिजायते स्म । जनौ० सप्त
म्याजनेडं तत्पुरुषं कृतीत्यलुक्
हलदन्तादिति वा ॥

मनसिश्च । पु० स्मरे । कामदेवे
। मनसिश्चेति । शीङ् । अधिकरणे
श्चेति रिच्यच् । हलदन्तादिच्यलुक् ॥
मनस्कार । पु० चित्ताभोगे । मन
स सुखादौ । एकस्मिन्विषयेचि
त्तस्थैर्ये ॥ मनस कारोव्यापार
विशेष । डुकृञ् । भावे षञ् ।
अत कृकमीतिसत्त्वम् ॥

मनस्ताप । पु० मन पीडायाम्
अनुतापे । पश्चात्तापे ॥ यथा
। परनिन्दानिजोत्कर्षव्यसनायुक्त
भाषणम् । अयुक्त कर्मकुर्वाणोम
नस्तापेर्विशुद्ध्यतीति महानिर्वा
णतन्त्रम् ॥ ब्राह्मणेनयदादैवा
च्छिन्नयज्ञोपवीतकम् । मनस्ता
पेनशुद्धि श्लादापस्तम्बोऽब्रवीन्
मुनिः ॥

मनस्तापः । पु० दुर्गाया सिद्धे ॥
मनस्थ । चि० मनसिस्थितवस्तुनि ॥

मनश्चनम् । न० त्रिवक्त्राबुद्धौ ॥

मनस्वी । पु० शूरे ॥ अभिमानि

मनाकरम्

नि ॥ मनोऽस्यास्ति । असन्त
त्वाद्विनि ॥ शरभे ॥ चि० सुम
नसि । प्रशस्तमनीयुक्ते ॥ प्रथ सा
याविनि ॥ क्वचिद्भूमौशय्याक्वचि
दपिचपर्यङ्कशयन क्वचिच्छाका
हारः क्वचिदपिचशाल्योदनरुचि
। क्वचित्कन्याधारीक्वचिदपिचदि
व्याम्बरधरोमनस्वीकार्यार्थी नगण
यतिदु ख नचसुखम् ॥

मनस्विनी । स्त्री० प्रशस्तमनसिस्त्रि
याम् ॥ नान्तलक्षणेऽङीप् ॥

मनहस । पु० अतिशर्करौच्छन्द
१५ प्रभेदे ॥ सगण विधायपयो
धरद्वयसुन्दरम् । भगण ततोपिवि
धायचामरतोमरम् । मनहसहस्र
मिदक्षपञ्चदशाक्षरम् भणितम्भुज
ङ्गमनायकेनमनीहरम् ॥ यथा ।
नवमङ्गुवङ्गुलकुञ्जकूजितकोकि
ले० मधुमत्तचञ्चलचञ्चरीककुलाकु
ले । समयेतिधीरसमीरकाम्पित
मानसे० किमुचिण्डमानमनोरथे
नविखिद्यसे ॥

मनाक् । अ० अल्पे ॥ मन्दे ॥ मन
नम् । मनज्ञाने । आक् प्रत्यय ॥

मनाका । स्त्री० करिष्याम् ।
हस्तिन्याम् ॥ मन्यते । मन० ।
बलाकादयश्चेतिसाधु ॥

मनाकरम् । न० म गल्यायाम् । म-
हिकागन्धयुक्तागुरुणि ॥ चि० ई

मनीषी

षत्करं ॥

मनायी । स्त्री० मनो पत्न्याम् ॥

मनुशब्दपुंयोगे० मनोरौवेत्यैकारा
देशस्ततोऽप्युच् ॥

मनावी । स्त्री० मनाव्याम् ॥ मनो
स्त्रीतिपुंयोगेमनुशब्दयमनोरौवेत्यो
कारादेशस्ततोऽप्युच् ॥

मनित । चि० बुद्धे । ज्ञाते ॥ मन्यते
स्म । मनुश्चबोधने । क्त । यस्य
विभाषेत्यस्यानित्यत्वादित् ॥

मनीकम् । न० अञ्जने ॥

मनीषा । स्त्री० बुद्धौ धिषणायाम्
शिशुष्याम् ॥ ईषणम्० ईषा । ईष
गतिहिसादर्शनेषु । गुरोश्चलङ्कृत्य
प्रत्यय । टाप । मनसईषा । श-
कन्धादि ॥

मनीषिका । स्त्री० मनीषायाम् ॥

मनीषितम् । न० मनीषायामभिनिवि
ष्ट मनीषितम् । प्रातिपदिकाङ्गात्
र्येवहुलमिष्टवच्चेति० णिचि० तद
न्तात्० क्त ॥ इच्छायाम् ॥

मनीषी । पु० ज्ञे । प्राज्ञे । धीरे ।
पाण्डते ॥ मनीषाऽस्यास्ति । ब्रौह्मा
दित्वादिनि ॥ यद्वा । मनसईषी
चित्तशुद्धिक्रमेणमनसोवशीकर्ता ॥
मनसईषितरिसर्वज्ञईश्वरे ॥ पृषोद
रादि । ब्रह्मविदि ॥ अकृतफला
भिसम्भौ । सत्त्वशुद्धिदारेणमहावा-
क्यजन्यात्ममनीषावति ॥ विवेकि

मनु

नि । प्रमाणकुशले ॥

मनु । पु० ब्रह्मण पुत्रे ॥ सचप्र-
जापतिर्वर्त्मशास्त्रवक्ताच ॥ स्वाय
म्भुवादिषु ॥ प्रतिकल्पे चतुर्दशम-
नवोभयन्ति । तैषानामानियथा ।
स्वायम्भुव १ सचगायत्र्याब्रह्मणो
जात । स्वारोचिष १ । उत्तम
३ । तामस ४ । रैवत ५ । चा-
क्ष ६ । सत्रध्रुवपौत्रातरिपुञ्ज-
यातब्रह्मदौहत्यावीरणकन्यायावैरि
ण्याजात । एतेषडतीता । वैव-
स्वत ७ । अयश्चसूर्यात्सञ्ज्ञाया
जातोवर्त्तमानएव ॥ सावर्णि ८ ।
सतुसूर्याच्छायायाभविष्यति । द-
क्षसावर्णि ९ । ब्रह्मसावर्णि
१० । धर्मसावर्णि ११ ।
रुद्रसावर्णि १२ । देवसावर्णि
१३ । इन्द्रसावर्णि १४ । एतेभ
विष्यन्ति ॥ मात्स्ये नवमादिमनूना
नामान्तराण्ये तानि । यथा० रौ-
च्य ९ असौरुचिप्रजापते पुत्र
। भौत्य १० । असौभूतिप्रजाप-
ते पुत्र । मेरुसावर्णि ११ अ-
सौब्रह्मण पुत्र । ऋतु १२ ऋ-
तुधामा १३ । बिष्वक्सेन १४ ॥
इतिमात्स्ये नवमाध्यायमारभ्यैकवि-
ंशत्यध्यायपर्यन्तचतुर्दशमनूना-
निरूपणमस्ति ॥ ब्रह्मणोदिवसे ब्रह्म-
न् मनवश्चचतुर्दश । भवन्तिपरिम

मनुजपति

णश्चतेषाकालकृतशृणु ॥ सप्तर्षय
सुरा शक्रोमनुस्तत्सूनवोऽनृपा ।
एककालेऽस्मिन्त्यन्ते स ज्ञियन्ते च पू
र्ववत् ॥ चतुर्युगाणासख्यातबधि
काद्येकसप्तति । मन्वन्तरमनो
काल सुरादीनाञ्चसप्तम ॥ अष्टौ
शतसहस्राणिदिव्ययासङ्ख्ययास्मृ
ता । द्वापञ्चाशत्तथान्यानि सङ्
ख्याधिकानि च ॥ त्रिंशत्कोट्यस्तु
सम्पूर्णा सङ्ख्याता सङ्ख्यया
द्विज । सप्तषष्ठिस्तथान्यानिनियुता
निमहामुने ॥ विशतिश्चसहस्राणि
कालोयमधिकविना । मन्वन्तरस्य
सङ्ख्येयमानुषैर्वत्सरैर्द्विज ॥ मन्वे
॥ मनुष्ये ० । जिनभेदे ॥ प्रजापतौ
॥ कविविशेषे ॥ सायम्भुवप्रणीत
स्मृतिविशेषे ॥ मनुते । मनुष्य
बोधने । शृङ्खल्लिङ्गिचप्यसिबसिङ्ग
निक्लिद्विभिमनिभ्यसेत्यु ॥ मन्य
ते । मनञ्जानि । पूर्वेण ० उ ॥

मनु । स्त्री० मनो पत्न्याम् ॥ मनो
स्त्रीतिविग्रहे ० पु योगे ० मनोरौवे
ल्यौकारैकाराभावे ० तत्सन्नियोगशि
ष्टोऽप्येव न भवति ॥ पृक्कायाम् ॥

मनुज । पु० मनुष्ये ॥ मनोजात
। जनौ ० । पञ्चम्यामितिङ् ॥

मनुजपति । पुं० नरेन्द्रे । मनुजा
नापति ॥ मध्यगुरुसञ्ज्ञायाम् ०

। ५ । ० ॥

मनुष्यतीर्थम्

मनुजी । स्त्री० मनुष्याम् ॥

मनुभू । पुं० मनुष्ये ॥

मनुराट् । पु० कुवेरे । निधिनाथे ।
श्वेतोदरे ॥

मनुषी । स्त्री० मानुषस्त्रियाम् । मनु
ष्यस्त्रीजातौ ॥ योपधप्रतिषेधे ०
गवयहयमुकयमनुष्यमव्यानामप्रति
षेधइतियोपधाज्जातेर्डीष् । हलस्त
द्वितस्येति यलोप ॥

मनुष्य । पु० मानुषे । मर्त्ये । मनु
जे । मानवे । नरे ॥ अयन्तुअर्वाक
स्त्रीतोब्रह्मणीनकम सर्गएकविधश्च
। यथा । अर्वाक्स्त्रीतस्तुनवम कृत
रेकविधोनृणाम् । रजोधिका क
र्मपरादु खेचसुखमानिन ॥ अ-
पिच । तस्मापिध्यायत सर्गसत्त्वा
भिध्यायिनस्तत । प्रादुर्बभूवचाव्य
क्तादर्वाक्स्त्रीतस्तुसाधक ॥ यस्मा
दर्वाक्प्रपद्यन्ते ततोर्वाक्स्त्रीतसस्तु
ते । तेचप्रकाशबहुलास्तमोद्विक्तर
जोधिका ॥ तस्मात्तेदु खबहुला
भूयोभूयश्चकारिण । प्रकाशाबहि
रन्त्यमनुष्यासाधकास्तुते इतिवज्जि
पुराणम् ॥ शास्त्रीयज्ञानकर्मयोग्यो
द्ययम् ॥ अत्रपञ्चमनुष्यविभागोवा
राद्याम् ६० अध्याये ॥ मनोरपत्न्य-
म् । मनोजातावज्जतीषुकच ॥
मनुष्यतीर्थम् । न० प्रजापतितीर्थे ।
कनिष्ठामूले ॥

मनोजवस

मनुष्यधर्मा । पु० धनदे । श्रीदे । कुवे
रे ॥ मनुष्यस्यैवधर्माचारः ।
श्मश्रुलत्वादिर्वास्य । धर्मादिनिष्के
वलात् ॥

मनुष्ययज्ञः । पु० अतिथिपूजने ।
नृपयज्ञे ॥

मनुष्यलोकः । पु० अधिकृतब्राह्मणा
दिविशिष्टदेहे ॥

मनोगुप्ता । स्त्री० नागजिह्वायाम् ।
मनः शिलायाम् ॥ मनसागुप्ता ।
कर्तृकरणसमासः ॥ इक्षुप्रभेदे ।
मनोगुप्तावातहरीत्वाभयविनाशि
नी । सुशीतामधुरातौवरक्तपित्तप्र
णाशिनी ॥

मनोजः । पु० कामदेवे ॥ मनसिजा
यतेश्चक्रादिरूपेणप्रादुर्भवति । ज
नी० । सप्तम्याजनेर्ङ् । तत्पुरुषेक
तिबहुलमितिबहुलग्रहणात्लुगभा
वाभावः ॥

मनोजन्मा । पु० कामदेवे ॥ मनसोज
न्मयस्थः ॥

मनोजवः । पु० हरौ ॥ मनसोवेगद्व
जबोस्यसर्बगतत्वात् ॥ हनुमति
मनसोवेगे ॥ त्रि० पितृसन्निभे ।
पितृतुल्ये । अतिशयवेगवति ॥
जवति । जुः सौत्रः । अच् । मनो
जः वेगवद्यस्मिन् ॥

मनोजवसः । पु० पितृसन्निभे ॥ मनो
जवतेस्मिन् । भीणादिकोऽसः ॥

मनोनाश

मनोजवश्चि । पु० कामवृद्धिपे ॥
मनोज्ञम् । न० सरलकाष्ठे ॥ त्रि०
शोभने । मनोहरे । सुन्दरे । रुचि
रे ॥ मनसाजानाति । इगुपधिति
कः । निवृत्तप्रेषणोवजानाति ॥
मनोज्ञा । स्त्री० मनः शिलायाम् ॥
राजपुत्र्याम् ॥ बन्ध्याकर्कोटक्याम्
॥ जात्याम् ॥ मदिरायाम् ॥ स्थूल
जीरके ॥

मनोनाशः । पु० मनसिलये ॥ मन
सोनाशोनामवृत्तिरूपपरिणामपरि
त्यज्यसर्ववृत्तिबिरोधिनानिरोधाका
रेणपरिणामः ॥ सहस्राकुरुशाखा
त्मफलपल्लवशालिनः । अस्यससा
रवृक्षस्यमनोमूलमितिस्थितम् ॥ सं
कल्पमेवतन्मन्ये सकल्पोपशमेनतत्
। शोषयामियथाशोषमेतिससारपाद
पः ॥ प्रबुद्धोस्मिप्रबुद्धोस्मिदृष्टश्चैरोम
यात्मनः । मनोनामनिहन्त्येनमन
साहचिरहतः ॥ इतिजनकः ॥ वशिष्ठो
प्याह । अस्यसारवृक्षस्यसर्वोपद्रव
दायिनः । उपायएकएवास्तिमन
सः स्वस्थनियहः ॥ मनसोभ्युद
योनाशोमनोनाशोमहोदयः । ज्ञो
मनोनाशमभ्येतिमनोज्ञस्यहिमृङ्ग-
लाः ॥ तावन्निशीववेतालाबलान्तिह
दिवासनाः । एकतत्त्वदृढाभ्यासा
द्यावन्नविजितमनः ॥ प्रक्षीणचित्त
दर्पस्यनिगृहीतेन्द्रियद्विषः । पश्चि

मनोन्मनी

न्यद्रवहेमन्तं क्षीयन्तं भोगवासना .
 ॥ हस्तहस्तेन सम्पीड्य दन्तैर्दन्तान्-
 विचूर्ण्य च । अहान्यङ्गैः समाक्रम्य
 जयेदादौ खकमन ॥ एतावतिभूमि
 तले सुभगास्ते साधुचेतना पुरुषा
 । पुरुषकथामुच्य गणानजिताये चेत
 सास्त्रेन ॥ हृदयविलेकतकुण्डलउ
 खणकलनाविषो मनोभुजग . । य-
 स्तोपशान्तिमागतमुदिततमव्ययब
 न्दे ॥ इति ॥ द्वौ क्रमौ चित्तनाशस्य
 योगो ज्ञानचराधव । योगस्तद्वृत्ति
 रोधे हि ज्ञानसम्यगवेक्षणम् ॥ असा
 ध्य कस्यचिद्योग कस्यचिदज्ञान
 निश्चय । प्रकारौ द्वौ ततो देवो जगा
 दपरमेश्वर ॥ इति च ॥ मनोनाशा
 भ्यासस्तु . अत्यन्ताभावसम्पत्तौ ज्ञा
 तुर्ज्ञेयस्य वस्तुन । युक्ताशास्त्रैर्यत
 न्ते ये तेऽप्यत्राभ्यासिनः स्थिता ॥
 ज्ञातृज्ञेययोर्मिथ्यात्वधीरभावसम्प
 त्ति . स्वस्वरूपेणाप्यप्रतीतिरत्य-
 न्ताभावसम्पत्ति । युक्तियोग ।
 सीयमनोनाशाभ्यास ॥

मनोन्मनी . स्त्री . योगिनीऽन्मस्यावि-
 शेषे ॥ यथाऽङ्गीगताः रावल्याऽङ्गीश
 वराऽङ्गीयाः . केनेयशोऽङ्गेऽनिमेष
 शब्दोवायुर्गन्धवर्जितरिचप्रूर मनश्च
 सङ्कल्पविकल्पशून्यमनोन्मनीसाम
 विस्मयिष्यताम् ॥ चित्तेन्द्रियाणां
 विरतिरनिमेषाः प्रवाहमिति सम

मनोरम

स्त्री । निवातदीपायुतनिश्चलाङ्गा-
 मनोन्मनीसामयिसन्निधत्तामिति ॥
 मनोभव । पु . कामदेवे । मनसिभ
 वोऽस्य ।

मनोभू । पु . कन्दर्पे । मनसा . मन
 स मनसिवाभवति । भुव क्तिप् ॥
 मनोमय । पु . पञ्चकोषान्तर्गततृतीय
 कोषे । इच्छाशक्तिमति . करणरूपे
 मनस्तु कर्मेन्द्रियैः सहितमनोमय-
 कोषोभवतीति ॥ अहन्ताममतादे-
 हे गृहादौ च करोति य । कामाद्यव
 स्थयाभ्यान्तोनासावात्मानमनोमय ॥
 आत्मनि ॥ मनोवृत्तिभिर्विभाव्यमा
 नत्वात् ॥ चि . मन प्राये ॥
 मनोयोनि । पु . कामदेवे ॥ मनो
 योनिरस्य ॥

मनोरथ । पु . इच्छायाम् । स्पृहा
 याम् ॥ मन एवरथोऽत्र । मनसोरथ
 इव वा ॥ मनोरथानां न समाप्तिरस्ति
 वर्षायुतेनाप्यथवाद्दलक्षैः । पूर्णेषु
 पूर्णेषु पुनर्नवानामुत्पत्तय सन्ति मनोर
 थानाम् चि . मनस्तुष्टिकरे । चित्त
 परिकल्पिते . चित्तपरिच्छेदो मनस्य
 न्तर्वर्तमाने ॥

मनोरम । चि . सुन्दरे । रुचिरे ।
 चारुणि । सुषमे । साधौ । शोभने
 ॥ मनोरमयति । रम् . । गच्छन्त
 । कर्मण्यण् ॥ दक्षिणपश्चिमद्वारं
 च ॥

मनोहत .

मनोरमा । स्त्री० मनोज्ञायाम् । का
न्तायाम् । मधुलायाम् । मनोह
रायाम् । सुदर्शाम् ॥ बुद्धशक्तिवि
शेषे । तारायाम् । लोकेश्वरात्म
जायाम् ॥ पङ्क्तिच्छन्द १० प्र-
भेदे । यथानरजगैर्भवेन्नमोरमा ।
यथा । तरणिजातटे विहारिणी०
ब्रजविलासिनीविलासत । सुररि
सानु पुनातुव । सुकृतशालि
नामनोरमा ॥

मनोवती । स्त्री० ब्रह्मण पुर्याम् ॥
यथा । चतुर्दशसहस्राण्युपयोजनाना
स्वयम्भुव । मध्ये मनोवतीनामपु
रीलोकेशवन्दिता ॥ याचकारारुणा
नुचैर्वियन्मार्गान्मह श्रिया ।
सावित्या । स्पर्द्धमानिवस्पर्द्धकामाति
वर्तिनी ॥ तस्यामुपासते देवामुनय
श्चमहीजस । महायोगेश्वरसिद्धे
यमाद्यैर्भूतवेधसम् ॥ मध्ये० इन्द्रा
द्यष्टदिक्पाना ममरावत्याद्यष्टपुरी
णांमध्यवृत्त्यर्थं ॥ इतिमृगेन्द्रसहि
ता ॥

मनोबित् । पु० लोकायतभेदे । सहिष्मा
नृत्यामनएवात्मेतिनिश्चिनोति । म

मन्त्र .

मनोहर । पु० कुन्दवृक्षे ॥ न० सुव
र्णे ॥ चि० मनोज्ञे ॥ मनोहरति
हरतेरनुद्यमने० इत्यच् ॥

मनोहरा । स्त्री० जातीवृक्षे ॥ स्वर्णयू
ष्याम् ॥ मनोज्ञायाम् ॥ टाप् ॥
मनोहर्ता । चि० मनोहरणकर्त्तरि ॥
मनोहारि । न० सुन्दरवाक्ये ॥ चि०
मनोहरे ॥ प्रिये ॥

मनोज्ञा । स्त्री० मन शिलायाम् ॥
मन शब्दे ज्ञयते । ज्ञेयशब्दे ।
आलक्ष्योपसर्गद्वयङ् । टाप् ॥

मन्तव्य । चि० ज्ञेये ॥ मननीये ।
भाव्ये । विभावनीये ॥ मन्तव्यश्चो
पपत्तिभि ॥

मन्तु । पु० अपराधे ॥ मनुष्ये ॥
प्रजापतौ ॥ न० मन्त्रणायाम् ॥ म
न्यते । मनज्ञाने । कमिमनिजनी
त्यादिना० तु ॥

मन्ता । पु० मन्त्रिणि ॥ मन्यते । मन
। बहुलमन्यवापीति० ढच् ॥

मन्त्र । पु० वेदविशेषे ब्राह्मणभिन्ने
वेदभागे । याज्यापुरोनुवाक्यादौ ।
देवेभ्योयेनोद्दिश्य हविर्दीयतेतच्च ॥
स्वरतोवर्णतोवाहीनस्यमन्त्रस्थानिष्ट
फलजनकत्वमुक्त शिष्टाया महभाष्ये
च । मन्त्रोहीन स्वरतोवर्णतोवा
मिथ्याप्रयुक्तोवतमर्थमाह । सवाग्
वञ्चोयजमानहिनस्ति यथेन्द्रशत्रु
स्वरतोपराधादिति शिष्टा । दुष्ट .

मन्त्र

शब्द स्वरतद्वृत्तिभाष्यपाठ । दु-
ष्टान्शब्दान् माप्रयुक्तमहीत्यधेयव्याक-
रणमिति ॥ अत्रकैयट । स्वरेणस्व-
रत । आद्यादित्वात्तसि । मि-
थ्याप्रयुक्तवृत्ति । यदर्थं प्रतिपादना-
यप्रयुक्तस्ततोऽथान्तर स्वरवर्णदोषात्
प्रतिपादयन्नाभिमतमर्थमाहेत्यर्थः ।
वागेववज्रोहिसकत्वात्त्यर्थेन्द्रशत्रु-
शब्द स्वरदोषात्त्यजमानहिसित-
वाभित्यर्थः । इन्द्रस्याभिचारोव-
ज्जीवारब्धः । तत्रेन्द्रशत्रुर्वर्जस्वे-
तिमन्त्रजहित । तत्रेन्द्रस्यशमयि-
ताशातयितावाभवेतिक्रियाशब्दो-
ऽत्रशत्रुशब्दश्चाशितोनतुरुद्धिशब्द-
ः । तदाशयर्थे हिबहुव्रीहितत्पुरुष-
योरर्थाभेदः । तत्रेन्द्रादिमित्रत्वे-
सिद्धे सतिइन्द्रस्यशत्रुर्भवेत्यत्रार्थ-
प्रतिपाद्येन्नोदात्तप्रयोक्तव्येचा-
द्युदात्तकृत्वजाप्रयुक्तइत्यर्थान्तरा-
भिधानादिन्द्रएव । वज्रस्यशातयिता-
सम्पन्नः । इन्द्रशत्रुत्वस्यविधेयत्वा-
त्सम्बोधनविभक्तेरनुवादविषय-
त्वादिहाभावः । यथाराजाभवयु-
ध्यसेति । ऊह्यमानस्यचामन्त्रत्वा-
त्यज्ञकर्मणीतिजपादिपर्युदासिम-
न्त्राणामेकश्रुतिर्विधीयमानानेहभ-
वतीति ॥ * ॥ मन्त्रान्ते कर्मसन्नि-
पातवृत्तिन्यायः ॥ प्रयोगसमवेता-
र्थस्मारकेवेदभागे ॥ मन्त्राणातादृशा

मन्त्रकृत

र्थस्मारकत्वेनैवार्थवत्त्वम् । नतुतदुच्चार-
णमदृष्टार्थं सम्भवति । दृष्टफलकत्वे-
अदृष्टकल्पनायाश्चन्याय्यत्वात् । न
चदृष्टार्थस्मरणस्यप्रकारान्तरेणापि
सम्भवान्मन्त्रास्मान् व्यर्थमितिवा-
च्यम् । मन्त्रैरेवस्मर्त्तव्यमिति निय-
मविध्याश्रयणात् ॥ देवादीनासा-
धने । मायावीजादौ ॥ गुह्यवादे ।
रहसिकर्त्तव्याऽवधारणे । मन्त्र-
णायाम् ॥ तस्यच पञ्चाङ्गानिभव-
न्ति । तानिच । कर्मणामारम्भोपा-
यः । पुरुषद्वयसम्पत् । देशकाल-
विभागः । विनिपातप्रकारः ।
कार्यसिद्धिरिति ॥ मन्त्रमूल यतो-
राज्यमतोमन्त्रसुरक्षितः । कुर्या-
द्यथातन्नविदुः कर्मणामाफलोदय-
म् ॥ गिरिपृष्ठं समारुह्यप्रासादं वा
रहोगतः । अरुण्ये नि शलाकिवा-
मचयेद्विभावितः ॥ षट्कर्णो-
भिद्यतेमन्त्रस्तुष्कण्ठंश्चधार्यते ।
द्विकर्णंस्तुमन्त्रस्यब्रह्माप्येकान-
वुद्ध्यते ॥ मन्त्रं ते । मन्त्रं वा । म-
न्त्रिगुप्तभाषणे । घञ् । पञ्चमरा-
शौ ।

मन्त्रकृत । पु० मन्त्रविधि । मन्त्र-
णाकारके ॥ मन्त्रान्कृतवान् ।
सुकर्मपापमन्त्रपुण्येषु कृञ्जित-
क्तिप् ॥ मन्त्रस्वरि ॥ दौत्यकृ-
ति ॥ मन्त्राणां द्रष्टरि । प्रयोक्तारि

मन्त्रदाता

च ॥

मन्त्रगण्डक । पु० विद्यायाम् ॥

मन्त्रगूढ । पु० चरे ॥ मन्त्रोगूढोय
स्मिन् ॥

मन्त्रगृहम् । न० मन्त्रागारे ।

मन्त्रजा । स्त्री० मन्त्रशक्तौ ॥

मन्त्रजिह्व । पु० वङ्गौ ॥

मन्त्रज्ञ । पु० चरे ॥ चि० । मन्त्र-
विदि ॥

मन्त्रज्वाल । पु० अग्नी ॥

मन्त्रयम् । न० मन्त्रे ॥ मन्त्रि० । भा
वेत्युट् ॥ मन्त्रायाम् ॥मन्त्रणा । स्त्री० मन्त्रे ॥ रहसिकर्तव्या
वधारणे ॥ तत्रवर्णनीयानि
यथा । मन्त्रे पञ्चाङ्गताशक्तिषाङ्ग
ग्योपायसिद्धय । उदयाश्चिन्तनी
याश्चस्थैर्योग्येन्द्रादिसूक्तय ॥

मन्त्रागारम् । न० मन्त्रगृहे ॥

मन्त्रद । चि० मन्त्रदातरि ॥

मन्त्रदाता । चि० मन्त्रप्रदानकर्तारि ।

श्रीगुरौ ॥ अदौक्षितस्यमूर्खस्यनि
ष्कृतिर्नास्तिनिश्चितम् । सर्व
कर्मस्वजनहस्यनरकेतत्पशो स्थि-
ति ॥ जन्मदातान्नदातावामा-
तान्ये गुरवस्तथा । पारिकर्तुं न
शक्यन्ते घोरेस सारसागरे ॥ विद्या
मन्त्रज्ञानदातानिपुण , पारकर्म
णि । नशक्त शिष्यमुपार्तुमीश्वर
श्च श्वरीऽपर , ॥

मन्त्रवित्

मन्त्रदीधिति । पु० अग्नी ॥

मन्त्रनिर्णय । पु० मन्त्रनिश्चये ॥

यथा । मन्त्रमूल यतीराज्यततो

मन्त्रसुरक्षितम् । कुर्याद्यथात-

न्नविदु कर्मणामाफलादयात्

॥ अर्थानर्थोहियचोभौस शयस्वपरी

क्ष्यते । समचद्वतिविज्ञेय श्रेष्ठा

स्त्रखलुविभ्रमा ॥ एकमेवविषह

न्तिशस्त्रेणैकस्त्रवध्यते । सराष्टसम्प

दहन्तिराजानमचविभ्रव ॥ करि

ष्यन्नप्रभाषेतकृतान्येवतुदर्शयेत् ।

धर्मार्थकामकार्याणि कृतोमचेन

भिद्यते ॥ गिरिपृष्ठमुपारुह्यप्रासाद

वारहेगत ॥ स्वपथे नि शला

केवातत्रमचेविधीयते ॥ तत्रसाम

प्रयोक्तव्य कार्येषुगुणवत्स्वपि ।

दानकुर्वे पिभेदश्शङ्कितेष्वपिनि

श्चय ॥ जडमूकाधवधिरास्तिर्य

ग्यानौन्वयोधिकान् । स्त्रींस्तेष्व

व्याधितव्यज्ञानमचकालेनिषेधये

त् ॥ इतिसम्यक्तुत प्रोक्ताराजनी

तिरियमया । यत्त्रिवर्गाविरुद्ध

स्याद्राजनीतिस्तदुच्यते ॥ इति

युक्तिकल्पतरौनीतियुक्ति ॥

मन्त्रपूत । चि० मन्त्रेणपवित्री
कृते ॥

मन्त्रपूतात्मा । पु० गरुडे ॥ वि०

मन्त्रेणपवित्रात्मनि ॥

मन्त्रवित् । पु० चरे ॥ मन्त्र

म वी

वेत्ति । विद० । क्रिप् ॥
 त्रि० म वज्रातरि ॥
 म ववस्म । न० म वगृहे । चिन्तो
 दवसिते ॥
 म वशक्ति । स्त्री० राज्ञाशक्ति
 विशेषे । ज्ञानबले ॥ सन्ध्या
 दिप्रसायथावत्स्थापन ज्ञानबलम
 वशक्ति । पञ्चाङ्गम वीम वश
 क्तिरित्यन्ये ॥
 म वस्पृक् । त्रि० म वकरणकस्य
 शक्तृरिति ॥
 म व्रित । त्रि० म वेषसंस्कृते ।
 अभिम व्रिते ॥
 मन्त्री । चि० उपदेष्टरि । साधके ॥
 पु० मन्त्रजातकर्तृव्यनिश्चयकर्तृ-
 रि । धीसचिवे । अमात्ये ॥ कार्य
 सहाया सचिवाबुद्धिसहायाश्चम
 न्त्रिण प्रोक्ता इतिभेदः । तस्य ल
 क्षणयथा । मन्त्रीभक्त शुचि शु
 रोऽनुकृतोबुद्धिमान्चमी । आन्वी
 चिक्यादिकुशल परिच्छेदीमुदेश
 ज ॥ विद्यादिगुणसम्पन्ना विप्रा
 कार्याहिमन्त्रिण । यथोक्त कालिकापु
 राणे । मन्त्रिणस्तुनृप कुर्याद्विप्रान्
 विद्याविशारदान् । विशुद्धाश्चकुलीना
 श्वधर्मार्थकुशलानृजन् ॥ मन्त्रयेत्तै
 समकालिनाच्चर्यबहुभिश्चरेत् एकैके
 नैवकर्तृव्य मन्त्रस्तुविनिश्चयम् ॥ व्य
 स्तैश्चैवसमस्तैश्चान्यम्यव्यपदेशत

म थ

। स्वयवृत्त मन्त्रगृहस्थूलआरुह्यम
 न्वयेत् ॥ अरण्ये नि शलाकैवान-
 यामिन्याकदाचन । शिशून्शाखाम्
 गान्पण्डान्शुकान्वैसारिकास्तथा
 ॥ वर्जयेत्मन्त्रगेहेषुमनुष्यानुज्ञता
 स्तथा । दूषणमन्त्रभेदेषुनृपाणायच
 जायते ॥ नतत्सम्यक्समाधातुद
 चैर्नृपयतैरपीति ॥ अपिचमन्त्रपुरा
 णे । बहुभिर्मन्त्रयेत्कामराजामत्र-
 पृथक्पृथक् । मन्त्रिणमपिनौकुर्यात्
 मन्त्रीमन्त्रप्रकाशनम् ॥ नक्तचित्कस्य
 विश्वासीभवतीहसदानृणाम् । नि
 श्चयश्चसदाम चेकार्येकेनसूरिणा ।
 भवैवानिश्चयावाप्ति पराद्ध्यनु-
 जीवनात् । एकस्यैवमहीभक्तुर्भू
 य कार्योविनिश्चयः ॥ इति ॥ म
 न्त्रोपसमाधायमस्यास्ति । अतद्वनि
 ॥ यद्वा । अवश्यमन्त्रयेत् । मन्त्रिगु-
 णसमाधये । आवश्यकिणिनि ॥ य
 द्वादिणिन्यन्तोवा ॥
 मन्थ । पु० मन्थानदण्डे ॥ दिवाक
 रे ॥ साक्तवे । द्रवद्रव्यसयुक्तेषुसक्तु
 धु । यथा । सक्तुभि सर्पिषाम्भ्यक्तै
 शीतवारिपरिभुतै । नात्यक्कोनाति
 सान्द्रश्चमन्थइत्यभिधीयते ॥ प्रिय-
 विश्लेषेयथा । जलेचतुष्पलेशीतेक्षुश्च
 द्रव्यपलक्षिपेत । मृत्पात्रे मन्थयेत्
 सम्यक्तस्माच्चद्विपलपिवेत् ॥ क्षुश्च
 चूर्णीकृतमन्थयेत् । मृदनीयात् ॥

मन्यान

नेत्ररोगे । नेत्रमले ॥ मारणे ॥ म
 ध्यतेऽनेन । मयिहिंसासक्ते शनयो
 । हलश्चेतिघञ् ॥ मन्यने ॥
 मन्यजम् । न० नवनीते ॥
 मन्यदण्ड । पु० मन्याने । मन्यान-
 दण्डे । रङ्गे । इ० भा० ॥
 मन्यनम् । न० विलोडने । कुन्यने ।
 पु० मन्यानदण्डे ॥
 मन्यनघटी । स्त्री० दधिमन्यनपात्रे ॥
 मन्यनी । स्त्री० गर्गर्याम् । मन्यनपात्रे
 ॥ मध्यतेऽस्याम् । मन्यविलोडने ।
 करणेति ल्युट् ॥
 मन्यर । पु० कोषे ॥ फले ॥ वाधे ॥
 मन्याने ॥ सूचके मन्दगामिनि ।
 योद्धार ॥ कोषे ॥ केशे ॥ न० कुसु-
 म्भाम् ॥ त्रि० मन्दे । पृथौ ॥ वक्र
 ॥ मन्दगामिनि । जडे ॥ सूचके ॥
 नीचे ॥ मन्यतिपादौ । मयि० ।
 बाहुलकादरन् ॥
 मन्यरा । स्त्री० कैकेयादास्याम् ॥
 मन्यरु । पु० कुठेरौ । चामरवाते ॥
 मन्यशैल । पु० मन्दराचले ॥
 मन्या । स्त्री० मेथिकायाम् ॥
 मन्यान । पु० मन्यदण्डे । वैशाखे
 रङ्गे । इ० भा० ॥ आरम्बधे ॥ न०
 गायत्रीच्छन्द ६ प्रभेदे ॥ यथा ।
 कर्णध्वजानन्दमाधायनिश्च ॥ ब-
 यैरसैर्यत्तु मन्यानमेतत्तु ॥ यथा ।
 शीताशुवक्त्रायपाथोजनेत्राय ।

मन्दनम्

वन्दस्वनन्दस्यभव्यायपुत्राय ॥ मन्य
 ति । मयि० । बाहुलकादानच् ॥
 मन्यानक । पु० दृणभेदे । रहिते ।
 दृढमूले । दृणाङ्घ्रिपे ॥
 मन्यिनी । स्त्री० दधिमन्यनपात्रे ।
 गर्गर्याम् । कलस्याम् । मधानी०
 इ० भा० ॥
 मन्द । पु० शनैश्चरे ॥ हस्तिजात्य
 न्तरे ॥ शीर्षपादे । यमे ॥ प्रलये ॥
 त्रि० अतीक्ष्णे । अलसे । शौतके ॥
 मूर्खे ॥ खेरे ॥ अभाग्ये । भाग्यर
 हिते ॥ रोगिणि ॥ अल्पे ॥ मदर
 ते ॥ खले ॥ अशुभचित्तत्वेनज्ञाना
 धिकारमप्राप्ते ॥ मन्दते । मदिस्तु
 तिमोदमदस्वप्नकान्तिगतिषु । पचा
 दाच् ॥ न० ईषदर्थे ॥
 मन्दग । त्रि० मृदुगामिनि । अशीघ्र
 ने ॥
 मन्दगति । पु० शनौ ॥ त्रि० मन्द
 गामिनि ॥
 मन्दगामी । त्रि० मन्दगमनशीले ।
 मन्यरे ॥ मन्द गच्छति० तच्छीलः
 । गम्ल० । सुप्यजातावितिणिनि
 मन्दजननी । स्त्री० सूर्यपत्न्याम् । शनि
 मातरि । छायायाम् । तपस्याम् ॥
 मन्दट । पु० पारिभद्रहृत्ते ॥
 मन्दता । स्त्री० आलस्ये । मन्दत्वे ॥
 मन्दनम् । न० स्तोत्रे ॥ मन्दते । मदि
 । कृपुवृजिमन्दीत्यादिनाक्यु ॥

म दाकिनो

मन्दप्रज्ञ । त्रि० जडबुद्धौ ॥ मन्दोज
डाप्रज्ञाधीर्यस्यस ॥
मदभाग्य । त्रि० विष्ठाकुले ॥
मदभू । पुं० मन्दभूमौ ॥
मन्दर । पु० मन्यशैले ॥ मन्दारपा
दपे । स्वर्गे ॥ हारभेदे ॥ मेरोदां
व्यर्थिप्राच्यादिशिष्वे तवर्णेपञ्चाशत्
सहस्रोच्छ्रायेविष्कम्भशैले ॥ तत्र
योजनसहस्रोन्नतिमान्कदम्बपाद
पोस्ति । सुराङ्गनाक्रोडाप्रधानोहि
मन्दर । न० वर्णवृत्तान्तरे ॥
छन्दसिभोयदि । मन्दरमञ्चति ॥
शङ्खरुशङ्कर । वैरिभयङ्कर ॥ त्रि०
बहुले ॥ मन्दे ॥
मन्दिरहरिण । पु० जम्बुद्वीपोपद्वीप
विशेषे ॥
मन्दसान । पु० अग्नौ ॥ जीवे ॥
निद्रायाम् ॥ मन्दते । मदि० । ऋ
ञ्जिह्विमन्दिसहिभ्य किदिच्यसा
नच् ॥ वेदभाष्ययौगिकार्थएवपुरस्कृ
त ॥
मन्दा । स्त्री० सङ्क्रान्तिविशेषे ॥ अ
जादित्वाष्टाप् ॥
मन्दाकम् । न० स्तवने ॥
मन्दाकिनी । स्त्री० वियङ्ग्यायाम् ।
स्वर्णायाम् । सुरदीर्घिकायाम् ॥
प्रधानधारायास्वर्गसाचमन्दाकिनी
स्मृता । योजनायुतविस्तीर्णाप्रस्थे
नयोजनास्मृता ॥ क्षीरतुल्यजलाश

म दाम्नि

श्वदव्युत्तुङ्गतरङ्गिणी । वैकुण्ठाद्
ब्रह्मलोकश्चतत स्वर्गसमागता ॥
सङ्क्रान्तिविशेषे ॥ यथा । बुधेमे
वसन्ते तुमन्दाकिनीसानृपाणान्तुसौ
ख्य भवेत्तत्रमासे ॥ जगतीच्छन्द
१२ प्रभेदे ॥ ननररघटितातुमदा
किनौ । यथा । बलिदमनविधौबभौ
सङ्गता० पदजलरुहियस्यमदाकिनी
सुरनिहितसिताम्बुजसङ्निभाहर
तुजगदघसपीताम्बर ॥ मदमक
ति० तच्छौला । अककुटिलायाग
तौ । सुपौतिषिणि । डीप् ॥
मदाक्रान्ता । स्त्री० अत्यष्टिच्छन्द १७
प्रभेदे ॥ मदाक्रान्ताम्बुधिरसनगैर्मी
भनौतीगयुग्मम । यथा । प्रेमाला
पै प्रियवितरणै प्रीणितालिङ्ग
नाद्ये मदाक्रान्तातदनुनियतवश्यता
मेतिबाला । एवञ्चिन्नावचनसुधया
राधिकाया सखीनाप्रीत पायात्
स्मितसुबदनोदेवकीनदनोन ॥
मदाक्षम् । न० लज्जायाम् ॥ मदमच्च
बागाद्यत्र ॥
मदाम्नि । पु० अर्कनिष्कासनाथाम्नि
विशेषे ॥ कफद्वारात्पञ्जरानले ॥
तस्यनिदानादियथा । मदस्तीक्ष्णोय
विषम समश्चेतिचतुर्विधः । क
फपित्तानिलाधिकात्तत्साम्याज्जा
ठरोऽनल ॥ विषमोवातजानूरो-
मास्तीक्ष्ण पिचसमुन्नतान् करो

म दिक्कुर

अग्निस्तथाम दीविकारान्कफसम्भ
वान् । समासमाग्नेरशितामात्रा
सम्यग्विपच्यते । अल्पापिनैवमदाम्ने
विंशमाम्नेस्तुदेहिन ॥ कदाचित्प
च्यतेसम्यक् कदाचिच्चनपच्यते ॥
इति ॥ तस्यौषधंयथा । चित्रकस्या
ष्टभागानिशूरणस्यचषोडश । शुण्-
ठ्याश्चत्वारिभागानिमरिचानाद्वय-
तथा ॥ पिप्पलीपिप्पलीमूलविडङ्
गानांचतुष्टयम् । अष्टौमूषलिभागा
श्चित्रफलायाश्चतुष्टयम् ॥ द्विगुणे-
नगुडं नैषामोदकानिहिकारयेत् ।
तद्वक्ष्यमजीर्णं हिपाण्डु रोगश्चका-
मलाम् ॥ अतिशीणितमन्दाग्निज्ञौ
हाद्यश्चनिवारयेत् । इ० ॥

मन्दायु । पि० अल्पायुषि ॥

मन्दार । पु० सुरद्रुमविशेषे । पारि-
भद्रे । निम्बतरी । वकायन० इ०
भा० ॥ अर्कपर्णे । आक० इ० भा०
॥ मन्दते० मोदयति । मदिस्तुष्ट्या
दौ । अक्षिमदिमन्दिभ्यश्चारन् ॥ म
न्दाभरायश्च ॥ यद्वा ॥ मन्दाभाराधा
रात्रस्यसरलत्वात् ॥ मन्दमृच्छतिवा
क्त्तगतौ ॥ कर्मण्यण् ॥ मन्दानिय
र्त्ति । अण् । मन्दैर्यतेवा । घञ् ॥
तीर्थविशेषे ॥

मन्दार । पु० पारिजाते । मन्दते ।

मदि० । बाहुलकादारु ॥

मन्दिक्कुर । पु० मन्दिविशेषे ॥

मदोदरीश

मन्दिर । पु० मकरावासी । ममुद्रे ॥
जानुपश्चाङ्गागे ॥ न० नगरे ॥ अगा
रे । निशान्ते । वस्थे । सद्ने ॥
देवतागृहे ॥ मन्दते० मन्द्यते० मु
प्यतेऽचवा । मदि० । इषिमदिसु-
दौतिकिरच् ॥

मन्दिरपशु । पु० बिडाले ॥

मन्दिरा । स्त्री० मन्दिरे ॥ अजादि-
त्वाद्वाप् ॥

मन्दुरा । स्त्री० बाजिशालायाम् ॥ श
यनौयार्थवस्तुनि । मादरी० इ०
भा० ॥ म दतेऽच । मदिस्तुष्ट्यादौ ।
मन्दिवासीत्युरच् ॥

म देह । पु० राक्षसविशेषाणासम्प्रा
याम् ॥ यथा । सन्ध्याकालेतुस-
म्प्राप्तेरौद्रेपरमदारुणे । म देहारा
क्षसाधोरा सूर्यमिच्छन्तिखादितु
म् ॥ प्रजापतिकृत शापस्तेषांमै
त्रेयरक्षसाम् ॥ अक्षयत्त्वशरीराणां
सरणश्चदिनेदिने ॥ तत सूर्यश्च-
तैर्युद्धं भवत्यत्यन्तदारुणम् । ततो
द्विजोत्तमास्तोय प्रक्षिपन्तिमहामु-
ने ॥ ओङ्कारब्रह्मस युक्त गायत्र्या-
भिनिय चित्तम् । तेनदक्षान्तितेपा
पावज्जीभूतेनवारिणा इत्यादि-
विष्णुपुराणे द्रष्टव्यम् ॥

मदोदरी । स्त्री० रावणस्यपत्न्या-
म् । मथामुंरस पुत्र्याम् ॥

मदोदरीश । पु० रावणे ॥ म दे

सन्मय

दर्या • ईश • ॥

मन्दोदरीसुत । पु० इन्द्रजिति ॥

मन्दोष्णम् । न० ईषदुष्णे । म दक्ष
तदुष्णश्च ॥ त्रि० तद्वति ॥

मन्द्र । पु० गम्भीरध्वनौ ॥ मेघादि-
शब्दे ॥ मन्दते । मदि० । स्फासि
तस्त्रीतिरक् । वाद्यविशेषे । मद्
ङ्गके ॥ चि० गम्भीरध्वनिवति ॥

मन्मथ । पु० कामदेवे । कुसुमायु-
धे ॥ कपिले ॥ मननमत्० चेत-
ना । मन० । सम्पदादित्वात्किप् ।
गमादीनाक्तावितिनलोप । इन्वस्ये
तितुक् । मयतोतिमय । मथे० ।
अच । मतोज्ञानस्यमथ मन्मथ ॥
मनोमयनातिवा । पृषोदरादि ।
मियुनलम्ने ॥ वत्सरविशेषे । २८॥
सरोग चतथादेविदाहज्जरसमन्वि-
तम् । अभिभूत जगत्सर्वमन्मथेसु
रपूजिते ॥

मन्मथानन्द । पु० महाराजचूते ॥

मन्मथालय । पु० आसने ॥

मन्मथन । पु० गङ्गदध्वनौ ॥ न० दम्प
त्यो शनैभाषणे । सुरतेकर्णमू
लेषुयञ्चदेशीयभाषया । दम्पत्यो
र्लपित मन्दमन्मनतविदुर्बुधा ॥

मन्मथनस्क । त्रि० मन्मथनसि ॥ म-
थ्येवमन सङ्कल्पात्मक यस्य ॥

मन्मथ । चि० मदेकचित्ते ॥ भापर
मात्मान तत्पदार्थत्वं पदार्थभिदे-

मन्वन्तरम्

नसाक्षात्करणशीले ॥

मन्या । स्त्री० यौवाया पञ्चाङ्गागे-
स्थितायाशिरायाम् ॥ गलपाश्वर्शि
रायाम् ॥ मन्यतेऽनया । सञ्ज्ञाया
समर्पेतिक्वप् ॥

मन्याका । स्त्री० मन्यायाम् ॥

मन्यु । पु० क्रुधि ॥ दैन्ये ॥ शोके ॥
यज्ञे ॥ मन्यते । मनज्ञाने । यजि
मनिशुन्विदसिजनिभ्योयुच् ॥ मृ
गव्यादिर्वा ॥

मन्ये । अ० वितर्के ॥

मन्वन्तरम् । न० दिव्यानायुगानामे-
कसप्ततौ । किञ्चिदधिकैकसप्तति-
युगात्मकैमनो कालविशेषे ॥ ए-
वचतुर्युगाख्यानासाधिकाश्चैकसप्त
ति । कृतर्चतादियुक्तानामनोर
न्तरमुच्यते ॥ मनव स्वायम्भुवा-
दयस्तेषामन्तरमवकाश स्थितिरि
तियावत् ॥ एकसप्ततिरित्यमरो
क्ति । अथयद्यपिगणनया० अष्ट-
युगेनाधिकासङ्ख्यासम्पद्यते० ।
यत० दैविकानायुगानान्तुसह
स्रब्रह्मणोदिनम् । मन्वन्तर तथैवै
क तस्यभागास्तुर्दश । ततः किञ्चि
दधिकादिव्ययुगानामेकसप्ततिरि
ति० नामविधानेसर्वज्ञनारायणेनो
क्तत्वात् । तथापि० अल्पत्वादिह-
तथानोक्तमितिबोध्यम् । मन्वन्तर-
स्यसङ्ख्यातवर्षाण्यथा । चि श-

मन्वादि

त्कोव्यस्तुवर्षाशामानुषे णद्विजोत्त-
मा । सप्तर्षाष्टस्थान्यानिनियुता
न्यधिकानितु ॥ विशतिस्तुसहस्रा-
णिकालोय साधिकाविना । मन्व-
न्तरस्य सड ख्येषालिङ्गेऽस्मिन्क-
थिताद्विजा ॥ यथाङ्का ॥
३०६७२०००० । एव चतुर्दशमन्व-
रैर्ब्रह्मदिन भवति ॥ ब्रह्मणोदिन
मध्ये चतुर्दशमन्वन्तराणिभवन्ति-
। एकोमनुर्यावदधिकारीभवतिस
कालोमन्वन्तरसञ्चकोभवति । तत्र
मनूनानामानि यथा । स्थायन्मुवो
मनु पूर्वस्तत स्वारोचिषोमनु
। उत्तमस्तामसश्चैवरैवतश्चाक्षुषस्त
था ॥ षड्ते मनवोऽतीताश्च
वैवस्वतोमनु । सावर्णा पञ्चरौ
च्यश्चभौत्यश्चागामिनस्त्वमी ॥ पुरा
णलक्षण ॥ मन्वन्तर मनुर्देवामनु
पुत्रा सुरेश्वर । ऋषयोऽशाव
तारश्चहरे षड्विधमुच्यते ॥
मन्वादि । स्त्री० मासविशेषेषुतिथि
विशेषे ॥ अश्वयुक्शुक्लनवमी०
कार्तिकीद्वादशीसिता । तृतीया
चैत्रमासस्य० तथाभाद्रपदस्य च ॥
श्रावणस्याष्टमीकृष्णा पौषस्यैकाद-
शीतथा । आषाढस्यापिदशमी मा
घमासस्यसप्तमी ॥ कार्तिकीफा
ल्गुनीचैत्री ज्यैष्ठोपशुदशीसिता ।
माघमासो कुम्भैवकार्तिकीचतथै

मयु

वच ॥ एतामन्वादय प्रोक्तादत्त
स्थाक्षयकारिका ॥
मपष्ट । पु०)
मपष्टक । पु०) वनमुद्गे ॥
मपुष्टक । पु०)
मम । अ० षष्ठान्तकप्रतिरूपकमव्यय
म् । ममेत्यभिमाने ॥
ममता । स्त्री० मदौयत्वाभिमाने ॥
भावेतल् ॥ ममत्त्वे ॥
ममतायुक्त । वि० कृपणे ॥
ममत्वम् । न० ममतायाम् ॥ भावे
त्त्व ॥
ममापताल । पु० विषये ॥ मव्य
ति । मव्यवस्थने । मव्यतेर्यलोपो
मश्चापतुट्चालइतिमव्यतेरालप्र
त्ययस्तस्यापतुट्चागमोधातोर्लो
पोमकारश्चान्त्यस्य ॥
मय । पु० दैत्यानाशिल्लिपिनि । मा
याविनाशिल्लिपिनाश्चाचार्ये ॥ वसरे
। अश्वतरे ॥ उष्ट्रे । करभे ॥
मीनाति० मयतेवा । मीङ्ङि सा
याम्० मयगतौवा । पचाद्यच् ॥
मयट । पु० दण्डहर्म्ये । दण्डयुक्त
हर्म्ये ॥
मया स्त्री० चिकित्सायाम् ॥
मयु । पु० किन्नरे ॥ मृगे ॥ मिनो
ति । डुमिज्प्रक्षेपणे । मृशुशीतु
चरित्सरितनिधनिमिमसृजिभ्यउ
ङात् ॥ मीनातीत्यात्वन्तुबाहुल
कात् ॥

मयूरक

मयुराज । पुं० कुवेरे ॥ मयूनाराजा
ठच् ॥

मयूरक । पुं० वनमुङ्गे । मकुष्टके ।
मौठ० इ० भा० ॥ तिष्ठति । छा० ।
कुन् । मयुस्त्रासौख्यकश्च । पूर्वप-
दादितिषत्वम् ॥

मयूख । पुं० किरणे । मौख० इ०-
भा० ॥ ज्वालायाम् ॥ शोभायाम् ॥
दौप्तौ ॥ मिमौते । माङ्माने ।
माङ्ज्खोमयर्च्यखप्रत्ययोमया
देशश्च ॥

मयूर पु । वर्हिणे । नीलकण्ठे ।
शिखवले । केकिनि । मोर० इ०-
भा० ॥ अस्यमासगुणा । यथा ।
मयूर श्रोत्रनेत्राग्निमेधावर्णस्त्रायु
षाम् । हितोवल्योगुरुस्योष्णोवातघ्न ।
शुक्रमासद ॥ हेमन्तकालेशिशिरे-
वसन्तेसिष्य हिमायूरमुशन्तिमासम् ।
उष्णोहिर्वर्हिर्विषभोजनैश्चवर्षाशर-
द्ग्रीष्ममुखं ध्वपथ्य ॥ एतन्मासमे-
रण्डतैलभृष्टविषतुल्यम् ॥ वर्हिचू-
डाख्यौषधी । खराश्रयायाम् । का-
रव्याम् ॥ अपामार्गे ॥ मिनातिरो-
गम् । मौज्ज्हिमायाम् । मिनाते-
हरन् ॥ यद्वा । मयते । मयगती ।
खजादित्वादूर ॥ मच्चारौतिवा ।
अन्येभ्योपोतिष्ठ । पृषोदरादि ॥

मयूरक । पुं० अपामार्गे ॥ मयूरे ॥
मयूरशिखायाम् ॥ न० तुल्याङ्गने ॥

मरक .

मयूरप्रतिकृति ॥ कन् ॥ मयूर
कायतिवासादृश्यात् । कै० । आ-
तद्गतिक ॥

मयूरग्रीवकम् । न० तुल्ये ॥
मयूरग्रीवा । स्त्री० तुल्ये ॥
मयूरचटक । पुं० गृहकुक्कुटे ॥
मयूरचूडम् । न० स्थौण्येयके ॥
मयूरचूडा । स्त्री० मयूरशिखायाम् ॥
मयूरजङ्घ । पुं० श्योनाके ।
मयूरतुल्यम् । न० तुल्ये ॥
मयूरपदकम् । न० स्तनादौनखाघाते ॥
मयूरविदला । स्त्री० अम्बष्ठायाम् ॥
मयूरशिखा । स्त्री० वर्हिचूडायाम् ।
शिखिन्याम् । शिखावलाख्यक्षुपे ॥
मयूरान्नाशिखाप्रोक्तासहस्रङ्घ्रिर्भ-
रुच्छदा । नीलकण्ठशिखालक्ष्मीपि
तश्चेष्मातिसारजित् ॥

मयूरका । स्त्री० अम्बष्ठायाम् ॥
मयूरी । स्त्री० मयूरस्त्रीजातौ । मोर-
णी० वृतिभाषा ॥

मरक । पुं० मार्याम् । मारके ।
मारौ० वृतिभाषाप्रसिद्धेमरणे ॥
तथ्यकारणादियथा । यावन्मार्तण्ड
सूनुर्गन्धिधनुषिभ्रमन्मथे वासि-
नार्यातावद्दुर्भिक्षपीडाभवतिचम-
रकसशययातिलोका । हाहाका-
रातयोर्वीमनुजमयकरीफेकरावैश्च
भीमैः शून्यग्रामाभवेयुर्नरपतिर-
हिताभूरिकङ्कालमाला । वक्र करो

मरकतम्

तिरविजोधरणीसुतोवामूलर्ध्वहस्त-
मघरेवतिमैत्रभेषु । छत्रोपभङ्गप
तनानिचसै निक्कानासर्वलोकम
रण जलधौतदेश ॥ (० * ०)
मासास्थीनिसमादायश्मशानाद्दृष्ट
वायसा । प्र्वाग्गालोयवामध्ये
पुरस्त्रप्रविशन्तिचेत् ॥ विकिर
न्तिगृहादौचश्मशानसामहीभवेत्
। चोरेणहन्यतेलोक परचक्रस
मागम ॥ सङ्ग्रामश्महाघोरो
दुर्भिक्षमरकतया । अद्भुतानि
प्रसूयन्तेतस्यदेशस्यविद्रव ॥ दे
वीमाहात्स्यपाठे नभैरवस्यस्तेनच
। अचशान्तिर्भवेद्भूतलस्यविष्णु
पूजनात् ॥

मरकतम् । न० हरिद्वर्णमणिवि
शेषे । गारुत्मते । अश्मगर्भे-
। हरिर्मणौ । पद्मा० इ० सा
धारणलोकभाषाप्रसिद्धे ॥ अस्य
लक्षणयथा ॥ स्वच्छस्रस्रस्थायिनि
ग्धगात्रश्चमार्दवसमेतम् । अव्य
ङ्गबहुदृक् शृ गारीमरकतशुभविभू
यात् ॥ कुलक्षणयथा । शर्करि
लकलिलरुचमलिनलघुहीनकान्ति
कल्पाषम् । चासयुतंविह्वताङ्ग
मरकतममरोपिनोपभुञ्जीत ॥ प
रीक्षादिकान्त्वन्यत्रद्रष्टव्यम् ॥ म
रकतरत्नत्वेन । तृ० । अ-
न्येष्वपीतिष्ठ ॥

मरदक

मरकतपत्रिका । स्त्री०)
मरकतपत्री । स्त्री० पाच्याम् ॥
मरकतम् । न० मरकतमणौ ॥
मरणम् । न० वत्सनाभविषे ॥ प
ञ्चतायाम् । कालधर्मे । दृष्टा
न्ते । निधने । सृष्टौ ॥ मर
ण चेच्छयाकामदु खितोपिनवां
छति । रोगग्रस्तोपिदीनोपिन-
मुमूर्षतिकश्चनेतिभागवतम् ॥ अ-
पिच । मरणन्वृषिभि प्रोक्तसङ्ग
रैमङ्गलास्पदम् । यत्तत्समान
बलयोर्योधयोर्युध्यतो किलेति ॥
अनुष्ठानासमर्थस्त्वानप्रस्यस्यजीर्य
त । भृग्वनिजलसम्पातेर्मरण
न्नुविधोयते । न्यायमतेन० वि
जातीयात्ममन सयोगध्वसे ॥
छपात्तानांपूर्वासांनिकायविशिष्टा-
नादेहेन्द्रियमनोबुद्वाहकारबुद्धिवेद
नानांपरिह्यागे ॥ नत्वात्मनोपि
नाश तस्यकूटत्वात् ॥ मरण-
प्राणविच्छेदोनतुनाश सतीम
त । मृङ्प्राणत्यागइत्युक्तं स्व
यनष्ट० कथत्यजेत् ॥ मृडोल्मुट्
॥ लम्नाष्टमभवने ॥

मरत० । पु० मरणे ॥ म्रियते ।
मृङ्प्राणत्यागे । मृष्टदृशियन्निप
विपच्यमितमिनमिहयिभ्योऽतच् ॥

मरन्द । पु०)

मरन्दक पु०) मकारन्दे ।

भरिचम्

मरहट्टा । पु० माचावृत्तप्रभेदे ॥ यथा
 । आदौकुरुषट्कलमचचतुष्कलप्र
 स्थानन्दमितोपि० दशवर्षकादश
 भवतिवशमधिकशुचामवलोपि ।
 वि शतिनवसङ्ख्यभणितसुमुख्यन
 न्दितगुणगणकोटिमरहट्टावृत्तकि
 लजयकृत्तेकतरिपुबिनतकरोटि
 ॥ यथा । अभिमतधनदातासिवि
 विधाताजगदन्तरगतशील० दुरितदु
 मदाहोविश्वविगाहीकल्पक्षयकृत
 खील० भुवनत्रयवदितहरशिरसिस्थि
 रवास० दहहुतवह्मपदेहिदुरापव
 मुहृततिमरविलास ॥

मराकालो । स्त्री० वृश्चिकाल्याम् ॥
 मराल । पु० राजहसे ॥ कारण्डवे
 ॥ कज्जले ॥ वारिवाहे ॥ तुरङ्ग
 मे ॥ दाडिमौविपिने ॥ त्रि० खले
 ॥ त्रि० मसृणे ॥

मरालक । पु० कलहसे ॥
 भरिचम् । न० कोलकी । कृष्णे ।
 क्षण्ये । धर्मपत्तने । कालौमि-
 रच० इतिभाषा० । मरिचकटुक
 तोष्ण दीपनकफवातजित् । उष्ण
 पित्तहररूचश्वासशूलकमौनहरेत् ॥
 तदाद्रमधुरपाकीनात्युष्ण कटुकगु
 रु । किञ्चित्तीक्ष्णगुण श्लेष्मप्रसे-
 किस्थादपित्तलम् ॥ म्रियतेविषम
 मेन । मृङ्गप्राणत्यागे । बाहुलका
 दिच ॥ कज्जले ॥ पु० मरुवक

मरु

वृक्षे ॥

मरिचपत्रका । पु० अजकण्ठे । सा
 लतरो प्रभेदे ।

मरिमा । पु० मृत्तौ ॥ म्रियते ।
 मृङ्० । जनिमृङ्भ्यामिममिच् ॥
 मरिष्यमाण । वि० आसन्नमरणे ॥
 मरीचम् । न० वेङ्गजी । मरिचे । कृष्ण
 मरिच० इ० भा० ॥ म्रियतेविष
 मनेन । मृङ्० । बाहुलकादौच ॥

मरौचि । पु० ब्रह्मण्योऽप्येष्टमानस
 पुत्रे० मुनिविशेषे ॥ प्रजापतौ ॥
 मरुतामर्धभगवद्विभूतौ ॥ पु०
 स्त्री० चन्द्रसूर्ययो किरण्ये । गभ
 स्तौ ॥ षट्चसरेणुपरिमाण्ये० इति
 वेद्या । म्रियतेतमोऽस्मिन् । मृ
 कणिभ्यामीचि ॥ त्रि० कृपण्ये ॥

मरौचिका । स्त्री० मृगदृष्टायाम् ॥
 धौष्णमरुदेशसिकतादावर्ककरा प्र
 तिफलिताना दूरस्थानाजलत्व ना-
 भाति० तद्वाचिका मृगदृष्टिकेति०
 टोकोकार ॥ मरौचिरिव । इवे-
 प्रतिकृतावितिकन् ॥

मरौचिप । पु० तपोविशेषालम्ब्ये-
 तिसञ्ज्ञेतापसान्तरे ॥ चद्रिकापा
 यिनि ॥

मरु । पु० गिरौ । पर्वते । धन्व-
 नि । दृशेरके । निरुदकदेशे । मा
 रवाड० इ० भाषा ॥ गुर्जरात्पू
 र्वभागेतुहारिकातोहिदक्षिणे । म

मरुत्कार

रुदेशोमहिशानिउष्ट्रोत्पत्तिपरायण
॥ म्रियन्तीप्राणिमोच । मृड्० ।
भृमृशौष्ठु । ॥ मरुवकवृक्षे ॥ सूर्य
वशीयभाविगृपविशेषे ॥

मरुक । पु० मृगविशेषे ॥ मयूरे ॥
मरुकान्तारम् । न० रामबाणैर्नशोभि
तेदेशविशेषे ॥ आफ्रिका० इ० इ
ज्जेजभा० ॥

मरुज । पु० नखीनामगन्धद्रव्य
व्याघ्रनखाख्ये ॥ त्रि० मरुदेशजा
ते ॥

मरुजा । स्त्री० मृगवर्तरी ॥

मरुट । स्त्री०)

मरुण्डा । स्त्री०) उज्ज्वललाटायामस्त्रि
याम् ॥

मरुत् । पु० समौरे । वायौ ॥ म्रियते
ऽनेन० वृक्षेन० विनावा । मृड्० ।
मृयोरुति ॥ देवे । सुरे ॥ सप्तस
प्तकीगणे ॥ मरुवकी । न० ग्रन्थिप
थे ॥ स्त्री० पृक्कायाम् ॥ मरुदग्नि
प्रदोद्दयस्त्रिक्तोष्ण पित्तलोलघु
। वृश्चिकादिविषश्चेध्वातकुष्ठकृमि
प्रणुत् ॥

मरुत । पु० वायौ ॥ अव्युत्पन्नोयम्
। मरुत स्पर्शन प्राणवृत्तिविक्र
मादिच्यादिकोषात् । कोयवातिस
दाक्षिणात्यमरुतवृत्तिकविराज ॥
घण्टापाटलिबद्धे ॥

मरुत्कार । पु० राजमार्गे ॥

मरुहवा

मरुत्त । त्रि० वायुविशिष्टे । मरुत
सन्धेत् । तत्पर्वमरुदभ्यामिति तत्प
॥ चन्द्रवशीयनृपविशेषे ॥

मरुत्तक । पु० मरुवकी ॥

मरुत्पथ । पु० आकाशे ॥

मरुत्पुत्र । पु० हनुमति ॥ भीमसेने
॥ मरुत वायो पुत्र ॥

मरुत्प्लव । पु० कण्ठीरवे । सिद्धे ॥

मरुत्फलम् । न० घनोपले ॥

मरुत्वान् । पु० इन्द्र । शचीपतौ ॥

मरुतोदेवत । सन्ध्या । मतुप् ।

भयवृत्तिवत्वम् । तत्सौमत्वर्थवृत्तिभ
त्वात्प्रशत्वाभाव ॥

मरुत्वतीयम् । न० मरुत्वत्ये हविषि ॥

मरुत्वान्देवतास्य । द्यावापृथिवीशु
नासीरमरुत्वदग्नीषोमवास्तोष्यति
मृद्वृगृहमेधाच्छचेति० छ० ॥

मरुत्वत्यम् । न० मरुत्वतीये० हविषि
॥ मरुत्वान्देवतास्य । द्यावापृथिवी
त्यत्रस्थचकारात्० यत् ॥

मरुत्सख । पु० इन्द्रे ॥ अग्नौ ॥

मरुदान्दोल । पु० धवित्रे ॥

मरुदिष्ट । पु० गुग्गुली ॥

मरुहण । पु० आबहप्रवाहादिवायु
समूहे ॥

मरुह्वजम् । न० वाततूले । ग्रीष्महा
से । बुढियाकोसूत० इ० भा० ॥

मरुहवा । स्त्री० ताम्रमूलाक्षुपे । खि
राइ इ० गौ० दे० भा० ॥

मरुसम्भवा

मरुद्रथ । पुं० अश्वे । देवरथे ॥
 मरुद्रुम । पुं० बिट्खदिरे । अरिमे
 दे ॥
 मरुद्वतम् । न० आकाशे ॥
 मरुहाह । पुं० धूमे ॥ बह्नी ॥
 मरुद्विप । पुं० उष्ट्रे ॥
 मरुन्माला । स्त्री० पूष्पायाम् ॥ मरु-
 त्तिर्मल्यते । मलधारणे । घञ् ॥
 मरुप्रिय । पुं० उष्ट्रे ॥ मरुदेशविशे
 ष प्रियोऽस्य ॥
 मरुभू । स्त्री० दशैरकीमारवाङ्-
 इ० प्र० ॥ निर्जलदेशे ॥
 मरुभूरुह । पुं० करीरवृक्षे ॥
 मरुल । पुं० कारण्डवपुच्छिणि ॥
 मरुला । स्त्री० केरलदेशप्रसिद्धाया
 नद्याम् ॥
 मरुव । पुं० मरुवके ।
 मरुवक । पुं० समीरणे । प्रस्थपुष्पे ।
 फणिज्जुके मरुवा० इ० भा०
 प्र० पुष्पे ॥ पिण्डीतके । प्रवसने ।
 करहाटके । मदनद्रुमे । मयनफल
 पू० भाषा ॥ मरुवाति । वा० ।
 कृन्शिल्पिसञ्जयो ॥ व्याघ्रे ॥ रा
 हौ । खरपर्वे । नागदीना० इ० गौ०
 दे० भा० प्र० क्षुपविशेषे ॥ त्रि०
 भयानके ॥
 मरुसम्भवम् । न० चाणक्यमूलके ॥
 मरुसम्भवा । स्त्री० महेन्द्रवारुण्याम् ।
 चन्द्रदुरालभायाम् ॥

मर्कटक

मरुस्था । स्त्री० चन्द्रदुरालभायाम् ॥
 मरुका । पुं० मृगविशेषे ॥ मयूरे ॥
 मर्त्ये ॥ मारयति० म्रियतेवा । मृ-
 ङ्० । मृकणिभ्यामृकोकणावित्यु
 क ॥
 मरुहवा । स्त्री० कार्पास्याम् ॥ यवा-
 से । चन्द्रखदिरे ॥
 मरोलि । पुं० मकरे । असिदष्टके ।
 मगर० इ० भा० प्र० यादसि ॥
 मरोलिक । पुं० मकरे ।
 मर्क । पुं० देहे । शरीरे । वानरे ॥
 वायौ ॥ मर्चति० मर्चयतिवा । म
 र्चिं सौचोधातुरितिवङ्गव । म
 र्चशब्दे० चौरादिकङ्कति० सिद्धो
 न्यात्सूत्रेकैयट् । इणभीकापाश
 ल्यतिसर्चिभ्य कन् । नचैवणिलो
 पस्यस्थानिवद्भावात्० कुत्स्वनस्यादि
 तिवाच्यम्० पूर्वचासिद्धेतदभावा-
 त् ॥
 मर्कक । पुं० गलेगण्डखगे । हाड-
 गिल० इ० गौ० दे० भा० ।
 मर्कट । पुं० वानरे ॥ लूताया म् ।
 कर्णनामे ॥ स्त्रीकरणान्तरे ॥ गले-
 गण्डे । हाडगिल० इ० भा० प्र०
 खगे ॥ मर्कति । मर्क सौचोधातु
 र्गङ्गो । शक्कादिभ्योऽटन् ॥ स्यावर
 विषभेदे ॥
 मर्कटक । पुं० शस्यप्रभेदे ॥ वानरे ॥
 लूतायाम् ॥ मल्यविशेषे ॥ दैत्यवि

मर्त्यः .

शेषि ॥ सञ्ज्ञायां कन् ॥
 मर्कटतिन्दुक् । पु० कुपीली ।
 मर्कटपिप्पली । स्त्री० अपामार्गे ॥
 मर्कटप्रिय । पु० क्षीरवृक्षे ॥
 मर्कटवास । पु० आशावर्धे ॥ लू-
 तातन्ती । मकडीकाजाल० इ०
 भा० ॥
 मर्कटशीर्षम् । न० हिङ्गुलि ॥
 मर्कटाक्षम् । न० ताम्बे ॥ वानरमु-
 खे ॥ पु० स्नेहविशेषे ॥ त्रि०
 वानरमुखसदृशमुखविशिष्टे ॥
 मर्कटी । स्त्री० करञ्जप्रभेदे । मकडाक
 रैजुवा० इ० भा० ॥ शूकशिम्व्या
 म् ॥ मर्कटीविविधचेष्टाहेतुत्वा-
 त् । अजमोदायाम् ॥ अपामार्गे ॥
 वानर्याम् ॥ गौरादिष्वान्डीष् ॥
 मर्कटेन्दुः । पु० काकतिन्दुके ॥
 मर्कर । पु० भृङ्गराजे ॥
 मर्करा । स्त्री० निष्कलायाम् ॥ द-
 र्याम् ॥ सुरङ्गायाम् ॥ भाण्डे ॥
 मर्क्यू । पु० धावके । रजके ॥ पीठ
 मर्ह । स्त्री० शुद्धौ । माष्टि ।
 मृजुशुद्धौ । मृजेर्गुणस्येच्छू० ॥ मा
 र्जनवा ॥
 मर्त्त । पु० मर्त्यलोके ॥ मानुषे ॥
 म्रियन्ते ऽत्र । मृड्० । हसिमृगि-
 ण्वामिदमिलूपधूर्विभ्यस्तन्नितित-
 न् ॥

मर्त्य । पु० मनुष्ये ॥ म्रियते ।

मर्मा

मृड्० । हसिमृगितितन् । तत
 स्वार्थेयत् । प्राक्प्रबोधात्० सर्वो-
 हिमर्त्य ॥ मध्यलोके ॥ म्रियन्ते ऽ
 चेतिमर्त्य ॥ हसिमृगिति० मृ-
 ड्धातोस्तन्० मर्त्त । ततो नवसू-
 रमर्त्तयविष्टेभ्य स्वार्थेयत् ॥ मर्त्ते
 भवोवा । दिगादेराकृतिगणत्वाद्
 यत् ॥

मर्त्यसुख । पु० यत्ने ॥
 मर्त्या । स्त्री० मानुषस्त्रियाम् ॥
 मर्त्येन्द्रा । स्त्री० मातरि ॥ अग्निदम
 न्याम् ॥ राजमातरि ॥
 मर्हन्म । न० अङ्गस्यमर्हने । पादम
 र्हनादौ । सवाहने ॥ मृदक्षोदे ।
 ल्युट् । कदने ॥ चूर्णने० । त्रि०
 मर्दयितरि ॥ मर्दयति । मृदक्षोदे०
 मृदमर्दनेषा । हेतुमस्मिजन्तात्कर्त्त
 रिल्युट् । बहुलमन्यत्रापीतियुञ्जा ॥
 मर्हल । पु० वाद्यप्रभेदे ॥ मर्दलो
 मादल इति० नेपालेख्यातो० मृद
 इंसजातीय ॥ मर्दमुपमर्दलाति० ।
 ला० । आतङ्गतिक ॥
 मर्हित । त्रि० चूर्णिते ॥ यन्त्रिते ॥
 मर्हिता । त्रि० मर्दिनि ॥
 मर्ही । त्रि० मर्दितरि ॥
 मर्माकूल । पु० भर्त्तरि ॥
 मर्माज्ञः । त्रि० मर्मविदि । तत्त्व-
 ज्ञे ॥

मर्मा । न० स्वरूपे । तत्त्वे ॥ यथा ।

मर्मर

मृगयानविगीयतेनृपैरपिधर्मागम
मर्मपारगै । स्मरमुन्दरमायद-
त्यजस्तवधर्मं सदयोदयोज्ज्वला ॥
सन्धिस्थाने ॥ जीवस्थाने ॥ परचे-
नेगाचरन्तीनवाचसीतकस्यचित् ।
नसवसेत्सूतकेचनकवैमर्मणिस्पृ-
शित् ॥ अरुषि ॥

मर्मर । पु० वस्त्रविशेषे ॥ शुष्कप-
र्यध्वनी ॥ वस्त्रपर्णानास्त्रनिते ।
मर्मरमर्मरडमर्मरड् । इतिचभाषा ॥
मर्मराति । रा० क ॥ अनुकरण-
शब्दोवा ॥

मर्मरी । खो० पीतदारुणि ॥
मर्मरीक । त्रि० दौनजने ॥ म्रियते ।
मृड् । पर्णरौकादिस्त्रादीकान्० धा-
तोर्ह्रस्वरुक्चाभ्यासस्य ॥
मर्मरित् । पु० मर्मरञ्जे । कार्पटि-
की ॥

मर्मरिवेदी । पु० मर्मरविदि ॥
मर्मरस्पृक् । त्रि० मर्मपीडके । अरु-
न्तुदे ॥ मर्मरस्पृशति । स्पृशउपता-
पे । स्पृशोऽनुदकइति० क्तिन् ॥
मर्मरित्०द । त्रि० सन्धिस्थानवेधक-
र्त्तरि ॥ मर्मरञ्जे । मर्मरणिविध्य-
ति । व्यधताडने । क्तिप् । ग्रहिज्य-
तिसम्प्रसारणम् । नहिष्ठतीतिदी-
र्घ ॥

मर्मिक । त्रि० मर्मञ्जे ॥

मर्मर । पु० तुषानले ॥

मल

मय्य । पु० मरणधर्माणि । मनु-
ष्ये ॥

मय्या । अ० सौमायाम् ॥

मय्यादा । स्त्री० सीमनि । अवधौ ।
तेनविनेत्यर्थे ॥ स्थितौ । धारणा-
याम् । सत्पथस्थितौ ॥ अनुल्लङ्घनौ-
यायाव्यवस्थायाम् ॥ स्थित्यनतिक्र-
मे ॥ कुलभूमौ ॥ मर्येतिसौमार्थेऽ-
व्ययम् । तत्रदीयते । ङुदाञ् ।
पातस्त्रीपसर्गङ्गल्यङ् ॥

मर्ष । पु० क्षान्तौ ॥ मर्षणम् । मृ-
षतितिक्षायाम् ॥ घञ् ॥

मर्षणम् । न० अपराधिसत्यपिकोपा-
नाविष्करणे । क्षमायाम् । मृष०
भावेत्युट् ॥

मर्षित । त्रि० क्षान्तियुक्ते ॥ मृषे
कर्त्तरिक्त । भावित्ते क्लीबम् ॥
मर्षितवान् । त्रि० क्षान्ते ॥ मृषे
कर्त्तरिक्तवतु ॥

मर्षी । त्रि० क्षमाशौले ॥

मल । पु० न० प्राये । किल्विषे ॥
विशि । विष्टायाम् । यथा । मला
यत्त बलपु साशुक्रायत्तन्तुजीवनम् ।
तस्माद्यत्नेनतरक्षेत्यन्निष्णोमलरे-
तसौइति । किट् । मण्डूरादौ ॥
खेदादौ । वसाशुक्रमसृङ्मज्जामू-
चबिट् कर्णविण्णखा । श्लेष्माशुद्र-
पिकास्त्रे दोहादशैतेनृशामला ॥
वातादिषु । यथा । शरीरद्रूपणाहो

मल

षामलिनीकरणान्मला । धारणा
 ज्ञातवस्तेष्टुवातपित्तकफास्त्रय ॥
 सर्वेषामेव रोगाणानिदानकुपिता-
 मला । तत्पुकोपस्तुप्रोक्त विवि-
 धाहितसेवनम् । हरेद्वसन्तेष्टेषाण
 पित्त शरदिनिर्हरेत् बषासुशमये
 द्वायुप्राग्बिकारसमुच्छ्रयात् ॥ अत्र-
 विशेषमाहमाधव • कफपित्तानि
 ला पूर्वमध्यान्तेषुव्यवस्थिता ।
 देहाहोरात्रिवयसासन्धिष्वपिकफा
 निलाविति ॥ अर्थः । कफपि-
 त्तानिला देहाहोरात्रिवयसापूर्वं
 मध्यान्तेषुयथासंख्यव्यवस्थिता ।
 देहस्य पूर्वभागेशिरश्चरभ्यवक्षोन्ते-
 कफोव्यवस्थित । मध्येचामाशय-
 मारभ्यनाभ्यन्ते पित्त व्यवस्थितम् ।
 अन्ते नाभ्यधोभागेवायुर्व्यवस्थित
 । शिरोमूलत्वात् देहस्यैवपूर्वादिक
 लपना । अङ्गस्थिधाविभक्तस्यपूर्व-
 भागेकफोमध्ये पित्तमन्ते वायु ।
 एवरात्रेरपिवयसोऽपि पूर्वभागेवाल्या
 वस्थायाश्चेष्टामध्येतरुणावस्थाया-
 पित्तमन्ते वृद्धावस्थायावायु ।
 सन्धिष्विति । देहाहोरात्रिवयसा-
 मिच्छेव । तत्र देहस्य पूर्वभागमध्य
 भागयो सन्धौकफोव्यवस्थित म
 ध्यभागान्धभागयो सन्धौपक्वाश-
 याख्योवायु एतच्चयथासङ्ख्यमि-
 च्यतोलभ्यते । अह सन्धौरात्र्या-

मलमास .

साकमह सन्धि प्रात सन्नक्त
 स्तस्मिन्कफ । अङ्गासाकरात्रे
 सन्धि सायतस्मिन्वात । वय
 सन्धौवाल्ग्यतारुण्ययो सन्धौक्षेष्ठा
 तारुण्यवृद्धत्वयो सन्धौवायुरिति
 । मृष्यतेऽसौ । मृजृशुभौ । मृजेष्टि
 लोपस्तेतिकल ॥ मलयति । मल
 तत्कृतौ • अदन्त । मलतेवा ।
 मलधारणे । पचाद्यच् ॥ कर्पूरे ॥
 चि० कृपणे । कदर्थ्ये ।

मलघ्न । पु० शास्त्रलीकन्दे ॥ चि०
 मलनाशके ॥

मलघ्नी । स्त्री० नागदमन्याम् ।
 मलजम् । न० पूये ॥ चि० मलोद्भवे ॥
 मलदूषित । चि० मलिने । मलेनदू-
 षित । कट्टंकरणेद्वतिसमास ॥
 मलद्रावी । पु० जयपालि ॥
 मलधौ । पु० कामिनि ।
 मलन । पु० पटवासे । अशुकालये
 ॥ न० मङ्गने । पीडना • मलना •
 दू० भा० ॥

मलपूः । स्त्री० काकोदुम्बरिकाया-
 म् । मलयूतम्भक्ततृत्तिकाशीतला
 तुबराजयेत् । कफपित्तव्रणश्लिचकु
 छपाण्डुर्शकामला ॥ मलात्पापा
 त् । पुनाति । पूज्पवने । क्षिप् ॥

मलभुक् । पु० काके ॥

मलमेदिनौ । स्त्री० कटुकायाम् ।

मलमास । पु० अधिमासे । मलि

मलय .

सुधे ॥ यस्मिन् मासेन सङ्क्रान्ति
सङ्क्रान्तिद्वयमेव वा । मलमास
सविज्ञो यो मासस्त्रिंशत्तमो भवेत् ।
गर्गस्तु । अमावास्याद्वयं यत्र रवि
सङ्क्रान्तिवर्जितम् । मलमास ।
सविज्ञो यो मास शुद्धाख्य उत्तरः ॥
तथा च ब्रह्मसिद्धान्ते । चान्द्रो मासो-
ऽसङ्क्रान्तो मलमास प्रकीर्ति-
तः ॥ सत्यव्रतस्तु । राशिद्वयं यत्र
मासे सङ्क्रमे तद्दिवाकरः । नाधि-
मासो भवेदेव मलमासस्तु केवलम् ।
एकचमासद्वितयं यदि स्याद्वर्षे ऽधि-
कतत्र परो ऽधिमासः । अथोदशस्तु
श्रुतिराह मासं चतुर्दशं क्वापि न चा-
स्ति दृष्टम् ॥ अथ मासश्चान्द्र एव न-
सौरः । अस्ति अथोदशो मासः स च
श्रुत्या निगद्यते । असौ चान्द्रो न सौ-
रः स्यान्नास्ति सौरश्चोदशः ॥

मलमासत्त्वम् । न० रविसङ्क्रान्त्य
भावविशिष्टचान्द्रमासत्वे ॥

मलय । पु० ऋष्यमूकप्रदेशान्तरे
स्वनाम्ना प्रसिद्धे ऽद्रिविशेषे । आषा-
ढे । दक्षिणाचले । चन्द्रनाट्रौ
क्षतमालाताम्रपणीं प्रमुखामलयो-
द्भवा । शैलाङ्गे ॥ देशविशेषे ।
मलैवार० पू० भा० ॥ पारान्ते न-
न्दनवने ॥ अष्टादशोपवीपान्तर्ग-
तद्वीपविशेषे ॥ मलते । मलधार-
णे । वलिमलितनिभ्यः कथम् ॥

मलाका

षष्ठमदेवस्य पञ्चमे पुत्रे ॥

मलयगम्बिनी । स्त्री० उमाया सखी
विशेषे ॥

मलयज । पु० राहुग्रहे ॥ पु० न०
चन्द्रने ॥ मलयेकात । सप्तम्याज
नेडं ॥

मलया । स्त्री० चित्रतायामोषधी ।
मलयाचल । पु० सद्धारिद्रसमीप-
स्थे शैलविशेषे । दक्षिणाचले ॥
सतानि सैव्यो हिमवान् भोगिनाम-
लयाचलः ॥

मलयानिल । पु० वासन्ते । वसन्त
कालिकवायौ ॥

मलयाल । पु० देशविशेषे । यथा ।
सुरास्विकांसमारभ्य मलयाद्यन्तर्ग-
शिवे । मलयालाभिधो देशो मन्त्रसि-
द्धिप्रदर्शकः ॥

मलयू । स्त्री० मलखाम् । काकोदु-
म्बरिकायाम् । मलयवति । युजु-
गुप्तायाम् । क्षिप् । बाहुलका-
होत्रं ॥ यदा । मलते । मलधा-
रणे । बाहुलकादयू ॥

मलयोद्भवम् । न० चन्द्रने ॥

मलयतमः । न० गुदे ॥

मलविलासिनी । स्त्री० शङ्खपुष्पा
म् ॥

मलहन्ता । पु० शाल्मलीकन्दे ॥

मला । स्त्री० भूस्थामलक्याम् ॥

मलाका । स्त्री० द्रुवाम् । कामिन्या

मलिनमुख

म् ॥ इक्षिन्याम् ॥

मलापकर्षणम् । न० पापमोचने ॥

मलस्यदूरीकरणे ॥

मलापहा । स्त्री० नदीविशेषे ॥ यथा ।

मलापहाभीमरथीचघट्टगायथाचक्र

णाजलसाम्यगागुथै । मलापहा

घट्टगयोस्तथापिपथ्य लघुस्तादुतर-

मुकान्तिदम् ॥

मलावहम् । न० मलिनीकरणे । पा

पत्रिशेषे ॥ यथा । कृमिकीटवयोऽ

त्यामद्यामुगतभोजनम् । फलैध ।

कुसुमस्येमधैयश्चमलावहम् ॥

मलारि । पु० सर्वद्वारे । सावन०

इ० भा० ॥

मलिनम् । न० दोषे ॥ टङ्गणे ।

घोले ॥ चि० मलयुक्तेवस्तुनि ।

मलीमसे । कच्चरे । मलदूषिते ॥

यथा । यथाभवतिबालानागगन

मलिनमलै । तथाभवत्यबुद्धाना

मात्मापिमलिनीमलैरिति ॥ मलै

केशकर्मफलैरात्मा । अन्यत्रम

लैर्धनरजोधूमादिभिराकाशकृत्य

यं ॥ निश्चनैमित्तिकक्रियाव्या

गिनि ॥ कृष्णे । दूषिते ॥ मलो

स्यास्ति । ज्योत्स्नातमिन्द्रेतिसाधु

॥ यदा । मलते । मल० । बहु

लमन्यवापीतो न च् ।

मलिनमुख । पु० चण्डी ॥ गोला

कूले० मृगे ॥ प्रेते ॥ चि० क्रूरे

मलिष्ठा

। खले ॥

मलिनात्मा । पु० कृष्णदेहे ॥ दुष्ट

चित्ते ॥ नपरिचयोमलिनात्मना

प्रधानम् ॥

मलिनाम्बु । न० मस्याम् ॥

मलिनास्य । चि० खले ॥

मलिनिमा । पु० कृष्णत्वे ॥ मलिन

त्वे ॥ मलिनस्यभाव । इमनि

च् ।

मलिनौ । स्त्री० रजलमलानामार्या

म् । ऋतुमस्याम् ॥ मलोऽस्यस्या

। अतइनिठनौ ।

मलिनौकरणम् । न० मलावहे ॥

मलिम्बुच । पु० मलमासे ॥ यथा

। तमतिक्रम्यतुरधिर्यदागच्छेत्

कथञ्चन । आद्योमलिम्बुचोच्चेयो

द्वितीय प्रकृत स्मृत ॥ यदा

दर्शान्तमासमतिक्रम्यतत्पूर्वमासा

न्त्यक्षगच्छतिराशिस्य । सन्सूर्योऽ

तिवाह्यगच्छेत् मासान्तरे राश्यन्त

रसयोग गच्छेत् । तदाआद्योऽति

क्रान्तमासोमलिम्बुचोच्चेय । मलो

सन्मोचति । गच्छतीति । मलि

म्बुच । द्वितीयस्तुप्रकृत शुद्ध

कर्माहत्वात् ॥ चौरै ॥ ज्वलने

॥ वाते ॥ मल्यते । मल० ।

इच्छ । मलिधृतमोचति । म्बुच

सेये । मूलविभुजादित्वात्क

मलिष्ठा । स्त्री० ऋतुमस्यानार्याम् ॥

मल्लतूर्यम्

मल्लोमस । पु० पुष्पकासीसे ॥ ली
 हे ॥ मल्लिने ॥ मल्लोऽभ्यासि ।
 ज्योत्स्नातमिच्छे तिसाधु ॥
 मल्लूक । पु० कृमिविशेषे ॥
 मल्लु । पु० पार्श्वे ॥ कपोले ॥ म
 ल्लभेदे ॥ बलीयसि ॥ भल्ले ।
 निष्कृषी । बाहुयोधिनि० मल्ले
 तिनाम्नाप्रसिद्धे ॥ अयश्चब्राह्म्यात्
 क्षत्रियात्सवर्णायाजात । यथा
 इमनु । भल्लोमल्लुखराजन्याद्वाह्या
 त्रिष्णिविरेवच । नटस्यकरणश्चैव
 खसोद्रविडएवच ॥ इति ॥ देशवि
 शेषे ॥ यथा । दशार्णानवराष्ट्रस्यम
 ल्ला भाल्ला युगन्धरा । इति
 । विराटपर्वणि १ अध्याय ॥ वर्ण
 सहस्रजातिविशेषे । माला० इ०
 गौ० दे० भा० प्रसिद्धे ॥ अयश्च
 ० जेटात्तीवरकन्यायाजात ।
 इ० ब्र० वै० पु० ॥ तन्त्रवाय्याकु
 न्दकाराज्जात । इ० प० पु० ॥
 नियुद्धकुशलोमल्लु स्तद्वृत्तिस्तपरा
 यण ॥

मल्लक । पु० दन्ते ॥ पुं० स्त्री० द
 पाधारे ॥ कौशिकायाम् । नारिकी
 लफलनिर्मितेचपके । नरेली० इ०
 भा० ॥ मल्लते । मल्लधारणे । गल
 ल् ॥

मल्लतूर्यम् । न० वाद्यविशेषे । महा
 स्वने ॥

मल्लिका

मल्लनाग । पु० अभ्रमातङ्गे ॥ बाह्या
 यनमुनौ ॥ कामशास्त्रविशेषे ॥ ले
 खहारे ॥

मल्लभू । स्त्री० मल्लभूमौ ॥

मल्लभूमि । स्त्री० रङ्गभूमौ । अक्षवाटे
 । अखाडा० इ० भा० ॥ देशविशे
 षे ॥

मल्लयात्रा । स्त्री० मालव्याम् । मल्ला
 नायुद्धार्यप्रयाणे ॥

मल्लयुद्धम् । न० नियुद्धे । बाहुयुद्धे ।
 मल्लानासङ्ग्रामे ॥

मल्ला । स्त्री० नार्याम् ॥ पञ्चवल्क्याम्
 ॥ मल्लिकायाम् ॥

मल्लार । पु० षष्पारागाणामध्येद्विती
 यरागे ॥ मेघमल्लाररागस्यगानवधा
 सुसर्वदा ॥

मल्लारी । स्त्री० वसन्तरागस्यरागिण्या
 म् ॥ यथा । चान्दोलिताचदेशाख्या
 लोलाप्रथममल्लारी । मल्लारीचेतिरा
 गिण्योवसन्तस्यसदानुगा ॥ मेघरा
 गस्यरागिण्याम् ॥

मल्लि । पु० वृत्तार्हद्विशेषे ॥ स्त्री०
 मल्लिकायाम् ॥ मल्लते । मल्ल० ।
 सर्वधातुभ्यङ् ॥

मल्लिक । पु० मलिनचक्षुचरणयु
 क्तहसविशेषे । किञ्चिद्धस्ववर्णैश्च
 क्षुचरणैरुपलक्षितहसप्रभेदे ॥ मल्ल
 ते । मल्ल० । इङ् । स्वार्थेक ॥

मल्लिका । स्त्री० तणशून्ये । भूपद्याम् ॥

मल्लिकाञ्च

। शतभीरी । वेल्लि० वेल्ला० वेल्ली०
 इ० प्र० पुष्पवृक्षे ॥ मल्लतेगन्ध०
 मल्लतेवा । मल्ल० । सर्वधातुभ्यङ्गन्
 । बाडौष् । स्वार्थेकन् । इत्स्व ।
 टाप् ॥ मल्लिकोष्णालघुर्हृद्याति
 क्ताचकटुकाहरेत् । वातपित्तासृद्ध
 ग्व्याधिकुष्ठारुचिविषव्रणान् ॥ मी
 नविशेषे ॥ मृत्पाचविशेषे ॥ पान
 पात्रे ॥ सवैय्यान्तर्गतवृक्षविशेषे ॥
 यथा । अशेषगुणाधिकशोभनशोभन
 सौरभयुद्धविशुद्धयगते० विधेहिबि
 धेहिबिवेकनिधेहिपुरोजगणानिह
 सप्तलगोसुमते । विशोभियशोभिरु
 पेतितयेतिबिनिर्मितमल्लिकयेशर-
 ते० निधेहिनिधेहिमुद्दहदयेसदये
 यशवन्तधराधिपते ॥ वर्णवृत्तान्तरे ॥
 यथा । हारशङ्ककक्रमेणमण्डिताष्ट
 वर्णकीन । वर्णिताकुतूहलेनमल्लिके
 पिङ्गलेन ॥ यथा । वैदवेदिबालखि
 ल्यभारदादिसस्तुताय । अस्तुमेन
 ति सदैवतुभ्यमम्बुजप्रियाय ॥ भू
 पदीपुष्पे ॥ मल्लिकाया पुष्पम् ।
 पुष्पमूलेषु बहुलमिति० अनुदात्ता
 देरञ्जोऽणञ्चलुप् । लुपियुक्तिवत् ।
 वर्णपात्रे ॥ इ० श० माला ॥

मल्लिकाञ्च । पु० किञ्चिद्भूषणैस्ससु च
 रणैरुल्लङ्घितेह सविशेषे ॥ शुक्लव
 र्णवैष्टितचक्षुर्द्वययुक्ताश्चे ॥ मल्लिका
 कारमन्त्रियस्यशुक्लापाङ्गत्वात् । न

मशक

हुब्रीहीसक्क्यञ्चोरितिषच् ॥
 मल्लिकाञ्च । पु० मल्लिकाञ्चाभिधे
 च से ॥
 मल्लिकाञ्चा । स्त्री० मोहिन्याम् । वि
 पुरमालौतिगौडदेशप्रसिद्धेपुष्पे ॥
 मल्लिकागन्धम् । न० मल्लिकागुरुणि
 मल्लिकापुष्प । पु० कुटजवृक्षे ॥ कब
 ञ्चवृक्षे । करुणालेवु० इ० गौ०
 दे० भा० ॥ खनाम्नाप्रसिद्धेपुष्पवृ
 क्षे ॥

मल्लिगन्धि । न० मल्लिकागुरुणि ॥ भ
 ल्लिकापुष्पस्येवगन्धोवक्ष्य । उपमा
 नाञ्चेति० इत् ।

मल्लिपत्रम् । न० कृष्णाकी ॥

मल्लौ । स्त्री० मल्लिकायाम् ॥

मल्लौकर । वि० चौदे ॥

मल्लु । पु० भालूकी ॥

मलित । वि० बह्वे ॥

मशक । पु० कीटविशेषे । वक्ष्यतु
 गडे । सूच्यास्त्रे । रात्रिजागरदे ।
 मच्छर० इतिभाषा । तन्नाशकधू
 पोयथा । त्रिफलार्जुनपुष्पाणिभक्षा
 तकशिरीषकम् । लाक्षासर्जरस
 चैवविडङ्गचैवगुग्गुलु एतैर्धूपै
 र्मल्लिकाणामशकानाविनाशनम् ॥
 शुद्ररोगविशेषे । मश्या० इ० भा०
 प्रसिद्धे ॥ यथा । अवेदनस्थिरचेव
 वक्ष्यगात्रेप्रदृश्यते । माषवत्क्षयसु
 त्सन्न मलिनमशकदिशित् ॥ स्थिर

मसी

म्० अचलम् ॥ अस्यचिकित्सायथा
। चर्मकौलजतुमणिमशकास्तिलका
लकान् । उत्कृष्टशस्त्रेणदष्टित्वा
राग्निभ्यामशेषत ॥ अपिच । ल
शुनानान्तुचूर्णं चर्षीमशकनाशन
॥ इति ॥

मशकी । पु० उदुम्बरवृक्षे ॥

मशहरी । स्त्री० चतुष्क्याम् । शयन
तिरस्करिण्याम् ॥

मशुन । पु० कुकुरे ॥

मसनम् । न० सोमराजोवृक्षे ॥

मसरा । स्त्री० मसूरे ॥

मसार ।) पु० इन्द्रनील

मसारक ।) पु० मणौ ॥

मसि । स्त्री० लिपिप्रयोजनायाम् ।

पत्राक्षमे । मस्याम् ॥ मस्यति ।

मसौपरिणामे । इन् ॥ शिफालिका
वृन्ते ॥

मसिकूपी ।) स्त्री० मस्या-

मसिधानम् ।) न० धा-

मसौधाना ।) स्त्री० रे ।

मसिकूपिकायाम्

मसिनम् । न० सपिडके ॥

मसिपण्य । पु० लेखके ॥

मसिप्रसू । स्त्री० मस्याधारे ॥ मस्या
प्रसू ॥ लेखन्याम् ॥

मसिमणि । पु० मस्याधारे ॥

मसिबर्जनम् । न० रसगन्धे ॥

मसी । स्त्री० मेलायाम् । लिपिसाधन

मसूरविदला

विशेषे । काली० इ० गौ० भा० ।

झाङ्गी० इ० भाषा० ॥ शिफालिका
वृन्ते । मस्यति । मसी० । पचाद्यच्
। गौरादिस्त्वान् ङीष् ॥

मसीजलम् । न० मस्याम् ॥

मसीधानम् । न० मस्याधारे ॥

मसीधानी । स्त्री० मस्याधारे ॥

मसीना । स्त्री० खनाम्नाख्यातैधान्ये ।
उमायाम् ॥

मसीश । पु० कायस्थे ॥ मसार्द्ध
श ॥

मसुर । पु० मसूरे । मङ्गल्यके ॥ म
स्यति० मस्यतेवा । मसी० । मसे
खेच्छुरन् ॥ उपधाने ॥ मसुरा
। स्त्री० वैश्यायाम् । व्रीहिप्रभे दे
। टाप ॥

मसुरी । स्त्री० पापरोगे । मसूर्याम् ।

मसुर । पु० व्रीहिप्रभेदे । मङ्गल्य-
के ॥ मसूरोमधुर पाकिसङ्घाही
शीतलोत्प्लव् । कफपित्तास्रजिद्रू
क्षोवातलोज्जरनाशन ॥ मस्यति०
मस्यतेवा । मसी० । मसेरुरन्निति
पाञ्चमिकजरन् । उपधाने ॥

मसूरक । पु० उपवर्णविशेषे । चातु
रे । चक्रगण्डौ । गोलसिर्हा
ना० इ० भा० ॥ मसूरे ॥ स्वार्थे
क ॥

मसूरविदला । स्त्री० कृष्णाचिवृताया
म् ॥ मसूरविदलमस्या ॥

मस्करी

मसूरा । स्त्री० मसूर० इ० प्रसिद्धे ज्ञी
हिमेदे । मङ्गल्यके ॥ वेष्ट्यावाम् ॥
टाप् ॥

मसूरिका । स्त्री० कुड्म्याम् ॥ मङ्गल्य
के ॥ मसूरीरोगे । शीतलाख्यरोगे ॥
मसूराकृतिसंस्थाना पिङ्गका स्युर्म
सूरिका ॥ अतीसारं ॥ मशङ्क्या
म् ॥ यथोक्त पाद्मे क्रियायोगसारे ।
इ शास्त्रमशकाश्चैव वर्षाकाले निवार
येत् । मसूरिकाभि प्राङ्मल्यमञ्च
शायिनमुच्यते मिति ॥

मसूरी । स्त्री० चापरोगे । रक्तवध्याम्
। शीतलाख्यरोगे ॥ चिह्नति ॥ रक्त
चिह्नति ॥

मसृण । पु० सोमै ॥ चि० अककशे
। अकठिने ॥ क्षिग्धे ॥ मसृति ।
मसी० बाहुलकात् ० कृण ॥ यद्वा
। समृद्धयोति । कृणुगती ॥ इगु
पधितिक । पृषोदरादि ।

मसृणा । स्त्री० उमायाम् । अतस्थाम् ॥
मस्कर । पु० वेषी । वशे ॥ मस्क-
रीनेनवा । मस्कगती । बाहुलका
दर ॥ यद्वा । मङ्गतीमविमण्डने ।
अर । आगमशास्त्रस्यानिच्छत्वा-
न्ननुम् । मस्करमस्करिणौविषुपरि-
व्राजकयोरितिसुट् ॥ रन्वुव श्रे ॥

मस्करी । पु० परिव्राजके । भिद्यौ ।
स न्यासिनि ॥ मस्कनम् । मस्कग
ती । बाहुलकादर । मस्करोन्नान

मस्तु

मतिर्वाऽस्यास्ति । मस्करमस्करि-
णावितीनि । यद्वा । मस्करोवे-
शुरस्यास्ति । इनि ॥ यद्वा । मा
कत्तुं कर्मनिषिद्धुशीलमस्य । मस्क-
रमस्करिणावितिसाधु ॥ यद्वा ।
मकुरद्ववशुद्धमन्त करणमस्यास्ति-
। प्राग्बन्निपात ० ॥ यद्वा । मङ्गते ।
मक्कि० । बाहुलकादर । आगम
शास्त्रस्यानिच्छत्वान्ननुम् ॥ मकरो-
निधिर्भेदोवाऽस्यास्ति । पूर्वबन्निपा
त ॥ चन्द्रे ॥

मस्तम् । न० मस्तके ॥ मस्यतेस्म । म
सी० । त्त ॥

मस्तक । पु० न० उत्तमाङ्गे । शिर-
सि । मूर्धनि । स्वार्थेकम् ॥

मस्तकस्त्रेह । पु० शिरोमज्जनि ।
मस्तकाख्य । पु० शिखरे । वृक्षशि-
रसि ॥ मस्तकमिच्छाख्यायस्य ॥

मस्तदाह । न० देवदारुणि ॥

मस्तमूलकम् । न० शिरोधौ ॥

मस्तिष्कम् । न० गोर्धे । मस्तकस्थ-
ताकारस्त्रेदे । मस्यते० मसन वा० ।
मसी० । त्तिन् । मस्ति मस्कते ।
मस्कगती । पचाद्यच् । पृषोदरादि ॥

मस्तु । न० दधिभवमण्डे । दधिल्ले
। तोड० इ० भाषा । दधुस्तु परि
योभागोन्नन स्त्रेहसमन्वित । स
लोवीसरद्वयुत्तोदधोमण्डस्तुमस्ति
ति ॥ मस्तकमङ्गरवण्य लघुभुक्ता-

महान्

भिलाषकत् । स्त्रीतोविशोधनञ्चा
दिक्फट्टणानिलापहम् । अष्टय-
प्रौणनशीघ्र भिनत्तिमलसङ्गहम् ।
अपिच । उष्णाऽम्ब रुचिपित्तदशम
हरवल्ग्य कषायसरभुक्तिच्छन्दकरद
भोदरगदभौहार्थसानाशनम् । स्त्री
त शुचिकरकफानिलहरविष्टम्
शूलापहम्पाण्डु श्वासविकारगुल्म
शमनमस्तुप्रशस्त लघु ॥ मस्यते ।
मसी० । सितनौतितुन् ॥

मस्तुलुङ्ग । पु० मस्तकस्यघृताकार
कीडे । मस्तिष्के ॥

मस्तुलुङ्गक । पु० मस्तिष्के ॥

मह । पु० उत्सवे ॥ तेजसि ॥ महि
षे ॥ महत्तम् । महपूजायाम् । च-
ञ् । सञ्ज्ञापूर्वकत्वाद्वाभाव ।
घोषा ॥ यद्वा । महति । अच् ।
यच्चे ॥

महत्त । पु० बहुलामोदे । महत्त०
इ० भा० ॥

महत् । न० राज्ये ॥

महान् । पु० ज्ञानक्रियाशक्तिमतिम
हत्तत्त्वे । बुद्धितत्त्वे । अध्यवसाय
लक्षणे ॥ यथा । सविकासत्प्रधा
नात्तुमहत्तत्त्व प्रजायते । महानि-
तियत ख्यातिर्लोकानांजायतेस
दा ॥ सर्वकार्यापेक्षयाऽधिकत्वात्
कारणे० हिरण्यगर्भे । प्रथमजे ।
दुर्गायाम् ॥ महान्व्याप्यस्थितासर्व

महतत्त्वम्

महान्वाप्रकृतिर्मतेतिदेवीपुराणा-
त् ॥ उष्ट्रे ॥ नवधाभक्तियुक्तश्रीकृ-
ष्णभक्ते० शिवशेषधर्मादौ ॥ त्रि०
वृद्धे । विशङ्कटे । वृद्धति । विशा-
ले । बद्धे । विपुले ॥ उत्कटे ॥ अ
तिप्रमाणे । अप्रमेये । आपातमधु
रसासारिकसुखनिस्पृहे ॥ यथा ।
महत्से बाह्यारमाहुर्विमुक्तिस्तमोद्वा
रयोषितासङ्गिसङ्गम् । महान्तस्ते
समचित्ता प्रशान्ताविमन्यव सु
हृद साधवोये ॥ महति । मह०
। वत्तमानेपृषद्वृद्धन्महदितिनिपा
तित ॥ मद्भतेवा । महच्छब्दप्रयो
गनिषेधोयथा । शङ्खेतैलेतयामा
सेवैद्ये ज्योतिषिकैर्द्विजे । यात्रायामप
थिनिन्द्रायामहच्छब्दोनदीयते ॥ इ
ति ॥ देशादिपरिच्छेदशून्ये सर्वग
तेपरमात्मनि ॥

महतौ । स्त्री० नारदस्यवक्त्रक्याम् ॥
शततन्त्रीवीणामहतौति० खामी ॥
विततायाम् ॥ वृद्धत्प्रमाणायाम्
॥ वृद्धत्वात् ॥ वाक्ताक्याम् ॥ म-
द्भते । मह० । वत्तमानेपृषदिति
साधु । गौरादि ।

महतौद्वादशी । स्त्री० श्रवणद्वादश्याम्
। वामनद्वादश्याम् ॥

महतत्त्वम् । न० चतुर्विंशतितत्त्व न्त
गंतद्वितीयतत्त्वे । प्रकृतैरुत्पन्ने सम
ष्टिबुद्धिरूपे ॥ तत्पर्यायाश्च । म

महत्तमम्

हाभारते । यथा । महानात्मा मति
विष्णुर्जिष्णुः शम्भुश्च वीर्यवान् ।
बुद्धिः प्रज्ञोपलब्धिश्च तथा ख्याति
धृति स्मृति ॥ पर्यायवाचकौ श
ब्दैर्महानात्मा विभाव्यते ॥

महत्तर । पु० शूद्रविशेषे । यामकू
टे । महता० इ० भा० ॥ इ० चि०
कारणशेष ॥

महत्पुत्र्यम् । न० वृद्धतीसहस्राख्य
शस्त्रे ॥

महत्त्वम् । न० महतोभावे । यथा ।
महत्त्वषड्विधे हेतुरिन्द्रियकरणमतम्
। इ० भा० प० । महत्त्वषड्विधवृ
त्ति । द्रव्यप्रत्यक्षमहत्त्वसमवायसम
बन्धेन कारणम् । द्रव्यसमवेदाना
गुणकर्मसामान्यानामप्रत्यक्षे० स्वाश्र
यसमवेतसमवायसम्बन्धेन कारणम्
। इ० सिद्धान्तमुक्तावली ॥ स्वाध्यस्त
सर्गसम्बन्धित्वे ॥ अष्टतायाम् ॥

महत्पुष्पा । स्त्री० हस्तिघोषायाम् ॥

महद्वक्त्रम् । न० अव्योक्तृते० प्रकृतौ०
त्रिगुणात्मिकायामायायाम् ॥ स
र्वकार्यापेक्षयाधिकत्वात्कारणमह
त्० सर्वकार्याणावृद्धिहेतुत्वरूपात्०
बृहणत्वाद्वा० ब्रह्मणत्वाद्वा० ब्रह्मच
भवत्यव्याकृतम् ॥ महच्चतुर्ब्रह्मचे
तिविग्रह ॥

महत्तमम् । न० परमात्मनि ॥ महत्
ब्रह्मविद्योत्कर्षेण वर्तमानत्वात्० भू

महल्लिक

तपरमार्थसत्त्वम् । महच्चतुर्ब्रह्म ॥

महनीय । त्रि० पूजनीये ।

महर्ष्यता । स्त्री० अधिकन्यूनत्वे ॥

महर्षि । स्त्री० समृद्धौ । ऋषेराधि
क्ये ॥

महर्लोकः पु० भूरादिसप्तलोकान्त
गतचतुर्थलोके ॥ चतुर्मुखदिनस्या
न्ते जगदेतच्चराचरम् । तदादिदृष्ट
ते सर्वत्रैलीक्यभर्तुर्नादिकम् । जन
मयान्तितापातामहर्लोकनिवासि
नः ॥ चतुर्थेतुमहर्लोकितिष्ठन्ते कल्प
वामिनः ॥ अपिच । मरीचिकाटि
र्यथास्ते मरीच्यादिमुनिव्रजः ॥ भू
पृष्ठादिकोऽप्युच्छायो मरीच्यादिमुनि
वन्दस्थानमहर्लोकउत्तरार्थ ॥

महर्षभौ । स्त्री० कपिकच्छाम् ॥

महर्षि । पु० व्यासादिषु ॥ शृङ्गा
दिसप्तसु ॥ वेदतदर्थद्रष्टृषु० सर्वज्ञे
षु० विद्यासम्प्रदायप्रवर्तकेषु ॥ भृ
गु मरीचिमचिच्छुपुलस्त्य पुलहकतु
म् । वमिष्ठश्चमहातेजा सोऽमन
मनमासुतान् ॥ सप्तब्रह्माण्डव्येते
पुराणे निश्चयज्ञता ॥ महाद्यासौ०
ऋषिश्च । कृतस्त्रयवेदस्यदर्शनात् ।
। अन्येतुवेदैकदेशदर्शनादृषयः ॥

महल्लिक । पु० अन्तःपुररक्षके ।
सौविदक्षे । कश्चुकिनि ॥ महती
लाति । ला० । क । क ॥

महल्लिक । पु० अन्तःपुररक्षके

महाकान्ता

अन्त पुरस्थायिजने ॥ तल्लज्जय
था । सुष्कगून्योऽनुपस्थोय ' स्त्री
स्वभावोमहल्लिक ॥ इति ॥

मह । न० उत्सवे ॥ तेजसि ॥ मह-
नम् । मद्यतेवा । महपूजायाम् ।
सर्वधातुभ्योऽसुन् ॥

महसम् । न० ज्ञाने ॥ महति० मद्य-
तेवा । मह० । अत्यविचमितमिन
मिरभिलभिनभितपियतिपणिप-
निमहिभ्योऽसच् ॥ प्रकारे ॥

महा । स्त्री० गोपवस्त्रायाम् । पुंस्त्रिप-
र्योविशेषे ॥ धेनौ । मद्यतेपूज्यते ।
मह० । खनोघचेति० घ ॥

महाकच्छ । पु० समुद्रे ॥ प्रचेत-
सि । वरुणे ॥ पर्वते ॥ महान्क-
च्छोयस्यस । आन्महतइत्यात्व-
म् ॥

महाकण्टकिनी । स्त्री० क्षुहीर्भेदे ।
विश्वसारके । नागफणीशूहर० इ०
भा० । फणिमनसा० इगौ० दे० भा० ॥

महाकन्द । पु० लशुने ॥ चाणक्य
मूलके । मूलके ॥ रत्तलशुने । रा-
जपलाण्डौ ॥

महाकपित्थ । पु० विस्त्वृक्षे ॥ म-
हाश्चासौकपित्थस्य । आन्महत ॥

महाकपित्थाख्य । पु० विस्त्वे ।

महाकरञ्ज । पु० इस्तिकारञ्जके ।

महाकर्णिकार । पु० आरम्भे ॥

महाकान्ता । स्त्री० पृथिव्याम् ॥

महाकूल

महाकाय । पु० वृषाणके । प्रमथ-
विशेषे । शिवहारपाले ॥ वृहच्छरो
रे । चि० तद्वति ॥

महाकार्तिकी । स्त्री० रोहिणीनक्षत्रयु-
क्तायाकार्तिकपूर्णिमायाम् ॥

महाकाल । पु० महादेवे ॥ प्रमथ-
विशेषे । महाभीमे ॥ लताविशेषे ।
किम्पाके ॥ अखण्डदण्डायमान
विष्णुस्वरूपसमये । उज्जयिन्याम-
हाकाल शङ्करीतत्रदेवता ॥

महाकाली । स्त्री० परदेवतायाम् ॥ म-
हाकालपद्माम् ॥ जिनानाचतु-
र्विंशतिशासनदेवतान्तरगतदेवीवि-
शेषे ॥

महाकाव्यम् । न० सगर्वस्ये ॥

महाकुमुदा । स्त्री० काश्मयाम् ॥

महाकुम्भो । स्त्री० कट्फले ॥

महाकुल । त्रि० कुलीने । आर्ये ।
सभ्ये । सज्जने । साधौ ॥ महच्चत-
तकुलश्चमहाकुलम् । आन्महतइ-
त्यात्वम् । महाकुलमस्यास्ति । अ-
च् ॥ महत्कुलमस्येतिविग्रहोवा ।
न० सत्कुले ॥

महाकुलीन । त्रि० महाकुले ॥ म-
हाकुलस्यापत्यम् । कुलात्ख-
ड्गानुवृत्तौ महाकुलादजखजा
वितिपद्येख ॥

महाकूप । पु० पादावर्त्ते ॥

महाकूल । पु० मत्कुले ॥

महागुरु

महाकोशफला । स्त्री० देवदालीलता
याम् ॥

महाकोशल । पु० देशविशिष्टे ॥ य
था । गोकर्णेशात् पूर्वभागेऽद्याव
त्तात्तुचोत्तरे । तोरमुक्तात् पश्चिमे
तु महापुर्याश्च सर्वत । महाकोश
लदेशश्च सूर्यवशपरायण ॥

महाकोषातकी । स्त्री० हस्तिघोषाया
म् । नेनुवा० श्रीयातोरजी० इ०
भा० प्र० शाक्ते ॥ महाकोषातकी
स्निग्धासरापित्तानिलापहा ॥

महाक्रतु । पु० अश्वमेधे । महाश्वा
सौक्रतुश्च ॥

महाखर । पु० अश्वतरे ॥

महागद । पु० ज्वरे ॥

महागन्ध । पु० कुटजवृक्षे ॥ अम्बु
वेतसे । न० हरिचन्दने । महान्
गन्धोऽयम् । यस्मिन्वा ॥ बोक्ते ॥

महागन्धा । स्त्री० चामुण्डायादेव्या
म् ॥ केविकापुष्पे ॥ नागवलाया
म् ॥

महागव । पु० गवये । वनगवे ॥

महागिरि । पु० बौद्धमेदे ॥ वृहत्-
पर्वते ॥

महागुरु । पु० मातरि । पितरि ॥
आचार्ये ॥ यथा । मातापिताब्रह्म
दातामहान्निगुरव स्मृता । इ
ति ॥ महाह्यसौगुरुश्च । आन्मह
तइत्याख्यम् ॥ स्त्रिया पतिरेवम

महाचीन

हागुरु ॥

महागुल्मा । स्त्री० सीमवल्ग्याम् ॥

महागुहा । स्त्री० पृश्निपर्ण्याम् ॥

महागोधूम । पु० पश्चाद्देशभवेगो
धूमविशिष्टे । बडा० गोह्न० इ०
भाषा ॥

महायज्ञ । पु० सूर्ये ॥

महायीव । पु० छष्टे ॥ त्रि० उहत्
यीवायुक्ते ॥

महाघूर्णा । स्त्री० सुरायाम् । महती
घूर्णायस्याययाया ॥

महाघोर । त्रि० अतिशयभयानके ।

महाघोष । पु० अतिघोषणे । म-
हाशब्दे । न० हृष्टे । आपणे ।
त्रि० वृहच्छब्दयुक्ते ॥

महाघोषा । स्त्री० कर्कटमृड्याम् ।
कुन्दरुल्याम् ॥

महाङ्ग । पु० छष्टे ॥ महान्यङ्गान्य
स्य । अनेकमिति बहुब्रीहि । गो
क्षुरके ॥ महामृषिके ॥ रक्तचित्र-
के ॥ ति० बृहदवयवयुक्ते ॥

महाचक्षु । पु० बृहच्चक्षु मतिख-
गे ॥ शाकविशिष्टे । सुचक्षु काया-
म् । दीर्घपत्याम् । दिव्यगन्धाया
म् ॥

महाचण्ड । पु० कालशमृच्च ॥
त्रि० प्रचण्डे ॥

महाचीन । पु० देशविशिष्टे । यथा
कैलानीरसमारभ्यसरयूपरित प

महाजन

रे । अमरगामहेशानिमहाधीना
भिधीभवेत् ॥

महाच्छन्द । पुं० देवताडवृक्षे । वृ
हत्पत्रे ॥

महाच्छाय । पुं० वृक्षे ॥ पि० वृक्षे
यायुक्ते ॥ महतीच्छायाऽस्य ॥

महाच्छिद्रा । स्त्री० महासेदाशाम् ॥
पि० वृक्षच्छिद्रयुक्ते ॥

महाज । पुं० वृक्षे ॥ त्रि० म-
हाकुलोद्भवे । महासासावजस्य ॥
महतोजायतेवा ॥

महाजटा । स्त्री० रुद्रजटायामोषधी
॥ वृक्षतृजटायाम् ॥

महाजग । पुं० सज्जने । साधौ ॥
यथा । वेदाविभिन्ना स्मृतयो
विभिन्नानाऽसौमुनिर्यस्यमत नभिन्न
म् । धर्मस्यतत्त्वनिहित गुहाया
महाजनोयेनगत । सपत्न्या ॥ म
हाजनोपयनुकोशयुक्त सन्नाहरा
जाविवेक । यथा । या पाप
महामोहहतकसर्वथाहतस्त्वयाय
महाजन । यत । शान्तेऽनन्ता
महिम्निनिर्मलपिदानन्देतरङ्गाव
लीनिर्मुक्तेऽमृतसागराभस्मिना
कम्पनोपिनाचामति । नि सारे
मृगर्तृणाकाणवजले क्षन्तोपिमू
ढ पिबत्याधानस्यवगाहतीभिर
मते सज्जत्योमस्यतीति ॥ मन्वा
दौ । यथा । प्रायेणवदतदिदंनम

महाजीनम्

हाजनोय देव्याविमोहितमतिर्यत
माययालम् । चय्याजडीकृतमति
मधुपुष्पितायावैतानिकेमहतिक्क
क्षयियुज्यमान ॥

महाजम्बु । स्त्री०)

महाजम्बु । स्त्री०) वृक्षजम्बुम् ।

राजजम्बुम् ॥

महाजव । पुं० गवये ॥ श्रीकारिणि
सृगे ॥ त्रि० अतिशयवेगवति ॥

महाजाति । स्त्री० वासन्त्यामूलतः
याम् । माधव्याम् ॥ श्रेष्ठवर्णे ॥

महाजाली । स्त्री० पीतवर्णधोषाया
म ॥ राजकोषातक्याम् ॥ जालय
ति । जालपाच्छादने । पुं० । पचा
द्यच् । गौरादि । महतीचासौ
जालीच ॥

महाज्यैष्टी । स्त्री० नक्षत्रविशेषादियु
क्तायाज्यैष्टीपूष्णिमायाम् । पञ्चा
चशब्दकल्पद्रुमम् ॥

महाज्योतिष्मती । स्त्री० लताविशेषे
। तेजीवत्याम् । बहुरसायाम् ।
कनकप्रभायाम् । लवणायाम् ।
बडीमालकांगणौ । पुं० भा० ॥

महाज्वाला । पुं० यज्ञवक्त्रौ ॥ जि
ह्वाम् ॥

महाज्वाला । स्त्री० जिह्वाविद्याध
रीविशेषे ॥ वृहदग्निशिखायास।
महाजीनम् । व० प्रक्षिण । चन्द्रपत
नेनप्रक्ष्यावृत्तौ ।

महातेजा .

महाव्य । पु० कदम्ब ॥ चि० अ

तिशयधनवति ॥

महातपा । पु० विष्णौ ॥ महत्सृ

ष्टिविषय तपोज्ञानमस्य । ऐश्वर्यं

प्रतापोवामहदस्य ॥

महातमप्रभा । स्त्री० अतिशयान्धका

रमयेनरकविशेषे ॥

महातरु । पु० कुहीवृक्षे ॥ बृहद्

वृक्षे ॥

महातलम् । न० पातालप्रभेदे ॥

महातारा । स्त्री० जिनानादेशीविशेषे

षे ॥

महाताली । स्त्री० चावत्क्षाम् ॥

महातिल । पु० महानिम्बे ॥ चि०

अतिशयतिलैरसयुक्ते ॥

महातिक्ता । स्त्री० यवतिक्तायाम् ॥

पाठायाम् ॥

महातीक्ष्णा । स्त्री० भस्मातकवृक्षे ॥

चि० अतिशयतीक्ष्णे ।

महातुम्बी । स्त्री० राजालाव्याम् ॥

महातेजा । पु० अग्नी ॥ कात्तिं

किये ॥ विष्णौ ॥ यथा । तेजस्वि

नोयदीयेनतेजसाभास्करादय

। तत्तेजोमहदस्येतिमहातेजा

वर्द्धश्वर ॥ शौर्यशोभादिनिर्बन्धै

र्महद्भि समलङ्कृतः । इतिवाक्या

न्महातेजा शत्रुपातवर्द्धश्वर

॥ न० पारदे ॥ चि० अतिशयते

जस्विनि ॥ महत्प्रकाशतेजस्यैत

महादानम्

न्यलक्षणमस्य ॥

महात्मा । चि० महामनसि । महाश

ये ॥ अत्यन्तशुद्धान्त करणत्वाज्जी

वन्मुक्ते ॥ सर्वोत्कृष्टे ॥ रजस्तमो

मत्तरहितान्त कारणे । शुद्धसत्त्वे

। समुत्पन्नसम्यग्दर्शने ॥ साधूना

मभयदायके । परमोदारचित्ते ॥

परमकारुणिके । सर्वेश्वरे । सर्वज्ञे ।

परमात्मनि ॥ अक्षुद्रबुद्धौ ॥ महा

नृपनैकजन्मसुक्ताते रक्षत क्षु

द्रक्कामाद्यनभिभूत । आत्मा ।

अन्त कारणयस्यसः । महांक्षा

सावात्माचेतिवा ॥

महात्त्वव । पु० चतुर्थके । विषमज्ज

रै ॥ गम्भीरे ॥ महत्तकष्टे ॥

महादण्ड । पु० यमदूतप्रभेदे ॥

महादन्त । पु० गजदन्ते । ईशाद-

न्ते । वृहदन्तमार्च । चि० तद्वति ।

महादानम् । न० श्रेष्ठदाने । तुलापुरु

षादिषोडशप्रकारे । यथा । आद्य

नुसर्दानानातुलापुरुषसञ्चितम् ।

। हिरण्यगर्भदानश्चत्रह्मण्ड तदन-

न्तरम् ॥ कल्पपादपदानश्चगोसहस्र

नुपञ्चमम् हिरण्यकामधेनुश्चहिरण्या

श्वस्तथैवच ॥ पञ्चलागलक तद्वहारादा

नतथैवच । हिरण्याश्वरथस्तद्वहमह

स्तिरथस्तथा ॥ द्वादशविष्णुचक्रस्यतत

कल्पलतात्मकम् । सप्तसागरदानश्च

रत्नधेनुस्तथैवच । महाभूतघटस्तथ

महादेवी

तृषोडश परिकीर्त्तितः ॥
 महादारु । न० देवदारुणि ॥
 महादाह । पु० नरकान्तरे ॥
 महादेव । पु० शिवे ॥ महांश्चासौ-
 देवश्च । चान्महतइत्याख्यम् । म
 हान्देवोन्मत्तादिरूपाक्रीडायत्येतिवा
 ॥ ब्रह्मादीनामुराणाञ्चमुनौनाब्रह्म
 वादिनाम् । तेषाञ्चमहतोदेवोमहा
 देव प्रकीर्त्तितः ॥ महतोपूजितावि
 श्वे मूलप्रकृतिरीश्वरी । तस्यादेव पू
 जितश्चमहादेव सचस्मृतः ॥ इ०
 ब्र० वै० पु० ॥ सर्वदेवानामहनौय
 त्वाञ्चमहादेव । तथोक्तं साम्बपुरा
 णे । पूज्यतेयस्सुरैः सर्वैर्महाश्चैव
 प्रमाण्यतः । धातुर्महतिपूजायाम
 हादेवस्ततस्मृतः ॥ स्कादेपि । म
 हतामपिदेवनामहमेवमहान्यतः ।
 नतुमत्तोमहानन्योमहादेवस्ततोच्च
 हमिति ॥ कोटयोब्रह्मज्ज्यानामग
 म्यागमकोटयः । सद्यः प्रलयमा-
 यान्तिमहादेवेतिकीर्त्तनात् ॥ महा
 देवमहादेवमहादेवेतिवादिनम् ।
 वत्स गौरिवगौरीशोधावन्मनुधाव
 ति ॥ अत्रोक्तमथर्वशिरसि । सर्वा
 न्भावान्परित्यज्यात्मज्ञानयोगैश्च
 र्येमहतिमहीयतेतस्मादुच्यतेमहा-
 देवइति । अस्यार्थोविष्णुसहस्रनाम
 भाष्यटीकायांद्रष्टव्यः ॥
 महादेवी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ महतो-

महाद्रोणा

ब्रह्मादीनपिदेवयतिसर्गादिभिर्व्यव
 हारयति० इतिमहादेवी । दिवु० ।
 षष् । टित्वान्डीप् ॥ पूज्यतेयासु
 रैः सर्वैर्महतीचप्रमाण्यतः । धातु
 मंहतिपूजायामहादेवीततः स्मृते
 तिदेवीपुराणम् । सर्वदृश्यमहादेवी
 द्रष्टासाक्षीचसैवहीतिदेवीभागवत
 म् । द्रष्टाजीव साक्षी० ईश्वर०
 दृश्यसर्वजगत्० इदंय सैवभगवती
 भवतीत्यर्थः ॥ राज्ञायाम् । महिष्या
 म् । पट्टदेव्याम् ॥
 महादैत्य । पु० भौत्यमन्वन्तरीयदै-
 त्यविशेषे ॥ उत्कृष्टदैत्ये ॥
 महाद्युति । वि० ईश्वरे ॥ महती-
 वाह्याभ्यन्तरव्यापिनीद्युतिश्चेतन्य
 लक्षणास्यकामादिपराभवेनस्वहित
 साधनोन्मुखे० पुरुषर्षभे । महती
 द्युतिरस्य ॥
 महाद्रिधृक् । पु० हरौमहान्तमद्रि-
 मन्दरगोवर्द्धनवाऽमृतमयनेगोरक्ष-
 णेवाधृतवानिति व्युत्पत्तिः फलिता
 र्थकथनपरा । वस्तुतस्तुमहाद्रयेषु
 ष्योतिः० धर्तुंमृगगल्भते । जिधृ-
 षाप्रागल्भ्ये । किप् । किन्प्रच्यय
 ष्यकु ॥
 महाद्रुम । पु० अश्वत्थे ॥ महांश्चा
 सोद्रुमश्च ॥ वृहद्द्रुमे ॥
 महाद्रोणा । स्त्री० देवतुल्यस्वायाम् । दि
 व्यपुष्पायाम् ॥

महानल .

महाद्रुणी । स्त्री० महाद्रोणाक्षुपे ॥
महाइन्द । पु० युववाद्ये ॥ अतिक
लङ्गे ॥

महाधनम् । न० महामूल्ये । बहुमू
ल्यं वस्तुनि । महगी० इ० भा० । सु
वर्णे ॥ सिङ्गके ॥ चारुवाससि ।
महधनमूल्यमस्य ॥ कृषिकर्मणि ।
त्रि० अतिशयधनयुक्ते ॥

महाधातु । पु० स्वर्णे ॥

महाध्वज . । पु० उष्ट्रे ॥

महानट । पु० महादेवे ॥

महानद . । पु० नदविशेषे ।

महानदी । स्त्री० पुरुषोत्तमक्षेत्रान्तर्ग
तनदीविशेषे । चित्रोत्पलायाम् ॥
गङ्गायाम् ॥ यथा । अम्बुजमम्बु-
निजातजातुनजायतम्बुजादम्बु ।
मुरहरतवविपरीतपदाम्बुजाद्यन्म
हानदीजाता ॥

महानन्द । पु० सुतौ । अधिकाङ्क्षा
दे ।

महानन्दा । स्त्री० अमृतायाम् । सुरा
याम् ॥ माघशुक्लनवम्याम् ॥ नदी
विशेषे । देवीविशेषे । अट्टहासेस
हानन्दादेवी ॥

महानन्दि . । पु० नन्दिवर्णनाय्यरा
क्षपुर्णे ॥

महानरक . । पु० अतिशयनागाप्रका
रयातनास्थाने ॥

महानल । पु० बृहदानी । देवनागि ।

महानिशा

महानवमी । स्त्री० अश्विनशुक्लनव-
म्याम् ॥

महानसम् । न० पाकस्थाने । रसव-
त्थाम् ॥ तत्ररक्षणीयजनामाख्येउ
क्ता । यथा । सूदशास्त्रविधानज्ञा
पराऽभेदा कुलोद्गता । सर्वेम-
हानसेधार्या कृतकेशनखाजना
॥ इति ॥ पु स्निहोप्ययमितिकश्चि-
त् ॥ महश्चतदग्नय । अनोश्माय
सरसाजातिसन्नयोरितिसंज्ञायाट-
च ॥

महानसाधिकृत । त्रि० पौरोगवे ॥
महानसेऽधिकृत ॥

महानाटकम् । न० हनुमन्नाटके ॥
नाटकविशेषे ॥

महानाडी । स्त्री० कण्डरायाम् ॥

महानाद । पु० कुम्भरे ॥ वर्षुकाब्दे
॥ महास्त्रने ॥ ध्वनिगृहे । कर्णे ॥
सिन्धे ॥ उष्ट्रे ॥ शङ्खे ॥ कीदृशा
याम् ॥ महान्नादोयस्यस ॥

महानिद्रा । स्त्री० मरणे ॥

महानिम्ब । पु० प्रवनेष्टे । पार्श्वे ।
वकायन० द्रिक० उ० क० इ० भा-
षा । महानिम्बोहिमोरुक्षस्तिक्तो-
याहीकषायक . । कफपित्तकृमि
च्छिद्दिक्कुष्ठहृत्तासरक्तजित् ॥ प्रमेह
श्वासगुल्मार्थोमूषिकाविषनाशन ॥

महानिशा । स्त्री० निशामध्यभागे ।

निशीथे ॥ रात्रेर्मध्यस्थप्रहरद्वये ॥

सद्धान्तक

यथा । महानिशातुविज्ञेयामध्य-
स्थप्रहरद्वयम् । तत्रज्ञाननकुर्वीत
काम्यनैमित्तिकादृते ॥ स्मृत्युक्तम-
हानिशासार्धप्रहरोपरिप्रहरद्वयमि-
तिरघुनन्दन । देवलोक्तामहानि
शारात्रिमध्यमदण्डद्वयात्मिकासाहि
तीयप्रहरशेषदण्डद्वतीयप्रहरप्रथम
दण्डरूपा ॥

महानीच । पु. राजके। अतिशयहीन
वर्ण ॥

महानील । पु० भृङ्गराजे ॥ नागवि
शेषे ॥ सिङ्गलक्षोपाकरोद्गते० मणि
विशेषे ॥ सिङ्गलस्याकरोद्गतामहा
नीलास्तुतेस्मृताद्ब्रह्मगस्योक्ते' । त
ज्ज्ञेयं यथा । यस्तुवर्णस्यभूयस्त्वात्
क्षौरेणतगुणस्थित । नीलतातनु
यात्सर्वमहानील सचच्यते ॥ इ
तिगारुडि० ७२ अध्याय ॥

महानीला । स्त्री • महाजम्बुम् ॥

महानौली । स्त्री० नौलापराजिता-
याम् ॥ वृहन्नौल्याम् । श्रीफलिका
याम् । केशाद्यायाम् ।

महानुभाव । प० श्रीहरी ॥ महा
 वये । सुकृतिनि । महामाहात्म्ये
 । महान्श्रुताध्ययनतपसाचारादि
 निबन्धनीऽनुभाव प्रभावोयस्यस ।

महान्तक । पुं० महेन्द्राचलपीठस्थे
शिवे । स्त्री० देवीविधिषे ॥ महेन्द्रे
चमहान्तका ॥

महापातकम्

महापद्म । पु० बहुपुत्रादिपरिज-
ने ॥

महापञ्चदूलम् । न० दृढतपश्चमूले ।
तद्यथा । बिल्लोग्निमन्य श्योना
क काश्मर्य पाटलातया । सर्वै
स्तुमिलितैरेतै श्चान्महापञ्चमूल-
कम् ॥

महापञ्चविषम् । न० बृहद्विषपञ्चके ॥
तद्यथा । शृङ्गीचकालकूटश्चमुस्तकी
वत्सनाभक । शङ्खकर्णीतियो
गोयमहापञ्चविषाभिध ॥

महापञ्चाङ्गुल । पु० स्थूलैरखडे
महापत्र । पु० शाकवर्धे ॥ मानकी ।
मानकचू० इ० गौ० दे० भा० प्र०
कन्दे ॥ त्रि० वृहत्पर्णयुक्ते ॥ महा
न्तिपञ्चाणियस्थस ॥

महापत्रा । स्त्री • महाजम्बुम् ॥

महापथ । पु० प्रधानेऽर्ध्वनि । घण्टा
प्रथे । राजवर्त्मनि ॥ पाकाशे ॥ नि
स्तीर्णेपथि ॥ श्मशाने ॥ महाप
न्या • य ॥

महायथगमः । पु० मरणे ॥

महापद्म । पु० अष्टमागान्तर्गतमाग
विशेषे । अतिशुक्ले । दशबिन्दुक
मस्तके ॥ कुबेरध्वजनिध्यन्तर्गत
निधिविशेषे ॥ लक्ष्मीकोटिसङ्ख्याया
म् । १०..... ॥ न.
सितपद्मे ।

महापातकम् । न० ब्रह्महत्यादिषु ॥

महापातकी

यथा । ब्रह्महत्यासुरापानस्तेयगुर्व-
ङ्गनागम । महान्तिपातकान्याहु-
स्त्वसर्गश्चापितै सह ॥ महापात
कजचिह्न सप्तजन्मसुजायते । बाध
तेव्याधिरूपेण तस्य कृच्छ्रादिभि श
म ॥ महच्चतत्पातकञ्च ॥

महापातकी । स्त्री • ब्रह्महत्यादन्यतम
पातकग्रस्ते ॥ बीरहमनादन्यतममहा
पातकग्रस्ते ॥ यथा । बीरघातीद्वया
पायी तीराणास्त्रीगमस्तथा । स्तेयीम
हापातकिनस्तत्ससर्गीचपञ्चम ॥
सचपतित ॥ यथा । महापातकि
नोयेचयतितास्ते प्रकीर्तिता । प
तितानानदाह स्थान्द्येष्टिर्ना-
स्थिमञ्चयं । नचाशुपात पिण्डो
बाह्यार्य आद्यादिक कचित् ॥ ए
तानिपतितानानुय करोतिविमो
हित । तप्तकृच्छ्रयेनैवतस्यशुचि
नैवान्यथा ॥ इतिशुद्धितत्त्वधृतवि
ष्णुपुराणवचनम् ॥ महापातकिनो
जीवतएव तेत्योदकक्रियावच्यमा
णरोध्यामपिण्डे समानोदकैश्चया
मावहिर्गत्वाज्ञात्स्वित्तिगुरुसन्निधा-
नैरिक्तायांनवम्यातिथौदिनान्तेकक्षं
व्येष्ट्याहमनु ॥ पतितस्योदकका-
र्यसपिण्डैर्वांस्ववैर्धृष्टि । निन्दि-
तेह्निसायाङ्गे ज्ञात्स्वित्तिगुरुसन्नि
धौ ॥ दासीघटमपापूर्णपर्यस्येतप्रे
तवत्यदा ॥ अहोरात्रमुपासीरन्नशौ

महापाश

च बाधवै सह ॥ निवर्त्तेरंश्चतस्मा
त्तुसग्माषणसप्तशने । दायादस्य
प्रदानश्चयात्राचैवहिलौकिकी ॥
ज्येष्ठताचनिवर्त्तेतज्येष्ठाबाप्यस्त्रयह
नम् । ज्येष्ठाशप्राप्नुयाच्चास्ययजीया
नृगुणतोधिक ॥ प्रायश्चित्तं तुच
रितेपूर्णबुद्धिमपानवम् । तेनैवसा
र्धं प्राप्स्ययु ज्ञात्वाशु जलाशये
॥ सत्त्वसुतघटप्राप्तप्रविष्ट्यभवन
स्वकम् । सर्वाणिज्ञा तिक यागियथा
पूर्व समाचरेत् ॥ एनन्तरि द्विद्वया
द्योषित्वापतिताऽपि । ब्रह्मज्ञपा
नदेयन्तुगतेयुद्धमन्तिके ॥ महा
पातकमस्यस्थास्थिन्वा । इति ॥
पारिभाषिकमहापातकीयगा ॥ कृ
तप्राणप्रतिष्ठापनीयैर्थाप्रतिमाद्विज
दुर्गानप्रणमेद्यस्तुसमहापातकीस्मृ
त ॥ अपिच पितरमातरभार्या
गुरुपत्नीगुरु परम । योनपुण्यातिका
पञ्चातसमहापातकीषिवै ब्र • वै •
पु • ॥

महापापम् । न • महापातके ॥ अथ्यु
त्कटपापे ॥

महापाप्मा । पु • अथ्युये ॥ कामे ॥
महत पापस्येतुत्वात् ॥

महापारितम् । न • ब्रह्मपारिवते ।
द्वीपखर्जरे ॥

महापाश । पु • यमदूतविशेषे । उ
हत्याशे ॥

महापुरुषदन्तिका

महापासक । प० गोमिनि । चेलु

के । बुद्धभित्तुशिष्य ॥

महापिण्डीतक । पु० कृष्णवर्णमह
नद्रुमे । वाराहे ॥

महापिण्डीतरु । पु० वृक्षविशेषे
। श्वेतपिण्डीतके । शस्त्रकोषतरौ
। शरे । पिण्डीतरौ । पेडिरा.
इ० भा० ।

महापीठम् । न० एकपञ्चाशत्पीठे ॥

महापोनु । पु० बृहत्पीलुवृक्षे ।
महाफले । मधुपीलौ ॥

महापुराणम् । न० एकादशलक्षणयुक्ते
व्यासप्रणीते ऽष्टादशसङ्ख्यकपुरा
णविशेषे ॥ तल्लक्षण यथा । सृष्टि
स्थापिविसृष्टिस्थितिक्षोषाश्चपाल
नम् । कर्मणां वासनायात्तामनूना
श्चक्रमेण च । वर्णान् प्रलयानाश्चमो
क्षस्य च निरूपणम् । उत्कीर्तनं हरे
रेव देवानां च पृथक् पृथक् ॥ दशा
धिकलक्षणसमृद्धतापरिकीर्तितम्
॥ इति ब्रह्मवैवर्ते कृष्णजन्मखण्डे
१३२ अध्याय ॥

महापुरुष । पु० नारायणे ॥ श्रेष्ठ
नरे ॥ लक्षण वाराह्या ६७ अ० ॥

ब्रह्मात्माभेदज्ञानिनि० जीवन्मुक्ते
॥ महाश्वासौपुरुषश्च । सन्महदिति
समास । आन्ममहतद्रव्यात्वम् ॥

महापुरुषदन्ता । स्त्री० शतमूलकाम् ॥

महापुरुषदन्तिका । स्त्री० महाशता

महाप्रसाद

वय्याम् ॥

महापुष्पा । स्त्री० अपराजितायाम् ॥

महापृष्ठ । पु० उष्ट्रे वि० बृहत्पृष्ठे ॥

महापौरुषिक । पु० वैकुण्ठनाथा
नुचरे ॥

महाप्रकृति । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

महाप्रपञ्च । पु० स्थूलसूक्ष्मकारण
प्रपञ्चानासमष्टौ ॥ यथाऽवान्तरव
नानासमष्टिरेक महद्वनम् । यथाऽवा
न्तरजलाशयानासमष्टिरेको महान्
जलाशयो भवति । तद्वत्स्थूलसूक्ष्म
कारणशरीरप्रपञ्चानामपिसमष्टिरे
को महान् प्रपञ्चो भवतीति ॥

महाप्रभ । वि० अतिशयदीप्तिर्यु
क्ते ॥

महाप्रभाव । वि० अतिशयतेज
शक्तिविशिष्टे ॥

महाप्रभु । पु० जगन्नाथे ॥

महाप्रलय । पु० सर्वसंहारे । एक
कालिकसमस्तजन्यपदार्थनाशे ॥

महाश्वासौप्रलयश्च ॥ न्यायमर्तज
न्यभाषानधिकरणे कालो महाप्रल
य । सचचरमध्वसरूपः ॥

महाप्रसाद । पु० विष्णुनैवेद्यादौ
॥ यथा । पादोदकञ्च निर्माल्य नै
वेद्याश्च विशेषतः । महाप्रसाद इत्यु
क्तायाश्च विष्णो प्रयत्नतः ॥ ब्राह्मे
ण ब्रह्ममन्त्रेण ब्रह्मण्यं पितृवस्तुनि । त
न्माहात्म्यं महानिर्वाणतन्त्रे सम्यक्

महाबोधि

निरूपितम्

महाप्रस्थानम् । न० शास्त्रीयेदेहव्या
गविशेषे ॥ महत्० आवृत्तिशून्यप्र
स्थानम्० सर्पवृश्चिकसि हव्यान्नादि
विषमभूम्याद्यपरिहारैणगमन याव
च्छरीरप्राप्त तन्महाप्रस्थानम्० इत्यु
च्यते ॥

महाप्राण । पुं० द्रोणकाके ॥

महाप्रेत । पु० ब्रह्मादिषु ॥ यथा
। ब्रह्माविष्णुशरुद्रश्चैश्वरस्यसदाशि
व । एतेपञ्चमहाप्रेताभूताधिपतयो
मता ॥ चत्वारोमञ्चचरणा'पञ्चम
प्रच्छदपट । सञ्चित्प्रकाशरूपेणशि
वेनाभिन्नविग्रहा ॥ तत्रासनेसमा
सीनानिर्भरानन्दरूपिणीति ॥

महाफल । पु० मालूरे । विल्वे ॥

त्रि० उत्कृष्टफले ॥ न० वृहत्फले ॥

महाफला । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् ॥

राजजम्ब्वाम् ॥ तुम्ब्याम् ॥ महा

कोशातक्याम् ॥ मधुबीजपुरे ॥

महाफेना । स्त्री० अम्बिफेने । हिण्डी
रे ॥

महावल । पु० वायौ ॥ बुद्धे ॥ न०

सीसके ॥ त्रि० वलीत्कटे । वलीय

सि ॥ महासामर्थ्ये ॥ महत्प्रकृष्ट

बलमस्य ॥

महाबला । स्त्री० अतिबलायाम् । पी

तपुष्पागम । पीतवाय्यालकी ॥

महाबोधि । पु० बुद्धे ॥

महाभिष

महान्राज्ञण । पु० निन्दितब्राह्मणे

। कव्या० अचारज० इ० भा० ॥

महाभद्रा । स्त्री० काश्मर्याम् ॥ गङ्गा
याम् ॥

महाभट । पु० अतिशययोद्धरि ॥

महाभाग । त्रि० अतिधन्ये ॥ दयाद्य

ष्टगुणयोगोमहाभागता० तद्विशिष्टे

। महान्भागोभाग्यमस्य ॥ महान्

असाधारणोभागऐश्वर्यादिभगसमु

दायोयस्यवा ॥

महाभागा । स्त्री० महालक्ष्मीर्यस्यावा
देव्याम् ॥

महाभारतम् । न० व्यासप्रणीतेतिहास

शास्त्रे ॥ तन्नामकारणं यथा । एक

तश्चतुरोविदाभारतश्चैतदेकत ।

पुराकिलसुरैः सर्वैः समस्यतुलया

धृतम् ॥ चतुर्भ्यः सरस्वत्यैभ्योदेवे

भ्योभ्यधिकंयदा । तदाप्रभृतिलोके

स्मिन्महाभारतमुच्यते ॥ महत्त्वा

द्भारतत्वाच्चमहाभारतमुच्यते ॥

महाभाष्यम् । न० पातञ्जलीव्याकरण
भाष्ये ॥महाभिलाष । त्रि० महेच्छे ॥ महा
भभिलाषोऽस्य ॥

महाभिष । पु० राजर्षिविशेषे । प्रा

तीपे । शन्तनौ ॥ यथा । महाभि

षोऽनृपोऽज्ञात प्रतीपस्यमुतस्तदा ।

शन्तनुर्नामराजर्षिर्धर्मार्त्तासत्यसङ्ग

रइति ॥

महामना

महाभीता । स्त्री० लज्जालुवृद्धे ॥ त्रि०

अतिशयभययुक्ते ॥

महाभीम । पु० शान्तनुवृद्धे ॥ भू

हिनामकशिवद्वारपाले ॥ त्रि०

अतिशयभयानके ॥

महाभीरु । पु० कीटविशेषे । गोपा

लिक० इ० गौ० दे० भा० प्र० ॥

ग्वाली० इ० दे० भा० ॥ अतिशय
भयशीले ॥

महाभीष्म । पु० शान्तनुवृद्धे ॥

महाभूतम् । न० व्योमादिपञ्चसु ।

भूस्थादिपञ्चसु ॥ महाभूतानिपञ्चैव
षानिलान्गन्धुभूमय ॥

महाभृङ्ग । पु० नीलभृङ्गराजे ॥

महाभैरव । पु० शरभरूपिणिहरे ॥

महाभोग । त्रि० नारायणे ॥ अति

सुखिनि ॥ महान्भोग सुखरूपो
ऽस्य ॥

महाभोगा । स्त्री० दुगायाम् । महार्थ
साधिनीदेवीमहाभोगातत स्मृता ॥

महामण्डूक । पु० पीतमण्डूके ॥

महामति । त्रि० अतिशयबुद्धिविशि
ष्टे ॥

महामद । पु० मत्तगर्जे ॥ त्रि० अ
तिशयहर्षयुक्ते ॥

महामना । त्रि० सदन्त करणे ॥ उ

हटे । महीच्छे । उदारे । महाशये

। अक्षुद्रचित्ते । सर्वश्रेष्ठोद्दामिति म

न्यमाने ॥ महद्भूमौरमन्यैरसममा

महामाया

त्मानमन्यमानमनोयस्यस ॥ पर

मेश्वरे ॥ सृष्टिस्थित्यन्तकर्माणिजग

तामनसैवकरोतीतिमहामना ।

मनसैवजगत्सृष्टि स हारश्चकरो

तिय इतिविष्णुपुराणम् ॥ मनसै

व० सङ्कल्पमात्रेणैव ।

महामाघ । पु० योगविशेषे ॥ मा

घीचमघस युक्तामघायाचगुरुयंदा

। महामाघस्तदाप्रोक्तोब्रतोद्वाहादि

वज्जयेत् ॥

महामात्र । पु० प्रधाने । अमात्ये

। सेनान्यादौ ॥ समृद्धे । हस्तिप

काधिपे । हस्तिशिञ्जालीविनि ॥

महतीमात्रापरिच्छेदोऽस्य ॥

महामात्री । स्त्री० आचार्यपतन्याम्

॥ महामात्रयोषायाम् ॥

महामानसो । स्त्री० जिनाननाविद्या

देवीभेदे ॥

महामाय । पु० हरौ । मायाविना

मपिमायाकारित्वात् ॥ महतीप्रकृ

ष्टामायास्य । महामायात्वचमायावि

नामपिमयशम्बरप्रभृतौनाबिबिधप्र

पचबिभ्रमकारिमायाप्रयोक्तृत्वात् ॥

महामाया । स्त्री० दुगायाम् ॥ ईश्वर

रशक्त्याम् ॥ विसृष्टप्रतीतिसाध

नमाया० तस्याश्चमहत्त्वसर्वविषय

स्वमितिव्याख्यानात् तस्या स्व

रूपयथा । कालिकापुराणे । गर्भा

न्तश्चानसम्पन्न प्रेरितसूतिमाकृतै

महामुख

। उत्पन्न ज्ञानरहितवृत्तैरनिरन्तरम् । पूजातिपूर्वसम्बन्धसंस्कारेण-
नियोज्यम् । आहारादीततोमोह
ममत्वज्ञानसंशयम् ॥ क्रोधोपरोध
लोभेषुक्षिप्त्वाक्षिप्त्वापुन पुन । प
श्चात्कामेनसंयोज्यचिन्तायुक्तमहर्नि-
शम् ॥ आमोदयुक्तव्यसनासक्तज-
न्तु करोतिया । महामायेतिसाप्रो-
क्तातेनसाजगदीश्वरो ॥ इति ।

महामाथी । पु० । ईश्वरे ॥

महामाथी । स्त्री० । दुर्गायाम् ।

महामारी । स्त्री० । महाकाल्याम् ॥ आ-
मर्षशभूतायामहाजनक्षयकर्यादेव
तायाम् । संहारशक्तौ ॥ महतोमा-
रयतीतितथा । महतीचासौमारी
चेतिवा ॥ व्याप्तयेतत्सकलब्रह्मा-
ण्डमनुजेश्वर । महाकाल्यामहा-
कालिमहामारीस्वरूपया ॥ सैवका-
लेमहामारीसैववृष्टिर्भक्त्यजा ॥ स्थि-
तिकरोभूतानां सैवकालेसमातनी
तिमार्कण्डेयपुराणम् ॥ अतिशय
मारकी ॥

महामार्ग । पु० । राजमार्गे ॥

महामालिनी । स्त्री० । नाराचाभिधेव-
तविशिष्टे । यदिहृन्मयुगलततोवैदरे
जैर्महामालिनीतिलक्षणम् ॥

महामाष । पु० । राजमाषे । चौरा-
लोपिया ॥ इ० भा० ॥

महामुख । पु० । कुम्भीरे न ब्रह्म

महामेदा

न्मुखे ॥ चि० । तद्वति ॥

महामुडी । स्त्री० । महाश्रावणिका-
याम् ॥

महामुनि । पुं० । नारायणे ॥ अग-
स्त्ये ॥ वृद्धे काले ॥ कृपाचार्ये ॥
व्यासि ॥ महाश्चासौमुनिश्च । सन्म-
हदितिसमास । आन्महतद्वत्या-
त्वम् ॥ ब्रह्मविदि ॥ तुम्बुरुवृक्षे ॥
न० । कुम्बुरुवृक्षि । धन्याकि ॥

महामूर्त्ता । पु० । शिवे ॥ चि० । बृहन्मस्त-
कयुक्ते ॥

महामूल । पु० । राजपलाण्डौ ॥ हि-
लिङ्गिण्डे ॥

महामूल्य । पुं० । पद्मरागे ॥ न० । म-
हार्घे ॥ चि० । तद्वति ॥

महामूषिक । पु० । बृहदुदुरौ । महा-
ह्वे ॥

महापृष्ठ । पु० । हस्तिनि ॥ शरभे ॥

महामृत्त्युञ्जय । पु० । मृत्त्योर्मृत्त्युक्क-
रेशिवमन्त्रविशिष्टे ॥ निच्यमष्टशत
जपत्वामृत्त्युमृत्त्युपथनयेत् ॥

महामेघ । पु० । अतिशयमेघे ॥

महामेदः । पु० । अष्टवर्गाङ्गौषधे
पुरोद्वे ॥ बृहन्मदे ॥

महामेदा । स्त्री० । अष्टवर्गाङ्गौषधविशि-
ष्टे । वसुष्मिद्रायाम् । जीवन्त्याम् ।
पाशुरागिण्याम् ॥ महामेदाभिध-
कन्दोमोरजादीप्रजायते । शुक्रादं-
कनिभकन्दोलताजातमुपाङ्गुर ॥

महायज्ञ

महामेदाभिध प्रोक्तोद्यन्यो भावप्र
काशके । मेदाद्युग गुरुत्वादुवृष्य
स्तन्यकफापहम् । हृण शीतल
पित्तरक्तवातज्वरप्रणुत् ॥ तस्याश्च
लाभ अस्या स्थानेशतावरीदेया ॥

महामैत्र । पु० बुद्धभेदे ॥ * ॥

महामोह । पु० भोगेच्छारूपज्ञाने

॥ महामोहस्तुविज्ञेयोयाम्यभोगसु

खेषणा । रागे । विपर्ययविशेषे

सदशभिध । शब्दादिषु पञ्चसु

दिव्यादिव्यतयादशविधेषु विषयेषु

रङ्गनीयेषु राग • आसक्तिमहा

मोह • सचदशविधविषयत्वा

दाभिध ॥

महामाहो पु० शिवप्रिये धत्तूरे

॥ त्रि० महामोहविशिष्टे ॥

महाबुध । पु० नरकान्तरे ॥

महाशम् । न० तित्तिष्ठौके । वृक्षा

म् ॥

महापक्ष । पु० हस्तदुपासकविशेषे ॥

महायज्ञ । पु० अध्यापनादिपञ्चसु

॥ पाठोहोमश्चातिथौनासपर्यातप

णवलि । एते पञ्चमहायज्ञाब्रह्म

यज्ञादिनामका ॥ अध्यापन ब्रह्म

यज्ञ पितृयज्ञस्तुतर्पणम् । होमो

दैवोवलिभोतोन्ययज्ञोऽतिथिपूज

नम् ॥ अहुतचहुतश्चैवतयाप्रहुत

मेव । ब्राह्महुत प्राशितञ्चप

ञ्चयज्ञान्प्रचक्षते ॥ जपोहुतो

महाराजनम्

हुतोहोम प्रहुतोभौतिकोवलि

। ब्राह्महुतद्विजाग्यार्चाप्राशितपि

ततर्पणम् ॥ पञ्चैतान्योमहायज्ञा

न्नहाययतिशक्तित । सद्यैपिव

सन्निध्य सूनादोषैर्नलिप्यते ॥ दे

वताऽतिपिभृत्त्यानापितृणामात्म

नश्चय । ननिर्वपतिपञ्चानामु

क्वसन्नसजीवति ॥ अपिच । एते

पञ्चमहायज्ञाब्रह्मणानिर्मितापुरा

। ब्राह्मणानाहितार्थायद्वतरेषाच

तन्मुखा ॥ द्वतरेषाचवर्णानाब्राह्मणै

कारिता शुभाः ॥ एव कृतत्वानरो

भुक्ताऽप्रावरिषीविशुद्ध्यति । अन्य

थात्रीहयोप्येते एकैकस्मिन्क्षिण ॥

मन्तव्यादाहभोक्तृणामहामास तुत

हवेन् ॥ इ० वराहपुराणे ॥

महायथा । पु० भूताहर्द्विशेषे ॥

न० कल्पभेदे ॥ त्रि० लोकेवेदेच

प्रसिद्धविभवे ॥ अतिशययशोयुक्ते ॥

महायशस्क । त्रि० अतिशययुक्ते ॥

महायोगी । पु० अद्रिक्कूटपीठस्थे

शिवे ॥

महारजतम् । न० स्वर्णे ॥ धुस्तूरे ॥

वृहद्वीप्ये ॥ महश्चतद्रजतच । स

न्महदितिसमास । आन्महतद्र

त्यात्त्वम् ॥

महारजनम् । न० कुसुम्भे । कस्तू

भा० इ० भा० ॥ शातकुम्भे ।

स्वर्णे ॥ रज्यतेऽनेन । रघुरागे ।

महारस

ल्युट् । रजकरजनरञ्जनरजस्युप
सङ्ख्यानान्नलोप ॥ रञ्जे क्युन्
षा ॥ महच्चतद्रजन च । सन्महदिति
समास ॥

महारण्यम् । न० अण्यान्याम् ॥ मह
च्चतदरण्यञ्च । सन्महतपरमोत्तमो
त्कृष्टा पूज्यमानैरितिसमास ।
आन्महतद्रथात्त्वम् ॥

महारत्नम् । न० मुक्तादिनवसु ॥ मु-
क्ताफल हीरकञ्चवैदूर्यपद्मरागकम् ।
पुष्परागञ्चगोमेदनीलगातृत्वत त-
था ॥ प्रवालयुक्तान्युक्तानिमहार-
त्नानिवैभव ॥

महारथ । पु० रथिकविशेषे । अयु
तधन्विभि सहयोद्धरि ॥ यथा ।
एकोदशसङ्घस्राणियोधयेयस्तुधन्वि
नाम् । शस्त्रशास्त्रप्रवीणस्यमहा
रथइतिस्मृत ॥ अपिच । आत्मा
न सारथिश्चाश्वान् रत्ननयुद्धेत
योनर । समहारथसञ्ज्ञादि
त्याहुर्नीतिकोविदा । शिवे ॥ वि
ष्णौ ॥ महान् महात्मा नन्दी गुरु
होवारयोयस्यस ॥

महारत्नम् । न० गङ्गकवर्णे । साभ
र० इ० भा० ॥

महारस । पु० खर्जूरैः ॥ कोशका-
रे । इक्षुविशेषे । कीसिआर० इ०
भा० ॥ कश्चेरुषि ॥ पारदे । रसे
न्द्रे ॥ न० काञ्चिके ॥

महाराष्ट्र .

महारसाष्टकम् । न० हिङ्गुलाद्यष्ट
सु ॥ यथा । दरदवारद सन्निवे
क्रान्त कान्तमभ्रकम् । माद्विक वि
मलश्चेतिस्युरेतेष्टौमहारसा ॥

महाराज । पु० बुद्धभेदे । मञ्जुघो-
षे ॥ असपत्नराज्यवति । नृप-
श्रेष्ठे ॥

महाराजचूत । पु० उत्तमाख्ये । म
न्मथानन्दे ॥

महाराजद्रुम । पु० आरग्वद्धे

महाराजिक । पु० गणदेवताविशे-
षे ॥ सत्यसुधन्यसवनादयोवि श-
स्यधिकशतद्वयसङ्ख्यातागौरवा-
द्गदर्शिता । महाराजिकनामानो
द्वेशतेविशतस्तथा ॥ महतीराजि
पङ्क्तिर्येषामिति विग्रहेष्टेष्टादिभा-
षेतिक् ॥

महारात्रि । स्त्री० महाष्टम्याम् ॥
अर्द्धरात्रात्परमुहूर्त्तद्वये ॥ ब्रह्म
लयोपलब्धितायामहाप्रलयरात्रा-
म् ॥ ब्रह्मणस्तुनिपातेचमहाकल्पो
भवेन्नृप । प्रकीर्त्तितामहारात्रि
साएवचपुरातनैरितिब्र० वै० पु० ॥

महाराष्ट्र । पु० देशविशेषे ॥ त्रिप-
ञ्चकसमारभ्यमध्येचोज्जयिनीशिवे ।
मार्जारतीर्थराजिन्द्रकोलापुरनिवा-
सिनी ॥ तावद् शोमहाराष्ट्र । क-
र्णाटस्वामिगीचर । इ० शक्तिसङ्घ
मे ० पटल ॥ अपिच । नैर्ऋती

महार्णव .

विडानत्तमहाराष्ट्राश्चरैवत । ज-
वन पङ्क्तव सिन्धु पारसीकाद
योमता ॥ इ० ज्योतिषतत्त्वेकू-
मंचक्र ॥

महाराष्ट्री । स्त्री० जलपिप्पल्याम् ॥
भाक्विशेषे । मरैठी० इ० भा० ।
भाषाप्रभेदे ।

महारिष्ट । पुं० महानिम्बे । गिरि
निम्बे ।

महारुद्र । पु० महादेवे ।

महारूप । पु० शिवे

महारूपकम् । न० नाटके ॥

मरारोग । पुं० पापरोगे ॥ सचाष्ट
विधोयथा । उन्माद १ । त्व-
ग्दोष २ । राजयक्षा ३ । श्वास
४ । मधुमेह ५ । भगन्दर ६ ।
उदर ७ । चक्ष्मरी ८ । इति ॥

महारोगी । वि० महारोगयुक्ते ॥

महारौरव । पु० नरकान्तरे ॥ महा-
रौरवसज्जन्तुबधोर्द्धतामसम्पुटम् ।
धम्यतेखदिराङ्गारैर्गुरुदारापनाय
क ॥ देवद्रव्यापहारीषपच्यतेका
लमद्ययम् ॥ महानरौद्रोरवोऽच ।
शकन्वादित्वाद्रक्षोप ० । यथा ।
रुक्भारशृङ्गाख्योमृग ० महत्तोर
रोरयम् । अण् ॥

महार्घ । पु० जावकाख्यखरी ॥ वि०
महामूल्ये ॥

महार्णव । पु० महासमुद्रे ॥

महालीलसरस्वती

महार्थ । पुं० परमार्थे ॥

महार्घ । पु० वृक्षविशेषे । महाजा
इ० गौ० दे० भा० ॥

महार्द्रम् । न० चन्दने ॥

महार्द्रकम् । न० वनार्द्रके ॥

महार्वुदम् । न० दशार्वुदे । शतकोटि
१०००००००० सङ्ख्यायाम् ।

अजे ॥

महार्ह । पु० निष्णौ ॥ मह पूजा०
तामर्हति । अर्हद्भितिसूत्रात्तमर्हते
कर्मण्युपपदेअच्प्रत्यय ॥ न०
श्चेतचन्दने ॥

महालक्ष्मी । नारायणशक्त्याम् ॥ रा-
धायाम् ॥ यन्माययामोहिताश्चत्र
ह्यविष्णुशिवादय । वैष्णवास्ता
महालक्ष्मीपराराधावदन्ति ॥ यद
र्वाहामहालक्ष्मी प्रियानारायण
स्यचेति ब्र० वै० पुराणम् ॥

महालय । पु० विहारै ॥ तीर्थमहा
भागादेव्याद्येवे ॥ परमात्मनि ॥
पितृणामुत्सवाश्रयेकन्यागतापरपक्षे
कन्यागत० इ० भा० ॥

महालसा । स्त्री० देवीविशेषे । दक्षि
णदेशे० महादिस्थानमिति विख्या-
ते० देवीस्थाने ॥

महालिकटभौ । स्त्री० श्वेतकिण्वी
बुद्धे ॥

महालीलसरस्वती । स्त्री० तारादेव्या
प्रभेदे ॥ लीलयावाक्प्रदाचेतितेज

महाबाहुणी

लीलसरस्वती ॥

महालोभ । पु० लोभे । पठियालो
ध० इ० भा० ॥महालील । पु० काळे ॥ त्रि० अ-
तिचञ्चले ॥

महालोहम् । न० अयस्कान्ते ॥

महावनम् । न० महारण्ये ॥ हुन्दाव
नस्यचतुरशौतिवनान्तर्गतवनविशि-
ष्टे ।

महावप । पु० महामेदे ॥

महावरा । स्त्री० दूर्वायाम् ॥

महावराह । पु० आदिवराहे ॥ महा
आसीवराहश्च । महत्त्वञ्चास्यातिवि
पुलशरीरधारणात्पृथिव्युद्धरणाय ॥

महाबरोह । पु० प्रवृत्तये ॥

महाबलि । पु० नरबलौ ॥

महाबली । स्त्री० माधवीलतायाम् ।

महावस । पु० शिशुमारि ॥

महावाक्यम् । न० परमार्थबोधकेवैदि
कीपदेशवाक्यविशिष्टे ॥ सङ्ख्यापर
पर्यायेप्रतिष्ठादावुत्सर्गवाक्ये ॥ यो
ग्यताकालासह्युक्तिवाक्यसमूहे ॥

महाबाहुणी । स्त्री० तिथिप्रशिष्टे ॥

सायथा । शनिवारसमायुक्तासाम
हाबाहुणीस्मृता । गङ्गायायदिल
भ्यतकोटिसूर्यमहै । समा ॥ सा०
वारुणीत्यर्थ ॥ महामहाबाहुणीतु । यथा । शुभयोगसमायुक्ताशनौ
शतभिषायदि । महामहेतिविख्या

महाविष

ताचिकोऽटकुलमुद्धरेत् ।

महाबाहु । पु० स्कन्दे ॥ श्रीरामे ॥

महान्तोवाहूयस्य । अस्यबाहोर्मह
त्त्वञ्चोक्तयुद्धकाळे । पिशादान्दा
नवान्यक्षान्पृथिव्यायेचरक्षसा
अङ्गुल्ययेणतान्द्वन्द्यामिच्छन्हरि
गणेश्वरेति ॥

महाविद्या । स्त्री० देवताप्रशिष्टे ॥ य

था । कालीतारामहाविद्याषोडशी
भुवनेश्वरी । भैरवीछिन्नमस्ताचवि
द्याधूमावतीतथा । वगलासिद्धविद्याऽप्रमातङ्गीकमलात्मिका । एता
दृशमहाविद्या सिद्धविद्या प्र-
कोर्त्तिता ॥ तासादशावतारत्वयथा । प्रकृतिर्विष्णुरूपाचपुरुषश्च
महेश्वर । एवप्रकृतिभेदेनभेदास्तुप्र
कृतेर्दश । कृष्णरूपाकालिकास्याद्रा
मरुपाचतारिणी । वगलाकूर्ममूर्तिस्था
स्त्रीनोदमावतीभवेत् ॥ छिन्नमस्ता
नृसिंह स्याद्वराहश्चैवभैरवी । सुन्द
रीयामदग्न्य स्याद्वामनोभुवनेश्व
री ॥ कमलावौद्धरूपास्याद्दुर्गा
स्यात्कल्किरूपिणी । स्वयम्भगवती
कालीकृष्णस्तुभगवान्स्वयम् ॥ स्वय
म्भगवान्कृष्ण कालीरूपोभवद्भु
जे ॥

महाविराट् । पु० महाविष्णौ ॥

महाविलम् । न० नभसि वृहच्छिन्द्रे ॥

महाविष । पु० द्विमुखसर्पे । काल

महाव्याधि

सर्वे ॥

महाविषम् । न० मेषसङ्क्रान्तौ ॥

मसूर निम्बपाचाभ्यां योऽतिमेषग
तेरवौ । अपिरोषान्वितस्त्वथतच्चका
कि करिष्यति ॥

महाविष्णु । पु० महाविराजि ॥

महावीचि । पु० नरकविशेषे ।

महावीचियं च महाकल्लोलिनतुनीय
ते ॥

महावीर्यम् । न० विटपे । मुष्कव
डक्षययोरन्तरे ॥

महावीरः । पु० गरुडे ॥ शूरे ॥

सिद्धे ॥ मखानके । यज्ञान्नी ॥

वर्धे ॥ श्वेततुरङ्गे । अन्तिमजि

ने ॥ कीकिषि ॥ लक्ष्मणे । इनुम

ति ॥ एकवीरवृद्धे ॥ सञ्ज्ञानविह

ने । जराटके ॥ कामदेवे । मारे ।

महाबोरा । स्त्री० क्षीरकाकोल्याम् ॥

महाबोध्यम् । पु० ब्रह्मणि । महदु

त्पत्तिकारणमविद्यालक्षण वीर्यम

स्य ॥ बुद्धभेदे ॥ वाराहीकन्दे ॥

त्रि० महाप्रभावे । अतिशयवलयुक्ते ॥

महावीर्याम् । स्त्री० सञ्ज्ञायाम् । सूर्य

पत्न्याम् ॥ धनकार्पास्याम् । महा

शतावध्याम् ॥

महावृक्ष । पु० कृद्दीप्ते ॥

महावृहती । स्त्री० वार्ताक्याम् ॥

महावेग । त्रि० अधिकवेगवति ॥

महाव्याधि । पु० कुष्ठादिमहारोगे ॥

महाव्रतम्

महाव्रणम् । न० दुष्टवृणे ॥

महाव्रतम् । न० द्वादशवार्षिकव्रते ॥

यथा । तेन बधकाणां दूर्ध्वं वि शञ्च

ऽधिकशतस्य बाधद्विष्ट तावत्प

रिमाणमहाव्रतानुरूपार्धेन बोदात्

व्या शरत्कालिकदुर्गापूजने ॥ य-

था । महाव्रत महापुण्य शङ्कराद्यै

रनुष्ठितम् । कर्त्तव्यं सुरराजैन्द्रदे

वीभक्तिसमन्वितै ॥ अरुणोदय

कालिकमाघश्रावणे ॥ अस्तिचयोग

शास्त्रेऽत्रविशिष । सवथा । अहि

सासत्त्यास्तोयब्रह्मचर्या परिषदाय

मा ॥ ३० ॥ एते जातिदेशकाल

समयाऽनवच्छिन्ना सार्वभौमाम

हाव्रतम् ॥ ३१ ॥ येचाहि सादा

वचयमाउक्तास्तएवजात्याद्यनवच्छे

देन० दृढभूमयोमहाव्रतशब्दवाच्या

तत्रहि साजात्यवच्छिन्नायथा० मृग

योमृगातिरिक्तान्नहनिष्यामीति

० सैवकालावच्छिन्नायथा० नचतु

हंश्यानपुण्येऽहनीतिसैवप्रयोजन

विशेषरूपसमवावच्छिन्नायथा० क्ष-

त्रियस्य देवब्राह्मण प्रयोजनव्यतिरे

केष्वनहनिष्यामीति० युद्धविमानह

निष्यामीतिच । एव विवाहादिप्र

योजनव्यतिरेकेणानृत नवदिष्या

मीति । एवमापत्कालव्यतिरेकेण

क्षुधयाद्व्यतिरिक्तं स्तेयनकरि

ष्यामीति । एवमृतुकालव्यतिरिक्तं

[illegible]

महाशौषिर

महाशय्या । स्त्री० राजतल्ये । वृह-
 ष्य्यायाम् ॥
 महाशर । पु० स्थूलशरे ॥
 महाशल्ल । पु० चिद्भटमस्ये ॥
 महाशाक । पु० शाकवृक्षे ॥
 महाशोखा । स्त्री० नागवल्गायाम् ॥
 महाशाल । पु० महागृस्थे । विस्ती-
 र्णाभि शालाभिर्युक्ते । सम्पन्ने ॥
 महतीविस्तीर्णाशाला० गृहयस्यस ॥
 महाशालि । पु० स्थूलशालौ ।
 सुगन्धिके ॥ महान्श्रेष्ठ शालि ॥
 महाशिव । पु० महादेवे ॥
 महाशौता । स्त्री० शतमूल्याम् ॥
 महाशक्ति । पु० सुक्तामातरि ॥
 महाशुक्ला । स्त्री० सरस्वत्याम् ॥ वि-
 षतिशुक्लवर्णयुक्ते ॥
 महाशुभ । वि० षतिशुभवर्णयु-
 क्ते ॥ न० रजते ॥
 महाशुद्र । पु० आभीरे ॥
 महाशुद्रा । स्त्री० मञ्जुश्याशुद्रायाम् ॥
 महतीशुद्रेतिविशेषः ॥
 महाशुद्धी । स्त्री० आभीर्याम् ॥ महा-
 शुद्धस्यस्त्री० जातीयावा । पु० योगा-
 दिति० जातेरितिवाङ्मौषः ॥
 महाशौण्डो । स्त्री० श्वेतकिष्किणीवृ-
 क्षे ॥
 महाशौषिर । पु० दन्तरोगविशेषे ॥
 दन्ताश्लक्षन्तिवेष्टे भ्यस्तालुचाप्यवदी-
 र्यते । दन्तमासानिपच्यतेमुखश्चप-

महाष्टमी

तुद्यते ॥ यस्मिन्सर्वज्ञोव्याधिर्म-
 हाशौषिरसञ्ज्ञितः ॥
 महाश्मशानम् । न० आनन्दवने । का-
 श्याम् ॥ महात्पपिचभूतानिप्रलय-
 समुपस्थिते । शिरतेऽत्रशवाभूत्वाश्म-
 शानन्तुततोभवेत् ॥ बाराणसीति
 विख्यातारुद्रावासद्वितिद्विज । म-
 हाश्मशानमिह्येवप्रोक्तमानन्दका-
 जनम् ॥
 महाश्यामा । स्त्री० शिशपावृक्षे ॥
 श्यामल्याम् ॥
 महाश्रम । पु० तीर्थविशेषे ॥
 महाश्रमण । पु० बुद्धभेदे । शाक्य-
 सुनौ ॥
 महाश्रावणिका । स्त्री० कदम्बपुष्प्या-
 म् । महासुडग्राम् ॥
 महाश्री । स्त्री० बुद्धशक्त्यन्तरे । ता-
 रायाम् ॥
 महाश्रोत्रियः । पु० महत्त्वसतिश्रुता-
 ऽध्ययनवृत्तसम्पन्ने ॥ महाश्रासौश्रो-
 त्रियश्च ॥
 महाश्र्वेता । स्त्री० शुक्लभूक्ष्णभाण्डे ।
 ऋक्षगन्धिकायाम् ॥ कृष्णभूमिकू-
 ष्णभाण्डे ॥ सरस्वत्याम् ॥ श्र्वेताप-
 राजितायाम् ॥ सितायाम् ॥ मधुजा-
 याम् ॥ श्र्वेतकिष्किणीवृक्षे । दुर्गायाम् ॥
 महतीचासौ श्र्वेताच ॥
 महाषष्ठी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥
 महष्टमी । स्त्री० आश्विनशुक्लाष्टम्याम्

महासमज्ञा

॥ शरत्कालोद्भवायातुसैवप्रोक्ताम
 हाष्टमो । महारात्रिरिति ख्याता तस्या
 मम्बायजित्सुधी ॥ अष्टम्यारुधिरै
 र्मासैर्महामासे सुगंधिभि । पू
 जयैद्बहुजातीयैर्वलिभिर्भोजनै शि
 वाम् । सिन्दूरै पट्टवासोभिर्नाना
 विधविलिपनै । पुष्पैरनेकजातीयै
 फलैर्बहुविधैरपि ॥ उपवासमहाष्टम्या
 पुत्रवान्नसमाचरेत् । यथातथैवपूता
 त्मात्रतीदेवीप्रपूजयेत् ॥ पूजयि
 त्वामहाष्टम्यानबन्ध्यावलिभिस्तथा
 । विसर्जयेद्दशम्यान्तुश्रवणे तावरो
 त्सवै तनार्द्धरात्रपूजा यथा ।
 कन्यास स्तेरबाविषे शुक्लाष्टम्याप्रपू
 जयेत् । सोपवासोनिशार्द्धे तु महा
 बिभवविस्तरे । पूजासमारम्भे
 द्वे व्यानक्षत्रे वारुणे पिबा । पशुघा
 तश्च कर्त्तव्योगवलाजवधस्तथेतिदे
 वीपुराणे वारुणपदेन पुर्वाषाढोच्यत
 इति रघुनन्दन ॥ महाष्टम्युपवा
 से पारणन्तु । अष्टम्यासमुपोष्यैव
 नबन्ध्यामपरेऽ अहनि । मध्यमासो
 पहारेण दद्यान्नैवेद्यमुत्तमम् ॥ ते
 नैवविधिनान्नन्तु स्वय भुञ्जीत नान्य
 थेति ॥

महासन्न । पुं० कुवेरे । त्रि० अति-
 निकटे ॥

महासमज्ञा । स्त्री० इहवलायाम् ।
 खिरडिट्याम् । बलायाम् । कगडि

महासिंह

य० कवी० खरैटौ० इ० भा० ॥
 महासर्ज्ज । पु० असनवृक्षे ॥ प-
 नसे ॥
 महासह । पु० कुञ्जकवृक्षे ॥ त्रि०
 अतिक्षमे ॥
 महासहा । स्त्री० माषपण्याम् । अन्ना
 ने । कठसरेख्या० इ० भा० ॥ मह
 तीचासौसहाच । सन्महदितिसमा
 स । आन्महतद्व्यात्त्वम् ॥
 महासन्तापनम् । न० व्रतविशिषे ॥
 अत्रयाज्ञवल्क्य । कुशोदकक्षुणो
 क्षीरदधिमूत्रशक्तत्पुतम् । ज
 ग्ध्वापरे ह्ययुपवसेत्कृच्छ्रसान्ता
 पनचरन् ॥ द्वादसाध्यसान्तापनमु
 क्त्वाह । पृथक् सान्तापनद्रव्यै षड
 ह सोपवासक । सप्ताहेनैव कृ
 ष्णोय महासान्तापन स्मृतम् ॥ म-
 हासान्तापनधेनुषट्कदानसम
 म् ॥

महासार । पु० दुष्खदिरे । त्रि०
 युक्तियुक्ते ॥

महासाहसम् । न० अतिबलात्कारकृत
 काये । अतिशयदण्डे ॥

महासाहसिक । त्रि० अतिसाहसयु
 क्ते ॥ प्रसङ्गापहारिणि । महासा-
 सौसाहसिकश्च ॥

महासिंह । पु० शरभे । पर्वताश्रये ॥
 देव्या सिद्धे ॥ यथा । तीक्षादृष्ट
 करालास्य शठाशोभितकन्धः ।

महाहवि .

चतुरङ्गिर्वचनखोमहासिहः प्र-
कीर्तितइति ॥

महासुख । पु० दुर्बे ॥ न० क्रीडा
रत्ने ॥ प्रचुरसुखे ॥ चि० तइति ॥

महासुगन्धा । स्त्री० गन्धनाकुल्याम् ॥
चि० अतिसुगन्धयुक्ते ॥

महासूक्ष्मा । स्त्री० बालुकायाम् ॥
चि० अतिशयसूक्ष्मे ॥

महासेन । पुं० कार्तिकीये ॥ महासैन्य
पतौ ॥ बौद्धभेदे ॥ महतीसेनाऽस्य ॥

महास्कन्ध । पु० शरभे ॥ चि० वृह-
त्स्कन्धयुक्ते ॥

महास्कन्धा । स्त्री० जम्बूवृक्षे ॥

महास्कन्धी । पु० शरभे ॥

महास्थली । स्त्री० पृथिव्याम् ॥ श्रेष्ठ
स्थाने ॥

महास्नायु । पु० कण्डरायाम् ॥

महास्रग्वी । पु० शिवे ॥

महास्वन । पु० वाद्यप्रभेदे । मङ्गल-
ये ॥ विष्णौ ॥ महान्ज्जिह्वित

स्वन नादोऽस्य । यद्वा । महान्

स्वन श्रुतिलक्षणेनादोऽस्य ॥ सग्रा

हदितिसमासे ॥ आत्मम् । वृहच्छब्दे

॥ चि० तइति ॥

महाहनु । पु० शिवे ॥ हनूमति ॥

चि० वृहहनुयुक्ते ॥

महाहवि । न० गोष्ठ्यते ॥ ब्रह्मणि ॥

महश्च तद्विद्युः ब्रह्मात्मनिसर्वजग

त्तदात्मतयाहूयतेइतिमहाहवि ।

महिरः

। यद्वामहान्निहवीषिषाज्यपुरोडा
शपशुसीमादिरूपायस्य ॥ इन्द्रादि
देवतारूपस्ययजमानरूपस्यवेतिम
हाहवि ॥

महाहास । पुं० षट्हासे ॥

महाहिगन्धा । स्त्री० गन्धनाकुल्याम् ॥

महाह्रस्वा । स्त्री० कपिकच्छाम् ।

शूकशिम्व्याम् ॥ चि० अतिखर्वे ॥

महि । अ० महिमनि ॥

महि । स्त्री० भूमौ ॥ मद्भते । मह

पूजायाम् । चुरादिरदन्त । यन्त्र-

नादचक्र ॥

महिका । स्त्री० हिमे ॥ मद्भते । मह

० । कुन्शिखिसञ्जयो ॥

महित । चि० पूजिते ॥ मद्भतेऽस्य

॥ मह० । मतिबुद्धिपूजार्थेभ्यश्चे

तिक्ते ॥

महिनम् । न० राज्ये ॥ चि० पूजनौये

॥ मद्भते । मह० । महिरिणश्चेति

पक्षेऽनन् ॥

महिमा । पु० शिवैश्वर्ये ॥ ऐश्वर्याति

शये । भूतिप्रभेदे ॥ महान्भवति ०

येनसमस्तब्रह्माण्डेऽपिनसमवेति ।

विभूतिविस्तारे ॥ आत्मन कर्म

निमित्त वृद्धिचयराहित्यं । महतो

भाव । पृथ्वादिस्वादिमनिष् ।

उत्कर्षे ॥

महिमभूत् । चि० ऐश्वर्यवन्नि ।

महिर । पु० पीथे । मिहिरि । सूर्ये ॥

महिषध्वज .

इतिविकारण्डशेष . ॥

महिला । स्त्री० फलिन्याम् । गुन्द्राया
म् । प्रियङ्गौ ॥ स्त्रियाम् । योषिति ॥
रेणुकानामगन्धद्रव्ये ॥ मदमत्ता
याम्योषायाम् । महति० मद्यते
वा । मह० । सलिलक्षौति० इल
च् । टाप् ॥

महिलाक्षया । स्त्री० श्यामायाम् ।
प्रियङ्गौ ॥ महिलायाश्चाक्षयोय
स्याः ॥

महिष । पुं० कुलाये । कासरे ।
यमवाहने । भैंसा० इ० भा० ॥
महिषस्यामिषस्वानुस्निग्धोष्णवात
नाशनम् । निद्राशुक्रवल्गुनाशनम् ।
दाह्यंकरगुरु ॥ दृष्यस्त्रुष्टिषिण्
मूत्रवातपित्तासनाशनम् ॥ महति
० मद्यतेवा । मह० । अविमद्यो
ष्टिषच् । यक्षामहतेमहिषवीटिषच्
। आगमशासनस्यानित्यत्वान्ननुम्
॥ अर्हध्वजविशेषे ॥ असुराधिप
विशेषे । महिषासुरे ॥ अशुधारि
णिन्क्षीकृत्तातिविशेषे ॥ पुरायक्ष
त्रियचासीत्सगरेणास्यवेदाद्यनधि
कारोविशान्यत्वधर्मनाशसंस्कृत ॥

महिषकन्द । पु० महाकन्दविशेषे ।
शुभ्रालौ ॥

महिषघ्नौ । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

महिषध्वज . । पु० यमे ॥ अर्हद्विजेषे
॥ महिषीध्वजे वस्यस ॥

महिषीदुग्धम्

महिषमहिनी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥
महिषवल्ली । स्त्री० लताविशेषे । सौ
भ्यायाम् ॥

महिषवाहन । पु० यमे ॥

महिषाक्ष । पु०)

महिषाक्ष । पु०) गुग्गुली । भृङ्गा
क्षनममप्रभे ॥

महिषाक्षादि । न० महिषाक्षादिपक्षा
नागणे ॥ यथा । महिषाक्षस्तथा
रालनिर्यास सर्जकस्यच । कृष्णा
गुरु कदम्बश्चमहिषाक्षादिपक्षकम् ॥
महिषासुर । पुं० महासुरविशेषे ।
रम्भासुरात्मजे ॥

महिषासुरसम्भव । पु० भूमिजगुग्गुली ।

महिषासुरहन्तौ । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

महिषी । स्त्री० कृताभिषेकाधाराक्ष
पत्याम् ॥ मद्यते । मह० । अविम
द्योष्टिषच् । टित्त्वान्छीप् ॥ औष
धीभेदे ॥ सैरिभ्याम् । मन्दगमना
याम् । महावीरायाम् । भैंस०
इ० भा० ॥

महिषीगोष्ठम् । न० महिषीशालाया
म् । भैंसवाडम् । इ० भा० ॥ महि
षीणास्थानम् । गोष्ठम् ॥

महिषीदुग्धम् । न० महिषीक्षीरे ।
सैरिभ्या स्तम्भे ॥ माहिष मधुर
मय्यात्स्निग्ध शुक्रकरगुरु । निद्रा
करमभिष्यदिक्षुधाधिक्यकर हिम
म् ॥

महिदुर्गम्

महिषीप्रिया । स्त्री० दणविशेषे । शूल्या
भू । शूलपत्न्याम् । जलाशयायाम् ॥
महिषान् । पु० देशविशेषे ॥ महि
पा० सन्त्यस्मिन् । महिषाश्चैति
वक्तव्यमिति० इत्युत्प० ॥

मही । स्त्री० भूमौ । पृथिव्याम् ॥
मह्यते । मह० । पुरादावदन्त ।
अन्तादश्च । कृदिकारादिति
लौप् । यद्वा । महीयते । महीच्
पूजायाम् । कण्डादियगत् ।
क्षिप्चेतिक्षिप् । अक्षोपयलोपौ
। कृदिकारादितिलौप् । तदभावे
चित्सर्गब्रह्मणाद्यु मालवदेशवि
हारिण्यानद्याम् ॥ महीजनस्तु
खादुवल्गु पित्तहर गुरु । गवि ॥
हिलमीजिकायाम् ॥ वयं ठत्तं प्व
त्युक्त्याप्रभेदे ॥ यथा । लघुगुरु
। महौस्मृता ॥ यथा । इरोऽस्तुमे ।
मनोमुदे ॥

महीक्षित् । पुं० नृपे । राजनि ॥
मही० चयते० ईष्टे । क्षिनिवास
गण्यो । मह्याचयतिवा । क्षि
यैश्चर्ययो । क्षिप् । तुक् ॥

महीज । पु० भौमे । मङ्गलयज्ञे ।
न० चार्द्रके ॥ चि० भूमिजाते ॥
महिदुर्गम् । न० मृदापाषाण्येनेष्टके
नवाविस्ताराङ्गु गण्योच्छायेणद्वादश
हस्ताद्युच्छितेनयुद्धार्थमुपरिभ्रमणयो
ग्येनसौवर्णगवाक्षादियुक्तेनप्राकारे

महीन्द्र

णवेष्टितेराज्ञावासस्थाने ॥

महीधर । पु० विष्णौ ॥ महीगिरि
रूपेणधत्ते । धरति । धृञ्० ।
मह्याधर ॥ चच् ॥

महीध्र । पु० शिखरिणि । पर्वते ॥
महीधरतिधारयतिवा । धृञ्० ।
मूलविभुजादित्वात्क ॥

महीपाल । पु० राजनि ॥ महीपाल
यति । पाल० । कर्मण्यण् ।
महीप्राचीरम् । न० समुद्रे ॥
महीभृत् । पु० पर्वते । नृपे ॥
महीमय । चि० मृत्निकानिमते
मह्याविकारे ॥

महीयान् । चि० महत्तरे ॥
महीरुह । पुं० शाखिनि । पादपे । रुह्ये
॥ शाकघृते ॥ मह्यारोहयति । रुहवीज
जन्मनिप्रादुभावे । इगुपधत्तिक ॥
महीलता । स्त्री० किञ्चुलुके । केंचु
वा० इतिख्याते ॥ क्लृप्तस्वदीर्घत्वा
भ्यामञ्चालतेव ॥

महीसुत । पु० मङ्गलयज्ञे । लोहि
ताङ्गे ॥ मह्या सुत ॥
महीच्छ । चि० महाशये । महाभि
लाषे । महतीङ्च्छास्य ॥

महीन्द्र । पु० कलिङ्गदेशस्थेकुलपर्व
तविशेषे ॥ सिङ्गपीठोयमद्रि ।
यथा । महान्तकोमहीन्द्रेचपार्वती
चमहान्तकेति ॥ त्रिसामाष्टपि
बुल्यायामहीन्द्रप्रभवा स्मृता ॥

महेला

इन्द्रे । महासांसी । इन्द्रसमहान्वा
 चयमभूद्योवचमवधीदिति श्रुते ।
 ईश्वरे । विष्णौ ॥
 महेन्द्रकदली । स्त्री । कदलीप्रभेदे ।
 महेन्द्रतनया । स्त्री । सरिदन्तरे ।
 महेन्द्रनगरी । स्त्री । अमरावध्याम् ।
 महेन्द्रपर्वत । पुं । तीर्थविशिषे ॥
 महेन्द्रमदभित् । पुं । श्रीकृष्णे ॥
 महेन्द्रवाहणी । स्त्री । लताविशिषे ।
 चित्रवल्क्याम् । महाफलायाम् ।
 बह्वीमाकाल् । इ० गौ० दे० भा० ॥
 महेन्द्राणी । स्त्री । इन्द्रयोषिति ।
 पुलोमजायाम् ॥ महेन्द्रस्य स्त्री ।
 महतीचासाविन्द्राणीचेति वा ॥
 महेन्द्रियम् । रि० माहेन्द्रे ॥ महेन्द्रो
 देवताश्च । महेन्द्राद्व्याणीचेति च ॥
 महेन्द्रीयम् । चि० माहेन्द्रे । हविरा
 दौ ॥ महेन्द्रोदेवताऽस्य । महेन्द्रा
 द्व्याणीचेति चकाराच्छ ॥
 महेरणा । स्त्री । कुन्दुरुक्याम् । शङ्ख
 कीवृक्षे । महदीरणमस्या ॥ मह
 मुत्सवमौरयति वा । ईर० । स्थु ॥
 महेला । स्त्री । महिलायाम् ॥ वामा
 याम् ॥ महस्य उत्सवस्य । इला
 भूमिः । यद्वा । महति । मद्यते वा
 । सलिकलीतीलच् । पृषोदरादि
 । माया । ईलाक्रीडावा । परमहे
 लारतोप्यपारदारिकवृत्तिदमयन्ती
 काव्यम् ॥

महोच्च

महेलिका । स्त्री । महिलायाम् ॥ स्वा
 र्थेकम् ॥
 महेश । पुं । शिवे । महेशाज्ञापरो
 देवः ।
 महेशबन्धुः । पुं । श्रीफलवृक्षे । विश्वे
 । महेशस्य बन्धुरिव ॥
 महेशिता । चि० परमेश्वरे । परदेव
 तायाम् ॥ महासासावीशिताच ।
 सन्महदितिसमासः ॥
 महेश्वर । पुं । शिवे । महादेवे । म
 हेश्वरस्यैवैक्यवनापरवृत्तिरघु
 ॥ विश्वस्थानाञ्च सर्वेषामहतामौ
 श्वरः स्वयम् । महेश्वरश्च तेनेमग्र
 वदन्ति मनोषिणः ॥ महासासावी
 श्वरश्च । सन्महदितिसमासः ।
 चि० अधीश्वरे ॥
 महेश्वरी । स्त्री । महेश्वरपत्न्याम् ।
 भगवत्पत्न्यपरदेवतायाम् ॥ अपरा
 जितायाम् । पित्तलप्रभेदे । कपि
 लायाम् । ब्रह्मरौप्याम् । राजरी
 प्याम् । महतीचासावीश्वरीच ।
 महेश्वासः । पुं । हरौ । शिवे । महा
 नवितथद्विषासद्विषुचे पोयस्यसः ।
 चि० उत्तमधानुष्के ।
 महेश्वरः । पुं । स्थूलेश्वरे ॥
 महेश । स्त्री । स्थूलैलायाम् ॥
 महोच्च । पुं । वृद्धृषे । वृषभे ।
 महासासावुच्चाच । चचतुरेति
 साधुः ॥

महोदया

महोदिका । स्त्री० ।
 महोटी । स्त्री० । } वृहत्त्वाम् ।
 महोत्पलम् । न० पद्मे । मलिने । अ
 रविन्दे ॥ महश्चतत्तल्लक्ष ॥
 महोत्सव । पु० अतिशयितसुखजन
 ककर्मणि ॥ यथा । दुर्मातन्त्रेणम
 त्त्रेणकुर्याद्गर्गमहोत्सवम् । महा-
 नवम्याशरदिवलिदाननृपादय ॥
 महोत्साह । पु० राज्याङ्गप्राप्तराज-
 पुरुषे ॥ अतिशयोक्त्यमे ॥ चि० अति
 शयोत्साहयुक्ते । महोदमे ॥ दु०
 साध्यकृत्त्र्ये पिसाधनपरे ॥ महान्
 उत्साहोऽस्य ॥ परदेवतायाम् ॥ ज-
 गदुत्पादनाद्यर्थमुद्युक्तत्वात् ।
 महोदधि । पु० समुद्रे ॥
 महोदधिशय । पु० नारायणे ॥ प्र-
 लयेसर्वभूतानिसहस्रैकार्णवजगत् ।
 कृत्स्वऽधिष्ठिते । शौङ्ख्ये । घ ॥
 महोदय । पु० कान्यकुब्जदेशे ॥
 आधिपत्ये ॥ अपवर्गे । मोक्षे ॥ स
 दाकृतयुगञ्चास्तुसदाचास्तुतरायण
 म् । सदामहोदयचास्तुकाश्यानिव
 सतासताम् ॥ महात्मनि । स्वामि
 नि ॥ दध्यक्तेमधुनि ॥ न० पुरविशे
 वि । कान्यकुब्जे । गाधिपुरे । कनौ
 ज० इतिमहोवाइतिवभाषा ॥ महा
 नुदयोवैभवंयस्य० यचवा ।
 महोदया । स्त्री० मेरोचक्रवाटाख्योद्
 मेखलायाउदग्दिशिसोमसमुत्पा-

महोत्का

म् । यथोक्तमृमेन्द्रसंहितायाम् । म
 होदयाचन्द्रमस श्वेतायुक्तादिनि
 मिता । द्विजसङ्घस्तुताभातिपुरै
 र्हिमगिरिप्रभैरिति । नागवलाया
 म् ॥
 महोदर । पु० वृहदुदरे ॥ चि० त-
 दिति ॥
 महोदरी । स्त्री० रवे सङ्क्रमणवि
 शेषे कुजाहेचरर्धेयदासङ्क्रम
 णान्महोदर्यसौतस्कराणामुखाय ।
 अहाशतावर्याम् ॥
 महोदम । चि० महोत्साहे । दु
 साध्यकृत्त्र्ये पिसाधनपरे ॥ महानुद्य
 मोऽस्य ॥
 महोन्नत । पु० तालागमे । चि० म
 होन्नतिविशिष्टे ॥
 महोन्नति । स्त्री० अतिशयवह्वी ॥ य
 था । भूयात्तेमहदैश्वर्यपुत्रादीना
 महोन्नति । चव्याधिनाशरीरेण-
 चिरञ्जीवसुखीभव ।
 महोन्मद । पु० फलक्याम् । फलु-
 ह० माचह० गौ० दे० भा० प्र० मीने ॥
 महोपसर्ग । पु० मार्यादिषु ॥
 महोरग । पु० वासुकिस्पर्षे ॥ वृह-
 त्स्पर्षे ॥ महाद्यासावुरगस्य ॥ न० त
 गरमूले ॥
 महोत्का । स्त्री० क्रूरगृहे ॥ उत्कावि-
 शेषे ॥ उत्कालक्षणन्तु । वृहच्छिखा
 वसूष्मायारक्तनीलशिखीज्वलापी

मा

रुषीचप्रमाणेन उल्लानानाविधास्तु
ता ॥

महीला । चि० वीर्यवति । महानु
भावे । महत्पौनीयस्येति विप्र-
ह ॥

महीषधम् । न० शृङ्गान् ॥ विषाया
म् । अतिविषायाम् । अतीस० इ०
भा० ॥ कशुने ॥ भूम्यादुल्ले ॥ वा
राहीकन्दे ॥ वत्सनाभि ॥ पिप्प-
ल्याम् ॥ सुरायाम् ॥ महोषध य-
क्षीवानांदु खविस्मारकमहत् ।
आनन्दजनकयज्ञतदाद्यातत्त्वव्य-
णम् ॥ महत्तत्त्वौषधम् ॥

महीषधि । स्त्री० दूर्वायाम् ॥ खप्पा
लुचुपे ।

महीषधिगण । पु० पृश्निपण्यादिषु
॥ यथा । पृश्निपर्णीश्यामलताभृङ्गरा
जशतावरी । गुडूचीसहदेवाचमही
षधिगण । स्मृत ॥

महीषधी । स्त्री० हिलमोषिकायाम् ॥
श्वेतकण्टकार्याम् ॥ कटुकायाम् ॥
अतिविषायाम् ॥

महीषध्यष्टकम् । न० महाज्ञानीयद्रव्य
विशेषे ॥ यथा । सहदेवीतथाव्या
ब्रीजलाचातिबलातया । शङ्खपुष्पी
तथासिद्धोषधौचसुवर्चला । मही
षध्यष्टकप्रोक्तमहाज्ञानेनियोजयेत् ॥

मा । च० वारणे । विकल्पे ॥

मा । स्त्री० लक्ष्म्याम् । मन्त्रालयायाम्

मासम्

॥ विद्यायाम् ॥ माने ॥ मातरि ॥
मानम् । माधातो सम्पदादि
त्वात्क्षिप् ॥

मासम् । न० पिशिते । तरसे । पञ्च
ले । आमिषे । अस्त्रजे । रक्तजधा
तौ । मांस० इ० भा० ॥ मासवा
तहरसर्व्वेष्ट इणबलपुष्टकत् । प्री
त्यमंगुरुद्वयसमधुररसपाकयो ॥
मांसवर्गोद्धिधान्ने योजाङ्गलाऽनूपमे
दतः ॥ तत्रसद्योहतादिमांसेषुविशे
षलक्ष्णं सचीच्यते । यथा । सद्यो
हतस्यमांसस्याद्व्याधिघातियथाम्
तम् । वयस्य ह हणसात्स्यमन्यथा
तद्विबर्जयेत् ॥ स्वयंभृतस्त्वचावल्या
मतीसारकरगुरु ॥ वृद्धानांदोषल
मांसं बालानां वलदलषु ॥ त्रिदोष
कृद्व्यालजुष्ट शुष्कशूलकर गुरु ॥
विषाम्बुरुद्धमृतस्यैतन् मृत्पुदोषरु
जाकरम् ॥ क्षिप्तमुत्क्रोदजलकाक्लेश
वातप्रकोपनम् ॥ तोयपूर्णशिरा
जालमृतमपुचिदीषकत् ॥ विहृष्टे
पुपुमान्श्रेष्ठ स्त्रीचतुष्पदजातषु
। पराङ्मलघुपुसांस्त्रात्स्त्रीणापूवां
र्द्धमादिशेत् ॥ देहमध्य गुरुप्राय
सर्वेषांप्राणिनां स्मृतम् । पक्षीत्
स्त्रेपादिहृद्धानांतदेवलघु कथ्यते ॥
गुरुगुणानि सर्वेषां गुबीशीवाचप
क्षिणाम् । ऊरुस्त्वोदर मूर्धापाणी
पादौकटिकथा । पृष्ठत्वगयकद

मांसम्

वाणिगुरुणीययोरपरम् ॥ लघुवा
तहर मास खगानां धान्यचारिणा
म् । मत्स्याशिनापि सत्त्वर वातघ्न
गुरुकीर्ति तम् ॥ फलाशिनां श्लेष्म
हर लघु रुच्यमुदीरितम् । हृदय
गुरुवातघ्न तेषामेव फलाशिनाम् ॥
तुल्यजातिष्वल्पदेहामहादेहेषु पूजि
ताः । अल्पदेहेषु शस्यन्ते तथैव स्थू
लदेहिनाम् ॥ चेष्टावतां परमास
हृदय रुच्य लघु स्मृतम् । ये स्मृता वि
हगा ये च दूरावासप्रचारका । ते
चाभिष्यन्दिन सर्वे विपरीतम
तोम्यया ॥ जलानूपचरा सर्वे त
यास्तु लचराश्च वै । गुरुभुक्त्या गुरुत
र तेषामासमुदीरितम् ॥ धान्योत्प
त्तिप्रचारोणा लघु स्थाप्यपचिणा
म् । याम्य मास वनजमयवानूपज
वाविलोत्य श्वेत पीत हरितमरुण
याचित सूपकारैः । तस्य गृह्य
सरसमधुरस्वेदित वङ्गित वायस्य-
प्रायोयदभिरुचित स्तूयते तेन तत्रि ॥
अपि च । मांसन्तुत्रिविधं ज्ञेयं मृदु
लकठिनं च नम् ॥ पारावताजचट
कशशशकरटिडिभा । क्षुद्रमत्
स्यादिना सर्वे मांसेषु मृदुला,
स्मृता ॥ मृगरोहितकाद्याश्च मत्
स्या शङ्खकिशम्बरा । एते कठि
नमांसा स्तूयन् पचिण्योजलचारि
णः । गजकुम्भीरखल्गाद्या संग

मांसम्

व्यावर्कं रादयः । गोधागोश्वालुखा
याद्या घनमासा प्रकीर्तिता ॥ एकच
सर्वमासानि विरुद्ध्यन्ते परस्परम् ।
वैद्यशास्त्रोक्तविधिना मासस्योक्ता गु-
णाश्च मे । मनूक्तविधिनावर्ज्यं विधि
भक्षणवर्जने ॥ प्रोक्षितभक्षयेन्मास
ब्राह्मणानाञ्च काम्यया । यथाविधि
नियुक्तस्तु प्राणानामेव चाख्यये ॥ प्रा
णस्योन्नमिदं सर्वं प्रजापतिरकल्पयत् ।
स्यावरजश्च मर्त्यैः सर्वं प्राणस्य भोजन
म् ॥ चराणामन्नमचरादृष्टिणाम
प्यदृष्टिण । अहस्ताश्च सहस्ताना-
शूराणां चैव भीरवः ॥ नात्तादुष्य
त्यदन्ताद्यान् प्राणिनोऽहन्त्यहन्त्यपि
। धात्रे वसुष्ठाद्याश्च प्राणिनोऽत्ता
रएव च ॥ यज्ञायजग्निर्मांसस्येत्ये
षदैवो विधि स्मृत । अथोन्यथा
प्रवृत्तिस्तुराक्षसो विधिरुच्यते ॥ क्री
त्वा खयवाप्युत्पाद्यपरोपकृतमेव वा ।
देवान् पितृन् सार्चयित्वा खादमासन
दुष्यति ॥ नाद्यादविधिना मासवि
धिञ्चोऽनापदिद्विजः । जग्ध्वा ह्यवि
धिना माससंप्रेष्यते रयतेऽवशः ॥
न तादृशं भवत्ये नो जग्ध्वा ह्यनुर्हन्नार्थिन
। यादृशं भवति प्रेत्य ह्ययमासानि-
खादतः । नियुक्तस्तु यथान्याययो
मासनात्तिमानव । संप्रेष्य पशुता
यातिसम्भवानेकविंशतिम् ॥ अस
क्तान् पशून् मर्त्यैः नाद्यादिप्र क

मासम्

दाचन । भन्वेस्तुसस्तुतानद्याच्छा
 श्वतविधिमास्थित ॥ कुर्याद्वृत्तुप
 शुसङ्गेकुर्यात्पिष्टपशुतया । नत्वे
 वतुवथाहन्तु पशुमिच्छेत्कदाचन-
 ॥ यावन्तिपशुरोमाणितावत्कृत्वोह
 मारणम् । वथापशुघ्न प्राप्नोति
 प्रीत्यजन्मनिजन्मनि ॥ यज्ञार्थेप
 शव सृष्टा स्वयमेवस्वयम्भुवा ।
 यज्ञोऽस्यभूत्यै सर्वस्यतस्माद्यज्ञे बधी
 ऽवध ॥ ओषध्य पशवोऽवस्थि
 र्यश्च पक्षिणस्तथा । यज्ञार्थेनिधन
 प्राप्ता प्राप्नुवन्त्युच्छृती पुनः ॥
 मधुपर्केचयज्ञं चपिष्टदैवतकर्मणि ।
 अत्रैवपशवोऽहिस्यान्नान्यत्रेत्यब्रवी
 न्मनु ॥ एष्वर्थेषुपशुनृहिसन्वेद
 तत्त्वार्थवद्विज । आत्मानश्चपशुचै
 वगमयत्युत्तमागतिम् ॥ गृहेगुरा-
 वरण्येवानिवसन्नात्मवान्द्विज ।
 नवेदविहित इहिसामापद्यापिसमा-
 चरेत् ॥ यावेदविहिताहिसानि
 यतास्मि श्वराचरे । अहिसामेवतां
 विद्याहेदावर्माहिनिर्वभौ ॥ योऽहि
 सकानिभूतानिहिनस्यात्मसुखेच्छ
 या । सजीवश्चमृतश्चैव न कश्चित्सु
 खमेधते ॥ ब्रह्मन्वधक्ते शान्प्रा
 णिनानचिकीर्षति । ससर्वस्यहित
 प्रेप्सु सुखमत्यन्तमश्नुते यद्या
 यतिवत्कुर्वतीधृतिवद्भ्रातियवच ।
 तदवाप्रोत्ययत्ने नयोहिनस्तिनवि

मासम्

क्षुन भाक्तत्वाप्राणिनाहिसामांस
 मुत्पद्यतेकचित् । नचप्राणिबध
 स्वर्ग्यैस्तस्मान्मांसविवर्जयेत् ॥ स
 समुत्पत्तिश्चमांसस्य बधबन्धौचदेहि
 नाम् । प्रसमीक्ष्यनिवर्त्तेतसर्वमां
 सप्रभक्षणात् ॥ नभक्षयतियोमा-
 सविधिहित्वापिशाचवत् । सलीके
 प्रियतांयातिव्याधिभिश्चनपीड्यते ॥
 अनुमन्ताविशसितानिहन्ताक्रयवि
 क्रयी । स स्कर्त्ताचोपहर्त्ताचखाद-
 कश्चेतिघातका ॥ समास परमा
 सेनयोवर्धयतुमिच्छति । अनभ्यर्च्य
 पितृन्देवान्ततोन्धोनास्थपुण्यकृ
 त् ॥ वर्षेवर्षेश्वमेधेनयोयजेतशतस
 मा । मासानिचनखादेश्चक्षयो
 पुण्यफलसमम् ॥ फलमूलाशनैर्मे
 ध्यैर्मुन्यन्नानाश्चभोजने । नतत्-
 फलमवाप्नोतियन्मांसपरिवर्जना
 त् ॥ ५४ ॥ मासभक्षयितामुच्यवक्ष्य
 मासमिहादृत्यहम् । एतन्मांसस्य-
 मासत्वप्रवदन्तिमनीषिणः ॥ न-
 मासभक्षणेदोषीनमद्येनचमैशुने ।
 प्रवृत्तिरेषाभूतानानिवृत्तिस्तुमहा-
 क्रला ॥ अपिच । श्रीमहानिर्वाणत
 न्ने । मांसानुचिविधंप्राक्त जलभूच
 रश्चेत्तरम् । यस्मात्तस्मात्समानौ
 तथेनकीनविघातितम् ॥ तत्सर्वदे-
 वताप्रीत्यैभवेदेवनसशय । साध
 कीच्छाबलवतीदेयेऽस्तुनिदैवते ॥ य

मासरस .

दादात्मप्रियद्रव्यतत्तदिष्टायकल्प
येत । बलिदानमिधौदेविविहि-
त पुरुष पशु । स्त्रीपशुर्नचहन्त
व्यस्तचशाभवशासनात् ॥ मम्यते-
देवादिप्रौढ्यर्थम् । मनश्चाने । म
नेदीर्घश्चेति स ॥

मांस । पु० काले । कौट ॥

मांसकारि । न० रक्ते । रुधिरं ।

मांसच्छदा । स्त्री० मासरोहिणीविशे-
षे । मास्थाम् । सुलोमायाम् ॥

मांसजम् । न० मेदसि ॥

मांसतेज । न० मेदसि ॥

मांसदलन । पु० प्रीङ्गवश्चे ।

मांसद्रात्री । पु० अस्त्रवेतसे

मांसपचनम् । न० मांसपाके ॥

मांसपेशी । स्त्री० गर्भस्थावयवविशेषे ॥

यथा । बुद्धुद सप्तरात्रेणमांसपेशी
भवेत्तत । दिसप्ताहात्भवेत्पेशी
रक्तमांसचितादृष्टा ॥ धीजस्यैवा-
ङ्कुरा पिश्य पञ्चविंशतिराच-
त ॥

मांसप्रलेह । पु० प्रलेहविशेषे ॥ प-
श्यप्रलेहम् ॥

मांसफला । स्त्री० वार्त्ताक्याम् ॥

मांसभक्ष । त्रि० मांसभक्षणकर्त्त-
रि ।

मांसमाषा स्त्री० माषपर्यायम् ॥

मांसरस पु० भील० रसा० इति

स्यातेमांसस्यजले ॥ सिद्धमांसरसो

मांसशृङ्गाटकम्

रुच्य श्रमश्वासक्षयापह० । प्रीण
नोवातपित्तघ्नः स्त्रीणानामल्परेत-
साम् ॥ विस्मिष्टभग्नसन्धीनाशुषा-
नाशुषकाङ्क्षिणाम् । स्मृत्योजोव-
लहीनानाज्वरक्षीणक्षतोरसाम् ॥
शस्यतेस्वरहीनानादृष्ट्यायु अवस्था
र्थिनाम् ॥

मासरोहिणी । स्त्री० सुगन्धिद्रव्यविशे-
षे । अग्निरुहायाम् । चर्मकषाया
म् । विकषायाम् ॥ स्थान्मासरो-
हिणीवृष्यासरादीषणयापहा ॥

मांसलम् । न० काव्यस्यगौडौरीत्यन्त
गंतस्त्रीजोगुणस्याङ्गविशेषे ॥ यथा ।
भोज समासभूयस्त्व मांसलपदञ्च
स्वरम् ॥ त्रि० असक्ते । बलवति ॥
स्थूले ॥ यथा । निस्त्रिंशद्वहुरेखा
स्युर्निर्द्रव्याश्विबुधै कृषे । मां
ससौख्यधनोपेताभवक्रैरधनेन्द्रपा
॥ मांसमस्त्यस्य । सिध्मादिस्त्वाङ्गम्
॥ पु० म० ॥

मांसलफला । स्त्री० वृत्ताक्याम् ॥

मांसविक्रयी । त्रि० वैतसिके । कौ-
टिके ॥ सकृदपिमांसविक्रयकारि-
णि ॥ सद्य पततिमासिनलाक्षया
लवणेनच ॥

मांसव्यधः । त्रि० मांसखण्डने ॥ मां
सस्यव्यधनम् ॥ व्यधजपोरनुपस-
र्गे० इत्यप् ॥

मांसशृङ्गाटकम् । न० मांसप्रकारवि

मासी

श्रेष्ठे । मासकाचिखूट० इतिभाषा
 ॥ शुद्धमासतनूक्त्यकर्त्तितस्तेदितं
 जले । लवङ्गहिङ्गुलवणमरिचाद्र-
 कसयुतम् ॥ एलाजीरकधान्याकनि
 मूरमसमन्वितम् । घृतेसुगन्धेतद्
 दृष्टपूरणं प्रोच्यतेबुधै ॥ शृङ्गाटक
 समितयाकृतपूरणपूरितम् । पुन
 सपिण्डसम्भृष्टमासशृङ्गाटकवदेत्
 ॥ मांसशृङ्गाटकरुच्यद्वह्व बलकृद्
 गुरु ॥ वातपित्तहर हृष्यकफघ्नवीर्य
 वर्धनम्
 मांससार । पु० मेदसि ॥ मांसस्य
 सार ॥
 मासर्चे इ । पु० मेदसि ॥
 मांसहासा । स्त्री० चर्मणि ॥
 मासिक । त्रि० मासविक्रयजीविनि
 । वैतसिन्धु ॥ मासपण्यमस्य । त-
 दस्यपण्यमितिऽक् ॥ यद्वा । मास
 नियुक्तदीयतेऽस्मै । श्रावणामांसौ
 दनादितिठिठन् । टित्वान्डीप् ॥
 इकारउच्चारणार्थ ॥
 मासिका । स्त्री० मांस्याम् ॥ मन्यते
 । मनज्जाने । मनेदौर्घश्चेतिस ।
 गौरादि । स्वार्थेकन् ॥
 मासिनी । स्त्री० जटामांस्याम् ॥
 मांसी । स्त्री० ककील्याम् ॥ मांसच्छ
 दायोम् ॥ तपस्विन्याम् । जटामां
 स्याम् ॥ मांसौतिकाकषायाचमे-
 ध्याकर्त्तितबलप्रदा । स्वादीर्हिमाचि

माकिर्

दीपास्तदाहवीसर्पकुष्ठनुत ॥ मन्य
 ते । मन० । मनेदौर्घश्चेतिस ।
 गौरादि ॥
 मासिष्टा । स्त्री० पक्षिप्रभेदे । पक्ष्णुला
 याम् । दिवाधायाम् वादुड इ० भा० ॥
 मासौदनम् । न० माससयुक्तभोद
 ने । पलौदने ॥
 मासौदनिक । त्रि० मांसौदनाहं ॥
 मांसौदननियुक्तदीयतेऽस्मै । श्रा-
 वणामासौदनादितिठन् । टोऽङ्गीबर्थ ।
 इकारउच्चारणार्थ ॥
 मास्यादि । पु० जटामांस्यादिसप्ता-
 नांगणे ॥ जटामासीनखपक्षीखव-
 इतगरंरसः । शिलयागन्धपाषा-
 ण सप्तमास्यादिकाचमी ॥
 माकन्द । पु० सहकारे ॥
 माकन्दी । स्त्री० चामलकीफले ॥ न-
 गरविशेषे ॥ बहुमुख्याम् । माद-
 न्याम् । गन्धसूलिकायाम् । माद्रा
 णी० मागनी० इ० भा० ॥ पीतचन्द
 ने ॥
 माकरी । स्त्री० नाधशुक्लसप्तम्याम् ॥
 यद्यज्जन्मकृतपापमयासप्तसुखज्ज-
 सु । तन्मरोकश्चशोकश्चमाकरोहन्तु
 सप्तमीतिपठित्वास्त्रायात् ॥ रघस
 प्तमीतिनामान्तरम् ॥ रोकश्चि-
 द्रम् ॥
 माकिम् । अ०)
 माकिर् । अ०)वर्त्तने ॥

मागध

माकीम् । अ० वज्रने ॥
 याकोट । पु सुकुटे श्रव्यास्थाने ॥
 माकोटे सुकुटे श्रवतीतिदेवीगीता ॥
 माक्षिकम् । न० मधुनि ॥ मक्षिका-
 भि कृतम् । सन्नायामिष्यन् ॥
 तैलवर्णमधुनि ॥ मक्षिका . पिङ्गव-
 र्णास्यु मंहुष्योमधुमक्षिका । ता-
 भि कृततैलवर्णमाक्षिकपरिकी-
 र्त्तितम् ॥ माक्षिकमधुषुश्रेष्ठ नेत्राम-
 यहरलघु । कामलार्थं क्षतश्वास-
 कासक्षयविनाशनम् ॥ धातुमाक्षि-
 के । स्वर्णमाक्षिके ॥ तापिष्ठी ।
 पीतमाक्षिके माक्षिकद्विबध प्रो-
 क्तहिमात्र तारमाक्षिकम् । भिन्नव-
 र्णविशेषत्वाद्रसवीर्यादिकृष्यक् ॥
 तारपादादिकेतारमाक्षिक सुप्रशस्य-
 ते । देहिहिमाभक्तमस्त रोगहृद्बलपु-
 ष्टिदम् ॥

माक्षिकजम् । न० सिक्थके ॥
 माक्षिकधातु । पुं० माक्षिके । स्वर्ण-
 माक्षिके ॥

माक्षिकफल । पु० मधुनालिकीर-
 के ॥

माक्षिकशर्करा । स्त्री० सिताखण्डे ॥

माक्षिकाश्रयम् । न० सिक्थके ॥

माक्षीकम् । न० मधुनि ॥

साक्षीकशर्करा । स्त्री० सिताखण्डे ॥

सागध । पुं० वैश्रवतः क्षत्रियायामु-
 त्पन्नवर्णसङ्करकातिविशेषे । भाट

मागधी

इतिस्थिते ॥ शुक्रजीरके ॥ जरास-
 न्वनृपे ॥ कौकटदेशान्तर्वर्त्तिदेश-
 विशिषे । मगधे ॥ पाणिस्वनके ॥
 वशक्रमेणमहत्त्ववेदिनिराजायस्तु-
 तिकारिणि । मधुके । वन्दिनि ।
 स्तुतिपाठके । तस्योत्पत्तिर्विष्णु पु-
 राणे यथा । ततोऽद्यदक्षिण इत म-
 मन्युस्त तदादिजा । मध्यमाने च
 तत्राभूत्पृथर्वेण्य प्रतापवान् ॥ त-
 स्यैजातमाचस्थयन्ते पैतामहे शुभे-
 । सूत सूच्यासमुत्पन्न सौख्येऽह-
 निमहामते ॥ तस्मिन्नेव महायज्ञे ज-
 ग्ये प्राचीयमागध । प्रोक्ता तदमु-
 निवरेस्तावुभौ सूतमागधी । स-
 तामेष नृपति पृथुवेण्य प्रतापवा-
 न् ॥ सूच्यामिति० सूति ० अभि-
 षूति ० अभिषूयते कण्डाते स्ना-
 मोऽस्यामिति सूति सौमाभिषव-
 भूमिस्तस्याम् । सौख्येऽहनि० तस्मि-
 न्नेव दिने० इत्यर्थः ॥ वशपरपरा-
 शसकोद्ययम् ॥ मगधतियाचते
 । मगधपरिविष्टने कण्डादियंगन्त ।
 अथ । यस्य हल इति यलोप ।
 प्रज्ञायन् ॥ मागधावशश सका-
 । वशोदोरणे नयेयाचन्ते० ते माग-
 धा इत्यर्थः ॥ त्रि० मगधोद्भवे ॥
 मागधादेवी । स्त्री० राधिकायाम् ॥
 मागधी । स्त्री० कथायाम् । पिप्पल्या-
 म् ॥ यथ्याम् । भाषाप्रभेदे ॥

माध्यम्

उक्तं हि भरतसूत्रे । भिक्षुकक्षपण
कराक्षसान्त पुरावासिचेटकादौ
नामागधीति मगधे देशे भवा ।
तत्र भवइत्यण् ॥

मागमा । स्त्री० कर्कव्या ॥

माघ । पु० मासविशेषे । तपसि ॥

अत्रजातस्यफलम् । यथा । विद्या
विनीतस्तु कुलप्रधानसदासदाचारयु
त प्रवीण । योगानुरक्तो विषये पुसक्तो
माघे यमासे मघवानिवेश इति ॥
माघीपौर्णमास्यस्मिन्नपौर्णमासौ
त्यण् ॥ श्रीदत्तकसूनौ शिशुपाल
बधमहाकाव्यकर्त्तरि ॥ तस्य नाम्नै
ब्रह्म्यते महाकाव्ये ॥ यथा । पुष्पे
पुजातो नगरेषु काशी नारीपुरम्भा
पुरुषेषु विष्णु । नदीषु गङ्गानूप
तीक्ष्णराम काव्येषु माघ कवि
कालिदास ॥ इत्याधुनिक क-
श्चित्

माघवतौ । स्त्री० पूर्वदिशि ॥

माघवनम् । त्रि० इन्द्रसम्बन्धिनि ॥

मघवतद्गदम् । अण् ॥

माघौ । स्त्री० तपोमासस्य पूर्णमासौ
म् ॥ मघया युक्तापौर्णमासौ ।

नक्षत्रेणैत्यण् । ततोऽङीप् ॥

माघानी स्त्री० पूर्वदिशि ॥

माध्यम् न० कुन्दपुष्पे ॥ माघे सा
धु । तत्र साधुरित्यत् ॥ माघे भव
म् । दिगादित्वादायत् ॥

माजल

माङ् । अ० निषेधे ॥ आशङ्कायाम् ॥

माङ्गलिक । पु० प्रणवे अथशब्दे ॥

प्रणवश्चाथशब्दश्च हावेतौ ब्रह्मण पु
रा । कण्ठ भिक्षाविनिर्यातौ तस्मा
माङ्गलिकावुभौ ॥ मङ्गलाय क्रिय
माणं तृयादिवाद्ये ॥ अर्गाङ्गताभी
ष्टार्थसिद्धिमङ्गलम् । मङ्गलप्रयोज
नमस्य । प्रयोजनमिति ठक् ॥ यथा
माङ्गलिकभाचार्य इति ॥

माङ्गल्यम् । न० मङ्गलक्रियायाम् ॥

मङ्गलाय हिते ॥ यथा । माङ्ग

ल्यं पुविवाहेषुकन्यास वरणेषु च ।

दशमासा प्रशस्यन्ते चैत्रपौषादिषु

जिंता ॥ इति राजमासैरुड ॥

मङ्गलस्य भाव । भाविष्यत् ॥

माङ्गल्याङ्ग । स्त्री० चायमाणाया ल
ताया ॥

माच । पु० पथि ॥

माचल । पु० बन्दिचौरे ॥ रुजि ॥

याहे ॥

माचिका । स्त्री० माचिकायाम् ॥ अ

म्बुष्ठायाम् ॥ मोरुवा० इ० पश्चि

मदशप्रसिद्धायामौषधी ॥ माचिका

स्मारसे पाके कषायाशीतलालघु

। पक्वातो सारपित्तास्रकफकण्ठाम

यापहा ॥

माचिरम् । अ० शौघे ॥

माचीपत्रम् । न० सुरपथे ॥

माजल । पु० चापपक्षिणि ॥

माढि

माङ्गिष्ठम् । न० लोहितवर्णे ॥ वि०
तद्वति ॥ मङ्गिष्ठयारक्तम् । जैनर
क्त रागादिस्थम् ॥

माठाम्बक । पु० वृक्षविशेषे ॥

माठार । पु० चण्डाशो पाणि
पाश्विके । सूर्यानुगे ॥ व्यासो
विभे ॥ मठान्यनेन । मठमदनिवा
सवो । पुसौतिष्ठ । मठराति
। रा० । क । मठस्यापत्यम् । वि
हादित्वाद् ॥ मठादिस्त्वान्
माठय्यं ॥

माळ । पु० वृक्षविशेषे । धृजवृक्षे
। वितानके । मद्यद्रुमे । माळवैनौ
• इ० श्लोकप्रसिद्धे ॥

माळव । पु० वण सङ्करजातिविशेषे
यथा । जेटशो वरकन्यायाजनया
मासपण्यनगरान् । माळ मल्लमाळवश्च
भङ्गकोलकलन्दर ॥

माङ्गक । पु० माङ्गिके ॥ मङ्गुक्षवा
दनशिल्पमस्य । मङ्गुकभक्तं राद-
शन्यतरस्यामित्यण् ॥

माङ्गुकि । पु० माङ्गुके ॥ मङ्गुक
वादनशिल्पमस्य मङ्गुकभक्तं रा-
दितिपर्चठक् ॥

माढि । स्त्री० पञ्चभङ्गे ॥ पञ्चशिरा-
याम् ॥ दैन्यप्रकाशने ॥ देशविशि-
ष्टे ॥ अर्चायाम् ॥ महानमनवावा ।
मह० । क्तिन् । ढत्वष्ट् छठलोप
दीर्घा ॥

माणवीनम्

माढी । स्त्री० दन्तशिरायाम् ॥

माणक । पु० वृक्षविशेषे । स्थलप-
द्मे । बृहच्छदे । न० कन्दविशेषे ।
मानकचू० इ० गौ० दे० भा० ॥

माणव । पु० बालके ॥ अपत्येकुत्सि
बेमूढे मनोरौत्सङ्गिक स्मृत ।
नकारश्चमूर्धन्यस्तेन सिद्धातिमाण
व । मनोरथम् । तस्यैदमित्यण् ।
ब्राह्मणमाख्येति निपातनाख्यत्वम् ॥
षोडशयष्टिकहारे ॥

माणवक । पु० विशतिदष्टिकाभि-
निर्मिते हारविशेषे । बालके । षो-
डशवर्षपर्यन्तप्रथमवयस्के ॥ कुपु-
रुषे ॥ माणवोवाल • सङ्ख ।
द्वैप्रतिहतावितिकन् । यद्वा ।
अल्पोमाणव ॥ अल्पवृत्तिक ॥
न० अनुष्टुप्प्रभेदे ॥ मात्तलगामा-
णवकम् ॥ यथा । पञ्चलचूळ चप
लेवंत्सकुलौ केतिपरम् । ध्यायस्य
खेस्यै रसुख नन्दसुत माणवकम् ॥

माणवक्रीडम् । न० अनुष्टुप् छन्दो
विशेषे । माणवके ॥ भादिगण क-
र्णधर सान्धमिद वृत्तवरम् । पद्मग-
राजे नक्षत्र माणवकक्रीडमिदम् ॥
यथा । श्लोकवधू श्लोकहर पद्मवनी-
बोधकरम् । गाढतमो नाशकर मौ-
मितरामुष्णकरम् ॥

माणवीनम् । त्रि० माणवसम्बन्धिनि ॥
माणवायहिते ॥ माणववरकाभ्यां-

माणिक्या

खञ् ॥

माणव्यम् । न० माणववृन्दे ॥ माण-
वानासमूह । ब्राह्मणमाणववाड
वाद्यन् ॥ माणवत्वे ॥ माणवस्यक-
र्मभाषीवा । ब्राह्मणादित्वात्पु-
ञ् ॥

माणिका । स्त्री० अष्टपलपरिमाणे ॥
माणिक्याम् । न० रत्नविशेषे । शोण
रत्ने । रत्नराजि । रत्नरत्ने । पद्म
रागे । कुरविन्दे । माणिक० माण
क० इतिभाषा ॥ तस्यलक्षणं यथा
स्निग्धं गुरुगात्रयुतं दीप्तं खच्छं सुर-
ङ्गदं समाङ्गम् । इतिजात्य माणि-
क्यकल्याणं धारणात्कुरुते ॥ तस्य-
दोषायथा । द्विच्छायमभ्रपिहितं क
र्णशष्पार्कैरिलं भिन्नधूम्रञ्च । विरूप
रागविमलं लघुमाणिक्यं नधारयेदौ
मान् ॥ तस्यचतुर्बिधाजातिर्यथा
तद्रक्तं यदिपद्मरागमयतत्पीताति
रक्तं द्विधाजानीयात्कुरुविन्दकयद
रुणं स्यादेषसौगन्धिकम् । तन्नील
यदिनौलगन्धिकमितिज्ञेयं चतु-
र्धाबुधैर्माणिक्यकषण्णेष्वप्यविक-
लरागेणजात्यजगु ॥ विशेषोन्यत्र
युक्तिकल्पतरौद्रष्टव्य ॥ माणिक-
मेव । चतुर्वर्णादीनांस्वार्थेऽपसङ्-
ख्यानमितिपुञ् ॥

माणिक्या । स्त्री० ज्येष्ठ्याम् । मुस-
ल्याम् । गृध्रगोषायाम् । पल्ल्या

मातरिश्वा

म् ॥

माणिमन्यम् । न० सैन्धवलवणे ॥ म
णिमन्याख्ये पर्वतेभवम् । तत्रभव
इ० अण् ॥

माण्डलिक । पु० ग्रामस्थरात्रि ॥
माण्डलव । ऋङ्गुल्यादिभ्यष्टक् ॥

माण्डूक्यम् । न० उपनिषद्विशेषे ॥

मातङ्ग । पु० श्वपचे । गजे । हस्तिनि ॥
अर्द्धदुपासकविशेषे ॥ मतङ्गस्याय-
म् । तस्येदमित्यण् ॥ मतङ्गस्याप-
त्यम् । शिवाद्याण्वा ॥

मातङ्गनक्त । पु० मातङ्गाकारेया-
हे ॥

मातङ्गमकर । पुं० महासम्यग्रभेदे ।
मातङ्गाकारिनक्रे ॥

मातङ्गी । स्त्री० महाविद्याविशेषे ॥
मतङ्गस्यमुने । कन्यामातङ्गीसाप्रकी
र्तिता ॥

मातरपितरौ । पु० द्विवचनान्तोसम् ।
सङ्गीक्यामातापित्री ॥ माताच
पिताच । मातरपितरावुद्दौचामि
तिपूर्वपदे० कृष्णारस्यारङ्गादेशोनि
पातनात् ॥

मातरि । अ० अन्तरौच्ये ॥ सप्तम्यन्तप्रति
रूपकसम्ययम् ॥

मातरिश्वा । पु० वायौ । सर्वप्राणभृ
तांक्रियाहेतुभूते ॥ मातरि० अन्त-
रिक्षेऽश्वयतिवर्द्धतेगच्छति । टुचोश्चि
गतिष्ठति यो । यद्वा । मातरि-

मातुल

जनन्याम् । श्रयतिवर्द्धते । सप्तस-
प्तकत्वात् । गर्भस्थएवायशक्ते शोन
पञ्चाशद्भाग कृतवृक्षपाश्यायते ।
अन्नचमिति सूर्ध्वेय । कनिप्रच्ययोधा
दीरिक्कारलोपश्च निपातनात् । सप्त
म्याचलुक्च ॥ मातरीतिसप्तम्यन्त
प्रतिरूपकमव्ययवा ।

मातलिः । पु० इन्द्रस्यसारथी ॥ मत
लाति । आतीनुपेतिक । मतल
स्यापत्यम् । अतइज् ॥

मातापितरौ । पु० द्विवचनान्तोय
म् । पित्रो । मातरपित्रो । ॥
माताचपिताच । आनङ्कतोइज्
इ ॥ अभ्यर्हितत्वात्पूर्वनिपात ।
चतुर्दशगुणमातागौरवेणातरिच्य
ते ॥

मातापुरम् । न० सद्भाद्रोरेणुकाधिष्ठि
तेचमिकास्थाने ॥

मातामह । पु० मातु पितरि ॥
मातु पिता । मातृपितृभ्यापित-
रिडामहच् ॥

मातामही । स्त्री० मातुर्वनन्याम् ॥ मा
तुर्माता । मातरिषिञ्चेतिडामहच् ।
पितृत्वान्ङीष् ॥

माति । स्त्री० माति ॥ अवच्छेदे ॥
मानम् । माङ् । तिन् ॥

मातुल । पु० मातुर्भातरि । पितृ-
श्यासि । मातुर्भाता । पितृव्यमातु-
रितिनिपातनात् । मातुर्लुक्च ॥

मातुली

ब्रीहिप्रभेदे ॥ मदनद्रुमे ॥ सर्पविशे
षे ॥ धूसूरे ॥ मासि । नासितुला
अस्य ॥ मा० श्री तुलाऽस्येतिवा०
कनकनामकत्वात् ॥

मातुलक । पु० धूसूरवृक्षे ॥
मातुलपुत्रक । पु० धतूरस्यफलं ॥
मातुलस्यपुत्रएव । कन् ॥ मातुल
स्यसुते ॥

मातुला । स्त्री० मातुलान्याम् ॥
मातुलानी । स्त्री० मातुलस्यस्त्रिया-
म् ॥ मातुलस्य स्त्री । इन्द्रवरुणे-
त्यादिनामातुलशब्दात्पुंयोगे० मा
तुलोपाध्याययोरानुक् । ङीष्च ॥
कलाये ॥ भगवाम् ॥ मायास्तु
त्वा० मातुलामानयति । अनप्राण
नेगमौवा । कर्मण्यण् । ङीप् ॥
मातुलस्यधत्तूरस्यस्त्रीववा । पूर्व
बन्ङीषानुक् ॥ शण्ये । प्रियङ्
गुह्ये ॥

मातुलाहि । पु० चित्रसर्पे । मालु
धाने ॥ मातुलयति । मूलविभुजा
दित्त्वात्क । मातुलश्चासावहि-
श्च । मालुयासाप० फेयुयाटी० इ-
तित्रयशगौडदेशेप्रसिद्धिः । अय
खट्वाकृतिरायतदेशोदीर्घलागूलस-
तुष्यादितिकेचित् ॥

मातुली । स्त्री० मातुलान्याम् ॥ मातु
लस्यस्त्री । मातुलोपाध्याययोरानु
स्वेत्यानुगागमाभावे । इन्द्रवरुणे

माता

तिङ्गीष् ॥ भङ्गायाम् ॥
मातुलुङ्ग । पु० बीजपुरे । स्त्रीलङ्गे
। टावालेबुङ्ग० गौ० दे० भाषा ॥
मिमाच्यरुचिम् । मौञ्जिसायाम्
। बाहुलकात्तुन् । लुञ्ज्यते ।
लुजिभांषार्थं । चञ् । चञोरिति
कुत्वम् । न्यङ्क्तादिष्वादा । मातु
चासीलुङ्गम् ॥

मातुलुङ्गका । पु० स्त्रीलङ्गङ्गङ्गे ।
फलपुरे । बीजपुरे । रुचिषी ॥ स्वा
येकम् ॥

मातुलुङ्गा । स्त्री० मधुकुक्कुव्याम् ॥
यथा । मातुलुङ्ग गामुगन्वान्यागिरि
जापूतिपुष्पिका । अथ्यस्तादेवदूतीच
साक्षचिन्मधुकुक्कुटी ॥ इतिरत्नमा
ला । मखुर० इ० मडूर० इ० गौ०
देशभाषा० ॥

मातुलुङ्गिका । स्त्री० जनबीज
पुरे ॥

मातुलीय । पु० स्त्री० मातुलस्यापत्ये ।
शुभादित्वाट्ठक् ॥

माता । चि० प्रस्थादिनाभान्यादिमा
तरि ॥ मिनोति । लुमिञ् । ढक्
पु० साधिष्ठानबुद्धिस्थिदाभासक
प्रेममातरि ॥

माता । स्त्री० जनयित्याम् । प्रस्थाम् ।
जनन्याम । सवित्याम । मा० इ० भाषा
। आपदिमातैवशरणम् । षोडशम
कारामातरो यथा । सनदाचीयम्

माता

धात्रीभक्षदात्रीगुरुप्रिया । चमौष्ठ
देवपत्नीचपितु पत्नीचकन्यका ॥
सगर्भजायाभगिनीपुत्रपत्नीप्रियाप्रसू
। मातुर्मातापितुर्मातासीदरस्यप्रिया
तथा ॥ मातु पितुश्चभगिनीमातुलानी
तथैवच । जनानावेदविहितामातर
षोडशस्मृता तस्यागौरव यथा
। जननीजन्मदानत्वात्पालनाच्च
पितास्मृत । गरीयान्जन्मदातु
श्च योज्यदातापितासुम् ॥ विनात्रा
ज्ञश्चरोदेष्टोननिश्च पितुरुहव ।
तयो अतस्तुमातापूज्यामान्या
चवन्दिता ॥ गर्भधारणपोषाभ्यां
साधताभ्यांगरीयसी । इतित्र० वै०
पु० । अचमनुयथा । उपाध्याया
नृदशाचार्यं चाचार्याणाञ्चत पिता
। तस्मिन्पितुन्मातागौरवेणाति
रिच्यत इति ॥ नपितुर्वचन कार्यं
यथा । मातु । सुतेनचि । पिताच
पतितस्त्याज्योनमातासत्सुबैवचि
॥ गर्भधारणपोषाद्विततोमातागरी
यसी । इत्यपिप्रादुपाध्यायीगौरवे
णातिरिच्यते ॥ तेभ्यः पितादृशस्य
स्तुमाताचैवगरीयसी । मातृतोन्यो
नदेवोक्षितस्मात्पूज्यास्तदासुतै
॥ मातुश्चवचितं किञ्चित्कुरुते भक्ति
त पुमान् । तद्वत्संविद्विद्वानौया
देव गर्भविदोविदुः ॥ पितुर्भगिन्यां
मातुश्च ज्यायसाश्चसस्यपि

माता

मातृवत्पुत्रिमातिष्ठेन्माताताभ्यो
 गरीयसीतिमनु । त्वमाद्येजगतां
 मातापिताब्रह्मपरात्परम् । युव-
 यो प्रीणनयस्मात्तस्मात्किमृष्टि-
 ष्यातप ॥ स्वभावतोभवेन्माता-
 पुत्रेति कथयतावती । तेनभक्तौहता-
 यान्तुवक्तव्यं किंतत परम् । धि-
 गस्तुजन्मतेषावैकतन्त्रानान्तुपाप्मि-
 नाम् । यैसर्वमातरदेवीस्त्रोपास्या-
 नभजन्तिवै ॥ मन्त्रिबोपासनानि-
 ष्ठानविष्णुपासनातथा । निष्ठोपा-
 स्ति पुरादेव्यानिष्ठ्याशुख्यैवचोदि-
 ता ॥ किमयावहुवक्तव्यंस्थानेसंश-
 यवर्जिते । सेवनीयापदान्भोजभग-
 वत्स्थानिरन्तरम् ॥ गवि ॥ भूमौ ॥
 दुर्गायाम् ॥ लक्ष्म्याम् ॥ देवस्थाम्
 ॥ आशुक्कथ्याम् ॥ इन्द्रवारुण्या-
 म् ॥ मङ्गाश्रावण्याम् ॥ जटामां-
 स्थाम् ॥ गौर्यादिषु ॥ यथा । गौ-
 रीपद्माशचीमेधासावित्रीविजयाज-
 या । देवसेनास्वधास्त्राहाशान्ति पु-
 ष्पिष्ठंति क्षमा । आत्मनोदेवता-
 चैवतथैवकुलदेवता ॥ ब्राह्मादिषु ।
 यथा । ब्राह्मीमाहेश्वरीचैन्द्रीवारा-
 णीवैष्णवीतथा । कौमारीचैवचामु-
 ण्डाचर्चिकेत्यष्टमातर ॥ सप्तमा-
 तरोयथा । ब्राह्मीमाहेश्वरीचैवकौमा-
 रीवैष्णवीतथा । वाराहीचतयेन्द्रा-
 णीचामुण्डासप्तमातर ॥ मान्य

मातृवाग्वध

ते० पूज्यन्तेलोकमातृत्वादितिमा-
 तर । मानपूजायाम् । नम्रुने
 दृ० कृत्वाद्युगादिसूत्रेणनिपाति-
 त ॥ मान्तिशिवपरिवारत्वेनस-
 माविशन्तीतिवा ॥ मातिगर्भोऽस्यां
 वा ॥ विभूतौ ॥
 मातृकम् । वि० मातुरागते ॥ तत-
 भागतद्वत्त्वधिकारे० कृतद्वयम् ॥
 मातृका । स्त्री० मातृकायाम् । उप-
 मातरि ॥ मातरि । जनन्याम् ॥
 देवीप्रभेदे ॥ वषट्मालायाम् । आ-
 दिष्टान्तवर्णे ॥ कर्णे ॥ खरे ॥ ई-
 श्वर्याम् । गृहाक्षरे । मातैव ।
 स्वार्थेत्तद्धित ॥
 मातृकेशट । पु० मातुले ॥
 मातृतुल्या । स्त्री० । मातु समाना
 सु । तायथा । मातृध्वसामातुला
 नौप्रितव्यस्त्रीपितृश्वसा । श्वश्रू पूर्व
 अपब्रौचमातृतुल्या प्रकीर्तितः
 ॥ मात्रातुल्या ॥ मातृशब्दसम्भा-
 षयामातृतुल्यस्त्वयथा । मातरित्वे
 वशब्देनयास्तुसम्भाष्यतेनर सा
 मातृतुल्यासत्येनधर्मः । साक्षी-
 सतामपि ॥
 मातृनन्दनः । पुं० कात्तिकेये । म-
 हासेने ॥
 मातृवाग्वध । पुं० मातृमांसादिषु ॥
 मातृमांसापितामातामातृर्भातु ।
 सुतास्तथा । मातुः पितुः सोदरा

माचम,

अविज्ञेयामातृवात्स्वभा
 मातृभोगीण । चि० मातृर्हिते ॥ मा
 तुर्भांग शरीरम् । तस्मै हित ।
 आत्मविप्रवृत्तनेत्यादिनाम् ॥
 मातृमुख । चि० कडे । इतिचिका
 गृहशेष ॥
 मातृयोग । पुं० याचायोगान्तरे ॥
 यथा । अधिमात्रांशेसौम्यसितेवा
 प्यसुरार्चिते । लग्नेमातृयोगोयश
 चूपासन्विकृतसदा ॥
 मातृवाहिनी । स्त्री० वल्गुलायाम् ।
 मांसिष्टायाम् । पक्षिविशेषे ॥
 मातृशासित । पु० मुखे ॥
 मातृध्वसा । स्त्री० मातृभंगिन्याम् ॥
 मातृ स्वसा । मातृपितृभ्यास्त्वसि
 तिषत्त्व ॥
 मातृध्वसेय । पु० मातृध्वसमुत्तै । मा
 तृध्वसौये । मातृध्वसुरपत्यम् । ठ-
 किलोप । अतएवज्ञापकाङ्ठक् ॥
 मातृध्वसेयी । स्त्री० मातृभंगिनीसु
 तायाम् ॥ ङीप् ॥
 मातृध्वसोय । पुं० मातृध्वसमुत्तै ॥ मातृ
 ध्वसुरपत्यम् । मातृध्वसुत्तेतिङ्ण् ।
 मातृध्वसोया । स्त्री० मातृभंगिन्या
 कन्यायाम् ॥ टाप् ॥
 मातृसिद्धी । स्त्री० वासके ॥
 माचम । न० कात्स्न्ये ॥ यथा ।
 जीवमाच नहिसेत ॥ अवधारणे ॥
 यथा । पयोमाच मुक्ते ॥ मीयते ।

मात्रा

अनयावा । मति० मिसीतेवा ।
 मामाने । माङ्मानेवा । हुयामा
 शुभसिन्धुस्त्रन् ॥ स्वार्थे ॥
 मात्रा । स्त्री० कर्णभूषणे ॥ वित्ते ।
 द्रव्ये ॥ माने ॥ इत्यत्रादौपरिच्छ
 दे ॥ अक्षराऽवयवे ॥ स्वल्पे ॥ का
 सी । अकारादिलघुक्षरकासी ॥ वृ
 त्ते ॥ कालविशेषे ॥ यथा । काले
 नयावतापाणि । पर्येतिनामुमण्ड
 सी । सामात्राकविभि प्रोक्ताऽ
 स्वदीर्घं प्रुतेमता ॥ अपिच । वाम
 जानुनितवक्षभ्रमण यावताभवेत् ।
 कालेनमात्रासाक्षीयानुनिभिर्वेदपा
 रणे ॥ पुनश्च । स्त्रजानुन करा-
 वर्त्तकुर्याच्छोटीकयायुतम् । एषा-
 मात्राभवेदेकासर्वत्रैषेतिश्रय ॥
 याथाक्ये ॥ विषयेषु ॥ मीयते ।
 इ० मात्रा विषयाः ॥ उपभोग
 योग्यविशेषे ॥ इन्द्रियवृत्तिषु । इ
 न्द्रियेषु ॥ मीयतेऽनया । इतिमा
 चा० परिच्छित्ति ॥ मियन्ते वि
 षयाभाभिरितिमात्रा । इन्द्रिय
 वृत्तय ॥ मीयते । अनयावा । मा
 ति० मिसीतेवा । मामाने । माङ्
 मानेवा । इ० । अनिष्ट पितृ
 ङीप् । टाप् ॥ हुयामेतिवाचनम् ॥
 पञ्चलध्वक्षरेकाली ॥ अग्नि ॥ यथा ।
 नयोषिद्ग्न । पृथग्दद्यादवसानदि
 नादृते । स्वभटपिण्डमात्राभ्यस्त

मादन

मिरासायत स्मृतैति । पिण्डेभ्य
स्त्वल्पिकामात्रामिति च ॥

मात्राकाल । पु० कालविशेषे । नि
मेषानन्तरयावताकासीनस्वभावत-
त्तन्मेषोभवतितावतिकाले ॥ निमेषो
न्मेषण्यमानाकालोलघ्वक्षरतथे-
तिपुराणम् ॥

मात्रायाम् । अ० अल्पपरिमाणे ॥

मात्रीय । त्रि० मात्रेष्ठिते ॥ तस्मै
ष्ठितमितिच्छ ॥

मात्स्यम् । न० अन्त्यशुभहेषे ॥
मात्सरण्य । घञ् ॥

मात्स्यिक । त्रि० मत्स्यघातिनि ।
मत्स्यान्हन्ति । पक्षिमत्स्यभृगान्
हन्तीतिठक् । मत्स्यस्यङ् यामिति
परिगणनात् । सूर्यतिष्ठे तियलो
पोन ॥

माय । पु० अश्वनि । पञ्चि ॥

मायुर । त्रि० मयुरायांजाते ॥ तच्च
जातइत्यण् ॥ शेषिकेष्वर्थेष्वणेष ॥

माद । पु० दपे ॥ इषे ॥ मदे ॥ मद
नम् । मदीइषे ॥ सधमादयोरिति
ज्ञापकात् । क्वचिदपवादेनित्याया
हा० घञ् ॥

मादक । पु० दाक्ष्यहेपक्षिणि ॥ त्रि०
मत्तताननके ॥

मादन । पु० कामदेवे ॥ मदनव-
धे । धत्तुरे ॥ न० लवङ्गे ॥ त्रि०
इषंकारयितरि ॥

माधवक

मादनी । स्त्री० भङ्गायाम् । विजया
याम् ॥ माकन्याम् ॥

मादृश । त्रि० मत्स्यदृशे ॥ अहमिव
दृश्यते । त्यदादिध्वित्यादिनाकञ् ।
आसर्वनाम् ॥

माद्री । स्त्री० अतिविषायायाम् ॥ न
कुलसहदेवयोर्मातरि । मद्रपुत्र्या
म् ॥ भर्गादिच्चात्तद्राजस्यनलु-
क् ॥

माद्रीपति । पु० पाण्डुनृपे ॥

माद्रीसुत । पु० नकुले ॥ सहदेवे ॥

माधव । पु० विष्णौ । नारायणे ।

लक्ष्मोपतौ ॥ मधुविद्यायाऽवबुध्यते ॥

इतिमाधव । शेषिकोऽण् । आ

दिहृषि गुणाभादेशौ ॥ मायाल-

क्ष्म्या० विद्याभावा० धव प-

ति ॥ यदा । यदोर्ज्येष्ठ पुत्रोम

धु० तस्यापञ्च माधवस्तद्व्यत्वा

त् ॥ मधोर्हन्तीतिवा । शेषे० इत्य

ण् ॥ माचत्रक्षस्वरूपायामूलप्रक-

तिरीश्वरो । नारायणीतिविख्याता

विष्णुभायासनातनी । महालक्ष्मो

स्वरूपाचवेदमातासरस्वती । राधा

वसुधारागङ्गातासास्वामीचमाधव

॥ मधौ । वसन्ते ॥ राधे । वैशाखे ॥

मधुमकरन्द० सोस्मिन्नस्ति । म-

धोर्जचेतिञ् ॥ यादवे ॥ मधूकवृ

क्षे ॥ कृष्णामुक्ते ॥

माधवक । पु० मधूकपुष्पमये । म

माधवी

धासवे । मधूकपुष्पमधु । मधुमा
कृत सन्धितः । कुलात्तादिभ्यो-
बुञ् ॥

माधवद्रुम । पुं० पाञ्चवृक्षे ॥ माध
वस्यवसन्तर्तीर्द्रुमः ।

माधवप्रियम् । न० पीतचन्दनम् ॥

माधवि । पुं० प्रद्युम्ने ॥ माधवस्या-
पत्यम् । अतद्बुञ् ॥

माधविका । स्त्री० माधवीकतायाम्
॥ सङ्कृतिवृत्ति २४ प्रभेदे ॥ य-
था । भवन्तिपुरोजगणावदिसप्तत-
तोषगणोद्भितदाकरयन्तः प्रकाम
मतीषमुदेननुमाधविकामितिताक
ययन्यतिसन्तः । तुषारधराधररा
जसुतापरिचारकभूमिपतेयवन्त
तमानयमानयवृत्तमदोतिसदोदत
गर्वहरस्वकमन्तः ॥

माधवी । स्त्री० मिसौ ॥ मधुशर्कराया
म् । सिताण्डे ॥ कुट्टन्याम् ॥
मदिराया प्रभेदे ॥ यथा । पीत्वा
यमाधवीमिष्टांशतयामिरणाङ्गणे
इतिमहिष प्रमिदेवीकन्य भागवते
। गोमहिषादिसम्पत्तौ । दुर्गाया
म् ॥ तुलस्याम् ॥ सुभद्रायाम् ॥
पुष्पलताविशेषः । अतिमुक्ते । पुण्ड्र
के । वासन्त्याम् । कतायाम् ॥ मा
धवीमधुराशीतालघ्वोदोषत्रयापहा
॥ मधौपुष्प्यति । कालात्माधुपु
ष्प्यत्पच्यमानेष्वितिपुष्प्यद्भिः-

माधुर्यम्

ण् । छीप् ॥ उर्व्याम् । भूमौ ॥ त्व
न्मयाहृत्तदाधारात्वत्तृष्टात्त्वामुपा-
श्रिता । माधवीतिचलोकोयमभि
धत्तेततोहिमामिति विष्णुपराणम् ॥

माधवैष्टा । स्त्री० वाराहोक्तन्दे ॥

माधवोचितम् । न० कक्कोलके ॥

माधवोद्भवः । पुं० राजादन्याम् ॥

माधुकः । पुं० वर्णसङ्करजातिवि-
शेषः ॥

माधुपर्किकम् । न० मधुपर्कदानकाले
पूज्यतयास्तब्धभनादौ ॥

माधुमतः । पुं० काश्मीरदेशे ॥ काश्मी
रास्तुमाधुमता सारस्वतास्तुषिकणि
काः ॥ इतिहमचन्द्र ॥ मधुमदभि
जनोऽयः । सिन्धुतल्लशिलादिभ्योऽ
जाविस्त्वण् ॥

माधुरम् । न० मल्लिकायाम् ॥ चि०
मधुरसम्भवे ॥

माधुरी । स्त्री० मद्ये । माधुर्ये ॥ चि
त्तकृष्णपदारविन्दरसिकं सामाधुरी
माधुरी ॥

माधुर्यम् । न० निसर्गसौम्यत्वे ॥
रामणोयके । रसिकतायाम् ॥ का
व्यगुणभेदे ॥ यथा । आल्हादकत्व
माधुर्यशृङ्गारद्वितिकारणम् । शृङ्गा
रे० अर्थात्सम्भोगिद्वुतिर्गलितकमि
व । अव्यक्त्वपुनरोक्तः प्रसादयोर्-
पि । करुणं विप्रकम्भं तच्छान्तिचा-
तिशयान्वितम् । अश्वत्थद्वुतिर्द्वु

माध्वीकम्

त्वात् ॥ मधुरस्यभाष . । दृढादिच्छा
तृष्यञ् ॥

माध्वकम् । चि० मध्वक्यावयवे । त-
द्विकारे कोपभाञ्चे च्यञ् ॥ मधु-
रभाषिणि ॥

माध्यन्दिन । पु० यजुर्बेदीयशाखा-
विशेषाध्यायिनि ॥ चि० मध्यमे ॥
मध्येभव । मध्यमध्यन्दिनश्चा-
स्मादिति वृत्तिः ॥

माध्यमम् । चि० मध्यमीये ॥ मध्येभ
वम् । मध्याह्नण्-इति वृत्तिः ॥

माध्यमिक . । पु० बौद्धावान्तर्भेदेशू-
न्यवादिनि ॥ विज्ञान चणिक ना-
त्माविद्युद्भननिषेवत् । अन्यस्या
नुपलब्धत्वाच्छून्य माध्यमिकाज
गु ॥

माध्यस्थ्यम् । न० मध्यस्थत्वे ॥ अत्रै
गुण्यात्पुरुषस्यमाध्यस्थ्यम् ॥ मध्य
स्थ्यभाव । प्यञ् ॥ मध्यस्थ्यक-
रणे ॥

माध्याह्निक । पु० बन्धुके । चि०
मध्याह्नभवे ॥ ठक् ॥

माध्वकम् । न० माध्वोके ।

माध्वी । स्त्री० मद्ये ॥ मध्वादिक्कत-
सुरायाम् । मधुरकण्टकमण्डले ॥

माध्वीकम् । न० मध्वकपुण्यै . कृतै-
मद्ये । मध्वासवे । माध्वके ॥ मृ
द्वीका . द्राक्षा . तस्माद्विकार । त-
स्यविकारइत्यण् । अनुदात्तादेशे-

मान .

च्यञ्बा । पृषोदरादि . ॥ मधुन
प्रभेदे ॥

माध्वीकफल । पु० मधुनालिकेरके ॥
माध्वीमधुरा । स्त्री० मधुखर्जूरिका-
या ॥

मान । पु० चित्तसमुन्नतौ ॥ चित्त
स्यसमुन्नतिरक्षुद्रतामान । धना-
द्युत्कर्षेणात्मनिचितोन्नतिर्मान ।
मत्समोनाम्योस्तीति मननमान ॥

गर्भे । अपूज्यत्वेऽपि पूज्यत्वस्या
पने ॥ आत्मनिपूज्यत्वाध्याक्षे ॥

पूज्यत्वे ॥ यथा । अधमा क-
लिमिच्छन्ति सन्धिमिच्छन्ति मध्यमा ।

। उत्तमामानमिच्छन्ति मानोहिम-
इताधनम् ॥ मानोहिमूलमर्थस्य मा

नेस्त्वानेधनेन किम् । प्रभष्टमानदर्प
स्य किधनेन किमायुषा । सत्कारे ॥

आत्मन्यविद्यमानगुणारोपेणोक्तार्थ
बुद्धौ ॥ प्रत्युत्थानाभिषादनादौ ॥

गुणवतिनिर्गुणत्वधौरूपस्य योपि
मानेन भवति ॥ यद्दे ॥ आदरे ।

सन्माने ॥ कोपविशेषे ॥ स्त्रीयामौ
र्थाकृत कोपोमानोन्यासङ्गि-

निप्रिये । प्रियापराधसूचिकाचे-
ष्टामान ॥ अनुरक्तयोर्दम्पत्योर्भा

वविशेषे ॥ यथा । दम्पत्योर्भावप
क्षयसतोरप्यनुरक्तयो । स्वाभीष्टा

श्लेषबीजादिनिरोधोमान उच्यते ॥
न० प्रमाणे । प्रत्यक्षादौ ॥ अमु

मानभाक्

बोधकमानमितिमानलक्षम् । भागा
नास्वविषयावभासकत्वनिरपेक्षमि-
तितार्किका । आत्मसापेक्षमिति
वैदिका । मानाधीनामेयसिद्धिर्मा-
नसिद्धिश्चलच्चयादिह्याहुः ॥ प्रस्था-
दौ परिमाणे । यौतवे । द्रुवये ।
याप्ये । तत्तुलुलाङ्गुलिप्रस्थैस्त्रि-
विधं भवति । तत्तुलुलाग्रहणे मो-
न्मानाद्युपलक्ष्यते । अङ्गुल्याहस्ता-
दि । प्रस्थेन्द्रोणादि ॥ ऊर्ध्व-
मानकिस्रोन्मानपरिमाणन्तुसर्वत-
। आधामस्तुप्रमाणं स्वात्सङ्गस्या-
वाच्चातुसर्धत ॥ मननम् । मनु-
ष्यबोधोऽने । घञ् ॥

मानक । पु० म० कच्चौप्रभेदे । महा-
पञ्च । मानकाचू० मानसागर० इ०
भा० प्रसिद्धकन्दे । मानक शोथह-
र्ष्यौत पितरक्तहरोलघु ॥

मानयन्ति । पु० अपराधि ।

मानधन । चि० अभिमानवति ।

मानधानिका । स्त्री० कर्कव्याम् ॥

मानना । स्त्री० हनने माने ॥ म-
नस्तम्भेचुरादि । तस्योयुच । चि-
चौलुक् ॥

माननीय । चि० मान्ये पूजनीये ॥

मानफलम् । न० अज्ञातार्थप्रकाशने ॥

मानभाक् । चि० अभिमानवति ॥

मान्ये । यथा तेषामनुसमवेता-
नामान्योच्चातकपार्थिवौ । राज्ञा

मानस

तत्कयोश्चैवज्ञातकोमृपमानभागि-
ति ॥

मानरन्ध्रा । स्त्री० ताम्ब्याम् । तांवी०
इ० गौ० दे० भा० प्र० वाद्यविशे-
॥ यथा । यत्प्रघोषोऽधताम्बीस्या-
न्मानरन्ध्राधिकालिकेति० चिकारण-
शेष ॥

मानव । पु० मनुष्ये । मनुजे ॥
मनोरयम् । तस्येदमिच्छन् ॥ अ-
ह्वा । मनोरपथम् । ब्राह्मणमाश्रये-
तिज्ञापकादण् ॥ चि० मनुप्रोक्ते
॥ न० उपपुराणविशेषे ॥

मानवक । पु० बाले ॥

मानवर्ष्जित । चि० मानरहिते ॥
नीचे ॥

मानवान् । चि० सत्कारवति ॥ को-
पवति । मानोविद्यतेऽस्य । मतु-
प् ॥ स्त्री० उगित्वान्ङीप् ।
मानवती ॥

मानवी । स्त्री० मनो कन्यायाम् ॥
मानुष्याम् ॥ शासनदेवीविशेषे ॥
मनुप्रोक्तायाम् ॥ मनोरियम् ।
तस्येदमिच्छन् । ङीप् । विद्यादे-
वीविशेषे ॥

मानस । पु० अपविशेषे ॥ यच्चवि-
होष्ट मनागपिचलतिसमानस-
विविद्यज्ञाज्जपयज्ञोविशिष्टोदशभिर्गु-
णैः । उपांशु स्थाकृतगुणं सा-
हस्यमनसः स्मृतद्वैतमनूक्ते ॥

मानस

न० स्वान्ते । मनसि ॥ अथगुणा
 यथा । परापरत्व सङ्ख्याद्या प
 स्तुवेगश्चमानसे । इति० भा० प०
 ॥ मानसतापोयथा । कामक्रोध
 भयद्वेषलोभमोहविषादज । शो
 कासूयावमानेष्ट्यामात्सर्यादिभयन्त
 या मानसोपिद्विजश्रेष्ठतापोभ
 वतिनेष्टधा । इ० बि० पु० ॥ मा
 नसत्रिविधं कर्म यथा । परद्रव्येष्व
 मिध्यान मनसाऽनिष्टचिन्तनम् ।
 वितथाभिनिवेशश्चत्रिविधं कर्मना
 जसम् ॥ सरोविशेषे ॥ यथोक्तमा
 र्घे रामायणे । कौलासपर्वते राम
 मनसानिर्भितपरम् । ब्रह्मणानरशा
 दूर्लभं तेनेदमानससर ॥ तस्मात्
 सुखावसरस सायोध्यामुपगूहते
 । सर प्रवृत्तासरयू पुण्याब्रह्मस
 रश्च्युता ॥ इति॥ मृगेन्द्रसहिता
 यान्तु० मेरोर्याम्ये गन्धमादनोनाम
 विष्कम्भशैलस्तस्मन्मूलेनन्दनाख्यमु
 पवनमस्ति० तत्रमानसनामसरद्रष्टु
 क्त यथा । यामाद्रिमूलैर्गन्धर्वसुरसि
 क्षाप्सरोवृतम् । नन्दन मानसतत्रस
 रोमानसतस्करम् ॥ इति ॥ बि०
 मनोभवे । यथा । विषयेष्वतिस
 रागोमानसोमलुच्यते । अनूठा
 नङ्गपौष्टेवममेय मानसीव्यथा ।
 सङ्कल्प कस्मानमानसमिति ॥ न०
 गिरिविशेषे । मन्यतेऽनेन । मन

मानसौका :

ज्ञाने । असुन् । तत प्रज्ञाद्यण् ॥
 मानसतीर्थम् । न० रागादिरहिते
 मनसि ॥ मनोनिर्मलतीर्थेऽहिरागा
 दिभिरनाविलमिति ॥
 मानसपूजा । स्त्री० मनोरचितद्रव्यक
 रणकसपर्यायाम् ॥
 मानसयाग । पुं० यागेषुप्रथमे ॥ अ
 कृत्वामानस यागयोन्य याग समा
 रभेत् । अग्निश्च सतुविज्ञी योनमो
 क्षायविधीयते ॥ आत्मयागेकृतेचै-
 वदेहशुद्धिं प्रजायते ।
 मानसवासना । स्त्री० कामक्रोधदम्भ
 दर्पाद्यासुरसम्पदि । काम्यमानत्व
 दशाजन्यसंस्कारे ।
 मानसव्रतम् । न० अहिंसादौ । यथा
 । अहिंसासत्यमस्तेष्वब्रह्मचर्यमक
 म्यता । एतानिमानसान्द्याहुर्व्रता
 नितुवराधरे ॥ इ० धरादपुराण
 म् ॥
 मानसालय । पु० हृदि ॥ मानस
 चालयोऽस्य ।
 मानसिकम् । न० मन कल्पिते ॥
 मानसौ । स्त्री० विद्यादेवोविशेषे ॥ म-
 न कल्पितावाम् ॥
 मानसूचम् । न० स्वर्णादिनिर्मितैक
 टिसूत्रे ॥
 मानसोत्तर । पुं० मेरो प्रकारवत्
 परितः स्थितमहापर्वते ॥
 मानसौका । पुं० हृदि ॥ मानससर

मानिनी

ओक्तीऽय ॥

मानाथ । पु० लक्ष्मीकान्ते । नारा
यणे ॥

मानार्थकम् । न० यौतवे ॥ मानम
थोयस्यतत् ॥

मानास । त्रि० पराहङ्कारहारिणि ॥
मानमश्नति । अमु० । कर्मण्य
ण् ॥

मानिका । स्त्री० मध्ये ॥ शरावे । से-
र० इतिभाषा ॥ इतिवैद्यकपरि
भाषा

मानित त्रि० पूजिते ॥ मान स-
ञ्जातोऽस्य । तारकादित्वादितच् ॥

मानिता । स्त्री० अभिमानितायाम् ।
मानिनोभाव । तल् ॥

॥ निखम् । न० विद्यमानैरविद्याभा-
नैर्बागुणैरात्मन ज्ञाधने ॥ भा-
वेत् ॥

मानो । पु० सिद्धे ॥ त्रि० मानवि
शिष्टे ॥ अहङ्कारिणि ॥ मननशी
ले । मानोस्यास्ति० अस्मिन्वा ।
इनि० । अनात्मवस्तुषु आत्माभि-
मानोमान । सोऽस्यास्तोतिमा
नो ॥

मानिनी । स्त्री० फल्ल्याम् । प्रियङ्गु
॥ मानवल्याम् । स्त्रीविशेषे ॥ उ
त्तमयोषिति । मानविशेषोऽतिरस्य
स्या । इनि । डीप् । कोपना
याम् ॥ स्त्रीणामीर्याकृत कोपी

मानुष्यः

मानोन्यासद्विनिप्रिये० इतिलक्ष-
णात् ॥

मानिषाद । पु० श्रीरामे ॥ मा० ल
क्ष्मीरस्मिन्विष्णोनिषोदति० तिष्ठ
ति । षट् ॥ हस्तश्चेतिषज् । स
दिरप्रतेरितिषत्वम् ॥

मानुष । पु० मनुष्ये ॥ मनोरपत्य
म् । मनोजातावज्ज्यतौषुकच ॥
आसुरविवाहे ॥ शुक्लेनासुरइति
हारीतसूत्रात् ॥ त्रि० मनुष्यसम्ब
न्धिनि । मनुष्यस्त्रायम् । तस्येदमि
त्यण् । आपत्यस्येतियलोप ॥
येऽबुधामन्दमतयोविधिनामुषिता
स्ये । तेप्राप्यमानुष जन्मपुनर्वन्ध
विश्रन्युत ॥

मानुषतोर्यम् । न० तीर्थविशिष्टे ॥
मानुषवित्तम् । पुं० शरीरपाटवे ॥
गोभूहिरण्यादिसाधनसम्पत्तौ ॥
मानुषश्चतद्वित्तम् ॥

मानुषो । स्त्री० नरभार्यायाम् ॥ म
नोरपत्य स्त्री । मनोजातावज्ज्य
तौषुकच । टिड्ढेतिडीप् ॥ जा
तिविशेषायापरत्त्वान्डीन् ॥ पुं० योगे
तुडीष् ॥ चिकित्साप्रभेदे ॥ यथा
आसुरीमानुषीद्वैवीचिकित्सासा-
चिधामता ॥

मानुष्य । पुं० विविधभौतिकसर्गे ॥
सचैकविध० ब्राह्मणादयमान्तर-
जातिभेदाविशेषाया० सस्यानस्य

मान्य

चतुर्वर्णविशेषात् चैतन्यो
त्कर्षनिष्कर्षतारतम्याभ्यामूहाधोम
ध्यमानेन च विध्यबोध्यम् ॥ न०
मनुष्यत्वे ॥ मनुष्यशरीरे ॥ मानु
ष्येकाद्विंशतिभिः सासरोरमार्ग
णम् ॥

मानुष्यकम् न० मानुषस्य घे । मनु
ष्याणांसमूह । गोशोक्षोष्टोरभरा
जराजन्यराजपुत्रवत्समनुष्याणाह
न् । प्रकृष्टाक्षिराजन्यमनुष्ययुवान
इतियलोपोन ॥ मनुष्याणाभावेयो
पधाहुःपोतमाहुः ॥

मानोज्ञकम् । न० मनोज्ञतायाम् ॥
मनोज्ञस्यभाव । इन्द्रमनोज्ञादि
भ्यश्चेतिबुञ् ॥

मान्यवर्णिकम् । न० मन्यवर्णोऽर्थे ।
ब्रह्मणि ॥

मान्यम् । न० मन्दत्वे । मन्दस्वकर्म
भावयो ॥ पश्यन्तपुरोहितादिभ्यो
यक् । रोगे ॥

मान्याता । पु० शुबनाश्वनुपात्मर्जे ॥
शौवनाश्वे राक्षसि ॥ सामय धास्य
तीतिरेपराब्धवचनात् । मान्याता
नामतोऽभवत् । यावत्सूर्यउदेति
सयावश्चप्रतितिष्ठति । सर्वानशौवना
श्वस्यमान्यातु चेषमुच्यते ॥

मान्य । चि० पूज्ये । मन्त्र्ये ।
मानार्हे ॥ मानपूज्यामस्माच्चुरा
दिप्यनादहीत्यर्थे यत्प्रत्यय ॥

सामकीन .

मान्यस्थानम् । न० पूज्यत्वकारणे ॥
॥ यथा । वित्तबन्धुवय कस्मै वि
द्यभवतिपद्मसौ । एतानिमन्य
स्थानानिगरीयोयद्यदुत्तरम् ॥ प
श्चानां त्रिषुवर्णेषुभूयासिगुणवन्ति
च । यत्रस्य सौवमानार्हं शु
द्रोपिदशमीगत ॥

मान्या । स्त्री० पूजायाम् । मरुन्मा
लायामौषधौ ॥

मापक । पु० प्रमापके । प्रमापकके
। शब्दे ॥

मापथ्य । पु० कामदेवे ॥

मापन । पु० तूले ॥ न० परिमा
ने ॥

मापित । चि० परिच्छिन्ने ॥ माते
माओवा० प्यन्तात्कस्मैशित्त ।
चर्तिङ्गीत्यादिनापुगागम ॥

माभी । स्त्री० अभये ॥ नञर्थमा
शब्दस्यभीशब्देन सुप्पैतिसमा
स ॥

माभीद । चि० अभयप्रभेदे ॥ माभीं
ददाति । बुदाञ् । चातइति
क ॥

सामक । पुं० मातुषे ॥ कृपणे ॥
चि० मदीये ॥ ममतायुक्ते ॥ ममा
यम् । अण् । ममकादेश ॥

सामकीन । चि० मदीये । सामक्षि ।
ममाऽयम् । युष्मदस्यदोरन्यतरस्या
खञ्चेति खञ् । तवकममकावेक

माया

वचनेद्वितीममकादेश ॥
 मामिका । स्त्री० समसम्बन्धिन्याम् ॥
 ममेयम् । युष्मदस्मदोरित्यण् ।
 तवकममकावितिममकादश ।
 आदिहृदि । केवलम् मनेगुत्या
 दिनास च्चाच्छन्दसोर्विदितानपमा
 ब्रह्मैप् । मामकनरकयोरुपसङ्ख्या
 नादित्वम् ॥

माय । पु० पीताम्बरे । पीतदम्बे
 । असुरे इ० मेदिनी ॥ अम्बरे इ
 तिहिमचन्द्र । माति० मिमाते
 वा । मामाने० माङ्मानेशब्दे च
 । माच्छाससिभ्योय ॥

माया । स्त्री० इन्द्रजालादौ । शाम्बर्या
 म् ॥ शबरदैत्येनप्राङ्निर्मित
 त्वात् ॥ बु० कृपायाम् ॥ दर्भे
 ॥ शठतायाम् ॥ यथा । मायातुशठ
 ताशाठ्य कुश्रतिर्निर्कृतिद्यसात ॥
 राज्ञाचुद्रोपायविशेषे ॥ यथा । मा
 योमेव इन्द्रजालानिचुद्रोपाय इमे
 चय । इति ॥ रुक्म्याम् । बुद्ध
 मातरि ॥ दुर्गायाम् । यथा । दुर्गे
 शिवेऽभयेमायेनारायणसनातनि
 । जयेमेमङ्गल देहिनमस्ते सर्वमङ्गले
 ॥ राजन्त्रौवचनेमाश्रयाद्यप्रापणवा
 चक । ताप्रापयतिवासद्य सामायाप
 रिकीर्तिता ॥ माश्रयोहार्यवचनोया
 द्यप्रापणवाचक । ताप्रापयतिया
 निव्य सामायापरिकीर्तिता ॥ इ०

माया

ब्र० वे० पु० ॥ अपिच । विविचका
 र्यकारणाच्चिन्तितफलप्रदा । स्वप्ने
 न्द्रजालवज्रोकेमायातेमप्रकीर्तिता
 कृतित्वेवोपुराणम् ॥ सगुणानिगु
 णामायादित् शास्त्रेषुविधिना ।
 तत्रसमुणा० एकैकमुष्णविशिष्टमहा-
 कान्त्याऽऽख्या । निगुणागुणद्वय
 साभ्यावस्थारूपेतिविवेक । तत्र
 मास्यावस्थाशत्रवद्भागीरहानिगुण
 पदेनागतशक्तिशक्तिमतोवदन्त ॥
 विसृज्यप्रतातिसाधनमथैतन्नो
 जीभट्ट ॥ युक्तिहीनकाशतन्त्रज्ञा
 मायेतिकथ्यते ॥ अघटनघटनापटी
 यस्यम् ॥ विपरीतदर्शने । हृदयेऽ
 न्यथ तत्त्वतश्चिरन्तशाब्दवद्वर्था ।
 कपटं । परञ्चनेष्टायाम् ॥ ईश्वर
 रशक्तौ । प्रकृते । अविद्यायाम् ॥
 अज्ञाने । प्रधाने । शक्तौ । अजा-
 याम् ॥ शुद्धसत्त्वप्रवाणापाया० मलि
 नसत्त्वप्रधानाच्चविनेतिभेद ॥ स
 टिकालेभगवानादौमायाप्रकाशया
 मास । साद्रष्टृदृष्टानुसन्धानरू-
 पा० कार्यकारणरूपाच्च । सत्त्ववज
 स्तमोगुणमयी० तस्या शक्तिद्वय-
 म् । आवरणशक्तिर्विभक्त्यशक्तिश्च ।
 तस्मात्मायायामहत्तत्त्वजातम् । तस्मा
 द्दृष्टकार ० तस्मात्पञ्चभूतानि० ते
 भ्योब्रह्माण्डम् ॥ विष्णुमायास्वरू-
 पन्तुवाराहपुराणेद्रष्टव्यम् ॥ तत्त्व

माया

प्रतिभासप्रतिवर्त्तिनातत्त्वप्रतिभास
हेतुरावरणविघ्नेपशक्तिहयवक्ष्यविद्या
• सर्वप्रपञ्चप्रकृति । विद्यमानवस्तु
रूपमावृणोति • अविद्यमानञ्चकिञ्चि
दृश्यति • या • सा • माया । निस्त-
त्त्वाकार्यगम्यास्यशक्तिर्मायेतिविश्रु-
ता । निखिलप्रपञ्च प्रतिमायाया
कारणत्वम् । मूलोच्छेदविनाका-
श्चित्प्ररोहन्तिपुन पुन । यथा-
क्षतातथाविप्रमज्ञानप्रथम विना •
अतोऽस्यामूलमज्ञानमेव । अतएव ।
पूर्णशतसहस्रानुतिष्ठन्त्यव्यक्तचिन्ता
का । दशमन्वन्तराणीहतिष्ठन्ती-
न्द्रियचिन्ताका • । भौतिकास्तुशत
पूर्णसहस्रत्वाभिमानिका • । बो-
द्धादशसहस्राणितिष्ठन्तिविगतज्व-
रा • । पुरुष निर्गुणप्राप्यकालस-
ङ्गस्थानविद्यते । इतिपुराणोऽव्य-
क्तादीन्पुरुषबुधोपासितवतापुनर्ज-
न्माभिधाय • पुरुष निर्गुणमिच्छा-
दिनामूलज्ञाननिवर्त्तितवत पु-
रुषसाक्षत्कारेणपुनर्जन्माभाव
प्रतिपादित • । तुच्छाऽनिर्वचनी
याचवास्तवीचैत्यसौविधा । अथा
मायाचिभिर्वीधे श्रौतयौक्तिकलौ-
किके • । अखलरूप स्पष्टसुक्त श्री
देवीभागवतस्यसप्तमस्कन्धेदेवीगी-
तायाभगवत्या । यथा । तस्याका-
चित्स्वतः, सिद्धाशक्तिर्मायेतिविश्रु-

माया

ता • । ॥ काचित् • अनिर्वचनीया •
तत्सममात्मरूपस्य • स्वतः सिद्धा •
अनादिभूताशक्तिरस्ति • सामायेत्या-
दिपदैः सर्वश्रुतौविश्रुताप्रसिद्धा
स्ति । मायान्तु कतिविद्यात् • मा-
यावाण्यानारसिद्धीत्यादिश्रुतिषु •
साकौदृशीवर्त्ततेतदाह । नसती •
सानासती • सा • नोभयात्मावि-
रोधतः । एतद्विलक्षणाकाचिद-
वस्तुभूतास्ति सर्वदा • । अवविरो-
धतइत्याहत्या • स्थानत्रयेपियोज्य-
म् • । ब्रह्मवत्कालत्रयाबाध्यास-
ती • नवर्त्तते • ब्रह्मज्ञानेनबाध्यत्व-
रूपविरोधात् • नापिवध्यापुत्रवत् •
असती • व्यावहारिकसत्तावत्त्वविरो-
धात् • नाप्यभयात्मा • सत्त्वः सत्त्व
विशिष्टविरुद्धधर्मयोः सत्त्वासत्त्व
योरेकत्रसहवस्थानविरोधात् • अ-
तएतत्त्रयविलक्षणाकाचिदनिर्वच-
नीयं नस्तुभूतास्ति सर्वदा • अनादि-
यावन्मोक्षशायिन्यस्तीत्यर्थः • ।
तथाचतापनौयश्रुतिः । मायाचत-
मोरूपानुभूतेस्तदेतज्जडमेवात्मक
मनन्ततुच्छमिदंरूपमस्याख्यञ्चि-
कानित्यनिवृत्ताविमूढैरात्मेवदृष्टा-
स्यसत्त्वमसत्त्वस्यदृश्यति • । त-
च्चदृष्टान्तमाह । पावकस्येति •
॥ पावकस्योष्णतेयमुष्णांशोरिवदी-
धितिः • चन्द्रस्यचन्द्रिकेवियममे-

मायाकार :

यसङ्गजाध्रुवा । सङ्गजाऽनादि ।
 भ्रूयायावन्मोक्षस्थायिनीमायाशक्ति
 ममास्तीत्यर्थ । एतेन मायाशक्त्या
 सद्द्वितीयत्वं ब्रह्मणोस्तीति । कथंज-
 गत्सृष्टे पूर्वब्रह्मसजातीयभेदशून्य
 मिति शङ्कापरास्ता । शक्ते श-
 क्तानतिरेकात् । नहि नञ्शक्तिर्व-
 ज्ञे पृथक्त्वेन । क्वचित्कदाचि
 द्गृह्यते । किञ्च द्वितीयं सत्त्वपदा
 र्थानास्तीत्येवमेवाद्द्वितीयब्रह्मति
 युतेत्यर्थ । तथाचास्त्यामाययास-
 द्वितीयत्वे पिदोषाभावात् । इति ॥
 विश्व माध्यस्थाम् । मिसीतीवा ।
 मामाने । माह् मानेवा । माच्छा
 ससिभ्योय । मायातिवा । चातो
 नुपतिक । ॥ वर्षावृत्तान्तरे ॥ तत्र
 क्षणम् । कृत्वाकर्णौकुण्डलयुक्तौकु
 ररत्न दत्त्वापादनूपुरयुक्तकुण्डहारम्
 । मायावृत्तपिङ्गलनागोदितमेतज्
 जानौताऽद पण्डितवक्त्राम्बुजसा
 रम् ॥ यथा । उद्यद्वाधासम्प्रतिरा-
 धामधुमासी । शङ्खे सङ्खे । तम्प्रति-
 वाताकिमुदासी । कीलौकुञ्ज शून्यम
 वैद्यास्तरहस्याप्राणबाण भाविकथ
 बावदत्तस्या ॥

मायाकार । चि । ऐन्द्रजालिके ।
 प्रातिहारिके । मायां । स्थूलजला
 दीवलयनादिज्ञानकरोति । बुद्ध
 य् । ज्ञानं स्थान् ।

मायावान्

मायाकृत् । पु० मायाकारे । प्राति
 हारिके ॥

मायाजीवी । पु० प्रातिहारिके । वा
 जीकार इ० भा० प्रसिद्धे ॥

मायाति । पु० नरवले ।

मायाद । पु० कुम्भीरे ॥

मायादेवी । स्त्री० शान्धमुनेर्षनम्या
 म् ॥

मायादेवीसुत । पु० शान्धमुनी ।
 शान्धसिद्धि । गौतमी । चर्चवन्मौ ।
 बुद्धमेदे ॥ मायाचासौदेवीच । त
 स्या सुत ॥

मायाधमन । पु० मायाधमने । भ
 गवति ॥

मायाफलम् । न० फलविशेषे । छि
 द्राफले । मायिफले । माहफल
 इ० गौ० भा० ॥

मायामय । चि० मायाविनाशकते ॥
 न० 'जगति ॥ ननिष्पयितु शक्या
 विस्पष्ट भासतेचया । सामायेतो
 न्द्रजालादीलोका सम्प्रतिपेदिरे ॥
 स्पष्ट भातिजगच्छेदमशक्यतस्त्रिरूप
 यम् । मायामयजगत्तस्यादीक्ष
 स्थापयपातत ॥

मायामोह । पु० चर्चवर्मप्रवर्तके ।
 भगवद्देशेऽसुराणामोहावोत्पत्ते ॥

मायारसिक । चि० परप्रतारके ॥
 मायायारसिक ॥

मायावान् । चि० मायासंयुक्ते । मा

मायु

यात्रिणि । मायास्थस्यास्मिन्वाम
तुप् ॥
मायावती । स्त्री० कामदेवपत्न्याम् ।
रथ्याम् ॥ उगित्वानुडीप् ।
मायावी । पुं० कसासुरे । बिडाले ॥
त्रि० मायाकारे । व्यसके । ऐन्द्र
जालिके ॥ मायास्यास्ति० अस्मि-
न्वा । अस्मायामेधास्रजोविनि ॥
मायाविनोद । पु० दैत्यदानवादौ ॥
मायायामायायावाविनोदस्रमत्का
रविशेष क्रीडावाचस्येतिविग्रह ॥
मायाशक्ति । स्त्री० आवरण विघ्ने प
शक्तिसम्पन्नायाम् ॥
मायासीता । स्त्री० योगेनामिकृत
सीताप्रकृतौ ।
मायासुत । पु० बुद्धे ॥ मायाया
सुत ॥
मायिक । पु० मायाकारे ॥ माया-
स्तिस्रस्य । ब्रौह्मादिपाठाटठन् ॥
न० मायाफले ॥ त्रि० सृष्टात्मके ॥
मायी । पु० मायाकारे । धूर्त । जालि
के ॥ मायाविनि । मायाशक्तिम-
ति० महेश्वरे । मायाया प्रकृते
नियामके ॥ मायान्तुप्रकृतिजिद्या-
न्मायिनन्तुमहेश्वरम् । समाय्यह
जतेत्याहु श्वेताश्वतरश्च खिन ॥
मायाअछ० अस्मिन्वाअस्ति । ब्रौ
ह्मादिपाठादिनि ।

मायु । पु० पित्ते ॥ मित्रेति० प्र-

मारणम् ।

क्षिपतिदेहेजघ्नाणम् । दुमिअप्र-
क्षेपणे । कृत्रापाजिमौल्युण् ॥
मायुराज । पु० कुबेरात्मजे । वणं
कवी ॥
मायूरम् । न० मयूरमसूहे । मयूराणां
समूह । अनुदात्तादेरञ् ॥ मयू-
रमासे । मयूरस्यावयवोविकारो-
वा । प्राणिरजतादिभ्योञ् ॥ मायू
रपाचित मासघृतेचोपस्करान्विते ।
ईषज्वयसयुक्त मरिचैलासमन्वित-
म् ॥ कषायमुष्ण मायूरकफानिल-
हरगुरु । वर्षाकालेनतत्सेव्य दुष्ट-
क्षीटादिभक्षणात् ॥
मायूरिक । पु० मयूरादिशिशाकु-
निके ॥ मयूरान्हन्तिपक्षिमव्यम-
गान्हन्तीतिठक् ॥
मायूरी । स्त्री० अजमोदायाम् ॥
मार । पु० अनङ्गे । स्मरे ॥ मारय-
नि० विरहिणम् । पचाद्यच् ॥ मृ-
तो ॥ विघ्ने ॥ धत्तूरे ॥ मारणे ॥
म्रियतेऽनेन । मृड् ० । करणे-
चञ् ॥
मारज । पु० मरके । उत्पाति ॥ प-
क्षिविशेषे । घातपक्षिणि । वाज०-
द्व० भा० ॥ त्रि० मारणकर्त्तरि ॥
मारजित् । पुं० जिने । बुद्धे ॥ मार
कामजयति । जि० । सत्सूक्ष्मेति
क्विप् । तुक् ॥
मारणम् । न० प्रतिघातने । वधे ॥

मारो

अभिचारविशेषे ॥ प्राणिनांप्राणहर
ण मारण समुदाहृतम् ॥ मृदिसा-
याम् । स्त्री० मारणे । वर्षे ॥ जन
क्षये । मरकते ॥
मारिचिकम् । चि० मरिचै सस्कृ-
ते ॥ सस्कृतमितिठक् ॥
मारित । चि० नष्टीकृते ॥ भस्मी-
कृते ॥
मारिव्यसनवारक । पुं० राजपिंवि
शेषे ॥
मारिष । पुं० नाव्योक्त्या० भार्ये । मा
न्ये । श्रेष्ठे ॥ मर्षणात्० सहमा
न्मारिष । पृषोदरादि ॥ मर्षा०
इ० प्र० शाकविशेषे ॥ श्वेतरक्तप्रभे
देनद्विविधोमारिष स्मृत ॥ मारि
षोमधुर । शीतोविष्टमौपित्तनुद्ग-
रु । वातक्षेपकरोरक्तपित्तनुद्गि-
षमाम्निजित् ॥ रक्तमार्षीगुरुर्नाति
सञ्चारोमधुर सरः । श्लेष्मलः
कटुक पाक्विस्त्वल्पदोषउद्दीरित
। रक्तनाडादयश्चान्ये तज्जातीयाश्च
तद्गुणाः ॥
मारिषा । स्त्री० दक्षास्त्रायाम् । वा
ह्याम् । प्रचेतसाभार्यायाम् ॥
मारो । स्त्री० चण्डग्राम् ॥ जनक्षये ॥
मारोनामयुगपदनेकलोकक्षयहेतु-
रुत्पातोविशिष्टदेवताभिष्ठानः ।
माघदेवताप्रेतपतिनाम्नयचक्र-

मारुतात्मज

चित्कार्यं करोति ॥ माहेश्शर्यांश-
क्षौ ॥
मारौच । पुं० राजसविशेषे । ताड
काराक्षसीपुत्रे । रावणानुचरै ॥
अयश्चसौताहरणकालिमायामृगरूपः
श्रीरामेणहत ॥ कक्कोले ॥ याज
कक्षिपे ॥ याजकद्विजद्विजपाठ
॥ राज्ञोगजे ॥ कश्यपे ॥ मरौचेर
पक्ष्यम् । तस्यापत्यमित्येष ० इ
तिकाशिका । वस्तुतस्तु० वाक्कादि-
भ्यश्चेति० इत्याभाव्यम् । तथाच०
सिद्धोन्त्यात्परद्वितिसूत्रे भाष्यम् ।
मरौचिशब्दोवाक्कादिषु पठ्यतइति॥
न० मरौचानावने ॥
मारौचौ । स्त्री० देवताविशेषे । माया
देव्याम् । पीबिरथायाम् । विमु-
खायाम् ॥
मारुण्ड । पुं० भुजङ्गाण्डे ॥ प-
थि । मार्गे ॥ गोमयमण्डले ॥
मारुत । पुं० श्वसने । स्पर्शने ।
वायौ ॥ म्रियन्तेऽनेनश्वेन० विना
वा । मृङ् ० । मृगोरुति । मरु
देव० प्रज्ञाद्यण् ।
मारुतव्रतम् । न० राज्ञोव्रतविशे-
षे ॥ यथा । प्रविश्यसर्वभूतानियथा
चरतिमारुत । तथाचरै प्रवे-
ष्टव्यव्रतमेतद्विमारुतम् ॥
मारुतात्मज । पुं० हनुमति ॥ मरु
तस्यआत्मजः ॥

मार्कण्डेय

मारुतापह । पुं० वरुणवृक्षे ॥ चि०
वायुनाशके ॥
मारुताशन । पुं० पवनाशने । सपे
॥ चि० वायुमात्रभक्षके ।
मारुति । पुं० हनूमति ॥ भीमसेने
॥ मारुतस्यापत्यम् । अतइज् ॥
मार्कण्ड । पुं० मार्कण्डेयमुनी ॥
मृकण्डस्यापत्यम् । अण् ।
मार्कण्डिका । स्त्री० लताविशेषे ।
मृदुरैचन्याम् । भुजिखखसा० इ०
भा० ॥ मार्कण्डिकाकुष्ठहरीजर्वा
ध० कायशोधिनी । विषदुर्गन्धका
सन्नीगुल्मोदरविनाशिनी ॥
मार्कण्डौ । स्त्री० मार्कण्डिकायाम् ।
मार्कण्डीयम् । न० भूम्याहुल्ये
महौषधे ॥
मार्कण्डेय । पुं० मुनिविशेषे ॥ स
प्रकल्पावस्थोप्ययमुनि । यथोक्त
म् । चतुर्दशेन्द्रावच्छिन्नो ब्रह्मणोदि
नमुच्यते । तावती ब्रह्मणोरात्रिः
साच ब्राह्मीनिशान्द्रम् । काशरात्रि
श्च सार्ज्यावेदिषुपरिकीर्त्तिता ।
एव सप्तकल्पजीवीमार्कण्डेयो मन्त्रात्
पा ॥ इ० ब्र० वै० पु० ॥ मृक
ण्डस्यापत्यम् ॥ शुभादित्वाष्ट
कम् । शुभादिषूकारान्तपाठे तु० ढे
लोपोबोध्य ॥ द्विभुजजटिञ्जसौम्य
सुवर्धचिरजीविनम् । मार्कण्डेयन
रोभक्तापूजयेच्चचिरायुषम् ॥ न०

मार्ग

नवसहस्रश्लोकात्मकेपुराणविशेषे
॥ यथा । चतुर्दशसहस्रसंख्यमा
द्यप्रकीर्त्तितम् । तथायहसहस्रान्तु
मार्कण्डेयमहाहृतमितिदेवोभाग
वतम् ॥
मार्कव । पुं० मृगराजि । भंगरा०
इ० भा० ॥ मारयति । क्तिप् ।
मारि० क्षिप्रशौकल्याणाशने० कूय
ते । कुशब्दे । ऋदोरप् ॥
मार्ग । पुं० मृगमदे ॥ मार्गशीर्ष
मासे ॥ अन्वेषणे ॥ सौम्यधे० ।
मृगशिरोनक्षत्रे ॥ पाथो । रुदे ।
अपाने ॥ लम्नात्सप्तमभवने ॥
गानप्रकारे । देशविशेषनैरपेक्ष्येण
शास्त्रप्रतिपादिते सावर्णिकरागप्र
कारे ॥ अध्वनि । पथि ॥ तत्परि
ण यथा । चि शङ्खनूपिविस्तीर्णदेश
मार्गस्तुतै कृत । वि शङ्खनुयां
ममार्गं सीमामार्गोद्देशवतु ॥ ध
नूपिदशविस्तीर्णं श्रीमान् राजपथः
कृत । नृपाजिरथनागानामसम्बा
ध सुसञ्चर ॥ धनूपिचैषचत्स्वा
रिशाखारथ्यास्तुनिर्मिता । चि
कराखोपरथ्यास्तु द्विकराप्युपरथ्य
का ॥ ऋक्षापथश्चतुष्पादस्त्रिपाद
श्चतुष्टयान्तरम् । इतीपादस्त्वर्द्धपादः
प्राग्वश पादक स्मृत ॥ अत्र
कर परीवार पानमात्र सम
न्ततः । प्राष्ठकाक्षितुप्राष्ठतीकत

स । न ।

व्याघ्रयज्ञानं ॥ इतलोपरि
चैलोऽभ्युदयेगोपुरद्वारलक्षणा
ध्याय ॥ मृगयुक्तापोर्णमासी
मार्गी० सन्निवृत्ति । अण् ॥ मृग्य
ते विवृणोक्तियत पादै । मृग्य
हो । मार्ग्यतेवा । मृग्य व प्रथे
। घञ् ॥ मार्गीहिजाङ्गलान्पाट
विकारिषयर्भेदेनविधाज्ञय ॥
सम्प्र । ये ॥ त्रि० मृगसम्बन्धि
नि ॥

मार्गिक । पु० अग्रायणे ॥

मार्गीण । प० शरे ॥ न० अन्वेष
णे । सवीक्षण । याज्ञायाम ।
याचने ॥ त्रि० अर्थिनि । याचके
॥ मर्गान्वे रण । बहुलमन्त्रा
पीतियुच् ॥ मार्ग० ल्युट् ॥ मार्ग
यति । मार्ग्यतेवा । ल्यु क्तल्युट्
इतल्युट् ॥ ॥

मार्गीणक । पु० याचके ॥

मर्गानु । पु०)

मर्गधेनुक । न०) योजनपरि
माणे ॥

मार्गव । निषादादायोगयासुत्पन्न
दाशपरन्तमनि ॥ निषादोमर्ग
सुतेदाशनीकर्मजीविनर् कैव
र्त्तमिति प्रपञ्चरायावर्त्तनिवासि
न ॥

मार्गशिर । पु० मार्गमासे ॥

मार्गशीर्ष । पु० सहसि । मार्गे ।

मर्जन

आग्रायणिके । मर्गसिर० इ०
भा० । द्वादशमासानामध्ये० अ
भिनवशालिवास्तूकशाकादिशाली
० शीतातपशून्यत्वं नचसुखहेतु-
मार्गशीर्षोभगवद्भिभूति । मासा
नामार्गशीर्षोहमितिभगवद्वचनात्
॥ अत्रजातस्यफलमथा । यस्यप्रसू-
ति खलुमार्गमासेतीर्येप्रवासेसतत
मति स्यात् । परोपकागैधृतसा-
धुवृत्ति सहृत्तियुक्तोललनाभिजा
पी । मर्गशिरसायुक्तापोर्णमासी ।
नक्षत्रेणयुक्त बालवृत्त्या । ततो
होप । मार्गशीर्षोपौर्णमासीत्यण
॥ १३० मर्गशिरसिजाते ॥ सन्धि-
वेलित्यण् ॥

मार्गिक । पु० हरिणिके । मर्ग
इन्तरि । मर्गानुहन्ति । पक्षिमख्ये
तिठक् ।

मार्गित । त्रि० अन्वेषिते ॥ मार्ग्य
तेस्य । म० । क्त ॥

मार्गीपथो । स्त्री० दक्षिणमार्गेनक्षत्र
विशेषास्तासुविशेष ॥ २५५ । अ
वगच्छधनिष्ठाचमार्गीति ॥

मार्ज्ज । पु० विष्णौ ॥ अद्वादिनिर्भ
लीकरणे । मर्जने । रजके ॥

मार्जन । पु० लोभवृत्ते न० प्रो
खटनादिनाऽङ्गनिर्भलीकरणे । मा
ह्यौ । मार्जना० इ० भा० ॥ स्नान
कालेशीर्षमर्जनगुणा यथा ।

माज्जार

दीर्गम्य गौरवकण्डूककुमलमरो
चकम् । खेदवीभत्सताङ्गनिशरी
रपरिभार्जनमिति ॥ देवीगृहमार्ज
नफलकयथा । देव्यागृहान्तुय शुक्ली
सम्भार्जयतिनित्यश । सभवेद्वलवा
नसौख्यसर्वसम्पत्तिसयुत इति ॥
महानाध्वननार्थमस्मद्विदितान्
सापुष्करलेपनी ॥ माष्टिचनेन ।
मृजुशुशी । ल्युट् ॥
माज्जना । स्त्री० मलस्थापकर्षणे । मा
ष्टी । मार्जने । मार्जना० इ० भा० ॥
॥ मार्जनम् । मृजु० । मृजुशु
चालङ्करणयोर्षा । चुरादि । ण्यास
ग्रन्थोयुच् ॥ मुरजध्वनी ॥
माज्जनी । स्त्री० सम्भार्जन्याम् । शो
धन्याम् । सोधनी० इ० भा० ॥
माज्ज्यतेऽनया । मृजु० । करणे
ल्युट् । वृद्धिः । ङीप् ॥
माज्जनीयः । त्रि० सङ्करे अवक
रे ॥ माज्जितुयोग्य । अनौयर् ॥
माज्जार । पु० खट्वाशी । रक्तचिच-
की । चोती । विडाली । अश्व-
स्पर्शनेदोषोयथा । अभोण्यसूति
काशरुदमारजाराखू सकुक्कुरान् ।
पतितापविषयण्डालमृतहाराखध
र्मावित् । सस्पृश्यशुध्यतेज्ञाना
दुदक्यायामशूकरी ॥ माष्टिमु-
खम् । मृजु० । कक्षिमृजिभ्यांचि
दित्योरन् । मृजेहंवि । पारि

माज्जालीय .

भाषिकमाज्जालीयथा । दम्भार्थज-
तीयश्चतप्यतीयजतेतया । नरप्रचार्य
मुद्युक्तोमार्जार परिकीर्तित ॥
माज्जारक । पु० मयूरे । सिताश-
ङ्गे ॥
माज्जारकरणम् । न० रतबन्धान्तरे ॥
यथा । प्रसारितेपाणिपादेशय्याश्व-
भिमुखोरसि । उन्नताया स्त्रियाः
कथ्यामाज्जारकरण विद् ॥
माज्जारकषिका । स्त्री० चासुण्डादे
व्याम् । चम्भसुण्डायाम् ॥
माज्जारकणी । स्त्री० चासुण्डायाम् ॥
माज्जारगन्धा । स्त्री० मुद्गपणीविशि
ये ॥
माज्जारगन्धिका । स्त्री० मुद्गपण्यां-
म् ॥
माज्जारवृत्तिका । त्रि० वैडालवृत्ति-
की ॥
माज्जारी । स्त्री० माज्जारस्त्रियाम् ॥
कस्तूर्याम् ॥ जन्तुविशेषे । पूतिका
याम् । गन्धचेलिकायाम् । गन्ध
गोकुला० खाटाशी० इ० गौ० देशभा
षा ॥
माज्जारीय । पु० माज्जालीये ॥
माज्जाल । पु० माज्जारे ॥
माज्जालीय । पु० शूद्रे ॥ विडाली ॥
कायशोधने ॥ माष्टि । मृजु० ।
स्याचतिमृजेराजत् बालजालीय
च इतिमृजेराजयच् ॥

माह्व

मार्जित । वि० कृतमार्जने । भु
 ज क ।
 मार्जिता । स्त्री० रसालायाम् । शि
 खरिण्याम् ॥ वि० शोधिते ॥ मा-
 र्ज्यतेस्म । मृजुशीचालहारयो ।
 क्त । टाप् ॥
 मार्जण्ड । पु० तरणौ । सूर्ये ॥
 मृताण्डेभव । भक्त्यादि ।
 क्रोडे । शूकरे ।
 मार्जण्डवल्गुमा । स्त्री० सूर्यपत्न्याम् ।
 आदित्यभक्त्यायाम् ॥
 मार्जण्ड । पु० सूर्ये । मृताण्डेभ-
 व । अण् । क्रोडे । भूदारे ॥
 मार्जिक । पु० शरावे ॥ वि० मृ-
 त्तिकारचिते । मृत्तिकायाविकार ।
 तस्यविकाररूप्यम् ॥
 माह्वम् । न० पत्तने ॥
 माह्वम् । वि० मौराजिके । मृदङ्ग
 वादके । मृदङ्गवादनशिल्पमस्य
 । शिल्पमितिठक् । अत्र० मृदङ्ग
 वादने० प्रकृतेर्लक्षणा । मुख्यार्थं
 वृत्तस्त्वनभिधानात् ॥
 माह्व । पु० वर्षसङ्करजातिवि-
 शेषे । न० मृदुतायाम् । परदु ख
 प्रदर्शन तपौड बु । अक्रूरस्त्वे ।
 वृथ पर्वाक्षादिकारिष्वपिशिष्यादि
 षु० अ पयभाषणादिव्यतिरेकीयवो
 भायत्त्व । चिन्ताकाठिन्ये । मृ-
 दोभाष । वृगन्तश्चेत्यण् ।

मालकौश ।

माहीकम् । न० मधुनि । द्रानाम
 द्ये ॥ मृद्वीकाद्राचा० तस्याविकार ।
 तस्यविकाररूप्यम् । अनुदात्तादे-
 र्येत्यञ्वा ।
 माष । पु० मारिषशाके ॥ नाच्यो
 क्त्यापार्ये ॥ मषात्सङ्घनात्० मा-
 षं ॥
 माषिका । पु० मारिषशाके ॥
 माष्टि । स्त्री० प्रोक्कनादिनाङ्गस्य-
 निमंलीकृतौ । मार्जनायाम् ॥ मा-
 र्जनम् । मृजुशुशी । मृजुशीचाक्ष
 हरणयोर्षा० चुरादि । क्तिन् । नि-
 तुचेतिनेट् । णिलोप ॥
 माल । पु० उन्नतभूतसी० ध्वजे ।
 क्तेऽज्जातिविशेषे ॥ यथा । मा-
 लाभिक्ता । किराताश्च सर्वेप्रिक्ते-
 ष्कजातय ॥ देशविशेषे ॥ सच०
 मेदिनीपुरप्रदेशे मालभूमिस्त्वेनख्या-
 त ॥ न० कपटे ॥ वने ॥ उन्नतभ-
 तले ॥ ध्वजे ॥ माति । सामाने ।
 ऋद्धेन्द्रायवध्यविष्कुत्रचुत्रक्षुरस्वर
 भद्रोयभरभेनशुक्रशुक्लगौरवन्तं रा-
 माला । इतिरन् । निपातनाङ्ग
 ण्वम् ॥
 मालक । पु० निम्बवृक्षे । मलते
 । मलधारणे । ण्वल् ॥ न० स्थल
 पद्मे ॥
 मालका । स्त्री० माल्ये ॥
 मालकौश । पु० कौशिके । रागवि

मालती

शेषे । अस्मिन्मनसमयोरात्रिषु
ष

मालचक्रकम् । न० सकृद्व्यूहपर्वसम्यो
। मालाद्वचाकि० इ० गौ० भा० ॥

मालतिका । स्त्री० वृत्तविशेषे ॥ यथा
। आदिगुरु पुनरन्तगुरुर्ध्वदिचान्त
रगा सगण मुनिमाना मालति
काकथिताविलसद्भातिभिर्विदित
श्रुतिभि कृतमाना । गोडकुलै
कधरन्धरदानदयाकरसत्कविभि
कृतगानाश्रायशब्दन्तनरेशनिशा
मपशमयमानवदानविधाना ॥ मा
लक्यवक ॥

मालती । स्त्री० युवती ॥ काचमाख्या
म् । शिल्पायाम ॥ ज्योत्स्नाया
म् । निशि ॥ नदीविशेषे ॥ जा
त्याम् । चवेली० इ० प्रसिद्धाया
पुष्पलतायाम् ॥ वर्षावृत्तान्तान्ते
आदौचम्वारोस्याकर्णाजाठन्ते शेषे
यस्मिन्मन्त्राराजन्ते । रुद्रैर्वर्णै
पादेपादेविख्यातामालक्यपात्राणां
भूषाविख्याता । यथा । पायान्मा
यामीनोर्लीन कल्पान्तेप्रागादि
क्षीणीभतु पाणिप्रोड । व्याप्ता
म् भोर्धस्तल्लिनकलेतीलाभि स
न्यकसर्गेष्वध्यायवृत्तान्तेतिष्ठन् ॥
जगतीकन्दोर्भेदेपि ॥ तद्वत्तय
यथा । भर्तानजवधमालतीभरो
॥ यथा । इहकतयाच्यतकीलिका

मलमौ

मनमधुरमसौरभसारकोलुप ।
कममकृतस्मृतचारुविभ्रमामलिर
पिचुबतिमालतीमुद ॥ मालति
काकन्दसि ॥ मालक्ष्मीजतति ।
भाति । सौचोवेष्टनर्थ० । मूलवि
भजा उतस्वात्क । गौरादि ॥
मार्गातनोतिवा । तनु० । अन्येभ्यो
पोतड ॥

मालतीतीरज । पु० टट्टये । सुहा
गा० इ० भा० ॥

मालतातारसम्भवम् । न० श्वेतटट्ट
ये ॥

मालतोपद्रिका । स्त्री० जातीपत्न्या
म् ॥

मालतीफलम् । न० जातीफलम् ॥

मालय । प० चन्दनवृक्षे ॥ द्वि०
मन्यसम्बन्धिनि ॥ न० पद्मे ॥

मालव । पु० अवन्तिदेशे । माल
वा० इ० भा० ॥ अवन्तोत्तपूर्व
भागे गादावर्थास्तथोत्तरे । माल
वस्थोभेददेशोवनधान्यपरायण
॥ रागविशेषे ॥

मालविका । स्त्री० चिह्नति ।

मालसी । स्त्री० केशपुष्टवृक्षे बाला
ह्यम् ॥ रागिणीविशेषे । मालव
रागस्यपत्न्याम् ॥ मतान्तरणमेघ
रागस्यभार्यायाम् अस्याशानसम
यो यथा । इन्द्रोत्थानात् समारभ्य
यावद्गर्गमहोत्सवम् । गैयाभवेद्

माला

धेनिंत्थ मालसीसामनोहरा ॥
अपिच । गाभ्यारोदीपिकाचैवक
व्यापीपूर्वोत्तया । अश्ववारौका
नडाचगौरीकैदारपाहिडा ॥ माध
वीमालसीनाटीभूपाणौसिन्धुडात
था । सायान्हेरानिपीरेता । प्रगा
यन्तिचतुर्दश ॥

माला । स्त्री० सजिपुष्पादिदामनि ।
माल्ये ॥ मूर्धनिन्यस्तपुष्पादिदा
मनि ॥ श्रेष्ठ्याम् । पङ्क्तौ ॥ गला
भरणे ॥ पृष्ठायाम् ॥ मल्यते ।
मलधारणे । अञ् । टाप् ॥ मां०
लक्ष्मीशोभावालाति । ला० । आ
तोनुप तिकोवा ॥ यद्वा । माति ।
मामानि । ऋज्जेन्द्रायेत्यादिना०
रन् । निपातनाज्ञतत्त्वम् ॥ माचा
वृत्तविशेषे ॥ तल्लक्षणादाहरणे
यथा । द्विजवरनवगणमिहकुरुतद
नुरगणमपिकलय कमलमुखिभव
तिललितमपिकर्णवच्छेषे । अप
रदल गाथायामालावृत्तविचित्र त
त् ॥ यथा । खरनखरमुखदक्षित
दितितनयकटिनहृदयरुधिरनिव
हभवदभिनवसुखितमानसीहन्त्या
त् । भवद हीनरसि होदिविषत्सु
महोपसङ्घातः ॥ लघ्वादिचिकाले
० । ५ ॥ पु० जपसाधनभूतायाम्
। गुणनिकायाम् ॥ सावित्रिधाय
या । मालातुत्रिविधादेविवर्णाक्षपर्व

मालादूर्वा

भेदतद्वृत्तिमध्यसूक्तम् ॥

मालाकण्ठ । पु० अपामार्गे ॥
मालाकन्द । पु० कन्दविशेषे । आ
विलकन्दे । विशिखदलायाम् ॥
मालाका । स्त्री० मालायाम् ॥
मालाकार । पु० वर्षसङ्करजाति-
विशेषे । मात्तिके । वनावर्के । पु
ष्पाजोविनि । मालो० इ० भा० ॥ अ
यन्तुशूद्रायांविश्वकर्मणोजातवृत्ति
व्र० वै० पु० ॥ तैलिक्याकर्मकारा-
श्चमालाकारस्यसम्भवः । इ० परा-
शरपद्धति । मालां करोति । छुकु
ञ् । कर्मण्य ण् ॥

मालायन्त्रि । पु० मालादूर्वायाम् ।
मालातणम् । न० भूस्तुणे ॥ अति-
च्छन्नतणे ॥ मालाकाराणितणानि ॥
मालादीपकम् । न० अर्थालङ्कारविशे
षे ॥ तल्लक्षणादिकथया । मालादी
पकमाद्यस्तेद्यथोत्तरगुणावहम् । पू
र्वेणपूर्वेणवस्तुनोत्तरमुत्तर चेदुपक्रि
यते० तन्मालादीपकम् । यथा । स
ङ्ग्रामाङ्गणमागमैनभवताचापेस-
मारोपितैदेवाकर्णयथैनयेनसहसा
यद्यत्समासादितम् । कीदण्डेन
शरा शरैररिशिरस्तेनापिभूमण्ड
कम्तेनत्वंभवताचकीर्त्तिरतुला-
कीर्त्याचलोकत्रयम् ॥

मालादूर्वा । स्त्री० दूर्वाविशेष । यन्त्रि
लायाम् । पर्ववल्क्ष्याम् । गोटि-

मालिकी

यादृषद्भा० ॥

मालाधर । पु० वषट् वृत्तविशिषे ॥
 द्विजवरगणान्वितोगजपति पुन-
 स्तूर्यवान् करतलपरिस्फुरत्कन-
 ककुण्डलेनान्वित । सुरपतिगुरु
 श्रियापरिगत समतात्सर्खे० जय
 तिभुविहृतभूपतिरयन्तुमालाधर
 ॥ यथा। क्वचिदपिषयस्ययासहविनो
 दमातन्वती० कतिपयकथारसैर्न
 यतिवासरोयांरुजम् । सुभगतवका
 मिनीसमधिगम्यसायामिनी मनु
 भवतिभामिनी मदनवैदना मत्त
 त ॥

मालारिष्टा। स्त्री० पाच्याम् । मरकत्तप
 त्याम् । हरितलतायाम् ॥

मालालिका । स्त्री० पृक्कायाम् ॥

मालाली । स्त्री० पृक्कायाम् ॥

मालि । पु० मुक्केशराक्षसपुत्रे ॥

मालिक । पु० मालाकारे ॥ पक्षि
 विशिषे ॥ मालाशिल्पमस्य । शिल्प
 मितिठक् । मालास्यास्तित्वा । व्री
 द्धादिभ्यश्चेतिठन् ॥

मालिका । स्त्री० सप्तलायाम् ॥ ध्रुव
 त्याम् ॥ यौगलङ्करणे ॥ पुष्पमा
 ल्य ॥ नदीविशिषे ॥ मुरायाम् ।
 मय्य ॥ टाप् ॥

मालिकी । स्त्री० मालिकयोषिति ।

मालिन् । इ० भा० ॥ टिड्ढेति
 ङीप् ॥

मालुधानी

माली । पु० मालावति ॥ मालाख्यस्य
 । सुखादिषु० मालाक्षेपे० इतिपाठा
 दिनि ॥ व्रीद्धादित्त्वाद्वा० इनि
 । सतुक्षेपादन्यत्रापि ॥ मुक्केशराक्ष
 सपुत्रे ॥

मालिनी । स्त्री० माहकायाम् ॥ मा
 लिकयोषिति ॥ गौर्याम् । उमाया
 म् ॥ चम्पानगर्याम् ॥ मन्दाकिन्या
 म् ॥ नदीविशिषे ॥ मालावस्ति
 अस्याः अस्यावा । व्रीद्धादित्त्वादि
 नि । ङीप् ॥ यद्वा । मलती । मल
 धारणे । णिनि । ङीप् । अग्नि
 शिखायाम् ॥ दुरालभायाम् ॥ अ
 तिश्कर्तरोच्छन्दो १५ भेदे ॥ यथा
 । ननमयययुते य मालिनीभोगिलो
 के ॥ स्तृगमदकृतचर्चाप्रीतकौशि
 यवासारुचिरशिखिशिखण्डावहध
 मिक्षपाशा । अननुनिहितमसैव श
 मुत्क्वाणयन्तीधृतमधुरिपुलीलामालि
 नीपातुराधा ॥

मालिन्यम् । न० मलिनत्वे ॥

मालाय । त्रि० मालायाम्भवे ॥ वृद्धा
 च्छ ॥

मालु । स्त्री० पञ्चलतायाम् । पञ्च
 बल्ल्याम् ॥ नार्याम् ॥

मालुधान । पु० मातुलाहौ । चित्रसर्पे
 ॥ मालुरोषधी० तच्चधानमस्य ॥ म
 ङापञ्चे ॥

मालुधानी । स्त्री० लतान्तरे ॥

माल्यवान्

मालूक । पु० कृष्णार्जके ॥

मालूर । पु० शार्ङ्गिण्यवधे । श्री
फले । बिल्वे । वेल० इ० भा० ॥
मालक्ष्मीपरेषालुनाति । लूञ्छेद
ने । बाहुलकाद्रक् ॥ कपित्थव
धे ॥

मालीया । स्त्री० स्थूलैलायाम् ॥

माल्यम् । न० कुसुमे । पुष्पे ॥ माला
याम्नाधुमाल्य पुष्पमिति विवरणम्
यथा । यथाचाल्ये नमाल्ये नवासि
त तिलसर्पपम् । नमुञ्चति स्त्रकगन्ध
तद्वत्सूक्ष्मस्यदर्शनम् ॥ पुष्पमाला
याम् ॥ मूर्द्धिन्यस्तपुष्पदामनि ॥
केशकलापाद्वाहिर्माल्यधारणनिर्णे
धोयथा । नविगच्छन्कथाकुर्याद्वाहि
र्माल्य नवारयेत् । गवाक्षयाजपृष्ठे
नसर्वथैवविगर्हितम् ॥ रत्नमयस्त
ज्जि ॥ मालामात्रे ॥ मल्यते । मल
धारणे ऋहलोर्ण्यत् ॥ यदा । मा
लैव । चतुर्वर्णादिभ्यात्प्यञ् ॥

माल्यपुष्प । पुं० शशवधे ॥

माल्यपुष्पिका । स्त्री० शणपुष्प्या
म् ॥

माल्यवान् । पु० पर्वतविशेषे । मिरु
त प्राच्यामानीतनिषधयाम्योत्त
रायते द्विसहस्रयोजनविस्तीर्णकेतु
माबिलावत्तवर्षयोर्मर्यादादौ ॥ मा
ल्याकारतास्यास्तिमतुप् ॥ राक्षस
सभेदे ॥

माष

माष । पु० लेटात्तीवरकन्यायामु
त्पन्ने० सङ्गरजातौ ॥

माषवी । स्त्री० मल्लयात्रायाम् ॥

माशब्दिक । वि० प्रतिषेद्धरि । नि
षेधके ॥ माशब्द इतियथाहस
। तदाहितिमाशब्दादिभ्यउपसङ्ख्या
नमितिठक् ॥

माष । पु० ब्रीहिप्रभेदे । कुरुविन्दे
। धान्यबीरे । वृषाकरे । मासले
। बलाढ्ये । पित्र्ये । भोजने । मा
ह० उड्ड० इ० भा० ॥ माषस्यफ
लमाष । अवयवेत्रप्राग्योषधिबुद्धे
भ्यङ्ग्यण् । तस्यफलपाकशुषामिति
लुपि० युक्तवशाव ॥ माषोगुरु
खादुपाक स्निग्धोरुच्योऽनिलाप
ह । उष्ण सन्तर्पणोऽवल्य शुक्र
लोष्ठ इण पर ॥ भिन्नमूत्रमल
स्तन्यमेद पित्तकफप्रद । गुदको
लादिर्तश्वासपक्षिशूलानि नाशये
त् ॥ कफपित्तकरामाषा कफपि
त्तकरंदधि । कफपित्तकरामत्स्या
वृन्ताककफपित्तहृत् ॥ मूलकमाषसूपै
नमधुनाचनभक्षयेत् ॥ रूष्यपरिमाण
विशेषे ॥ द्विकृष्णलैसमपुते विज्ञे
योरूष्यमाषक ॥ परिमाणविशेषे
। माषके ॥ सचमागंधमाने सुशुतम
ते ५ गुञ्जाचरकमतो ६ ८ गुञ्जाप
रिमाणम् । कालिङ्गमाने सुशुतम
ते ५ ७ ८ गुञ्जापरिमाणम् । वै

माषवटी

द्यकान्तरे १० गुञ्जापरिमाणम् ।
 यथा । गुञ्जाभिर्दशभिर्माषां शाखो
 माषचतुष्टयमिति वैद्यकपरिभाषा
 । मासादिति भाषा ॥ ज्योति स्मृ-
 तिमते १२ गुञ्जापरिमाणम् । य-
 था । पलन्तुलौकिकैर्मनै साष्ट-
 रत्तिविमाषकम् । तोलकचितय-
 ज्ञेय ज्योतिर्ज्ञै स्मृतिसम्मतमि-
 तितिथ्यादितत्त्वधृतवचनेनपलमष्ट-
 रत्तिकाधिकमाषद्वयाधिकतोलकच-
 यम् । एतेनमाषकपरिमाणं द्वादश-
 रत्तिकमभवति ॥ मूर्खे ॥ त्वग्दोष-
 भेदे । मत्स्यादिति भाषा ॥

माषक । पु० पञ्चरत्तिकपरिमाणं
 ॥ गुञ्जा प चाद्यमाषकद्रव्यमर-
 ॥ दशार्द्धगुञ्जप्रवदन्तिमाषमाषाह-
 यै षोडशभिश्चकर्षमिति लीलाव-
 तीच ॥ षड्भिस्तुरत्तिकाभिः स्यान्
 माषकोद्दिमधान्यकौ । माषोगुञ्जा-
 भिरष्टाभिः सप्तभिर्वाभवेत्कचिदि-
 तिभावप्रकाशः ॥

माषपर्णी । स्त्री० महालङ्कायाम् । इ-
 यपुष्कौषधी । काम्बोज्याम् । वन-
 माषे । माषाणीति० गौ० दे० मा०
 ॥ माषपर्णी हि मातृक्कारुचाशुक्रव-
 खासकृत । मधुराग्राहणीशोषावात-
 पित्तज्वरासृजित् ॥

माषवर्द्धक । पु० खर्णकारे ॥

माषवटी स्त्री० वटिकाविशेषे । उ

मा

डदी० बडी० दू० भा० ॥ माषा-
 णापिष्टिकाहिङ्गुलवणाद्रकसंस्कृ-
 ता । तयाविरचितावस्त्रेवटिकासा-
 धुशोषिता । तल्लितास्तप्ततैलेता-
 चयवासुप्रलेहिता । वटकस्यगुणै-
 र्युक्ताज्ञातव्यारुचिदाभृशम् ॥

माषश । च० प्रतिमाषम्० द्रव्य-
 थै ॥

माषाद । पु० कच्छपे ॥ चि० माष-
 भक्षके ॥

माषादि । पु० शमीधान्यगणे । मा-
 षमादिर्यस्यगणविशेषस्यस । मा-
 षोमुद्गोराजमाष कुलत्पञ्चणकस्ति-
 ल । काकाण्डसौवरइतिशमीधा-
 न्यगणः स्मृतः ॥

माषौणम् । न० माषचेचै । माष्ये ॥
 माषाणांभवनं चेचम् । विभाषा-
 तिलमाषोमाभङ्गाण्यभ्यङ्गतिपक्षेख-
 ज् ॥

माषेण्डरी । स्त्री० इण्डरे० इन्दरे०
 सेफ० इति हिमप्रवर्तप्रसिद्धेखाद्य-
 द्रव्ये ॥

माष्यम् । न० माषीणे । माषचे-
 चै ॥ माषाणांभवनम् चेचम् । वि-
 भाषातिलमाषेतिपक्षेयत् । माषे-
 भ्योहित वा । खलयवमाषेत्यादिना-
 यत् ॥

मा । पु० चन्द्रे ॥ मार्से । मिमीते
 आनन्दमितिमा । बाहुलकात्के

मासतम

वलादप्यसि . ॥

मास । पु० आने । वर्षाश्री । शुक्लकृ
ष्णपक्षव्यात्मककाले ॥ मासोद्विवि
ध शुक्लादि कृष्णादिष्व । तत्र
चैत्रशुक्लप्रतिपदमारभ्यामावास्याप
र्यन्तशुक्लादि . । कृष्णपक्षप्रतिपद
मारभ्यपूर्णिमापर्यन्त कृष्णादि ॥
मासश्चन्द्रस्तस्यायम् । अण् । सौरा
दिषु । यथा । मासश्चतुर्विधो
क्तः सावनादिप्रभेदतः । त्रिशदि
नात्मकस्तत्रसावन . परिशीर्जित
॥ एकस्मात्सप्तक्रमादासङ्क्रान्ति
सौरोभिधीयते । शुक्लपक्षादिकृष्णा
न्तश्चान्द्र स्यादन्वयापिवा ॥ सर्व
नक्षत्रभुक्त्या तु नाक्षत्रोमास उच्यते ॥
तत्र । आर्द्रिकैः पितृकृत्ये च मासश्चा
न्द्रमस स्मृतः । विवाहादौ स्मृतः सौ
रोयज्ञादौ सावनोमतद्वृत्तिभिर्विक
स्यते परिमौयते चन्द्रवृद्धिचयाभ्या
य । मसीपरिणामे । कर्मणि घञ् ॥
मासजात । त्रि० जननादूर्ध्वयस्य मा
सो गतस्तत्र ॥ तत्रैव व्यवहारात् । मा
सो जातस्य यस्यस्य । काला परि
माणिनैतिसमासः ॥
मासज्ञ । पुं० दात्यह् ॥ बि० मास
विदि ॥
मासतम . । पु० मासस्य पूरणे ॥
निश्चयतादीति ङटस्तमङागमः ।
अतएव ज्ञापकाट् ङट् ॥

मासम्

मासनम् । न० सोमराज्याम् ॥
मासमान । पु० वत्सरे ॥ न० मास
परिमाणे ॥
मासर । पु० निस्त्रावे । भक्तसमुद्भवे
मङ्गे । माङ् । पीच० द्र० भा० ॥
मास्यते । मसीपरिणामे . ग्यन्त
। बाहुलकादरन् ॥ यद्वा । मा०
श्री . सरस्वत्यः । सृ० । पुंसीति
घ ॥
मासवर्त्तिका स्त्री० सप्तपौषाद्विवि
शेषे ॥
मासान्त । पु० अमावास्यायाम् ॥
स क्रान्तिदिने ॥
मासिकम् । न० अन्वाहार्ये । दर्शश्चा
ह्ने ॥ पितृणां मासिक आत्मनन्वाहार्यं
विदुर्बुधा । तन्नामिषेण कर्तव्य
प्रशस्तेन प्रयत्नतः ॥ मासे भवम् ।
कालाट्ठञ् ॥ प्रेतस्य . स वत्सरा
भ्यन्तरे . प्रतिमास मृताश्चेत्क्रियमा
णश्चाह्ने ॥ मासो देवताऽऽख्यावा । का
लेभ्यो भववत् ॥ ऋणे ॥ मासे देयः ।
देयमृणं । ठक् ॥ त्रि० माससम्ब
न्धिनि । मासे न निवृत्तम् । ठञ्
॥ मासे भववा ॥
मासुरी । स्त्री० श्मश्रौ ॥
मासूर । त्रि० मसूरविकृतौ ॥ मसूर
स्यावयवो विकारो वा । धिल्लाद्यण् ॥
मासम् । अ० अलम् । वारणे ॥ माच
स्याच । अनयो समाहारः ॥

माहिषम्

माहाकुल । वि० महाकुलीने । महाकुलस्यापत्यम् । महाकुलादव्यवसायवित्तवत् ।

माहाकुलीन । वि० महाकुले । महाकुलस्यापत्यम् । महाकुलादितिपक्षवत् ।

माहाजनिक । वि० महाजनानावहिते । महाजासौजन्यम् । महाजनादव्यवसायवित्तवत् ।

माहात्म्यम् । न० महात्मत्वे । प्रभावे । महात्मनोभाव । व्यक्तम् । अनतिशयैश्वर्यम् । विश्वसृष्ट्यादिकर्तृत्वेप्यविकारित्वम् । शुभाशुभकर्मकारयितृत्वेप्यवैषम्यम् । बन्धमोक्षादिफलदातृत्वेप्यसङ्गौदासीन्यम् ।

माहाराजिक । पु० गणदेवताभेदे । महाराजोदेवतैषाम् । महाराजप्रीतिपदादृष्टिः । ठञ् । महाराजोभक्तिर- वा । महाराजादृष्टम् ।

माहाव्रती । स्त्री० पाशुपतव्रतसम्बन्धिन्यापठती ।

माहिमम् । न० शब्दे । महतीऽस्ति । मह० महैरिवच्चेतीत्यत्र वि० महनीये ।

माहिर । पु० देवराजे । इन्द्रे ।

माहिषम् । न० माहिष्याधर्मे । यन्महिष्यमिच्छति । वि० माहिषसम्बन्धिनि । माहिषोपजीविनि । माहि

माहिन्द्र

प्या । माहिषस्यवा० इदम् । यत् ।

माहिषमहाक । पु० शालिग्रभेदे ।

माहिषिक । पु० माहिषजावने । माहिषीपती । व्यभिचारिण्यनुरक्तपती । यथा । माहिषीत्युच्यतेनारी याचक्यादव्यभिचारिणी । तादृष्टाकामयतिय सवैमाहिषिक स्मृतम् । भगद्गरोपार्जितस्त्रीधनोपजीविनि । यथा । माहिषीत्युच्यते भार्याभनेनोपार्जितधनम् । उपजीवितयस्तस्या सवैमाहिषिक स्मृतम् ।

माहिषती । स्त्री० शिशुपालनगर्याम् ।

माहिष्य । पु० वर्षसङ्हरजातिविशेषः । वैश्यायाश्चत्रियादुत्पन्ने । नक्षत्रजीवननृच्यगीतेसंस्थसंस्थम् । माहिष्याणांशुभावाति प्रोक्ताप्रोशनसाम्बयम् ।

माहिन्द्र । पु० शुभदण्डविशेषः । रव्यादिचारेषु वायुवरुणयममहिन्द्राणामेकैकदण्डाभरन्ति । तत्रवरुणमहिन्द्रयोर्दण्डौशुभौ । वायुयमयोर्दण्डौवशुभौ । यथा । व्यातवावयमासूर्यमावावयकलानिधौ । वयमावाकुर्वन्त्यामावावयसुधांशुजे । गुरोवावयमाचैवमावावयतयाम्गी । सूर्यपुत्रेवमावावयटीयुग्मशु

साष्टिश्वरी

भाशुभम् ॥ माहेन्द्रेविजयोनिस्त्र
पादयेचधमागम् । बायोचधम
तेनिस्त्र यमेपिमरण ध्रुवम् ॥ चि०
महेन्द्रसम्बन्धिनि ॥

माहेन्द्री । स्त्री० गवि ॥ शय्याम् ॥ अ
मरावय्याम् ॥

माहेय । चि० मद्याप्रपत्ये ॥

माहेयी । स्त्री० गवि । सौरभेय्याम् ।
मद्या • गोस्त्रप्रपत्यम् । स्त्रीभ्योठ
क् ॥ मद्यतेपूष्यते । मह० पु सौ-
ति० खनोचचेतिवाच । मद्याया-
प्रपत्यम् । ठक्० इतिस्त्रामी ॥

माहेयी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ यथा ।
महादेवात्ममुत्पन्नामहङ्गि प्रेक्ष्य-
सैयत । माहेष्ट्वर्यातमुर्दस्यामाहे
शीतेनसास्मृता ॥ (•) ॥

माहेष्ट्वर । चि० कौस्तुभिकी । कौबन्धु
क्ते ॥ यथा । धनैर्माहेष्ट्वरै स्वार्यं
प्रत्यभिज्ञानशालिभि । स्वपरि-
ज्ञानमात्रेणजीवन्मुक्ताभवन्तिहि ।
अस्माकमेनदितमानसानामाहेष्ट्व
राणादिवसा प्रयान्त्वितिच ॥
महेष्ट्वरसम्बन्धिनि ॥ तस्येदमिच्छ-
ण् । न० उपपुराणादिशिषि ॥

माहेष्ट्वरपदम् न० तीर्थदिशिषि ।

माहेष्ट्वरी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ माह-
भेदे । यत्रातक्तायाम् ॥ विष्णोः ।
यथास्त्रीर्प ४ ५ ध्याये । ययनारा-
यथागाराजगन्मातासनातन । वि

मिच ।

भय्यसंस्थितोदैव स्वात्मान बहु-
चेष्ट्वर ॥ नमैविदुः परतत्त्व दे
वाद्यानमहर्षय । एकोहदेवदेवा
त्म मवाभीविष्णुरेवचेत्यादिवचना
त । शिवशक्त्याम् ॥ महेष्ट्वरस्येव
म् । अक् । ङीप् ॥ तीर्थविशे
ष्टि ।

मित । चि० ज्ञाते ॥ निश्चिते ।
परिच्छिन्ने । मीयतेस्य । मा० माह-
मिह्प्रणिदानेवा । त्त् । द्यतिस्त्र
तीतीकारान्तादेश ॥ (•) ॥

मितङ्गम् । पु० दन्तावले । इस्तिनि ॥
मितङ्गच्छति । गङ्गु० । गमे सुमिवा
च्यइतिखच् । खितिमुम् ॥ स्त्री०
टाप् ॥ चि० परिमितगामिनि ॥
मितद्रु । पु० समुद्रे ॥ मितद्रवति
। द्रु० । हरिमितयोर्द्रुवइतिक्कु ॥

मितम्पच । चि० किम्पचाने ॥
कपणे ॥ दुर्गते ॥ मितम्पचति ।
मितनखेचेतिमितोपपदात्पचे
कर्त्तरिखश् । मुम् ॥

मिताशन । चि० युक्ताहारे । परि
मितभोजिनि ॥ मितमशनयस्य
स ॥

मिति । स्त्री० ऐश्वर्ये । अत्रच्छेदे ।
माने ॥ जिज्ञासे । मानम् । मा
ह् । क्तिन् । द्यतिस्त्रतीतीज्ज
म् ॥

मिच । पु० द्युमणी । सूर्ये ॥ न०

मित्र

सुहृदि । सख्यौ । मीतः ॥ इ० भा०
 ॥ यथा । सार्थं प्रवसतोमित्रभा
 र्यामित्रं यद्विद्यत । चातुरस्यभिष
 ष्मिन् दानमित्रं मरिष्यत ॥ इ
 त्ति । अपिच, समूच्यानासहनोवन्सु
 सदैवागुगत सुहृत् । एकक्रियो
 भवेन्मित्रं समप्राण सखाभवेत् ॥
 इतिभेदस्त्वविवक्षित ॥ अहेनो
 पकर्त्तरि । प्रीतिकारके ॥ तच्चतु
 र्धविधं यथा । सहार्थीभजमानश्च
 सहज कृतचिन्मस्तथेतिभेदात् ॥
 नक्षत्रित्कस्यचिन्मित्रं नक्षत्रित् क
 ष्चचद्रिपु । कारणादेवजायन्ते
 मित्राणिरपवस्तथा ॥ साश्रूयान्
 मद कुर्यात्ससुखीतृणायोज्झित
 । तन्मित्रं यस्तु विश्वास पुरुष
 सजितेन्द्रिय ॥ सर्वथासुकर मि
 त्रं दुष्कर परिपालनम् । अनिश्चत्वा
 विचिन्तानांप्रीतिरल्पे पिभिद्यते ॥
 शत्रो दरस्मिन् । स्वदेशाऽव्यवहित
 राज्ञात परस्मिन् ॥ विषयानन्तरो
 राज्ञाशत्रुमित्रं मत परमित्य
 मरोक्ते ॥ हिरण्यभूमिसम्प्राप्
 त्वापार्थि वीरतथैधते । यथा मि
 त्रं ध्रुवखब्धाक्षुषमप्यायतिचमम् ।
 धर्मश्चकृतस्तुष्टप्रकृतिमेवच ।
 अनुरक्त स्थिरारब्ध लघुमित्रं प्रशस्य
 त ॥ मेद्यति । अमिदास्ते इने
 यमिधिमिदिशसिष्य क्वचद्रुतिक

मित्रावरुणौयम्

च ॥ यथा । मितात्त्रायते ।
 वैष्णुपालने । सुप्रीतिक ॥ अष्ट
 मतारायाम् ॥ अनुराधानक्षत्रे ॥
 सर्वभूतात्मकीतातजगन्नाथे जगन्ना
 थे । परमात्मनिगोविन्दे मित्रामि
 त्रकथाकुत ।
 मित्रद्रोही । त्रि० नरकाधिकारिविशि
 षे । मित्रद्रुहि ॥ यथा । मित्रद्रोही
 धृतप्रश्नये चविश्वासघातका । ते
 नरामरक यान्तियावच्चन्द्रदिवाकरा
 वितिससे मिरोपाख्यानम् ॥
 मित्रघ्नः । पु० मित्रद्रोहिणि । मित्र
 स्थापकारके ॥ मित्रद्रुह्यति । द्रुहे
 सत्सुहृषेतिक्लिप् ॥
 मित्रयु । पु० लोकयात्राभिष्टे ॥
 । त्रि० मित्रवत्सले ॥ क्याच्छन्दसौ
 ष्यु ॥ यथा मित्रयाति । या०
 । अगयादित्वात्कु ॥
 मित्रयुधम् । न० मैत्रेयिकायाम् । सु
 हृत्स रामे ॥
 मित्रवन्धि । स्त्री०)
 मित्रलाभ । पुं०) सुहृत्प्राप्तौ ॥
 मित्रवत्सलः । त्रि० मित्राप्रिये । मित्र
 यौ ॥ मित्रवत्सलः यत्सलः ॥
 मित्रा । स्त्री० सुमित्रायाम् । शत्रुघ्न
 मातरि ॥
 मित्रावरुणौयम् । न० मित्रावरुणस्य
 तत्त्वविशेषस्यकर्मभावयो ॥ हो
 त्राभ्यश्च ॥

मिथो

मिथ । अ० अन्धोन्यस्मिन् । सङ्घार्थे ॥
रहोर्थे ॥ मेयति । मयू मङ्गमे । असु
न् । पृषोदरादितत् १५ स्त ॥

मिथि । पु० विमिराजपुत्रे । जन
के ॥

मिथिला । स्त्री० जनकपुर्याम् ॥ विदे
हायाम् ॥ देशविशेषे । तैरभुक्ते
। तिङ्ङित् । इ० भा० प्र० ॥ यथा
। गण्डकीतीरमारभ्य चम्पारण्यान्त
कश्चिद्वि । विदेशभू समाख्याता
तैरभुक्ताभिश्च सतु । मय्य तैरिप
बोऽन् । मये विक्रीडने । मिथिका
दयस्तेतीक्ष्ण् । अकारस्तेत्स्विनिपा
तनात् ॥

मिथु । अ० हाविष्यर्षे

मिथुनम् । न० स्त्रीपुसयोर्युग्मे । इ
नूहे । युगले ॥ जुगल० जोडी० इ०
भा० ॥ इयो ॥ सुरते । इन्नुहल
निते सुखे ॥ तृतीयराशौ । मिथु
ने । मिथुनलज्जलफलक यथा । मि
थुनोदयसङ्घातोमानीखलनवत्सल
। व्यागीभोगीधनीकामीदीर्घसूत्री
रिमहान मेयति । मिथुसङ्गमेव
। अधिपिथिमिथिभ्य किट्ठिन्
न् उपसर्गविशिष्टे भातौ । सम्भ
वे ॥

मिथुनाधिप । पु० बुधपदे ॥

मिथो । अ० रहसि ॥ सङ्घार्थे । अन्धो
न्यस्मिन् ॥ मेयति । मेयू० । बाह

मिथ्य दृष्ट

लक दी । पृषोदरादित्स्वीङ्गस्त्व ॥

मिथ्या । अ० अनृते । वितथे ॥ प्रा
गभाव्युतत्वेमन्थचिन्तरचनात्त्व
मिथ्यात्वमिति मिथ्यालक्षणम् ॥
यदसङ्गासमान तान्मिथ्यास्वप्नगजा
दिवदिति च ॥ स्त्री० अधर्मत्वात्
न्याम् ॥ यथा । अधर्मपत्नीमिथ्या
सासर्वधूत्तैश्च पूजिता । यथाविना
जगत्सर्वमुच्छिन्न विधिनिमित्तम् ॥
मिथ्ययाविनाघूर्तसमुदाय रूपमु
च्छिन्न भवति । मिथ्याभोषणा
भावैधूर्तत्वस्याभावात् इत्यर्थः ।
सत्यं चादर्शनाद्याचक्ष तायासू
क्ष्मरूपिणी । अर्थावयवरूपाश्च
हापर चैव सहता ॥ कलौ महाप्रग
ल्भाश्च सर्वत्र व्योपिक्तावल्गता । कप
टिनसम आवाभ्रमख वरुडेरुडिद्विति
॥ मयते । मये० । अध्वन्यादित्त्वा
द्वाधुः ॥

मिथ्याचार । वि० पापाचारे ॥ स
त्वशुभभावेन फलायोग्यतत्वात् ॥
मिथ्याज्ञानम् । न० भेदाग्रहपूर्वकं
अन्यस्यान्यात्मताबभ सं ।

मिथ्यादर्शनम् । न० शास्त्रीपर्याप्तवा
द्ये हेतदर्शने ॥

मिथ्यादृष्टि । स्त्री० धर्मफलपवादक
ज्ञाने । नास्तिकतायाम् ॥ मिथ्ये
तत्त्वपञ्चके । तद्विषयिणी दृष्टिर्ज्ञान
म् । असत्त्वदर्शने ॥

मिथ्योत्तरम्

मिथ्याध्यवसिति । स्त्री० मिथ्याध्यव
साये ॥

मिथ्यानिरसनम् । न० अर्थे ॥

मिथ्याप्रयुक्त । चि० यदर्थप्रतिपाद
नायप्रयुक्तस्ततोऽर्थान्तरस्वरवर्णदो
षात्प्रतिपादयति । शब्दे ॥

मिथ्याभियोग । पु० अभ्याख्याने ।
शत मेधारयसौच्यादिमिथ्योक्तावन
रूपे० मिथ्यापवादे ॥ मिथ्याचासा
वभियोगश्च ॥

मिथ्याभिषयनम् । न० अभिशापे ।
। स्वर्णस्तोयत्वयाकृतमिथ्यादिमि
थ्यास्तयादिसाधनरूपे मिथ्यारोप
वाक्ये ॥ अभिषयसंभावे ल्युट् ॥

मिथ्याभिशाप । पु० मिथ्यापवादे
॥ यथा । शुक्लपद्मे चतुर्थ्यान्तुसि हे
चन्द्रस्यदर्शनम् । मिथ्याभिशाप
कुरुते न पश्येत्तत्र तत ॥

मिथ्यामति । स्त्री० भान्ती । भमे ॥
मिथ्याचासौमतिश्च ॥

मिथ्याविनोत । चि० कपटेनविन
यिनि ॥

मिथ्यासाक्षी । चि० कूटसाक्षिणि ॥
तस्यज्ञानप्रकारमाहयाज्ञवल्क्य
। उक्तेपिसाक्षिभि साक्ष्येयदान्मे
गुणवत्तमा । द्विगुणावान्यथात्र
यु कूटा स्यु पूर्वसाक्षिण ।

मिथ्योत्तरम् । न० चतुर्दोत्तरान्तर्गतो
त्तरविशेषे ॥ तद्वचनयथा । अभि

मिथ्मिन

युक्तोऽभियोगस्ययदिकुर्यादपङ्गवम्
। मिथ्यातत्तुविजानीयादुत्तरव्यव
हारत ॥ तच्चतुर्विधं यथा । मि
थ्यैतन्नाभिजानामि समतचन
स निधि । अजातशत्रुसितत्काखे
इतिमिथ्याचतुर्विधम् । इतिव्यव
हारतत्त्व ॥

मिथ्योपलब्धि । स्त्री० मायागन्धर्व
नगरादिज्ञाने ॥ मिथ्याचासावुपल
ब्धिश्च ॥

मिथ्वम् । न० चिन्ताभिसङ्घर्षे ॥
आलम्ब्ये ॥ वित्ते ॥ निद्राया
म् ॥

मिथ्मिन । चि० साधुनासिद्धवाग्वि
शिष्टे । शुन्गुना० इ० भा० ॥ खो
ना० इ० गौ० दे० भा० । मौमणा
इ० पर्वतीयभाषा ॥ अस्यनिदान
न्तु । आबुध्यवायु सकफोधमनी
शब्दवाहिनी । नरान्करोत्यक्रि
यकान्मूकमिथ्मिनगद्गदान् ॥

मिमङ्क्षु । चि० मङ्क्षुमिच्छौ ॥
मज्जे सन्नन्तादुप्रत्यय ॥

मिमन्थिषु । चि० मथितुमिच्छौ ॥
मथे सन्नन्तादु ॥

मिमान । चि० मानङ्कुर्वाण्ये ॥
माङ्गोलट आनजादेश । श्लाघि
तिहिर्भाव ॥

मिथ्मिण । चि०)

मिथ्मिन । चि०) मिथ्मिने ॥

मिश्रण

मिश्रित । चि० सहस्र । युक्ते । मि
श्रिते ॥ छिष्टे । सम्यग्भविष्यिष्टे ।
मिलसंश्लेषे । कर्त्तरिश्च ।

मिश्रि । स्त्री० जटामांश्याम् । मधु
रिकायाम् । धानसौफ० इ० भा०
॥ मिश्रति । मिश्र० । इन् ।

मिश्री । स्त्री० जटामांश्याम् । मधुरा
याम् । धानसौफइतिभाषा । मि
श्रति । मिश्र० इन् । क्वादकारा
दितिङीष् ।

मिश्र । पु० गजजातिविशेषे । य
था । भद्रोमन्द्रोमृगोमिश्रसतुर्बाग
जजातय । न० विशेषनक्षत्रस
ञ्ज्ञायाम् । यथा । हिदैवाकृत्तिका
चैवमिश्र साधारण बुध । एषु मि
श्राणिकार्याणिष्ठषोत्सर्गादिक तथा
॥ चायक्यमूलके । मिश्रफले ॥
चि० आय्ये । श्रेष्ठे ॥ स युक्ते ।
सम्पूक्ते । मिश्रिते ॥ मिश्रयति ।
मिश्र० । चच् ।

मिश्रकम् । न० तीर्थविशेषे । देवो
द्याने ॥ शौषरलवये ।

मिश्रकावणम् । न० इन्द्रस्योद्याने ।
मन्दनवने ॥ मिश्रकाणांवनम् ।
वनगिरीं स ज्ञायांकोटरकिश्लु
कादौनामितिदीर्घः । वनपुरगा
मिश्रकासिद्धकासारिकाकोटरायेभ्य
इतिणत्त्वम् ॥

मिश्रज । पु० अश्वतरे । खेस

मिश्रशकुनम्

मिश्रशकुनम् । न० एकचौकरणे । स यो
जने ॥ मिश्र० । छ्युट् ॥

मिश्रपुण्या । स्त्री० मेयिकायाम् ॥

मिश्रफलम् । न० इष्टानिष्टसयुक्तेमा
मुध्यलक्षणे पापपुण्ययुगलफलक्षे ॥
मिश्रस्रतत्फलश्च ।

मिश्रवर्णम् । न० कृष्णाशुबुधि । चि०
नानावर्णयुक्ते ॥

मिश्रवर्णफला । स्त्री० वातांश्याम् ।

मिश्रशकुनम् । न० शुभाशुभयो रू
चकेनिमित्ते । यथा । वदन्तिवाम
रुदितप्रशस्तमदृष्टदेहोयदिरोदिता
स्यात्निन्दन्त्यवामपथिसर्वकामान्
शुभविधत्ते रुदितरजन्यामृच्छु
सुतामांरुदितेनपृष्ठे काभोभवेत्तत्र
निवर्त्तनेन । मृच्छुस्तथायेरुदितेन
गन्तु सिद्धि विधत्ते रुदितरिपूणा
म् । उर्यभवेद्रोदनमयभागेभयभवे
हस्त्रिविभागभूते । नैऋत्यकोणेर-
णमागंरोधोवायव्यकोर्ण रुदितस-
म्बद्धौ ॥ पृष्ठांशयोर्दक्षिणवामयोश्च
सिद्धि सदातोरणरोदनेन । शुभो
पिसम्यग्यदिरोदनायोञ्जातोविभा-
ज्य सपुनस्तथापि ॥ यद्वालकेनो-
क्तमनूदितेनतत्स्यादसत्त्व नयुगा-
न्तरेपि । क्षुतनकार्ये कश्चिदेवशस्त्र
जवाक्षुतमप्राणहरमतन्तु ॥ निषेधम-
येऽचिचिदक्षिणे चधनक्षयदक्षिण-

मिश्रिया

कणदेशे । तत्पृष्ठभागेकुरुतेऽरि-
विद्युतकृत्वाश्चभमादधाति ।
भोगायवामश्रवणस्यपृष्ठे कर्णे च
वामेकथितजयाय । सर्वार्थलाभा
यचवामनेचेकातद्युतस्यात्क्रमतोऽ
हधैव ॥ क्रमान्निषेधगमनस्यविघ्न-
कालसमृद्धिद्युतसुयुरोगम् । करो-
तिरोगक्षयमर्थलाभदीप्तादिदिद्युद्यु
तमुद्गतसत् ॥ औषधेषाहनारोहेवि
वादेशयनेऽशने । विद्यारम्भेभीज-
वायिद्युतसप्तसुशोभन ॥

मिश्रशब्द । पु० चञ्चतरे ॥

मिश्रा । स्त्री० सङ्क्रान्तिविशेषे ॥ भू-
गौमिश्रमेताभवेदेवमिश्रापश्यामु
ष्य तत्रविद्वद्भिर्हृतम् ॥

मिश्रिका । स्त्री० मिश्रायाम् ॥ मिश्रै
वस्त्रार्थक ॥

मिश्रित । त्रि० गौरवितै ॥ मिलिते
। युक्ते । (*) ॥

मिश्रिता । स्त्री० सङ्क्रान्तिविशेषे ।
मिश्रायाम् ॥ मिश्रिताचैवविज्ञेया
मिश्रितज्ञैस्तुसङ्क्रमे ॥

मिश्रिया । स्त्री० मधुरिकायाम् । सौ-
फ़० धनसौ फ़० धन्सावा० इ० भा० ॥
शतपुण्यायाम् । तालपण्याम् । व-
नजायाम् । चवाक्पुष्प्याम् । स-
हितपुष्पिकायाम् । सलुफ़ा० इ००
गौ० दे० भा० ॥ मिश्रियातद्दुष्प्राप्ती-
कविशेषाद्योनिशूलनुत् । अग्निमा

मिश्रात्रम

न्याहरोद्ययाववविट्क्रमिश्रकृत् ।
रुच्योष्णापाचनोकासवमिश्रै धानि
लान्दरेत् ॥ तद्गुणा० मधुरिका-
पर्यायशतपुष्पागुणा ॥ मिश्रयति ।
मिश्र० । चच् । ईयते । ईड्० ।
पचाद्यच् । मिश्राचासावेयाच ।
शकन्ध्वादि ॥

मिष । पु० स्पृहने । न० व्याजे ॥

मिषति । मिष० । ष ॥

मिषन् । त्रि० पश्यति ॥

मिषि । स्त्री० मधुरिकायाम् ॥ शत
पुष्पायाम् । जटामास्याम् ॥

मिषिका । स्त्री० जटामास्याम् ॥

मिषी । स्त्री० मिष्याम् ॥

मिष्ट । पु० मधुररसे ॥ नूतनसर्ष-
पशकनवोद न पिच्छिलानिचदधी-
नि । अल्पव्यशेसुन्दरियास्यजनो-
मिष्टमश्नाति ॥ त्रि० मधुररसवि-
शिष्टे ॥

मिष्टनिम्बुकम् । न० मौठा० नौम्बु०
वृत्तिप्रसिद्धेफले । मिष्टनिम्बफल
खादुगुरुमारुतपित्तनुत् । गरीरग
विषध्व सिकफोत्क्षेपिचरत्कृत् ।
शोषारुचिदृषाच्छर्दिहरवक्ष्यक्षुब्ध
णम् ॥

मिष्टान्नम् । न० मधुरद्रव्ये ॥ मिष्टान्न-
पानदातायसततश्रद्धयान्वित । दे-
वपूजापरोनित्य नप्रेतोजायतेन्-
त ॥

मीन .

मिसि । स्त्री० मधरायाम् ॥ जटा-
मांशाम् ॥ शतपुष्पायाम् ॥ अज
मोदायाम् ॥ मस्यति । मसीपरि-
णामे । सर्वधातुभ्यदृन् । बाहुलका
दत् स्थानेद् ॥ उशीर्याम् ॥
मिसौ । स्त्री० मिसौ । तपस्विन्याम् ।
जटामाश्याम् ॥ मस्यति । मसौ० ।
इन् । कृदिकारादितिङीष् । पु-
षादरादि ॥
मिडिका । स्त्री० अवश्याये । नीहारे ।
तुषारे । मेडति । मिहसेचने । क्कु
न् शिल्पिसञ्चयोरितिक्कुन् ॥
मिडिर । पु० विकर्त्तने । अर्के । मा
र्त्तण्डे । सूर्ये ॥ मेघे ॥ बुधे ॥ मे
हति । मिह० । इषिमदिसुदिखि-
दीतिकिरच् ॥ वायौ ॥ इद्रे ॥
मिडिराण । पु० जगद्योनौ । शि-
वे ॥
मोठ । त्रि० मूचिती । मिच्छतेस्म ।
मिह० । त्त ॥ सिक्ते ॥
मोठष्टम । पु० शिवे ॥
मौट्टान् । पु० शिवे ॥ मौट्टासौ० मी
ट्टास इत्यादि ॥
मीत । त्रि० मृते ॥ मीयतेस्म । मी
जहिसायाम् । गत्यर्थेतिक्त्तरिक
म्भणिवाक्त्त ॥
मीन । पु० मतस्ये ॥ राशिविशेषे
। अद्वयभे । अत्रजातस्यफल यथा
। मीनलग्ने समुत्पन्नो रत्नकाञ्चन

मीना

पूरित । अल्परोमामहाप्राञ्चोदी
र्घकालपरीक्षक । मीनाति० मी
यते वा । मञ्० फेनमीनाविति
निपातित ॥ भगवतीविष्णो
प्रथमावतारे ॥ प्रकृतिविष्णुरूपाच
पुरुषश्चमहेश्वर । एव प्रकृतिभे
देनभेदास्तुप्रकृतेर्दश ॥ कृष्णरूपा
कालिकास्याद्रामरूपाचतारिणी ।
वगलाकूर्ममूर्ति स्नान्मीनाधूमा
वतीभवेत् । छिन्नमस्तान्दमिह
स्याद्वराहश्चैवभैरवी । सुन्दरीजा
मदग्न्य स्याद्वामनोभुवनेश्वरी ॥
कमलावीडरूपास्यान्धातङ्गीकलक्कि
रूपिणी । स्वयंभगवतीकालीकृष्ण
स्तुभगजान्स्वयम् ॥ स्वयंभगवान
कृष्ण कालीरूपोभवदब्रजे ॥
मीनकेतन । पु० प्रद्युम्ने । कन्दर्पे ॥
मीनशब्दोजलचरोपलक्ष्यार्थ ॥
मीनोमकर केतनंध्वजोयस्यस ॥
मीनगोधिका । स्त्री० जलाशये ॥
मीनघातौ । पु० वक्ते ॥ त्रि० मत्स्यघा
तके ॥
मीननेत्रा । स्त्री० गण्डदूर्वायाम् ॥
मीनर । पु० जलरूपे । मकरे ।
अतिदृष्टके ॥
मीनरक्त । पु० पक्षिविशेषे । मत्स्या
शने ॥
मीना । स्त्री० उषाकन्यायाम् । कश्यप
पत्यभार्यायाम् ॥

मीमांसा

मीनाक्षी । स्त्री० देवीविशेषः ॥ तत्स्थाने । चिदम्बरे । हालास्ये । मय्यायाम् । मच्छेद्यौ० इ० भा० ॥ गण्डदूर्वायाम् ॥ कुवेरकन्यायाम् ॥ मीनाण्डो । स्त्री० शर्करायाम् । मीनाधिप । पु० वृहस्पता ॥ मीनाम्बोण पु० । दर्दनास्ये व्यञ्जनप्रभेदे । साख्यमीनव्यञ्जनेखञ्जन ॥ मीमांसक । पु० सिद्धान्तिनि । पूर्वोत्तरमीमांसाशास्त्राभिन्ने । मीमांसामधीतेवेत्तिवा । क्रमादिभ्यो बुन् ॥ पूर्वमीमांसासूत्रकर्त्ताजैमिनि । वृत्तिकर्त्ताकुमारभट्ट । भाष्यकर्त्ताश्वरक्षामी । प्रभाकर कुमारभट्ट । च्छात्र । सएवगुप्तत्वेन भण्यते । तन्मतगुरुमतम् । तच्छिष्यः प्रभाकरा ॥ उत्तरमीमांसासूत्रकर्त्तावेदव्यास । तेषांभाष्यकर्त्ताशङ्कराचार्य । वार्त्तिककर्त्तासुरेश्वराचार्य ॥ मीमांसकोजैमिनो वेदान्तोब्रह्मवादिनि । वैशेषिके स्यादौतुक्य सौगत शून्यवादिनि ॥ नैयायिकस्त्वाक्षपाद स्यात्स्थानाहादिकमार्हत । चार्वाकलौकायतिकौसत्कार्येसाङ्ख्यकापिलौ ॥

मीमांसा । स्त्री० वेदविचारणे ॥ विचारणायाम् ॥ साहिवा० पूर्वमीमांसा० उत्तरमीमांसाचेतिभेदात् । त

मीमांसा

चपूर्वमीमांसाहादया । ध्यायात्मिका० जैमिनिप्रणीता० स्यादिकर्मकाङ्गिररूपिका । अस्याश्रमार्गतानिलोकव्यवहारनियमार्थमनुयाच्यवल्कादिभिर्वह्निधर्मैश्चास्त्वाणिक्तानि ॥ उत्तरमीमांसातु-तुरध्यायात्मिकावेदव्यासप्रणीता० ब्रह्मणिरूपिकावेदातशास्त्रत्वेनपसिद्धा ॥ धर्मेप्रमीयमाणेहिवेदेनकरणात्मना इतिकर्त्तव्यताभाग मीमांसापूरयिष्यति ॥ प्रमाणादय प्रसङ्गान्तादादशपदार्था क्रमाद्वादशानामध्यायानाविषया । यथा । धर्मोदादशलक्षणाव्युत्पाद्यस्तत्रनक्षणे । प्रमाणाभेदेशेषत्वप्रयुक्तिक्रमसङ्गता । अधिकारोतिदेशसामान्येनविशिषत । जहावादस्तन्मन्त्रप्रसङ्गोदित क्रमात् ॥ वादशाध्यायोपेतस्यशान्तस्यधर्मो वषय । प्रमाणादये ध्यायानाविषया तत्रप्रथमाध्यायेविध्यर्थवादादिरूप धर्मप्रमाणनिरूपितम् । १ । द्वितीयेयागदानादिकर्मभेद । तृतीयेप्रयाजादीनादशपूर्णमीमांसार्थत्वेनतच्छेषत्वम् । चतुर्थेगोदोहनस्यपुरुषार्थत्वप्रयुक्त्यानुष्ठाननतुक्रत्वर्थत्वप्रयुक्त्येवमादय । पञ्चमेक्रमनियतिविधेयत्वादय । षष्ठेकर्त्तुरधिकारोमान्वादेरित्यादय । सप्तमेसमानमितरच्छ्रेनेनेत्यादिप्र

मौलनम्

अथ वचननामिहोवादिनाम्नानु-
मितवचनेनचसामान्यतोतिदेश ।
अष्टमेसौर्यश्चरु निर्वपेदिच्छचनिवा-
पस्तद्वितेनदेवतानिर्देशः । • एकदै-
वतस्त्वमौषधद्रव्यकस्त्वमित्यादिलि-
ङ्गे नाम्ने यपुराडाशितिकस्तं व्यताना-
न्यस्यं स्थे वमादिर्विशेषतोतिदेशः ।
नवमेप्रकृतावगमयेजुष्ट निर्वपामीति
पठितेमन्त्रे • विष्णुतौ सौर्यं चरावमि
पदपरिच्छागेनसूर्यं पदप्रक्षेपेयसूर्याय
जुष्ट निर्वपामीत्येवमादिरूढः ।
दशमेकृष्णलेषुचेदकप्राप्तस्यावघात-
स्थवितुषीकरण्यासम्भवेनलोपप्लव्ये
वमादिर्वाधः । एकादशेवहूनामा-
म्नेयादौनाप्रधानानासक्तदनुष्ठितेन
प्रयाजाद्यङ्गेनोपकार इत्यादित-
न्त्रम् । द्वादशेप्रधानस्थपशोरुपका-
रायानुष्ठितनप्रयाजाद्यङ्गेनपञ्चङ्गपु-
रोडाशेष्यपकारइत्यादिप्रसङ्गः ॥
विस्तरः शास्त्रद्रष्टव्यः ॥

मौमांथ । त्रि० विचार्ये ।

मौर । पु० समुद्रे । पानीये । सी-
मनि ॥ पर्वतैकभागे ॥ मिनोति ।
उ० मिञ् प्रपेपे । शुसिचिमौना-
दीर्घं च तिक्रन् । स्त्रेष्टजातिभे-
दे ॥ यथा । पञ्चखाना खप्तमौरा
नवशाहामहावला ॥

मौलनम् । न० यक्षभिरावरणं ॥ अ-
थकारविशेषः ॥ मौलनवस्तुनामच

मौवा

इति रत्नमङ्गलम् ॥

मौलित । त्रि० अपूर्णम् । सङ्कुचि-
ते ॥ निद्राय सुद्रिते ॥ न० अल-
ङ्कारविशेषः ॥ यथा । समेनलक्षणा
वस्तुवस्तुनायद्विगूह्यते । निजनाग-
स्तुनावापितन्मौलितमितिसमूतम् ॥
सङ्गजमागन्तुनवाकिमपिसाधारण्य-
यक्षक्षणातद्वारेणकिञ्चित्केनचिच्च-
स्तुस्थित्येववलीयस्यायातिरोधीय-
तेतन्मौलितमितिद्विधास्मरन्ति । क्र-
मेणोदाहरणम् । अपाङ्गतरेहृशी
मधुरवक्रवर्णागिरोविलासभरमन्य-
रागतिरतीवकान्तमुखम् । कृत-
स्फुरितमङ्गकेकृगणश खतो-
लीनयातदचनमदोदय कृतपदो-
पिसलक्ष्यते ॥ अचटक्तरलतादि-
कमङ्गः ॥ लिङ्गस्याभाविकसाधारण्य-
छमदोदयेनतत्रार्थतन्मदशनात् ॥
केकन्दरासुनिवसन्तिसदाहिमाद्रे-
स्त्वत्पातशक्तितधियोविबशाद्विष-
स्ते । अप्यङ्गमुत्पलकमुहहतासक-
न्यतेषामहोवतभियानवधोप्यभि-
क्ष ॥ अचतुसामर्थ्यादवसितम्-
शैत्यस्यागन्तुनत्वात्तत्प्रभवयोरपि-
कम्पपूलकयोस्ताद्रूप्यम् • समानता
भयेष्वपितयोरुपलक्षितत्वात्
मौवा । पु० वायौ । उदरक्रमौ । मौ-
यतै । मौञ्छिसायाम् । शिवयक्ष-
विद्याधीवाय्वामौवाः • इति मङ्गलम्

मुकुर

मीनिपातित ॥

मीवर । चि० हिस्ने ॥ मीनाति ।

मीज० । छित्त्वरक्तत्वेत्यादिना
प्वरच् ॥

मु । पु० बन्धने ॥ मईशे ॥

मुकु । पु० मुक्तौ ॥

मुकुटम् । न० शिरोभूषणे । किरी
ट ॥ मङ्कतेऽनेन वा । मकिमण्डने ।
बाहुलकादुटप्रत्ययोधातोरतच्छ ॥

मुकुटी । स्त्री० अङ्गुलिमोटने ॥

मुकुटे श्वरौ । स्त्री० मार्कोटस्थान
स्थायादेव्याम् ॥

मुकुन्द० पु० त्रिणौ । गरुडध्वजे ॥

मुकुमव्यय मान्तश्चनिर्वाणमोक्षवाच
कम् । तद्ददाति च यो देवो मुकुन्द
स्तननीति त इ० ब्र० वै० पु०

निधिप्रभेदे ॥ रत्नविषये ॥ पार
दे ॥ कुन्दुरौ ॥ मुक्ति ददाति ।

आतोनुपेतिक । पृषोदरादि ॥

मुकुन्दक । पु० षष्ठिकत्रीहो ॥ षष्ठि

क शतपुष्पप्रमोदकमुकुन्दकौ ।

महाषष्ठिकइत्याद्या षष्ठिका ।

समुदाहृता ॥

मुकुन्द० । पु० कुन्दुरौ ॥

मुकुम् । अ० निर्वाणे ॥ भक्तिरसे ।
प्रेम्णि ॥

मुकुर । पु० आदर्शे । दर्पणे ॥

वज्रजद्रुमे ॥ कुलावदण्डे । को रक्ते

मुञ्चति श्योति । । मुक्च० । बाहु

मुक्त

लकादुरच् ॥ यद्वा । मङ्कते मकि

० । मकुरददुरावित्युरच्० नलो
पश्च । बाहुलकात्पक्षधातोरुपधा
याउकारश्च ॥

मुकुल । पु० न० ईषद्विकासोन्मुख
कलिकायाम् । कुड्मले । मुञ्चति
कलिकात्त्वम् । मुचलुमोक्षणे ।
बाहुलकादुलक् ॥ आत्मनि । शरी
रे ॥

मुकुलित । चि० निमीलिते ॥

मुकूलक । पु० दन्तिवृक्षे । निकु
म्भे । मङ्कते । मकि० । पिष्ठादि
त्वादूलच् । स्वार्थे कन् । आगम
शासनस्थानित्यत्वात्तनुम् । पृषो
दरादि ॥

मुक्त । चि० मोचिते ॥ उत्सृष्टे ।

त्यक्ते व्यपगतपाशे । मुक्तमो
क्षदिवन्धने ॥ असक्तोऽदिषु च मुक्त

॥ निवृत्ताविद्ये । कर्तृत्वभाक्त्वा

त्वाद्यध्यासशून्ये । कश्चित्तवियदादि

प्रपञ्चनिरासाधिष्ठाने ॥ अस्य लक्षण

मपियथा । कपालवृक्षमूलानिकुचे

लमसहायता । समतार्चवसर्वस्मि

न्नेतन्मुक्तलक्षणम् ॥ अस्य नम

स्काराभावो भगवत्पूज्यपादैर्दर्शि

तीयथा । नामादिभ्य परेभुक्ति

स्वाराज्ये च तस्थितोऽद्वये । प्रणमे

त्कन्तदात्मज्ञानकार्यकर्मयात

इतिविद्याय नामरूपाणि नित्ये ब्रह्म

मुक्ताकलाप

षिनिश्चली । परिनिश्चिततत्त्वोय
 समुक्ता कर्मबन्धनात् ॥ नमुक्तिर्ज
 पनाहीमादुपवासशतैरपि । ब्रह्मै
 वाहमितिज्ञात्वा मुक्तो भवति देहभु
 त ॥ आत्मासाक्षीविभ पूर्य
 सत्त्वोऽद्वैत परात्पर ॥ देहस्थो
 पिनदेहस्थोऽज्ञात्वाैव मुक्तिभाग्भवे
 त् बालक्रोडनवत्सर्वरूपनामादि
 कल्पनम् । विहाय ब्रह्मभिष्टोय स
 मुक्तेऽनात्रस शयइति श्रीमहानिर्वाण
 तन्मन्त्रुलायं वसेत्तौ चतुर्दशैस्त्रास
 ॥ मुच्यतेऽस्म । मुच्यते ॥ ॥ ॥
 मुक्तकष्टक ॥ पु० निमुक्ते । अचिर
 त्यक्तनिर्मोक्तसपे ॥ मुक्तः कष्टुका
 येन ॥
 मुक्तचक्षुः ॥ पु० सिद्धे ॥ चि० मुक्त
 नेत्रे ।
 मुक्तबन्धन ॥ चि० त्यक्ताभिमाने ॥
 त्यक्तपाशे ॥ मुक्तबन्धन येनयस्य
 वा ॥
 मुक्तरसा ॥ स्त्री० राज्ञायाम् ॥ चि०
 त्यक्तरसे ॥
 मुक्तसङ्ग ॥ चि० त्यक्तफलाभिसन्धी ॥
 मुक्तस्वाप ॥ चि० त्यक्तनिद्रे ॥
 मुक्ता ॥ स्त्री० मौक्तिके । इन्दुरत्ने ।
 शौक्तिके । मोती० इ० भा० प्र०
 रत्ने ॥ मुच्यतेऽस्म । मुच्यते ॥ ॥ ॥
 ॥ व्यपगतपाशायां ॥ पु० सत्त्व्याम् ॥
 मुक्ताकलाप ॥ पु० मुक्ताहारे ॥

मुक्ताफलम्

मुक्तागारम् । न० शुक्ताग्राम् । मुक्ताया
 अगारम्
 मुक्तागारा ॥ स्त्री० पु० सत्त्व्याम् ॥ मुक्त
 व्यक्तमगार यथासा ॥
 मुक्तापुष्प ॥ पु० कुन्दवृक्षे । मुक्ते
 वपुष्पाण्य ॥
 मुक्ताप्रसू ॥ स्त्री० शुक्तौ । मुक्ताया
 प्रसू ।
 मुक्ताप्रालम्ब ॥ पु० मुक्ताहारे ॥
 मुक्ताफलम् । न० घनसारे । कपूर्णे ॥
 खवलीफले मौक्तिके ॥ गजेन्द्रकी
 मूतवराहशङ्खमत्स्यादिशुक्त्युद्भववेण
 जानि । मुक्ताफलानिप्रथितानिली
 कीतेषान्तुशुक्त्युद्भवमेवभूरि ॥ विशेषो
 न्यचगरुडपुराणादौद्रव्य ॥ अथ
 वाराह्युक्त लक्षणादिकयथा ॥ द्विपभुज
 गशुक्तिशङ्खाभवेणुतिमिसूकरप्रसूता
 नि । मुक्ताफलानितेषावहुसाधुच
 शुक्तिजभवति ॥ सिंहलकपारलौकि
 कसौराष्ट्रिकताम्रपर्णिपारशवा ।
 कौविर्यपाण्ड्यावाटकहैमकटुत्याकरा
 स्वष्टौ ॥ बहुसंस्थाना स्निग्धाह
 साभा सिंहलाकरा । स्थूला ।
 ईषत्ताम्ना । श्वेतास्समोवियुक्ताश्च
 ताम्नाख्या ॥ कृष्णा श्वेता
 पीता । सशर्करा पारलौकिकावि
 षमा ॥ नखूलानात्यल्पानवनीत
 निभाश्चसौराष्ट्राः ॥ ज्योतिष्मन्त
 शुभाशुरवोऽतिमहाराणाश्चपारशवा

सुक्ताफलम्

लघुजर्जरदधिनिभदृढद्विमस्थान
मपिहैमम् । विषमकुण्डाश्वेतलघु
कीर्वैयप्रमाणतैजोवत् । निम्बफल
त्रिपुटधान्यकपर्णां स्तु पाण्डवा
टभवा । ६ ॥ एतेषां विशेषमाह ।
अतभीकुसुमश्यामवैष्णवमेन्द्रशशङ्क
सक्ताशम् । हरितालनिभवारुणम
सितयमदैवतभवति ॥ परिणतिदा
डिमगुटिकागुञ्जाताम्रसुषायुदैवत्य
म् । निम्बमानकमलप्रभसुविज्ञे
यमानेयम् ॥ ८ ॥ एतेषां मूल्यपरि
ज्ञानार्थमाह । माषकचतुष्टयधृतस्यै
कस्यशताहतास्त्रिपञ्चाशत् । कार्पा
पणानिगदितामूल्य तैजोगुणयुतस्य
॥ माषकदलहान्यातोदायिश्चाद्विंश
तिजयोदशच । अष्टौशतानिचशतच
अत्रिपञ्चाशतासहितम् ॥ पञ्चात्रिंश
च्छतमिति । चत्वारः कुण्डलानवति
मूल्या । सार्धंस्त्रिंशोगुञ्जा सप्त
तिमूल्यावृतरूपम् । गुञ्जात्रयस्यमू
ल्य पञ्चाशद्रूपकागुणयुतस्य । रूपक
पञ्चविंशत्त्रयस्यगुञ्जार्धहोनस्य ॥ १२
अन्यन्मूल्यपरिज्ञानमाह । पञ्चदश
भागोधरणतद्यदिमुक्ताद्ययोदशसह
पा । त्रिंशतीसपञ्चविंशरूपकस
हस्योक्तमूल्यम् ॥ षोडशकस्यविं
शतीविंशतिरूपसप्तति सश
ता । य पञ्चविंशतिधृतस्तस्यशत
विंशतासहितम् ॥ त्रिंशतिसप्त

सुक्ताफलम्

तिमूल्यचत्वारि शच्छताङ्गमूल्यञ्च
। षष्टि पञ्चोनावाधरण पञ्चाष्ट
कमूल्यम् । मुक्ताशौल्याच्चि शच्छत
स्यसापञ्चरूपकहिना । द्वित्रिच
तुष्टयशताहतादशषट्पञ्चकत्रितय
म् ॥ १६ ॥ अथत्रयोदशाद्यानां ध
रणाणां सप्तार्थमाह । पिच्छाऽपि
चार्थाङ्गखसिक्ता त्रयोदशाद्याना
म् । सप्त परतोनिगरास्यूर्णा
श्चाशीतिपूर्वेषाम् ॥ १७ ॥ एता
श्चाकरस्यानेव्यवहारार्थमुपयुज्यन्ते
॥ अथेतेषां मूल्यपरिज्ञानार्थमाह
। एतद्व्ययुक्तानां धरणधृतानां प्रकी
र्तितमूल्यम् । परिकल्प्यमन्तरा
लीहीनगुणानां चय कार्य ॥
कुण्डाश्वेतकपीतकताज्वाणामीषद
पिचविषमाणां । त्यशोन विषक
पीतयोष्टषट्भागदलहीनम् ॥ १८
॥ गजसुक्ताफललक्षणमाह । ऐरा
वतकुलजानां पुण्यश्वमेन्दुसूर्यदि
वसेषु । येऽप्योत्तरायणभवाग्रहणेषु
नृहोश्चमर्द्रभा । ॥ तेषां किलजा
यस्योमुक्ता कुम्भेषु सरदकोशेषु ।
वह्निबोहृत्प्रमाणावहुस स्थाना
प्रभायुक्ता ॥ नैषामर्घ्यं कार्योन्
चवेधोऽतीवता , प्रभायुक्ता ।
सुतविजयारोग्यकरा महापवित्रा
धृताराज्ञाम् ॥ १९ ॥ अथवाराहति
मिषयिण्यलक्षणम् । दहामूल्ये शशि

मुक्ताफलम् .

कान्तिसप्रभ बहुगुणश्चवाराहम् ।
 तिमिजमत्स्यादिनिभहृत्पवित्र
 विजयदक्ष ॥ २३ ॥ मेघसम्भूतस्य
 मुक्ताफलस्य लक्षणम् ॥ वर्षीपखेय
 जात वायुस्कन्धाश्चसप्तमादुभयम् ।
 क्रियते क्लृप्ताद्देवैस्तद्विप्रभ
 मेघसम्भूतम् ॥ २४ ॥ अपिच ।
 तच्चकवासुकिकुलजा कामगमा
 येचपद्मगास्तेषाम । स्निग्धानीच
 द्युतयोमवन्तिमुक्ता फलछान्ते ।
 शस्तेऽनिप्रदेशैरजतमवभाजने
 स्थितेचयद्दि । वर्षतिदेवोऽकस्मा
 तजज्ञेयं नागसम्भूत ॥ अपहरति
 विषमलक्ष्मीं चयतिशचून्यश्रीं च
 काशयति । भौजङ्ग नृपतीनाधृत
 मकृताघर्विजयदक्ष ॥ २७ ॥ वैष्णव
 क्लृप्ताश्चलक्ष्ममाह । कपूरस्फटि
 कनिभ विपिट विषण्डवैजुजज्ञेय
 म् । शङ्कोक्षव शशिनिभ टल भाजि
 ण्युत्तचिरञ्च ॥ २८ ॥ एतेषां रि
 भाषाज्ञानार्थमाह । शङ्कलमिवेषु
 भारणधराहभुङ्गाश्चकान्यवेध्यानि
 । अमितगुणत्वाच्चैषामर्थः । शा
 स्त्रेननिर्दिष्टः ॥ २९ ॥ एतेषां प्र
 थमार्थमाह । एतानि सर्वाणि महा
 गुणानि मुतार्थसोभाग्ययशस्कराणि
 । कक्षेकहृतं विषपाथिं वा ना मुक्ता
 फलानीप्सितकामदाणि ॥ ३० ॥
 मुक्तारचितानामाभरणानीच आ

मुक्तामोदक .

॥ ३१ ॥ सुरभूषण लतानासहस्रम
 होत्तर चतुर्हस्तम् । इन्द्रः पद्माना
 म्वाविजयच्छन्दस्तदर्हेन ॥ शतमष्ट
 युत हारो देवच्छन्दोऽक्षशीतिरेकयु
 जा । अष्टाष्टोकोर्हं हारो रश्मिकलाप
 खमदण्डका ॥ द्वात्रिंशतातुगु
 ष्ठो वि श्रव्याकीर्तिर्तोर्हगुच्छाख्य
 षोडशभिर्मांशवर्कैः द्वादशभिश्चा
 र्द्धमांशवर्कैः । मन्दरसञ्जाष्टाभि
 पंचलताहारफलकमिच्छुक्लम् सप्ता
 वि शतिमुक्ताहस्तो नक्षत्रमांशेति ॥
 अन्तरमणिस युक्तामणिसोपान सुव
 र्णगुणिकैर्वा । तरलकमणिमध्यग
 तीविज्ञेय षाट्काकार मिति
 एकावलीनामयथं हसस्याहस्तप्रमा
 णामष्टविप्रयुक्ता । स योजिताया
 मणिना तु मध्ययष्टीतिसाभूषणविज्ञि
 यक्ता ॥ ३६ ॥ इति वाराह्यास हि
 ताया ७८ अध्याय ॥ विपदेवकृते
 ग्रन्थविशेषे ॥

मुक्तामुक्त । जि . विज्ञाप्ति ॥ च
 छप्रयोगेऽस्त्रेश्चैव प्रायेव वर्तते ॥
 मुक्तामोदक । पु . मोतीचूर . मोती
 चाहु इति श्रूयते ॥ मुद्गानाधू
 मसीसम्यग्बालयेन्निर्मलाखुजा ।
 कटाहस्य घृतस्योर्ध्वं भर्त्सर स्थापये
 चत ॥ धूमसीतुद्रयीभूतां प्रक्षिपे
 त्कर्मरोगपरि । पतति विन्दवस्त
 आत्सपक्वांस्तान्समुद्धरेत् । सि

मुक्ति.

तापः केनस योऽप्यकुर्याद्युक्ता तु मो-
दकान् । लघुर्ग्राही विदोषघ्न
स्वादु शीतौ रुचिप्रदं चक्षुष्यौ
ध्वरहृदयस्तपश्चो मृदु मोदक ॥
मुक्तालता । स्त्री० मुक्ताहारः ।
मुक्तावली ॥ स्त्री० मुक्तामालायाम्
मक्तानामावलीदार्घ्या ऊक्ति ॥
मुक्तास्फोट । पु० शुक्ती । मक्तोत्पा-
दिकाया शुक्ती ॥ मुक्ता स्फुटन्त्य
अस्फोट० । इत्यस्येति घञ् ॥
मुक्तास्फाटा । स्त्री० शुक्ती ॥
मुक्ति । स्त्री० कैवल्ये । निर्वाणे ।
श्रेयसि नि श्रेयसे । चमूते ।
मोचे । अपवर्गे । स्वरूपावस्थाने ।
अज्ञाननिवृत्तिश्च शायामसिद्धौ ॥
मुक्तौ तमोतिरेकेणानन्तरायेत्यद-
ध्यते । यतोऽतोऽज्ञानविध्यस्तौ मुक्त
सन्नेवमुच्यते ॥ साचपुण्यैर्विना-
नलभ्यते इत्याहुराचार्या यथा ।
जन्तूनां नरजन्मदुर्लभमतः पुंस्त्वं
ततो विप्रतातस्माद्दैदिकधर्ममार्गं
परतः विदस्व मस्मात्परम् । आ-
त्मानात्मविषेचनं खनुभवो ब्रह्मात्म-
नासस्थितिर्मुक्तिर्नीशतस्फोटजन्म-
मुक्तौ पुण्यैर्विनालभ्यते इति ।
मोचनम् । मुच्लुमोचने । सावै-
स्त्रियात्तिङ् । मुक्तिः पञ्चविधेति
पौराणिका । यथा साक्षोक्ष चा-
पिसाक्ष्य साध्यं सायुज्यमेव च । कै-

मुक्तिमुक्त

वल्य चेति ताविद्विमुक्तिराधवपञ्च-
धा ॥ अपिच । साष्टिसाक्ष्यसालो-
क्यसामोप्यैकतुमप्युत । दीयमान
नगृह्णन्ति विनामर्त्तं वनजना ॥
इति भागवता ॥ मुक्तिस्तु द्विवि-
धा साध्विमुक्त्या सर्वसंज्ञता । नि-
र्वाणपददार्जीवहरिभक्तिप्रदानृणाम् ॥
हरिभक्तिस्वरूपः स मुक्तिवाञ्छन्ति वै-
ष्णवाः । अन्ये निर्वाणरूपाश्च मुक्ति-
मिच्छन्ति साधवः । इ० ब्र० वै० पु० ॥
आश्रयितकदुःखनिवृत्तिरिति नै-
यायिका ॥ प्रकृतिपुरुषयोर्विवे-
कयद्वयात्ममुक्तिरितिसाङ्ख्या ॥
प्रकृतावुपरतायापुरुषरूपेणावस्थान-
मुक्तिरितिसाङ्ख्यसिद्धान्तः ॥
मुक्तिदः । चि० कैवल्यप्रदः ।
मुक्तिदा । स्त्री० गुरुवाचि ॥
मुक्तिभावः । चि० समुच्चौ । मुक्ताधि-
कारिणि ॥ ब्रह्मज्ञानाद्वैदेदिक-
संनन्यसनविना कुर्वन्कल्पश-
तकर्म न भवेन्मुक्तिभागजनः ॥
मुक्तिमण्डपः । पु० काश्याविश्वेश्वर-
स्यदक्षिणपार्श्वस्थमण्डपः ॥ यथा ।
निमेषमात्रस्थितचित्तवृत्तास्तिष्ठन्ति
येदक्षिणमण्डपे च । अनन्यभावात्
पिगाढमानसानते पुनर्गर्भं दशासु पा-
सते ॥
मुक्तिमुक्तः । पु० गन्धद्रव्यविशेषः । तु-
दण्डे । सिद्धिं । सिञ्चारसंशोधा

मुखचपला

न० इ० भा० प्र० ॥

मुक्तियुक्ति । स्त्री० मुक्तिबोधनप्र-
कारे ॥

मुख । पु० उद्गी । लकुचे । बडह-
ल० इ० भा० ॥

मुखम् । न० शरीरावयवविशेषे । व
कचे । आस्ये । वदने । तुडे । आ
नने । लपने ॥ तस्य स्वरूपयथा ।
ओष्ठौ च दन्तमूलानि दन्ताजिह्वा च-
तालु च । गलोगलादिसकलसमा-
ङ्गमुखमुच्यते ॥ कवयस्तुललाटादि-
चिबुकान्ते समुदाये प्रयुज्यते ॥ निर्ग-
मे । नि सरणे । गृहस्थनिर्गमन
प्रवेशनयोर्वर्त्मनि ॥ प्रारम्भ ॥ उ-
पाये ॥ नाटकादे सन्धिविशेषे ॥
शब्दे ॥ त्रि० श्रुते ॥ खन्यते । ख-
नुचवदारणे । डिताखने मुट् चोदा
तद्वत्त्वच्० आदिर्मुखागमः ।

मुखकमलम् । न० वदनारविन्दे ॥
मुखकमलमिव । उपमितसमासः ॥

मुखगन्ध । पु० मुखामीदे ॥

मुखगन्धक । पु० पलाण्डौ ॥

मुखचण्डा । स्त्री० हुलहुल्याम । म
ज्जलकर्मणि स्त्रीर्णमुखध्वनिविशेषः ।

उल्लू । हुलु० इ० गी० भा० ॥

मुखचपला । स्त्री० आर्याप्रभेदे । आ
र्यादलसमस्तभजेषु लक्ष्मचपलागत
यस्याः । शिषिपूर्वजलक्ष्मा मुखचप-
लासीदितान् निना ॥ यथा । नन्द

मुखर

मुतबसकस्त्वदृढनतेप्रेमगच्छतचैव-
। यत्र भवति तेराग क पिङ्गगादे-
तिम मुखचपला ॥

मुखचौरी । स्त्री० रसनायाम् । लि
ज्जायां ॥

मुखताय । त्रि० मुखतीलातादौ ॥
आद्यादित्वा ततसौ मुखपाश्र्वत-
सीर्लोपश्चेतिह ॥

मुखदूषण । पु० पलाण्डौ ॥

मुखधावनम् । न० आस्यप्रलापने ॥ प
टोलनिम्बकम्ब्याममालतीवनपक्ष-
बे । पक्षपक्षवच्च श्रेष्ठ कषायी
मुखधावने ॥

मुखधौता । स्त्री० ब्राह्मणयष्टिकाया
म् ॥

मुखनिरीक्षक । पु० अलसे ॥

मुखपूरणम् । न० गण्डूषे ॥

मुखप्रिय । पु० ऐरावते । नागरङ्गे ॥

मुखभूषणम् । न० ताम्बूली ॥

मुखमण्डनक । पु० तिलाकवस्त्रे ।
त्रि० आस्यभूषणे ॥

मुखामीदः । पु० शोभाधने ॥

मुखयन्त्रम् । न० कविकायाम् । ख
लीने ॥

मुखयानि । पु० आसिक्ये ॥

मुखरः । त्रि० दुर्मुखे । अवहमुखे ।

अप्रियवादिनि ॥ निन्दित मुखम

यः । रप्रकरणे खम्बुखुम्बे व्यष्ट

प्रसङ्गव्यानम् । मुखशब्दोपलक्ष

मुखरोग

अथावचनपर ॥ निरन्तरभाषिणि
॥ मुखवागस्यास्ति । पूर्ववद् ॥
शब्दायमाने ॥ यथा । मुखरगृह्
खलकषिण्यद्विति ॥ पु० काके ॥ अ
ङ्गे ।

मुखरता । स्त्री० वाचाक्षतायाम् ॥
भावे तल् ॥

मुखरिका । स्त्री० वचने ॥

मुखरित । चि० कीर्तिते ॥ प्रकटि
ते ॥ यथा । सम्मुखरितम् ॥

मुखरोग । पु० वक्ष्यामये ॥ मुखरो
गाण्यानिदान यथा । अनूपपिथित
क्षीरदधिमाषादिसेवनात् । मुख
मध्यगदानुकुयुः क्रुधादोषाक्फो
तरा । तेषां सङ्ख्यायथा । सु
रहः । बोधयोर्दन्तमूलितुदशषट् तथा ।
दन्तध्वष्टोरमञ्जायापञ्चस्युर्नगतालु
नि । कण्ठे त्वष्टादशप्रोक्तास्त्रय
सर्वसरा स्मृता । एव मुखाम
या सर्वे सप्तषष्टिर्मन्ताबुधैः ॥ त
द्वितीयकगोक्षरमूल पीत पयोन्वि
तम् । कामलादिहर प्रोक्त मुखरोग
हर तथा । शुष्कमूलकशुण्ठीनां चा
रोहिण्यलनागरम् । शुष्कचतुर्गुण
दद्यात्तलेमेतैर्विपाचयेत् ॥ वा
ग्विषैर्बर्णशूलक्षपूयसावक्षकणयो
। पूरणादस्य तले सक्तमय कर्णयो
स्त्रिधा ॥ चिप्र विनाशमायान्ति
यथा कृतमिदं ॥ आरसे विमिद

मुखसम्भव

अथ मुखदन्तामयापहम् ॥

मुखलाङ्गल । पु० शूकरे । कीले ।

भूदारे ॥ मुखलाङ्गल यत् ॥

मुखवल्लभ । पु० दाडिमवृक्षे । चि०

मुखप्रिये ॥

मुखवाचिका । स्त्री० चम्पुषायाम् ॥

मुखवाद्यम् । न० वक्त्रनालवाद्ये ।

वाकद्विति गौ० भाषाप्रसिद्धे ॥ सु

खस्य० मुखे न च वाद्ये ॥

मुखवास । पु० गन्धद्वये ॥

मुखवासन । पु० मुखसङ्गन्धकारक

द्रव्ये । आमोदिनि ॥ मुखवासय

ति । वस० । नन्द्यादिष्वात्

व्यु० ॥

मुखविलुप्तिका । स्त्री० चम्पुषायाम् ।

छान्याम् ॥

मुखविष्टा । स्त्री० तैलपायिकाया

म् ।

मुखशफ । पु० दुग्धमुखे ॥

मुखशक्ति । स्त्री० वक्त्रशोधने ।

यथा । अभावे दन्तकाष्ठानां प्रतिषि

द्धिने तथा । अपाहादशगन्धर्वैर्मु

खशक्तिर्विधीयते ॥

मुखशोधन । पु० कटुरसे । न०

त्वचे ॥

मुखशोधी । स्त्री० चम्पूरे ।

मुखशीलः । चि० दुग्धमुखे ॥

मुखसम्भव । पु० ब्राह्मणे । मुखे

तुल्यप्रोक्तम् ॥

मुख्यक्रम

मुखसिद्ध । पु० मुखकर्मणिसिद्धि
प्रव ॥ अचोक्त रेवतोत्तरे । सक्ताध
रोष्ठसितफ नवलाभिरामफत्कारवा
युपदमुन्नतकम्बराग्रम । नीत्त्वोप
क'धृतमुखेनवलीहसाम्यमप्रव चतु
ष्कसमयेमुखसिद्धिसाहुरिति ॥

मुखसरम् । न० ताकल्याम् । सारा
सवे । ताड्यो । इ० प्रसिद्धमद्ये ।
गण्डूषमद्ये । मुखसुसुरा । विभा
षासेनासुरेतिक्लीबता ॥

मुखस्नाय । पु० क्षालाजाम् । शा
ल० इ० भा० ॥

मुखान्नि । पु० दावान्नी ॥

मुखामय । पु० मुखरोगे ॥

मुखार्जक । पु० अर्जके । प्रवेतप
र्णासे ॥

मुखस्त्र । पु० कर्कटे ॥

मुखास्त्रा । स्त्री० दावान्नी । भूतस
ध्वार्याम्

मुख्य । पु० आद्यविधौ । शास्त्रोक्त
प्रथमकल्पे ॥ यथा त्रीहभियं
ज त । श्रुतिमात्रेणवशास्यतादर्थ्यं
भवसीयते । त मुख्यमर्थमन्यते ।
त्रि० श्रेष्ठ । वरे । प्रधाने ॥ मुख
मिव । शाखादित्वाद्य ॥ मुखो
त्पन्ने ॥ मुखेभव । दिगादित्वा
द्यत् ॥

मुख्यक्रम पु० प्रमाणविशेषे । प्रधान-
क्रमेणयोङ्गानांक्रम समुख्यक्रम

मुख्यसर्ग

येनहिक्त्रमेणप्रधानानिक्त्रियन्ते तेने
वक्रमेण० तेषामङ्ग गान्यनुष्ठीयन्ते०
तदासर्वेषामङ्गानास्ते स्ते प्रधा-
नैस्तुल्य व्यवधानभवति । व्युत्क्र-
मेणानुष्ठानेकेषांस्त्रिदङ्गानास्ते प्र-
धानैरत्यन्तमव्यवधानम्० केषांस्त्रि
दध्यन्त व्यवधानस्यात् । तच्चायुक्त-
म् । प्रयोगविध्यवगतसाहित्यवाधा
पत्ते । अत प्रधानक्रमोप्यङ्ग-
क्रमेहेतु । अतएवप्रमाणशेषेषा
दावान् यद्विषयाभिधारणम्० पश्चा
देन्द्रस्यदध्नु । आग्नेयेन्द्रयागयो
पौर्वापर्यात् । एवञ्चद्वयोर्द्वयोर्भि
धारणयो स्तस्वप्रधानेनतुल्यमेका
न्तरितव्यवधानम् । व्यतक्रमेणाभि
धारणेचाग्नेयेद्विविरभिधारणाग्ने-
ययागयोदध्यन्तमव्यवधानम् । ऐ-
न्द्रदध्यभिधारणेन्द्रयागयोर्द्वान्त
रित व्यवधान० तच्चायुक्तमित्युक्तमे
व । सचमुख्यक्रम० पाठक्रमाद्दु-
र्बल । मुख्यक्रमोहिप्रमाणान्तर-
सापेक्षप्रधानक्रमप्रतिपत्तिसापेक्ष-
तयाविलम्बितप्रतिपत्तिक । पा-
ठक्रमस्तानिरपेक्षस्ताऽध्यायपाठक्रम
मात्रसापेक्षतयानतयेतिवक्तव्यम् ।
प्रवृत्तिक्रमश्चवक्तव्यम् । प्रवृत्तिक्रमे
ववदूनामङ्गानांप्रधानविप्रकर्षा
त् । मुख्यक्रमेतुसन्निकर्षात् ॥

मुखसर्ग । पु० आद्यवर्गः ॥ मु-

मुञ्चक

स्थसर्गस्तुमुञ्चकैःस्थावरा
संताड्वरापुराणात् ।

मुञ्चार्थं । पु० शब्दश्रवणमात्राभ्यर्थे यथा । श्रुतिमात्रेण यथा-
स्थतादर्शमवसोयते । तमुञ्चमर्थं
मन्यन्ते गौण्यन्नोपपादितम् ॥ प्र-
तिपाद्यर्थे ॥

मुगूह । पु० दाहूपपक्षिणि ॥

मुग्ध । पु० भिक्षुकविशेषे ॥ यथा ।
सावित्र्ये विषयाणां स्वसमर्थोऽविक-
लेन्द्रियः । सुप्रवृत्ततेनित्यं भिक्षु-
मुग्धं मज्ज्यते ॥ त्रि० रम्ये । सु-
न्दरे मूढे विवेकविकले विप्र-
यस्तु श्रुत्यर्थपरिशौलनविधुरे
नवे

मुग्धा । स्त्री० नायिकाप्रभेदे उदय-
द्यौवनामुग्धालम्बाविदितमन्मथा ।
इ० लक्ष्यम्

मुधिर । त्रि० दातरि ॥ मुञ्चते । सु-
चक्रुः । वधिमदिमुदीत्यादिनाकि-
रत् ॥ पु० धर्मो ॥ वायौ । देवे ॥

मुचुकुन्द । पु० मात्वाहनृपते पु-
त्र ॥ पुष्यवृक्षविशेषे । श्ववृक्षे ।
चित्रके । प्रतिविष्णुके । मित्रकन्द-
फूल० इ० भा० । मुचुकुन्दः शिर-
पोडापित्तस्रविषनाशनः ॥

मुचुटी । स्त्री० मुकुट्याम् । मुहौ ।
मुहोद० भाषा ॥

मुञ्चकः । पु० मुञ्चकवृक्षे ॥

मुण्डफल

मुञ्ज । प० दण्डविशेषे । ब्राह्मण्ये ।
वाणे । स्थूलदर्भे । मूज० इ० भा० ॥
मुञ्जद्वयस्तुमधुरतुवरशिशिरतथा ।
दाहदृष्ट्याविसपास्तमूचवस्त्यक्षिरोन-
जित् । दोषत्रयहृद्वध्यमेखलासूप-
युज्यते ॥ मुञ्जद्वयम् । मुञ्जभद्रम् ।
क्षौ ॥

मुञ्जकेशी । पु० विष्णौ ॥

मुञ्जरम् । न० शालूके ॥

मुञ्जातक । पु० मुञ्जे ॥ पुष्पशा-
कप्रभेदे ॥

मुञ्जावट । पु० तीर्थविशेषे ॥ ज-
महादेवस्तिष्ठति ॥ तीर्थान्तरे ॥

मुण्ड । पु० दैत्यविशेषे राहुग्रहे ॥
मुण्डितसमस्तशिरः केशे ब्रह्मचा-
रिविशेषे ॥ सशिखकेशमश्रुरहिते
परिव्राजि ॥ नापिते । स्थाणुद्रौ
पु० न० मूर्धनि न० वीजे ॥ मुण्डा-
यसे ॥ त्रि० मुण्डते ॥ मुण्डाते ।
मुण्डखण्डने । घञ् ॥

मुण्डक । पु० नापिते । न० मस्त-
के ॥ उपनिषद्विशेषे ।

मुण्डचणक । पु० कलाये ॥

मुण्डनम् । न० वपने । परिवाप-
ने । क्षीरे । केशच्छेदने ॥ मुण्डन-
चोपवासश्चसर्वतीर्थेष्वयविधिः । व-
ज्रं चित्वागयागङ्गाविशालावरजा-
तथा ॥ मुडि० । ल्युट् ॥

मुण्डफल । पु० नारिकेलवृक्षे ॥

मुण्डी

मुण्डाकाराणिफलानियस्यस ।

मुण्डेफलानियस्यवा ॥

मुण्डमांसम् । न० मुण्डामिषे । त
स्यापाकप्रकारो यथा । समयं विद्वे
न्मुण्डमग्निनास्थूलहेतिना । प्रक्षा
य्यतप्तपानीये लोभान्यपिच घर्षये
त् ॥ श्वण्डयिस्थापचैत्तं ले घृतं वो
पस्करान्वितं ॥ मुण्डामिषं वातह
रन्निग्धं गुरुतरं स्मृतम् । पशोयं
श्वण्डयन्मुण्डं तन्मांसं क गुणावह
म् ॥

मुण्डशालि । पुं० शालिप्रभेदे ।

मुण्डनके । नि० शूके ।

मुण्डा । स्त्री० मुण्डीरिकायाम् ।

मुण्डितशिरस्कायांस्त्रियाम् ॥

मुण्डाख्या । स्त्री० महाश्रावणिका
यां ।

मुण्डायसम् । न० लौहे ॥

मुण्डितम् । न० लौहे ॥ चि० परि
वापिते । मुण्डितमुण्डे ॥ मुण्डा
मैस्म । मुडि० । त्त ॥

मुण्डितिका । स्त्री० मुण्डीर्याम् । क
दम्बपुण्यायाम् ॥

मुण्डी । पुं० नापिते ॥ मुण्डं करोति
। मुण्डमिश्रेतिषिच् । यक्षादिस्था
स्त्रिणि । ॥ मृद्वहीनमृगविशेषे ।
योद्धाग । मृद्वहीनः स्यात्समुण्डी
तिनिगद्यते ॥ मुण्डीतुम्बरकासा
संभवश्चासापद्मोहिम ॥

मुदिर

मुण्डिनिका । स्त्री० श्रावण्याम् । मु
ण्डीर्याम् ॥

मुण्डी । स्त्री० मुण्डायाम् । गोरक्ष
मुण्डीतिख्यातौषधौ ॥ मुण्डीति
क्ताकटु, पाकेधोर्वीष्णामधुराजघ्नु
। मेध्यागण्डापक्षीकृच्छ्रकृमियोग्य
त्तिपाण्डुमुत् ॥ श्नीपदारुच्यपस्मा
रक्षीहमेदीगुदात्तिहृत् । महासु
ण्डीच मुण्डीवद्गुणैरुक्ता मर्द्धभि
भि ॥

मुण्डीरिका । स्त्री० मुण्डायाम् ॥

मुत्० द् । स्त्री० इषं ॥ मोदनम् ।

मुदचर्षे । सम्पदादिस्थात्क्षिप् ॥

हृदिनामौषधौ ।

मुदा । स्त्री० इषं । सुखे ।

मुदित । पुं० सप्तम्यांभिधौ । चि०
आनन्दिते । इषिते ॥ विहारादि
भि मन्तुष्टे । मुद० । त्त उदु-
पधादिति वाकित् ॥ न० शालिह
नविशेषे ॥ तक्षक्षयः यथा । नायि-
कथानायकस्ययामपाशेर्देषिच्वावा
मपादतस्योरुद्वयमध्येस्थापयित्वाभौ
मिलित्वायदवस्थानमितिक्तामशास्त्रा

मुदिता । स्त्री० इषं ॥ पुण्यत्रियेषु मु
दिताभावयेत् । पुण्यवत्सुपुण्यानु-
मोदनेनइषं कुर्यात् । न तुविशेष न-
चोपेक्षाम् ॥

मुदिर । पुं० मेघे । चारिवाह ॥ मो
दनेनेन । मुद० । इषिमदिमुदी-

मुद्गर

तिक्किरच् ॥ कामुके ॥ भेके ॥

मुद्ग । पु० शमीधान्यभेदे । सूप्रप्रधा-
ने । रसोत्तमे । भुक्तिप्रदे । हयान-
न्दे ॥ मुद्गोरुक्षोलघुर्याहीकफपि-
तहरोहिम । स्वादुरल्पानिलोने
चोच्चरघोवनजस्तथा ॥ कृष्णमुद्गो
महामुद्गोहरित पीतकस्तथा । श्वे-
तो रक्तश्चतेषान्तुपूर्वं पूर्वो लघु-
स्मृत ॥ सुश्रुतेन पुन प्रोक्तो हरि-
त प्रवरो गुणै । चरकादिभिर-
प्युक्त एष एव गुणाधिक ॥ मुद्गस्य फ-
लमुद्ग । बिल्वादिभ्योऽप्य । तस्य
फलपाके तिलुपयुक्तवद्भाव ॥ य-
द्वा । मोदयति । मुद० । सुदियो-
र्गंगाविति गक् ॥

मुद्गपर्णी । स्त्री० वनमुद्गे । काकमु-
द्गायाम् । सहायाम् । सूर्यपण्य-
म् ॥ मुद्गपर्णी हि मारुक्षातिक्ता स्वा-
दुश्च कृष्णला । चक्षुष्याक्षतशोथघ्नी-
या हि णीज्वरदा हनुत् ॥ दोषत्रयह-
रो लघ्वी ग्रहण्यर्थी तिसारहत् ॥ मु-
द्ग पर्यमस्या । मुद्गशब्देन मुद्गप-
र्यसदृश लक्ष्यते । पाककर्णेति ङीष् ॥

मुद्गमुक् । पु० घोटके ।

मुद्गभोजी । पु० घोटके । अश्वे ।

मुद्गमोदक । पु० मुक्तामोदके ॥

मुद्गर । पु० कोष्ठादिभेदेने ॥ कर्मा-
रवश्चे । मोगरा० इ० भा० प्र० पुष्पह-
वविशेषे । मन्त्रसारे । सप्तपञ्चे । अ-

मुद्गाद्रकवट

तिगन्धे । जनेष्टे । खनाम्नाप्रसिद्धे०
अस्त्रविशेषे । द्रुवणे ॥ कोरके ॥ न०
मल्लिकाप्रभेदे ॥ गिरति । गुनिगर-
णे । अच् । मुदोगर ॥

मुद्गरक । पु० कर्मारवश्चे । कमरख-
इति भाषा ॥

मुद्गल । पु० गोत्रकारके मुनिविशेषे ।
इयं श्वराजपुत्रे ॥ न० रोहिषवृक्षे ॥

मुद्गवटक पु० । मूगवरा० इति लोकप्र-
सिद्धे ॥ मुद्गानावटकास्तर्के मज्जि-
तालघवोहिमा । सस्कारजप्रभा-
वेण त्रिदोषशमनाहिता ॥

मुद्गवटिका, स्त्री० मु गौडी इ० लोकप्र-
सिद्धवटिकायाम् ॥ मुद्गानावटिका-
स्तद्वद्वचितासाधितास्तथा । पथ्या
इत्यास्ततोलघ्व्यो मुद्गसूपगुणा स्मृ-
ता ॥ तद्वत्० माषवटीवत् ॥

मुद्गाद्रकवट । पु० वटकविशेषे । अ-
देवरा० इ० भा० ॥ आदावडा० इ०
गौ० भा० ॥ मुद्गपिष्ट्याविरचितान्
वटकास्तैलपाषितान् । इस्तेन चू-
र्णयेत्सम्यक्तस्मिन् चूर्णे विनिक्षिपे-
त् । भृष्ट हिङ्ग्वार्द्रकसूक्ष्म मरि-
चजीरकतथा । निम्बूरसयवानौघ-
युक्तासर्वविमिश्रयेत् ॥ मुद्गपिष्टीं प-
चेत्सम्यक्स्थाल्यामास्तारकोपरि ।
तस्य स्तुगोलकान् कुर्यात्तन्मध्ये पू-
रणं क्षिपेत् ॥ तैले तान् गोलकान् प-
क्ताकाशितायां निमज्जयेत् । गोल-

मुद्रा

का पाचकै प्रोक्तास्ते त्वाद्रकव
टाश्चपि ॥ मुद्राद्रकवटारुच्या
लघवे।वलकारका । दीपना
स्तर्पणापय्या स्त्रिषु दोषेषु पूजि
ता ॥

मुद्रा । स्त्री० प्रत्ययकारिण्याम् । छा
प० इ० भाषाप्रसिद्धायाम् ॥ मोद
तेऽनया । मुद्र० । स्फायितश्चोति
रक् ॥ चिह्ने ॥ पञ्चविधलिप्यन्तर्ग-
तलिपिविशेषे छापाञ्चरइति
भा० प्र० ॥ यथोक्त वाराहोत्तम्भे
मुद्रालिपि शिल्पलिपिलिपिले-
खनिसम्भवा । गुण्डिकाघुणसम्भू-
ताल्लिपय पञ्चधास्मृता एता
भिर्लिपिभिर्व्याप्ताधरिचौशुभदाहरे
ति ॥ मुण्डमालातन्त्रे पियया ।
लेखन्यालिखितविप्रैर्मुद्राभिरङ्कित
श्चयत् । शिल्पादिनिर्मितश्चपा-
ठ्य धार्थश्चसर्वदा ॥ इ० ॥ लोकप्र-
सिद्धा।स्वर्णरौप्यमुद्रकयो ॥ पु-
राणायुक्त्या० शरीरेधारणीयेभगव-
तश्चायुषादिषिद्धे ॥ कृष्णायुधाङ्कि-
तदेहगेरपीचन्दनमृत्क्षया । प्रया-
गादिषु तीर्थेषु सगत्वाक्किरिष्य-
ति ॥ यदायस्यप्रपश्ये तदेहशङ्खा
दिचिह्नित । तदातदाजगत्स्वामी
तुष्टोहरतिपातकम् ॥ भवतेयस्यदे-
हेतुचहाराचदिनेदिने । शङ्खच-
क्रगदापञ्च लिखितसोऽच्युत । स्व

मुनि

यन् । नारायणायुधैर्युक्त कृष्णात्मा
नक्तौयुगे । कुरुतेपुण्यकर्माणिमे-
रुतुल्याणितस्यवै ॥ शङ्खादिना-
ङ्कितोभूत्वाश्राव्य कुरुतेद्विज ।
विधिहोतुस्तुसम्युक्तपितृणाञ्चगया-
समम् यथानिर्दहतेकक्षवायुनाप्रे-
रितोमृशम् । तथादहन्तिपापानि
दृष्ट्वाकृष्णायुधानिवै ॥ देवताप्रौति
जनिकाङ्गुजिरचनायाम् ॥ मो-
दनात्सर्वदेवानाद्रावणात्पापस-
न्तते । तस्मात्मुद्रे निसाख्याता-
सर्वकामार्थसाधनी ॥

मुद्राङ्कित । वि० मुद्रिते । मुद्रया
चिह्निते । मोहरकियो० इ० भा०
प्र० ॥

मुद्रालिपि । स्त्री० पञ्चधालिप्यन्तर्ग-
तलिपिविशेषे । छापिकाञ्चर०
इतिभाषा ॥

मुद्रिका । स्त्री० स्वर्णरूप्यादिनिर्मि-
तमुद्रायाम् ।

मुद्रित । वि० अप्रफुल्ले । भञ्जुचि-
ते । निद्राणे । मौलिते । मुद्रा०
इ० भा० ॥ मुद्राङ्किते ॥

मुद्रा । अ० व्यर्थे ॥ मुद्रयति । मुद्र-
यैचिह्नये । काप्रत्यय । पृषोदरा-
दिच्वात्इत्यध० ॥

मुनि० । पुं वशिष्ठादौ ॥ वाचयमे-
 । मौनिनि ॥ ज्ञानातिशयवति ॥
मननशीले । विवेकिनि । समन्या

मुनिपित्तलम्

सिनि । परमार्थतत्त्वस्यमननान्मु
निरितिशास्त्रकृताव्युत्पत्तेर्नेतरो
जनः शास्त्रविदपित्तत्वज्ञानाभा
वात् । सदा मननशीलो योजोवन्मु
क्तामुनिः सहिः स्थितप्रज्ञादिभि
शब्दैर्मौञ्जशास्त्रेषु वर्ण्यते ॥ दु
खेष्वनुद्विग्नमना सुखेषु विगतस्पृ
हः । वीतरागभयक्रोधः स्थित
धीर्मुनिरुच्यते ॥ मौनान्नमुनिर्भ
वति नारयवसनान्मुनिः । स्वलक्षण
न्तुयोर्वदसमुनिः श्रेष्ठ उच्यते ॥
अगस्त्यः ॥ बुधे ॥ मन्यते । मन
ज्ञाने । मनेरुच्चेत्तीन् । उपधाया
उत्त्वञ्च । किदित्यनुवर्त्तनान्नगुण
॥ वङ्कसेने । अगस्त्यद्रुमे ॥ अहं
ति ॥ पियाली किं शुके ॥ दम
नकवृक्षे ॥ सप्ताङ्गे ॥
मुनिखण्डू रिका । स्त्री० खर्जूरौ प्रभे
दे ॥
मुनिच्छदः । पु० सप्तच्छदवृक्षे ॥
मुनितक्तः । पु० वक्कवृक्षे
मुनिद्रुमः । पु० वक्कपुष्पे । वङ्कसे
ने । अगस्तिया० द्र० भा० प्र०
वृक्षे ॥ श्योनाकवृक्षे ॥ मुनिसन्न
कोद्रुमः । शाकपार्थिवादि ॥
मुनिनिर्मितः । पु० डिण्डिमे ॥
डिण्डिसौ । टिण्डा० इ० प्र० फल
शाके ॥ मुनिनानिर्मितः ॥
मुनिपित्तलम् । न० तास्त्रे ॥

मुमुक्षुता

मुनिपुत्रः । पु० दमनकद्रुमे ॥ कृ
षिसुते ॥
मुनिपुत्रकः । पु० भद्रनामनि । ख
ड्गने ॥
मुनिपुष्पः । पु० अगस्तिद्रुमे ॥ न०
अगस्त्यपुष्पे ।
मुनिपूगः । पु० रामपूगे । कामी
ने ॥
मुनिभेषजम् । न० अगस्त्यहरीत
क्याम् । अगस्तिपथ्यायाम् ॥ ल
ङ्गने ॥
मुनिव्रतः । वि० उपशान्ते ॥ मुनी
नां व्रतमस्य ॥
मुनिसुव्रतः । पु० सुव्रताख्ये बुधभे
दे ॥
मुनिस्थानम् । न० आश्रमे ॥
मुनीन्द्रः । पु० श्रीघने । वङ्कसे । जि
ने ॥ मुनिषण्डन्द्रः अष्ट ॥
मुन्यन्नम् । न० नीबारादौ ॥ मुने
र्वानप्रस्थस्य अन्नम् ॥
मुमुक्षुः । पु० यतौ । स सारथान्य
भेदेनेकतप्रयत्ने । साधनचतुष्टय
सम्पन्ने ॥ यथा । काव्यनाटकत
कादीनभ्यस्तितिरन्तरम् । विवि
शीषुर्यथातद्वन्मुमुक्षुः स्वविचा
रयेदिति ॥
मुमुक्षुता । स्त्री० मोक्षच्छायाम् ॥
स सारबन्धनिर्मुक्तिः कथस्यान्ते
कथाविधे । इतियासुदृढाबुद्धिर्वा

सुरला

क्तव्यासामुमुक्षुता ॥ मुमुक्षोर्भाव
तत् ॥

मुमुक्षुत्वम् । न० मुमुक्षुतायाम् ॥
नैराग्यञ्चमुमुक्षुत्व तीव्र यस्तुवि
द्यते । तस्मिन्नेवार्थवन्त स्तु
फलवन्त शमादय ॥ मोक्षेच्छा
मेक्षविषयेच्छा० तद्वत्त्वम् मुमुक्षु
त्व । भावेतत्त्व ॥

मुमुक्षान् । पु० मेवे ।

मुमुषिष । त्रि० चौरै ।

मुमुषुर् । त्रि० आसन्नगृह्यौ । म
र्तुमिच्छौ । सन्नन्ताज्मृड् । सना
श सभिच्चउ ॥

मुर पु० दैत्यविशेषे । मुरति ।

मुरस विष्टने । इगुपधत्वात्क ॥

न० विष्टने ॥

मुरज्ज । पु० मृदङ्गे ॥ मुरज्जम् । म

र० । तुदादि । घञर्थेकविधान

मितिक । मुर विष्टन जातमस्य ॥

मुरज्जफल । पु० पनसवृक्षे ॥ मुरज्ज

सदृशानिफलानियस्यस ॥

मुरज्जबन्ध । पु० चित्रकाव्यविशेषे ॥

मुरण्ड । पु० लम्पाकदेशे ॥ तद्देश

स्थे तुमुरण्डा ॥

मुरन्दला । स्त्री० मुरलानद्याम् ॥

मुरमर्दन । पु० विष्णौ ॥

मुररिपु । पु० विष्णौ । मुरस्सरि

पु० ॥

मुरला । स्त्री० मुरन्दलायांसरिति ॥

मुशलिका

मुरली । स्त्री० वशीवाद्ये । वशिकाया-
म् ॥ इतिशब्दरत्नावली ॥

मुरलीधर । पु० श्रीकृष्णे ॥

मुरहा । पु० केशवे । विष्णौ ॥

मुरा । स्त्री० खनाम्नाप्रसिद्धिगन्धद्रव्ये
। तालपण्याम् । गन्धकुम्भ्याम् ।

मुरातिक्ताहिमास्त्राहीलघ्वीपितानि
लापहा । ज्वरासृगभूतरक्षोघ्नीकुष्ठ
कासविनाशिनी । मुरति । मुर०

। इगुपधत्वात्क टाप

मुरारि । पु० गौकृष्णे ॥ मुरस्थ-
रि । मुर क्ते शिचसन्तापेकर्मभो

गेवक्त्रिणाम् । दैत्यमेदेप्यरिस्ते-

षाम् मुरास्तेनकीर्त्तित ॥

मुर । पु० लाहविशेषे ॥

मभिणी । स्त्री० अङ्गारधान्याम् ॥

मुर्मुर् । पु० तुषबङ्गी ॥ मन्मथे ॥

रत्रिवालिनि ॥

मुलतान् । पु० देशविशेषे ॥ कर

तायासमारभ्यहिङ्गुलाजान्तक शि

वे । मुलतानदेशादेविशिमहास्त्रे च्छ

परायण ।

मुशटौ । स्त्री० सितकङ्कुन्याम् ॥

मुशल । पु० न० मुसले । मृश्र्यत्य

नेनवा । मृसखण्डने । ज्वलदत्ता

दयोमुतालव्यमध्यमाहुस्तौष्ठ्यादि

तत्त्वात्कल ॥

मुशलिका । स्त्री० पञ्चाम् ॥ इतिह

लायुध ॥

मुष्कर

मुशली । स्त्री० पल्ल्याम् ॥ तालमूल
 ल्याम् ॥ इ० राजनिर्घण्ट ॥
 मुषल । पु० न० मुसले ॥ मुषत्त्यमै
 नत्रा । मुषखण्डने० इतिधातोर्द
 न्त्यान्ते षुमूर्द्धन्यान्ते षुचवोपदेवा
 चेयादिभि पठितत्वात्कल ॥
 मुषा । स्त्री० मूषायाम् ॥ मुष्णाति ।
 मुषस्तेये । भिदाद्यङ् । टाप् ॥
 मुषित । वि० वञ्चिते ॥ हृते ॥ ख
 ण्डिने ॥ मुष्यतेऽस्म । मुषस्तेये ।
 त्त ॥ नमुषितास्त्रियप्रेक्षेत । अ
 चमुषितेवमुषिताचौरैर्हृतवस्त्रैव०
 नग्नेत्यर्थ इतिव्याख्येयम् ॥
 मुष्क । पु० अण्डक्षीषे । वषथे ॥
 मुष्णातिरेत । मुष० । दृष्टभूश
 षिमुषिभ्य कक् ॥ सङ्घाति ॥ मो
 चकष्ये ॥ मुष्कके ॥ मुष्कवृक्षस्तुहि
 विध श्वेतकृष्णप्रभेदत ॥ तस्क
 रे ॥ मासले ॥
 मुष्कक । पु० वण्टापाटली । गोली
 ठे । मुष्के । भाटले । मोचे ॥
 मष्कक कटुकस्तिक्तोग्राद्युष्ण
 कफघातहृत् । विषमेदोगुल्मकण्डू
 वस्तिरुक्कमिश्रकृन्तु ॥ मुष्णाति
 रोगम् । मुषे ककन्तात्० स्तार्धे
 कन् ॥
 मुष्कर । पु० समुष्के । प्रलम्बाण्डे
 ॥ मुष्कोण्ड । सोस्यास्ति । जष
 सुषीतिर ॥

मुष्टिभ्य

मुष्कशून्य । पु० वृषणरहिते । अनु
 पस्थे । स्त्रीस्वभावे । महल्लिके ।
 रात्रोन्त पुररक्षके । खोजा० भा
 षा ॥
 मुष्ट । वि० चोरिते ॥ मुषेक्त ॥
 मुष्टि । पु० स्त्री० पलपरिमाणे ।
 चारतोला इतिभाषा ॥ बद्धपाणौ
 । मुट्टी० इ० भा० । अङ्गुलिसन्नि
 वेशोमुष्टि ॥ यथा । घासमुष्टि
 परगवेसान्न दद्याच्चय सदा । अक्त
 त्वास्त्रयमाहार स्वर्गलोकसगच्छती
 ति श्रीमहाभारतम् ॥ त्सरौ । मूठ
 ० इतिभाषा ॥ धान्यमानमेदे ।
 कुञ्ज्यष्टभागे । छटाक० इ० भा०
 ॥ मोषणे । सङ्कोपने । मुप्यतेन
 या । मुष० । स्त्रियाक्तिन् ॥ यद्वा
 । मुष्णाति । क्तिच् ॥ प्रहारविशेषे
 । मुट्टीइतिभाषा ॥ पथिबुधार्त्तस्य
 तिलादीनामुष्टिग्रहणे चौर्याभावो
 यथा । तिलमुद्गयवादीनामुष्टिर्ग्रा
 ह्यापथिस्थिते । बुधार्त्तैर्नान्यथा
 विप्रविधिविद्विरितिस्थिति ॥
 मुष्टिक । पु० कसासुरस्यमल्लविशे
 षे ॥ स्वर्णकारे ॥
 मुष्टिकान्तक । पु० वल्लदेवे ॥ मु
 ष्टिकस्यन्तक ॥
 मुष्टियूतम् । न० चुङ्कके । यूतप्रभे
 दे ॥
 मुष्टिभ्य । पु० बालके ॥ मुष्टिध

मुसलीय

यति । धं ट् पाने । नाडीमुष्ट्यो
 स्त्रेति० खश् । मुम् ॥
 मुष्टिवन्ध । पु० सङ्ग्रहे । मुष्टिव
 न्वनक्रियायाम् ॥ अहोसप्तस्यमुष्टि
 वन्ध ॥ मुष्टेर्वन्ध ॥ मुष्टिनात्र
 न्मोहदृग्गण वा ॥
 मुसल । पु० न० अयोधे । कण्ड
 नीयदण्डे । मूसर० मूसल० इ०
 भा० ॥ मुसल्यनेनवा । मुसखण्ड
 ने । वृषादिभ्यश्चेतिक्ल ॥
 मुसली । पु० हलिनि । बलदेवे ॥
 मुसलमस्यस्य । अतद्वनिठनावि
 तीनि ॥ यथोक्त विष्णुपुराणे जरा
 सन्धयुषोद्योगे । हलञ्चबलभद्रस्यग
 गनादागत ज्वलत् । मनसीभिम
 त विप्रसीनन्द मुसल तथेति ॥
 मुसली । स्त्री० तालमूल्याम् ॥ ताल
 मूलोतुर्विद्वद्भिर्मुसलीतिनिगद्यते
 ॥ मुसलीचद्विधाप्रोक्ताश्च ताचाप
 रम जका । श्वेतास्त्रल्पगुञ्जीपेता
 अपराचरसायनी । मुसलीभधुरा
 वृष्यावीर्योष्णावृष्यीगुरु । तिक्ता
 रसायनीहन्तिगुदजान्यनिल तथा
 ॥ आखुपय्याम् ॥ गृहगोधिकाया
 म् ॥ मुस्यति० मुसतिस शय वा
 । मुस० । वृषादिभ्यश्चिदिक ॥
 जातेरितिगौरादिस्वाहाडीप् ॥
 मुसलीय । त्रि० मुसल्य ॥ मुसला
 यहित । विभाषाविरपूपादि

मुहिर

भ्यङ्गतिपक्षेच्छ ॥
 मुसल्य । त्रि० मुसलेनवध्वे ॥ द
 ण्डादिभ्योयत ॥ मुसलीये । मुस
 लायहित । अपूपादित्वात्पक्षे
 यत् ॥
 मुस्त । पु० न० मुस्तके । मोथा०
 इ० भा० ॥
 मुस्तक । पु० न० मुस्ते । कुर्वन्दि
 । मेघनामनि । मुस्तायाम् । मोथा
 ० इ० भा० ॥ मुस्तकाटुहिम या
 हितिक दीपनपाचनम् । कषाय
 काफपित्तास्रतड्ज्वरावचिजन्तुहृत्
 ॥ अनूपदेशीयज्जात मुस्तकतत्प्रश
 स्यते । तत्रापिमुनिभि प्रोक्त वर
 नागरमुस्तकम् ॥ मुस्तसङ्घाति ।
 चु० । खलु ॥
 मुस्ता । स्त्री० मुस्तके । मोथाख्यदृष्टे
 ॥ मुस्तयति । मुस्त० अच् टा
 प् ॥
 मुस्ताद । पु० शूकरे ॥ मुस्तामसि
 । अद० । कर्मख्यण् ॥
 मुस्ताभम् । न० मुस्तकविशेषे । कुट
 दृष्टे । नागरमोथा० इ० भा० ॥
 मस्तु । पु० मुष्टौ ॥
 मुस्तम् । न० अशुष्णि ॥ मुस्यति । मु
 स० । मुसेरक्वाङ्गकात् ॥ मुस
 के ॥
 मुहिर । पु० कामे ॥ मूर्खे ॥ मु
 ह्यति । मुहवैचित्ये । इभिमदि

मुहूर्त

मुदीत्यादिनां गच्छ ।
 मुहुर्भाषा । ह्रीं पुन पुन कथने
 । अनुलापे ॥ मुहुर्भाषणम् । भाष
 • वज ॥
 मुहु । अ० पौन पुन्ये । मोहनम्
 । मुह० । मुहे किञ्चेष्ट्युसि ॥
 पुनरर्थे ॥
 मुहूर्त । १० न० द्वादशक्षणात्मके
 काले ॥ त्रि शत्कालात्मके काले ॥
 द्वादशयात्रात्मके काले ॥ मुहूर्त घटि
 काद्यभिच्युक्ते ॥ अक्षिपक्ष्मपरि
 क्षेपोनिर्गेष परिकीर्तित । द्वौ
 निमेषौ च टिनामद्वे चूटीतुल्य
 स्मृत ॥ क्षौण्वीक्षणद्वय्युक्त का
 ष्टाप्रोक्तादशक्षण । त्रि शत्काष्ठा
 कलाप्रोक्ताकलात्रि शन्मुहूर्तक
 ॥ पुराणोक्तलक्षणान्तु । रौद्र श्वेत
 स्तथामैत्रस्तत सारभट स्मृत
 ॥ सावित्रीवैश्वदेवस्यगन्धर्व । कु
 तपस्तथा । रोहिणस्तिलकश्चैववि
 जयोनिकृतिस्तथा ॥ स वरोवरुण
 श्वैवभग पञ्चदशस्मृत ॥ इति
 दिनपञ्चदशभागैकभागे ॥ यथा
 । प्रात कालोमुहूर्तास्त्रीन्सङ्गव
 स्तावदेवतु । मध्याह्नस्त्रिमुहूर्त ।
 स्यादपराह्णस्तत परम् ॥ साया
 ह्नस्त्रिमुहूर्त स्याच्छाब तचनका
 रयेत् । रात्रिसौनामसावेलागर्हिता
 सर्वकर्मसु ॥ हूयन्ति । हूयन्का

मूढयाह

टिल्ये । अस्माल्लिङ्गचोमौह
 शिंकड्गतिनिदेशान्मुहूर्तशब्देनि
 ष्पन्न ॥ अल्पकाले ॥ दिनश
 द्विविशेषे । लक्षणयातदुपलक्षिते
 काले ॥
 मुहुर । त्रि० मूर्खे ॥ मुह्यति । मु
 ह० । मूर्खे राद्यश्चेतिसाधु । ॥
 मुह्यमान । त्रि० अनेकानर्थप्रकारै
 रविविक्तयाविक्षिप्तचित्ततयाचि
 न्तामापद्यमाने ॥
 मू । स्त्री० बधने ॥
 मूक । पु० जलेशये । मूख्ये ॥ दै
 त्ये ॥ त्रि० अवाचि । वर्णानुच्चार
 के ॥ दीने ॥ मूमितिकायति । कै
 ० । आतोनुपेतिक ।
 मूढ । त्रि० तन्द्रिते ॥ बाले । जड
 ॥ मूर्खे । यथाजाते ॥ स्वाज्ञान
 कार्यविपर्ययमोहव्याप्ते ॥ बृद्धम
 र्थसाधनमिदममर्थसाधनमिति वि
 विक्लान्ये । अविचारके । अविवे
 किनि । अनात्मविदि ॥ तन्द्रादि
 यस्तचित्ते । तमसाच्छन्ने । मोहयु
 क्ते ॥ चित्तस्य द्वितीयायाम्भूमौ ॥
 मुह्यतिस्म । मुह० । गच्छत्येति क्त
 ॥ आकाशादिमुख्यलेषु केचित्तम
 प्रधानतयामूढा मोहप्रकाशका
 विषयाः गुरव । केचिद्विशेषास्ते
 मूढा कथ्यन्ते ॥
 मूढयाह । पु० अविवेकातिशय

मूत्रम्

कृतेदुरायहे ॥ याहीयद्वयम् । मू
ठानायाह ॥

मूठता । स्त्री० अर्कायपरिज्ञानत्वे ॥
अविवेकतायाम् ॥ यथा । यान्ति
तौयानमतश्चदेहोदेहिपिचान्य पु
रुषोनिविष्ट । ममच्चमुत्या नतथा
यथाऽऽस्मन्देहिऽतिमात्र वतमूठतै
षेति ॥

मूठद्वक् । चि० देहमानिनि । देहमा
त्मत्वेनाभिमन्यमाने ॥

मूठयोनि । पुं० पश्चादौ ॥

मूठा । स्त्री० तामस्यामनसोष्ठौ ॥

मूत । चि० बहे ॥ मूयतेस्म । मूड्
बन्धने । क्त ॥ आलानपाशे ॥

मूत्रम् । न० प्रस्त्रावे । मूत० पिसाव०
ब्र० भा० ॥ मूत्र्यते । मूत्रप्रस्रवणे ।

घञ् ॥ मूत्रमित्याहुर्दृक्कवस्तोश्चा
निलनिर्गतम् ॥ यद्वा । मुच्यते

यत् । मुचलु० । सिबिमुच्योष्टेरु
चेतिष्टञ् ॥ अथास्यगुणा । गोमू

त्र कटुतीक्ष्णोष्ण क्षार तिक्त कषा
यकम् । लघ्वग्निदीपन मेध्य पित्त

कृत्कफघातहृत् ॥ शुल्लगुल्मोदरा
नाहकण्डूक्षिमुखरोगजित् । किलास

गदवातामवस्तिरुक्कुष्ठनाशनम् ॥
कासश्वासापह शीथकामलापाण्डुरो

गहृत् । कण्डूकिलासगदशूलमुखा
क्षिरोगान्गुल्मातिसारमरुदामयमू

त्रोधान् । कास सकुष्ठजठरकृमि

मूत्रकृच्छ्रम्

पाण्डुरोगान् गोमूत्रमेकमपिपीत
मपाकरोति ॥ सर्वेष्वपिचमूत्रेषु

गोमूत्र गुणतोधिकम् । अतोविशे
षात्कथनेमूत्र गोमूत्रमुच्यते ॥ स्त्री

होदरश्वासकासशोधनवीर्यहृत्पह
म । शुल्लगुल्मरुजानाह कामलापा

ण्डुरोगनुत् ॥ कषाय तिक्ततीक्ष्ण
स्वपूरणात्कर्णशूलहृत् ॥ नरमूत्र

र र हन्तिसे वित तद्रसायनम् । रक्त
पामाहृत् तीक्ष्ण सक्षारलवण स्मृ

म ॥ गोजाबिमिद्विषीणान्तुस्त्रीणां
मूत्र प्रशस्यते । खरोष्ट्र भनराश्वा

नापु सामूत्र हित मतम् ॥ अयमूत्र
परीक्षा । वातेनपाण्डुर मूत्र रक्त

नीलञ्चपित्तत । रक्तमेवभवेद्रक्ता
द् धवलफे निलकफादिति ॥

मूत्रकृच्छ्रम् । न० प्रस्त्रावघटितरोग
विशेषे । मूत्ररोधे । अश्मर्याम् ।

कृच्छ्रे ॥ मूत्रे कृच्छ्रमत्र ॥ अथास्य
चिकित्सा । त्रिकण्टकारवधदर्भ

काशयवासधात्रीगिरिभेदपथ्या
। निघ्नन्तिपीतामधुनाश्मरीश्चसमी

पमृच्छीरपिमूत्रकृच्छ्रम् ॥ त्रिकण्ट
कादिक्वाथ ॥ १ ॥ एलाश्मभेदक

शिलाजतुगोक्षुराणामेवार्कबीजलव
णोत्तमकुङ्कुमानाम् । चूर्णानित

गण्डुलजले लुलितानिपीत्वाप्रच्यव
मृच्युरपिजीवतिमूत्रकृच्छ्री ॥ ए

लादिचूर्णम् ॥ २ ॥ अथोरज

मूत्रनिरोध

सूक्ष्मपिष्ट मधुनासहयोजितम् । मूत्रकृच्छ्रं निहत्याशुसलीढ दिवसत्रयम् ॥ ३ ॥ गुडेनमिश्रितक्षीरकटुणा कामत पिवेत् । मूत्रकृच्छ्रेषु सर्वेषु शर्करायाश्च निश्चयः ॥ ४ ॥ धात्रीरसचेक्षुरसपिवेदाकृच्छ्रे सरक्ते मधुनाविमिश्रम् । शल्याभिघातोत्थितमूत्रकृच्छ्रे कार्या क्रियामासुतकृच्छ्रतुल्या ॥ ५ ॥ क्वाथोगोक्षुरबीजस्ययवक्षारसमन्वित । पीत प्रशमयत्येवकृच्छ्रविद्धारणोत्थितम् ॥ ६ ॥ त्रिफलाया सुपिष्टाया कल्ककोलसमन्वितम् । वारिणालवक्षीकृत्यपिवेन्मूत्ररुजापहम् । कोलबदरम् ॥ ७ ॥ गुडमामलकवृष्य शमन्न तर्पणप्रियम् । पित्ताद्यग्दाहशूलघ्न मूत्रकृच्छ्रहर परम् ॥ ८ ॥ सपादशाणतुलितोयवक्षारसितायुत । भक्षितोनाशयत्येवमूत्रकृच्छ्रनमशयः ॥ ९ ॥ द्राक्षासितोपलाकल्क पीत कर्षमितो नरैः । मस्तुनापलमात्रेण मूत्रकृच्छ्रव्यपोहति ॥ १० ॥ समूलगोक्षुरक्वाथसितामाक्षिकसयुत । नाशयेन्मूत्रकृच्छ्राणितयैवोष्णसमीरणम् । उष्णसमीरणउष्णवातमूत्राघातविशेषम् ॥ इति भावप्रकाशः ॥

मूत्रदोषः । पु० प्रसेहे ॥

मूत्रनिरोधः । पु० मूत्रप्रतिबन्धकरोगः

मूत्राघात

विशेषः ॥ यथा । पिष्टवैमालती-मूलबीजकालेसमाहृतजलसहितकागदुधेनपीतशर्करादन्वितम्-रेन्मूत्रनिरोधश्चहरेद्वैपाख्यशर्करा ॥
मूत्रपतनः । पु० गन्धमाजारे ॥
मूत्रपुटम् । न० नाभेरधोभागे । मूत्राशये ॥
मूत्रफला । स्त्री० कर्कष्याम् ॥ तपुष्याम् ॥
मूत्रलम् । न० तपुषे ॥ त्रि० मूत्रवर्धके ॥
मूत्रला । स्त्री० कर्कष्याम् ॥ बालुकायाम् ॥
मूत्राघातः । पु० प्रस्रावरोधकरोगविशेषः ॥ प्रायेण मूत्रविघाताद्यैर्वातकुण्डलिकादयः । जायन्ते कुपितैर्दोषैर्मूत्राघातात्मकादयः ॥ मूत्रविघाताद्यैरित्याद्यशब्दः नपुंस्वीशुक्रादिविगन्धितादीनां रुक्षाशनादौ नास्त्वयहणम् । मूत्रविघाताद्यैः कुपितैर्दोषैरित्यन्वयः । ननु मूत्रकृच्छ्रमूत्राघातयोः कौर्भेदः । उच्यते । मूत्रकृच्छ्रे कृच्छ्रमधिकविबन्धोऽल्पः । मूत्राघाते तु विबन्धोऽल्पवान् कृच्छ्रमल्पमित्यनयोर्भेदः ॥ अस्य चिकित्सायथा । नलकुशकाशेक्षुबलाकाशप्रातः सुशीतलसितम् । पिवेत्तोनशयतिनियतमूत्रग्रहण्युवाच-कविः ॥ कविः शुक्रः । कर्पूरः-

मूर्ख

जसायुक्तावस्त्वर्ति शनै शनै ।
 मेदुमार्गान्तरेन्यस्तामृवाघातव्यपो
 हति ॥ धान्यगीचुरक काथ क
 ल्कसिञ्च हितघृतम् । मृवाघाते-
 मूत्रकृच्छ्रे शुक्रदोषेचदाहणे ॥ धान्य
 गीचुरक घृतम् ॥ मूत्रकृच्छ्रे श्मरो
 रोगेभिषज यत्प्रकीर्तितम् । मृवाघा
 तेष्ु सर्वेषु तत्कुप्याद्देशकालवित् ॥
 मूत्रातिसार । पु० प्रस्तावातिसरण
 रोगे ॥ तस्यौषधयथा । वलामूल-
 स्वचक्षुर्धूपीतसत्तीरशर्करम् । मू
 त्रातिसार हरति दृष्टमेतद्गस शयद्-
 ति ॥

मूत्रातीत । पु० मूत्ररोगविशेषे ॥
 यथाहु । चिर धारयतीमूत्रत्वरया
 नप्रवर्तते । मेहमानस्यमन्द वामू-
 त्रातीत सञ्च्यते ॥ इति ॥

मूत्राशय । पु० वस्तौ । मूत्र
 पुटे ॥

मूत्राशयपुट । पु० रक्त्याम् । मू-
 त्रपुटे ॥

मूर्खित । वि० कृतमूर्खात्सर्गे । मी
 ठे ॥ मूर्खतिस्य । मूत्र० । क्त ॥
 मूर्ख । पु० पुरीषमे । माषे ॥ गाय
 चीरहिते । सार्थं गायचीरहिते ॥
 वि० अस्ते । वैधये । वालिशे ॥
 शास्त्रज्ञानशून्ये ॥ शून्यवादिनि ॥
 देहात्मवादिनि अधीत्यवेदशास्त्रा
 निससारेरागिणश्चये । तेभ्य प

मूर्खत्तुम्

रोनमूर्खीस्तिगधर्म श्वाजशुकरै
 ॥ समङ्गतिशेष । मानुष्य दुर्लभ
 प्राप्यवेदशास्त्राण्यधीत्यच । बभूवते
 यदि स सावेकोविचिच्ये तमानव ॥
 मुह्यति । मुह० । मुह खोमूर्च
 मूर्खीवषाप्रवासीसतिनिजविभवे
 सञ्चयोनास्ति गिहेनानाधान्यौषधी
 नासतिपितरिगृहेनार्जितायेनविद्या
 । भार्यात्यक्त्वासुरूपारतिमिहकु
 रतेभर्तृमत्त्याचदास्यावाण्यावैरा
 भिलाषीकुमतिजनरुचिर्वाक्तराज
 न्खगोयम् ॥ बाण्याम् । गौबाण
 भाषायाम् । लृक्कृष्टपुरुषार्थलाभे
 सम्भवत्यधम कामयमानोमूर्ख
 ॥ मूर्खेस्त्वसहस योगीविषादपिसु
 दुर्जर । विज्ञेनसहस योग सुधा
 रससम क्षृत ॥ अचमूर्खनि
 न्दादेवीभागवतेद्रष्टव्या ।

मूर्खता । स्त्री० मूर्खत्वे ॥ मूर्खस्य
 भाव । तस्यभावस्त्वतलावितित
 ल् ॥

मूर्खत्वम् । न० मूर्खतायाम् । अ
 ज्ञत्वे । मूर्खपन् । इ० भा० ॥
 मूर्खत्व सुलभ भजस्वकुमत मूर्खस्य
 चाष्टौगुणानिश्चिन्तावहुभोजकाति
 मुखरोरात्रि दिवास्वप्नभाक् । का
 कार्यविचारणादिरहितोमानापन्ना
 निसमोदत्त्वासर्वजनस्यमूर्खि
 योमूर्खश्चिरमजीवतु ॥

मूर्च्छाल

मूर्च्छनम् । न० मूर्च्छायाम् ॥ मूर्च्छापित्ततम प्राया ।
 मूर्च्छना स्त्री० गीताङ्गविशेषे ।
 ग्रामस्यसप्तमभागे ॥ चतुर्दशविधा
 याम् । षड्जादिस्वरस पूर्णताया
 म् । तदुक्तं शाण्डिल्येन । यत्रैव
 स्य स्वरा पूर्णामूर्च्छनास्येत्यु
 दाहतेति ॥ अन्यत्रमूर्च्छनालक्षण
 यथा । क्रमात्स्वराणासप्तानामारो
 हश्चावरोहणम् । सामूर्च्छेत्युच्य
 ते ग्रामस्थाएता सप्तसप्तच । या
 मत्रयेपिप्रत्येकसप्तसप्ततुमूर्च्छना० इ
 त्येकविंशतिमूर्च्छनाभवति ।
 मूर्च्छा । स्त्री० कश्मले । मोहः ।
 स ज्ञावद्वासुनाडीषु पिहितास्त्रनि
 लादिभि । तमोभ्युपैतिसहस्रासु
 श्वदु खव्यपोहकृत् ॥ सुखदु ख
 व्यपोहाञ्चनर पततिकाष्ठवत् ।
 मोहामूर्च्छेतितांप्राहु षड्विधा
 साप्रकीर्तिता ॥ मूर्च्छनम् । मूर्
 च्छामोहसमुच्चायया । गुरो
 र्ग्रहलङ्घनम् । उपधायाश्चेतिदी
 र्घं । टाप् ॥ इन्द्रियै सहमन-
 सउपपन्नोमूर्च्छेतिव्याख्यातारः ।
 मूर्च्छाय । पु० मूर्च्छायाम् ॥
 मूर्च्छाल । वि० मोहयुक्ते । मूर्च्छं
 ते । मूर्च्छास्थितिः । सिध्मादि-
 षु० चन्द्रजन्तूपतोपयोश्चेतिपठि-
 ताश्च । प्राणिस्थादातइतिनभव-

मूर्त्तिवत्

ति० प्राण्यङ्गादेवेतिव्याख्याना-
 त् ॥
 मूर्त्तित । वि० मूर्त्ते । मूर्च्छायु
 क्ते । मूर्च्छालि । विचेतने ॥ सी
 च्छये ॥ मूर्च्छे ॥ बृद्धे ॥ मूर्च्छं
 तिस्रः । मूर्च्छा० । गच्छर्थेतिक्ते ॥
 मूर्च्छासञ्जाताश्रवा । तारकादि
 त्वादितच् ॥
 मूर्त्त । वि० मूर्च्छालि । मूर्च्छं
 ते ॥ कठिने ॥ मूर्त्तिमति ॥ स
 न्निवेशेनेत्रदृष्टोयस्यतन्मूर्त्तमुच्य-
 ते । चित्त्यम्बुनिवयमूर्त्तममूर्त्तत्वेत
 रद्वयम् ॥ मूर्च्छंतिस्म । मूर्च्छा० ।
 अकर्मकत्वात्तत्त । राक्षोप ।
 नध्याख्येतिनत्त्व न ॥ न्यायमते०
 पृथिवी० जल० तेज० वायु
 मनश्च । एषागुणा रूप० रस०
 गन्ध स्पर्श० परत्वम्० अपर
 त्वम्० गुरुत्वम्० कीदृ० वेगश्च
 मूर्त्तामूर्त्तसाधारणगुणाः । सङ्
 ख्या० परिमिति० पृथक्त्व
 म्० सयोग० विभागश्च इतिभा-
 षापरिच्छेदः ॥
 मूर्त्तवित् । वि० आगमिके ॥ विशु
 लधारीमहेश्वर शङ्खचक्रादिधा
 रीविष्णुर्वापरमार्थोभवतीत्यागमि-
 का कल्पययन्ति । तच्चतेषाकल्प
 नम्० भ्रान्तिमात्रम् अस्मदादि
 शरीरवत्तस्यापिशरीरस्यपञ्चभौ

मूर्त्तिमान्,

तिकत्वातलीलाविग्रहकल्पगञ्ज ।
 दिग्गहाभावे नीलायोगादयुक्तमेव ॥
 मूर्त्ति । स्त्री० काठिन्ये ॥ प्रतिमा
 यास् । अमर्षगतस्यद्रव्यरूपपरिमा-
 णे ॥ शिवस्याष्टमूर्त्तयेयथा । सर्व
 क्षिति समुद्दिष्टाभवोजलमुदाह-
 ता । रुद्रोग्निरुघोवायु स्यात्भीम
 आकाशशब्दिता ॥ पशो पतिर्य
 जमानोमहादेव सुधाकर । ई
 शान सूर्यइत्येतामूर्त्तयेष्टौप्रकी
 र्त्तिता ॥ मूर्त्तिर्हिधर्मस्यप्रती ।
 यथा । मूर्त्तिर्धर्मपत्रोसाकान्ति
 रूपामनोहरा । कान्तिरूपाशोभा
 रूपा । परमात्माचविश्वोबोनिराधा
 रोययाविना ॥ शोभाविनापरा
 त्मापिनिराधारोनिरर्थकद्रव्यार्थ ॥
 सर्वत्रशोभारूपाचलक्ष्मीमूर्त्तिमती
 सती । शोरूपामूर्त्तिरूपाचमान्या
 धन्यातिपूजितेतिभागवते ६ स्कन्धे
 १ ध्याय ॥ काये । देहे । जरायु
 जाण्डजोस्त्रिष्णादिभेदेनविलक्षणवि
 विधसंस्थानासुतनुषु ॥ मूर्च्छति०
 मूर्च्छतेषां । मूर्च्छा० । क्तिन् ।
 राज्ञोप ॥ रूपे ॥ स्वभावे ॥
 लगे ॥

मूर्त्तिमान् । त्रि० काठिने । मूर्त्तिर्वि
 शिष्टे ॥ मूर्त्ति काठिन्यमस्यास्ति ।
 तदस्याऽस्त्वस्मिन्नितिमतुप् ॥ स्त्रि
 याम् । मूर्त्तिमती । उगित्वान्ङी

मूर्द्धाभिषिक्त

प् ॥ न० शरीरे ॥

मूर्च्छुपचय । पु० स्त्रीत्ये ॥

मूर्द्धज । पु० क्षत्रिये ॥

मूर्द्धकर्परो । स्त्री० जलत्रायाभू ॥

मूर्द्धखोक्षम् । न० कवे ॥

मूर्द्धज । पु० केश । त्रि० मूर्द्धिजा
 ते ॥

मूर्द्धतैलम् । न० तैलविशेषे ॥ अभ्य
 ङ्ग परिषेकस्यपिचर्वास्तरितिक्र
 मात् । मूर्द्धतैलचतुश्चास्याद्वलवत्
 तद्यथोत्तर ॥

मूर्द्धा । पु० उत्तमाङ्गे । शिरसि ।
 मस्तके ॥ छात्रा कारै शिरोभि
 स्तुनृपानिस्तशिरावनी । चिपिटेस्तु
 पितुर्ह्यर्गशाब्दा परिभण्डलै
 घटमूर्द्धापापरुचिर्धनाद्यै परिव-
 र्जित ॥ मुह्यत्यस्मिन्नाहते । मु-
 ह० । श्वन्नृक्षन्निति० मुहे कानि
 न्० निपातनादुपधादीर्घाधोन्तादे
 शोरमागमश्च ॥

मूर्द्धन्य । त्रि० मूर्द्धनिभवे ॥ शरीरा
 वयवाच्च तियत् । येचाभावकर्म
 णोरितिप्रकृतिभावान्नस्तद्धितइति०
 टिक्षोपाभाव ॥

मूर्द्धपुष्प । पु० शिरीषवृक्षे ॥

मूर्द्धवस । पु० भक्तफेने ॥

मूर्द्धवेष्टनम् । न० उष्णीषे ॥

मूर्द्धाभिषिक्त । पु० भूपाले । राज
 नि ॥ क्षत्रिये । राजन्ये । वाङ्मजे ॥

मूलम्

मूर्ध्नि • अभिषिच्यतेऽस्य । पिचच
रणे । क्त । राज्यदासमये • मू
र्धन्यभिषिच्यते • तत्प्रभवत्वात्स
र्वापिच्यतेऽस्य मूर्ध्निभिषिच्यते ।
मन्त्रिणि ॥ प्रवने ॥ मूर्धन्यभि-
षिक्त । मर्षसद्वरजातिविशेषे
विप्रात्तद्विद्यायाम्जाते ॥

मूर्धावसिक्त । पु • ब्राह्मणात्परि
णीतद्विद्यायामुत्पत्ते ॥ अस्त्र-
सिक्तु । इत्यस्त्ररयशिखाचमस्त्रा
णाधारणतया । मूर्धावसिक्तस्य
वृत्ति प्रोक्ताउभयनसाशुभा ।

मूर्ध्ना । स्त्री • लताविशेषे । देव्याम् ।
मधुरधायाम् । मोरटायाम् । सुर
हरा • इ • भा • प्र • । धनुर्गुणोप
युक्ता • सुरगा • इ • गौ • भा •
प्र • मूर्ध्नामरागुरु स्वादुस्तिक्ता
पित्तास्त्रमेवमुत् । विदोषदृष्टाह
द्रागकण्डकुष्ठज्वरापहा । मूर्ध्नाति
। मूर्ध्नीवन्धने । अच् ।

मूर्ध्विका । स्त्री • मूर्धायाम् ॥ मूर्ध्वैव
। स्वार्थेकन् ॥

मूलम् । न • शिफायाम् ॥ ब्रध्ने ।
अङ्घ्रिनामके । जड • इ • भा •
। मूलमात्रे ॥ यथा । अर्थस्यमूल
निकृति क्षमाचक्षामस्यमूलस्यव
पूर्वयश्च । धर्मस्यबागादिदयादमश्च
मोक्षस्य सर्वोपरम क्रियाभ्य ।
पार्थ । प्रथमे ॥ यथा । मूलप्रकृ

मूलकम्

ति • मूलवित्ते ॥ भे ॥ निकुञ्जे
। निजे ॥ चरणे । टीकार्धयन्ये
। शूरणे । पिप्पलीमूले ॥ पुष्कर
मूले • विशेषमूलस्यान्वेषणे निषे
धोयथा । नदीनाममिहोवावाभा
रतस्यकुलस्यच । मूलान्वेषो नक्षत्रं
व्योमूलाहोषोनहीयते ॥ पु • न •
अनिके । पाश्वे । मन्त्रविशेषे ॥
यथा । हस्तास्वातिश्रवणाश्रवणीपेम्
नशिरोनपुसिखात् । पुसिपुनर्
सुपुष्यौमूलन्वसौस्त्रियाशेषा ।
निष्कृतिदेवताकेनक्षत्रे ॥ अस्मि
नजातस्यफल यथा । मूलविरुद्धा
वयव समूलकुलदह्ये बवदन्ति स
न्त । चेदन्यथात पुरुषाविशेषा
त् सौभाग्यमायुश्चकुलानुवृत्ति ॥
मूलमन्त्रे ॥ मूलति । मूलप्रतिष्ठा
याम् मूलरोहणे वा । इगुपधे लि
क ॥ भवते । मूड्बन्धने । मूष
क्यम्बिभ्य क्त ॥

मूलक । पु • स्थावरविषयभेदे ॥

मूलकम् । न • मूलविशेषे । राजालु
के । महाकन्दे । इस्तिदन्तके ।
मूलौ • इतिभाषाप्रसिद्धेकन्दे ॥
अस्यगुणा । मूलकद्विविध प्रोक्त
तत्रैक लघुमूलकम् । शालामकं
टक विस्र शालेय मरुसम्भवम् ॥
बाणक्यमूलक तीक्ष्ण तथामूलक
पीतिका । नेपालमूलक चान्यत्

मूलकर्म

तद्विद्वज्जदत्तः ॥ लघुमूलकमु
 च्छाद्य लघुचपाचनम् । दोष
 चयहर स्वयञ्चरामविनाशनम् ॥
 नासिकाकरुहरोगघ्न नयनामयना
 शनम् । महत्तन्त्रद्वयोऽगुरुदोष
 चयप्रदम् ॥ श्री हसिद तदेवस्थाहो
 प्रचयविनाशनम् । तत्पुष्पं प्रपि
 तन्न फलवातकफप्रदमिति । मूल
 ति । मूल० । ल० । यदामूलय
 ति । मूलरोहणे । पु० । चय ।
 स च्यायाकम् ॥ यदा । मूलेवात ।
 । मूर्धाह्वापगह्वाद्रामूलप्रदोषा
 वस्करादुन् ॥

मूलकदण्ड । पु० । गह्वर० गण्डक०
 द० प्र० मूलकावयवे । सपत्र
 र्हे दत्तसन्त दण्डोमूलकसूक्ष्मक
 । हृतेनज्जुहिङ्गवाद्योषधये नवि
 मिश्रित । । नुरुच्य मूलक शाक
 विष्टम्भिकफकारकम् । वातपित्त
 हर शो फलकुक्कुक्सुगुणावहम् ॥

मूलकपत्रम् । न० । मूलकसपत्रम् ॥
 पाचन लघुहृद्योष्ण पत्र मूलकज न
 वम् । श्री हसिद त्रिदोषघ्नमसिद्ध
 कफपित्तकृत् ॥

मूलकपर्णी । स्त्री० शिभाशुने ॥

मूलकमूला । स्त्री० शीरकश्चक्या-
 न् । शीरीशवसे ॥

मूलकर्म । न० । कर्मण्ये । टीना०
 द० भा० प्र० कर्मविशेषे । मूलै

मूलचिकीर्षभवनम्

रोषधीमूले कर्म० चासुनोष्ठाट-
 नस्तम्भनवशीकरणादि० मूलकर्म
 । उपपातकविशेषएतत् । यथा ।
 सवाकरेष्वधीकारोमहायन्त्रप्रवर्त्त
 नम् । हिसौषधीनासून्याजीवोऽ
 भिषारोमूलकर्म० च ॥ इतिमनु ।
 मूलकर्म० मन्त्रौषधादिनावशीकर
 णमिति कुङ्कुमभट्ट ॥

मूलकार । पु० । मूलयन्त्रकर्त्तरि ।
 मूलकरोति । कृञ् कर्म० य्यच् ॥
 मूलकारिका । स्त्री० चुल्ल्याम् ।
 मूलयन्त्रार्थप्रकाशकपद्ये । मूल
 धनस्य उदधिविशेषे ॥

मूलकच्छ । पु० । न० । एकादशविध-
 पथ्यकच्छत्रतान्तर्गतव्रतविशेषे ।
 यदाकथितानिष्ठजगूतानिमासपी-
 यन्ते । तदा मूलकच्छव्यपदेशलभ-
 न्ते । यथाहमार्कण्डेय । फनैर्मा
 सिनकथित फलकच्छोमनीषिभ्यः
 । श्रीकच्छ । श्रीफत्ते । प्रोक्त दद्या
 चैरपरस्तथा ॥ मारीनामलकैरेव
 श्रीकच्छमपरस्तृतम् । पत्रैर्मतः
 पत्रकच्छ पुष्यैस्तत्कृच्छ्रउच्यते ॥
 मूलकच्छ स्मृतीमूलैस्तोषकच्छो
 जयेनतु० इति ॥

मूलज । पु० । उत्पन्नादौ ॥ न० । चा-
 द्रुके ॥ चि० मूलोद्भवे ॥

मूलचिकीर्षभवनम् । न० । सूर्यादियथा
 चाराशिरूपगृहविशेषे ॥ यथा । सिद्ध

मूलपत्नी

गोमेषवनिताधनुर्यूकघटास्तथा । मूलत्रिकोणभवान्याहुः । सूर्यादित क्रमात् ॥ एतेराशय क्रमात् सूर्यादीनामूलत्रिकोणभवान्याहुः । यथा । सिंह सूर्यस्यमूलत्रिकोणभवनम् । एवमेषमन्दस्य • मेष • कुजस्य • कन्याबुधस्य • धनुर्गुरो तुलाशुक्रस्य • कुम्भ शनैरिति ॥

मूलत्रिकोणांशः । पु० रव्यादीनामूलत्रिकोणभागे ॥ य० । खयुग्मभागादि कपालदिक्पञ्चदशविंशति । मूलत्रिकोणभागाः स्युः सूर्यादीनायथा क्रमात् । यथा । सिंहराशीसूर्यस्यविंशत्यशामूलत्रिकोणभागाः स्युः । एवमन्धस्यमेषायमतुल्लाशत्रयादूर्ध्वसप्तविंशत्यशः कुजस्यमेषादशयाः बुधस्यकन्यायातुल्लपञ्चदशाशादूर्ध्वदशाशाः पञ्चविंशत्यशपर्यन्तम् • गुरोर्धनुषिदशाशाः शुक्रस्यतुलायापञ्चदशाशाः शनैः कुम्भेविंशत्यशः मूलत्रिकोणभागाः स्युरिति ॥

मूलदेव । पु० मूलभद्रे । क सासुरे ।

मूलद्रव्यम् । न० मूलधने ॥

मूलधनम् । न० बन्धुस्यमूलवित्ते । नीत्याम् । परिपणे । पूजो • इ० • भा० । मूलसूतजनस्य ॥

मूलनगरम् । न० राजधान्याम् ॥

मूलपत्नी । स्त्री० मूलकपण्याम् ॥

मूलाधारः

मूलपुष्करम् । न० पुष्करमूले ।

मूलपोती । स्त्री० शाकप्रभेदे । सुद्रव ल्याम् । सुद्रपोतिकायाम् ॥

मूलप्रकृतिः । स्त्री० चाद्यायाशक्ती । प्रधाने । प्रकृति प्रधानम् । मूलस्यमौलप्रकृतिस्येतिविग्रहः । विश्वस्यकार्यकलापस्यसामूलम् • नखस्यामूलान्तरमस्तिचनवस्थ्याप्रसङ्गगत् । नचानवस्थायामस्तिप्रमाणम् ॥

मूलफलदः । पु० पनसि । कण्टकिफले । मूले • फलददाति । हुदाब् • । क ।

मूलबन्धः । पु० राजयोगाङ्गविधेयः । यन्मूलसर्वभूतानायन्मूलचित्तबन्धनम् । मूलबन्धः सदासेव्योयोग्यो सौराजयोगिनाम् ॥

मूलभद्रः । पु० क सासुरे ॥

मूलरसः । पु० मोरटलतायाम् ॥

मूलविभुजः । पुं० रथे ॥ मूलानि विभुजति । भुजाकौटिल्ये । मूलविभुजादिस्वात्क ॥

मूलसन्धः । पुं० स्थितिहेतौ ॥

मूला । स्त्री० शतावर्याम् ॥ मूलमे ॥

मूलाधारः । पुं० शुद्धजिह्वयोर्मध्ये ऽङ्गुलिद्वयमितस्थाने । शरीरस्यसकलनाडीनमूलस्थाने ॥ मूलमाधारः षट्कनाम्मूलाधारतमोबिदुरितिदेवीगौतमी ॥

मूलाख्यो

मूलाविद्या । स्त्री० । जनाद्यविवेकी ।
अयजीवोनकूटस्थ । विनक्ति कदा
चन । अनादिरविवेकोयमूलाविद्ये
तिगम्यताम् ॥

मूलाह्वयम् । न० । मूलके ॥

मूली । पु० । वृक्षे ॥

मूली । स्त्री० । ध्येष्ठ्याम् ॥

मूलैर । पु० । जटायाम् ॥ मूलति ।

नूल० । मूलैरादयश्चेति साधु ॥

मूल्यम् । न० । अवक्रये । वस्त्रे । मोल

० । निरख० । इ० । भा० । दर० । दाम०

इतिसाधारणजनभाषा ॥ नृत्त्याया

म् । वेतने । महीना० । भाडा०

इ० । भा० ॥ मूलैर्नानाम्यम् । मू

लेनसमया । नौवयोधर्मेत्यादि

नायत् । वि० । मूलतत्त्वाटनयो

ग्येमुद्गादी ॥ मूलमावर्द्धयस्व ।

मूलमस्यावर्द्धीतियत् ॥

मूष० । पु० । मूषिके ॥ तैजसावत्तं
न्या ॥

मूषक । पु० । मूषिके ॥ मूषति ।

मूषस्ते येदौर्ध्वोपधोप्यस्ति । भ्रादि

। ग्वल्स ज्ञायाकुन्वा ॥

मूषककर्णी । स्त्री० । आखुपण्याम् ॥

मूषकमारी । स्त्री० । सुतश्रेण्याम् ॥

मूषका । स्त्री० । मूषिकायाम् ॥

मूषिकाराति । पु० । पोती । बिडा

ले ॥

मूषली । स्त्री० । पक्ष्मा ॥

मूषिकपर्णी

मूषा । स्त्री० । स्वर्णाद्यावत्तं नपाचे ।

तैजसावत्तं न्याम् ॥ देवताडे ॥

अन्त । शुधिरायामृतप्रतिमायाम्

॥ मूषति । मूष० । इगुपधेति क

॥ गवाक्षे ॥ यथा । एकद्वित्यादि

मूषावहनमिति मद्ब्रूहिमेभृमिभ

र्त्तुर्हम्यैरभ्येष्टमूषे चतुरविरचिते

शृङ्गाशालाविशाले । इत्यादिली

लावच्छायेष्टीव्यवहार ॥

मूषाकर्णी । स्त्री० । आखुपण्याम् ॥

मूषातुल्यम् । न० । कास्यनीले । वितुज

के । हेमतुल्ये ॥

मूषिका । पु० । उन्दुरौ । आखौ ॥

अस्त्रमासगुणा । अहिनकुलशल्य

गोधामूषिकमुख्याविलेशया कथि

ता । श्वासानिलकासहरतन्त्रा

सपित्तदाहकरम् ॥ अन्ये विलेशया

येषु । केद्विडोन्दुत्कादय । ग

र्हित तस्यमासश्चमद्यगौरवदुर्गरम्

॥ अपिच । मूषकोमधुर । क्षिप्रधो-

व्यवायीवलवर्धन ॥ पारिभाषि

कोयथा । विभवेसतिमैवातिनद-

दातिजुहोतिच । तमाहुराशुतस्या

न्नभुक्ताकृच्छ्रेणशुध्यति ॥ सुष्णा

ति । मुष० । मुषेदौर्ध्वेति कि

कान् ॥

मूषिकपर्णी । स्त्री० । जलदृषविशि

ष्टे । चित्रायाम् । उपचित्रायाम् ।

न्ययोप्याम् । मूषाकर्णी विख्याता

मृकण्ड .

याम् । इ रडाकानीपामा० दू० गौ०
दे० भा० ॥ मूषिकपण्यामस्या० मू०
षिककर्णाकारपण्यात्वात् । पाकक
र्णेति ङीष् ॥

मूषिका । स्त्री० मूषिकपण्याम् ॥ मू०
षकस्त्रियाम् ॥ अजादित्वाद्वाप ॥
मूषायाम् ॥

मूषिकाङ्ग । पु० गणेशे ॥

मूषिकाञ्चन । पु० विघ्नहारिणि ।
गणेशे ॥

मूषिकार । पु० आखौ । उन्दुरौ ।
मूषिकाया । पुमान् । आरक्षपुसौ
आरक्

मूषिकाराति । पु० विडाले ॥

मूषिकाङ्गया । स्त्री० सुतश्रेण्याम् ॥
मूषिकपण्याम् ॥

मूषित । त्रि० मुषिते । चोरिते । मू०
ष्यतेस्म । मूषस्ते ये । क्तः ॥

मूषिपणिका । स्त्री० मूषिकपण्याम् ।

मूषी । स्त्री स्त्रयाद्यावर्त्तनमात्रे । ख
र्णादिद्रवीकरणपात्रे । मूषायाम् ॥

मूषीक । पु० उन्दुरौ । मूषिके ॥

मूषीककर्णी । स्त्री० मूषिकपण्याम् ॥

मूषीका । स्त्री० उन्दुरौ ।

मृकण्ड । पु० मृकण्डमुनौ ॥ अयम
दन्तोमृगयादयश्चेति सूत्रे० उज्ज्वल
दत्तग्रन्थे स्थष्टे ॥ मृकण्डस्य मुने-
स्त्रीर्यतद्याम्यामतिनिर्मलमिति स्ता
न्दोक्तेश्च ॥

मृग .

मृकण्ड । पु० मृकण्डमुनौ

मृग । पु० आरण्यपशुमात्रे । करि

विशेषे ॥ मृगशिरोनक्षत्र ॥ यथा

मृगेगत्वाशिवे स्थित्वाऽदितौ गच्छ

नृजयेद्वरिपूनीति ॥ एकदेशप्रयोगा

त् ॥ अन्वेषणे ॥ याज्ञायाम् ॥ मा

गंशीर्षमाप्सि ॥ यज्ञविशेषे ॥ मृग

नाभौ ॥ मकरराशौ ॥ मृगयाया-

म् ॥ स्वनाम्नाप्रसिद्धे पशुविशेषे ।

कुरङ्गे । वातायौ । हरिणे । अ

जिनयोनौ ॥ अस्य मासप्रकारगुणा

। मार्गमासबहुशकलितस्त्रिंशो-

षष्ठतोयेतमर्द्धे हिरण्यसहिषेपाचि

तशब्दमुच्चै । सान्द्रसार्द्रलवणस

हितदाहिमेनातियुक्तखादनखा

दनकलर्यातिशिरश्चन्द्रचूडोपिनूनम्

॥ ऐष मास हिमर्षाद्विषय दोषच

यापहम् । षड्सबलदपथ्यवृष्यलघु

ज्वरापहम् ॥ मृगयते । मृगचर्चये

षे । अदन्त । चञ् । मृगोनव

विधोयथा । सम्बरोरहितोन्यहु

कुरङ्गमुदशोरु । एषश्च

रिणश्चेति मृगा नवविधामता ॥

पाठान्तरयथा । समूकरोरहितोन्य-

ङ्कुसम्बरोवभृणोरु । मृगै

र्यहरिणश्चेति मृगा नवविधामता

। हरिणस्यापि विज्ञेयपञ्चभेदोच

भैरव । ऋष्यखड्गोरुश्चैव पृषतश्च

मृगस्तथा ॥ एते वलिप्रदाने च चर्मा

मृग

दानेचकीर्तिता ॥ इतिकालिका
पुराणे ६७ अध्याय अथमृगपरी
क्षा मृगनाभिसमादातुकौतुका
र्थतथापुन । मृगा पोष्यामहो-
न्द्राणां तेषा- च्यामिलक्षणम् ॥ पृ
थिव्यव्यायुगगनतेजोधिकास्तुपञ्च
धा । भिद्यन्ते नैरुमेदास्तुममस्तामृग
जातय ॥ तद्यथा । येगन्धिन स्त्री
णशरीरकर्णास्ते पार्थिवागन्धमृगा
प्रदिष्टा । सर्पाङ्गमेषासुरभिप्रका
म पुण्येप्रदेशेप्रभवन्तितेतु ॥ येवैपि
शालागुरुदीर्घशृङ्गाश्चमासलाखो
ब्रह्मुर देशा । आप्यास्तुतेवैप्रसर
न्तिभूरिसर्ववदेशेप्रभवन्तिचैव । धा
वन्ति येवातमिवान्तरीक्षेदीर्घास्तुते-
वातमृगा प्रदिष्टा । तेयत्रयत्रै
वभवन्तिशक्तास्तत्रैवमर्वाणिशुभा-
निसन्ति ॥ लघुप्रमाणा लघुवीर्यस-
त्त्वानिर्गन्धदेहाश्चुगलप्रमाणा ।
तेगागनावेगकरानराणास्पृश्यान्ते
नापिनिरीक्षणीया ॥ येकृष्णवर्णा
गुरुदीर्घशृङ्गा क्रुत्वाभ्यगन्ति
चवायुवेगा । तेकृष्णसारा खलु
तेजसास्तुपुण्यप्रदेशेप्रभवन्तितेतु ॥
भोजोप्याह । पार्थिवादिमृग सर्व
श्चतुर्जातिर्भवेत्पृथक् । सुशृङ्गास्त
नुलोमानोब्राह्मणामृगजातय ।
क्रुत्वा पञ्चरिगृह्णाश्चचित्रा
खरलोमशा । आवर्त्तशृङ्गास्तनवी

मृग

हरिणावैश्यजातय कुशुङ्गावाप्य
शृगावाशृङ्गा खरतनूकहा । अश्रवा
नायेगुणादोषा स्त्रीक्षीयाहरिणेष्वा
पि ॥ तथापिदोषा पञ्चामीवक्ष्य
न्तेहरिणाश्रया । नैत्रयोरन्तरेय
स्यलोमावर्त्ता सपाण्कृत् ॥ विष
मोविकृतौशृङ्गोयस्यसन्नेमनाशन
। आवर्त्त पृष्ठतोयस्यआनाभिम
भिपिन्दति ॥ पश्चाद्धैयस्यवावर्त्त
स्तोस्थ्याज्यौभयकारकौ । वरुणेच
पदादीनावैकृताङ्गननाशन ॥ गा
र्ग्य । दोषवन्मृगजातीनाविजा
तौनामयापिवा । दर्शनात्स्पर्शना
च्चैवगन्धादानाञ्चपोषणात् ॥ भवे
युर्विपद सर्वास्तथाचैवाद्यपोष
णात् ॥ शङ्कोपि । हरिणपोषणतो
धरिणीभुजानहिभवेन्मरुदुङ्गवपीड
नम् । नपविवाङ्गिरुजारिपुञ्जभयत
दनत हरिण गणिनमृप ॥ इतिमृग
परीक्षा युक्तिकल्पतरौ ॥ चतुर्विध
पुरुषेषुपुरुषविशेषे ॥ तल्लक्षण
यथा । वद तिमधुरवाणीदीर्घनेत्रो
ऽतिभौरुसपलमतिसुदेह शीघ्रवे
गोमृगोद्यम् ॥ शशकेपद्मिनीतुष्टा
मृगेतुष्टाचचित्रिणी । वृषभेशङ्किनी
तुष्टाहयेतुष्टाचहस्तिनी ॥ पद्मिनी
शशयोर्योनिमेद्वकौचतुरङ्गुली ।
चित्रिणीमृगयोर्योनिमेद्वकौचतथा
विधी ॥ ६० रतिमञ्जरी ॥

मृगटणा

मृगगामिनी । स्त्री० विडम्बे ॥ मृगस
 दृशगमनशीलायाम् ॥
 मृगघर्मजम् । न० जवादिनामकग
 न्धद्रव्ये ॥ त्रि० मृगघर्मजाते ॥
 मृगचेष्टक । पु० खट्वासी ॥
 मृगचेष्टितम् । न० मृगेद्धिते ॥ तदा
 या । सौमागतावन्यमृगारुबन्त
 स्थिताव्रजन्तोयसमापतन्त । सम्
 प्रत्यतोतैष्यभयानिदीप्ता कुर्वन्ति
 शून्य परितोभ्रमन्त ॥ दीप्ता
 भयकुर्वन्तिआवेदयन्तीतिसर्वचान्व
 यैबोध्य ॥ तेषाम्यसत्त्वैरनुवाच्य
 मानाभयायरोधावभवन्तिवन्या ।
 द्वाभ्यामपिप्रत्यनुवाशितास्तेवन्दि
 ग्रहायैवमृगारुबन्ति ॥ वन्येसत्त्वे
 द्वारसंस्थेपुरस्सरोधावाच्य सप्रवि
 ष्टेविनाश । सूतेमृत्त्यु स्यान्नय
 सस्थितेजगेहयातेबन्धनसप्रदिष्टम् ॥
 मृगजङ्घ । पु० मृगापत्त्ये ॥
 मृगजालिका । स्त्री० बागुरायाम् ॥
 मृगजीवन । पु० व्याधे ॥ मृगा
 जीवनमस्य ॥
 मृगणा । स्त्री० अपहृतद्रव्यान्वेषणं
 ॥ मृग० । श्यासं तियुच् ॥
 मृगट्ट । स्त्री० मृगटणायाम् ॥
 मृगट्टा । स्त्री० मरीचिकायाम् ॥
 मृगाणां टपोऽस्यस्यसाम् । अशंआ
 द्यच् । टाप् ॥
 मृगटणा । स्त्री० मरीचिकायाम् ॥

मृगपिप्प

गौघ्रेमरुदेशेसिकतास्त्वरश्मय
 प्रतिकल्पितादूरस्थानांजलमितिबु
 द्विविषयास्तामृगटणाअस्यस्यसाम्
 अशंआद्यच् । टाप् ॥
 मृगट्टाका । स्त्री० मृगटणायाम्
 ॥ मृगट्टाव । स्वार्थेक्य ॥ ने
 चित्तचित्तयचर चरणौमुरारे
 पारगमिष्यसियतोभवसागरस्य ।
 पुत्रा कलत्रमितरेसुहृद सद्वाया
 सर्वबिलोकयसखे मृगट्टाकाभ
 म् ॥
 मृगदशक । पु० कुक्षुरे ॥ मृगा
 न्दशति । दशदशने । कर्मण्य
 ष् । क ॥
 मृगधूर्त्तक । पु० गोमायौ । मृगा
 ले ॥ मृगेषुधूर्त्तइव । सज्ञाया
 कन् ॥
 मृगनाभि । पु० कस्तूर्याम् ॥ मृगस्य
 नाभि ॥
 मृगनाभजा । स्त्री० कस्तूर्याम् ॥
 मृगनेत्रा । स्त्री० शक्तिविशिष्टे ॥ त्व
 यापुत्रकनाधीतमृगनेत्रासुरात्रिषु
 तेनत्वं विदुषामध्येपङ्केगौरिवसौ-
 दसि । मृगोन्नत्रविशेषोनेताय
 स्या । नेतुर्नचत्रेऽव्यक्तव्य ॥
 योषित्प्रभेदे । मृगलोचनायाम् ॥
 मृगस्यनेत्रेद्वनेत्रेचक्षुकीयस्यो ॥
 मृगपति । पु० मृगेन्द्रे । सिद्धे ॥
 मृगपिप्प । पु० पञ्चजे । चन्द्रे । हि

मृगयु .

माशौ ॥
 मृगप्रियम् । न० पर्वतदण्डे ॥
 मृगवधाजीव । पु० व्याधे ॥ मृगवध
 आजीवीयस्यस ॥ मृगवधेनाजी-
 वतिवा । जीव० । वृगुपधेतिक ॥
 मृगवन्धनी । स्त्री० मृगवन्धनार्थजा
 लविशेषे । खावल० इ० पर्वत
 भा० ॥ वागुरायाम् ॥ मृगोबध्यते
 ऽनया । बन्धवन्धने । कर्णेऽल्युट् ।
 डौप् ।
 मृगभक्ष्या । स्त्री० जटामाश्याम् ॥
 मृगमद पु० कस्तूर्याम् ॥ मृगस-
 मद ॥
 मृगमदवासा । स्त्री० कस्तूरीमल्लिका
 याम् ॥
 मृगमातृक । पु० मृगविशेषे ॥ स्त्र-
 ल्य पृथूदरोच्चेय । शरभेऽमृगमा
 तृक । गुणै शशिनसदृशीगदितो
 मृगयमातृक ॥
 मृगया स्त्री० अष्टोदने । मृगव्ये । आ
 खेटे । खेटे । डेडा० इ० भा० ॥ अवल
 खकुलाशिनीभ्रान्निजनीडद्रुम
 पीडिन खगान् । अनवद्यतणा
 र्हिनीमृगान्मृगयाचादनभूताघ्न
 ताम् ॥ इतिश्रीहृष ॥ मृग्यन्ते
 मृगाश्चक्ष्याम् । मृग० । पु० अद
 न्त । परिचर्यापरिसर्यामृगयाऽटा
 व्यानामुपसङ्ख्यानमितिसाधु ॥
 मृगयु । पु० व्याधे । लुञ्जके । हे

मृगशिर

डिया० इ० भा० प्र० । मासवि
 क्रयार्थमृगादिपशुहन्तरि ॥ मृगा
 न्बधार्थयाति । या० । मृगव्या
 दित्वात्कु ॥ गोमाये । शृगाले
 ॥ परमेष्ठिनि ॥
 मृगरसा । स्त्री० सहदेव्याम् ॥
 मृगराट् । पु० सिंहे । मृगेषुराज
 ते । राज० । क्तिप् ॥
 मृगराज । पु० सिंहे ॥ मृगाणांरा
 जा । राजाह सखिभ्यष्टच् ॥
 मृगराटिका । स्त्री० जीवमृत्याम् ॥
 मृगरिपु । पु० सिंहे ॥ मृगाणांरि
 पु ॥
 मृगरोमजम । न० राङ्गवे । मृगरो
 मजीवस्ते ॥
 मृगलाञ्छन । पु० चन्द्रे । शशिनि
 ॥ मृगोलाञ्छन यस्य ॥
 मृगवल्लभ । पु० कुन्दकृतये ॥
 मृगशङ्खन । पु० वायौ ॥ मृगोवाह
 न यस्य ॥
 मृगव्ययम् । न० मृगयायाम् ॥ मृगा
 व्ययन्त ऽच् । व्ययगतौ । अन्येष्वपौ
 तिङ् ॥
 मृगशिरा । स्त्री० पचमनक्षत्रे ॥ मृ
 ग शिरोऽस्य ॥
 मृगशिर । न० मृगशीर्षे । पचमै
 नक्षत्रे ॥ अत्रजातस्यफलम् । शरा
 सनाभ्यासरतोविनीत । सदानुरक्ती
 गुणिनांशुषु । भक्तानुपस्मृ हभरे

मृगाङ्ग

णपूर्णं सन्मार्गवर्तीमृगजन्मभागी ॥
 आकृत्यामृग शिरोऽस्य ॥
 मृगशिरा । स्त्री० आग्रहायण्याम् ॥
 मृगशिरसि ।
 मृगशीर्षम् । न० मृगशिरसिनक्षत्रे
 ॥ आकृत्यामृग शीर्षयस्य ॥
 मृगशीर्षा । स्त्री० मृगशिरोनक्षत्रे ॥
 मृगा । स्त्री० सहदेबीलतायाम् ॥
 मृगाक्षी । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् ।
 विशालायाम् ॥ मृगनेत्रायारात्रौ
 ॥ मृगलोचनायानार्याम् । मृगस्य
 अक्षिणोद्वज्जिणीयस्या ॥
 मृगाङ्ग । पु० कलानिधौ हिमाशौ ॥
 कर्पूरे ॥ वायौ ॥ मृगचिह्ने ॥ मृ
 गेङ्गायस्यस ॥ यथादर्पणं प्राप्य
 परावृत्तानयनरस्मयोऽग्नीवास्यामेवसु
 खदर्पणगतमिवप्रश्रयन्ति० एव चन्द्र
 मण्डलप्राप्यपरावृत्तास्तेदूरत्वेदोषा
 त्० पृथिवीमव्यक्तरूपांमिवचन्द्रमण्ड
 लगतांप्रश्रयन्ति० स एवचन्द्रे मृगचि
 ह्नमित्युपचर्यते ० इतिव्याख्याता
 र ॥ यक्ष्मरोगस्यौषधविशेषे ॥
 यथा । स्याद्रसी नसमहेममौक्तिकहि
 गुणभवेत् । गन्धकस्तुसमस्तेनरस
 पादस्तुटङ्गण ॥ सर्वतद्गोलककृत्वा
 काङ्क्षिकेनविशोधयेत् । भाण्डे ल
 वणपूर्णेयपत्रेद्यामचतुष्टयम् ॥ मृ
 गाङ्गसंज्ञकोच्चेयोरोगराजनिहन्त
 न । अपिच । रसस्यभस्मनोहेम

मृगौ

पिष्टीकृत्यप्रयोजयेत् । गुञ्जाचतुष्ट
 यञ्चाज्यमरिचैर्भक्षयेद्भार ॥ इति
 मधुमती ॥
 मृगाजीव । पु० व्याधे ॥
 मृगाण्डका । स्त्री० कस्तूर्णाम् ॥
 मृगादन । पु० तरङ्गौ । तेंदुवावाच
 ० तरख इ० भा० प्र० ॥ मृगमत्ति
 । अद० । ल्यु . ॥
 मृगादनी । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् ।
 गवादन्याम् ॥ मृगेवारी ॥ सहदे
 व्याम् ॥
 मृगादि । पु० मार्गशीर्षे ॥
 मृगादौ । पु० सिंहे ॥ मृगान्तुशी
 लयस्य । णिनि ॥
 मृगाधिप । पु० सिंहे ॥
 मृगान्तक । पु० चित्रव्याघ्रे । चीता
 ० इ० भा० ॥ मृगाणामन्तक ॥
 मृगाराति । पु० मृगस्यश्चौ ॥
 कुक्षुरे ॥ मृगस्यश्चराति ॥
 मृगारि । पु० कश्छोरवे । सिंहे
 ॥ शार्दूले । व्याघ्रे ॥ मृगस्यश्चरि
 ॥ कुक्षुरे ॥ रक्तशिशौ ॥
 मृगायित् । पु० व्याधे ॥
 मृगास्य । पु० मकरराशौ ॥ मृगस्य
 आस्यमिवआस्ययस्यस ॥
 मृगित । त्रि० अन्वेषिते । ढूँडा०
 इ० भा० ॥ मृग्यते स्म । मृग०
 । क्त । इट् ॥
 मृगी । स्त्री० वनिताविशेषे ॥ मृग

मृगेन्द्रमुखम्

जार्गक्षियाम् । मृगौणाजङ्गलोत्था
नांछागौर्क्षीरगुण पयः ॥ कश्यपक
न्यायाम् । पुल्लभायायाम् । हरि
णादिमृगाणामातरि ॥ मध्यावृत्ति
प्रभेदे । रोमृगौ । इतिलक्षणाक्षि
ते ॥ यथा । सामृगौलोचना । रा
धिकाश्रीपते ॥ हरिण्याम् ॥
सितोदरेपीतपृष्ठे वराटके ॥
मृगेक्षणा । स्त्री० मृगेक्षायाम् ॥ मृ
गेर्वारौ ॥
मृगेन्द्र । पु० सि० ॥ नाभिषेको
नसंस्कारसिद्धस्यक्रियतेवने ।
विक्रमार्जितसत्त्वस्यस्वयमेवमृगेन्द्र
ता ॥ मृगाणामिन्द्र ॥ वर्णवृत्ता
न्तरे ॥ पयोधरधारिमृगेन्द्रमवेष्टि ॥
यथा । वृथाविलपानि ॥ मध्यलघो
पञ्चमात्रापर्याये ० ५ । ५० ॥ यात्रा
योगान्तरे ॥ लग्नेशुक्रशशीबन्धौ
कर्मस्थानेगुरुयदा । मृगेन्द्रयोगो
विख्यातोयातु सर्वार्थसाधक ॥
मृगेन्द्रचटका । पुं० श्येने ॥ चटका
नामृगेन्द्र ॥ राजदन्तादि ॥
मृगेन्द्रमुखम् । न० अतिजगती १३
छदोभेदे ॥ भवतिमृगेन्द्रमुखनजौ
जरौग ॥ यथा । गुरुभुजवीर्यभर
हरिमदास्त्रायुधिसमुपेक्ष्यनदानवा
जिजीवुः । क्षुधितमृगेन्द्रमुखमृगा
उपेक्ष्यन्नखलविभ्रतिजीवनस्ययो
गम् ॥

मृगालम्

मृगेन्द्राशी । स्त्री० वासके ॥
मृगेर्वारु । स्त्री० श्वेतैन्द्रवारुण्या
म् । मृगाक्ष्याम् । श्वेतपुष्पायाम् ।
मरुजायाम् ॥
मृगेष्ट । पु० मुद्गरवृक्षे ॥
मृग्य । चि० अन्वेष्ट्य । मृगितव्ये ॥
मृज । पु० वाद्यविशेषे । मर्दले ।
दारुजे । मादल० इ० गौ० दे०
भा० प्र० ॥
मृजा । स्त्री० मार्जनायाम् । प्रोक्कना
दिनाङ्गनिर्मलीकरणे ॥ मार्जनम्
। मृजूशुद्धौ । मृजूशौचालङ्कारशयो
श्चुरादिर्वा । भिदाद्यङ् ॥
मृज्य । चि० मार्जनीये ॥
मृड । पु० शिवे ॥ मृडति । मृडसु
खने । मृडणातिवा । मृडचचात्
क्षोदे । इगुपधत्त्वात्क ॥
मृडङ्गण । पु० बालके ॥ मृडति ।
मृड० । मृड । कीकचकङ्कणाविति
कङ्कण० प्रत्ययः ॥
मृडा । स्त्री० दुर्गायां ॥
मृडानी । स्त्री० चण्डिकायाम् । अ
म्बिकायाम् ॥ मृडस्यस्त्री । वृन्दव
रुणैतिङीषानुक्तौ ॥
मृडौ । स्त्री० दुर्गायाम् ॥
मृडौक । पु० मृगे । हरिणे ॥ मृ
डति । मृड कीकचकङ्कणावितिकी
कच ॥
मृगालम् । न० नलदे । उशीरे । पु०

मृत

न० वसे । पद्मनाभे ॥ मृणालशी
तलवृष्यपित्तदाहासजिह्वरु । दुर्ज
रखादुपाकष्वस्तन्यानलकफप्रदम् ॥
सङ्गाहिमधुररुच्य शालूकमपित्त
णम् । विसाङ्कुराश्चन्द्रकानुका
राविभाविता सैम्बत्रनिम्बुकाभ्या
म् । विकीर्णखण्डोक्तमृक्कवेराज
लेपिवह्नि लघुदोषवन्ति ॥ मृण्यते
। मृणहि सायाम् । तमिविशिवि
डिमृणीतिकालम् ॥

मृणालिनी । स्त्री० पद्मिन्याम् ॥
मृणालानिसम्यक् । पुष्करादिभ्यो
देशद्वतौनि : ॥

मृणाली । स्त्री० विसे । अन्नादिमूले
॥ अपचयविवक्षायां गौरादित्वा
नङ्ङीप् ॥ स्वल्पमृणालजाती ॥

मृत । चि० परासी । प्राप्तपञ्चत्वे ।
परेते । प्रेते । स स्थिते । प्रमीते
। मरा० इ० भा० ॥ यथा । धर्म
प्रव्रजितस्तप प्रवसित सत्यश्चदूरे
गतपृथ्वीमन्दफलाजना कपटिनो
लौल्ये स्थिताब्राह्मणा । मर्त्याः
स्त्रीवशगा स्त्रियश्चपला नीचा
जनाउन्नताहाकष्टखलुजीवितकालि
युगेधन्यानरायेमृता . ॥ इतिगारु
ड ११५ अध्याय ॥ न० मृच्छी॥
याचिते । मृतन्तुयाचित प्रोक्तमि
तिमनु० । याचनवृत्तिर्हिमरणमि
वदु . खजनकत्वान्मृतमुच्यते ॥

मृतालकम्

स्त्रियते स्म । मृङ्प्राणव्यागे । गत्य
र्थेतिक्त . तनिमृङ्भ्याकिञ्चेति
तन्वा ॥

मृतकम् । न० शवे ॥ मरणाशौचे ॥
यथा । यदिह्यान्मृतकेसूतिमृतके
चमृततिस्तथा । शेषे शैवभवेच्छुद्धिर
इ शेषेद्विरात्रकम् ॥

मृतकल्प । चि० मृतप्राये ॥ ईषदू
नोमृत । ईषदसमाप्तावितिकल्प
प्रप्रत्यय ॥

मृतकान्तक । पु० शृगाले ॥

मृतजीव । पु० तिलकवृक्षे ॥

मृतमत्त । पु०)

मृतमत्तक . (पु०) शृगाले ॥

मृतवत्सा । स्त्री० अजीवत्सन्तानाया
म् । मृतापत्यायाम् ॥

मृतसञ्जीवनी । स्त्री० मृतजीवनार्थि
कायांविद्यायाम् ॥ गोरक्षदुग्धाया
म् । मृत . सञ्जीव्यतेऽनवा । जीव
प्राणधारणे । ल्युट् । ङीप् ॥

मृतज्ञात । चि० अपज्ञाते । मृत
मुद्दिश्यकृतज्ञानेजने ॥ मृतेज्ञात .
। सप्तमीतिसमास ॥

मृतज्ञानम् । न० अपज्ञाने । मृतोद्दे
शेनज्ञाने ॥

मृतखमोक्ता । पु० राजर्षिविशेषे ॥

मृतामदम् । न० तुल्ये ॥

मृतालकम् । न० तुवरिकायाम् ॥

मृतमालयति । चलभूषणादौ ।

मृत्त्यु,

मृत्त्युः । स ज्ञायाकम् ॥
 मृत्ति । स्त्री० मरणे ॥ मृत्प्रोण
 त्यागे । स्त्रियाक्तिन् । मृत्ति प्रा
 णवियोग स्यान्नतुनाश सतो
 मत । मृत्प्रोणत्यागद्व्युक्त स्व
 यनष्ट कथं त्यजेत ॥
 मृत्कार । पु० कुम्भकारे ॥
 मृत्कास्थम् । न० शरावे ॥
 मृत्किरा । स्त्री० जलजन्तुविशेषे ।
 घुर्घुर्याम् ॥
 मृत्क्षारम् । न० मूलके ॥
 मृत्खलिनी । स्त्री० सप्तलायाम् ।
 चमकषायाम् ॥
 मृत्तालम् । न० तुवरिकायाम् ।
 मुराष्ट्रजमृत्तिकायाम् ॥ मृदिता
 ल प्रतिष्ठाऽस्या ॥
 मृत्तालकम् । न० मृत्तलि ॥ स्वार्थे
 कन् ॥
 मृत्तिका । स्त्री० मृदि ॥ माटी०
 इ० भा० ॥ मृदेव । स्वार्थे० मृ
 दस्तिकन् । प्रत्ययस्यादित्ये वसिष्ठे
 'इकारोच्चारण प्रक्रियालाघवार्थ'
 म् । टापोलुक्प्रतिश्रवणार्थश्च । प
 क्षभिर्मुत्तिकाभिः । क्रीत पक्ष
 मृत्तिक पटः ॥
 मृत्फल्ली । स्त्री० कुष्ठौषधे ॥
 मृत्त्यु । पु० मरणे । पञ्चतायाम्
 । निधने । शरीराद्यारम्भककर्मक्षय
 निमित्ते । सर्वममच्छेदनरूपे०

मृत्त्यु

शरीरादिविच्छेदे ॥ सचसर्वेषां ब्र
 ह्मादीनाकालप्राप्यावश्यमेव भवति
 । तथाहि । प्राप्ते काले स्वयं ब्रह्मापरा
 र्द्धद्वयसन्मिते । निधनं याति तरसा
 जगत्कर्ता स्वयंप्रभु । चतुर्युगसह
 स्रेषु ब्रह्माणोदिवसे किल । पतन्ति
 भवनात्पञ्चनवचेन्द्रास्तथा पुन
 तथैव द्विगुणे विष्णुर्मरणायोपकल्प
 ते ॥ तथैव द्विगुणे कालेशङ्कर
 शान्तिमेति च ॥ काचिन्तामरणे
 मृदानि स्रजे देवनिर्मिते । महीमही
 धराणाञ्चनाश सूर्यशशाङ्कयो
 ॥ जातस्य हि ध्रुवो मृत्त्युध्रुवजन्ममृत
 स्य च । अर्धुवेस्मिन् शरीरे तुरक्षणी
 ययश्च स्थिरम् ॥ इति श्रीदेवीभा
 गवते ५ स्कन्धे ३१ अध्याय ॥
 आसन्नमृत्त्युर्लोकीयध्रुवादीन् ब्रह्मिण
 श्रयति ॥ तथाहि । अरुन्धतीध्रुव
 स्रैव विष्णोस्त्रीणि पदानि च । आस
 न्नमृत्त्युर्नोपश्येच्चतुर्यमात्मण्डल
 म् ॥ अरुन्धती भवेज्जिह्वाध्रुवो ना
 सायमुच्यते । विष्णोः पदानि भू
 मध्येनेत्रयोर्मात्मण्डलमिति काशी
 खण्डे १२ अध्याय ॥ ससारं ।
 'अविद्याकामकर्मसमुदाये । स्वाभा
 विकीकर्मणि ॥ स्वाभाविकीज्ञाने ॥
 संहारकारिणामध्ये विनाशहेतौ
 भगवतो विभूती । यमे । वैवस्वतो
 ॥ मरणम् । मृत् । भृजिमृद्भ्यां

मृत्युञ्जय

युकत्युकावितित्युक् ॥ योगवि
शेषे ॥ यथा । रवावनुराधा • सोमे
उत्तराषाढा • कुजेशतभिषा • बुधे
अश्विनी • गुरो मृगशीर्षम् • मृ
गौष्मे षा • शनौ हस्तनक्षत्रे नमृ
त्युयोगे भवति ॥ लग्नादष्टमभवने
॥ यात्रायोगान्तरे ॥ अन्योन्यक्षेत्रे
गाविकक्षेत्रे वाकविभास्करौ । मृ
त्युयोगीयमाख्यातो यातुमृत्युप्र
दायक ॥

मृत्युजरे । स्त्री • द्वि • प्रज्वारस्यप्रिया
प्रिययो ॥ यथा । कालकन्ये मृ
त्युजरे प्रज्वारस्यप्रियाप्रिये । या
भ्याजगत्समुष्किन्न विधात्रानिमि
त विधौ ॥ जरामृत्योरपिकालादु
त्पन्नत्वात्कन्यासदृशत्वात्कन्यात्व
म् । तेमृत्युजरे कालस्यकन्ये प्र
ज्वार • प्रकृष्टज्वरस्यप्रियाप्रियेपत्
न्यौभवत । प्रियातोप्रियेऽतिशयि
तप्रियेद्वयर्थः ॥

मृत्युञ्जय । पु • कृत्तिवाससि ।
शिवे ॥ मृत्युकन्याजिताशश्वच्छि
वेनगुरुणामम । नमृत्युनाजि
त शम्भु कल्पिकल्पेश्रुतौश्रुतम्
॥ मृत्युजयति । जिजये । स ज्ञा
यामृतुवृजिधारिसहितपिदम् ।
इतिखच् । मुम् ॥ यात्रायोगान्त
रे ॥ लाभे भौमोगुरुच्छिद्रे षष्ठ्या
नेचभास्कर । मृत्युञ्जयसमा

मृत्मा

स्थोय सर्वशत्रुनिवर्हण ॥
मृत्युनाशक । पु • पारदे ॥ चि •
मरणहर्त्तरि ॥

मृत्युपाश । पु • अधर्माज्ञानराग
द्वेषादौ ॥

मृत्युपुष्प । पु • इक्षौ ॥

मृत्युफल । पु • महाकालफले ॥

मृत्युफली । स्त्री • कदल्याम् ॥

मृत्युभङ्गुरक । पु • भवकृति ।

प्रेतपटहे । मरणसमयवाये ॥

मृत्युभृत्य । पु • रोगे ॥

मृत्युमान् । चि • मृते ॥

मृत्युवञ्चन । पु • शम्भौ ॥ श्रीफले
। द्रोणकाके ॥

मृत्युबीज । पु • वशे ॥

मृत्युसूति । स्त्री • कर्कश्याम् ।

मागमायाम् ॥ मृत्युवेसूति प्रसवी
यस्या ॥ यथाकर्कटकीगर्भाभाध
त्तेमृत्युमात्मन ॥

मृत्मा । स्त्री • प्रशस्तमृदि ॥ प्रशस्तामृ

त् । सन्नौप्रशसायामितिस । टा

प् ॥ तुवरिकायाम् । तूचर • इ •

भा • ॥ मृत्साऽस्थस्या क्षेत्रत्वेन

। अर्शपाद्यच् । टाप ॥

मृत्मा । स्त्री • प्रशस्तायामृत्तिकायाम्

। मृत्सार्याम् ॥ प्रशस्तामृत् । स

न्नौप्रशसायामितिञ्च । टाप ॥

तुवर्याम् । आठक्याम् । अरहर

तूचर • इ • भा • ॥

मृदङ्ग

मृत्० दृ । स्त्री० मृत्तिकायाम् ॥ शौ
चे मृद्विशेषो यथाविष्णुपुराणे । व
स्त्रीकमूषकोत्खातामृदमन्तर्जला
तथा । शौचावशिष्टगोहासनाद
द्याह्निपसम्भ्राम ॥ अन्त प्राण्य
वपन्नाश्चहलोत्खाताचपार्थिव ।
परित्यजेन्मृदस्त्वेता सकला
शौचसाधनवृत्ति ॥ अन्त प्राण्य
वयन्मासकौटाम् ॥ मृदति० मृद
तेवा । मृदक्षोदेसम्पदादिखात्कि
प् । काक्ष्याम् । तुवरिकाया
म् ॥

मृदङ्गुर । पु० हारीतपक्षिणि ॥

मृदङ्ग । पु० खनाम्नाप्रसिद्धे वाद्ये ।

मुरजे ॥ अथमृदङ्गादित्रिवरणन

म् । महल खादिर श्रेष्ठोद्गीन

स्यादन्यदारुज । रक्तचन्दनजौ

वाद्योगभीरध्वनिरुच्चकै । साङ्ग-

हस्तप्रमाणन्तुदैर्घ्यमस्यविधीयते ।

चयोद्ग्राह्यलवाममथबाह्यादशाङ्गुल

म् ॥ दक्षिणभवेद्गीनमेकेनाऽर्ध

ङ्गुलेनवा । करणानङ्गवदनोमध्ये चै

वपृथग्भवेत् । अशमासीथोमवेहस्त

स्तश्चर्मकणमतम् । मृत्तिकानि-

र्मितश्चैवमृदङ्ग परिकीर्तित ॥

पातयेत्खरलिवाद्यवादनार्थश्चम-

हलै । विभूतिगौरिकभक्तकेन्दुकै-

नचसयुतम् ॥ यद्वाचिपीटकदैय-

कौविनीसत्त्वमिश्रितम् । सर्वमेकच

मृदिनी

पिष्टतल्लेप खरलिरुच्यते ॥ वा-

मास्येपूरिकाकृत्वालेपदद्याच्चद-

क्षिणे । एवमहलक प्रोक्त स-

र्ववाद्योत्तमोमत ॥ अस्यसयोग

मासाद्यसर्ववाद्यश्चशोभते । एतद-

ङ्गिवीजकाष्ठेदलमर्चाङ्गुलविट् ॥ इ

ति । विशेष सङ्गीतशास्त्रेद्रष्टव्य

॥ पटहे ॥ द्योषे ॥ वशे ॥ मृदयते ।

मृद० । बिडादिभ्य किदिश्चङ्ग

च् ॥ मृत्तङ्गमस्यतिवा ॥

मृदङ्गक । पु० मृदङ्गे ॥

मृदङ्गफल । पु० पनसवृक्षे ॥ मृद

ङ्गवफलान्यस्य ॥

मृदङ्गफलिनी । स्त्री० कोषातक्या

म् ।

मृदङ्गौ । स्त्री० कोषातक्यम् । श्वेत

कोषाद्वृत्तिगौ० दे० भा० ॥

मृदर । पु० विषे ॥ चि० विलस

सति ॥ त्रियतेऽनेन० मृद्वतिवा-

। मृड्मद० वा । कृदराद्यस्येति०

अरप्रत्ययान्तोनिपातित ॥ भ-

ये ॥

मृदा । स्त्री० मृत्तिकायाम् ॥

मृदाकर । पु० वज्र ॥

मृदित । चि० अभिनष्टे । विनाशि

ते ॥ निष्पीडिते ॥ चूषीकृते ॥

मृदयतेऽस्म । मृद० । क्त । इट् ।

कङ्कितचितिनगुण ॥ क्षीणे ॥

मृदिनी । स्त्री० मृत्सायाम् ।

मृदुपत्रम्

मृदु । त्रि० कोमले ॥ अतीच्छे ॥ मृ
दु सर्वत्रवाध्यते ॥ मृद्यते । मृद
मईने । प्रथिस्रदिभस्जामितिकु
रुम्प्रसारण च ॥ मृदुशब्दोमृदुत्व-
गुणमुक्त्वातद्द्रव्यमविधत्ते इतिगुणव-
चनोमृदुशब्दः । तेनस्त्रियाडौष-
भावे०मृदु ॥ न० विशेषनचत्रा-
दौ ॥ यथा । चित्रेन्दुमित्रपौष्पा-
श्चमृदुमैत्रतयाभृगु । तत्रगीता-
म्बरकौडामित्रकार्यश्चशोभनम् ॥
स्त्री०गृहकन्यायाम् ॥

मृदुक्कणायसम् । न० सौसके ॥
मृदुगमना । स्त्री० हृष्टाम् ॥ त्रि०म-
न्दगमने ॥

मृदुवर्मी । पु० भूर्जवृक्षे । त्रि०को-
मलत्तृनिशिष्टे ॥

मृदुच्छद । पु० भूर्जे । कुक्कुरद्रुमे ॥
श्रीताले ॥ अक्षौटे ॥

मृदुता । स्त्री० मृदुत्वे ॥

मृदुताल । पु० श्रीतालवृक्षे ॥

मृदुत्तृक् । पु० भूर्जपत्रवृक्षे ॥ मृहीत्त-
गच्छ ॥

मृदुत्तृच । पु० मृदुत्तृचि ॥ मृही-
त्तृचायस्यस ॥

मृदुन्नकम् । न० सुवर्णे ॥ इतिशब्दच-
न्द्रिका ॥

मृदुपत्र । पु० नले ॥ न० कोमलपत्रे ॥
त्रि० कोमलपत्रवति ॥ मृदूनिपत्रा-
णियस्यस ॥

मृहीका

मृदुपत्री । स्त्री० घिसीशाके ॥

मृदुपर्वक । पु० वेचे ॥ त्रि० कोम-
लपर्ववति ॥

मृदुपुष्प । पु० शिरीषवृक्षे ॥ त्रि०
कोमलकुसुमविशिष्टे । मृदूनिपु-
ष्पाणियस्यस ॥

मृदुफल । पु० मधुनागिकिले ॥ त्रि०
फलवते ॥ त्रि० कोमलफलवति ॥
मृदूनिफलानियस्यस ॥

मृदुवप । पु० सात्त्विकराजसवृत्ति-
द्वये ॥

मृदुरेचनी । स्त्री० मार्कण्डिकायाम् ॥

मृदुल । त्रि० कोमले मृदुगुणीस्या-
स्ति । सिद्धादिभ्यश्च तिलच् ॥ न०
जले ॥

मृदुलोमक । पु० शशके ॥ त्रि० को-
मलरोमविशिष्टे ॥

मृदूत्पलम् । न० नीलपद्मे ॥

मृदुङ्गम् । न० वङ्गे ॥ कोमलावयवे ।
त्रि० तद्वति । मृदून्यङ्गानियस्य ॥
कर्मधारयोवा ॥

मृही । स्त्री० कपिलद्राक्षाया ॥ कोम-
लाङ्ग्याम् ॥ मृदुशब्दोमृदुत्तृगु-
णमुक्त्वा०मृदुत्तृगुणयुक्तद्रव्यमभि-
धत्ते इतिगुणवचनत्वेन०वातीगुण-
वचनादितिप्राक्किडौषः ॥

मृहीका । स्त्री० गोस्तन्याम् । द्रक्षा-
याम् । मुनका० इ० भा० ॥ मृ-
दाति । मृदु० चिलीकादयश्चात-

मृष्ट .

साधु ॥ कपिलद्राक्षायाम् ॥
 मृधम् । न० युद्धे ॥ मर्जनम् । मृधु
 हिसायां । वाहुलकात् ॥ भावे०
 घञर्थेवाक् ॥
 मृन्मय । त्रि० मृदोविकारः । मय
 ट् ॥ स्त्री० मृन्मयी ॥
 मृन्मरु । पु० अश्मनि । पाषाणे ॥
 मृषा । अ० वितथे । मिथ्या भूठ०
 इ० भा० ॥ मृष्यते । मृषुसद्ने ।
 काप्रत्यय ॥
 मृषाध्यायी । पु० वक्त्रे ॥
 मृषार्थकम् । न० आहते । अत्यन्ता
 सम्भवार्थवाक्ये ॥ यथा । एषवन्-
 ध्यामुतोयातिखपुष्पकृतशिखर । कू-
 र्मलोमतनुत्राण शशशृङ्गधनुर्द्ध-
 र ॥ इ० । मृषाऽर्थीयस्यतत् ।
 कप् ।
 मृषालक । पुं० आम्बुधरे ॥
 मृषावादः । पु० मिथ्योदिते । मि-
 थ्यावाक्ये । टट्टयाम् ॥
 मृषावादो त्रि० मिथ्यावादिनि । मृ-
 षोद्ये । मृषावादोऽस्ति । इति
 ॥ मिथ्याभियोक्तारि ।
 मृषोद्य । त्रि० मिथ्यावादिनि ॥ रा-
 जसूयसूर्यमृषोद्येत्यादिनामृषो-
 पपदाहदे कर्मणिनित्यक्यवनि
 पातुत्यते ॥ न० मिथ्यावाक्ये ॥
 मृष्ट त्रि० अपनौतमले । शोधिते ॥
 मृज्यतेऽस्मि । मृजुशब्दौ । क्त० । न०

मेखला

मरिचे ॥
 मृष्टि । स्त्री० अन्नादे संस्कारविशेषे
 षि ।
 मृष्टेरुक् । पुं० वदान्ते । दानशौ-
 र्ये ॥ मिष्टाशिनि ॥ अतिथिद्वि-
 षि ॥
 मेक । पुं० अजि । कागे ॥
 मेकलः । पु० कृष्यन्तरे ॥ गिरिवि-
 शेषे ॥
 मेकलकन्यका । स्त्री० नर्मदायासरि-
 ति । रेवायाम् ॥ मेकलस्यैरद्रे-
 र्वाकन्यका ।
 मेकलाद्रिजा स्त्री० सोमीश्वरायाम् ।
 रेवायाम् ॥ मेकलाद्रेर्जाता ।
 जनौ० । ड ॥
 मेखणम् । न० यज्ञीयपात्रविशेषि ॥
 मेखलः । पु० मेकलपर्वते ॥
 मेखलकन्यका स्त्री० रेवायाम् ॥
 मेखला । स्त्री० खड्गवन्धे । खड्गा-
 देश्वर्मादिनिर्मितकटिवन्धने ॥ यु-
 द्धे हस्तात्पतनवारणायमणिवन्ध-
 प्रक्षिप्यमाणे चर्मादौ ॥ स्त्रीकव्या-
 भरणे । काञ्च्याम् ॥ रशनाया-
 म् ॥ केचित्तु० एकवृष्टिर्भवेत्का-
 स्त्रीमेखलास्त्वष्टयष्टिका । रशनाषोड-
 शज्ज्ञेयाकलापः पञ्चविंशकः ॥ इ-
 तिपठन्ति० ब्रह्मत्वभेदात्पर्यायता ॥
 स्त्रीकव्यावस्त्रयन्धने ॥ श्रीणिस्था-
 ने ॥ श्रीलनितम्बे । उपनयनकास्त्री

मेखला

धारणीयमुच्चनिर्मितसूचये ॥ य-
था । मौञ्जीचिवृत्समाञ्जसाका-
र्याविप्रस्यमेखला । चत्रियस्य तु मौ-
ञ्जीव्यावैश्यस्य शयतान्तवी ॥ मुञ्जा-
लाभेतु कर्त्तव्या कुशाश्लान्तकव-
त्स्वर्णैः । त्रिवृताग्रन्यनैकेनचिभि-
पञ्चभिरेववा ॥ इ० मनु ॥ होम-
कुण्डोपरिमृद्घटितवेष्टनविशेषे ॥
यथोक्तवशिष्ठपञ्चरात्रे । यावान्कु-
ण्डस्यविस्तारः खनन तावदिष्य-
ते । इति केमेखलास्तिस्त्रोवेदामि-
त्रयनाङ्गुला ॥ कुण्डेद्विहस्ते ता-
ञ्जेयारसवेदगुणाङ्गुला । चतुर्ह-
स्ते तु कुण्डे तावमुतर्कयुगाङ्गुला ॥
मेखलाब्रह्मचारिमेखलावत्कुण्ड-
वेष्टितामृद्घटिता ताश्च खातदेशा-
द्वाष्ट्रे एकाङ्गुलिरुपकण्ठं परित्यज्यो-
च्छायेणविस्तारेण चेत्त्र्यादिक्रमेणवे-
दायङ्गुला एतद्विपरीतास्तन्वा-
न्तरोक्ताप्यवहारविरुद्धा ॥ पिङ्ग-
लामतेपि । खातादेकाङ्गुल्यङ्गुला
मेखलानांविधिर्भवेदिति । मखग-
तिलाति । ला० । खातइतिक ।
पृषोदरादि । मालक्ष्मीमूर्द्धखति
० मूर्द्धखतिवा । माशब्दोनिषेधेर्द्वि-
खगतौ । बाहुलकात् कलच् ॥ य-
द्वा । माह्वं खलति । खलसञ्चयेसि
ध्वनेच । मूलविभुजादित्वात् क ।
अणितु० वृद्धिः स्यात् ॥ नर्मदा

मेघजीवन .

याम् ॥ प्रश्निपण्यां ॥
मेखलिकः । पु० मेखलिनि ॥ मेख-
लास्यास्ति । ब्रीह्यादिच्वाट्क् ॥
मेखली । पु० मेखलावति । मेखलि-
के । मेखलास्यास्ति । ब्रीह्यादित्वा
दिनि ।
मेघ । न० ऋषि । वारिवाहे । घने ।
जलदे । मेघास्तुत्रिविधास्तत्रर्वाङ्ग
जाधूमयोनय । निश्वासजास्तुजी-
मूतास्त्रेयाजीवरूपिण ॥ यज्ञ-
जास्तुघनाघोरा पुष्करावर्त्तकाद-
य । इतिविशेषोक्त शब्दार्थवे-
॥ मेघतिसिञ्चति । मिहसिचने ।
अच् । न्यङ्क्तादित्वात्कुत्वम् ॥
मुक्तायाम् । राक्षसे ॥ षड्भागान्तर्ग-
तरागविशेषे ॥ यथा । मेरुबोयव
सन्तश्चनटोनारायणस्तथा । श्रीरा-
गीमेघरागश्च षड्तेपुरुषाङ्गया ॥
मेघकफः । पु० करकायाम् ॥
मेघकालः । पु० वर्षात्तौ ॥
मेघचिन्तकः । पु० चातकपक्षिणि ।
मेघङ्करः । पु० मेघजनने । मेघान्क-
रोति । मेघर्त्तिभयेषु कृञ् खल्
प्रत्यय । अरुर्द्विषदितिमुम् ॥
मेघजः । वि० मेघभववस्तुनि ॥
मेघजालम् । न० कालिकायाम् । मे-
घावली ॥
मेघजीवनः । पु० चातके ॥ मेघजी-
वनमस्य ॥

मेघनायक .

मेघज्योति । पु० इरस्मदे । वज्रा-
मो । मेघस्यज्योति ॥ अन्योन्य-
सङ्घट्टनेनमेघान्नि सत्यवृक्षादीयो
ज्योतिरग्नि पततिस ॥

मेघडम्बर । पु० मेघगर्जने ॥ मेघ
स्यडम्बर ॥

मेघतिमिरम् । न० मेघाच्छन्नदिने ॥

मेघदीप । पु० विद्युति ॥

मेघध्वनि । पु० गर्जिते । मेघनि
धीषे ॥

मेघनाद । पु० वरुणे ॥ रावणात्म
जे । इन्द्रजिति ॥ मेघस्यनादव-
नादोयस्य ॥ मेघशब्दे ॥ पलाशव
धे ॥ तण्डुलीयशक्ते ॥ इतिराज
निर्घण्ट ॥ मेघस्यनाद ॥

मेघनादजित् । पु० रामानुजे । ल-
क्षणे ॥ मेघनादमजैषीत् । जि०
। सत्सद्विषेतिक्लिप् । तुक् ॥

मेघनादानुलासक । पु० मयूरे ॥

मेघनादानुलासी । पु० मयूरे ॥
मेघनादेनचनुलसति० तच्छील

। लसन्नेषणक्रौडनयो । सुप्यजा
तावितिणिनि ॥

मेघनामा । पुं० सुस्तके ॥ मेघनामा
निनामास्य ॥ आदिलघौपञ्चमाच
के० । १११ ॥

मेघनायक । पुं० आवर्त्तादौ ॥ यथा
। त्रियुते शाकवर्षे तु चतुर्भिः शोधि
तेक्रमात् । आवर्त्तयित्स वत्स पुष्क

मेघवक्त्रि

रद्रेणमम्बुदम् ॥ फलयथा । आव
र्त्तीनिर्जलीमेघ स वत्सस्यबहूदक
। पुष्करोदुष्करजलौद्रेण सस्यप्रपू
रकइति ॥

मेघनिर्घोष । पु० स्तनिते । गर्जि
ते ॥ मेघस्यनिर्घोष ॥

मेघपर्याय । पु० आदिलघौपञ्चमा
चके० । १११ ॥ सुस्तके ॥ मेघोमे-
घवाचक शब्द पर्यायोऽस्य ॥

मेघपुष्पम् । न० पिण्डाभ्र । वर्षोप
ले ॥ अम्बुनि ॥ नदीजले ॥ पु०
इन्द्रस्याश्वे ॥ कृष्णस्यघोटके ॥
मेघयपुष्पमिव ॥

मेघप्रसव । पु० जले ॥

मेघभव । लि० मेघोत्पन्नवस्तुनि ॥

मेघभूति । पु० बन्धे ॥

मेघमाल । पु० प्लक्षद्वीपस्थे गिरिवि
शेषे ॥ रमागर्भजातकल्किदेवपु
त्रे ॥

मेघमाला । स्त्री० कादम्बिन्याम् ।
मेघानामाला ॥

मेघयोनि । पु० धूमे ।

मेघराग । पु० रागविशेषे ॥ मेघ
संज्ञकोराग ॥

मेघवर्णा । स्त्री० नीलीवृक्षे ॥ चि०
घनसमानवर्णवति ॥

मेघवत्स । न० नभसि । गगने ॥

मेघवक्त्रि । पु० वज्राग्नी । इरस्म
दे ॥

मेघाख्यम्

मेघवाह । पु० इन्द्रे ॥ यथा । राजा
त्त्वर्थान्समाहृत्य कुर्यादिन्द्रमहोत्स
वम् । प्रणीतो मेघवाहस्तु महतीं
वृष्टिमाहवेदिति दण्डनीति ॥

मेघवाहन । पु० इन्द्रे । तुरासाहि
॥ मेघा महार्मेघागलरूपधारि
णैरावतादयो वाहनमस्य ॥ मेघा
नृवाहयति चालयति वा । ल्यु ॥
इन्द्रो हि मेघानां विश्ववर्षतीत्याग
म ॥

मेघविस्फूर्जिता । स्त्री० अतिधृति
च्छन्द १६ प्रभेदे ॥ तल्लक्षणोदा
हरणे यथा । रसत्त्वैश्वर्यैस्सौररगु
हयुता मेघविस्फूर्जिता स्यात् ॥ य
था । कदम्बामोदाद्याविपिनपवना
केकिन , कान्तकेका ॥ विनिद्रा
कन्दल्योदिशिदिशिमुदाददुं राहस
नादा , निशान्त्यद्विद्युद्विलसि
तलसन्नेवविस्फूर्जिताचेत् प्रिय
स्वाधीनीसौदनुजदलनोराज्यमस्मा
त्क्विसन्यत् ॥

मेघवेक्ष्म । न० खे ॥

मेघसार । पु० चीनकर्पूरे ॥

मेघसुहृत् । पु० मयूरे ॥ मेघ सु
हृदस्य ॥

मेघस्तनितोद्भवः । प० विकण्ठक
वृक्षे ॥

मेघाकाश । पु० अभाकाशि ॥

मेघाख्यम् । न० सुस्तके ॥

मेटुला

मेघागम । पु० प्रावृषि । वर्षाकाले
॥ मेघस्यागमोयस्मिन् ॥ मेघस्या
गमने ॥

मेघानन्दा । स्त्री० बलाकायाम् ॥

मेघानन्दी पु० मयूरे ॥

मेघान्त । पु० शरदि ॥ मेघानाम
न्तोयस्मिन् ॥

मेघास्त । पु० शरदृतौ ॥

मेघास्थि । न० करकायाम्

मेघासदम् । न० आकाशि ॥

मेघोदर । पु० अर्हतृपितरि ॥

मेघ्य । चि० मेघभवे । दिगादित्वा
त्त्वत् ॥

मेघक । पु० मयूरस्य चन्द्रके ॥ मे

चकोवर्णीत्यस्य । अर्शआद्यच् ॥

श्यामलवर्णे । कृष्णे ॥ मेघक कृ

ष्णनील स्यादतसौपुष्पसन्निभ ।

इतिशब्दाण्येवभेदः । बर्हिकण्ठसम

वर्णमेघकब्रुवतेबुधा इति कात्थ

मचतिमिश्रीभवतिवर्णान्तरेण । मच

मुचिकल्कने । कृजादिभ्यः सच्चा

या वुन् । पश्चिमच्योरिच्चोपधाया

इतीत्त्वे लघूपधगुण ॥ धूमे ॥

मेघे ॥ शोभाञ्जने ॥ न० स्रोतोञ्जने

॥ अन्धकारे ॥ नीलाञ्जने ॥ चि०

श्यामलयुक्ते ॥

मेघकाभिधा । स्त्री० पातालगरु

डीलतायाम् ॥

मेटुला । स्त्री० श्यामलक्याम् ॥

मेद

मेठ । पु० हस्तिपके । निषादि
नि ॥

मेठ् पु० मेहने । शिशे ॥ मेहन्
त्यनेन । मिहसे चने । दाम्नीतिघ्न
॥ मेहतिवा ॥ मेषे ॥

मेठ्शृङ्गौ । स्त्री० मेषशृङ्गवृक्षे ।

मेण्ड । पु० हस्तिपके ॥

मेण्ड । पु० मेठे । हस्तिपके ॥

मेण्ड । पु० मेषे ॥

मेथि । पु० मेधिकाष्ठे । खलेषा
ल्याम् । खले पशुबन्धनार्थकाष्ठे
॥ मेथ्यन्ते पशवोऽन । मेथुसङ्गमे
। सर्वधातुभ्यङ् ॥

मेथिका । स्त्री० मेथिन्याम् । मेथ्या
म् । गन्धवीजायाम् । मेथीतिप्र
सिद्धशके ॥ मेथिकावातशमनी
श्चेष्टघ्नौज्वरनाशिनी । तत खल्य
गुणावन्यावाजिनासातुप्रजिता ॥
अपिच । मेथिकादीपनौष्ठ्यावह
विट्कृमिशृङ्गनुत् ॥ रुक्षोष्णतत्
फल कासानिलश्लघ्नमौनजयेत् ॥

मेथिनी । स्त्री० मेथिकायाम् ॥

मेथी । स्त्री० मेथिकायाम् । गौरादि
त्वात्कृदिकारादितिवाङ्मीष् ॥

मेद । पु० मेदसि । वपायाम् ।
शुद्धमासस्नेहे ॥ अलम्बुषायाम् ॥
मेद्यति । जिमिदास्नेहने । घञ् ॥
वैदेहेन निषादभार्यायाजनिते । अ
नत्यजविशेषे ॥

मेदा

मेद पुच्छ । पु० दुग्धके । दुग्धा०
दुग्धा० इ० भा० प्र० मेषविशेषे
॥ मेद पुच्छोक्तवमासद्वयव्यथ
मापहम् । पित्तश्लेष्मकरकिञ्चिद्वा
तव्याधिविनाशनाम्

मेद सारा । स्त्री० मेदायाम् ॥

मेदक । पु० जगले । सुराकल्के ॥
मेद्यतिजिमिदा० । कृजादिभ्यो
बुन् ॥

मेदज । पु० भूमिजगुग्गुली ॥ चि०
मेदोक्तवे ॥

मेद । न० शुद्धमांसप्रभवस्नेहविशेषि ॥
वपायाम् । वसायाम् ॥ मेदस
स्वरूपयथा । यन्मासस्वामिनापक्व
तन्मेदइतिकथ्यते । तदतीवगुरुक्षि
ग्ध नलकार्यतिष्ठ हणम् ॥ स्थान
यथा । मेदोद्विषसर्वभूतानामुदरेष्व
स्थिषु स्थितम् । अतएवादरेष्वपि
प्रायामेदस्त्रिभवेत् ॥ रोगविशि-
षे ॥ तन्निदानं यथा । अव्यायामदि
वास्त्रप्रक्षेपलाहारसंविन । मधु-
रोन्नरस प्राय स्नेहान्मेदाविवर्द्ध-
येत् ॥ अन्नरस । आमद्रव । अ
स्यवृद्धौ वैगुण्यं यथा । मेदसावृतमा
गंत्वात्पुष्यन्त्यनेनधातव मेद-
स्तुचीयते तस्मादशक्त सर्वकर्मसु-
॥ मेद्यति । जिमिदा० । असुन् ॥
मेदस्कृत् । न० मांसि ॥

मेदा । स्त्री० अष्टवर्गाङ्गौषधिविशेषि ।

मेदोवतौ

मेदोऽङ्गवायाम् । जीवन्त्याम् । श्रेष्ठा
याम् ॥ मणिच्छिद्रायाम् ॥ तल्लज्ज
णादियथा । शुक्लकन्दोऽनखच्छेद्यो
मेदोधातुमिवस्त्ववेत् । यः समं दे
तिविज्ञे योजिज्ञासातत्परैर्जनै
॥ मेदायुगं गुरुस्वादुनृष्यस्तन्यक
फावहम् । वृहणं शीतलं पित्तरक्त
वातज्वरप्रणुत् ॥ मेदायुगम् । मेदा
महामेदे ॥ मेदामहामेदास्थाने
शतमूलीप्रक्षिपन्ति ॥

मेदिनी । स्त्री० । काष्मर्याम् । मेदा
याम् ॥ मद्याम् । भूमौ ॥ मेदम
स्थस्याम् । अतद्वनि । मलघ्नोर्मे
दकुष्ठश्चेतिशालिहोत्रेऽदन्तोपिमेद
शब्दोक्तिः ॥ यद्वा । मेदति । जि
मिदा० । यद्वादिस्वाग्निनि ॥
मधुकैटभयोरासौन्मेदसैवपरिष्फु
ता । तेनेयमेदिनौदेवीप्रोच्यतेब्रह्मा
वादिभिः ॥

मेदिनौद्रव । पु० । पाशो । धूलौ ॥
मेदुर । चि० । सान्द्रस्निग्धे । अति
शयस्निग्धे ॥ मेदनशीलः । जि
मिदा० । भस्मभासमिदोऽधुरच् ।

मेदुरा । स्त्री० । काकोल्याम् ॥

मेदोजम् । न० । अस्थि ॥

मेदोऽङ्गवा । स्त्री० । मेदायाम् ॥

मेदोऽम् । पु० । वर्षासङ्घरजातिमे
दे ॥

मेदोवती । स्त्री० । मेदायाम् ॥

मेधाकृत

मेध । पु० । यागे । क्रतौ ॥ मेधति ।

मेधूसङ्गमे ॥ पचाद्यच् ॥

मेधा । पु० । मेधोभिधानैर्मुनिविशि
षैः ॥ वसिष्ठे ॥ स्वायम्भुवमनो
पुत्रे ॥

मेधा । स्त्री० । धारणावच्छाबुद्धौ । अने
कग्रन्थार्थधारणशक्तौ ॥ अतीतानु
स्मृतिर्मेधातत्कालग्राहिणीमतिः
। शुभाशुभविचारज्ञाप्रज्ञाधीरैरु
दाहता ॥ इतिविशेषः ॥ साचेय
ज्ञानरुभायाः । यथा । ज्ञानस्यति
स्त्रोभार्याश्चबुद्धिर्मेधाधृतिस्तथा ।
याभिर्विनाजगत्सर्वं भूटमत्तसमंस
देति । मेधतेसङ्गच्छतेसर्वमस्या
म् । मेधु० । गुरोश्चेत्य । टाप्
॥ मेधाकरमौषधयथा । शङ्खपुष्पी
वचासोमात्राक्षौत्रहस्तसुवर्णला ।
अभयाचगुडूचीचचटरूपकवाकुची
॥ एतेरक्षसमैर्भागैर्घृतप्रस्थविषा
चयेत् । कण्टकार्यारसप्रस्थवृ
हत्याचसमन्वितम् ॥ एतद्वाक्ष्यीघृ
तनामस्मृतिर्मेधाकरपरम् ॥ ॥

मेधाकर । पु० । मेधाजनकैर्गणविशि
षैः यथा । सतताध्ययनतत्त्वज्ञा
नरुचकयासदा श्रेष्ठानां तन्त्रशा
स्त्राणामवलोकनमेवच । सद्भिर्जा
चार्यैर्सेवाचरणोमेधाकरस्मृ
तः ॥

मेधाकृत । स्त्री० । सुनिष्पत्तिके । सिता ॥

मेधि

वरशक्ती । त्रि० मेधाकारकी ॥
मेधाजित् । पु० कात्यायनमुनी ।
मेधातिथि । पु० मुनिविशेषे । कण्व
र्षे पुत्रे ।

मेधारुद्र । पु० कालिदासे ॥
मेधावती । स्त्री० महाज्योतिष्मत्याम्
त्रि० मेधाविशिष्टायाम् ॥ मेधाया
न० मेधावत् । इ० पुनपुसक
या ॥

मेधाविकम् । न० तीर्थविशेषे ॥
मेधावी । पु० शुक्रपक्षिणि ॥ पण्डिते
॥ व्याख्यौ ॥ मदिरायाम् ॥ त्रि० मे
धान्विते ॥ प्रज्ञातिशयवति । जहा
पोहसमर्थे ॥ शमदमसर्वकर्मापरम
गुरुपसदनादिसामवापिकाङ्गयुक्ते
नमनननिदिध्यासनाख्यवेदान्तवा-
क्यविचारेणपरिनिष्ठान्न वेदान्तम-
हात्म्यकथकरणकनिरस्तसमस्ताग्रामा
ण्याशङ्कचिदन्याविषयकमहब्र-
ह्मास्मीतिब्रह्मात्मैक्यज्ञानमेवमेधा
० तयानिच्य युक्ते ० स्थितप्रज्ञे ० विप
श्चिति ॥ मेधास्यास्ति । अस्माया-
मेधास्त्रजोविनि ' ॥

मेधाविनी । स्त्री० ब्रह्मण पत्न्या
म् ब्राह्म्याम् ॥

मेधि । पु० खलेवाल्याम् । खलेपशु
बन्धनायारोपितेकाष्ठे ॥ पुसिमेधि
खलेदारुन्यस्त यत्पशुबन्धने ॥ मे-
ध्यन्तेपशवोच । मेधृ० । इन् ॥

मेना

मेधिर । त्रि० मेधाविनि ॥
मेध्य । पु० यवे ॥ छागे ॥ खदिरे ॥
त्रि० पवित्रे । शुचौ । शुद्धे । यज्ञि
ये ॥ मेधनार्हम् । मेधृ० । कृहलो
ग्यत् ॥ मेधायैहितीवा । उगवा-
दिभ्योयत् ॥ मेधामर्हतिवा । द-
ण्डादित्त्वाद्यत् ॥ मेधद्रववा शा
खादिभ्योय ॥ ज्ञानेनमेध्यमखि
लममेध्य ज्ञानतोभवेत् । ब्रह्मज्ञा
नेसमुत्पन्नेमेध्यामेध्यनविद्यते ॥

मेध्या । स्त्री० रक्तवचायाम् ॥ रोच-
नायाम् ॥ कीतक्याम् ॥ ज्योति-
ष्मत्याम् ॥ शङ्खपुष्प्याम् ॥ ब्रा
ह्म्याम् ॥ मेधायैहिता । यत् ।
टाप् ॥ योषिति । नावाम् ॥ सो
म शौचददौस्त्रीणागन्धर्वश्चशुभा
गिरम् । पावक सर्वमेध्यत्वमे
ध्यावैयोषितोद्यत ॥

मेनका । स्त्री० हिमालयस्यभार्याया-
म् । अपर्णामातरि ॥ स्वर्वेष्ट्याया-
म् । शकुन्तलायादनयित्वाम् ॥

मेनकात्मजा । स्त्री० गिरिजायाम् ।
दुर्गायाम् ॥ मेनकाया आत्म-
जा ॥

मेनकापति । पु० हिमालये ॥

मेनकापुत्र । पुं० मेनाकी ॥ मेनका
या पुत्र ॥

मेनकाप्राणेश । पु० हिमालये ॥

मेना । स्त्री० मेनकायाम् । हिमाद्रौ

मेरु

भाँयायाम् ॥
 मेनाजा । स्त्री० पार्वत्याम् ॥
 मेनाद । पु० केकिनि । मयूरे ॥ मा
 जारे ॥ छगले । छगने ॥
 मेनाधव । पु० उमागुरौ । हिमाल
 ये ॥
 मेनासुत । पु० मैनाके ॥
 मेय । चि० प्रमेये ॥ मानाधौनामेय
 सिद्धि ॥ मौयते । माङ्माने ।
 अचोयत् । ईदयति । गुण ॥ मा
 तुपरिच्छेत्तुयोग्योवा ॥
 मेयाभ । चि० मेयसमानाकारे ॥
 मेघस्रजामेवाभायस्स ॥
 मेरक । पु० बिष्णो ॥ शत्रुप्रभेदे
 मेरु । पु० सुमेरौ । अत्युच्छ्रिताना
 शिखरिणामध्येभगवतोविभूतौ । हे
 माद्री । रत्नसानौ । सुरालये ॥ ज
 म्बुद्वीप द्वितीनाभिस्तद्वत्त लक्ष्यो ज
 नम् । क्षाराब्धिनापरिवृतम्परिवृ
 त्तमतावता ॥ तस्यमर्धस्थित
 शैलराजराजोद्दिश्यमय । तिर-
 स्कृताशुमज्ज्योतिर्मेरु सुरनिषेवित
 सषोडशसहस्राणिचितौविष्टोमही-
 तलात् । तदूनमुन्नतोन्नत मूलो
 षडशविस्तृत ॥ समेरुभूमेरन्त
 षोडशयोजनसहस्राणिप्रविष्ट । म-
 हीतलादारम्भज्ज्वावच्चतुरशीति
 योजनसहस्रोन्नति मूलचषोडश
 सहस्रविस्तार । जर्जरीत्यशरावा

मेरु

कृतिविस्ताराधिदोनेनैगुण्यम् । उ
 त्तश्चश्रीमत्स्यतन्त्रे । षोडशैकसह
 स्राणिवुधुभागेप्ररोपित । तान्य-
 स्यमूलेविस्तार स्यादूर्ध्वदिगणस्तु
 स ॥ सशरावाकृतिर्देविमेरुर्देवा
 श्रयोद्विराट् । इति । त्रिषुपादान्त
 रेष्वस्यचतुर्वर्षेषुपर्वसु । नेमय क
 टकाकारानिर्गतादीप्तिमत्तरा ॥ ए
 कादशसहस्रातुमनुसाहस्रकोपरा ।
 नेमिर्यामस्तकोपान्तेलोकपालसमा
 श्रया ॥ चक्रवाटीततामाहु सर्वर
 त्नप्रभावतीम् । अस्यमेरो खोच्छ्राय
 पादेनपञ्चविंशतिसहस्रात्मकेनान्त-
 रयेषातेषु तथाविधेषु चतु स
 सहस्रविंशेषु पर्वसुभागसन्धिषु-
 कटकाकारा सुष्ठुदीप्तास्तिस्त्रोने
 मयामेखलानिर्गता । तदेवेषु-
 त्रिषुस्थानेषुचतुर्वर्षस्त्वदर्शयति ।
 एकादशसहस्रेत्यादिना । एकाश्वा
 द्यादशसहस्रप्रमाणा । द्वितीयाम-
 नुसाहस्रिकाचतुर्दशसहस्रा । चतु
 र्वर्षत्वोक्तेश्च । तृतीयाऽष्टादशसा
 हस्रविस्तृता । सानेमिर्यामस्तकस
 मीपैलोकपालाश्रयभूताचानेकरत्न
 प्रभाभासुराच । तांचक्रवाटोक्त्या-
 आगमज्ञायाहु । एवञ्चप्रागुक्तच
 तुरशीतियोजनसहस्रोच्छ्रायश्चमे-
 रो पर्वत्रयपञ्चसप्ततिसहस्रमान-
 कम् । कटकाचयन्तुनवसहस्रोन्नत

मेरु

मेकैकस्यचिसहस्रमानकत्वमित्या-
गमज्ञा । सिद्धगन्धर्वमरुतातद-
ध पर्वसुस्थिति । चक्रवाटाध-
स्थितेषुचिषुपर्वसुसिद्धादीनामास्प-
दम् । यातुचक्रवाटाख्योद्भूमेखला
तस्यामष्टसुशृङ्गेषुपुर्याष्टौसमवस्थि-
ता । प्राच्यादिष्विन्द्रमुख्याना-
नामतस्तानिबोधत ॥ नानारत्नप्र-
भाजालमण्डलालङ्कृताहरे ।
सिक्कसाध्यमरुज्जुष्टारुक्मभूरमराव-
ती ॥ रक्तपीतमणिप्रायहेमप्राकार-
गोपुरा । वज्रैस्तेजोवतीवज्रितुल्य-
भूतनिषेविता ॥ मृत्त्यो सयमनी
तुङ्गलोहप्राकारमण्डला कालपाश-
पिष्टव्याधिप्रेतमारौनिषेविता ॥ कृ-
ष्णादैत्यपतेर्मृत्योर्धामवदैत्यसेविता
। नीलरत्नप्रभाजालवितानवरभूष-
णा ॥ शुक्लवत्स्यम्बुनाथस्यस्फटिकोप-
लनिर्मिता । पाण्डुराभोपमैर्याद-
सेविताभातिधामभि ॥ बायोर्गन्ध-
वतीतुङ्गश्वेतपीतध्वजाकुला । बल-
वद्भूतसङ्गुष्टासर्वरत्नविनिर्मिता ॥ म-
होदयाचन्द्रमसश्चेतामुक्तादिनिर्मि-
ता । द्विजसङ्घस्तुताभातिपुरै-
र्हिमगिरिप्रभै ॥ ज्वलज्जलाटह-
स्तमधस्तरुमृत्पुयशोभत । पुरी-
यशोवतीसर्वरत्नजालद्विसेविता ॥ इ-
तिसर्वलोकसुखदाचक्रवाटार्धविस्त-
ता ॥ पुर्याष्टानिखिद्विभूतपारि-

मेरुदेवी

जातरजीरुणा ॥ चक्रवाटार्धेन
नवसहस्रात्मकेनविस्तीर्णा ॥ वेध-
सानिर्मतालोकपालचक्रानुवर्ति-
नाम् । भूतयेस्वर्गद्वत्येतागीयन्ते
कविभिः क्षितौ ॥ अथब्रह्मण-
पुरी । चतुर्दशसहस्राणियोजना-
नाख्यम्भुव । मध्येमनोवतीनाम
पुरीलोकेशवन्दिता ॥ याचकारा-
रुणानुचैर्विद्यन्मामान्मह श्रिया
। सावित्या स्पर्धमानेवस्वर्गकामा-
तिवर्त्तिनौ ॥ तस्यामुपासतेदेवा
मुनयश्चमहौजस । महायोगीश्वर-
रसिद्ध्यैयमाद्यैर्भूतवेधसम् ॥ त-
दीशभागेतस्याद्रेः शुक्लरमादिच्य-
सन्निभम् । यत्तत्तज्ज्योतिष्कमित्या-
हुः सदापशुपते प्रियम् ॥ तस्या-
सानुषुहेमेपुरज्जचिर्चगुह्यस्थिता ।
स्कन्दनन्दिमहाकालगणेशादिगणे-
श्वरा ॥ मूर्ध्निर्देवादिदेवस्य
स्थानत्रिपुरविद्धिष । रुद्रायुतग-
णैर्जुष्टब्रह्माद्यैश्चसुरोत्तमैः ॥ इ-
तिमृगेन्द्रसहितायाविद्यापादिभुव-
नाध्वप्रकरणेमेरोर्बर्णनम् ॥ जपमा-
लाद्यवर्त्तिन्येकस्मिन्मणौ ॥ मिनी
० तित्रिपतिज्योतीष्युच्चत्वात् ।
हुमिज्ज्मेर्चपथे । मिपीभ्याह ॥
माचामात्रे । ० । ० ॥

मेरुक्त । पु० यक्षधूपे ॥

मेरुदेवी । स्त्री० नाभिभूतेः पतन्याम् ॥

मेषक

भगवतकृपमस्यजनन्याम् ॥
 मेषसावर्ण्यं । पु० एकादशमनौ ॥
 मेल । पु० सङ्गमे ॥ मेलनम् । मिल
 सङ्गेषि । घञ् ॥
 मेलक । पु० सङ्गे । सङ्गमे ॥ मेलन
 म् । मिल० । घञ् । स्वार्थेक ॥
 मेलकलवणम् । न० धौषरेलवणे ॥
 मेलनम् । न० मेलै । सङ्गमे ॥
 मिला । स्त्री० मसीजले ॥ मेलके ॥
 यङ्गने ॥ महानोल्याम् ॥ टाप् ॥
 मेलानन्दा । स्त्री० मस्याधारे । मसी
 पात्रे ॥
 मेलान्म् । स्त्री० मेलानन्दायाम् ॥
 मेलान्म् पु० मस्याधारे ॥
 मेष । पु० हुड्डौ । मेढ्रे । उरभे ।
 उरणे । जर्णायौ । एङ्के । मेढा०
 इ० भा० ॥ मेषस्यमांसपृष्ठ्यैस्यात्पि
 सङ्गोपकरगुरु । तस्यैवाण्डविही
 नस्यमांसकिञ्चित्तुस्मृतम् ॥ अपि
 चास्यमांसगुणा । मेषमांसगुरुञ्चि
 गधवत्तवातकफप्रदम् । मेद० पुच्छा
 मिष० हृष्य कफवातकरगुरु ॥ मिष
 ति । मिषस्यर्वायाम् । अच् । मेषज्य
 प्रभेदे । राशिविशेषे । क्रियसञ्ज्ञके
 । लग्नविशेषे ॥ मेषलम्नोत्पन्नस्यपा
 लंयथा । मेषलम्नेसमुत्पन्नस्यण्डोमा
 नीधनीशुभ० क्रोधीखजनहन्ता
 अविक्रवीपरवत्सल ॥
 मेषक० । पु० जीवशास्त्रे ॥

मेषाधिप .

मेषकम्बल । पु० जर्णायौ ॥ मेषलो
 मकृत कम्बल । शाकपार्थिवा
 दि ॥
 मेषलोचन । पु० चक्रमर्दके ॥ मेषस्य
 लोचनमिवलोचनमस्य० तत्तुल्यपु
 षत्त्वात् । लोचनशब्दस्तत्पुष्पेलाच
 णिक ॥ चि० मेषचक्षुस्तुल्यने
 चे ॥
 मेषवल्ली । स्त्री० मेषशृङ्ग्याम् ॥
 मेषविषाणिका । स्त्री० मेषशृङ्ग्यां ॥
 मेषशृङ्ग । पु० स्थावरविषप्रभेदे ॥
 मेषशृङ्गी । स्त्री० मन्दीवृक्षे । मेढ्रशृङ्
 ग्याम् । मेषविषाणिकायाम् ॥
 मेषशृङ्गीरसं तिक्तावातलाज्वासका
 सङ्गत् । रूक्षापाकेकटु पित्तवृद्ध
 श्लेष्माक्षिशूलनुत् । मेषशृङ्गीफलति
 क्तकुष्ठमेहजफप्रणुत् । क्षीपनक्ष सन
 कासकृमिब्रणविषापहम् ॥ मेष
 शृङ्गमस्या । मेषशब्दोमेषशृङ्गसङ्ग
 शैलाक्षणिक ॥ गौरादि ॥
 मेषा । स्त्री० पुटौ । क्षुद्रैलायाम् ॥
 मेषाक्ष । पु० चक्रमर्दके ॥ मेषस्याक्षौ
 बाक्षियक्ष० तत्सदृशपुष्पत्वात् ।
 अक्षुणोदर्शनादिष्वच् । अक्षिशब्द
 पुष्पेलाक्षणिक ॥
 मेषाक्षिकुसुम । पुं० चक्रमर्दके ॥
 मेषाण्ड । पु० इन्द्रे ॥
 मेषाधिप । पु० भौमयज्ञे ॥ मेषस्य
 मेषराशे अधिप ॥

मैत्र .

मेषान्त्री । स्त्री० वस्तान्त्रीवृक्षे ॥
 मेषालु । पु० वर्ब्बरावृक्षे ॥
 मेषाक्षय । पु० चक्रमर्द्धे ॥
 मेषिका । स्त्री० मेष्याम् ॥
 मेषी । स्त्री० मेषस्त्रियाम् । मेड०
 मेडी० इ० भा० ॥ तिनिशवृक्षे ॥
 खटामांस्याम् ॥
 मेसूरणम् । न० दशमलग्ने ॥ यथा ।
 कर्मस्थानश्चदशमखमेसूरणमास्पद
 म् ॥
 मेह० । पु० प्रमेहरोगे ॥ मेहति ।
 मिहसेवने । प्रचाद्यच् ॥ मेहनवा
 । घञ् ॥ प्रज्ञावे ॥ मेवे ॥
 मेहघ्नी । स्त्री० हरिद्रायाम् ॥ मेहहन्ति
 । हन० । असनुष्यकट्टंकेचेतिटक्
 डीप् ॥
 मेहन् । चि० मूत्रयति ॥ मेहति ।
 मिह० । शब्द ॥
 मेहन । पुं० सुष्ककवृक्षे ॥ न० मूत्रे
 ॥ शिञ्जे ॥ मेहनृत्यनेन । मिह० ।
 करणेल्थुट् ॥
 मैत्र । पु० ब्राह्मणे ॥ सुधन्वाचार्ये ॥
 न० अनुराधानक्षत्रे ॥ विशिषनक्ष
 त्रादीयथा । चिचेन्दुमित्रपौष्णाश्च
 मृदुमेवंतथाभृगु । तत्रगीताम्बर
 त्रीडामित्रकार्यश्चशोभनम् ॥ अष्ट
 मतारायाम् ॥ मित्रदेवताकपायु
 सम्बन्धान्मूत्रपुरीषोत्सर्गं ॥ अत्राहा
 पस्तम्बः । मूत्रपुरीषिकुर्याद्विचिषां

मैत्री

दिशदक्षिणापरावेति । दक्षिणापरा
 नैर्ऋतीम्० गच्छेतिशेष ॥ तथा
 अस्तमितेचवह्निर्यामादाराग्नासथा
 न्मूत्रपुरीषयो , कर्मवर्ज्येदिति ॥
 शुष्कैस्तृणैस्तथाकाष्ठै पचैर्वेणुदक्षी
 नवा । मृन्मयेर्भाजनैवापिचन्तर्घाय
 वसुन्धरामितिवायुपुराणम् ॥ मूत्रो
 च्चारसमुत्सर्गदिवाकुर्यादुदङ्मुख
 । दक्षिणाभिमुखोरात्रौसन्ध्योश्चय
 थादिवेतिमनु० ॥ चि० मित्रसम्ब
 धिनि ॥ मैत्रीस्निग्धता० तद्वति ॥
 मित्रस्यकर्मभावीवा । युवादिह्वा
 दण् ॥ मित्रोदेवतास्यवा । सास्यदे
 वतेक्ष्यण् ॥

मैत्रभम् । न० अनुराधानक्षत्रे ॥
 मैत्रायणीय । पु० यजुर्वेदस्यशाखाभे
 द्दे ॥

मैत्रावरुण । पु० पुरोनुवाक्यायाव
 क्तारि० षट्त्विग्विशिषे ॥ यथा ।
 मैत्रावरुणेनपुरीषाक्यायासुक्ताया
 तत्प्रकाशितदेवतोर्द्ध शिनाध्वयुर्हो
 तृपठितयाज्यान्तेवषट्कारेणसोमा
 दिकजुहोतीति ॥ अगस्त्यमुनी ॥
 मैत्रावरुणि । पु० अगस्त्यमुनी ॥
 मित्रश्चवरुणश्च० मित्रावरुणौ । देव
 ताहन्वेचेत्थानङ् । तयोरेपथ्यम्
 । अतद्वज् ॥ पीत्वागर्जनत्थप
 स्ते० ॥

मैत्री । स्त्री० सौहार्दं ॥ स्निग्धताया

मैत्रेयिका

म् ॥ सर्वप्राणिषु सुखसम्भोगापन्ने
 षु० साध्वे तन्मममित्राणां सुखित्व
 मिति मैत्रीभावयेन्न त्वीर्ष्याम् ॥ अण
 न्ताम्नैव शब्दान्मूढीप् ॥ विद्विष्टप
 तितोन्मत्तबहुवैरातिकीटकै । ब
 न्धकीबन्धकीभट्टं चुटान्तकथै स
 ह ॥ तथातिव्ययशीलैश्च परीवादक
 रै शठै । बुधो मैत्रीनकुर्वीत०
 नैक अत्यन्तकौटव्यौष्ठक ॥
 उत्कृष्टमध्यमनिकृष्टजनेषु मैत्रीयद्
 ष्टिलासुसिकतासुजलेषु रेखा ।
 वैरक्रमादधममध्यमसज्जनेषु मद्दष्टि
 लासुसिकतासुजलेषु रेखेत्युद्भट० ॥
 उपकारित्वे ॥ अनुराधाभे ॥
 मैत्रीवल । पु० बुद्धे ॥ मैत्रीवलयस्य
 स ॥
 मैत्रेय । पु० ग्लावाभिधर्षी । बके
 । चैकितायने ॥ मुनिविशेषे ॥ मि
 त्राया अपत्यम् । गृष्ट्यादिभ्यश्चे
 तिठञ् । दाण्डिनायिनेतिनिपात
 नाद्युलोप ॥ वैदेहादायोगव्यां
 जाते० सङ्गरजातिविशेषे ॥ मैत्रे
 यकन्तुवैदेहोमाधूकसम्प्रसूयते । नृ
 नृप्रशसत्यजस्र योवगटाताडोरुणो
 दये ॥ माधूकमधुरभाषिणम् ॥
 भाविबुद्धिविशेषे ॥
 मैत्रेयिका । स्त्री० मित्रयुक्ते ॥ मित्रयू
 नाभावे ॥ गोवचरणाच्छ्लाघाख्या
 कारतद्वैतेष्वितिबुञ् । कैकयमि

मैनाक

द्वयुप्रलयानामितियादेश ॥
 मैत्रेयी । स्त्री० याज्ञवल्क्यस्यर्षे
 पत्न्याम् ॥
 मैथिल । पु० जनकनृपे ॥ त्रि०
 मिथिलायामवे ॥ अण् ॥
 मैथिली । स्त्री० जानक्याम् ॥ सीता
 याम् ॥
 मैथिलीय । पु० सीतापुत्र । अप
 र्येठक् ॥
 मैथुनम् । न० मिथुनसाध्यं अन्त्याधा
 नपुत्रोत्पादनादौ ॥ सङ्गत ॥ रते
 । सुरते । धर्षिते । व्यवाये । या
 म्यधर्मे । निधुवने ॥ मिथुनमेव ।
 प्रज्ञाद्यण् ॥ मिथुनस्येदवा ॥ स्मर
 णकौर्त्तनकेलि प्रक्षणगुह्यभाषणम्
 । सङ्कल्पोध्यवसायश्चक्रियानिर्वृत्ति
 रेवच । एतन्मैथुनमष्टाङ्गं प्रवदन्ति
 मनीषिण ॥ अशास्त्रीयेस्त्रीपुंस
 व्यतिकरे ॥ शीघ्रमैथुनगामीदीर्घा
 युरन्यथाख्यायु ॥
 मैथुनी । पु० सारसे ॥
 मैथुन्य । त्रि० मिथुनायहिते ॥ त
 स्मैहितमितियत् ॥ न० मिथुनी
 भावसुखे ॥
 मैनाक । पु० पर्वतविशेषे । हिमा
 लयस्यन्येष्टपुत्रे । हिरण्यनाभे ।
 सुनाभे ॥ क्रौञ्चगिरिमतिशक्तस्यमै
 कीनामपर्वतः । मयस्यभवनं तत्र
 दानवस्य स्वयंकृतम् ॥

मोक्ष

मैत्रानुहता । स्त्री० पार्वत्याम् ।
 मैत्रानुहता । पु० पार्वत्याम् ।
 मं विद्या । पु० माद्विके । मौजान्
 हन्ति । पधिमव्ये तिठक् ॥
 मैन्द । पु० वानरविशेषे ॥ विष्णु
 वध्यासुरविशेषे ॥
 मैन्दहा । स्त्री० विष्णौ ॥
 मैरेयम् । न० मद्यविशेषे ॥ मैरेयधात
 कोपुष्पगुडधानाभ्युसहितमितिमा
 धव ॥ आसवे ॥ मिरायांदेशवि
 शेषे ॥ औषधिविशेषे वाभवम् । न
 द्यादिभ्योठक् ॥ वारुण्ये वमैरेयमि
 ति व्याख्यातारः । तेषामैरेयदोषे
 णविषमौक्तचेतसाम् । निम्नोच
 तिरजावासीदेष्टूनामिषमर्हन्म् ॥
 तेषायादवानाम् ॥
 मोक्ष । पु० पाटलिद्रुमे ॥ मोक्षने
 मृती ॥ मृत्पुद्गलपद्मगर्भइतिचार्वा
 क ॥ प्रचीणसर्पवर्णत्वात्स्वात
 न्यसम्प्राप्तावूर्ध्वपदासादनमोक्षद्व
 त्त्यगेकान्तवादिन । यदाहुः ।
 लोहपद्मरविच्छेदात्प्रवर्तेऽलावुक
 यथा । आरोहति तथा मोक्षजीवो
 मोहादिसञ्चयात् ॥ निश्चिबोधसुखा
 दौ स्वधर्मैर्युक्तः सतिष्ठतीति ॥ सु
 त्तौ । कैवल्ये । निर्वाणे । श्रेयसि
 । नि श्रेयसे । अमृते । अपवर्गे ।
 तत्त्वज्ञानकृतेऽज्ञानतत्कार्याभावे ।
 निरतिशयानन्दाभिव्यक्तौ । निरव

मोक्षसाधनम्

श्रिधारावीप्सितौ । स्वाविद्याकल्पि
 ताताम्रदेः दालताभिमानरूप
 वधनिष्ठः । अरुणः । अक्षपावस्थाने ॥
 अनात्मम् । देहादा गतमबुद्धिसुदेहि
 नाम् । साऽविद्या तत्कृतो बन्धस्तन्ना
 शो मोक्षोच्यते ॥ मोक्षमिच्छन्सदा
 कर्मत्थजे देवससाधनम् । त्यजते
 वहितज्ज्ञेयत्यक्तु प्रत्यक्परपद
 म् ॥ यथोक्त निर्वाणे । यावन्नक्षीय
 ते कर्मशुभवाऽशुभमेव वा । तावन्न
 जायते मोक्षो नृणां कल्पशतैरपि ॥
 यथाक्षौद्रमये पाशे पाशे स्वर्ण
 मयैरपि । तथावधीभवेज्जीव क
 र्मभिश्चाशुभैः शुभैः ॥ कुर्वाणः
 सतत कर्मकृत्वा कष्टतान्यपि । ता
 वन्नलभते मोक्षं वा वदज्ञाननविन्दति
 ॥ मोक्षणम् । मोक्षत्रयसानेचुरादि
 । घञ् ॥ यद्वा । मोक्षयति । मुचे
 सन्नन्तादकर्मकाणिजन्तादच् ॥ सु
 चेर्बाहुलकात्सीवा ॥
 मोक्षक । पु० सुप्तकवचम् ॥
 मोक्षणम् । न० मोक्षने ॥
 मोक्षधर्मः । पु० शमदमादिषु ॥
 महाभारतोक्तप्रकरणविशेषे ॥
 मोक्षपरायण । त्रि० सर्वविषयविर
 त्ते ॥ मोक्ष परमयनमस्य ॥
 मोक्षमय । त्रि० परमानन्दस्वरूपाव
 स्थानरूपे ॥
 मोक्षसाधनम् । न० ज्ञाने ॥ कर्मणा-

मोक्षोपाय

स्वन्त करणशुद्धिद्वाराज्ञानेउपयो
मोनतेषांसाधनमोक्षसाधनत्वम् ।
। यथा । कषायपक्ति कमाणिज्ञा
नन्तुपरमागति । कषायेकर्मभि
पक्वेततोज्ञानप्रवर्त्तत इति । उ
पासनानान्तुचित्तेकाग्र्यम् नकै
बल्यमुपासनात् । तथाचमोक्षप्रा
प्तीचयोमार्गा । तत्रज्ञानमार्ग
साधनमोक्षसाधनमितरौचित्तशुद्धि
द्वारेतिविवेक ।

मोक्षी । त्रि० मोक्षाधिकारिमानवै ।
मोक्षयोग्ये ॥ स्यावरा कृमयक्षा
ज्ञा पक्षिण पशवोनरा । धा
मिंकास्त्रिदशास्तद्वन्मोक्षिणश्चयथा
क्रमम् ॥ चतुर्विंशशरीराणिधृत्वा
मुक्तासहस्रश । मुक्ततान्मानवोभू
त्वाज्ञानीचेन्मोक्षमाप्नुयात् ॥ चतु
रशीतिलक्षेषुशरीरेषुशरीरिणाम् ।
नमानुष्यविनान्यत्रत्वज्ञानान्तुलभ्य
ते ॥ अचजन्मसहस्राणासहस्रैरपि
पार्षति । कदाचिक्लभतेजन्तुर्मानु
ष्य पुण्यसञ्चयात् ॥ सोपानभूतमो
क्ष्यमानुष्य प्राप्यदुर्लभम् । यस्ता
रयतिनात्मानतस्मात्पापतरोचक
॥ नर प्राप्योत्तम जन्मलब्ध्वाचे
न्द्रियसौष्ठवम् । नवेत्यात्महित व
स्तुसमवेद्ब्रह्मघातक ॥ इतिश्रीकु
लाश्वेप्रथमोऽष्टास ।

मोक्षोपाय । पु० विविदिषासञ्चा

मोक्षक

सि ॥ साधनचतुष्टयसम्यक्ती ॥
मोग । पु० जलवरष्टे ॥
मोघ । पु० प्राचीरे ॥
त्रि० दीने ॥ इ० हे० चन्द्र ॥
हीने ॥ इतिमेदिनी ॥ निरर्थके ।
निष्कले ॥ मुह्यन्त्यस्मिन् । मुह० ।
हलश्चेतिघञ् । न्यङ्क्वादित्वात्कु
त्त्वम् ॥

मोघकर्मा । पु० सकामकर्मणि ॥
मोघानिश्चयमात्ररूपाणिचमिहोचा
दीनिकर्माणियस्यस ॥

मोघज्ञान । त्रि० कुतर्कज्ञानविशि
ष्टे ॥ मोघमर्द्दश्चराप्रतिपादककुत
र्कशास्त्रजनित ज्ञान यस्य ॥

मोघपुष्पा । स्त्री० वन्ध्यायाम् ॥
मोघवृत्ति । त्रि० व्यर्थव्यापारे ॥
मोघा स्त्री० पाटलावृक्षे मोहयति
। मुह० । पचाद्यच् । न्यङ्क्वादि
त्वात्कुत्वम् ॥ विडङ्गे ॥

मोघाश । त्रि० कर्मणि ॥ ईश्वर
मन्तरेणकमाण्येवन फलदास्य तो
ष्येवरूपासोघानिष्कलेवचाशाफल
प्रार्थनायस्यस ॥

मोघोलि । पु० प्राचीरे ॥
मोघ । पु० शोभास्त्रने ॥ मोचयति
। मुच्ल० । लिच् । अच् । न० क
दलीफले ॥

मोचक । पु० कदल्याम् ॥ शिथौ
। मुष्ककवृक्षे । त्रि० निर्मोचके ।

मोचाट

विरागिणि ॥ मोचयति । सुच्छ०
 । णिच् । अच् । स्वार्थे कन् ॥
 मोचनम् । न० मोक्षणे ॥ त्रि० मोक्ष
 कर्त्तरि ॥
 मोचनिर्यास । पु० मोचरसे ॥
 मोचनी । स्त्री० कटकार्याम् ॥ मो
 क्षकृत्याम् ॥
 मोचरस । पु० शास्त्रलिनिर्यास ।
 पिच्छिलसारे । शास्त्रलीवेष्टे ॥
 मोक्षसार । पु० मोचरसे ॥ मोक्ष
 स्वावोहिमोयाहीस्त्रिगधोवृष्य, कषा
 यक । प्रवाहिकातिसारागमकफ
 पित्तास्रदाहनुत् ॥
 मोक्षत् । पु० मोक्षसावि ॥
 मोक्षा । स्त्री० रम्भायाम् । कदल्या
 म ॥ शास्त्रलीवृक्षे ॥ नीलीवृक्षे
 । सुञ्चतिरसम् । सुच्छ० । पचा
 यच् । टाप् ॥ मोच्यते । अच्,
 वा ।
 मोक्षाट । पु० कृष्णजीरे ॥ रम्भास्थि
 । कदलीगर्भे ॥ मलयोद्भवे ॥
 मोक्षाफलम् । न० कदलीसस्ये ॥
 मोक्षाफल स्वादुशीत विष्टम्भिकफक्त
 ह्नुक । क्षिग्ध पित्तास्रदृष्टाह्वत
 क्षयसमीरजित् ॥ पक्वस्वादुहिम
 पाकेस्वादुवृष्यस्रवृ हणम् । सुत्त
 ण्यानेवगदह्मोहन्न रुचिमांसकृत् ।
 माषिक्यमर्थाश्रितचम्पकाद्यामेदा
 कदल्यावहवोपिसन्ति । उक्तागुचा

मोहायितम्

स्तेष्वधिकाभवन्ति निर्दीयतास्यास्त
 घृताचतेषाम् ।
 मोक्षिका । स्त्री० मक्षविशेषे । मोह
 इतिख्याते ॥ मोक्षिकावातहृदल्यो
 वृ हणौमधुरागुरु । पित्रहृत्कफ
 कृद्रुच्यावृष्यादीमान्नेयेहिता ॥
 मोक्षित । त्रि० मुक्ते । मोक्षप्रा
 पिते ॥
 मोटकम् । न० पितृदानार्थं हिगुणभु-
 ग्नकुशत्रये ॥
 मोटकी । स्त्री० रागिणीविशेषे ॥
 मोटन । पु० वायौ । न० चूर्णीकर
 णे । चाक्षिपे ॥
 मोटनकम् । न० त्रिष्टुप्छन्द ११
 प्रभेदे ॥ यथा । स्यान्मोटनकतज
 जास्रलगौ ॥ रङ्गे खलुमल्लकलाकुश-
 लश्चाणूरमहाभटमोटनकम् । य
 केलिलवेनचकारसमेससाररिपुं प
 रिमोठयतु ॥
 मोटा ॥ स्त्री० बलायाम् ॥
 मोहायितम् । न० स्त्रीणास्वाभाविक
 दशविधालङ्कारान्तर्गतालङ्कार-
 विशेषे ॥ तल्लक्षण यथा । मोहायि
 तप्रियस्मृत्वासाङ्गभङ्ग विलम्बण -
 म् ॥ अपिच । कान्तस्मरणवार्ता
 दौहदितद्भावभावत । प्राकम्भम
 भिलाषस्यमोहायितमुदीर्यते ॥ इ०
 । मोटनम् । मुटप्रमर्दने अच् ।
 बाहुलाद्वचस्तुट् । भृशादिक्यङ्

मोदाख्या

मोदाख्यावेत्त ॥

मोण । पु० शुष्कफले । वाने ॥ नक्त
मल्लिकायाम् । सर्पकरण्डे ॥

मोद । पु० हर्षे ॥ सन्तोषे ॥

मोदक । पु० क्षत्रियाच्छूद्रायाजा
तेवर्णमङ्गरजातिविशेषे । मयरा०
इ० गौ० दे० भाषाप्रसिद्धे ॥ पु०
न० खाद्यविशेषे । लडुके । यवासश
र्करायाम् । शर्करादिद्वारापक्वौष
धविशेषे । न० वर्णवृत्तप्रभेदे । यथा
। पादयुगकुरुनूपुरमुन्दरमाशुकर
कुसुमद्वयमाहर । सुन्दरिसर्वजनी
नमनोहरमोदकवृत्तमिदपरिभावय
यथा । मानसमेतदनुक्षणमिच्छति
गोपकुलियदिहरिरोगच्छति । तत्
करवैप्रणतिमुरविद्विषिसर्वसपन्नज
नेविहततत्त्वविषि । त्रि० हर्षुक्ते ॥

मोदनम् । न० सिक्त्यके ॥ मोदे ॥

मोदनीय । त्रि० हर्षणीये । आत्म
नि ॥

मोदमान । त्रि० आनन्दावस्थाप्राप्ते
॥ प्रमुदिते ॥ अष्टम्यासिद्धौ ॥

मोदमोदिनी । स्त्री० जम्ब्वाम् ॥

मोदयन्ती । स्त्री० वनमल्लिकायाम् ।
कठचेवेली० इ० भा० ॥

मोदा । स्त्री० अजमोदायाम् ॥

मोदाख्य । पु० आश्वत्थे ॥

मोदाख्य । त्रि० हर्षयुक्ते ॥

मोदाख्या । स्त्री० मोहिन्याम् । अजमो

मोह

दाया ॥

मोदित । त्रि० सुरभीकृते । हर्षिते ।
हृष्टे ॥ मुदहर्षे । कर्त्तरि क्त ॥

मोदिनी । स्त्री० मल्लिकायाम् ॥ यूथि-
कायाम् । मदिरायाम् ॥ कस्तूरि
कायाम् ॥ अजमोदाया ॥

मोरट । पु० लताप्रभेदे । कर्णपुष्पे ।
पोलुपत्रे । मधुसूत्रे । दीर्घमूले
खीरमोरटे । न० इक्षुमूले ॥ अङ्गो
ठप्रसूने ॥ सप्तरात्रात्परखीरे ॥ न
ष्टदुग्धभवनीरमोरट जैय्यटोऽववी-
त् ॥ सुरति । सुरसवेष्टने । शका-
दिभ्योऽटन् ॥ अङ्गोठमूले ॥

मोरटकम् । न० इक्षुमूले ॥

मोरटा । स्त्री० मूर्विंकायाम् । सुरह
रा० इ० भा० । टाप

मोष । पु० चौरधने ॥ मुष्यते । मु
षस्तेये । घञ् ॥

मोषक । पु० तस्करे ॥ मुष्णाति ।
मुष० । श्वल् ॥

मोषणम् । न० लुटने । मोसना० लूट
ना० इ० भा० ॥ छेदने ॥ बधे ॥

मोषिता । त्रि० चोरे । मोषणकर्त्त
रि ।

मोह । पु० मूच्छायाम् ॥ दुःखं ॥
देहादावात्मबुद्धौ ॥ यत्र कुण्ठीभवे
बुद्धिः समोहद्वतिलौकिका ॥ चि
त्तविभ्रमे ॥ अविद्यायाम् । विपर्य
ये । अस्मितायाम् । तस कार्ये ।

मोह

भ्रमे । हिताहितविवेकासामर्थ्ये ।
तमसि । अज्ञानकृतविपर्यये । नि
र्णयासामर्थ्ये । व्याकुलताहेताव
विवेके ॥ मोहेनभवतिभेद क्लेशा
सर्वपितन्मूला ॥ अस्याष्टविधोभे
दः । देवाद्याष्टविधमैश्वर्यमासा
द्यामृताभिमानिनः • अणिमादि
कमात्मन्येव शाश्वतमभिमन्यन्तइति
• सायमस्मितामोहोऽष्टविधैश्वर्यवि-
पर्ययादष्टविधः • ॥ मोहनम् । सु-
हृवैचिह्ये । घञ् ॥ धर्मविमूढ-
त्वे ॥ मोहो धर्मविमूढत्वं मानस्त्वा
त्माभिमानिता ॥ मोहवृद्धोयथापा
द्ये । सुमनोवान् । श्रूयतामभिधा-
स्यामिसर्वसदेहनाशनम् । स्वरूप-
मुपदेशस्य सर्वविज्ञानदर्शनम् ॥
लोभ प्रापस्यबीजोऽयमेव । मूलन्तु
तस्य हि । असत्य तस्य । जन्तोमा
याशाखासुविस्तरः ॥ तस्य कोटि
ल्यपचापिकुक्कुल्यापुष्पि । सदा ।
पैशुन्य तस्य सौमन्ध्यमपान फल
मेव हि ॥ छद्मपाषण्डौ रौराश्वकु
टा क्रूराश्वपापिनः । पक्षिणोमो
हवृक्षस्यमायाशाखासमाश्रिताः ।
अज्ञानन्तुफलतत्परसोऽयम् । फल
स्य हि । भावादकौनसद्वहस्तस्य सत्त्वा
त्सतुप्रियः । अधर्मस्तस्य सुरभि
क्लोदश्चमधुरायते । तादृशैश्च फलैश्चै
व सुफलोलीभपादपः ॥ तस्य स्या

मोहरात्रि

यांसमाश्रित्येनरः परिवर्तते ।
फलानितस्येऽश्नाति सुपक्वानिदि
नेदिने ॥ फलानान्तरमेवैवधर्म
णतुपोषितः । सुसम्पुष्टो भवेन्मर्त्य
पतनाय प्रयच्छति ॥ इति ॥

मोहकलिलम् । न० । अविवेकात्मकालु
ष्ये । अहमिदं ममं दमिष्ये ज्ञानवि
लसिते ॥ रजस्तमोमले ॥

मोहनः । पु० । कामदेवस्य वाणविशेष
॥ धूलूरवृक्षे । गर्भे । न० । ग्राम्य
धर्मे । सुरते ॥ होममन्त्रोपध्यादि
द्वारा सुगन्धताकरणे । नि० । मोहका
रके ।

मोहनलीला । स्त्री० । सुरक्रीडायाम् ।
मोहना । स्त्री० । निपुरमालीपुष्पे । म
रुन्मालावाम् । पृक्कायाम् ।

मोहनी । स्त्री० । उपोदक्याम् ॥ बटप-
ल्याम् ॥

मोहपक्षः । पु० । विपर्ययसंशयतर्कमा
नप्रमादभयशोकेषु ॥ मोहस्यपक्षः ॥

मोहरात्रिः । स्त्री० । जन्माष्टम्याम् । क
ण्णजन्मनियामोक्ता मोहरात्रिश्च सा
मता ॥ अपिच । जन्माष्टमीमहेशा
निमोहरात्रिः ।

(५०३) ॥ २ ॥ इति
नप्रलये ॥ यथा । एवमप्युपशब्द ग
तीतुवृक्षणो नृपः । दैनन्दिनन्तुप्रलयवे
देषु परिकीर्तितम् । मोहरात्रिश्च
साप्रोक्तावेदविद्भिः पुरातनैः ।
तच्च सर्वे प्रणष्टाश्च अन्धकारादिदिगी

मौक्तिकम्

श्वरा ॥ इत्यादिब्रह्मवैवर्त्तपुराण
 म् ॥ महाप्रलये • इ • कश्चित् ।
 मोहेशास्त्रम् । न • अविद्याजनकग्रन्थे ॥
 मोहान्धकार । पु • अज्ञानध्वान्ते ॥
 मोहित । चि • विवेकायोग्यत्वमा
 यादिते । निर्णयसाधर्म्यप्राप्ते । मो
 ह सञ्जातोऽस्य । तारकादित्वादितच्
 ॥ अनात्मसुदेहेन्द्रियादिष्वात्माभि
 मानरूपयुक्तं पुरुषे ॥
 मोहिनी स्त्री • त्रिपुरमालिकापुष्पे ॥
 पृष्ठायाञ्जौषधौ ॥ शास्त्रीयज्ञानभ्रस
 हेतुभूतायाप्रकृतौ ॥ समद्रमथनका
 निदे-ानामगृतपात्रायासुराणामोह
 नायचभगवदवतारविशेषे ॥ स्वर्
 ष्याविशेषे
 मौक्तिकम् । न • मुक्तायाम् । इन्दुर
 ज्ञे । मुक्ताफलम् । मे-तौ • इ • भा •
 ॥ मौक्तिकशीतलवृष्य चक्षुष्य बल
 पट्टिदम् ॥ अपिच । मौक्तिकश्चम
 धुर सुशोणलट्टिनेगश्मनविषाप
 हम् । राजयज्ञपरिकोपनाशनक्षी
 णवीर्यबलपुष्टिवर्द्धनम् ॥ अस्यलक्ष
 णयथा । नक्षत्राभशुद्धमस्थानमुक्त
 किमपि स्थूलनिर्मलनिर्गन्धम् । न्य
 स्त धत्ते गौरवशक्तं । जातनिर्मलं स्थ
 मौक्तिकसौख्यदायि ॥ अस्य दोषल
 क्षणयथा । यद्विच्छाद्यमौक्तिकशङ्क
 कायशक्तिस्पर्शरक्तावातिधत्ते ।
 मन्त्राद्यङ्गं कृत्वा नान्यनैतदायं

मौक्तिकयोगिनि .

धोमतादोषदायि ॥ अष्टधामौक्ति
 कयथा । मातङ्गोरगमीनयोनिश्चिर
 सस्त्वक्सारशङ्खाम्बुभृच्छतौनामुद
 राक्षमौक्तिकमणि स्पष्ट भवत्यष्टधा ॥
 मौक्तिकविशेषोयथा । क्वायापाटल
 नीलपीतधवलासत्रापिसामान्यत
 सप्तानावहुशोणलध्विरिति चेच्छौक्ते
 यकतूल्क्षणम् ॥ अस्यपरीक्षायाथा ।
 खण्डचारक्षोदिनिपात्रे ऽजगोमूत्र
 पूरितेक्षितम् । मर्दितमपिशालितु
 षैर्यद्विकृततन्मौक्तिकजात्य । सु
 क्तैव । विनयादिभ्यष्टक् ।
 मौक्तिकतण्डल । पु • धवलयावनाली ॥
 मौक्तिकदाम । न • वर्णवृत्तप्रभेदे ॥
 यथा । पयोधरमन्त्रचतुष्कमवेष्टिक
 लाक्षरणे किलषोडशदेष्टि । भुजङ्ग
 पते हृदिमौक्तिकदामसुवृत्तमिदं शृणु
 मौक्तिकदाम ॥ यथा । मयातवकि
 क्षिदकारिकदापिविलासिनिरास
 मनुस्मरतापि । तथापिमनस्तवना
 श्वसनायब्रजामिकयभवतौमपहाय ॥
 मौक्तिकप्रसवा । स्त्री • शुक्ता ॥
 मौक्तिकयोगिनि । पु • शक्तिशङ्खाद्यष्टसु
 ॥ यथा । शक्ति शङ्खोगज क्रोड
 फणीमत्स्यदुर्दुर । बेणुरितेसमा
 ख्यातास्तज्ज्ञैर्मौक्तिकयोगिनः ॥
 अगस्त्योप्याह । जीमूतकरिमन्त्र्या
 दित्वा शङ्खवराहजा । शृङ्गमुद्रवाच
 विज्ञेयाष्टौमौक्तिकयोगिनः । इति ।

मौनम्

मौख्यम् । न० सुखरत्ने ॥
 मौञ्जी । स्त्री० सुञ्जनिर्मितमेखलायां ॥
 मौञ्जीवणम् । पु० सुञ्जे ॥
 मौञ्जीनिबन्धनम् । न० उपनयने ॥
 माञ्जानिबन्धनयन्त्र ॥
 मौञ्जीपत्रा । स्त्री० बन्धजायाम् ॥
 मौञ्जीबन्ध । पु० उपनयने ॥
 मौञ्जीवन्धनम् । न० उपनयने ॥
 मौढ्यम् । न० मोहे ॥ मूढशकर्मभा
 वाया । गुणवचनब्राह्मणादिभ्य
 कर्मणिचेतिप्यञ् ॥
 मौदकिक । पु० कान्दप्रिविशेषे ॥ मो
 दका पण्यमस्यातइस्यपण्यमितिठका
 मौङ्ग । नि० मुद्रावयवे ॥ मुद्राभिकारे
 ॥ मुद्रास्यावयवोविकारिवा । बिम्बा
 द्यम् । मुद्रै स दृष्टेऽरे ॥ मुद्रादण्
 मौङ्गलि । पु० काफे ॥
 मोदय्य । पु० मुद्रा निपने० गो
 चजारफे ॥
 मौङ्गीनम् । न० मुद्रादौ ॥ मुद्रानांभव
 नक्षेत्रम् । धान्यानांभवमिन्द्र० राज् ॥
 मौनम् । न० चराणाम् । तूष्णीम् ।
 तूष्णीकाम् । शब्दः । गरादित्ये ॥
 कर्मनिश्चिन्तितमौनमथवा । उच्चारैर्मैथुने
 चैवप्रसादइत्युक्ताधवने । कर्ममौज-
 नकाकेशवष्टुमौनसमाचरत् ॥ गो
 प्यानांगोपनहंतुमौनवाच यमत्त्व
 भगवतोविभूति । नहंतुष्णींस्थि
 तस्याभिप्रायोज्ञायते ॥ गुह्यानाम-

मौनी

ध्यं सत्यासश्रवणमननपूर्वकमात्म-
 नोनिदिध्यासनलक्षणमौनवाभगव-
 तोविभूति । मौनश्चैवास्मिन्गुह्याना
 मितिभगवदुक्ते ॥ मुनिभावे । ए
 काग्रतयात्मचिन्तने० निदिध्यासना
 ख्यं वाङ्मयस्यमहेतौ ॥ मन स
 यमोमौनमितिभाध्यम् ॥ मुने कर्म
 णि० ज्ञानाभ्यासलक्षणे० निदिध्या
 सनशब्दिते ॥ यस्माद्वाचाजिवर्त्त-
 न्ना अप्राप्यमनगासह । यन्मौनमौ-
 निभिर्गम्य तन्निवृत्तं दातुम् ॥ वा
 चायस्यान्निवर्त्तते तद्वक्तुं केनशक्य
 ते । प्रश्नश्चायदिशब्दस्य सोपिण्डवि
 वर्जित ॥ इतिवातप्रदेन्मौनं स
 तासद्वजसञ्चिन्तम् । गिरामौनन्तुवा
 चानाप्रमुक्तब्रह्मवादिभि विवाद
 स्थिते । सुते वाक्माभावेवा । बुध ता
 वृत्तधर्मादिदृष्टम् ॥
 मौनवर । चि० मौननि ॥ धरति ।
 धृज्० । अच् । मौनस्थधर ॥
 मौनपरतिवा ॥
 मौनी । पु० मुनी ॥ चि० सयतवा-
 चि । मौनगन्ते ॥ यथा । गिनी-
 वः । मु
 गासहृत् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 नाकृतम् । एतच्चमौनमरुणोदय-
 मारभ्यज्ञानपर्यन्तं कार्यं न तुज्ञानका
 लमात्रे ॥ मौनमस्यास्ति । अतइ-
 निठनावितीनि ॥

मौषलम्

मौनेय । पु० गन्धर्वगणविशेषे ॥
 मौरजिक । त्रि० मार्दङ्गिके । सुर-
 जवादके ॥ सुरज लक्षणयातद्वाद
 नशिल्पमस्य । शिल्पमितिठक् ॥
 मौख्यम् । न० जाड्ये ॥ मूर्खस्यभाव
 । वर्णदृढादिभ्य ष्यञ्चेतिष्यञ् ॥
 मौ०म् । न० काण्डे ॥ भस्मनि ॥
 मूर्ध्नाया त्रिकार अथयवोवा । अण् ॥
 मौर्वी । स्त्री० ज्यायाम् । धनुर्वि ॥
 मूर्ध्नायात्रिकार । अथयचप्राण्यो
 पवित्रज्ञेभ्यश्चुत्यण् । डीप् । अ । अष्ट
 ड्ग्यम् कौगा० डू० गौ० भा० ॥
 मौल । पु० वंशपरम्पराक्रमेणतर्ह-
 शावस्थायिनि ॥ भूस्यादेर्मूलनत
 रि । गोडल्० डू० गौ० भा० ॥ यथा ।
 यपरम्परयामौला । सामन्ता स्ता
 मिनविदु । तदन्वयस्यागतस्यरात
 व्यागोचरैर्मही । तल्लक्ष्य यथा । ये
 तत्रपूर्वत्सामन्ता पश्चाद्देशान्तरग
 ता । तन्मूलत्वाच्च तेमौलाऽपिभि
 परिकीर्त्तिता ॥ मन्त्रिद्वये ॥ मूला
 दागत । मूलैभवोवा । अण् ॥
 मौलि । पु० स्त्री० किरिटी । धर्मि-
 ली समतलेशे ॥ चूडायाम् ॥ मू
 र्धनि ॥ पु० अशोकपादपे ॥ स्त्री०
 भूमौ ॥ मूलस्यादूरभव । सुतङ्ग-
 मादिच्चादिञ् ॥ यद्वा । मूलस्या
 पत्यम् । अतङ्ग ॥

मौषलम् । न० मुषलतुल्ये ॥ यथा ।

मलाना

गङ्गायामौषल स्नानमहापातकना
 शनम् । महाभारतस्यपर्वविशेषे ॥
 मौष्टा । स्त्री० क्रीडाविशेषे ॥ मुष्टि ।
 प्रहरणमस्यांक्रीडायाम् । तदस्या
 प्रहरणमितिण । टाप् ॥
 मौहूतं । पु० ज्योतिर्विदि । दैव
 ज्ञे । मुहूर्त्तमधीते । वेदना । तद
 धीतेत । देखण् ॥
 मौहूर्त्तिं ह पु० गणकी । ज्योति
 विदि । मुहूर्त्तमधीते । वेदना ।
 वृत्तं पशितठक् ॥
 मूच । पु० स्वदीपगूहने ॥ रुचये ॥
 मूचणम् । न० स्तेहने । अभ्यङ्गे ॥ तैल्लि ॥
 मूच्यतावाम् । इयत्तद्व्यान्तरि
 सधीयी ।
 मूदिमा । पु० मार्दये । मृदुस्वे ॥ मृ
 दिर्नाप । घृज्वादिभ्यपूज्जिज्वा ॥
 मूदिष्ठ । त्रि० स्वदीपनि ॥ मृदन् ॥
 मूदीयान् । त्रि० अ० गु० दासरे । अ
 तिप्रयेनमृदी ॥ ईयसुन ॥ ० ।
 मूतजम् । न० वैवर्त्तीसुस्तके ॥
 मूयमाण । त्रि० मरणासन्ने ॥
 मूय्गम् । न० चोरिते ॥
 मूान । त्रि० मल्लिने । कच्चरे । मली
 मसे मूहर्षजये । क्त । सयोगादे
 रातोधातीर्यण्वतङ्गतिनिष्ठातस्यन ॥
 मूाना । स्त्री० रजस्वलायाम् ॥ मूाय
 तिस्त्र मू० । गच्छर्थेतिक्त् ॥
 सयोगादेरितितस्यन । टाप् ॥

म्लेच्छ

स्नानि । स्त्री० कान्तिचये ॥ स्नाय
ति । स्त्री० । वाहुलकाद्रि ॥
स्निष्टम् । न० अविस्पष्टे । अस्पष्टवा
क्ये ॥ त्रि० अव्यक्तावाचि । अस्पष्ट
भाषिते ॥ स्नाने ॥ स्नेच्छतेस्मा ।
स्नेच्छव्यक्ते शब्दे । क्षुब्धस्नाने
स्यादिनानिपातितम् ॥

स्नेच्छ । पु० किरातशबरपुलन्दादि
पामरभेदे ॥ स्नेच्छानासर्वधर्मराहि
त्यमुक्त हरिवंशे । सगरस्ताप्रतिज्ञा
क्षुगुरोर्वाक्य निशम्य च । धर्मजघा
नतेषावैवेशान्यत्त्वचकार ह । अहं
शवानाशिरभोमुण्डयित्वाव्यसर्ज्ज-
त् ॥ यदग्ननाशिर सर्वकाम्बो-
जानातयेव च ॥ पारदामुक्तकेशाश्च
पञ्चवा श्मश्रुधारिण । नि स्वा
ध्याय वषट्कारा कृतास्ते नमहात्म
ना ॥ शक्रादवन ॥ स्त्रीजा पार
दा पञ्चशस्तया । कालिसर्पा स
महिषादार्वाक्षोत्ता सकेरला ॥
वशिष्ठवचनाद्राजान्सगरेणमहात्मना
॥ शक्रागांशकदेशे । क्ववानाक्षचियाणा
म् एव यन्नादीनाम् ॥ तेचात्म
धर्मपरित्यागान् स्नेच्छत्त्व ययुरि-
तिविष्णुः पुरा० बौधायन गोमा
सभक्षकीयस्तु । अरुणबहुभाषते । स
र्वाचारविहीनः स्नेच्छद्वत्यभिधीय
ते ॥ पापान् अपराधान् ॥
अपशब्दे । अशोकाएवमपशब्दे

म्लेच्छहितम्

इतिभाष्यम् ॥ न० हिङ्गुले ॥ स्ने
च्छति । स्नेच्छ० । पचाद्यच् ॥
स्नेच्छकन्द । पु० लग्ने ॥
स्नेच्छजातीय । त्रि० स्नेच्छप्रकारे
॥ प्रकारवचनेजातीयर् ॥ ॥
स्नेच्छदेश । पु० शिष्टाचाररहित-
त्वशादिदेशे । प्रत्यन्ते यन्त्रियदेशाद्
न्यस्मिन्देशे ॥ चातुर्वर्ण्यव्य-स्थान
यस्मिन्देशेनविद्यत । तम्लेच्छ
विषयप्राहुरार्यानिर्गमत् परम् ॥
अत्रापि विभ्रंशोदथा । नधाक्षीसफला
यत्रनविष्णास्तु सादृशम् । तम्ले
च्छदेशे गजानीयात्परं नाद्यान्तिवै
ष्णवा ॥ म्लेच्छहानादेश
स्नेच्छभोजन । पु० गाधूने ॥ न०-
यावके ॥
स्नेच्छमण्डलम् । न० मलेच्छदेशे ॥
स्नेच्छमुखम् न० तारो । शुद्धे । तावा
० इतिभाषाप्रसिद्धे ॥ मलेच्छदेशोमु
खमुत्पत्तिरस्य ॥ मलेच्छस्यमुखम
ववा ॥
स्नेच्छास्यम् । न० ताम्बे ॥ मलेच्छदेश
आस्यमुत्पत्तिरस्य ॥ मलेच्छस्यास्य-
मिववा ॥
स्नेच्छितम् । न० अपशब्दे । परभाषा
याम ॥ नमलेच्छितव्ययज्ञादीन्नापु
नाप्राकृत वदेत् । सङ्गोर्थाभाभि
जातेषु नाप्रबुद्धेषु संस्कृतम् ॥ म्ले
च्छतेस्मा । म्लेच्छ० क्त । कट्

श्रीएकलिंगोविजयते

शभुर्जगत्सुखकर प्रभुरेकलिङ्ग
श्वेलप्रधानशिखरस्थसुशैवपुर्याम् ॥
रम्यद्रुपुष्पितलताङ्गुरशोभिताया
सराधितोद्विजगणैरवतात्सुवशम्
॥ १ ॥

सुमेदपाटप्रवरोनृपोय शिवावतार
परिगृह्यराज्यम् ॥ करोतितन्म
दिरमागतस्त्वनृशिवार्चनपुत्रवदात
नोति ॥ २ ॥

भूप श्रीसज्जनेशो जगतिगुणगण
वर्द्धयनृराजतेयसवाविदास्तुभ्य
सकलजनमनो गङ्गारशोभयन्त्य
द्रष्टुचक्षुर्नृपाल भवतुसुनगरे
सर्वविद्याप्रधानो यस्मिन्कार्येव
रिष्ठसदखिलसुमत सर्वराज्ये प्र
बौण ॥ ३ ॥

श्रीमत्श्रीसज्जनेशस्त्वकलहितकरो
राज्यकार्ये षुदक्ष स्वीय वृत्त
विचिन्वन्निखिलगुणचय वर्द्धयि
ष्णु सहिष्णु ॥ तिष्ठन्गच्छन्स
दायो नयजनसहितोभव्यकर्मप्रवृ
त्त कोशादौस्तेतिहासविवरिषति
धियास्वीयवाहानुकूल ॥ ४ ॥

स्ववशवर्थनम्

श्रीवाण्यो योहि वापा सकल जन
ततो रावलीति प्रसिद्धोयेनेदचिच
कूट बिदित सुनयतोभूपमानास्त्य
मौर्यात् ॥ नीततद्वशभूपागजशत
कतमेव कमेरावलीयास्ते सर्वेभाम्य

स्ववशवर्थनम्

वस्तोवहुबलिगुणिनो राज्यकार्येसु
दक्षा ॥ ५ ॥

श्री विक्रमीय शतके युगचन्द्रवर्षे
श्री राहपो नरपति बहूभाग्य
शाली ॥ तेनादि रावल पदादि
धृताहिराणातत् संज्ञया नृपतय.
प्रथिता भवन्ति ॥ ६ ॥

तेषां हि वशे जयसिद्ध भूप श्रील
क्ष्मणोसावजयो नृपेश ॥ नाम्ना
ऽरि हस्तीर नृपा अभूताम् श्रीक्षेत्र
सिद्धोऽवनिषोबभूव ॥ ७ ॥

श्रीलक्ष्मि सिद्धो बहुवीर योद्धानीर-
प्रतापोसकलारिहन्ता ॥ पञ्चानृपो
मोक्षक बवीरधर्मा धर्मार्थकामादि
कर्मकर्ता ॥ ८ ॥

शून्याऽङ्काऽब्धिन्दु वर्षे सचिव
जनहित कुभकर्णो भिषिक्तो
राज्ये श्रीमोक्षलीये नयपद रचना
दक्ष वीर प्रतापी ॥ येनस्त्रीयेन ना
म्ना वरतम नगर कुभलो मेरुदु
र्गं देशेस्त्रिन् स्थापितो सौतद
वनिप यश कीर्तयन् भाति
साम्ब ॥ ९ ॥

पञ्चद्विन्दु वर्षे उदय पतिनृपो
राज्यसिंहासनस्थ . सस्त्रीये नैव
दुष्टा चरण पदहतो भूत्कनिष्ठ .
क्षितोश्च ॥ शून्यबीध्विन्दुवर्षेसक
लजनमतो रायसङ्कोबभूव सयाम
स्तस्मापुत्रीरसङ्कतुशरचेराज्यसिद्धा

स्ववशवर्णनम्

सनस्य ॥ १० ॥

बाणाष्टे ध्विन्दुवर्षे निखल जन
 हितो रत्नसिंहो बभूव नन्दाष्टे
 ध्विन्दुवर्षे सुनयन रुधिरा विक्रम
 स्तस्यभाता । द्वाह्ने ध्विन्दौहि
 इत्या समय नरपतिबाणवीर
 कुदासो वेदाह्ने ध्विन्दुवर्षे उदय
 नरपति क्षनिराकृत्यभूप ॥ ११ ॥
 षट् चन्द्र त्विन्दुवर्षे बहुदुदब
 महा सागरस्याश्वपुयां प्रारम्भवे
 महीप । अम धनतनुत क्षत्रपूषो
 चकार ॥ वेदव्यूह्नेन्दुवर्षे उदय
 नरपतिचिचकूटे उपेत्य चेन्द्रप्रस्थे
 शशाङ्गो अकवर यवन सजिगा
 यातियुक्ते नागव्यूह्नेन्दुवर्षे नवतपन
 सम श्रीप्रतापादिसिंह ॥ १२ ॥
 श्रीध्वज्ज्योतिर्मतेन्दु अमरनरपती
 राज्यसिंहासनस्य शास्त्राद्यह्नेन्दु
 वर्षेनव तरणि सम कर्णसिंहो
 हितस्थौ ॥ वेदाष्टत्विन्दुवर्षेनव
 निपुणजगत्सिंहभूपीन्द्रादरोनन्दा
 भान्द्रीन्दुवर्षे सकल जनसुहृद्
 राजसिंहसुरेजे ॥ १३ ॥
 सुमेदपाटे रचितं सरोवरम् खराज
 तामुद्रिकनामशब्दितम् ॥ सुराज
 सिंहेन कृतार्थ कर्मणा सुरम्य
 कुलेभवने सुशोभितम् ॥ १४ ॥
 सप्तत्यद्रीन्दुवर्षे शुभगुणनिरत
 श्रीजयाख्यादिसिंहो येन स्वीयेन

स्ववशवर्णनम्

नाम्ना बहुजल निलये निर्मितं
 दिव्यस्वातम् ॥ षट् पचाद्रीन्दु
 वर्षे अपर नरपति राज्यदक्षो
 द्वितीय सप्तत्यद्रीन्दुवर्षे सकल
 भुखदसयामसिंहोन्यभूप ॥ १५ ॥
 गून्या ऽह्ना ऽद्रीन्दुवर्षे अपरनृप
 जगत्सिंहभूपश्च तस्थौ । सप्ताभाष्टे
 न्दुवर्षे सुगुणपरनृप श्रीप्रतापा
 दिसिंह ॥ १६ ॥

गून्ये नदष्टेन्दुवर्षे अपरनरपती
 राजसिंहो नृपालो नागेन्द्रह्नेन्दु
 वर्षे कुजन कुपयङ्गनारिसिंहो वदा
 न्य ॥ १७ ॥

नन्दहाष्टेन्दुवर्षे ऽपरनरपतिहस्मोर
 सिंहो नृपालो वेदव्यूह्नेन्दुवर्षे बहु
 बलचपलो भीमसिंहो नरेश । बा
 णाष्टाष्टेन्दुवर्षे रुचिरवचनयुक्
 श्रीजवानादिसिंह पचाह्नाष्टेन्दु
 वर्षे सकलजनहितो भूपसर्दारसिंह
 ॥ १८ ॥

नन्दाह्नाष्टेन्दुवर्षे प्रवत्तमटहित
 श्रीखरपादिसिंहो भूपो दानीयशस्त्री
 सकल जनहितो लोका विख्यात
 कीर्तिः ॥ श्रीधु त्यागी खराज्य
 गज इय धनत पूषयन् सर्वसा
 र सर्वराज्ये प्रबधनयनिपुणधिया
 प्राकृतोदार श्रीज . ॥ १९ ॥

नागेन्द्रह्नेन्दुवर्षे गुणिवनसुखद
 शुभसिंहो बभूव भोगी दानीकृपाशु

श्री १०८ श्रीसज्जनसिंह

बहुविध रसिको रूप लावण्य
युक्त , अल्पायुर्भोगभोक्तानिखिल
जनहितो धर्मशील खलोका
च्छ भूर्भूमौखलीलां निखिलमुख
करीसविधायाश्रयात् ॥ २० ॥
इन्दुव्यङ्ग्येन्दुवर्षेसकल सुखकरे
सर्वस पन्निधाने श्रीमच्छ्रीसज्जनेश
श्च जनसचिवबुक्कुराज्यसि हासन
स्थ ॥ सर्वकार्यविजानन्सुनयगुण
धिया स्वल्पकालेन पूर्वं पद्याश्या
यात्मयोग्यानखिलजनहितान्श्या
पयन् राजतेयम् ॥ २१ ॥
स्त्रीयान् राज्यार्थदद्यान् सचिवनय
गुणान् श्वस्रसबीक्ष्य सर्वान रा
ज्याचित्तानुकूलनिखिल समयक
प्रेमपूर्वानु भाषम् ॥ नित्यानन्द
प्रकाशकविगुणकविताकर्मस स्वा
पूर्ति भावा भावप्रकार प्रकटयति
नरोय समेषास्ति मन्त्री ॥ २२ ॥
भूपालास्यतिकेचित्स्वसुखरसरता
श्वार्थभाजश्चभाज केचिद्विज्ञानु
षक्ता स्वपुरजमधनकर्षयन्तोयत
त सम्यग्ग्रीत्यामुनीत्या निखिल
जनपदपालयन् लालयन्वैश्रीमान्
श्रीसज्जनेशो भुवनसुखकरोभाति
लोकैयमेक ॥ २३ ॥
लोकैकार्यसमस्त कठिनमतिधिया
खादपूर्वानुकूलान्मन्त्रा राजकीय
स्वधनजनपदश्च सत्ताभैकमूलम् ॥

यावदार्यकुलकमलमन्त्री

तत्कार्येदक्षभूपोनयनिपुणजनैश्च
यतेभूपसचात् सोयश्रीसज्जनेशो
निखिलमतिमता राजतेमध्यव
र्ती ॥ २४ ॥

श्रीमच्छ्रीसज्जनेशो नवनिधिसिंह
तस्याष्टसिद्धौकपूर्णस्तस्यद्वौमन्त्रि
वर्यौमिहिरविधुनिभौ कामिकर्मा
नुकूलौ ॥ एकश्रीश्यामलाख्यानिखि
ल जनमनो भारती भावदक्ष
पद्मालालोद्वितीय सकलजिभक्त्युग्
राज्यसर्वाधिकारौ २५ (* + *)
लोभान्मोहादिरक्तो निखिलजन
हितो राज्यलाभानुरोधी सपद्या
पद्यरुष्टोनयपथकुशलो मन्त्रिमुख्यो
द्वियोग्य ॥ देशेऽस्मिन्मेदपाटे
रणकरणभटे सर्वशस्याव्यभूमौसो
यश्रीश्यामलाख्यो निपुणकविकरी
वर्ततेमन्त्रिराज ॥ २६ ॥

कान्यालकारवेत्ता सचिवकविवर
श्यामलोवीरसिंह ॥ शास्त्रव्यासंग
सक्तोगुणिगणरसिक ॥ कोशपूर्ण
भिलाषी ॥ कोशशब्दार्थचिन्ताम
न्त्रिमतिफलद सनिरौच्यासमाप्त
वृत्तयथस्यसर्वबहुधनविषय पृष्टवा
न्स्त्रीयमिवात् ॥ २७ ॥

प्रसिद्धपद्मादज्ञातम्

सप्ताष्टाष्टेन्दुवर्षेचदयपुरपुरे श्री
जवानाख्यभूपे स्वर्गाधीशेन्द्रतुल्ये
सकलजनपदशासतिख्यातकीर्तौ ॥

कोशविषयकप्रश्नो

दैवादागत्यगौड द्विजकुलनिलक
श्रीमुखानन्दनाथ कोशशब्दार्थचि
ता मणिमतिफलद छत्रसरब्धवा
न्स ॥ २८ ॥

पञ्चाशद्वर्णभागा अतिगहनतरा
स्यास्यग्रन्थस्यनून तेषामेकैकवर्ण
स्वरपदरचने दीर्घकालोव्यतीत ।
शब्दानुख्यातान् विचिन्वन्नतिवि
दिततरे कोशसचेद्दिदृष्टा चेत्य
पि शन्मिताब्दा अमसुरचनया
सगता कोशपूर्तौ ॥ २९ ॥

(केनप्रकारेणकुत्रकोशस्य भागद्व-
यमुद्रित मित्यचोच्यते)

श्रीमन्मदपृच्छतिकोशवृत्त विस्तार
पूर्वैर्ज्ञमतोयथावत् ॥ वास्वल्पमे
वानुवदेयमेत विस्तारत सबद
बोधनार्थम् ॥ ३० ॥

मुखानन्दनाथेन माप्रत्यलेखिभव-
द्भि स्वमुद्राजये कोषेष ॥
मुसमुद्रणीयस्युत प्रीतिभावात्त
दाचोत्तर तन्मया सव्यलेखि ॥ ३१ ॥
भवच्छ्रीकृष्णपूर्णपत्र मुलब्धम् पठ
स्तन्निजानन्दपूर्णलिखामि ॥ मदी
याद्विशक्तिर्नक्तिस्त्र्यहृष्ट्या सहाये-
स्तिशक्तिस्ततोदीर्घभूता ॥ ३२ ॥
तदारभ्यचिता मुकोशार्थमेषामदी
येद्दिदिव्यापिनीभव्यभावा ॥ कथके
नक्षत्रादन संप्रयाचे जगत्यालिके
पूरिता शिखरित्वम् ॥ ३३ ॥

श्रीघासौरामकथनम्

दैवात्सुरस्ये यमुनानिकूले अया
दिपौरस्थितताजगजे ॥ श्रीघासि
रामस्य मुहुररस्य वशीधरस्यास्य
समागमोऽभूत् ॥ ३४ ॥

मित्र प्रसन्ना ननभृत्यसेव्य सानन्द
मायान्त ममदगत्या ॥ अस्मामि
हानी भरतस्यभूमौ दृष्टाद्विलुब्धा
नहिदानशूरा ॥ ३५ ॥

श्रीमन्सखिकि कथितभवद्भि सर्व
स्थितस्वल्पमनल्पमस्याम् ॥ कस्या
प्रिबाहुल्यमतीव चास्तिन्यूनस्वम
न्यस्य जगत्प्रभावात् ॥ ३६ ॥

श्रीमन्सखिकि कथितभवद्भि शूरा
नसतीदमसद्यवाक्यम् ॥ शौर्येण
कश्चि हनतीद्विकश्चिन्न वधित
क कतरोद्दिशूर ॥ ३७ ॥

शूरधनाच्चेच्छसि कार्यदच्च मत्तो
यदाज्ञापयतत्करिष्ये ॥ श्रीमत्कृ
पातोधनत समर्थो हतावकीनो
निजभृत्यमुख्य ॥ ३८ ॥

जानामिसन्मित्रमुदारभाव त्वासा
दरप्राप्यवदामिहृद्यम् ॥ इन्द्रस्यपु
र्यातवमातुलोस्ति विहङ्गरोधो तस
मस्तविद्य ॥ ३९ ॥

तेनैककीशो रचितोद्भूतोसौ चित्र
न्मिताब्दे नवहृदयासात् ॥ द्रव्य-
व्ययीलोक हितार्थकारिन् तन्मु
द्रणकारयभोसमर्थ ॥ ४० ॥

श्रीमन् सखेस्मिन् मुक्तते हिकार्ये

वियदद्रव्येच्छास्ति

द्रव्यकियत्न मितमत्रयोग्यम् ॥ श्रु-
त्वातदाविशतिकसहस्र देयभवन्नि-
र्गततोधिकश्च ३९ ॥

एतन्मितद्रव्य सुदानकार्ये शक्तिर्मा-
दीयाभवत् प्रसादात् ॥ प्रातः स
मागत्यमदीयगेहे द्रव्यग्रहीत्वाकुरु
मासनायम् ॥ ४० ॥

प्रातर्धासीय रामस्थलमति रमुल
प्राप्यदृष्ट कृतज्ञस्त मांसवीक्ष्यशी-
घ्रान्निजजनसहितस्यासनादुत्थितश्चा-
न् ॥ गाढव्यालिग्यमोदादतिनमन-
तयास्थापयनदक्षभागेस्थित्वायेवहृद-
स्त सगदतिधनदस्तनस गृहाय
॥ ४१ ॥ हस्तगृहीत्वाखधनस्यकीशे

यत्रस्थिता सन्तिधनस्यपेटा ॥
नीत्वाऽवदत्तुीकुरुतद्विविक्तम् वां-
छाङ्गनेतद्गृहणेनवाक्षा ॥ ४२ ॥
घासीरामकथनात्पण्डितबशीधर-
स्यहृन्प्रपूर्य्यागमनम् ॥

इत्यविचारेयदिशक्रपूर्य्या गत्वाभ-
वन्तनययन्त्यकारम् ॥ यास्यामि
स कल्पकरस्तदङ्घ्रि वित्ताद्धितपत्र-
मवाप्ययातः ॥ ४३ ॥

हृन्प्रस्थेसुरस्येबहुदिनवशतोमुख्य-
मिन्नेक्षणाय चायान्तदूरदेशाद्बि-
षवरसुखानन्दनाथोनिरीक्ष्य ॥ अ-
भ्युत्थानङ्घ्रित्वानिजजनसहित स्था-
पयन्नग्रभागे धन्योस्मिस्वीय मित्र-
निज भवनगत क्षोकयामि प्रस-

श्रीसुखानन्दवशीधरमेलनम्

न्नम् ॥ ४४ ॥

धन्योस्मिस्वीक्ष्य कुशलाङ्गसमस्तदे-
ह श्रीमन्तमद्यदययासहगच्छचा-
यम् ॥ कोशस्यमुद्रणविधौकुरुयत्न-
माशु वित्तप्रदास्यतिपरतवभागि-
नेय ॥ ४५ ॥

सिद्धि कृता भगवता खिलवित्तकृ-
पा तस्मात्सुगल्य कृपयागमनार्थमे-
कम् ॥ पत्रमुप्रेषयततोनिजकर्मका-
त्वा यास्याम्यहजवतयाभवदन्निक्क-
लम् ॥ ४६ ॥

कृत्वापण स्वपुरतस्तव भागिनेया-
द्यातोस्मिन्कार्यमभिधायजवाद्ब्रज-
यम् ॥ दास्यामिचाग्रदिवसेनिज-
हस्तपत्रगच्छामितत्रबहुकालसमा-
गम स्यात् ॥ ४७ ॥ घासीयराम-
मुहदस्त्रमुपत्रहस्त मावीक्ष्यपत्रनि-
खिलाशयमाभिगम्य ॥ सानन्दतो-
ह्यभिबदन् किमुकार्यं मद्यपत्र-
मुप्रेषययतस्त्रबुध प्रयातु ॥ ४८ ॥

पत्र विलिख्य ददतेस्म सुडाकगेहे-
ततप्राप्यपण्डितवरस्य समागतोच-
सर्वं सुसाधन मद्यत्वरया गृहीत्वा
कोशस्यकार्यमचलत् प्रतिवासरत-
त् ॥ ४९ ॥

दत्ताङ्गना दधिकदान सुशक्त्यभावे
कोशस्यकार्यमरुधद्वितदर्हजाते ॥
पश्चादानी सद्बिबुधोपि परत्रगन्ता-
शोकस्तयो वामभवन्नगरस्य मध्ये

श्री १०८ श्रीसज्जनेश्वर्यश कीर्तनम्

॥ ५० ॥

इन्द्रप्रस्थसुखासीद्विजवरजगदानन्द
नाथोमहात्मातच्छिष्योधीरवृत्ति .

सकल बुधजनैस्त्रेविता शोभ्यगर्तो
कीशसन्धानुपूर्वबहुतरनगरेभ्यस्य
माण प्रयासी ॥ ५१ ॥

तच्छिष्यपण्डितवरौ जगदात्मिज
न्द . सारस्वतो निजगुणप्रथितेन्द्र
प्रस्थ . ॥ कीशार्ध सुद्रवकरेवह
यत्नकारी द्रव्यव्ययेवहुकृतेनपराध
दृष्टि ॥ ५२ ॥

याकार्यकारण विचार परप्रधाना
लोकप्रसिद्धगुणगौरवपूर्णभावा ॥
यत्कार्यमस्तिकठिनपरमदुरुह त-
त्प्रायतेसुगमत परयाहितृष्टा ॥ ५३
देशिहिसन्निवद्धोधनपान्त्रपात्रा
कीशस्यपूर्णकरणेक्षतभृषिभिर्मा ॥
कस्यापिशक्तिरभवद्भ्रष्टिपूर्णविता
पूर्णहितक्षततधी . कदिराजमं
षी ॥ ५४ ॥

श्रीयावदार्थकुलपद्मसूर्यभृष्ट श्री
श्यामलात्कविशरादिनिशम्यचिप्ता
त् ॥ कीशस्यलोकसुखदरासमस्त
वृत्तमाज्ञाददाति कुरुकीशसमाधि
यत्नम् ॥ ५५ ॥

श्रीसज्जनेप्रियकरे गुणशास्त्रपूर्ण
विद्याप्रचाररसिकेखिलभूपसूर्य ॥
श्रीसूर्य वशवपकीर्तिविशालमूर्ति
कीशस्य पूर्ति रिहस रचिताविधा

श्री १०८ श्रीसज्जनेश्वर्यश कीर्तनम्

वा ॥ ५६ ॥

श्रीश्यामलैकदिराजवरिण तृणै
श्रीधराधुधवराभिजतदवधव्यात् ॥
पञ्च क्रियजनमित बहुसाधनाद्य
नव विचार धनत परिपूरि
तश्च ॥ ५७ ॥

पञ्चधुवावगतरादिजज्ञेश्वरामादृष्टा
दिसासकमय कलकातपौरात् ॥
खाला मनीहर सुदास करावटैप
मिनीय साहिव करावटु मन्त्र
मातम् ॥ ५८ ॥

श्रीमच्छ्रीसज्जनेश्वर्यश जनसुखकारी
राज्यसि शासनश्च क्षात्रनृमासावि
धातानिखिलसुखकरायासरायाणि
नित्यम् ॥ न्यायन्यायप्रसक्तावधि
तमनुचितगुणीयकुर्वन्तिविद्या
स्थानस्याजविभिन्ननिखिलजनगतं
तत्रकार्यस्य पूर्ति ॥ ५९ ॥

यंचस्थान सुरस्य सकल विषयकं
तत्रसुद्रातिपञ्च देवीदैशीमुपासी
मितदिनरचितेऽम्लगुडभाषाक्षरा-
वि ॥ श्रीमच्छ्रीसज्जनेन्द्रप्रतिजिय
तविष्टेऽनंभशा बलिष श्रीमच्छ्री
श्यामलाम्यो विरचयतिक्वविद्यायै
वृत्तान्तगामी ॥ ६० ॥

देशिस्मिन्मेदपाटे निखिलनगरजं
वस्तुचायातिसर्व श्रीमच्छ्री सज्जना
न्नाऽप्रतिहतविषया श्रीमुखादिभ्य
ताया ॥ तस्मादाख्यै विबुद्धासकल

श्री १०८ श्रीसज्जनेशयश कीर्तनम्

जनगणादेशर्देगात् प्रयान्तिभाग्या
तत्सर्वमनुष्या नृपवरविहिताजीवि
कांसलभते ॥ ६१ ॥

भूपालाभाग्यवन्त स्वमुखरसपरा
स्वननाम्नाद्यकार्पू रस्य स्थान सम
न्तात् निजमहिमाधिया वर्तयन्त
स्वदेशे ॥ यत्स्थान जौग्यभूत बहु
समयवशात्केनदृष्टिर्नदत्ता तत्सर्वं
सज्जनेशो विपुलधनचयान्नव्यवत्स
विधत्ते ॥ ६२ ॥

पङ्क्तिन्नार्ति भृष्टोदयपुरनगरोयै-
नदृष्ट पुरायस्तस्मिन्सर्वचभीष्ट्यावि
विधनगलतादृश्यतेसर्वभागे ॥ ख
च्छा सबाहुशुभा पुलिस जनगणै
र्वीक्ष्यतेसर्वकाले श्रीमच्छ्रीसज्जने
न्द्रप्रनियत नियमात्स निरीप्याति
दृष्ट ॥ ६३ ॥

दत्तानिपदानि प्रतिष्ठाया
श्रीमेदपाठ प्रमुखाप्रारम्भे हवर्ति
ना ॥ पददत्तप्रतिष्ठाया कवि
श्यामज्जधीमते ॥ ६४ ॥

कविराजपदचैक मभ्युत्थानद्वितीय
क्रमम् ॥ तृतीयस्पर्शन चाङ्गेचतुर्थं
पादभूषणम् ॥ ६५ ॥

हैमादिकचतस्रर्षोटीदानचपञ्च
मम् ॥ स्वासनस्याश्रकरत षष्ठद
त्ताहिमुद्रिका ॥ ६६ ॥

मुद्रिकाशय .

राजा श्री सज्जनैन्द्रस्य चरणाख

श्री १०८ श्रीसज्जनेशयश कीर्तनम्

प्रसादतः ॥ कविराज पदख्यात
श्यामलस्यैवमुद्रिका ॥ ६७ ॥

इत्याद्यान्या पदव्योपि बहुसम्मान
सूचिका । दत्ताः श्रीसज्जनैन्द्रे
णकविश्यामलधीमते ॥ ६८ ॥

श्रीनरेशस्यद्विप्रौतिर्यथाश्यामलधी
मतिः ॥ विश्वासभूतासत्त्वाङ्गीनत
थान्यचदृश्यते ॥ ६९ ॥

श्रीमच्छ्रीसज्जनैन्द्रादनियमवशा
त्श्यामलप्रेरणात काश शब्दा
र्यचिन्तामणिगुणनिकर । व्य श
क पूर्तिमागात् ॥ अभ्राव्याङ्गे
न्दुवर्षे बहुरसिकतरेफाखा, नेशुक्त
पक्षेदेवाचार्ये क्षितिथ्यासकणमुख
करेसार्धवर्षद्वयेन ॥ ७० ॥

श्रीभूप सज्जनेशो निखिल जन
हितोराज्यकर्मप्रवीणः । विद्याशा
स्त्रैकदक्ष सुगतसन्निवयुक् सर्व
दाकार्यदर्शी ॥ स्थाष्टीर्घायुर्निरो
ग शिबविधिकमला स्वामितुष्टौ व
बालो मार्कण्डेयोऽल्प जीवी वर
वरदशिबाराधनाद्दीर्घजीवी ॥ ७१ ॥

श्रीमच्छ्री सज्जनैयैबहुलबलतया
वीरलक्ष्मीसुजाही जिह्वाया दक्ष
बाणीसकुरतुदिननिशनर्तनकारय
न्तो ॥ राज्यश्रीद्रव्ययुक्ता सकलवि
भवकैकीशगेहेप्रपूर्णाचित्पधान्यैर्ध
नौघैर्निखिलजनचय पूर्णवित्तवि
धेहि ॥ ७२ ॥

कीशशब्दार्थचिन्तामणौ स्तुतीयोभाग

श्रीशब्दार्थचिन्तामणौ स्तुतीयोभाग समाप्तिवृत्त
 श्रीशब्दार्थचिन्तामणौ स्तुतीयोभाग समाप्तिवृत्त
 श्रीशब्दार्थचिन्तामणौ स्तुतीयोभाग समाप्तिवृत्त
 श्रीशब्दार्थचिन्तामणौ स्तुतीयोभाग समाप्तिवृत्त

श्रीमुखानन्दनाथ तच्छिष्य श्री जगदीशमिश्रा परनाम ब्राह्मणवधूत
 श्री जगदानन्दनाथ प्रीतिकामे , श्रीमन्महा राजाधिराज रविकुलाव
 तस महीमहेन्द्र यावदार्थकुलकमल दिवाकरे मेदपाटदेशाधीशे अखिल
 भूपाल मौलिमणिभि श्री १०८ श्रीयुत सज्जनसिंहै सस्थापिते
 उदयपुरस्थ सज्जन यन्त्रालये मुख्यमन्त्रि कविराजिराज श्रीश्यामलदास
 प्रेरणया पण्डितबाजपेयि वशीधरेण अकिञ्चनानाजितदेव शर्मणाचशोधित
 जीवन्नाथ शम्भूनाथ श्याममुन्दर गुलावराम लक्ष्मोनाथ प्राणिनाथ
 लालसिध प्रभृतिभिर्द्विजे वर्णक्रमेणदभित सदांरवेग यवनेन परमानन्द
 ब्राह्मणेन मुद्रित

एकीनविंशत्यधिकचत्वारिंशत्तमे १८४० वैक्रमाब्दे राखधा

उदयपुरे सज्जनयन्त्रालये श्रीमेदपाटेश्वर

कीशधनव्ययात् बाजपेयिवशीधरस्य

प्रबन्धतोमुद्रित

॥ नम श्रौगुरवेनम मुद्रौकता अनेकेषाकटं त्वाहुद्विविभमात् । मनसास्थि
रूपत्वात्त्यादेवाशुद्धिसम्भव १ अतोमुद्रौकतेग्रन्थे ह्यपिपण्डितशोधिते । अ
शुद्धोद्घाटकस्यास्यपत्रस्यावश्यकमतम् २ तदेतस्ममुद्रितस्य शब्दार्थचिन्ताम
णिकोश शुद्धाशुद्धसूचनापत्रलेख तत्राशुद्धिर्वेधा । शब्दाशुद्धि १ श
ब्दव्याख्यानाशुद्धिश्च २ इति ॥ सीमयत्रपञ्चधा । यथा । मात्राशुद्धि
१ वर्णाशुद्धि २ न्यूनाक्षरा ३ अधिकाक्षरा ४ वर्णविपर्यया ५ चैतिमे-
दात् । अत्रशब्दाशुद्धौसर्वत्रपूर्वस्मिन्नेवचिह्नमेतत् ० । व्याख्यानाशुद्धौतुपू
र्वचचिह्नमिति—ज्ञेयम् ॥ ततोमात्रावर्णाशुद्ध्योस्तु । अशुद्धिलेखपङ्क्ता
विकमेवाशुद्धमक्षरलिख्यते । अये । शुद्धलेखेतुसमस्ता शब्दालिख्यन्ते ।
तत्र । मात्रायांशुद्धाक्षरस्योपरिलक्षणमेव—क्रियते वर्णेतुशुद्धाक्षरस्याध
शून्यम् ॥ न्यूनाधिकाक्षराशुद्ध्योस्तु ॥ अशुद्धौपूर्वपर पार्श्ववर्णयोर्वायत्पू
र्वपरमुत्थितरेखादिस्थात्तस्यतस्यलेख तत्रमध्येलक्ष्मचेति—पतितरेखाया
। शुद्धिलेखेतुन्यूनवर्णाधस्ताच्चिह्नमित्यमध —पतितरेखाया । अधिकवर्णा
शुद्धौतुपूर्वपरवर्णमध्यलिखिताधिकवर्णस्योद्धमेवम ५ अशुद्धिलेखेचिह्न
कृतम् । शुद्धलेखेतुयथार्थस्यैवलेख ॥ अपिच । न्यूनानेकाक्षराशुद्धौतु
पूर्ववदशुद्धलेखेपूर्वपरलेखमध्ये—एतद्रेखालेख । शुद्धिलेखेतुलिखित
न्यूनाक्षराणामधोदेशि देव देवदत्त अनेन प्रकारेण वर्णसमानातावतीदीर्घा

रेखाकृष्यते । अनेकवर्णाधिक्येतु । अशुद्धलेखएवाधिकाक्षराणालेख ।
नौचैस्तावतीदीर्घारिखाच । शुद्धौतुशून्यादि ॥ वर्णव्यत्यासाशुद्धौतु । अशु
द्धलेखेवर्णयोरुपरिद्विकाङ्क्षयो । क्षेप . २ १ । शुद्धलेखेतुयथायोग्यमेवेति
दर्शनीयम् ॥ अये पृष्ठाङ्क प्रथम द्वितीयस्तम्भपङ्क्त्यङ्कानांक्रमेणलेख ।
तत्र स्तम्भलेखे प्र० द्वि० इतिपूर्ववर्णयोरुलेखेयावत्प्रथममधोध शून्यमेव
लिख्यतेतथायावद्वितीयम् ॥ अतोविशेषप्रकाराशुद्धौतु तत्रतत्रविशेषो
लेख कृतोदर्शनीय ॥ यदिसङ्गिरैकवार पुस्तकवङ्ग क्रियेतशुद्धमिदम् ॥
दर्श दर्श शुद्धा शुद्धा दर्श भवेत्तदिति मुक्तम् ॥ १ ॥

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	संख्या	पङ्क्ति
२१ - नृद्धो । स्वे	धूमवह्न्यो सम्बन्धे		•	७
टा	विशिष्टसिद्धाभावे ॥	२	•	२४
- र	रासीककारे	३	प्र०	६
- ध	चञ्	४	•	२६
सु	जलयुक्तपङ्के	४	•	७०
- यि	निशामपि०	४	द्वि०	२१
- व्	कुञ्ज०	५	•	२४
ङ्	अपाङ्क्ये ।	५	•	२५
- न्या	अग्न्या ।	६	प्र०	४
- ल्ये	जङ्गवैकल्ये न	६	•	१३
- रि	हयिभ्याऽतच्	६	•	२८
म्य	पचम्य चा ।	६	•	६
- ता	समतादेहे	७	•	२८
का	निदिग्धका	८	प्र०	१८
का ॥	<u>निदिग्धकाश्च दृष्टासमिलित सु</u>	८	•	१८
- च	पलमात्र स्याद्	८	•	२३
भा	भण्डे ॥	८	द्वि०	२२
- रि	पौर्णमास्याम्	९	•	३
• -	पञ्चपरिंका	९	•	२२
• -	पञ्चपर्णी } स्त्री० गोरक्षी- क्षुपे ॥	९	•	२३
- सी	सरसोरुहम् ।	१०	प्र०	२१

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
ण॒	पे॒ष॒ण्यु॒पस्कर	११	•	१०
- मी॑०	बलि॒भी॑तो	११	•	१६
- त्व	उ॒ष्ट्रा॒दौ ॥	११	•	२४
क्त	म॒ह॒त्ति॒क्त	१२	प्र०	१२
प्य॒ वे	प्य॒भा॒वितु॑०	१२	दि०	२
- शु	ग॒ड	१२	•	२३
- धा	दा॒ची॒सा	१३	दि०	६
- पच	प॒ञ्च॒वि॒ंशति	१३	•	११
द्र	द्रा॒वण	१४	•	१०
- भ्रा	प्र॒भ॒वा॒ना	१४	•	२६
- त्व	सु॒ग॒न्धि॒द्रव्ये	१५	•	१८
•पु॑०	प॒ञ्च॒सीत॒ न॑०	१५	•	२६
- हे ॥	गृ॒ह॒स्थे	१६	प्र०	१६
-। कौमार	<u>कौ॒मा॒रा॒दि॒प॒ञ्च॒सु ॥</u> कौ॒मा॒र	१८	दि०	८
- ची	अ॒श॒ङ्को	१८	•	२६
- च	प॒ञ्ची॒करण॑म्	१९	प्र०	१
- स	सु॒स्फु॒ट॒इति॑०	१९	•	२१
- वा	वाग्	१९	•	२७
- पि	•प॒ञ्च॒रा॒खिट	१९	दि०	२४
- स्त्री	प॒ञ्ची॒कर	१९	•	२४
- चा	पि॒या॒ल॒द्रुमे	२०	प्र०	२६

शुद्धः शुद्धपत्रम्

अशुद्धलिख	शुद्धलिख	पृष्ठाङ्क	सम्भ	पङ्क्ति
- पु० सु	पु० न० सुचेलकी	२०	•	२८
च	चित्र०	२०	•	२९
च	कविदपवाद	२०	द्वि०	६
- चा	चितेरा	२०	•	११
क	वलीकी ।	२१	प्र०	२९
पु० अ	बल्लगृहे ॥ पटवास पु० अशुका०	२१	द्वि०	४
- प	चचेडा	२२	द्वि०	२२
- ही	पट्टाहा	२३	•	१७
- व्यं	पुण्यद्रव्ये	२५	प्र०	५
- य	पणायते	२५	•	६
पडा	पण्डते	२५	•	२४
त्म ज्ञा	निर्णयात्मकज्ञाने	२५	द्वि०	६
व्य - नि	मस्यगदर्शिनि	२५	•	१५
- स्य - द	व्यसनिनो	२५	•	१७
को	कटकीलि	२७	प्र०	७
मा - र	समाचरणं	२७	•	१७
। पु० न०	पत्रम्न०	२९	द्वि०	१०
ले क	लिखक	३०	•	२१
- ध	० पत्रघना । स्त्री०	३४	प्र०	२४
दि	स्वर्णकारादीनाम्	३४	द्वि०	९
य	कप्पार्या	३४	•	१२

अशुद्धिलेख .	शुद्धिलेख .	पृष्ठाङ्क	सन्म	पङ्क्ति
- याम्	कर्तव्याम्	३४	•	१६
- घ	तुलाघटे	३५	प्र०	६
- ह -	हारौ	३६	द्वि०	२१
- मृ - त्व	अमृतत्वं	३७	प्र०	१८
। - वस्तु	। सत्त्वे ।	३८	द्वि०	१०
- । - कथ .	<u>उभयमित्याह</u>	३८	०	१२
- ता	उभयथा	३८		१३
शं	विमशं	४०	•	२
- ॥ प्रतिष्ठा	तन्माधिकरणाभ्युपगमसंस्थिति सिद्धा			
प्रमे	<u>धान्त ६</u>	४०	•	५
का	प्रमेदे	४१	द्वि०	२०
- त - रं	पिकोद्वपक्षिणि	४२	०	२४
- रे०	घातकर	४४	प्र०	१२
- र	भाग्याम्	४४	•	२२
- तां	चारिण्याम्	४४	•	२४
- पद्म	वृषार्हन्मातरि	४४	८	२८
- सु ज्ये	प्रज्ञ	४४	द्वि०	१५
- धै .	सुरज्येष्ठे	४६	प्र०	८
- दे-वि	बुधो .	४६	•	१५
- तित	तदेवविष्टम्नि	४६	द्वि०	१४
- द्वि	पि तत्तत्तापह ;	४६	•	१८
- ग	दीपे ॥	४८	•	६
	पराधीने ॥	५०	•	३

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
पुं०	०परन्तप० त्रि०	५१	प्र०	३
- ण	नारायणे ॥	५२	द्वि०	५
चा	सौचान्तिकादिमते	५३	प्र०	१०
- क	कारणम् ॥	५३	०	२४
- ष	आयीजन'	५३	द्वि०	४
- नाश	नाशात्	५३	०	११
- शि नि	अविनाशित्वनिरति	५४	०	१६
- रो ल्क	मुत्तरोत्तरोत्कर्ष०	५४	०	२०
० पुं०	०परमायु० न०	५४	०	२८
वि	चतुर्विंशति	५५	प्र०	५
० पु०	परमाशक्ति० स्त्री०	५५	द्वि०	४
- न	दोषानास्कादिते ।	५५	द्वि०	१७
- र - खा	परमस्वासाबीश्वरश्च	५५	०	१७
- ति ष्टा	तिष्ठति, । ष्टा० ।	५५	०	२६
- उपग	उपगयादिभ्योयत्	५७	प्र०	२७
- भ्यो	खनिश्रुभ्याडिञ्चेति कु	५७	द्वि०	२
- ता । व - ती	अयं चैतायुगादावबतीर्ण० ॥	५७	०	११
- य	अशुद्धिद्वयम्	५७	०	१४
सातस्मात्	जमदग्निमहातपा ।	५७	०	१८
- द - स्त्र	००००	५७	०	१८
त	पदस्यस्य	५८	प्र०	२५
५ ५ ५	भोजनम्	५९	०	३
- पराजयनम्	००००	६०	०	६

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	साम्य	पङ्क्ति
- जि	पराचिते ॥	६०	०	११
• णड	• पराडीनम । न०	६०	०	१५
- न्ती	जीवन्तोपिचलेमृता :	६०	द्वि०	६
- अ - न्त	• परान्तकाल । पुं०	६०	०	१६
- तित्प	प्रतिपत्त्यर्थ०	६२	प्र०	२२
- सससी	ससीग्निमान्	६२	०	२४
- द	पर हैश्य०	६२	द्वि०	१७
- प	अवरञ्चपरावरम्	६२	०	१८
• हण	• पराहण पु०	६३	द्वि०	२०
- हेण	अपराहणे ॥	६३	०	२०
- त	दीपताभिमानात्	६४	प्र०	१८
- छा	तथाप्येकनिष्ठत्वेन	६४	०	२१
- य	परिकीर्यते	६४	प्र०	२४
- छा	अनूढज्येष्ठे०	६४	०	२८
- छा	कनिष्ठ०	६४	०	२८
- मां	प रेकम्मा, भाषाश्रुति०	६४	द्वि०	१८
छि	वेष्टिते	६५	प्र०	३
- छ	रूपवेष्टने	६५	०	७
- मां	पु सा०	६५	०	२५
- ह	विरहे	६५	०	२६
- ख	शास्त्रानिषिद्ध०	६५	द्वि०	२

अशुद्धिलिख .	शुद्धिलिख .	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
धा	फलंयथा	६५	•	१०
वा	• परिघातन । पु०	६५	दि०	२३
तीत	परिचरतीति	६६	•	१
- ठ्यं	शाठ्य०	६७	प्र०	२३
- धि .	साधु .	६७	दि०	२
- ना प्रा	गुणान्तरप्रादुर्भावि।	६७	•	२५
- स्थ	रूपस्य •	६८	प्र०	८
- धो - ते	धीयते	७०		१९
- प्र	वर्धप्रधान्ये ।	७१	दि०	२०
- ति	वर्तुले ॥	७२	•	१९
- वै	दीर्घ	७३	प्र०	८
ध्व	महद् स्वमिति	७३	•	८
उ	परिमाणजमुच्यते	७३	•	१५
टु	बुबप्	७४	दि०	२६
व	वृष्टवृष्टिष्वी	७५	दि०	१
- नृप्	स्वप् : पश्येत्	७५	•	६
त	अयति	७५	•	१५
- ठ	अनूढेऽप्येष्टे	७६	प्र०	७
- न फ	वस्तुवशीनशुभफलमाह ।	७६	,	२७
- णां - वा	यद्वाणानिचवाणावापृथक्	७७	,	१३
- स्थ	पार्थिवस्य	७७	•	२१

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख .	पृष्ठाङ्क .	संज्ञा	पङ्क्ति
- द्वि	द्विष्टयुद्ध	७७	द्वि०	५
ज्ञा	विनाश स्यात्	७७	०	१२
- ठ लि	गाढमालिङ्गितौ	८०	०	७
० द्वि	० परिष्वङ्ग	८०	०	८
च - क	अचकयन०	८१	प्र०	६
- छ - दो	अग्निहोषतयेदोषद्वयं	८१	द्वि०	१८
व	सएषलोकविख्यात	८३	प्र०	१३
- ट	डु वप्	८४	०	३
० रि	० परीवार . । पु०	८४	०	५
क शे	उपकरणे	८४	०	६
प	माचिक्षीदीर्घं	८४	०	२३
ह	वाङ्मुलकादु ॥	८४	०	२८
- न्त	वदन्ति	८४	द्वि०	१६
- ण च	ब्राह्मणेतिच	८४	०	१८
ष	द्विषात्	८४	०	२०
सू	भूतान्तरे	८५	प्र०	१४
० लज्ज	० पर्यन्यहर्ष । पु०	८६	द्वि०	५
- - पर्य	॥ पृथति । पृथग्रीयमेप० अच् ॥ यद्वा । पर्ययति ।	८६	द्वि०	१०
॥ प	॥ केशसमूहे दृते	८७	प्र०	२८
- ष्य	खण्डशिल्पवर्ण०	८७	द्वि०	७
त	पितृपापडा० भाषाशुद्धि	८७	०	८
० ॥	० षन् ॥	८८	प्र०	२०

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख.	पृष्ठाङ्क	संज्ञा	पङ्क्ति
- व्या-म्	अष्टाव्यायाम् ।	८८	द्वि.	१०
- स्य	प्राप्तस्थानियष्टि ॥	८८	.	१५
- न्तर्क	मान्तकर्मणि ॥	८९	प्र.	७
- मा	भुज्यमाने	८९	.	२४
- भु	पदभ्यामुक्ता.	९०	.	११
- क्त । म्	वक्तुन तद्वाचार्था.	९०	.	१२
- छ ज्ये	तिष्ठतिष्ठ्ये.	९१	.	२४
- क ।	कालिन ।	९१	द्वि.	१५
• वं - य	• पर्वताग्रदेश । पुं.	९२	.	१८
- वं	पर्वतेवा ।	९३	प्र.	१४
रणका	राश्वारकाल .	९४	.	२८
- नम	निवर्त्तकम् ॥	९५	.	१८
१ १ - क्षीप्ति	प्राप्ति. गौ. भाषाशुद्धि .	९५	.	२७
- क	शून्यधान्यनाशि ॥	९६	.	५
शा	शब्दाम् ।	९६	द्वि.	८
- व्य	परिहृयते नेनवा ।	९६	.	२९
- कृच	तण्डुलाक्षुशब्दा.	९८	.	१०
- । - बहु	। पञ्चपत्रनेवा बहुल.	९८	.	२०
- छी	ज्योतिष्छोमे.	९९	प्र.	२४
- क्त	क्त ।	९९	द्वि.	१२
- क	कारके ॥	९९	.	१५
- च दृ	माचकुशपत्रदृष्टे	९९	.	२२

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	सम्भ	पङ्क्ति
-। प	पूयतेनेनपुत्र संज्ञायामिती च यद्वा । पवते	१००	प्र०	१
चो।चौ.	अग्नि चोदिभ्यङ्चौचौ ॥	१००	•	३
२१ -मद्	दमनकी ॥	१००	•	५
-यी	कुर्गन्मनसा०	१०१	•	२६
व-शु	सएवपशुभावेन	१०१	द्वि०	२१
-ख प	पञ्चसुपर्वसु	१०१	•	२७
-शु	पाशुलातिवा	१०५	•	२
-चि	समुच्चितस्य	१०६	•	६
ना म	ऽविभक्तानांविभक्तानामपि	१०६	•	१३
क्त	मुक्त	१०८	प्र०	१६
-कुं	पातेर्वलेजुटचेत्यमुन् ।	१०८	द्वि०	८
-पा०	पञ्चालिकायाम्	१०८	•	२८
-ण स्य	परिमाणमस्य	१०८	प्र	१
-ल्य व	पाटल्याचवयवि ॥	१०८	द्वि०	१०
-न क्त	येनद्विक्तेण	११०	•	२८
-दा ना	पदार्थाना०	१११	प्र०	२
-म	सर्वलोकानां	११२	•	२
-त्य स्य	आयप्रत्ययसलुक्च ॥	११२	द्वि०	२५
-य	पयः	११३	प्र०	१८
-ससम	समस्यतइति०	११३	द्वि०	१६
-घा	विद्वद्व्योष०	११४	•	२४
-भू	पाण्डुभूमि०	११५	प्र०	२८

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	संज्ञा	पङ्क्ति
- या	छायादक	११५	•	२८
२१ मद	दमनकवृत्ते ॥	११५	दि०	२५
अथपाण्डुराशब्दे पाण्डुराशब्दव्युत्पत्त्याय पाण्डूनामिच्छादिपूर्वास्मान्पाण्डूकशब्दे				
यसिञ्जिता तद्धोधनीयम्		११६	प्र०	११
- ती । अ	आश्रयोयस्यस ॥	११७	दि०	५
र	पातेडित	११७	•	८
- क	कुठेरके ।	११७	•	१८
- भू०	उपभृषणे	११८	•	१७
- रि०	पाथसीधरे ॥	११८	प्र०	११
- चि	वगस्यविच्छेददी	११८	दि०	९
॥ प्र०	॥ इतिकर्मविघञ्जपद्यते	११८	•	१२
त	पादक्ष पे ।	१२०	•	१७
पा । पा	पेदाती ॥ पेदातिरेव ।	१२१	प्र०	२०
ष	अमानुषयुद्धं ।	१२१	दि०	८
पा	पेद ती	१२१	•	१५
मनन	कूननक्रास्य०	१२१	•	२१
२१ हिम	उगानहि	१२२	प्र०	३
- तेनन	पद्यतेनया ।	१२२	•	८
द	नैवेद्यमुदरेहरे ।	१२२	•	१४
- क	एकेके०	१२४	•	७
- त्वे	परश्वे पु	१२६	•	५
- अ के	अन्यके ॥	१२७	प्र०	२८

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
फ	पलम्	१२८	•	२७
-॥ म	॥ पायतेदेहेऽस्मादवा । पारक्षणे । पिबतिदेहं वामनिनूतन् •	१२८	द्वि०	८
या	रोगस्य	१३०	•	१८
ष्ट	बहुनकुष्ठं •	१३०	•	२७
पा	योगवाही	१३१	प्र०	१४
- रा	जलान्विते ।	१३१	•	२२
- न्त	दोलायन्ते	१३१	द्वि०	१४
- वि	सर्वमलैर्बिमुच्यते ।	१३२	प्र०	४
- क	कञ्जोद्वित्विति	१३५	•	१
- न	ठञ्	१३५	•	२६
न्य	परिपन्य	१३७	•	२४
- भे	शिशमेद	१३७	द्वि०	१७
- ग	गजहण्ड • गौ • भाषाशुद्धि	१३८	प्र०	२८
- टा	प्रकीर्णाभरणे	१३८	द्वि०	१७
• गट	• पार्श्वट पु •	१३६	प्र०	१६
- न	विधानात्	१४०	•	२
- तौ	पृष्ठवर्त्ती	१४१	द्वि०	१०
- वा - । पा •	पाल्यतेवाचनानयावा पाल •	१४२	•	१५
- स्त्री •	शुलास्त्री ॥	१४४	प्र०	२१
• गडा	कडार	१४६	•	१७
- तु	तू ले ।	१४७	•	२८
य	अपुण्यि	१४७	द्वि०	१७

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख .	पृष्ठाङ्क	सन्ध	पङ्क्ति
- । अन्धे •	। <u>टीकगतौ</u> अन्धे •	१४७	•	१६
• क	• <u>पिटङ्गाग्र</u> पं •	१४६	•	५
• का •	• <u>पिटङ्गाग्रौ</u> । स्त्री •	१४६	•	६
- विधि	शुद्धपत्र •	१४६	•	२६
- ते	दृश्यन्ते	१५०	•	२३
- ॥ - ॥	॥ <u>स्वार्थेक</u> ॥	१५०	•	२६
- डी	भक्तपिडी •	१५१	प्र •	२३
• रक्	• <u>पिडीतगर</u> . पुं •	१५१	•	२८
- ह • ॥	पितामह <u>पितृपिता</u> ॥	१५१	द्वि •	२६
२१				
- त्प	पितामहपत्न्याम्	१५२	प्र •	९
- ॥ सच •	॥ <u>मन्त्र</u> देसच •	१५२	•	५
- स्थ	समेष्ट्याचु •	१५२	•	१३
- च	मन्त्रदमिति	१५२	•	१६
• कादिचि	नेष्टकाचिते	१५२	द्वि •	१२
ते पि	चित्तेदेवपितृ स्तपयेत्	१५२	•	१२
ठ	ठक्	१५४	प्र •	२३
का	पिनाकियोगोविज्ञेया	१५५	•	१३
- थ	च्छेदितोप्रवृत्त्यः	१५५	द्वि •	२०
- लि	बालवैधव्य •	१५६	प्र •	८
- यी	गुडोच	१५६	द्वि •	२
- का	सुहृन्मसूरादिपिष्टे ।	१५८	प्र •	१६
त्य	कृतगन्धद्रव्यचूर्णे	१५८	•	२४

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	लक्ष	पङ्क्ति
- नी	वासिनी	१६०	•	१
- वो । क्रि	भैरवैर्क्रियते	१६१	प्र०	२६
• क	• पीठकेलि । पुं०	१६१	द्वि०	११
- म	वन्दामहे	१६१	•	२१
- गडो	पिण्डोत्तक०	१६३	•	१
• - । आ	• पीतपुष्पा । स्त्री० आठव्याम् ।	१६३	•	५
- पुष्प्याम्	अपुष्प्याम्	१६३	द्वि०	१०
- ण	लक्ष्मणाचन्दे ।	१६८	•	२
- भू	कोष्ठमूषा ।	१६८	•	२५
- ल्य	काल्वा ल्य	१६९	•	१२
- व्या	वाङ्मुलिमात्रकम्	१६९	•	१५
२१				
- मद	दमनकवृत्ते	१७०	•	२८
• प	• पुण्यजन . । पुं०	१७२	प्र०	१८
- सु	सुखिनतिष्ठति ॥	१७४	द्वि०	१७
भ्या	अध्याय :	१७६	प्र०	१०
- ग्धी	दीग्धी	१७६	द्वि०	७
- ना	धनधान्यञ्च	१७६	•	२५
• चे	• पुत्रैषणा । स्त्री०	१७८	•	९
• भं	• पुनर्नव । पुं०	१८०	प्र०	२
६				
- नर्नवा - जा	पुनर्वारजाते ॥	१८०	•	२८
- स्त	अरिगुस्ते ।	१८३	•	१८
- स्या	पूर्वलोवा	१८३	•	२७

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख	पृष्ठाङ्क	साम्भ	पङ्क्ति
- ल्य	•पुराकल्प । पु०	१८३	द्वि०	१२
२ १ श्रदि	उपदिश्यन्ते ।	१८३	•	२१
- स	सपूर्ण	१८५	प्र०	६
- चि	प्रक्षे०	१८५	प्र०	१०
सा	•पुरुदशा । पु०	१८५	द्वि०	६
त्सु	आपत्सू, मूढो०	१८५	•	२२
पु	परलोका	१८६	प्र०	२३
स	साश्रीयान०	१८६	द्वि०	६
ना	दृश्यन्ते	१८७	प्र०	१३
- ष घ	•पुरुषद्वय । चि०	१८७	•	२६
व	चतुर्वर्गे	१८७	द्वि०	२५
- च	क्षमाच	१८८	प्र०	५
- भा	•पुरुषोत्तम । पु०	१८८	•	१३
- वै	विदेव	१८८	•	२३
ति भा	कृतिदेवीभाग०	१८८	द्वि०	११
- था	पुरुखा०	१८८	•	१०
मे	अयगे	१८८	•	१६
- प	सुरोधसि ॥	१८९	प्र०	२२
- य	मनीतुद्वि०	१८९	द्वि०	१५
मे	कामिभिर्दे ॥	१८९	•	२४
- गो	पुष्करेणोपमिते	१९१	द्वि०	३
- ष • पं०	• पुष्करेणवास्त्री०	१९२	प्र०	१

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
पुष्पघातक पु०	अस्यायेमध्ये ऽस्यार्थशब्दद्वयचै। अथ तृतीयशब्दस्यार्थलिखोक्तात अथशु द्धम् । यथा वशी । त्वक् सारे ॥ पुष्प चाप। पु० कामदेवे। पुष्पचामर । पु०	१८३	•	१६
- ल्य	पुष्प धनुरस्य	१८३	प्र०	२७
ण	लक्षणा	१८४	•	८
- र	रुक्ता	१८४	•	१०
ने •	वचनेन०	१८४	प्र०	२१
पु वि	पुष्पविशिष्टे ॥	१८४	•	२८
ष्य	पुष्कर०	१८४	द्वि०	६
ता	पित्त हरी०	१८४	•	२०
ष्य	निष्कलायाम्	१८४	•	२७
- णा - र	भ्रमणार्थे रथे	१८५	•	१८
- विपत् रो	देववित्पुत्रोक्षोभ्याम् ।	१८५	•	२७
- र्मा	कर्मणि ॥	१८६	प्र०	५
- त	सुमनोहरै ।	१८६	•	२०
- न्द्रे	वृन्दे ।	१८६	द्वि०	६
- स्त्र	शास्त्र	१८७	प्र०	२६
- ने	रोहिषतट	१८८	•	११
- ण	कण०	१८८	•	२२
- ॥ -	॥ दुर्गन्धवायी ॥	२००	•	६
- सी	गन्धै णे	२००	•	१५
- षा	अयहायणी	२००	•	२८

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख.	पृष्ठाङ्क	संख्या	पङ्क्ति
न	दक्षिणनासा०	२००	द्वि०	२२
ने	पूरीभाष्यायने	२०१	प्र०	१
- का दे	कालदेव०	२०१	०	२
- ख	० पूरण । पु०	२०१	०	४
खि	खिन्नं	२०१	०	७
शा	विचार०	२०२	द्वि०	२३
सावर्वाचा २१	पूर्वाचासावषाढाच ॥	२०५	प्र०	२
जिष्ट	सखिभ्यष्टजि०	२०५	०	१४
- ट	पृष्ठवर्तिन्याम्	२०५	द्वि०	५
न .	तन्	२०६	प्र०	१
- ॥ -	॥ अन्येषामितिदीर्घ	२०६	०	४
- अ	विच पण्याम्	२०६	०	२७
- पृथक्	० पृथक् । अ०	२०६	द्वि०	२१
म। त्वह। म् - क	महत्याम्त्वक्पत्याम्	२०८	०	५
रपयु	पयोधरयुता	२०८	०	१४
- खा	वृद्धेलायाम्	२०८	०	२४
पु - श	दृशभीरौ ।	२१०	०	११
- ॥ - ख	॥ तृडज्वरोनिलदौर्बल्यकुक्षिरोग विनाशिनौ	२११	०	१६
- ॥ - अ	॥ खड्गपधाने । सासपण्ड्याम् । अण्ड	२१२	०	१८
- म	० पैत्तिकम् । चि०	२१३	प्र०	२८
पा के	क्रीनिपातके ।	२१५	०	१८
द - ड	जीमादमादपिददुद्धिद	२१५	द्वि०	१२

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख	पृष्ठाङ्क	सन्ध्या	पङ्क्ति
- न०	पौन पुन्यम् । अ०	२१७	•	६
भुं	पुनर्भूत्वा	२१७	•	१७
- पुं	रामकपूर्व० इ० ख्याते ॥	२१७	•	२०
- नि	पौराणिकोहि०	२१८	प्र०	११
चि० - पू०	चि० पूषाहर्गतेने ॥ पूर्वा०	२१६	•	२४
म त्व	पुलमहत्त्वे ।	२१६	हि०	३
तु र्वे	उत्कर्षे ॥	२२२	•	६
श - ज्ञा	प्रकाशकस्यज्ञातरि ॥	२२३	प्र०	११
खड	भाण्डा०	२२३	हि०	१
- मध्यमे वर्त० । रजसिक्कयतिशब्दनामम स्मृत । चिगुणात्मस्वरूपाया । सर्वशक्तिसम न्विता । प्रधानासृष्टिकरण प्रकृतिस्तेनकाध्यते । प्रथमे वर्त० २२४				
- चञ्चल	अपराचेचलक्षणा ।	२२५	प्र०	६
प्र	मिक्कतिरिति०	२२५	•	१६
- बा पु	धीजादयोवानपृथिव्या०	२२५	हि०	२
- - । वै०	लय प्रकृतिनय । वैराग्यात्	२२५	•	१३
- । प्र	। प्रकृते सरूपम् चि० प्रकृते	२२६	प्र०	२
• म् -	• प्रक्षेपणमून० ।	२२६	हि०	२८
- ता	अश्वतरेः	२२७	प्र०	८
५ ५ ५ स्त्री प्रकृष्टाया म् ।	• • • • •	२२७	•	२६
- रश्मी सु	रश्मी सुवर्णा०	२२८	•	२१
- वृषा	सुवर्णालु०	२२८	•	२२
५ ष्पा	वृषादीनां०	२२८	•	२६

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
व०	प्रविशति	२२८	द्वि०	१०
न्य	प्रहण्यते	२२८	•	११
- ये पु	निवासयेत्पुरात	२३०	•	५
- ख्यात	रोगाख्येति ।	२३०	•	१३
पा	सङ्गमाज् •	२३१	प्र०	१८
- छ	त्वष्ट रि	२३१	द्वि०	२०
छी	परमेष्ठौ	२३१	•	२८
च	दद्यादीना •	२३२	प्र०	७
- ज्ञा धी	रज्जामज्ञाधीरैरुदाहृता ।	२३२	द्वि०	२८
ञ	मनुष्याश्वगवादिषु	२३३	प्र०	२१
नि व०	सुन्दनानिप्रज्ञानानिचनीभूतानीव	२३३	•	२५
- ण	पुराणे	२३३	द्वि०	२५
- अ	प्रश्रये	२३४	प्र०	६
- छे	प्रेमविशिष्टे ।	२३४	प्र०	१३
- मी	कर्मणि	२३४	•	२५
कृ	कृदोरप्	२३४	•	२७
अ	प्रत्यर्पणे	२३५	•	११
- ति	कृदिकारादितिङीप्	२३५	द्वि०	२६
व मा	अवयवमात्रेण	२३६	•	१६
। वा	प्रापूर्णे । प्रथमस्थाने वा बाहुल्ये •	२३७	प्र०	१२

• अत्रप्रतिशर्म । शब्दाद्ये सकलशब्दार्थयोर्विस्तृतेरियमशुद्धि यथा • प्रतिकाय । पृ •
 शरव्ये । लक्ष्ये प्रतिरूपके । प्रतिकृतौ ॥ २३७ • २४

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
- ज्	कञ्	२३७	द्वि०	१४
- णि	घण्टिकायाम् ॥	२३८	•	१५
- ग	गादाधरी ॥	२३८	•	२१
- ल्य	ल्युट्	२३९	प्र०	२२
- क्ते क०	। ल्युक्ते • अयमर्थविशिष्यत्वेन च परेशप्रत्य क्ते • क्ते •	२३९	द्वि०	१७
- स	सन्दास	२४०	प्र०	११
त्रि	प्रतिवाद्ये	२४०	द्वि०	२३
कर	कृतकृतिमनु •	२४१	•	१९
श्वप्रतिपदे •	विश्वदेवादिभिरनु •	२४१	•	२१
धे ॥ य	विधेयतयावा •	२४१	•	२९
- त - सा	विपरीतसाध्यसा •	२४२	प्र०	३
ट - मा	घ टस्यमातङ्गविम्ब ।	२४२	•	२८
- उपप्रति	प्रतिउपपद्यते	२४२	द्वि०	३
- की	बोधने	२४२	•	२१
- पा - र	पालरक्षणे	२४२	•	२९
- र	मनोहरी ॥	२४३	प्र०	२२
• का	• प्रतिभयाकार । पु०	२४३	द्वि०	१७
- भ	प्रगल्भे	२४४	प्र०	६
- दोषसा	प्रतिवादोपस्थाति	२४५	द्वि०	२३
- छे	विशिष्टे ॥	२४९	प्र०	१४
- पुं •	• प्रतिष्ठति • स्त्री •	२४९	•	१९
- । नि	। अपेक्षायाम् निष्ठात •	२४९	द्वि०	२८

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख.	पृष्ठाङ्क	सम्भ	पङ्क्ति.
- प्रा	प्रतिपाल्ये०	२५०	प्र०	३
- या	शन्तनुराजपितरि ॥	२५०	•	२६
- न प्रा	पमानप्रयोजकधूर्वहृत्वे नीपमान	२५१	•	१३
५ कैतवात्	प्रातिस्त्रिभ्यात् कैतवात्	२५१	•	१०
०। अपा ३	• प्रत्यक्पूर्णी। स्त्री० अपामार्गे ॥	२५२	द्वि०	६
- व्य	प्रसरत्येतत्	२५४	•	४
- स्त्रा	तत्सोस्त्रिखपूर्वकज्ञानम् ।	२५५	•	१०
• व	अर्थथाज्ञायाम् ।	२५६	प्र०	१५
• पु०	• प्रत्यक्स्थानम् । न०	२५६	द्वि०	१४
- व दे	• प्रत्यासत्ति । स्त्री०	२५७	•	१८
- स्त्र्य	ऽऽशयावैबनदेहमानिने	२५८	•	१८
५ - दप्रदप्र	प्रथप्रस्थाने	२५९	प्र०	१८
६ दारर	तुष्टिदप्रदक्षिणम्	२५९	द्वि०	२१
- व	द्विदरणे ।	२६०	•	४
५ - धदेव्या	द्वीप वृक्षाश्चा०	२६०	•	२५
- न्न	साब्रदेवैर्निशामुखे	२६१	•	१६
- सा	अज्ञानाभा०	२६२	प्र०	३
- या	रथस्यचक्रान्ते०	२६२	•	२६
- ॥ प	राचार्या०	२६३	प्र०	१९
टे द्वि	॥ पतितुमिच्छीपतते०	२६४	•	२७
द	पश्चाटे ॥ द्वि०	२६४	द्वि०	३
	दुग्धे	२६४	•	१४

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्कः	संज्ञा	पङ्क्ति
- व्ये पु	चक्षुष्यसुपुष्येपु०	२६४	०	१७
चि०	जिकला०	२६४	०	२६
- य क	अभिधेयस्यकल्पना०	२६५	प्र	८
- भा०	भार्येयम्	२६६	द्वि०	१४
क्ष	धातुक्षन	२६६	०	१७
- न	धिरतिन०	२६६	०	२४
- घ	प्रत्यूर्ध्वे ।	२६७	प्र०	११
- लिकाना	मालिनाम०	२६७	०	२३
अ	परमेश्वरे	२६७	द्वि०	२२
त्ये	पतत्यनुपलब्धिभेदेनषोढा ॥	२६८	०	२८
र्षी	सन्निकर्षी०	२७०	प्र०	११
- नस्यात्त	ज्ञानतद्विशेष्यकम् ॥	२७०	०	१८
- ष्ट म्	द्रष्टव्यम्	२७०	०	२८
- । हा	। यथाहास्तिनमुदकम्०	२७१	०	१४
। त०	० प्रमाणबाधितार्थक पुं० तर्कवि०	२७१	द्वि०	१७
घा	बानरान्तरे	२७२	०	१४
अ नु	अनुष्ठान०	२७२	०	१७
- णि - त्त	कर्मणिक्तोक्त	२७३	०	१२
- सू	सूचम्	२७४	प्र०	१२
० मोदक	० प्रसीक प०	२७४	०	१७
सा-र	अहिंसादिरति	२७४	द्वि०	२३
- र	शरीरे	२७५	प्र०	१७

अशुद्धिनेख	शुद्धिनेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
शं श	स्पर्श यकारेर्वधतस्पर्श शका०	२७५	द्वि०	१२
अनन्त	रूपाभ्यामाभ्यन्तराभ्यां०	२७६	प्र०	१३
- य	रगाधाम्	२७६	द्वि०	४
- ऽ	प्रस्थिते	२७६	•	२५
• अचप्रयुक्त	अव्दगं सफलशब्दार्थयोर्विस्मृतेरियम शुद्धि यथाप्रयुक्तार्थे । पु० प्रतुत्क्रमे प्र कृष्ट युद्धमर्थो य॥	२७७	प्र०	१५
- प्राण	प्रयोगप्राशुभावविधेय	२७७	•	२५
यप्रप्र	पर्यायप्रयोग •	२७७	•	२६
- कोभाकोभा	सात्त्विकीभावद्वलुक्ते	२७८	•	३
- क	विद्यमानस्यैव	२७८	•	५
त्य	नित्य	२७८	•	१५
- तु	सिद्धेषु	२७८	द्वि०	१६
न्य	धान्याकम्	२८०	प्र०	११
- भा	भर्जितम्	२८०	द्वि०	३
- प्रपती	प्रतदे ॥	२८१	प्र०	२२
- इ	वार्हस्पत्या	२८१	द्वि०	३
- यर्ष	पार्ष्णी	२८१	द्वि०	१८
- । आङ्गि	। आङ्गिरसगोत्रस्य आङ्गिरस०	२८२	प्र०	५
- गव	काश्यायन	२८२	•	२४
- न	वज्रपीनाम्	२८२	प्र०	१८
- षट्पांनासत्वा	ज्यैष्ठ्यासमतीताया-	२८३	प्र०	२४
- ख्य	ऐन्द्राग्न्याख्ये०	२८३	द्वि०	१०
वं	वायोरुर्ध्वं स्थित •	२८४	प्र०	५

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	साम्भ	पङ्क्ति
- शि ^९ तिरो	नेतिशिरोमणि ॥	२८४	प्र०	१०
- धी - ङ	स्त्रियोवहनाययानविशिषि ।	२८४	०	२३
- प्रा	हिसादानेषु ।	२८४	द्वि०	१
- ज्ञ	प्राज्ञापत्यैश्वरन्तीतिवाक्ये न०	२८६	प्र०	२४
गा	सीनामूंग० भाषाशुद्धि०	२८७	प्र०	६
- न्त	निष्क्रान्ते ॥	२८७	द्वि०	८
- । श ^९ श	शुद्धश्रातने।	२८७	०	२७
- ॥ प्र ^९ स्तावे ॥	०००००	२८८	०	२१
- प्र	अप्रधान्यम्	२८०	प्र०	११
- वि	प्रधानता	२८०	०	११
ज्ञ - या	प्रसन्नतया०	२८०	०	२५
- कु	कलुषित	२८०	द्वि०	७
- मि	अतिरुद्धि०	२८०	०	२८
- त्व	उत्पाद्यमाने	२८१	प्र०	१४
- म	व्याप्यमिह०	२८२	०	२५
- प्रा	प्रसविष्ट ।	२८३	द्वि०	१२
- प्रा	प्रसविष्ट ।	२८३	०	२३
० ज ^९ नम्	० प्रसूतिजम् । न०	२८३	०	२६
- का	बीणाप्रा	२८४	०	१०
- का - णा	० विदूषकादौनांपरस्पर ०	२८५	प्र०	२४
० र - क	० प्रहरणकणिका । स्त्री०	२८७	प्र०	२७
० । - चा	० प्रहार ० । पुं० आघाते ।	२८८	प्र०	२

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	संज्ञ	पङ्क्ति
- फ	घोट० फोट० भाषाशुद्धि	२६८	•	२
- इनि ॥	इण् ॥ डिञ्	२६८	•	१०
- म	खान्ति ॥	२६८	•	१६
- हु	प्रश्नदूत्याम्	२६८	द्वि०	७
-। तु	उदये । तुङ्गे ॥	२६९	•	१
- द्वि	द्विसायाम् ।	२६९	•	१६
- विशति	षोडश	२६९	•	२०
घे	दीर्घे ०	२००	प्र०	१
- म	सयोगएव	२००	•	२५
• ती	० प्राख्यम् । न० तीक्ष्णतायाम् ० ।	२०१	•	२३
- खे	विद्यमानस्यैव	२०१	द्वि०	१
- दोष	देश .	२०२	•	१५
- कान्	शुक्ल	२०२	•	२८
- स्त्रे - छी	उगितस्त्रेति छीप्	२०२	प्र०	८
- प्रा	प्रति०	२०६	प्र०	७
- वर्तते	इन्मध्ये	२०६	•	२८
- दिक्कास	पानादिसञ्ज्ञा०	२०६	द्वि०	४
-। वली	॥ अनिले ॥ वली ॥	२०६	•	१०
- न्ते - पु	उच्यन्ते नपुनरेकौ०	२०६	•	२२
- य	प्राणायाम ,	२०८	•	२८
२१ दुष	भगवदुक्ते	२०८	प्र०	२८
- म	जन्मिनि	२०८	द्वि०	५

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	सम्भ	पङ्क्ति
त	अग्निचित्तथा	३१०	प्र०	१४
- ॥ - अह	वि० अहमुंखे०	३१०	•	२८
स भि	सम्बन्धिनि	३११	हि०	२६
त्वे ये	कृत्वेल्यर्थे	३१२	प्र०	८
- य	• श्रयान्तर्गतै०	३१३	•	१४
- मा	प्राभाकरा०	३१३	हि०	५
हि	अभिहते	३१५	•	१५
- म	देशमन्दिरे ॥	३१७	प्र०	१७
- प्री	पीतसाजतरी	३१८	•	२२
नि ह०	रोमभियुं क्रीष्ट दूच०	३१८	प्र०	२६
न	प्रतने	३२०	हि०	७
ष ई	प्रुषदाह	३२१	•	१२
न	छेखे नजलदानी	३२२	•	८
ती	प्रभासी०	३२३	प्र०	८
श्री	देहल्यक्तो अर्थे	३२३	•	१४
- । - ई०	ईषलच ईष०	३२४	हि०	१२
- । लो	पैष । पु लो शि०	३२४	•	१७
त	त लउच०	३२५	•	१
- गूढ	लवङ्ग	३२८	प्र०	१८
- ख	पञ्चकलस०	३२८	हि०	१
दि	वन्दितम्	३२८	•	५
- ति	भूति०	३२९	•	५

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख	पृष्ठाङ्क	साम्प्र	पङ्क्ति
- ज	जृम्भायाम्	३२६	•	१६
- । फणा	फणाभारी । पृ० फणाभृति ॥	३३०	प्र०	१८
- फि०	फणिसञ्ज्ञक	३३०	द्वि०	३
- कू	कोटादिदूषितम्	३३१	प्र०	१३
एच	एच	३३१	द्वि०	७
त्रिधाधा	सन्निव०	३३३	प्र०	२२
- ल तुं	• फलवतुंलम् । न०	३३३	•	२४
- ल	फलवृत्ति०	३३३	द्वि०	१
- म	द्राक्षायाम्	३३४	•	१४
- गति ल्वा	मतिवल्वा०	३३४	•	२५
ल्यनु	चित्पुनन्	३३५	प्र०	१५
- ल्वा न्यो०	फलान् न्युत्तरफलान् न्यो०	३३५	•	२०
- मे	प्रभेदे ॥	३३५	•	२८
- फा	॥ फाण्यते ।	३३५	द्वि०	१५
- फा	फणगतौ ।	३३५	द्वि०	१६
भू	धूम्याटविह्वने ।	३३६	•	१७
- दमन	कदन०	३३७	•	६
त्वा	कूर्त्तरणम् ।	३३७	•	१६
टु	कटुणाम् ।	३४२	•	१५
ध्या चा। दा	वध्यादाचार्यमुख्यागुरवस्तथैवेति ॥	३४३	प्र०	४
- ध्या	वध्याम् ।	३४३	•	१०
- च	तथासुरसम्पत्	३४३	•	२०

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	संख्या	पङ्क्ति
- प - त्वा	रूपत्वादामुरसम्पदुत्पादकत्वाच्च०	३४३	•	२२
न	चोयमानेवत्य	३४३	दि०	६
- सर्ग क	पुंसांसुखकराच्चैव	३४३	•	२६
श	कार्श	३४४	प्र०	११
त प्र	तख प्रकाश०	३४४	प्र०	१०
स	ससदिबन्धु .	३४४	दि०	१६
स	सर्पदप०	३४५	•	१०
छा । या	सृष्टामाया	३४६	प्र०	२०
- वि०	पारिभाषिका०	३४६	दि०	२६
- स	समांसा०	३४८	•	१८
- इ	बलात्सनदूषयेद्	३४८	प्र०	२३
स्था	पूर्वपदस्यैव	३४८	दि०	२४
- र	गुदाङ्गुरे	३५०	प्र	२८
का	कुन्दवत्त	३५०	दि०	२०
- लि	बलीमुखे ।	३५१	प्र०	१४
- धे	क्रोधेहि	३५१	दि०	१८
- नि०	बाल्मीकिमुनी	३५२	प्र०	८
- पुं०	• बहुतन्वीक । वि०	३५३	दि०	१०
- धावा ॥	विधार्थेधा ॥	३५४	प्र०	३
- । - य०	॥ चिन्तितयय०	३५४	•	११
- तुकाका	अतुकायाम्	३५४	दि०	३
भा०	श्लेषातके	३५६	•	२

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
चिताका म	कुचिकायाम्	३५६	०	८
न	ज्ञानद्वय	३५८	०	६
- न्न २ १	नवान्न	३६१	प्र०	१
- हाम	वालथ हा०	३६१	०	१८
णे - ति	करणेचेति कि	३६१	०	२६
- भि	भिक्ष्याम्	३६२	हि०	२
- श	वालानस्या०	३६२	हि०	७
स्त्री - की	स्त्रीकीगप्रष्टावृत्तकीग०	३६२	०	११
वा	बलिगम्य	३६३	प्र०	१०
- म	बलीयामाच् गौ०भाषाशुद्धि	३६३	हि०	१
- प २ १	कूपिके	३६३	०	६
मासा	सामाईवम् ।	३६३	०	२१
- द	कचाद्यङ्गुल्य०	३६४	०	१७
पुं०	सगच्छे ॥ ५ ॥	३६५	प्र०	२
- गगते	सुगते ।	३६६	हि०	२५
- छ - कु	निष्ठएकुर्वद्दूपाख्य	३६७	प्र०	११
- प्रा	प्रबुद्धे ।	३६७	हि०	१
- यो - सा	यौबुद्धेसाधारणव्यापार	३६७	०	२३
- । - म०	प्रज्ञायाम० शिमुष्याम० मतौ ।	३६८	प्र०	७
५ । शिमुष्याम् ॥	० ० ० ०	३६८	०	७
त्ति - नि	प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च	३६८	०	१३
- मा	व्यवसाय ;	३६८	०	२३

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	संज्ञा	पङ्क्ति
- ॥ - ६	॥ इष्टानिष्टविपत्ति इष्टानिष्टानां	३६८	०	२५
- र्ययस्त	विपर्यस्तम् ॥	३६८	द्वि०	२५
- छ	पञ्चैषा	३६९	०	१०
- घ	घटवृत्ति	३७०	०	११
- ॥ ॥	॥ जुद्धवार्ताक्याम् ॥ जुद्धायाम्	३७१	०	१८
पु० पा	पु हिन्तासिष्ठवृत्तिस्तस्मात् पाठायाम्	३७२	प्र०	१०
म	घण्टारवयाम्	३७२	०	२१
ध्या	अरण्येध्ययनादितदा०	३७२	द्वि०	६
स्थ	स्थूलैलायाम् ॥	३७२	द्वि०	८
- ष	० वृद्धद्वन्द्वम् न०	३७२	०	२७
देवव	दीपगुरोर्मनुष्य ॥	३७३	प्र०	२८
२१	० वैश्वट ॥	३७३	द्वि०	३
टका				
- ॥ वो	॥ वैतालिकीनोधकरोति	३७४	प्र०	१३
थ्ये	मिथ्यैव०	३७४	द्वि०	१२
न०	प्र० श्रीकृष्णो ॥	३७७	प्र०	१४
- येप्रलयेखा	प्रलयोऽस्मात्मानि०	३७७	०	१६
- सं तम्	सञ्चितम् ॥	३७७	द्वि०	२२
थी	ब्राह्मणवृत्तिर्विशेषस्य०	३७८	प्र०	१०
- खि०	शिखरान्वित	३७८	०	२२
श्रय	दृश्यते०	३७८	द्वि०	२
- क्ष	लक्ष्यते०	३७९	०	८
- लापय	कालापरिच्छिन्न०	३७९	०	२०

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख .	पृष्ठाङ्क	समा	पङ्क्ति
ज्ञ	सर्वज्ञ .	३७८	.	२३
- त । त्	यत्तच्छब्दोपलक्षित ॥	३८०	.	१६
- र । ह्य	प्रश्नोत्तरेद्वितीयोक्तासिपरब्रह्मो .	३८१	प्र.	१३
र । श	निरतिशयमहत्त्व .	३८१	द्वि.	२
योतोका	योजायन्ते	३८२	प्र.	६
ह्य	ब्रह्मैव	३८२	.	२२
ग	सयोगोपतितैर्गत्वा .	३८३	.	१८
स । यो	सादैवसहस्रयुगे .	३८३	द्वि.	५
- ग्य । नञ्	भोग्यजननीवसम्भजनियम् ॥	३८४	प्र.	२८
तो ।	उत्पातोक्त ।	३८४	द्वि.	१०
र	पराविद्यायाम्	३८५	.	११
स्था	यस्तुस्थामोहितो गर्भ	३८८	प्र.	६
दा ति	पूर्वपदादिति शब्दे	३८८	.	२७
मर्पणि	वस्त्राणिसर्पणे ।	३८९	.	५
ल	एतेषां लोकोभगौ	३८९	द्वि.	२४
॥ व	॥ चितिकथपत्र .	३९०	प्र.	८
५ ५	• • • • •	३९१	.	२१
ब्राह्मणाज्जातो				
- न	नञ्मुत्तनवहु .	३९१	द्वि.	४
य .	अध्यापयतिनोशिष्यान्	३९२	.	१५
• च्छ	ब्राह्मणाश्च सी । पुं .	३९३	प्र.	३
य व	ब्राह्मणमाश्रयवाङ्वादन	३९३	द्वि.	७
ध	मधुर	३९४	.	२८

पशुलिख.	शुलिख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
न्यस्	चीनकधान्य	३८५	•	११
- पो	योठकविशेषि ।	३८६	प्र०	२
- ४ अ०	॥ पङ्क्त्याम् ॥ अवायाम् ।	३८६	द्वि०	२५
- म्वर	भवेन्नर ।	३८७	प्र०	१८
- ध्ये	तन्मन्ये	३८७	•	२५
मा	मध्यमाधिकारिण	३८७	द्वि०	७
- भ	दुर्लभज्ञान	३८७	•	८
त	सुलभत्वान्मा०	३८७	•	२१
र्व - त्त	सर्वसुक्त	३८८	•	१६
- ना	न्यादे ।	४००	प्र०	२४
- क	मथित	४००	प्र०	२७
- स्तु०	ब्राह्मणस्य	४००	द्वि०	२८
- शुद्ध्या	शुद्ध्यस्त्र०	४०२	प्र०	६
त्र	तथायत्र	४०२	•	१०
- क	यथापाक	४०२	•	११
• द्वि०	• भगवान्पुं०	४०२	•	२२
- पा	रनुवादरूपा	४०३	•	१
- ४०	तदद्वैतामूल०	४०३	द्वि०	१०
- त	स योगास्य	४०३	•	२३
- ४ ट-	नक्षत्रपटके ॥	४०४	प्र०	२८
- ४	शरीरस्य	४०४	द्वि०	८
- ॥ - भ	वि० भगवै ॥	४०५	•	८

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
सु	यथोदित्त्व	४०५	•	१५
- न - का	व्यापयोरिवकारणात् ।	४०५	•	१८
- रा राणे	पुराणे	४०५	•	२५
- । - मन०	मनस्ति । मन्त्रो० । गवल् । भस्मनृचि० पत्तमानभजायि॥ भन	४०६	प्र०	२०
- च वि	अथिवादिभ्यश्चोवाविति०	४०६	द्वि०	१४
जि०	पूज्ये ॥	४०७	प्र०	२
ज्ञा	नाभ्योक्त्या	४०७	•	७
- जि	पूज्ये,	४०७	•	८
- च०	पौदित्यवारे	४०७	•	१४
- ज्ञा	नाभ्योक्त्या	४०७	•	१७
- ट	खजरीटे	४०८	•	२२
- , - ।	भपति पुं०	४११	प्र०	६
- ज्ञा	भङ्गा, याम्	४११	•	८
- मकन्द	कामन्दक	४११	द्वि०	८
- याभष	यावन्नयमनागतम्	४११	•	१६
- ककरी	भयकरीति	४११	•	२१
जि०	जली विलासी०	४१२	•	१८
य्य	अरण्या ॥	४१२	प्र०	१०
- त्व - भ	अभिष्ठानत्वे नभरणात् ।	४१४	द्वि०	२८
- मि	भिषग्भिराप्तै०	४१५	•	१०
पु ई०	प्रभृतिषुभर्मङ्गति०	४१५	•	१२
दि	सेदनम् ।	४१६	प्र०	८

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	संज्ञा	पङ्क्ति
२१ विभ	भविष्यकप्रशोधने	४१८	द्वि०	१२
२	पुराणविशेष	४२१	०	१
अ	भाजनम् ॥	४२२	०	२२
१-॥ ५	क्षादिभ्य क्तिम् । चमुनासिक्कस्येति दीर्घः ॥	४२३	प्र०	२४
५ तांतागा	तांगाविप्रायदाप्रयेत्	४२४	०	१०
- वा ५	भानं चित्ताऽचित	४२४	०	२६
५ स्ययस्यस	भायस्यस	४२४	द्वि०	२१
य	रुणस्तथा	४२६	प्र०	५
भक्ततापा०	कृ तपीषना	४२६	०	१२
व्य	चिचोत्पला	४२६	द्वि०	१६
तां	पुण्यजला	४२६	०	२५
भै०	माखवाद्यै व	४२८	प्र०	२३
भा	भरहाजस्य	४२८	०	५
प	उपासनापायसाधनी ॥	४३१	प्र०	१८
- ज्ञ	यतीलिङ्गः ॥	४३२	०	६
अ	रामश्चैत्यै व	४३२	०	१२
- तृष	तन्वादिह्वादिभ्यः ।	४३२	०	२०
घ० ५	सएवसुरभि काल	४३२	०	२८
० तचभ०	० भावज्ञ चि०	४३२	द्वि०	८
शाम्	कल्पनायाम्	४३२	०	३२
प	दिप्रयान्तर०	४३२	०	२७
- । - ह्या	। ब्रह्माख्या० ॥	४३३	प्र०	७

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठान्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
ए म	एवमन्यधानुमन्तव्यम् ।	४३३	द्वि०	११
शीलम्	० ० ० ० ० ०	४३४	०	८
सु	पाश्चात्तमागधी ।	४३५	०	२६
छीपाशां	द्राविडीयाडादेशीच	४३५	०	२६
नाभग०	मगरी ।	४३५	०	२८
भि	मिच्छेर्धर्म०	४३८	०	५
र	भैक्षापगतैर्ह०	४३८	प्र०	१३
व्याधिर्म	नातिवाधीभवेत्	४३८	द्वि०	५
ण्डी	भिरुण्डास्त्रोणा ०	४३८	०	२०
मि	मि दिर०	४४०	प्र०	२६
दण्डवा	स्त्रे स्त्रजात्यन्तरे	४४१	०	१८
- मो वृ	भीमे । वृकोदरे	४४२	द्वि०	२७
क्ष र	कपूर्वस्थेति०	४४३	प्र०	४
- क्षु	क्षु ॥	४४३	०	२४
० ज्मि	० भुक्तप्रमुञ्जित ।	४४४	०	२४
मे	रुग्णे ॥	४४४	द्वि०	८
जीनीनौ	वृत्तीपीनौनरेश्वरे	४४४	०	१८
- च	वृत्तिप्रत्यय	४४६	०	१८
ज्य०	विनाज्य	४४६	प्र०	२०
मु०	सु शक्तृहीना	४४६	०	२१
विषेष्ट	विषेष्टिषु	४४६	द्वि०	११
१ म०	उत्तरोत्तरंराज्यलक्ष्यं विदुषो ॥ भवनम्०	४५२	प्र०	१२

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	समा	पङ्क्ति
नेष्टहारस्त्रीप्रवेश ने ॥	• • • • •	४५५	•	१७
- स भू०	सप्तमभूमिका	४५६	•	१४
- श्व	वाताश्वे	४५७	द्वि०	८
- शी	अतिशायने	४५८	प्र०	२७
• -वारं०	• भूयोभूय । अ० वार०	४५८	द्वि०	३
वा	उखर्वल्लहणे ॥	४५८	•	१८
- अ न प	भोजपत्र०	४५९	प्र०	२२
- क्ता	लङ्काप्रति०	४५९	द्वि०	२४
- म त	हिमवत	४६१	•	३
क्ते	षिङ्गे ॥	४६१	•	१५
- स्य	अल्पपक्षिविशेषे	४६२	प्र०	१०
- भृ०	असजपाक्षे	४६३	•	११
श्रय	अश्रय०	४६३	•	१६
- मि०	अभिभ्रमणशील	४६३	द्वि०	२७
॥ शी०	॥ सुहृदर्थे ॥ शोभने ॥	४६४	प्र०	५
- ति वि	रितिनौतिविदोमतम्	४६५	द्वि०	७
- छा	द्विष्टोयद्यपिसम्बन्ध	४६५	•	१७
- ष्टु	मेष्टमये ।	४६६	द्वि०	१२
- यस्तस	प्राणसन्धारणार्थ०	४६७	प्र०	७
- छि	पुष्टिबर्जनम्	४६७	द्वि०	८
- या - तत	मनुयातस्य	४६८	प्र०	२६
- व्य	नोव्य ।	४६८	द्वि०	२७

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख	पृष्ठाङ्क	समा	पङ्क्ति
ते०	जीर्यति	४७०	०	४
० पु०	० भोजनपात्रम् । न०	४७१	प्र०	८
- स्थां	अमावास्या	४७२	दि०	२
अष्टाभ	अभुक्तादीना०	४७२	०	२६
गी	मीगोनौगो०	४७४	प्र०	६
- सु०	सुवर्ण०	४७४	०	२२
ष्टा	० अष्टतीर्थ०	४७४	दि०	२१
२००)	० भातरौ । पु० २	४७५	प्र०	६
क्व	क्वेषामुखम्	४७५	दि०	१७
- का	सभान्तिमन्	४७६	प्र०	१२
व वा	क्वाचित्प्रत्ययवार्ति०	४७७	०	१६
- सु०	भुक्ते०	४७७	०	२१
- त्वा । त्व	५ निच्यत्वात्प्रसुम्	४७८	दि०	२८
- वा	शूल	४७९	प्र०	२३
- ह	मखगतौ ।	४७९	दि०	१५
- ध्य०	अह्वयिष्या०	४८०	प्र०	२२
काविरितिमनोर मायास्पृष्टम् ।	कनिनप्रत्यये ।	४८०	दि०	४
० पु०	० मङ्गलप्रदा । स्त्री०	४८२	प्र०	३
। य०	प्रत्ययस्यादितौत्वमयथा	४८३	०	१
- का क०	कामचर्चिकायाकृति०	४८३	प्र०	२
- भे	मे, दोमन्नाविवर्धन ।	४८३	०	२०
- । अ०	अतिशयेनमन्त्र । अति०	४८४	०	१६

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	सम्भ	पङ्क्ति
- ट	कुठरे	४८४	•	२०
• छरीरा	• मञ्जीरा । स्त्री०	४८४	•	२३
- व०	सौम्याननयुक्ते	४८४	द्वि०	२७
- म्भी	दपरिर्म्भे ॥	४८५	प्र०	११
- वृ०	वृ हणो	४८५	•	२४
- प्रि	अपरेपिये	४८५	•	२७
पं	सर्वलोकास्त्रिय	४८६	द्वि०	५
- न्व	मणिवन्धे	४८७	प्र०	१३
उ	मञ्जाले	४८०	द्वि०	१२
- सु	मु निविशेषि ॥	४८०	•	१६
मन्त्राया ॥	सूर्यभक्तायाम् ॥	४८१	प्र०	२
- नी०	ततोहीन	४८१	•	८
- ने	ज्ञाते ।	४८१	•	१३
- ग्यमहा मा	कृतच्छान्दीम्यभाष्यम्	४८१	द्वि०	२५
- पु०	• मत्कुणा । स्त्री०	४८२	प्र०	२०
- ना	प्राङ्गणावर्णे	४८२	द्वि०	११
२१	यसगामत्तमयूर	४८२	•	१३
- सय	स्मरतहरि०	४८३	प्र०	२७
- ज	प्राङ्गणा वण० ।	४८३	•	२६
- ना	प्रयी वे	४८३	द्वि०	१
ख्या भू०	मख्याः पु० भू०	४८४	प्र०	१५
- सु दे	• सुनादिया ॥	४८५	प्र०	६

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	संज्ञा	पङ्क्ति
न्य	क्षिपेन्नान्य	४८५	०	२६
- स	मास	४८६	०	३
- स्र श	तुण्डांस्रशल्काश्चै३०	४८६	०	१३
- झी	जलमझी० ।	४८७	०	१६
- भ्य	विध्यते	४८७	०	२३
स्वासा ^५	स्वाषयवे	४८७	द्वि०	१२
रो	सरवर्जिते०	४८८	प्र०	१४
स्वा	स्वामदात्	४८८	द्वि०	१३
ख	कामावस्थायाम्	५००	०	८
लट शब्द ।	कर्त्तरित्थ तच्छीलादार्यस्तुम्बा ॥	५०१	प्र०	२
- रे चो०	यन्यान्तरेभ्यो ज्ञातव्या . ॥	५०१	द्वि०	१८
दे	देशिकोपदेश	५०१	०	२८
- यी	गन्धीतमायाम् ।	५०२	प्र०	२३
र	नारिकेलजम	५०२	द्वि०	२
- ते०	धूपितोरस	५०३	०	२८
- त	वान्तपुष्परसी०	५०६	प्र०	६
- वि य	विडगृहान्	५०६	०	१५
- द्य	अ ध्यमौद्वा०	५०६	०	१८
० म धू	मधुधूलि	५०७	द्वि०	१३
घ	घनमदन०	५०७	०	२६
- ने	आतोनुपसर्गे०	५०८	प्र०	५
लक्ष्म	गलर्गडादिरोगकृत	५१०	०	१

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
- स्त्री	स्त्रीर्यन्त्री०	५१०	प्र०	३
- र	चौराश्रुत	५१०	द्वि०	७
- कीमल्	कीमलम्	५१०	•	८
- मो०	मेदायाम्	५१०	•	२५
- का	काकील्याम्	५१०	•	२६
- टु	मधुर	५१२	प्र०	५
- गं की	मार्गप्रवर्तकी	५१२	•	२२
- खे सा	उलूकादपञ्चे तिसाधु	५१३	•	१
- व्य	हृद्य रुच्य मुखप्रियम् ।	५१३	•	१०
- मे - ॥	पञ्चमेस्वरे ॥	५१४	•	१४
मध्य -	मध्यमे ॥	५१४	द्वि०	२८
- द्य	च्ये ।	५१५	•	२६
- य - वा	प्रग्रहवान् ।	५१६	प्र०	४
- गा०	पञ्चवेगश्च	५१६	द्वि०	२१
- त्या	प्राग्गृह्यात्यविक०	५१७	•	२८
- तो - नि	यतोनिर्विषयस्यास्यमनसीमुक्तिरि ष्यत । अतोनिर्वि०	५१८	•	७
- त्सा	जरत्कारमुने.	५१८	•	२०
- मे	मुनेर्माता	५१८	•	२४
- न्दा	परनिन्दा	५१९	प्र०	१९
- म०	मानुष्याम् ॥	५२१	द्वि०	१
- नृपय	नृपञ्चे ।	५२२	प्र०	६
- य - स०	कटं करणे तिसमासः ॥	५२२	•	११

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
- १ - १ •	॥ आवर्तक्याम ॥	५२२	द्वि.	७
तम	सुदितत चाव्ययवन्दे •	५२३	प्र.	८
- सु । रि-स्त •	मुररिपोस्तनु	५२४	प्र.	८
- व्दे - क्व	शब्देन क्वयते	५२४	द्वि.	१०
- र्थ - स्म	नचदृष्टार्थस्यार्थ स्मरणस्य •	५२५	•	४
- प्र - का	प्रतीकार	५२५	•	१३
- न्न	मन्युते	५२५	•	२२
स्वपथे	अरथ्ये नि : शलाकेवा	५२६	•	१४
- त्वा	सम्यतत :	५२६	•	२१
ष्य	पिप्पलीमूल'	५३०	प्र.	८
- म	ससुद्रे ॥	५३०	द्वि.	१
- त - वि	मन्मन तद्विदुर्बुधा :	५३१	प्र.	२५
- स	सज्ञायाम्	५३१	द्वि.	४
- स	सहसाङ्घ्रिर्म •	५३३	•	१५
• र	• मयूरिका । स्त्री •	५३३	•	१८
- ह	द्रुधु वायस	५३४	प्र.	५
- स - स	स्वच्छस्रगुरुसंस्थाय	५३४	प्र.	२०
- ना पू •	उपात्तानामपूर्वासा	५३४	द्वि.	१०
- बुद्धि	चित्त वेदनाना	५३४	•	१८
- ट - त्वा	तस्यकूटस्थनित्यत्वात् ॥	५३४	•	२०
- या - ट	लग्नादष्टमभवने	५३४	•	२४
- ति - व	भवतिविरतिवश • ।	५३५	प्र.	४

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख .	पृष्ठाङ्क	साम्भ	पङ्क्ति.
द्वि	चन्द्रिकापायिनि ॥	५३५	द्वि०	२४
- ए	भाविन पविशेषि ॥	५३६	प्र०	४
- तिगृह्य	लोप्यतिगृहमेधा०	५३६	द्वि०	१७
- क्त०	फणिक्तके	५३७	प्र०	१८
ष्ट	असिदष्ट के ।	५३७	द्वि०	८
• सु०	• मन्त्रमुख . । पु०	५३८	•	६
- वा	सुवर्तपित्त०	५४०	प्र०	२
यू	मलपू स्तम्भ०	५४०	द्वि०	२३
- वा	चान्द्रमासत्वे	५४१	प्र०	२०
जलख	रजखलायां०	५४२	द्वि०	१०
॥ म०	वि० मल्लिने ॥	५४३	प्र०	२
द	दोषाधारे ॥	५४३	•	२३
- ल्य	मल्लतेषा ।	५४४	•	३
- दृष्टि० विधिद्विवि	विश्रुगते० विधिद्वि०	५४४	•	११
क	विवेकिनि	५४४	•	१२
- के - पि०	मल्लिकेतिपिङ्गले०	५४४	•	१८
- ण्य	कृष्णविवृतायाम् ॥	५४५	द्वि०	२८
॥ म	॥ श्यामलतायाम्सूर०	५४५	•	२६
- सु	मच्युतमि०	५४६	प्र०	११
म्य	जलम्न यान्ति	५४८	द्वि०	१०
- वे	वनगवि	५५०	प्र०	२२
- स्यादा	वक्रावधाना	५५०	द्वि०	११

अशुद्धलिख	शुद्धलिख	पृष्ठाङ्क	संस्थ	पङ्क्ति
क्	मनाग्मनी	५५१	प्र०	२५
- प्रान्तोपि	• स्नातोविमूढ	५५१	•	२८
- धा मे	स्थयोनमस्जतीति	५५१	•	२६
ग्री	शीर्षादिभि०	५५२	•	२५
• द्र	• महाद्वीपी । स्त्री०	५५४	•	१
- को	काहलायाम् ॥	५५४	द्वि०	१८
द्या	लक्ष्मणवाराह्याम्	५५७	प्र०	२४
• पा	• महापौरुषिक । पु०	५५७	द्वि०	४
२१ - दे वि	वेदेस्वी०	५५८	द्वि०	१७
- ज्ञा	नृपोजात	५५८	•	२७
५ मानना	जिनानांविद्या०	५५८	द्वि०	१७
- रो भू०	स्थितकरोतिभूतानां०	५६०	प्र०	२०
- ह	। बृहण०	५६१	•	३
२१ - ह र्ज	अहं दुपासकविशेषे ॥	५६१	•	२०
य यु	अतिशयशयुक्ते ॥	५६१	द्वि०	२०
- स्म०	प्रवीणश्च०	५६२	प्र०	१७
धा	पारसीकादयोमता	५६३	•	३
• रा	• महारोग । पु०	५६३	•	१३
• । ना	महालक्ष्मी । स्त्री० नारा०	५६३	द्वि०	१३
- र्थ	तीर्थमहाभागा०	५६३	•	१८
क्ति	सक्तियुक्तावयसमूहे ॥	५६४	प्र०	२२
विषम	• महाविषमम् । न०	५६५	•	२

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख .	पृष्ठाङ्क	संज्ञ .	पङ्क्ति
- पा	पञ्चाभ्यां	५६५	•	३
- ति - सै	मीतिदेशावच्छिन्नानतीर्थेहनिष्यामी	५६५	दि०	१६
समया	ति० सैव० तत्राहिसया०	५६६	प्र०	१३
- हा	हरौ ॥	५६६	•	२२
- ष्टे	विषष्टे	५६६	दि०	५
ग - स्थे	गृहस्थे	५६७	प्र०	७
• पुं०	• महाशुक्ति । स्त्री०	५६७	•	१४
- प तु०	परितुद्यते	५६७		२६
- स्त्री०	ससर्वजीव्याधि०	५६७	दि०	१
- श्यां	काश्याम्	५६७	दि०	४
ज .	इतिहिजा	५६७	•	७
- श्या - ल्या	श्यामबल्याम्	५६७	•	११
- रेऽबह०	परेऽहनि ।	५६८	प्र०	२२
- स्त्री	भुक्षीतनान्यथेति॥	५६८	•	२४
• सन्ता	• महासान्तापनम् ।	५६८	दि०	१०
- ॥ •	॥ धीरे	५६८	•	२६
- छि	वृष्यस्त्रसृष्टविष्०	५७०	प्र०	१५
जि०	मोचिकायाम्	५७१	•	१६
- सौ०	सावर्ण०	५७१	•	२६
- हयति	मह्यारोहति ।	५७१	दि०	१६
- हा	महीत्सवम्	५७३	प्र०	७
- द्या	तदाद्यतत्त्वलक्षणम्	५७४	•	१२

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	सम्भ	पङ्क्ति
- स	अस स्ततान्	५७५	द्वि०	२८
च्छु	प्राप्नुवन्त्युत्सृज्यते । पुनः ॥	५७६	प्र०	१९
- द	मवेदेवनसशय ।	५७६	द्वि०	२८
- छ	तद्दृष्टं	५७८	प्र०	६
- ष	सर्पिषिसम्भृष्टं	५७८	•	८
- क	इकारोच्चारणार्थः ।	५७८	•	२१
• या	• माकोट । पुं०	५७९	•	२
• शु०	• माञ्जीकशर्करा । स्त्री०	५७९	प्र०	२०
- रा	पुरवासिः	५८०	•	२
- नवरा	जनयात्रासंघर्षनरान्	५८१	•	१०
त्व - छु	ठत्वधत्वष्टुत्वठलोपदीर्घाः ॥	५८१	•	२८
- मा	भासलगाभा०	५८१	द्वि०	१०
क्या	• माणिक्यम् । न०	५८२	प्र०	८
- द	सुरङ्गदसमाङ्गम् ।	५८२	•	१३
- ल	शार्करिलभिन्नः	५८२	•	१६
व	पितुर्दशगुण	५८३	•	१५
- रा	पुचङ्कव	५८३	द्वि०	७
- पु	परादेव्या	५८५	प्र०	१९
- या	सिक्कनीयं	५८५	•	१४
- कर्णे	कर्ण्ये	५८५	द्वि०	१२
- मा	अधिमिवाशः	५८६	प्र०	८
• खे	• मादणुसंघः । पुं०	५८६	•	१०

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख	पृष्ठाङ्क	सम्भ	पङ्क्ति
• स्त्रे	• मातृषुसे यो । स्त्री •	५८६	•	२०
• त	• माधवोचितम् । न •	५८८	द्वि •	६
• स्थ	• माध्यस्थाम् । न •	५८९	प्र •	१७
- मा	याम्याद्रिमूले	५८१	•	२२
- य	विद्याभवति	५८३	द्वि •	३
- प्रभेदे	अभयप्रदे	५८३	•	२१
क	मायानुप्रकृति	५८५	•	५
- तेष	पावकस्योष्णतेवेय •	५८५	•	२८
- य - मे •	सजातीयविजातीयसंगतभेद •	५८६	प्र •	५
- लि	नरः स्त्री ।	५८६	द्वि •	५
- या	मायया	५८७	प्र •	१०
म	मासतस्य •	५८८	द्वि •	२८
रि णं	परिमाण	५८९	•	१६
- णं मा	पौर्णमास्यस्मिन्मासे । सास्मिन्पौर्ण मासौच्य •	६००	द्वि •	१३
- म	मार्ग	६००	•	२०
• षी	• मार्गीवीथी । स्त्री •	६००	•	२१
- हा	देव्याग्रहन्तुय •	६०१	प्र •	४
- क्रो	शुक्र •	६०१	•	४
- सार	मार्जारा •	६०१	•	२४
२१ र प	नपरचाय •	६०१	द्वि •	२
- ल	मृजिरालीयच्	६०१	•	२९
शी	मृजुशीवालका •	६०२	प्र •	५

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
- ली	वच रामाला०	६०२	द्वि०	२२
- न्त०	इगन्ताञ्चि त्यन् ॥	६०२	०	२६
- स	रामाहारा०	६०३	प्र०	२०
वा	चिकली	६०४	०	२६
दृष्टानि	दृष्टान्त्यल	६०४	द्वि०	१६
० ला	० माञ्जौय . । चि०	६०५	०	२२
० सा०	० मालु । पु०	६०५	०	२४
क्षसस	राक्षसभेदे०	६०६	प्र०	२६
- । - भोज	पितृभोजने	६०६	द्वि०	१०
- ष	माषाणां	६०७	०	२४
ण	महाकुलादज् खजा०	६०८	प्र०	२
- म	माहेन्द्रयो०	६०८	द्वि०	२३
- त्त	अनुरक्त०	६११	प्र०	२७
- मिथुने	जितुमे	६१२	०	२०
घू०	बिनाधूर्त०	६१२	द्वि०	१०
ये	वीजवापे	६१५	प्र०	११
० ट	० मीढुष्टम । पु०	६१६	प्र०	२१
त	चोदिता .	६१७	द्वि०	१८
रा	पुरोडाशे	६१८	प्र०	६
- इ लिङ्ग	मङ्गललिङ्ग	६१८	द्वि०	१७
- सु	निमुक्ते ।	६२०	प्र०	१३
- ति	परिणतदाडिम०	६२१	०	८

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	साम्य	पङ्क्ति
- टुकाका	चाटुकारमिति ।	६२२	द्वि०	१४
- ने	प्रयोगोऽस्ते	६२२	•	२२
- स्फ०	• मुक्तास्फोट । पुं०	६२३	प्र०	८
- स्फ०	मुक्तास्फोटा । स्त्री०	६२३	प्र०	११
च	मोक्षे	६२३	•	१४
त्य	शुच्युक्तासर्व०	६२३	द्वि०	६
• त्मु	यह्णान्मुक्तिरि०	६२३	•	१३
लाप	प्रक्षालने	६२४	•	१०
पु०	• सुखशफ । त्रि०	६२५	•	१६
व्य	व्युत्क्रमेणा	६२६	•	१५
घ	इ पिमदि ।	६२७	प्र०	२०
स	निम्बूरसे	६२८	द्वि०	२४
- क्ता	क्वथितायां०	६२८	•	२६
- य	सङ्ग्राहे ।	६२८	प्र०	३
• च ति	वृषादिभ्यश्चिदितिकलः ॥	६२८	•	१०
दि क	वृषादिभ्यश्चिदितिकलः	६२८	प्र०	२६
- ॥ सु०	। सुप्तयतिमुस्त०	६२८	द्वि०	१५
• म०	• सुस्त । पु०	६२८	द्वि०	२४
• षा	• सुहृभांषा । स्त्री०	६२५	प्र०	२
ड	जडे ।	६२५	द्वि०	१६
- स्थ	स्थूलेषु ।	६२५	द्वि०	२५
- काय	अकायपरिज्ञानत्वे ।	६२६	प्र०	३

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख :	पृष्ठाङ्क	सन्ध्या .	पङ्क्ति
दू	कदुष्णं	६३७	•	३
वि०	कीविमुच्येतमानव ॥	६३८	द्वि०	४
द्वि	मूर्त्तिजाते	६४०	•	६
छा । चा	कृत्वाकारै	६४०	•	१३
दा स	राजदानसमये	६४१	प्र०	२
- ले	•सुत्पन्ने॥	६४१	•	८
धा	मधुरसायाम् ।	६४१	•	१४
मा	वर्त्तनपात्रे ।	६४५	•	२०
- न	मृगशिरीनक्षत्रे ॥	६४५	द्वि०	३
- वि	पशुविशिष्टे	६४५	•	८
द	मदति०	६४६	•	२२
णा न०	मृगतृणाशब्देनोच्यन्ते । मृगाणां तृ णावस्थ०	६४७	•	३
• पुं०	•मृगनाभि स्त्री०	६४७	•	१८
- गयमा	मृगमातृका ॥	६४८	प्र०	१८
- म	मृगरोमजम् । न०	६४८	द्वि०	१४
- ॥ मध्य०	। हरिनभजामि मध्य०	६५०	•	१६
ल०	खलुविभक्ति०	६५०	•	२८
व	विसे ।	६५१	•	१
- व	दीपयन्ति०	६५१	•	८
- म	चर्मकाषायाम्	६५२	•	१३
- टी । धा	कुठौषधे ॥	६५२	•	२६
- भ	भुजिमृगभ्यां	६५२	द्वि०	२८

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख	पृष्ठाङ्क	संज्ञा	पङ्क्ति
न	मृत्युयोगो०	६५३	प्र०	६
रा - मृ	जरायामृत्या	६५३	प्र०	१५
- तो मि	प्रियातोमिप्रिये	६५३	•	१८
- जी	रक्तचन्दनर्जो०	६५४	•	१७
- दै	चिपीटकन्देय	६५४	•	२८
- दयो	घोषि	६५४	द्वि०	८
- गि २१	मलत्त्वविशिष्टे	६५५	प्र०	१६
- पल	कीमलपथं ॥	६५५	•	२०
- चि	चिह्नोशाकि	६५५	द्वि०	१
- दु	मृद०	६५५	•	२८
ने	मेघजनके	६५७	•	२२
ल्	खच्	६५७	•	२३
- र	पुष्करे	६५८	•	१
- व्यौ	रसत्त्वैश्चैयमौ०	६६२	प्र०	१३
श	निलस्य म	६६२	•	२१
- दमस्थ	मेदोस्थस्याम्	६६१	•	१२
- पि	सामवायि का०	६६२	•	१५
- ख्य - ध	धासनाख्यफलोपकाङ्क्षयुक्तेनच श्रवणाख्यवे०	६६२	•	१६
- ॥ मे	। प्रवेतवचायाम् ॥ शम्भ्याम्॥ मण्डक्याम् ॥ मेधा०	६६२	द्वि०	१४
- घ	मेघस्थ	६६३	प्र०	१३
खे	मास्यदम ।	६६४	•	४
- म०	निर्मिता०	६६४	द्वि०	५

अशुद्धलिख	शुद्धलिख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
- न्द्र	स्कन्दनन्दि •	६६४	•	१८
॥ पीत्वागर्जन स्यपले • ॥	• • • • •	६६६	•	२७
- क ष •	नैक पन्थानमाशयेत् अतिकीटक अच्छ •	६६०	प्र •	६
- ल	ललेषु	६६७	प्र •	१३
- । - गृ	। स्त्रीभ्याठक् ॥ यद् । मिश्रयोरपच्यम् । गृध्या •	६६७	•	१६
- मै का	मैनाकीनामपर्वत ।	६६७	वि •	२७
• स्त्री •	• मैन्दहा । पु •	६६८	प्र •	७
ष्का	निष्काले	६६६	दि •	६
ला द्	बाहुलकादयजस्तुट् ।	६७०	•	२६
वि	मोदिन्याम् ।	६७१	प्र •	२६
या	भापादिते ।	६७३	•	•
द्या	मीनपे । वि •	६७३	वि •	२
च्छ	अच्छुत्तीनासु •	६७३	•	३
- तद्	भुजङ्गपतेहृदि •	६७५	•	१७
- मौनि	योगिभिर्गम्य	६७४	•	१०
	॥ शुभमस्तु ॥			

039168

Accession No. ~~.....~~
Shantarakshita Library
Tibetan Institute, Saranath